

ศูนย์หนังสือ / สถาบันเอเชียศึกษา / จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทย และในภูมิลำเนาเดิมที่เฉาซัน

สมัยที่สอง ท่าเรือซ่านโถว ค.ศ. 1860 - 1949 (พ.ศ. 2403 - 2492)

The Teochiu Chinese in Thailand and in
the Native Land at Chaoshan : The
Second Period, Xanton Port 1860-1949
(B.E. 2403 - 2492)

ผู้แต่ง

ไสว วิศวานันท์

บรรณาธิการ

พรพรรณ เตียรักษ์กิจสกุล

ผู้แปล

สวีเส้าหลิน

จางเอียนชิว

เต็งสุ่ยเจ็ง

หลอเสี่ยวจิง

หลินฟง

บรรณาธิการฉบับภาษาไทย

วรศักดิ์ มหัทธโนบล

สุภาวงศ์ จันทวานิช

จพ
ชช 15
012863
ล. 2

รายงานการวิจัยเรื่อง
ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย และในภูมิภาคอาเซียน
ที่เฉาซัน : สมัยที่สอง
ท่าเรือชานโลว (2403-2492 หรือ 1860-1949)

จัดพิมพ์โดย
ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิ่งพิมพ์อันดับที่ จ. 002

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดนมาร์กเดาชั้นสมัยที่สอง
ทำเรือข้ามไถว(พ.ศ.2403-2492 หรือ ค.ศ.1860-1949). -- กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

330 หน้า

1. ชาวจีน -- ไทย. I. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539. สถาบันเอเชียศึกษา. II. ชื่อเรื่อง.

305.89510593

ISBN 974-633-112-4

ผู้เขียนฝ่ายไทย

สุภางค์ จันทวานิช, สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษวัตน์พันธ์,
อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, ไสว วิศวานันท์, วรศักดิ์ มัทธโนบล, พรพรรณ เดียวรักษ์กิจสกุล

ผู้เขียนฝ่ายจีน

สวี เส้าหลิน, จางเอียนฮิว, เต็งสุ่ยเจิ้ง, หลอเสี่ยวจิง, หลินฟง

บรรณาธิการ

วรศักดิ์ มัทธโนบล, สุภางค์ จันทวานิช

ออกแบบปกและรูปเล่ม

สุธีย์ บุญลา

จำนวนพิมพ์

1,000 เล่ม

ประเภทหนังสือ

ประวัติศาสตร์ / เศรษฐศาสตร์การเมือง

พิมพ์ครั้งที่

หนึ่ง / มกราคม / 2539

ราคา

260 บาท

ผู้จัดพิมพ์

ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าของ

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โทร.218-7411,218-7464

จัดจำหน่ายโดย

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

โทร.218-7000,218-3980,255-4433 โทรสาร.255-4441

e-mail: cubook@chula.edu

<http://www.chula.edu/cubook/index.htm>

คำนำ

ในปี 2534 สถาบันเอเชียศึกษา ได้ตีพิมพ์งานวิจัยของโครงการจีนศึกษา (บัดนี้เป็นศูนย์จีนศึกษา) ที่ชื่อ ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอินโดจีน สมัยที่หนึ่ง ทำเรื่องจางหลิน (2310-2393) โดยได้ตีพิมพ์ทั้งในภาษาไทยและภาษาจีน งานวิจัยชิ้นนี้เป็นชิ้นที่สองที่ต่อเนื่องมาจากชิ้นแรก ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับชาวจีนแต่จิวสมบูรณ์ยิ่งขึ้น งานวิจัยนี้เป็นตัวอย่างของความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบันไทยคือ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับสถาบันจีน คือ สถาบันเอเชียศึกษาตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยจงชาน แม้จะใช้เวลาในการดำเนินการนานมากกว่าที่คิด แต่ผลที่ออกมาเป็นที่น่าพอใจอย่างมาก การวิจัยร่วมสถาบันและข้ามประเทศเช่นนี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ทำได้โดยง่าย แต่มีความจำเป็นทางวิชาการที่จะต้องกระทำและส่งเสริม ศูนย์จีนศึกษาของสถาบันเอเชียศึกษา จะดำเนินการในลักษณะเช่นนี้ต่อไป

รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา สุจริตธนารักษ์

ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียศึกษา

มกราคม 2539

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เลขหมู่	สป อช 1๖
เลขทะเบียน	๐12 8 63
วัน, เดือน, ปี	ก. ๒ 27 ก. ย. 49

สารบัญ

หน้า

บทนำ

โดย สุภางศ์ จันทวานิช

การอพยพของชาวแต้จิ๋วสู่สยาม

- บทที่ 1 การหลอมตัว ผสมกลมกลืนกันกับคนท้องถิ่นเป็นกระแสหลัก
แห่งการพัฒนาของจีนโพ้นทะเล : วิเคราะห์ประวัติความเป็นมา
และวิวัฒนาการของค่านิยมที่อพยพออกไปอยู่ต่างประเทศ 1
โดย สวีเส้าหลิน
- บทที่ 2 ผลกระทบจากภัยธรรมชาติและควมวุ่นวายทางสังคมที่มีต่อการ
อพยพของประชากร อำเภอเจียงไห่ 31
โดย จังเอี้ยนชิว
- บทที่ 3 บทบาททางเศรษฐกิจชาวจีนในประเทศไทย 41
โดย เต็งสุ่ยเจิ้ง
- บทที่ 4 การค้าไทย-จีนช่วง ค.ศ. 1910-1941 กับท่าเรือหัวเฉียว 59
โดย หลอเสี่ยวจิง
- ผลกระทบจากการอพยพของชาวแต้จิ๋วต่อประเทศไทย
- บทที่ 5 ว่าด้วยเรื่อง "สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ" และสังคมชาวจีนโพ้นทะเล
(กลุ่มชาวจีน) ในไทย 95
โดย หลินฟง

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6	บทบาทของชาวจีนช่วงหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง	117
	โดย ไสว วิศวนันท์	
บทที่ 7	"สังคม-เศรษฐกิจไทยสมัยการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5	146
	โดย อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์	
บทที่ 8	เศรษฐกิจของชาวจีนพื้นทะเลในไทยและการถ่ายทอดเทคโนโลยี	156
	โดย ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์	
บทที่ 9	วัฒนธรรมจีนแต่จิวในสยาม : ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงระหว่าง ค.ศ. 1851-1914	187
	โดย วรศักดิ์ มัทธโนบล	
บทที่ 10	"การเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยและผลกระทบต่อคนจีนในแง่การศึกษา"	263
	โดย อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์	
	ประวัติชีวิตชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย	
บทที่ 11	ขุนนางไทยเชื้อสายจีนบางตระกูลในสมัยรัตนโกสินทร์	277
	โดย ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล	
บทที่ 12	เจิ้งจื้อหย่ง ชาวจีนผู้โด่งดัง : ชีวิตและยุคสมัยของท่าน	308
	โดย หลินฟง	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

การอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นปรากฏการณ์ที่ยาวนานต่อเนื่องนับเป็นเวลาหลายศตวรรษ สำหรับชาวจีนกลุ่มที่พูดภาษาแต้จิ๋ว ชาวจีนกลุ่มนี้ได้อพยพมายังประเทศไทยมากกว่าไปยังประเทศอื่น ทำให้จำนวนชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยมีจำนวนมากกว่า ชาวจีนที่พูดกลุ่มภาษาอื่น อันได้แก่ กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน แคะ และไหหลำ ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ.2453 เมื่อมีการสำรวจสำมะโนครัว ร.ศ.129 จำนวนชาวจีนในมณฑลกรุงเทพฯ มีจำนวนถึงร้อยละ 47.96 ของชาวจีนทั้งหมด¹ ระลอกของการอพยพของชาวแต้จิ๋วอาจแบ่งได้คร่าว ๆ เป็นสองระลอก ระลอกแรกคือ การอพยพในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงที่อพยพโดยเรือสำเภาหัวแดง จากท่าเรือจางหลิน ชาวจีนเหล่านี้เข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทย ในสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระลอกที่สองคือ การอพยพในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นการอพยพโดยใช้เรือกลไฟจากท่าเรือชานโถว ใช้เวลาเดินทางสั้นลง การเดินทางมีความยากลำบากน้อยลง ชาวจีนแต้จิ๋วที่อพยพมาระลอกที่สอง คือ กลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งรัฐบาลไทยเริ่มมีนโยบายจำกัดจำนวนชาวจีนที่อพยพเข้าประเทศ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติลักษณะคนต่างประเทศเข้าเมือง พ.ศ. 2450 การอพยพจึงซาลง

งานวิจัยชิ้นนี้เน้นการศึกษา การอพยพของชาวจีนแต้จิ๋วระลอกที่สอง เพราะได้มีการนำเสนอผลการวิจัย เรื่อง ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและในภูมิภาคอื่นที่เฉาซัน สมัยที่หนึ่ง ท่าเรือจางหลิน (2310-2393) ไปแล้วในปี 2534 การวิจัยครั้งนี้จึงเน้นศึกษา การอพยพของชาวจีน แต้จิ๋วในสมัยที่สอง ท่าเรือชานโถว (ระหว่างปี พ.ศ.2403-2492 หรือ ค.ศ.1860-1949) ปี 1860 นับเป็นปีสำคัญ เพราะหลังจากประเทศจีนแพ้สงครามฝิ่นแล้วได้มีการเซ็นสนธิสัญญาปักกิ่งและถูกประเทศอังกฤษบังคับให้เปิดเมืองท่าใหญ่เพื่อการค้าเสรี เมืองชานโถวซึ่งเป็นเมืองท่าใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้ถูกเปิดในปีนี้เอง จึงถือเป็นปีเริ่มการวิจัยสมัยที่สอง

ในช่วงระยะเวลาเกือบร้อยปีที่ชาวจีนแต้จิ๋วอพยพมายังประเทศไทยนี้ แท้จริงแล้วคลื่นการอพยพยังแบ่งได้เป็นสองระยะ ระยะแรก เป็นคลื่นอพยพในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

1. ตูรายละเอียดในวศกค์ มัททอนโบล วัฒนธรรมจีนแต้จิ๋วในสยาม : ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงระหว่าง ค.ศ. 1851-1910 ในรายงานวิจัยฉบับนี้

ซึ่งเป็นการอพยพโดยมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และการลี้ภัยธรรมชาติต่อเนื่องจากการอพยพ
ในสมัยท่าเรือจากหลิน ระยะที่สอง คือตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1910 เป็นการอพยพโดยมีเงื่อนไขทาง
การเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะเป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมครั้ง
สำคัญในประเทศจีน นั่นคือ การเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นสาธารณรัฐ งานวิจัยชิ้นนี้
กำหนดกรอบระยะเวลาการศึกษาให้สิ้นสุดลงในปี 1949 เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
เมืองครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นสาธารณรัฐ
ประชาชนจีนแบบคอมมิวนิสต์

ระยะเวลาหนึ่งศตวรรษของการอพยพจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงกลาง
คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นระยะที่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในด้านเศรษฐกิจ สังคม
และการเมืองของโลก เช่น การขยายตัวของตลาดสินค้าเกษตรในตลาดโลก โดยเฉพาะตลาดข้าว
การแสวงหาอาณานิคม และการเกิดเศรษฐกิจตกต่ำและการเกิดสงครามโลกทั้ง 2 ครั้ง
การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อการอพยพของชาวแต้จิ๋วมายังประเทศไทยด้วย ถึงแม้
คนเหล่านี้จะอพยพมาประเทศไทย แต่ตลาดข้าวของโลกก็ได้เปิดโอกาสให้ชาวแต้จิ๋วขยาย
เครือข่ายการค้าของตนไปสู่ฮ่องกงและสิงคโปร์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย
ตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยปรากฏว่าเรือกลไฟแม่ลำแรกของไทย ซึ่งเป็น
ของพระยาพิศาลสุภผล (ชื่น พิศาลบุตร) ออกเดินเรือครั้งแรกโดยวิ่งระหว่างกรุงเทพฯกับ
ฮ่องกงในปี 1862² ศูนย์กลางดังกล่าวจึงเป็นประตูให้ข้าวและสินค้าเกษตรอื่นๆ ของไทย
หลังไหลไปสู่ตลาดโลกได้โดยสะดวก ครั้นเมื่อถึงคราวเศรษฐกิจโลกตกต่ำในปี ค.ศ. 1930
พ่อค้าชาวจีนแต้จิ๋วจำนวนหนึ่งที่ร่ำรวยมั่งคั่ง ก็มีอันต้องกลายเป็นคนล้มละลาย ไม่อาจ
รักษาสถูกรกิจและทรัพย์สินที่สะสมมาไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอดต่อไปได้ หรือในบางรายที่ถูก
กลืนเข้าสู่ระบบราชการและระบบศักดินาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนกลายเป็น
ข้าราชการเต็มตัว เราจึงได้เห็นตระกูลเชื้อสายแต้จิ๋วบางตระกูลที่เริ่มต้นจากการเป็นพ่อค้า
รายใหญ่ แต่ลูกหลานกลับประกอบอาชีพที่แตกต่างจากบรรพบุรุษ เช่น รับราชการ

การที่ประเทศไทยไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมและการเกิดสงครามโลก โดยเฉพาะ
สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้มีผลต่อชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทย และพัฒนาการของเศรษฐกิจ
ไทยเช่นกัน ในขณะที่ฝรั่งเศสเป็นผู้นำข้าวของเวียดนามส่งออกไปขายให้จีนที่เชียงไฮ้ ข้าว
ของไทยถูกส่งผ่านมือพ่อค้าชาวจีนแต้จิ๋วในไทยไปยังซานโถวโดยตรง อีกทั้งยังออกไปสู่ฮ่องกง
และสิงคโปร์ด้วยเครือข่ายธุรกิจค้าข้าวของชาวจีนแต้จิ๋วในไทย ผลกำไรที่ได้จึงตกอยู่กับคู่ค้าทั้ง

2. กศร.กฤษดาบ คันเทศก่าปั่นกลไฟแม่ลำ ในหนังสือสยามประเภทเล่ม 2 ย่างในคุดกลางนาวามหาสมุทร
หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุวิทย์ หวังหลี่ วันที่ 8 ตุลาคม 2537. จำนวนศร วิคินัน (บรรณาธิการ)
2538 : 51

สองฝ่ายโดยไม่ต้องแบ่งให้ผู้ร่วมรับประโยชน์ฝ่ายที่สาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกำไรนี้กลับมาเป็นทุนหมุนเวียนของการค้าของชาวแต้จิ๋วในประเทศไทยนั่นเอง นอกจากนี้ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนในไทยก็สามารถเข้าเรียนรู้เทคโนโลยีทางการค้าและการธนาคารแบบสมัยใหม่ที่ชาวตะวันตกเคยยึดกุมไว้ได้ ทำให้ชาวจีนเหล่านี้มีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น และไม่ต้องประสบปัญหาความขัดแย้งจากการแย่งชิงผลประโยชน์กับเจ้าอาณานิคมดังเช่นที่ชาวจีนในประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญ การผสมกลมกลืนระหว่างชาวจีนกับคนไทยพื้นเมืองก็เป็นไปโดยค่อนข้างราบรื่น ภาพโดยรวมของการอพยพของชาวจีนโดยเฉพาะชาวแต้จิ๋วมาสู่ประเทศไทย จึงเป็นภาพที่แสดงความเปลี่ยนแปลงในทางบวกมากกว่าทางลบ

เมื่อพิจารณาในระดับจุลภาคระหว่างสังคมของผู้อพยพ คือ ประเทศจีนในเขตเจาซาน (มาจากคำว่าเจาโจวหรือแต้จิ๋วบวกซ่านโถว เป็น เจาซาน) และประเทศไทย การอพยพดังกล่าวก็ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งสองในแง่มุมต่าง ๆ กัน ประเทศจีนได้แหล่งส่งข้าวรายใหญ่ที่สามารถผลิตข้าวคุณภาพดีเยี่ยมมาเลี้ยงชาวจีนในเขตที่การเพาะปลูกไม่ได้ผลหรือทำการเพาะปลูกไม่ได้ และได้แหล่งส่งไม้สักคุณภาพดีสำหรับต่อเรือเดินทะเลจากไทย ในขณะที่เดียวกัน จีนก็ได้ส่งประชากรซึ่งมีจำนวนมากออกมาเผชิญโชคพิ้นทะเล ชาวจีนพิ้นทะเลเหล่านี้มีเอาแบบแผนการดำเนินชีวิต ภาษา คติความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรมการบริโภค และทักษะทางการค้าและการเกษตรจากบ้านเกิดเมืองนอนมาประพุดิปฏิบัติในสังคมไทย ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมครั้งใหญ่ ในขณะที่เดียวกัน คนเหล่านี้ยังคงมีสายสัมพันธ์ต่อบ้านเกิดเมืองนอนของบรรพบุรุษ เป็นเครือข่ายชาติพันธุ์ที่มีขนาดใหญ่มาก และยังคงใช้แบบแผนการบริหารธุรกิจแบบครอบครัวและเครือญาติ ซึ่ง ขยายขอบข่ายธุรกิจออกไปตามเครือข่าย ความเป็นญาติและชาติพันธุ์แต้จิ๋ว จนกลายเป็นวัฒนธรรมของชาวจีนพิ้นทะเล ดังปรากฏอยู่ในงานวิจัยทั้งในประเทศไทย และในภูมิภาคเอเชีย เช่น การใช้กงสีเป็นฐานการดำเนินธุรกิจของตระกูลชาวแต้จิ๋วในประเทศไทย³ การใช้ตระกูลเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในฮ่องกงซึ่งแสดงออกผ่านการบริหารหรือปกครองบริษัทอย่างบิดา ปกครองบุตร (paternalistic) การใช้ลูกหลานเป็นพนักงานในกิจการ ตลอดจนการให้ตระกูล เป็นเจ้าของธุรกิจ⁴ การใช้ชุมชนที่ชาวจีนกระจุกตัวอยู่จำนวนมาก (conglomerates) เป็น

3. Supang Chantavanich From Gonsi to Business Corporatism : Sociocultural and Political Conditions of Ethnic Chinese Big Business Families' Success in Entrepreneurship and Socio-economic Transformation in Thailand and Southeast Asia. Amara Pongsapich (et.al eds) Chulalongkorn University, 1995 : 297-305.

4. Wong Siu-lun. Modernization and Chinese Structure in Hong Kong. *The China Quarterly*, June 1986 : 313-319.

ฐานและเครือข่ายธุรกิจเอเชีย ประกอบกับการใช้ความเชื่อในลัทธิขงจื้อเป็นส่วนหนึ่งของ จริยธรรมในอาชีพ⁵ การใช้เครือข่ายของกลุ่มภาษา (dialect) การดักข้อมูลข่าวสารทางการค้าผ่านเครือข่ายดังกล่าว และการสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มผู้นำในสังคมที่ตนเข้าไป ประกอบธุรกิจ เพื่อให้ได้รับการสนับสนุน⁶ เหล่านี้ ล้วนเป็นวัฒนธรรมการบริหารธุรกิจแบบจีนโพ้นทะเลและแบบชาติพันธุ์จีน (ethnic Chinese) ที่ค่อยๆพัฒนาขึ้นในช่วงระยะเวลาร้อยปีนี้เอง สำหรับประเทศไทยการอพยพมาตั้งของชาวจีนแต่จิวเหล่านี้ก็ได้เกิดผลกระทบอย่างมากมาย รัฐไทยได้แรงงาน เกษตรและพ่อค้าที่มีทักษะความชำนาญเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ ได้ขยายการผลิตข้าวและสินค้าเกษตร อื่นๆ และได้ส่งสินค้าเหล่านี้ออกสู่ตลาดโลกในปริมาณจำนวนมาก กล่าวได้ว่าชาวจีนแต่จิวที่ อพยพเข้ามาในระยะนี้เองที่เป็นผู้นำประเทศไทยเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกในต้นศตวรรษที่ 20 โดยการค้าข้าว ในแง่สังคม กลุ่มชาวจีนที่ได้มีการแต่งงานและการผสมผสานทางวัฒนธรรม กับวัฒนธรรมไทย ก็ได้กลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีนซึ่งมีพลังทางเศรษฐกิจและมีการศึกษา ประกอบกันขึ้นเป็นชนชั้นกลางที่ช่วยให้สังคมไทยมีความสมบูรณ์ขึ้น วัฒนธรรมแต่จิวแพร่กระจายไปในสังคมไทยจนคนไทยโดยทั่วไปมักรับรู้และเข้าใจว่าภาษาแต่จิวคือ ภาษาจีน อาหารการกินและวัฒนธรรมแต่จิวคืออาหารและวัฒนธรรมจีน

อย่างไรก็ตาม การรับรู้ปรากฏการณ์การอพยพของชาวจีนในสังคมไทยก็แสดงออกมาในเชิงลบด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในระยะที่รัฐไทยดำเนินนโยบายชาตินิยม และมีความไม่วางใจต่ออุดมการณ์ชาตินิยม และความจงรักภักดีต่อประเทศจีนของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ตลอดจนความหวาดระแวงต่อระบอบคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ ในระยะที่กองทัพญี่ปุ่นตั้งที่ทำการอยู่ในประเทศไทย ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนในประเทศไทยก็ต้องเผชิญภาวะ หวานอมขมกลืน ระหว่างความผูกพันต่อประเทศจีน และการปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของกองทัพญี่ปุ่น ในการแสวงหาข้าวให้กองทัพและแสวงหากรรมกรจีนสำหรับการทำงานก่อสร้างทางรถไฟที่กาญจนบุรี ซึ่งเป็นความร่วมมือที่ทางรัฐบาลไทยขอมา⁷

5. David C. L. Ch'ng, *The Overseas Chinese Entrepreneurs in East Asia : Background, Business Practices and International Networks*. Committee for Economic Development of Australia, 1993 : 14, 40.

6. East Asia Analytical Unit, *Overseas Chinese Business Networks in Asia*. Department of Foreign Affairs and Trade, Australia, 1995 : 4-323.

7. ผู้ที่สนใจรายละเอียดของเหตุการณ์ระยะที่กองทัพญี่ปุ่นใช้ที่ทำการของสมาคมพาณิชย์จีนเป็นที่ทำการในช่วงที่นายตันสิ่วเม้ง หวังหลี่เป็นนายกสมาคมฯ ในปี พ.ศ. 2487 ควรอ่าน *ศตวรรษที่สามของสยาม* อังแล้ว น. 108-136.

อย่างไรก็ตาม ความผูกพันระหว่างชาวจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยกับคนไทย ก็ดำเนินไปโดยแน่นแฟ้น เป็นที่ยอมรับทั้งในระดับความสัมพันธ์ส่วนบุคคล และความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสในการเสด็จพระราชดำเนิน เยี่ยมโรงเรียนจีนของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2470 ความว่า

อันที่จริงไทยกับจีนนั้น ต้องนับว่าเป็นชาติที่เป็นพี่น้องกันโดยแท้ นอกจากนั้น เลือดไทยกับจีนได้ผสมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว จะต้องนับว่าแยกไม่ออก ข้าราชการชั้นสูง ๆ ที่เคยรับราชการหรือรับราชการอยู่ในเวลานี้ ที่เป็นเชื้อจีนมีอยู่เป็นอันมาก พวกจีนที่ได้มามีเคหสถานตั้งครอบครัวอยู่ในเมืองไทยจนกลายเป็นไทยไปก็มีอยู่เป็นอันมาก แม้ตัวข้าพเจ้าเองก็มีเลือดจีนปนอยู่ด้วย โดยเหตุเหล่านี้ไทยและจีนจึงอยู่ด้วยกันโดยสนิทสนมกลมเกลียวมาช้านาน ข้าพเจ้ามีความประสงค์อะไร ยิ่งไปกว่าที่จะขอให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน เป็นไปโดยสนิทสนมเหมือนอย่างที่แล้วมานี้ ให้คงอยู่เช่นนี้ตลอดไป ข้าพเจ้าหวังว่าท่านทั้งหลายคงจะมีความเห็นพ้องกับข้าพเจ้า และจะตั้งใจสั่งสอนบุตรหลานให้มี ความรู้สึกเช่นนั้น ในโรงเรียนของท่านท่านย่อมสั่งสอนให้นักเรียนรักประเทศจีน อันเป็นบ้านเกิดเมืองมารดร ชื่อนี้ย่อมเป็นของธรรมดาและของควร แต่นอกจาก ที่จะสอนให้รักประเทศจีน ข้าพเจ้ายังหวังว่าท่านจะสอนให้รักเมืองไทยด้วย เพราะท่านทั้งหลายได้มาตั้งเคหสถานอาศัยอยู่ในประเทศสยาม ได้รับ ความคุ้มครองร่มเย็นเป็น อย่างดีจากรัฐบาลสยาม มีสิทธิทุกอย่างเหมือนคนไทย ได้รับความสุขสบายมั่งคั่งสมบูรณ์ในประเทศสยาม...⁸

ภาพของการอพยพตลอดจนสาเหตุและผลกระทบของการอพยพย้ายถิ่นที่มีต่อประเทศไทยและประเทศจีนในต้นศตวรรษที่ 20 ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นภาพของอดีตที่ผ่านมาไม่นานนี้เอง จึงทำให้ผู้อ่านงานชิ้นนี้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลจากการวิจัยไปสู่ค่าบอกเล่าของปู่ย่าตายาย หรือสามารถจินตนาการสิ่งที่ได้เกิดขึ้นเมื่อไม่กี่ร้อยปีมานี้ รายงานวิจัยแต่ละหัวข้อได้พยายามสะท้อนแง่มุมของการอพยพสาเหตุและผลกระทบของการอพยพออก

8. จากคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี, *ประมวลพระบรมราชาธิวาจาและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ประเจ็ด อินทจันทร์ผล* (บรรณาธิการ)

มาให้ละเอียดที่สุด เราอาจแบ่งการนำเสนอได้เป็นสามส่วนใหญ่ ๆ ส่วนแรกเป็นข้อมูลจากนักวิจัยฝ่ายจีนว่าด้วยการอพยพ สาเหตุที่อพยพ และ ผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจจากการอพยพ ส่วนที่สองเป็นข้อมูลจากนักวิจัยฝ่ายไทยซึ่งมุ่งจะแสดงให้เห็นว่า เมื่อชาวแต้จิ๋วเดินทางมาถึงประเทศไทยและใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยแล้วได้เกิดผลกระทบอะไรบ้างต่อสังคมไทย และคนเหล่านี้ได้ดำรงชีวิตอยู่ และได้รับผลกระทบอะไรจากสังคมไทย การนำเสนอส่วนสุดท้ายเป็นตัวอย่างของชีวิตชาวจีนแต้จิ๋วที่เป็นที่รู้จักกันดีบางท่านที่ได้เดินทางมาสู่ประเทศไทยและอาศัยอยู่จนถึงบั้นปลายของชีวิต

ในบทที่หนึ่ง *สวีซ่านหลิน* ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งมหาวิทยาลัยจงชาน ได้กล่าวถึงกระแสการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนไปยังต่างประเทศ โดยเน้นถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) ระหว่างชาวจีนเหล่านี้กับคนท้องถิ่นที่ชาวจีนเหล่านี้กับคนท้องถิ่นที่ชาวจีนอพยพเข้าไป การค้ามนุษย์ อันได้แก่กรรมกรจีนที่เรียกกันว่า "ลูกหมู" ในศตวรรษที่ 19 ทำให้ชาวจีนกระจายไปเกือบทุกทวีปในโลกนี้ คนจีนเหล่านี้ได้กลายเป็นสมาชิกของสังคมที่ตนตั้งถิ่นฐานดังเช่น พวกบ่าบ่าในสิงคโปร์ มลายู พวกเปอรานากันในอินโดนีเซีย พวกลูกจีนในไทยและมีชื่อเสียงในเวียดนาม ชาวจีนโพ้นทะเลหมดไปส่วนที่เกิดขึ้นคือ กลุ่มชาติพันธุ์จีนในประเทศต่าง ๆ ซึ่งกลายเป็นพลเมืองของรัฐนั้น ๆ

ในบทที่ 2 *จิ้งเอี้ยนชิว* อดีตผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แห่งมหาวิทยาลัยจงชานได้นำเสนอผลการวิจัยภาคสนามที่อำเภอเจียงไห่ เจาซาน สาเหตุเกี่ยวกับความแร้นแค้นอดอยาก ภัยธรรมชาติ การปราบปรามทางการเมือง ภาวะเศรษฐกิจที่ปั่นป่วนในประเทศจีน ตลอดจนการหนีการยึดครองของกองกำลังทหารญี่ปุ่นได้ทำให้ชาวเจียงไห่อพยพออกจากชุมชนไปต่างประเทศ ช่วงเวลาที่อพยพออกมากที่สุดคือ ทศวรรษ 1930 และ 1940 และส่วนใหญ่อพยพมาประเทศไทย งานวิจัยชิ้นนี้นับเป็นงานเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากสนามโดยตรง ซึ่งมีอยู่ไม่มากนักในหมู่นักวิจัยชาวจีน จึงนับว่าหาได้ไม่ง่าย ในบทที่ 3 *เต็งสุ่ยเจ็ง* นักวิจัยชาวจีนได้เสนอเรื่อง *บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย* เต็งสุ่ยเจ็งได้ประมวลภาพกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทยย้อนไปถึงตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 และได้อธิบายบทบาทของชาวจีนในเศรษฐกิจระบบผูกขาดการค้าโดยรัฐของไทย ในศตวรรษที่ 19 ถึง 20 โดยระบุว่าบทบาทของชาวจีนปรากฏชัดในเรื่องการเหม่าจัดเก็บภาษีอากร การเดินเรือ การค้าข้าว การทำเหมืองแร่ และการก่อสร้าง จุดสำคัญของบทความนี้ยังอยู่ที่การอธิบาย *การค้าระบบจิมก๊อง* หรือที่เรียกว่า *ระบบบรรณาการ* ที่ไทยมีต่อจีนมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย (ตรงกับราชวงศ์หยวน) จนถึง สมัยรัตนโกสินทร์ (ตรงกับราชวงศ์ชิง) กินเวลายาวนานถึง 500 ปีเศษ เต็งสุ่ยเจ็ง ได้ระบุว่า การค้าระบบจิมก๊องนี้ไม่ใช่การแสดงความยอมรับเป็นเบี้ยล่าง หากแต่เป็นวิธีการแสวงหาความสนับสนุนทาง

เศรษฐกิจและการเมืองจากมิตรประเทศ เป็นการดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบ “ใช้ท่าทีที่มีมนวลกับผู้ที่อยู่แดนไกล” ดังจะพบว่า ในการค้าระบบจัมก้องนี้ เรือสำเภากของไทยที่นำเครื่องบรรณาการมาสามารถขนสินค้าอื่นมาได้ ไม่จำกัดจำนวนและสินค้าเหล่านี้จะได้รับการยกเว้นภาษี ในที่ียวกลับ เรือสำเภาก็สามารถขนสินค้ากลับไปได้มากเท่าที่ต้องการ การค้าเช่นนี้จึงมีสภาพคล้ายกับการให้สิทธิพิเศษทางการค้า หรือ GSP ที่ประเทศที่มีพลงทางเศรษฐกิจมากกว่า ปฏิบัติต่อมิตรประเทศที่มีพลงทางเศรษฐกิจน้อยกว่าในปัจจุบันนั่นเอง เป็นที่น่าสนใจว่าคำอธิบายดังกล่าวเป็นคำอธิบายของนักวิชาการจีน

ในบทความเรื่อง *การค้าไทย-จีน ช่วง ค.ศ. 1916-1941 กับท่าเรือชัวเถา หลอเสี่ยวจิง* เป็นผู้ทำงานวิจัยเรื่องนี้ เป็นวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา ได้นำเสนอข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่อเนื่องจาก เต็งสุ่ยเจ็ง จากการใช้แหล่งเอกสารสำคัญ คือ *พงศาวดารแต้จิ๋ว* ของเขาจูงเยียน และ *สถิติการค้าศุลกากรจีน* ที่ด่านชัวเถา หลอเสี่ยวจิงสามารถอธิบายได้ว่าเหตุที่สินค้าจีนที่จะส่งมาไทย และสินค้าไทยที่จะส่งไปจีน กระจุกตัวอยู่ที่ชัวเถา (ชานโถว) ก็เพราะมีชุมชนแต้จิ๋วใหญ่มากอยู่ในประเทศไทย ชุมชนนี้ต้องการสิ่งของบริโภคจากประเทศจีน ทำให้สินค้าจากจีน (ซึ่งบางส่วนก็ไม่ใช่ผลผลิตของเขตแต้จิ๋ว) มีตลาดผู้บริโภคขนาดใหญ่รองรับสินค้า ในขณะที่เดียวกัน สินค้าจากไทย (โดยเฉพาะข้าว) ที่ส่งไปจีนก็ถูกส่งโดยพ่อค้าชาวแต้จิ๋วซึ่งอาศัยเครือข่ายธุรกิจในแวดวงแต้จิ๋วที่ชานโถวเป็นตลาดรองรับก่อนที่จะส่งไปสู่ส่วนต่างๆ ในประเทศจีน พ่อค้าแต้จิ๋วเป็นเจ้าของโรงสี และเป็นผู้ค้าข้าวอยู่ในไทย กรุงเทพฯและชานโถวจึงเป็นเมืองท่าคู่ค้าที่สำคัญยิ่ง เป็นเส้นทางค้า ข้าวหลักระหว่างไทยกับจีน เส้นทางค้าข้าวนี้ยังได้ถูกพ่อค้าแต้จิ๋วขยายวงออกไปยังฮ่องกงและ สิงคโปร์ เกิดเป็นการค้าสี่เส้าระหว่างกรุงเทพฯ ชานโถว ฮ่องกง และสิงคโปร์ นับเป็นเขตสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 หรือเมื่อประมาณ 70 ปีมาแล้ว การค้าสี่เส้านี้อาศัยสายสัมพันธ์ความเป็นแต้จิ๋วในด้านภาษาพูดและเครือญาติเป็นฐานรองรับ หลอเสี่ยวจิง ได้กล่าวถึงความเป็นปีกแผ่นของธุรกิจชาวจีนแต้จิ๋ว จนกระทั่งมีการจัดตั้งเป็น *สมาคมโรงสี* ในระหว่างปี ค.ศ. 1915-18 และ *สมาคมพ่อค้านำเข้า* ในปี 1925 ในประเทศไทย สมาคมการค้าดังกล่าว และสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจของชาวแต้จิ๋วมีพ่อค้าชาวแต้จิ๋ว 8 ตระกูลเป็นกลุ่มหลัก มีเงินทุนหนาแน่นมาก ทำธุรกิจโรงสี ข้าว ธนาคารและเดินเรือโดยมีตระกูลหวังหลี่เป็นแกนกลาง

ในบทความเรื่อง *สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะและสังคมชาวจีนโพ้นทะเลในไทย : ขยายความสายสัมพันธ์ 5 ลักษณะและขี้นแฉงการที่ถูกยกย่องว่าเป็น “กลุ่มชนชาติ”* หลินฟง ได้เสนอ ความสัมพันธ์ด้านถิ่นกำเนิด สายเลือด (แซ่) อาชีพ การทำบุญ (บำเพ็ญประโยชน์) และการมีวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวชาวจีนโพ้นทะเลไว้ด้วยกัน นอกจากนี้

หลินฟงยังได้เสนอว่า ชาวจีนเหล่านี้มีคุณสมบัติพิเศษ 7 ประการ ที่ทำให้เขาได้รับการยกย่องเป็นกลุ่มชนชาติที่โดดเด่น ดังรายละเอียดปรากฏอยู่ในตัวบทความ ในภาคผนวกผู้เขียนได้ประมวลรายชื่อองค์กร สมาคมที่เกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยเอาไว้โดยแบ่งเป็นหมวดหมู่ตามสายสัมพันธ์แต่ละลักษณะ ข้อมูลนี้ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจองค์กรของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทย

ไสว วิศวานันท์ ในบทความเรื่อง *บทบาทของชาวจีนช่วงหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง* ได้ช่วยยืนยันข้อเสนอ*สัญญาเบาว์ริง* ได้ช่วยยืนยันข้อเสนอของหลินฟง เกี่ยวกับสายสัมพันธ์ของชาวจีนโพ้นทะเลที่ทำให้คนเหล่านี้สามารถเข้ามามีบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจไทย นอกจากนั้นยังได้ปูพื้น เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจไทยที่มีชาวจีนโพ้นทะเลเป็นกลุ่มสำคัญในการค้าข้าว การเป็นแรงงานแทนที่แรงงานเกณฑ์ในระดับศักดินา การทำโรงสี ฯลฯ ในที่สุดชาวจีนเหล่านี้ได้กระจุกตัวกันเป็นชุมชน มีชีวิตทางสังคมที่มีการจัดระเบียบชัดเจน เช่น มีโครงสร้างชนชั้น วิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และความสัมพันธ์เกี่ยวของกันทั้งในรูปอ้อมๆ กลุ่มที่มาจากภูมิสำเนาเดียวกันหรือใช้กลุ่มภาษาเดียวกัน และกลุ่มที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแนวเดียวกัน ทำให้เราเห็นภาพชุมชนชาวจีนในประเทศไทยในอดีตได้และยืนยันได้ว่าครั้งหนึ่งเคยมี “ไชน่าทาวน์” ในสังคมไทย

ในอีกด้านหนึ่ง *อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์* ได้นำเสนอภาพของสังคมไทย โดยเน้นด้านสังคม เศรษฐกิจ ในระยะหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง การเข้ามาของกลุ่มนายทุนตะวันตก มีระยะสั้นมากเมื่อเทียบกับกลุ่มนายทุนจีน ในบทความเรื่อง *สังคม-เศรษฐกิจไทยสมัยการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5* *อุกฤษฏ์* ได้อธิบายว่ากลุ่มนายทุนจีนเป็นผู้ริเริ่มและพัฒนาอุตสาหกรรมหลักๆ เป็นผู้เชื่อมโยงตลาดโลกกับชาวนาท้อถิ่น และเป็นผู้ที่สามารถรวบรวมทุนจนเข้าแทนที่นายทุนตะวันตกได้ในที่สุด ด้วยแรงจูงใจเฉพาะของกลุ่มตน

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ ได้ใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์ขยายคำอธิบายของ*อุกฤษฏ์* ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในบทความเรื่อง *เศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลในไทยและการถ่ายทอดเทคโนโลยี* *วัลย์วิภา* ได้กล่าวถึงการลงทุนกิจการค้าข้าว และการเกาะกลุ่มทางธุรกิจของชาวจีน คนเหล่านี้ เป็นคนในบังคับต่างชาติ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลันดา พ่อค้าจีนได้พยายามอย่างหนักหน่วงที่จะแข่งขันกับพ่อค้าตะวันตกในตลาดโลก และสามารถเอาชนะได้ที่ตลาดสิงคโปร์ ข้อค้นพบนี้ สอดรับกับที่หลอเสี่ยวจึงได้ระบุไว้ว่าชาวจีนในไทยทำธุรกิจสี่เสา และสิงคโปร์เป็นตลาดที่ชาวจีนจากไทยเข้าไปร่วมพัฒนาด้วยตนเองหรือหาคู่ค้าชาวจีนด้วยกัน ธุรกิจอื่นๆ ที่ชาวจีนทำคือโรงสี เดินเรือพาณิชย์ ธนาคาร ได้มีชาวจีนบางคนที่ว่ารวยมากและรวมกลุ่มกันทำธุรกิจธนาคารและธุรกิจอื่นๆ เป็นที่น่าเสียดายว่าภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปี ค.ศ. 1909 ได้ทำให้นายทุนจีนกลุ่มนี้ต้องประสบภาวะขาดทุนในที่สุด

วรสักดิ์ มัทธโนบล ได้เริ่มนำเสนอภาพของชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยโดยละเอียดในบทความเรื่อง *วัฒนธรรมในสยาม : ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงระหว่าง ค.ศ.1851-1910* วรสักดิ์ได้กล่าวถึงการอพยพของชาวดัตช์มาสู่สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำที่และนโยบายของราชสำนักไทยต่อคนเหล่านี้ จำนวนชาวจีนแต่จิวที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้ทำให้เกิดวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในวัฒนธรรมสยาม เกิดความต้องการ "สินค้าทางวัฒนธรรม" สำหรับผู้บริโภคนชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ความต้องการนี้แปรเปลี่ยนไปในแต่ละระยะ ระยะแรกเป็นความต้องการวัฒนธรรมว่าด้วยเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น อาหาร เสื้อผ้าจากประเทศจีน สินค้าทางวัฒนธรรมในระยะนี้จึงเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก ในระยะต่อมาวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลที่เกิดขึ้น ได้แก่ วัฒนธรรมจิ้มก้องในระบบอุปถัมภ์แบบศักดินา (เป็นที่น่าสังเกตว่าวรสักดิ์ใช้คำว่าจิ้มก้องในความหมายที่ต่างไปจากที่เต็งสุ่ยเจ็งอธิบาย แต่เป็นความหมายที่คนไทยส่วนใหญ่คุ้นเคย) ระยะหลังคือในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 วัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยก็มีจุดเน้นที่อุดมการณ์ชาตินิยม สินค้าทางวัฒนธรรมที่ถูกส่งออกมาให้ชาวจีนโพ้นทะเลบริโภคในระยะนี้ได้แก่ อุดมการณ์ชาตินิยมจีน (ก๊กมินตั๋ง)

ในบทความเรื่อง *การเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยและผลกระทบต่อคนจีนในแง่การศึกษา อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์* ได้แสดงข้อมูลที่มีความสืบเนื่องจากวรสักดิ์ อุดมการณ์ชาตินิยมของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยได้กระตุ้นให้เกิดอุดมการณ์ชาตินิยมในรัฐไทยด้วยเช่นกัน เริ่มมีความรู้สึกที่ชาวจีนอพยพเป็นสิ่งคุกคามรัฐไทย มาตรการที่เกิดขึ้นได้แก่ พระราชบัญญัติแปลงชาติ พระราชบัญญัติสัญชาติ พระราชบัญญัติลักษณะคนต่างประเทศเข้าเมือง และพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ที่ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2461 สะท้อนให้เห็นปฏิกิริยาของรัฐไทยต่อการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนโพ้นทะเล และการแพร่ระบาดของอุดมการณ์ชาตินิยมจีน ในที่สุดรัฐไทยก็ได้ใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือหล่อหลอมให้ชาวจีนในประเทศไทยค่อย ๆ เปลี่ยนเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนกลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีน⁹

ผู้ที่สนใจประวัติชีวิตของชาวดัตช์บางท่านที่เป็นที่รู้จักกันดีในสังคมไทยจะได้ทราบรายละเอียดของตระกูล *โชติกเสถียร โสภโณดร และเตชะกัมพูช* จากการค้นคว้าของ *ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล* ในเรื่อง *ขุนนางไทยเชื้อสายจีนบางตระกูลในสมัยรัตนโกสินทร์ เรื่องราวของจีนเถียน ต้นตระกูลโชติกเสถียร ฮาการเต็ง ต้นตระกูลโสภโณดร และ เจ้าสัวหอย ต้นตระกูลเตชะกัมพูช* ได้แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชาวจีนแต่จิวที่กลายเป็นขุนนางแต่ยังคงทำการค้า

9. ตัวอย่างจาก Supang Chantavanich and Somkiat Sikharaksakul. Preservation of Ethnic Identity and Acculturation: A Case Study of a Hainanese School in Bangkok. *Southeast Asian Journal of Social Science*. 1995, 23(1) : 78-87.

ความถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างขุนนางเชื้อสายจีนที่เป็นคหบดีกับราชสำนักไทยซึ่งในที่สุดแล้ว แม้รัชกาลที่ ๑ ผู้ทรงมีนโยบายระมัดระวังชาวจีนในไทย (ที่ทรงเรียกว่า ยิวแห่งบูรพาทิศ) ก็ยังได้หลานตาของเจ้าสัวหอยมาเป็นพระสนมเอกถึงสองคนคือ พระสุจริตสุตา และสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิ์ศรี พระวรราชชายา ซึ่งเป็นธิดาของท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมโล่ สุจริตกุล) บุตรสาว ของเจ้าสัวหอย ดังรายละเอียดในบทนี้

หลินฟง นักวิจัยชาวจีนก็ได้นำเสนอตัวอย่างชีวิตชาวจีนแต่จิวผู้โด่งดังอีกท่านหนึ่งคือ ยี่ก่อง โนบทความเรื่อง *เจิ้งจื่อหย่ง ชาวจีนผู้โด่งดัง : ชีวิตและยุคสมัยของท่าน* ยี่ก่องหรือพระอนุชาธิบดีราชนิยม (ฮง เตชะวณิษ) คือคหบดีเชื้อสายจีนแต่จิวจากเตี้ยอันผู้ยิ่งใหญ่เป็นที่รู้จักและถือเป็นผู้ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงคุ้นเคย ยี่ก่องเป็นเจ้าของกิจการและเปิดโรงหอย กษ.ให้รัฐบาลแต่ผู้เดียว ทำโรงสี โรงรับจำนำ ค้าขาย โภยก้วน ทำหนังสือพิมพ์ ตั้งโรงพิมพ์ และเริ่มธุรกิจเดินเรือทะเล เป็นมหาเศรษฐีผู้เริ่มธรรมเนียมบริจาคน้ำมันจำนวนมากช่วยเหลือพี่น้องชาวจีนแต่จิวที่ประสบภัยพิบัติที่บ้านเกิดเมืองนอนสร้างหมู่บ้านใหม่ของตนเอง และสร้างโรงเรียนอันเป็นแบบอย่างที่เศรษฐีแต่จิวต่อ ๆ มา กระทำตาม นอกจากนี้ ยี่ก่องก็ยังมีความสนใจเรื่องการเมืองในประเทศจีนเป็นอย่างมาก ได้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นสาธารณรัฐ¹⁰

การนำเสนอที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นความพยายามที่จะทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพรวมของการอพยพของชาวจีนแต่จิวมาสู่ประเทศไทย ได้เห็นปัจจัยผลักดันจากประเทศจีนและปัจจัยดึงดูดจากประเทศไทย ได้เห็นสาเหตุและผลกระทบของการอพยพย้ายถิ่น กระบวนการดังกล่าวซึ่งกินเวลาเกือบร้อยปีได้ทำให้ชาวจีนแต่จิวหรือชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยกลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีน แม้จะยังดำรงรักษาวัฒนธรรมแต่จิวไว้ แต่ก็ยึดถือเอกลักษณ์ของความเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนไทยโดยทั่วไปและคนไทยเชื้อสายอื่น คนเหล่านี้ได้ใช้ชีวิตอยู่และจบชีวิตบั้นปลายอยู่ในประเทศไทย เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และแทบไม่มีใครคิดจะกลับไปใช้ชีวิตและตายที่ภูมิลำเนาเดิมของบรรพบุรุษอีกต่อไป

อนึ่ง งานวิจัยชิ้นนี้ได้ดำเนินการในช่วงที่นายอึ้งเหมยฮั่ว (มงคล นาวิกผล) หรือเหี้ยมยู่เก๋า บุตรบุญธรรมของนายเหี้ยกวงเอี่ยม ดำรงตำแหน่งรองประธานสหพันธ์ชาวจีนโพ้นทะเลกลับสู่มาตุภูมิแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน และประธานสหพันธ์ชาวจีนโพ้นทะเลกลับสู่มาตุภูมิแห่ง มณฑลกวางตุ้ง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ท่านอึ้งเหมยฮั่วได้ให้การสนับสนุนและรับเป็นหัวหน้าคณะที่ปรึกษาของโครงการวิจัยนี้มาโดยตลอดจนกระทั่งถึง

10. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน *หวังเหมียนจิ่ง (เขียน) รุ่งวิภา กันธรี (แปล) พระ อนุชาธิบดีราชนิยม (ยี่ก่อง) คำบอกเล่าจากเอกสารจีน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 17(1) กรกฎาคม-ธันวาคม 2537 : 95-100.*

แก่กรรม เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2537 ที่มณฑลกวางตุ้ง และอัฐิได้ถูกนำกลับมาบรรจุที่ วัดปากน้ำภาษีเจริญเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2537" ชีวิตของท่านอี่เหมยไช้วอาจถือเป็น ตัวอย่างของชาวจีนแต่จิวที่เดินทางมาประเทศไทย อีกหลายคน อี่เหมยไช้วเดินทางถึง เมืองไทยเมื่ออายุ 16 ปี (ในปี พ.ศ. 2468) ก่อร่างสร้างตัวจนกลายเป็นนักธุรกิจ ได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่น ได้เดินทางไปเยือนประเทศจีนตกค้างอยู่ในประเทศจีน ในฐานะผู้ลี้ภัยการเมืองเป็นเวลา 45 ปี จนถึงแก่กรรม แต่เจ้าด่านอัฐิของท่านก็ยังได้เดินทางมาสู่เมืองไทยอีกครั้งเพื่อเป็นการอยู่โดยถาวรในที่สุด

สถาบันวิทยบริการ

๓. วชิระ ฟูคอง, เจ้าชีวิตมงคล นาวิกผลสหายรักปรีดี พนมยงค์กลับบ้าน ในบรรยากาศคร่ำลิก 24 มิถุนา
มคิขนรายวัน 24 มิถุนายน 2537 : 17.

ตอนที่ หนึ่ง
การอพยพของชาวจีนแต่จิวสู่สยาม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การหลอมตัวผสมกลมกลืนกัน กับคนท้องถิ่นเป็นกระแสหลัก แห่งการพัฒนาของจีนโพ้นทะเล

วิเคราะห์ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการ
ของคนจีนที่อพยพออกไปอยู่ต่างประเทศ

สวี เส้าหลิน

คนจีนอพยพไปอยู่ต่างประเทศเคยมีมาช้านานแล้ว เท่าที่มีบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็มีประวัติถึง 2,000 ปี ส่วนสาเหตุที่ชาวจีนเหล่านั้นต้องออกไปสู่ต่างประเทศที่สำคัญมี 3 ประการ: ประการแรก เป็นเพราะบ้านเมืองเกิดทรรายและจลาจล หรือพ่ายแพ้จากการต่อต้านระบอบศักดินาจึงต้องออกไปลี้ภัย; ประการต่อมา ออกไปเพื่อประกอบการค้าขาย; และประการสุดท้าย ออกไปเพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ หนีความยากจน เมื่อพิจารณาประวัติการออกนอกประเทศของคนจีนใน 2,000 ปีที่ผ่านมาโดยรวมแล้ว ถึงแม้ในขณะที่ยุคหนึ่งคนออกไปนั้นต่างก็มีความประสงค์จะไปอยู่แค่ชั่วครั้งชั่วคราวกันทั้งนั้น แต่ในทางปฏิบัติคนส่วนใหญ่กลับต้องตกค้างอยู่โพ้นทะเลด้วยเหตุผลที่ต่าง ๆ กัน กระทั่งสืบลูกสืบหลานเหลนโหล่นผสมกลมกลืนกันกับสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นอันว่า การผสมกลมกลืนกันกับคนท้องถิ่นคือกระแสหลักแห่งวิวัฒนาการของชาวจีนโพ้นทะเล บทความชิ้นนี้จะทำการวิเคราะห์วิวัฒนาการของชาวจีนโพ้นทะเล โดยเริ่มต้นจากประวัติความเป็นมาของการออกนอกประเทศ และสภาพการณ์ปัจจุบันของชาวจีนโพ้นทะเล

(1)

ชาวจีนที่พลัดพรากบ้านเกิดเมืองนอน ชัดเซพเนจรไปอยู่ต่างแดน เพราะสาเหตุทางการเมืองนั้นก็มักมาทุกยุคทุกสมัย คนจำนวนนี้โดยทั่วไปเมื่อไปแล้วก็จะไปลับ ไม่กลับบ้านเกิดเมืองนอนกันอีก โดยปักหลักฝังรกรากในท้องที่ซึ่งอพยพไปอยู่ใหม่ ผสมผสานกลมกลืนกับสังคมนั้น ๆ กลายเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของชนเผ่าท้องถิ่น นับแต่สมัยจิ้น (จิ้น) และสมัยฮั่น ก็ได้มีจดหมายเหตุปรากฏในทำนองนี้แล้ว

ใน "ฮั้ววี่จี้" (จดหมายเหตุต่างแดน) โดยโจวจ้อจง หัวข้อ "อาณาจักรญี่ปุ่น" มีความว่า "อาณาจักรนี้ สถาปนาโดยเด็กชายหญิงซึ่งสวีผู้นำไป คนที่สวีผู้นำไปในเวลานั้นมีสารพัดช่าง หมอหมอโหราจารย์พร้อมสรรพ สวีผู้ต้องการหลบลี้หนีทรราชจิ้น ตั้งใจว่าไปแล้วจะไปลับไม่ขอลับถิ่นเดิมอยู่แล้ว จึงได้ตั้งอาณาจักรขึ้นที่นั่น" เรื่องราวเกี่ยวกับสวีผู้ในสมัยจิ้นพาเด็กชายหญิง 3 พันคนพร้อมด้วยธัญเบญจกและสารพัดช่างออกทะเลแล้ว "ตกค้างบนเกาะไม่กลับมา" นั้น มีปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์จิ้นจำนวนไม่น้อย เช่น "สื่อจี้" (จดหมายเหตุประวัติศาสตร์) งานเขียนประวัติศาสตร์ลือชื่อได้บันทึกไว้เป็นรายแรกว่า พระเจ้าจิ้นซีฮ่องเต้มีรับสั่งให้สวีผู้ไปแสวงหาทิกหยอฮอด "ส่งเด็กชายหญิง 3,000 คน โดยให้ธัญเบญจกพร้อมทั้งสารพัดช่างไปด้วย แต่เมื่อสวีผู้ได้ไปพบดินแดนเป็นที่ราบมีแหล่งน้ำอุดม จึงตั้งตัวเป็นเจ้าของที่นั่นไม่กลับมา"¹

"ดินแดนเป็นที่ราบมีแหล่งน้ำอุดม" หรือ "หยี่โจวกับฉานโจว" ซึ่ง พงศาวดารฮั่นยุคหลังอ้างว่า สวีผู้ได้ไปถึงนั้นจะอยู่ในหมู่เกาะญี่ปุ่นในปัจจุบันหรือหาไม่ ในวงนักวิชาการยังมีความเห็นที่แตกต่างกัน แต่เรื่องราวว่าสวีผู้ในสมัยจิ้นเคยลี้ภัยไปอยู่นอกอาณาจักรเพราะต้องการหลีกเลียงทรราชนั้น น่าจะเป็นความจริง ปัจจุบันหลักฐานจากโบราณคดีก็ได้เป็นที่ยืนยันแล้วว่า ในสมัยฮั่นของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นสมัยเดียวกันกับที่สวีผู้มีชีวิตอยู่นั้น ได้เคยมีชาวจีนเป็นจำนวนมากอพยพไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่เกาะญี่ปุ่นจริง ๆ ชาวจีนอพยพจำนวนนี้ ต่อมาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชนชาติญี่ปุ่น อีกนัยหนึ่ง กลายเป็นบรรพชนของคนญี่ปุ่นในสมัยนี้²

ในสมัยจิ้นและสมัยฮั่น ยังมีชาวจีนอีกเป็นจำนวนมากหลบลี้หนีภัยไปอยู่แหลมเกาหลี ใน "จดหมายเหตุสามก๊ก ภาคขุยก๊ก" (เล่มที่ 30) บรรพประวัติตงหยี่ (อนารยชนตะวันออก

1. ชื่อหมาเขียน : "สื่อจี้", "ชีวประวัติบุคคลที่เหิงซานหวยทนาม: บรรพชีวประวัติลิวอานอ่องแห่งหวยทนาม"
2. วังเซียง: "สวีผู้ ชาวจีนอพยพในญี่ปุ่น" ในหนังสือเรื่อง "ชาวจีนอพยพในญี่ปุ่น", สำนักพิมพ์ซานเหลียน, ปี

-ผู้แปล) กล่าวถึงตำบล "เงินทาน" * (ปัจจุบันอยู่ในอาณาเขตเกาะหลี) มีความว่า "คนแก่คนเฒ่าสอนลูกสอนหลานว่า บรรพชนในสมัยโบราณ หนีการเกณฑ์แรงเกณฑ์ทหารมาอยู่อาณาจักรทาน รัฐห่ม่าทาน** ได้จัดดินแดนตะวันออกของรัฐให้พวกนี้" และบรรยายว่า "พวกนี้พูดภาษาที่ต่างกับภาษาห่ม่าทาน" "ซึ่งทุกวันนี้เรียกกันว่า ฉินทาน (จิ้นทาน)" ในหนังสือ "พงศาวดารอันยุคหลัง" บรรพชีวะประวัติหวังจึงก็มีบันทึกไว้ว่า บรรพบุรุษรุ่นที่ 8 ของหวังจึงเป็นคนโนแหวง หลางเหยย*** หลบหนีการทำร้ายของพระมเหสีหลวี่ไฉ่ว ข้ามทะเลไปตั้งรกรากที่ตำบลเล่อล่างของเกาะหลี เมื่อปี พ.ศ.2505 บนศิลาจารึกที่ขุดพบในหลุมฝังศพตำบลเฟิ่งหวงหลี แขวงซินชว่น จังหวัดหวงห่าย ประเทศเกาะหลีมีความว่า "เจ้าหนิงฉางหลิ่ง ฉางหวางจวิน ชื่อ บิง อายุ 73 ปี มีสมณนามว่า เต๋อเยียน เป็นคนตำบล ตงโหว สลักโดยเจิ้งเต๋อช่าง เมื่อวันที่ 22 เดือน 3 เจิ้งฉื่อศักราชปีที่ 9 ซึ่งตรงกับปี พ.ศ.791"³

มาถึงสมัยถังและสมัยซ่ง ผู้คนที่อพยพไปอยู่ทางเอเชียอาคเนย์ด้วยสาเหตุทางการเมืองก็มีจำนวนไม่น้อย นายมะสุถิ ชาวอาหรับซึ่งเคยไปท่องเที่ยวที่ทวีปแอฟริกา, เอเชียใต้, หมู่เกาะตอนใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิกและจีนได้บรรยายไว้ในหนังสือชื่อ "ทุ่งเลี้ยงปศุสัตว์ทองคำ" ว่า ที่สุมาตราเมื่อปี พ.ศ.1496 ท่านได้พบเห็นคนจีนเป็นจำนวนมาก ทำการเพาะปลูกบนเกาะนี้ โดยเฉพาะที่ตำบล บาลินบัง ซึ่งมาเพื่อลี้ภัยขบถหวงฉางในอาณาจักรจิ้น⁴ ระหว่างสมัยซ่งต่อสมัยหยวนก็มีขุนนางหลงเหลือมาจากราชสำนักซ่งจำนวนไม่น้อยพลัดถิ่นไปอยู่ต่างประเทศ เช่น เงินหยิงฉง อัครมหาเสนาบดีซ่งไปอยู่ ณ เมืองจาม เดิมก็คิดว่าจะอัญเชิญ อี้หวัง เชื้อพระวงศ์องค์หนึ่งเสด็จไปอยู่ด้วย "ต่อมาเห็นว่าไม่มีทางจะกู้บ้าน กู้เมืองได้ ก็เลยตกค้างที่นั่นไม่กลับจีน" ต่อมาเมื่อกองทัพราชสำนักหยวนเข้ายึดเมืองจามได้อีก จึงหนีไปอยู่อาณาจักรสยาม และถึงแก่นิจกรรมที่นั่น⁵ อีกท่านหนึ่งคือ ช่งจิ้งจิว ได้เคยไปขอกำลังพลกับเมืองจามเพื่อกู้ชาติทางเมืองจามอ้างว่าเป็นหัวเมืองเล็ก ๆ ไม่อาจช่วยได้ นายช่งจิ้งจิวจึงอาศัยอยู่ในเมืองจามเจ้าเมืองให้การรับรองในฐานะแขกเมือง แต่ไม่ยอมขึ้นต่อในที่สุดนายช่งก็ถึงแก่กรรมที่นั่น เพราะความคับแค้นใจ⁶ นอกนั้น นายเจิ้งซือเซียว (ส่วหนาน)

* รัฐในสมัยโบราณที่อยู่ทางทิศตะวันออกในจำนวนรัฐทานทั้งสามของเกาะหลีได้

** รัฐที่อยู่ทางทิศตะวันตกในจำนวนรัฐทานทั้งสาม อีกรัฐหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ในจำนวนรัฐทานทั้งสามคือ เปียนทาน

*** ตรงกับนครจุเงินมณฑลซานตงในปัจจุบัน ปัจจุบันเกาะหลีได้ก็ยังเรียกตัวเองว่า รัฐทาน

3. วังเซียง : สวีฝู - ชาวจีนอพยพในญี่ปุ่น- ในหนังสือเรื่อง "ชาวจีนอพยพในญี่ปุ่น" - สำนักพิมพ์ซานเหลียน, ปี ค.ศ. 1987

4. คัดต่อมาจาก หลี่ฉางฟู : "การอพยพพลเมืองของจีน" หน้า 60-61

5. "พงศาวดารซ่ง" เล่มที่ 418 "บรรพชีวะประวัติเงินหยิงฉง"

6. กูเหยียนหวู่ "ข้อคิดเสียของเมืองต่าง ๆ" อ้าง "บันทึกจว๋อชิง"

อดีตขุนนางสมัยซ่งก็หนีไปอยู่ที่ชวา ท่านได้บันทึกไว้ใน "ประวัติจิต" บทประพันธ์ของท่านเองมีความว่า "นายทหารและขุนนางจำนวนมากได้ซัดเซพเนจรไปอยู่โพ้นทะเล บ้างรับราชการที่เมืองจาม บ้างเป็นเขยที่เมืองเกาจี หรือไปอยู่บนแดนดินที่ไกลออกไปอีก" ในหนังสือ "คำใหม่ของกวางตุ้ง" โดย ชวีต้าจวิน อ้าง "บันทึกประวัติเวียดใหญ่ครบชุด" มีความว่า "นายจ้าวจงคนอาณาจักรซ่งสามีภักดิ์ต่อเวียด ดำรงตำแหน่งเป็นนายทหารส่วนตัวของเจ้านายเวียด"

มาถึงสมัยเหม็งต่อสมัยชิง นายและพลทหารของราชสำนักที่ล่มสลาย หนีไปอยู่โพ้นทะเลก็ยังมีจำนวนมากขึ้น, ตามที่มีบันทึกไว้ในต้นฉบับ "บันทึกเรื่องจิปาณะแห่งเขาซีซาน" มีความว่า ในขณะที่ราชวงศ์เหม็งล่มสลายนั้น เจ้าฟ้าหมิ่นและพวกรวม 90 คนเศษแห่งราชวงศ์เหม็งได้เดินทางจากเอ๋หมิงไปถึงสยาม เจ้าฟ้าหลู่และพวกรวม 70 คนเศษเดินทางจากจิมมอยออกทะเลไปถึงเกาะแห่งหนึ่งทางภาคเหนือของฟิลิปปินส์ ส่วนเจ้าฟ้าผู้และเจ้าฟ้า-ตั้งทยอยกันข้ามทะเลไปถึงชวา⁷ อนึ่ง ในหนังสือเรื่อง "การลุกขึ้นสู้ที่หวงก่างปีเมิงเม็ด" โดยเงินซุนเซิงก็เขียนว่าปี พ.ศ.2226 "ผู้รักชาติต่อต้านแมนจู 3,000 คนเศษ พาครอบครัวนั่งเรือ 9 ลำเดินทางไปเอเชียอาคเนย์ภายหลังได้หวนตกอยู่ในกำมือของแมนจู ในจำนวนนี้ 3 ลำไปถึงลือซง หนึ่งในลำไปถึงสยาม สามลำไปถึงชวา อีก 2 ลำไปถึงมะละกา⁸ ใน "ประวัติศาสตร์ทั่วไปของชาวจีนโพ้นทะเลย่านมหาสมุทรแปซิฟิกตอนใต้" โดยเวินสงเพยก็มีความว่า ปี พ.ศ.2226 ภายหลังนายเจิ้งเค่อสว่างยอมจำนนต่อราชสำนักชิงแล้ว นายและพลทหารได้สังกัดนายเจิ้งที่ไม่ยอมจำนนด้วย "ต่างพากันนั่งเรือไปเกาะลือซงน้อยแล้วต่อไปยังเกาะชวาและมะละกาเป็นต้น ที่เกาะชวายังได้พบสุสานของเจิ้งหมิงที่มียศเป็นหัวเต๋อ-เจียงจวิน⁹ นายพลผู้กล้าวามมานี้เป็นน้องชายของเจิ้งจิงได้รับยศเป็น "จว๋อเซียงหวู่เจียงจวิน" ไม่ยอมจำนนต่อราชสำนักชิงจึงนำกำลังโต้บังคับบัญชาที่นั่งเรือล่องใต้ เมื่อปีพ.ศ.2226 มาถึงเกาะตริงที่ใกล้เกาะชวา ผู้ได้บังคับบัญชาที่เคยอาศัยอยู่ในอาณาจักรอินโดนีเซียสืบทอดกันมาเป็นรุ่น ๆ ในขณะที่เจิ้งเค่อสว่างยอมจำนนต่อราชสำนักชิงนั้น เขายังมีเรืออีกสิบกว่าลำพร้อมลูกเรือตกค้างอยู่ต่างประเทศ เงินหลุนโจ่งก็ได้กล่าวในบทนำของหนังสือเรื่อง "สิ่งพบเห็นนอกอาณาจักร" มีความว่า นายเงินอั่งบิดาของผู้เขียนเองได้เคยรับคำสั่งให้ไปเกลี้ย-

7. อ้างมาจากบทความเรื่อง "เจิ้งเจิงกงกับชาวจีนโพ้นทะเล" ตีพิมพ์ใน หนังสือพิมพ์ "หู่เจี้ยน ริเป่า" ฉบับลงวันที่ 14 เม.ย. พ.ศ. 2525

8. อ้างมาจาก "ชาวจีนในสิงคโปร์และมาเลเซียกับการปฏิวัติปีสองโก้" โดยเพียนฮิงหวาง บทที่ 1 หน้า 16, ปี ค.ศ.1982, ไทเป

9. "ประวัติศาสตร์ทั่วไปของชาวจีนโพ้นทะเลย่านมหาสมุทรแปซิฟิก ตอนใต้" โดยเวินสงเพย, ปี พ.ศ.2472, หน้า 90-91

กลุ่มเรือเหล่านั้นเป็นเวลานานถึง 5 ปี มีเพียง 4 ลำเท่านั้นที่ยอมกลับมาสวมมีกั๊ดต่อราชสำนักชิง ที่เหลืยยังคงอาศัยต่างแดนอยู่ “ยาดังทองจี้” บรรพจตหมายเหตุเขตแดนหนังสือประวัติศาสตร์ของเวียดนามบันทึกว่า ปี พ.ศ.2222 เดือน 4 แม่ทัพบก-เรือและหวงจิ้น รองแม่ทัพรักษาเมืองหลงเหมินกวางตั้งแห่งราชอาณาจักรเหม็ง เงินเชิงฉายแม่ทัพและเงินอานผิงรองแม่ทัพรักษาเมืองเหลยโจวและเหลียนโจว นำกำลังพลพร้อมครอบครัว 3,000 คนเศษ เรือรบ 50 กว่าลำ “ล่องได้มาสวมมีกั๊ดต่ออำนาจแช่เทียนของเวียดนาม” เพราะหมดกำลังต่อสู้ ราชวงศ์เหม็งล่มสลาย แต่ก็ไม่ยอมขึ้นต่อราชสำนักชิง ทางอำนาจแช่เทียนเวียดนามให้ไป “ทำการบุกเบิกที่ดิน” ที่เขตตงผูของกัมพูชา กำลังพลของหยางเยียนตี้และหวงจิ้นไปแถบ “หมี่ถ่อ” ส่วนเงินช่างชวนและเงินอานผิงนั้นกำลังเข้าประจำเขตเบียนหัวในปัจจุบัน กลายเป็นคน “มิงห์เอื่อง” ของเวียดนามในทุกวันนี้ หนังสือ “ยาดังทองจี้” ยังได้บรรยายไว้ว่า “พ.ศ.2214 มอจิวและพวก คนบ้านหลีกว้อจังหวัดเหลยโจวมณฑลกวางตั้งอาณาจักรเหม็ง ด้วยเหตุที่ราชวงศ์เหม็งล่มสลาย แต่ก็ไม่ยอมขึ้นต่อราชสำนักชิง ที่เพิ่งสถาปนาขึ้นมาใหม่ ๆ จึงได้นำชาวบ้านลงมาทางใต้ บุกเบิกหมู่บ้านทะเลเตียนเป็นต้นรวม 7 หมู่บ้านเป็นระบบเอกเทศ เป็นที่ขนานนามว่ารัฐกึ่งเค้า” เป็น พ.ศ.2212 จักรพรรดิหย่งลี่แห่งราชวงศ์เหม็ง (จูหยิวกลางเจ้าก๊วย) ถูกกองทัพชิงบีบจนต้องหลบเข้าไปในแดนพม่า โดยมีคนติดตามไป 1,478 คน ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ถูกสังหารหรือฆ่าตัวตายเอง ที่เหลือก็สืบลูกสืบหลานกันที่นั่น โดยเรียกตัวเองว่า ชาว “ก๊วยเจีย”¹⁰

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่า คนจีนที่ลี้ภัยการเมืองไปอยู่ต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่ที่สุดจะตกค้างที่นั่นกลายเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของประชาชาติท้องถิ่น ๆ ไปเลย เช่น “มิงห์เอื่อง” ของเวียดนาม และ “ก๊วยเจีย” ของพม่า หรือ “بابา” ของแหลมมาเลเซีย กระทั่งได้ผสมผสานกับคนท้องถิ่นไปแล้ว เช่น คนจีนที่ไปญี่ปุ่นในสมัยส่วและคนจีนที่ไปอยู่ในย่านเอเชียอาคเนย์ตั้งกล่าวข้างต้น ลูกหลานของพวกเขาปักหลักในท้องที่ สรรสกับคนพื้นเมือง สืบเผ่าพันธุ์ผสมผสานกลมกลืนกับคนพื้นเมืองจนแยกกันไม่ออก

สถาบันวิทยบริการ

10. “รวบรวมเอกสารของจังหวัดหย่งชาง” เล่ม 3 บรรพพิวประวัติของ อู่ช่างเสียน, กงหลี่เยียน, เจ้าเหลียนท่าย

(2)

ชาวจีนที่ตกค้างอยู่ต่างประเทศเพื่อทำการค้าขายกระจัดอยู่กันนาน ๆ นั้น มีมาแต่สมัยโบราณ ประวัติที่จีนค้าขายกับต่างประเทศก็มีมาช้านานแล้ว ก่อนคริสต์ศักราชสองศตวรรษ จักรพรรดิอิ่นหวู่ตี้ได้เคยมีรับสั่งให้จางเชียนเป็นทูตไปดินแดนตะวันตก เพื่อบุกเบิกเส้นทางแพรไหมทางบกพ่ายพิถึง 2 ครั้ง ที่อาณาจักรต้าเซี่ย (อัฟกานิสถานในปัจจุบัน) ท่านเห็นมีผ้า "สุ" และไม้เท้า "ไผ่ฉง" ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน จึงพบว่าเส้นทางขนส่งสินค้าตะวันตกเฉียงใต้ของจีนมีมาก่อนนานแล้ว ส่วนเส้นทางแพรไหมทางทะเล จากจีนไปยังเอเชียอาคเนย์ อินเดีย เกาหลี และญี่ปุ่นนั้น อย่างช้าก็มีมาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศักราชสองศตวรรษ "พงศาวดารฮั่น บรรพพจนานุกรมภูมิประเทศ" มีบันทึกไว้ว่า หัวหน้าสถานรับรองประตูดังและผู้อาสาสมัครนำเอาทองคำและแพรไหมโดยสารเรือ จากจางช่าย, สวีเหวินและเหอผู้ของริหนานที่อยู่ทางทิศใต้ไปยังอาณาจักรหวงจิว (ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียในปัจจุบัน) เพื่อทำการซื้อขายไหม มุก เครื่องแก้ว ศิลาประหลาดและของแปลกใหม่ พ่อค้าวานิชของจีนทำการติดต่อค้าขายกับอินเดีย อาหรับ เอเชียอาคเนย์ ญี่ปุ่น และเกาหลี โดยผ่านเส้นทางทั้ง 3 นี้มาช้านานแล้ว แต่เรื่องพ่อค้าหรือช่างฝีมือจีนไปอาศัยอยู่ต่างประเทศนั้น ที่พบเห็นในหนังสือประวัติศาสตร์ปรากฏว่ามีมาแต่สมัยถัง ตูยิวได้บันทึกไว้ใน "ทงเตียน" (พิธีกรรมทั่วไป) มีความว่า เทียนเป่าศักราชปีที่ 10 แห่งราชวงศ์ถัง (พ.ศ.1294) ถึงเกิดสงครามกับอาณาจักรต้าเซี่ย ตูหวนคนอาณาจักรถึงถูกจับเป็นเชลย ณ ทะเลตะวันตก (เมดิเตอร์เรเนียน) ท่านพบว่าเวลานั้นในอาณาจักรต้าเซี่ยมีเครื่องทอแพรไหมของจีน มีช่างตีเงินตีทองและช่างเขียนภาพที่เป็นจีน ช่างเขียนภาพที่เป็นจีนนั้นชื่อว่า ฟ่านชู่และหลิวจื่อคนเมืองหลวง ช่างทอชื่อว่า เล่อเว่ยและหลิวหลี่ชาวเมือง "เหอตง"¹¹ นอกนั้น ชาวอาหรับก็มีบันทึกไว้ว่า ในสมัยถัง เรือสินค้าของจีนผ่านแถบตอนใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิกและอินเดีย ไปค้าขายที่อ่าวเปอร์เซีย, ที่อาณาจักรมอหลอหิว* ตรงปากแม่น้ำ ดิกริส และแม่น้ำยูฟราเทส มีชาวจีนอาศัยอยู่กันเป็นจำนวนมาก สืบลูกหลาน ยิงที่เอเดนของอาหรับก็มีถิ่นชุมนุมชนของชาวจีน¹² (จ่ายหย่งเจียนเขียนไว้ใน "บันทึกจิปาถะแห่งเซาซีซาน" มีความว่า "คายนวนศักราชปีที่ 8 (ตรงกับ พ.ศ.1263) หลินหลวนผู้มีสมญาว่า หลินอานตง บุตร หลินจิวเสียงแห่งตำบลตงสือมี ทวดชื่อว่า หลิวจื่อฮุย เดินทะเลไป ๆ มา ๆ ตามท้องที่ซึ่งพวกชนเผ่าอารยะเขาอยู่กัน จึงรู้จักเส้นทางเดินเรือเป็นอย่างดี หลินหลวนเคยทดลองเดินเรือไปถึง บ่อหนี่ (ลูไนต์ในปัจจุบัน) ไป ๆ มา ๆ ตามท้องที่ซึ่งพวกชนเผ่าอารยะเขา

11. ตูยิว: "ทงเตียน" เล่ม 103 "ตำนานต้าเซี่ย" อ้าง "บันทึกแดนผ่าน" ของคูหวน

* แถบสมุทรในปัจจุบัน - ผู้แปล

12. อ้างมาจาก "หลี่ฉางฟู: "ประวัติการอพยพของประชากรจีน" หน้า 60

อยู่กัน จึงรู้จักเส้นทางเดินเรือเป็นอย่างดี หลินหลวน เคยทดลองเดินเรือไปถึง ป้อหนี่ (บลูไนต์ในปัจจุบัน) ไปๆ มาๆ ได้กำไรงาม ชนเผ่าเซอที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลติดตามเขาไปตามๆ กัน” และเขียนว่า “ดูเหวินเซวียนกับหลินหลวนคนตาบอดลงเรือเดินเรือทะเลไปถึงป้อหนี่... ท้องที่นั่นจึงมีชื่อว่า “ดูเจียหย่า” ด้านเหนือของตำบลนี้มีหมู่บ้านเงินจู้ ตายจูลูกบ้านล้วนเป็นลูกหลานของนายดูเหวินเซวียน”¹³ ตระกูลดูกับตระกูลเงินและตระกูลต้ายซึ่งเป็นลูกเรือลี้ว้นตกค้างและอาศัยอยู่บนดินแดนป้อหนี่มิได้กลับประเทศจีน มีบันทึกว่า ที่ญี่ปุ่นในสมัยจักรพรรดิเซ็งหวู่ (พ.ศ. 1267-1291) คนจีน (คนจีน) ที่อาศัยอยู่ในเมืองหลวงของญี่ปุ่นมีถึง 1,200 ครอบครัว¹⁴ ช้างต้นนี้เป็นเพียงบันทึกปลีกๆ ย่อยๆ เชื่อว่าในสมัยดังจะต้องมีพ่อค้าวานิชและช่างฝีมือออกไปอาศัยอยู่ ณ ต่างประเทศเป็นจำนวนไม่น้อย สภาพพ่อค้าต่างดาวเข้ามาอาศัยในนครกว้างโจว เมืองท่ามีชื่อของจีน น่าจะเป็นหลักฐานในมุมมองกลับได้เป็นอย่างดี กล่าวคือมีบันทึกยืนยันว่า ในสมัยดังนั้นพ่อค้าต่างดาวที่เข้ามาอยู่ที่กว้างโจวมียากถึง 100,000 คน เหตุนี้เอง เวลานั้น จึงมีการตั้งสำนักงานการท่านคร ซึ่งเป็นองค์การที่มีหน้าที่ดูแลการค้าต่างประเทศองค์การเดียวในทั่วประเทศจีนใน “พงศาวดารถังใหม่” ก็มี บันทึกไว้ว่า คนกวางตั้งมิกกว้างโจว “อยู่ปะปนกับคนต่างดาว” “อยู่ปะปนกับพวกเผ่าอนารยะ กลางทะเลและพวกพ่อค้าวานิชที่มาจากทุกสารทิศ”¹⁵ ในระหว่างหยวนเหอศักราช หม่าจ่ง ผู้ว่าการกวางตั้งกวางสีและนายท่าระหว่างประเทศสร้างโรงอาหารสำหรับทหารขึ้นที่กว้างโจว วันเปิดใช้การได้จัดเลี้ยงแขกเหรื่อมากมายในจำนวนนั้น “เผ่าอนารยะต่างดาวมารวมกว่าพันคน”¹⁶ จากนั้น ก็พอจะเห็นได้ว่า ในสมัยดังนั้นการค้าระหว่างประเทศเจริญรุ่งเรืองเพียงไร นายจួយี่ คนสมัยซ้องได้เคยวิจารณ์เรื่องนี้ไว้ว่า สมัยอันมีแสนยานุภาพเหนือทิศอีสาน คนภาคพื้นนั้นจึงเรียกคนจิวว่า “คนฮั่น” และสมัยดังก็มีแสนยานุภาพเหนือทิศตะวันตกเฉียงใต้ ชนเผ่าอนารยะภาคพื้นนั้นจึงเรียกคนจีนว่า “คนดัง”¹⁷ สืบต่อๆ กันมาจนถึงทุกวันนี้ คนจีนที่อาศัยอยู่ในแถบเอเชียอาคเนย์ก็ยังเรียกตัวเองว่า “ตั้งนัง” (คนดัง) และเรียกเมืองจีนว่า “ตั้งฮั่ว” (เขาดัง) จากนั้นก็จะเห็นได้ว่า ในสมัยดังนั้น คนจีนลงมาทางมหาสมุทรแปซิฟิกได้คงจะมีจำนวนมากพอดู น่าเสียดายที่ผู้คนที่ออกมาอยู่ต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่เป็นชาวนา, ช่างฝีมือและพ่อค้าวานิช ไม่นับถาวรกรเขียน จึงมีการบันทึกไว้น้อยเต็มที ซึ่งยากแก่การศึกษาวิจัยในปัจจุบัน

13. ฉายหย่งเจียน: บันทึกจีปาละแห่งเฮาซีซาน ชื่อ “ท่านขุนนางหลินหลวน” และชื่อ “สวนม่ายหยวน” ใน “พงศาวดารถังใหม่”

14. “จดหมายเหตุชาวจีนโพ้นทะเล (จดหมายเหตุทั่วไป)” สำนักพิมพ์ไห่ยว่าย, ไต้หวัน, ค.ศ. 1965

15. “พงศาวดารถังใหม่” เล่มที่ 170 “บรรพชีวินประวัติหวังเอ้อ”

* (พ.ศ. 1349-1363 - ผู้แปล)

16. “ประมวลงานเขียนของหลิวจงหยวน” เล่มที่ 26 “ผู้ว่าการกวางตั้งกวางสีเปิดห้องอาหารทหาร”

17. จួយี่ “คุยกันเรื่องมิกกว้างโจว” เล่ม 2

มาถึงสมัยซ่งและสมัยหยวน การค้าระหว่างจีนกับต่างประเทศก็ยิ่งเจริญ ให้โอกาสแก่บรรดาพ่อค้าและช่างฝีมือจีน ออกไปอาศัยอยู่ต่างประเทศมากยิ่งขึ้น โดยทั่วไปพ่อค้าที่ออกนอกประเทศโดยเรือเดินทะเลมักต้อง “ค้างต่างแดน” หรือ “ค้างฤดูหนาว” เป็นธรรมดา และบางรายเพื่อกิจการค้าต้องอยู่ต่างประเทศติดต่อกันหลายปีกระทั่งสิบปีก็มี ในหนังสือเรื่อง “อีเจียนจื้อ” เล่ม 3 โดยหม่ายมีความว่า นายหวังหยวนม่าว ชาวฉวนโจว “ทำการค้าโดยเรือ ร่ำรวยมหาศาล” ฉุนซีศักราชปีที่ 5 (พ.ศ.1721) ได้ตั้งให้เจียนต้าจว้อเป็นกัปตัน พร้อมกะลาสีระดับต่าง ๆ 38 นาย โดยสารเรือลำเดียวกันออกทะเล เพียงเดียว 10 ปี “หนังสือ ‘ซ่งชู่เยี้ยว’ ก็มีบันทึกเกี่ยวกับชาวจีนที่ข้ามน้ำข้ามทะเลไปอยู่เมืองอนารยะประเทศนานกว่า 20 ปี” และมีลูกเมียกันที่นั่น¹⁸ ด้วยความจำเป็นของธุรกิจการค้าขายและเงื่อนไขที่ดีเลิศของต่างประเทศ จึงมีคนส่วนหนึ่งอาศัยอยู่ที่นั่นเป็นเวลานาน ๆ จะได้ทำหน้าที่จำหน่ายและรับซื้อสินค้าแทนบรรดาพ่อค้าที่โดยสารเรือไป ๆ มา ๆ “พงศาวดารซ่ง บรรพประวัติเกาหลิมิบันทึกไว้ว่า ‘ณ เมืองหลวงเกาหลิมิคนจีนอยู่หลายร้อยนาย ส่วนใหญ่เป็นคนซอกเกิน มาด้วยกิจการค้าขายทางเรือ’ ในหนังสือเรื่อง ‘ดินฟ้าอากาศชนบทประเพณีเงินเล่า’ โดยโจวต้ากวน มิบรรพ ‘การอพยพตั้งรกราก’ ของชาวจีนโดยจำเพาะ มีความว่า ‘กะลาสีจีนเห็นดีที่บนดินแดนแห่งนั้น ไม่ต้องนุ่งห่มเสื้อผ้า ข้าวปลาอาหารก็หากินได้ง่าย จะหาภรรยาสักคนก็ไม่ยาก สร้างบ้านแปลงเรือนสักหลังก็ทำได้อย่างสะดวกสบาย ของใช้ไม้สอยก็มีครบทุกอย่าง จะทำการค้าก็ซื้อขายคล่อง จึงมักหลบลี้หนีไปอยู่กันที่นั่น’ ในบรรพ ‘เรื่องประหลาด’ ยังมีบันทึกไว้ว่า ‘ชายแซ่เซี่ย คนบ้านเดียวกันกับข้าพเจ้า อยู่ต่างประเทศนานถึง 35 ปี’ แสดงว่า ในสมัยซ่งและสมัยหยวน ได้มีพ่อค้าและกะลาสีจีนเป็นจำนวนมากออกไปอาศัยอยู่ในต่างประเทศ แล้วขอภรรยาจนได้บุตร ก็เลยอยู่ประจำที่นั่นกันเลย นายวางต้าชวน คนสมัยหยวน ในช่วงเวลา 10 ปีนับแต่ปีแรกของจื้อซุ่นศักราช (ค.ศ.1330) ถึงปีที่ 5 ของจื้อหยวนศักราช (ค.ศ.1339) ได้เคยออกไปท่องเที่ยวต่างประเทศหลายสิบประเทศโดยอาศัยเรือสินค้ารวม 2 ครั้ง ท่านผู้นี้ได้ บันทึกสภาพของคนจีนที่อพยพไปอยู่ต่างแดนไว้ในหนังสือชื่อ ‘บันทึกชาวเกาะโดยสังเขป’ ในบรรพ ‘หลงหย่าเหมิน’ (เกาะสิงคโปร์ในปัจจุบัน) มีความว่า ‘ทั้งชายและหญิงล้วนอยู่กันปนเปื้อนกับคนจีน’ นอกจากนั้น ในบรรพ ‘โกวหลานซาน’ (เกาะ Gelan ที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของกาลิมันตันในปัจจุบัน) ก็มีบันทึกว่าในต้นสมัยหยวน ‘กองทหารไปปราบดูโผ ซึ่งอยู่ไกลมาก ไปประสบวาทภัยที่เชิงเขามีทหารล้มป่วยเป็นจำนวนร้อยคนเศษ เดินทางต่อไปไม่ได้ จึงตกค้างอยู่บนเขาแห่งนั้น ปัจจุบันคนจีนกับคนท้องถิ่นต่างปะปนกันอยู่’

18. “ซ่งชู่เยี้ยว” บรรพ “กฎหมายอาญา” 2 และ “ข้อห้าม” 1

หลังสมัยเหม็ง เนื่องจากจีนเริ่มมีเศรษฐกิจทุนนิยมบังเกิดขึ้นตามดินแดนแถบชายทะเลการค้าระหว่างประเทศก็ได้พัฒนาไป ที่ดินเพาะปลูกของชาวนาจำนวนมากถูกเจ้าหน้าที่ขูดเอาไป จึงเกิดสภาพ "คนอดตายเกลื่อนกลาด แต่ข้าวสารงามดั่งเม็ดหยกเต็มลำเรือ" ซึ่งส่วนใหญ่ที่สุดเป็นของตระกูลผู้มั่งมี เหตุนี้เอง "คนรวยก็จะยิ่งรวยและคนจนก็จะยิ่งจน"¹⁹ ชาวนาและหัตถกรผู้ล้มละลายต่างพากันออกไปทำมาหากินนอกอาณาจักรโดยอาศัยเรือเดินทะเลบางรายต้องเสียชีวิตท่ามกลางมรสุม "ดุจฝูงเป็ดมุ่งหน้าไปหาความตาย" ผู้ที่ข้ามน้ำข้ามทะเลไปค้าขายหาเลี้ยงชีพ "มาจากทุกสารทิศ" หลายร้อยคนแออัดยัดเยียดบนเรือสินค้าลำหนึ่ง ๆ ในจำนวนนั้นจะมีพ่อค้าใหญ่คนหนึ่งเป็นตัวตั้งตัวตี และเป็นเจ้าของสินค้าส่วนใหญ่ ส่วนคนอื่น ๆ ต่างคนต่างซื้อสินค้าติดตัวไปตามอัธยาศัย²⁰ หนังสือพิมพ์รายวันชื่อ "ปาเจิงรีจื่อ" รายงานว่า วันที่ 24 เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1625 มีเรือลำหนึ่งเดินทางจากจวนโจวไปยังเมืองปาเจิง บนเรือลำนี้ นอกจากมีผู้โดยสารเป็นพ่อค้าใหญ่ 40 คน และกะลาสีอีก 80 นายแล้ว ยังมีพ่อค้าย่อยที่นำสินค้าติดตัวไปด้วย 360 คน เวอร์มิวเลน (VERMEULEN) เห็นว่า พวกนี้ "เป็นพ่อค้าหาบเร่ที่หาบเครื่องกระเบื้องเคลือบของจีนไปเร่ขายทั่วไป ในหมู่พวกเขา ย่อมต้องมีหลาย ๆ คนตกค้างอยู่ที่เมืองปาเจิงเป็นแน่แท้ เพราะว่่าที่นั่นสภาพการครองชีพดีกว่า จีนใต้เป็นไหน ๆ"²¹ ขอยกฟิลิปปินส์เป็นตัวอย่าง มีหลักฐานปรากฏว่าปี ค.ศ.1587 "มีเรือสินค้า 30 กว่าลำ นำผู้โดยสารที่เป็นคนจีน 3,000 กว่าคน" มายังฟิลิปปินส์ "ที่จริงเรือลำใหญ่แต่ละลำ ให้รับผู้โดยสารได้ไม่เกิน 200 คน แต่มีเรืออยู่ลำหนึ่งขนาดไม่ใหญ่นัก กลับรับผู้โดยสารมาราว 500 คน เหตุนี้เองในปีนั้น (ค.ศ.1606) จึงมีคนจีนมาที่นี้ถึง 6,533 คน"²² ในระยะดังกล่าวนี้คนจีนที่อพยพมาอยู่ที่ฟิลิปปินส์ ในหัวข้อ "ลือซอง" ของหนังสือชื่อ "สำรวจมหาสมุทรตะวันออกและตะวันตก" มีความว่า "อยู่กันเป็นชุมชนที่เจียนเน่ย์ ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนหลายหมื่นคน บางคนตัดผมสั้น เกิดลูกเกิดหลาน" แสดงว่าได้มีคน "ตัดผมสั้น เกิดลูกเกิดหลาน" สืบเผ่าพันธุ์กันที่นั่นแล้ว ปี ค.ศ.1603 ได้เกิดกรณีพวกสเปนนักล่าเมืองขึ้นเข่นฆ่าสังหารชาวจีนโพ้นทะเลที่ฟิลิปปินส์ ตามที่มีบันทึกไว้ในพงศาวดารเหม็งปรากฏว่า "ผู้เสียชีวิตมี 25,000 คน"²³ ในหนังสือ "สำรวจมหาสมุทรตะวันออกและตะวันตก" ยืนยันว่า

19. ฉ้ายซิง "ประมวลงานเขียนของฉ้ายเหวินจวงกง" เล่ม 1 บท "ตอบจงดาว เรื่องประเพณีชาวเมือง 4 ข้อ"

20. โจวเวียนเหว่ย : "จื๊อหลินชวีจี้"

21. เวอร์มิวเลน : "รายละเอียดคดีโทดทงซี" กองทุนวัฒนธรรมเอเชีย, ค.ศ. 1961, หน้า 6

22. Blain and Robertson, The Phillipinse Islands, XIV. อ้างมาจาก "การพัฒนาของการค้าระหว่างประเทศส่วนบุคคลและการเกิดกระแสสูงของการออกไปอยู่ต่างประเทศของชาวจีนโพ้นทะเลในคอนปลายสมัยเหม็ง" โดยหลี่จินหมิง ตีพิมพ์ในหนังสือชุด "ว่าด้วยประวัติศาสตร์เรื่องราวชาวจีนโพ้นทะเล" เรียบเรียงโดยสมาคมประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลเอเซีย เล่มที่ 1 ปี ค.ศ. 1985

23. "พงศาวดารเหม็ง" เล่ม 323 บรรพ "ลือซอง"

หลังจากเกิดเหตุการณ์ครั้งนั้น จำนวนคนจีนในฟิลิปปินส์ “เหลือแค่ 300 กว่าคน” แต่พอถึงปี ค.ศ.1638 หลังจากนั้น 35 ปี มีบันทึกว่าคนจีนที่ถือบัตรอนุญาตให้อาศัยอยู่ได้นั้นมี 25,000-30,000 คน²⁴ ส่วนที่อินโดนีเซียนั้นภายหลังบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาเข้ายึดครอง จากรัฐเมื่อปี ค.ศ.1619 มีความต้องการแรงงานมาก Jan Picterszoon Coen ข้าหลวงใหญ่ คนแรกกล่าวว่า “สาธารณรัฐแห่งนี้จะรับชาติใดเข้ามาก็ตาม ก็ต้องมีชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ สาธารณรัฐแห่งนี้จึงจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้”²⁵ ใน “จดหมายเหตุเทียนฉีศักราชแห่งจักรพรรดิซิงจง” (เล่มที่ 54) วันเบิกยี่ เดือนสี่ปีที่ 5 เทียนฉีศก (ค.ศ.1625) มีบันทึกไว้ว่า เล่ากันว่า ชาวซานหวู ย่านหมิ่นเยว่ที่อพยพไปอยู่บนเกาะวอต่าว หมายถึงเกาะญี่ปุ่นผู้แปล) นั้น นับร้อย นับพันครัว พวกเขาสมรสกับคนเผ่าวอ สิบลูกสิบหลาน ท้องที่ ๆ ที่อาศัยอยู่จึง เรียกกันว่าตลาดยี่ถึงชื่อ”

มาถึงสมัยเหม็ง ในประเทศที่มีชาวจีนไปอาศัยอยู่นั้นเริ่มมีเขตชุมชนของชาวจีน แล้วบางแห่งมีแต่คนจีนอยู่กันล้วน ๆ บางแห่งก็อยู่ปะปนกับคนพื้นเมือง เช่น ที่ตำบลเจียนเน่ย์ (ปาเรียน) ของฟิลิปปินส์ ตามคำรายงานของพระบิชอป ซาลาซาร์ปรากฏว่า ปี ค.ศ.1590 ที่ปาเรียนโดยทั่วไปมีชาวจีนโพ้นทะเลอาศัยอยู่ 3,000-4,000 คน ทั้งนี้ไม่รวมพ่อค้าชาวจีนที่ไป ๆ มา ๆ ทุกปีอีก 2,000 คนเศษ ยอดรวมประชากรชาวจีนโพ้นทะเลที่อยู่ในเมืองและชานเมืองมีถึง 6,000-7,000 คน²⁶ ชานเมืองอยุธยาประเทศไทย มีเขตชุมชนชาวจีน “ในกายและที่อื่น ๆ รวม 6 แห่ง”²⁷ จำนวนคนก็มากกว่า 3,000 คน ที่ชวา หนังสือเรื่อง “หยิง-อ้ายเซ็งหล่าน” ของหม่าฮวนบรยายไว้ว่า ชัยภูมิ 4 แห่งของอาณาจักรชวาในเวลานั้น อันได้แก่ ตูปาน, ซินซุน, โซโลมายะและมานเจอปออี ซึ่งเป็นเมืองหลวงล้วนมีชุมชนคนจีนตั้งอยู่ จางเซ่ เขียนไว้ใน “สำรวจมหาสมุทรตะวันออกและตะวันตก” (เล่ม 3) ในหัวข้อ “เสี้ยกั้ง” ก็มีความว่า “ซินซุนมีชื่อเดิมว่า “ซิวซุน” คนจีนมาอยู่กันที่นี่เป็นชุมชน จึงให้ชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “ซินซุน” (หมู่บ้านใหม่) หมู่บ้านนี้มีพันกว่าเรือน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นคนกวางตุ้ง ใช้เรือบรรทุกสินค้ามาขายกันที่นี่ สินค้าเบ็ดเตล็ดเต็มไปหมด” ยังมีบันทึกไว้ว่า “ที่โซโลมายะก็มีพันกว่าครัวเรือน ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่เป็นคนจีน” ในกัมพูชา หนังสือเรื่อง “สำรวจมหาสมุทรตะวันออกและตะวันตก” เล่ม 3 ในหัวข้อ “กัมพูชา” มีความว่า “แคว้นหลิมู่ก้อเมืองด้วยไม้ เป็นแหล่งที่พักอาศัยของชาวจีน” และว่า “ชาวจีนผู้ที่อยู่ในท้องที่นี้มาช้านาน จะทำหน้าที่เป็น

24. Blain and Robertson XXXVI, อ้างมาจากบทความข้างต้นของหลี่จินหมิง

25. H.T. Colenbrander : Jan Picterszoon Coen, Bescheiden Omtrent Zijn Bedrijtin Indie /ol I,II pp. 702 อ้างมาจากบทความข้างต้นของหลี่จินหมิง

26. H.T. Colenbrander : Jan Picterszoon Coen Bascheide Omtrent Zijn Bedrijtin Jndie /ol. I,II pp. 702

27. หวงเซ่ง : “ทายหยวี” ที่อยุธยาเมืองหลวงเก่า “มีถนนในกายเป็นแหล่งชุมชนชาวจีนอพยพ-

หัวหน้าฝ่ายป้องกันความปลอดภัยเอง” “หลิมู่” เป็นภาษากัมพูชา มีความหมายว่า ทำเรือ 4 ทิศ แปลเป็นภาษาจีนได้อีกอย่างหนึ่งว่า “จาดอมู่” เวลานั้นพนมเปญเมืองหลวงกัมพูชา ในปัจจุบันมีชื่อว่า “จาดอมู่” เห็นได้ว่าคนจีนในกัมพูชาตั้งชุมชนอยู่ในเมืองนี้เป็นเวลาช้านานแล้ว “ตรวจสอบมหาสมุทรตะวันออกและตะวันตก” (เล่ม 3) ในหัวข้อ “ดानी” ได้มีบันทึกว่า “ณ เมืองดानी” มีชาวจีนอพยพมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เรียกว่ามากันแบบนิ้วเท้าติดสันเท้า กันเลย” และยังบรรยายว่า “เมื่อเริ่มแรกมีคนแซ่จางขาวจางโจวเป็น “ตะโตะ” ซึ่งก็คือ หัวหน้าใหญ่นั้นเอง อันจี้กั้ง (เมืองท่าเก่า) สุมาตราใน “พงศาวดารเหมิง บรรพประวัติ” มีความว่า “มีคนชื่อว่าเหลียงต้าวมิง เป็นชาวหนานท่าย แห่งกว๋างโจวอาศัยอยู่เมืองนี้ นมนานแล้ว ทหารและชาวบ้านแถบยกเกียนและกว๋างตุ้งข้ามน้ำข้ามทะเลติดตามท่านผู้นี้ หลายพันครอบครัว พวกเขายกย่องนายต้าวมิงให้เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ในแถบนั้น” ในหนังสือชื่อ “หยิงหย่าเซ็งหล่าน” (สิ่งนำชมที่ชายทะเล) หัวข้อ “อาณาจักรจี้กั้ง” ก็บรรยายว่าคนจีนที่ ลี้ภัยมาอยู่ที่นี้ส่วนใหญ่เป็นคนกว๋างตุ้ง จางโจว และฉวนโจว” เดิมทีระหว่างรัชกาลหางหวู่ (พ.ศ.1911-1941-ผู้แปล) เงินจู้ฉีคนกว๋างตุ้งพร้อมครอบครัวลี้ภัยมากอยู่ที่นี้และได้เป็นหัวหน้า ชุมชนด้วย” มาถึงปีที่ 5 ในรัชกาลหย่งเล่อ (พ.ศ.1950) เจิ้งเหอขันทีราชสำนักเหมิงได้นำ ขบวนเรือเดินทะเลขนาดใหญ่ที่ใช้แล่นไปทางมหาสมุทรตะวันตกมาจนถึงที่นี้ มีนายซือจิ้นซิงก็ คนกว๋างตุ้งเหมือนกันมาฟ้องร้องเรื่องความโหดร้ายของเงินจู้ฉี เจิ้งเหอขันทีจึงได้จับเป็น เงินจู้ฉีกลับไปลงโทษประหารชีวิตที่ประเทศจีน ขณะเดียวกันกษัตริย์จีนยังได้พระราชทานเครื่อง แต่งตัวชุดขุนนางให้แก่ซือจิ้นซิง เมื่อกลับมาอยู่ที่จี้กั้งก็ได้เป็นหัวหน้าชุมชนเป็นเจ้าของท้องถิ่น เมื่อซือจิ้นซิงถึงแก่กรรม ผู้สืบตำแหน่งเป็นเจ้ามิใช่บุตรชาย หากเป็นบุตรหญิง คนรอง จากที่ กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า ชาวจีนได้ตั้งถิ่นฐานชุมชนเป็นจุด ๆ ขึ้นที่ยานเอเซียอาคเนย์ โดย “ตั้งตัวเป็นหัวหน้ารักษาความปลอดภัย” “ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าชุมชน” เช่น นายซือจิ้น-ซิงที่จี้กั้งและนายม่อจี้วี่ที่ทะเลเตียน ยังสืบตำแหน่งไปถึงลูกถึงหลานอีกด้วย

อนึ่ง ในสมัยเหมิง บางระยะมีการปิดอ่าว แต่เนื่องจากเศรษฐกิจสินค้าตามชายฝั่งทะเลได้พัฒนาไปมากแล้ว ฉะนั้น ถึงแม้จะเป็นช่วงที่มีการปิดอ่าวก็ตาม แต่การค้าตามชายฝั่งเอเซียอาคเนย์โดยผ่านทางทะเลก็ยังคงคึกคักมาโดยผ่านรูปแบบของการหนีภาษี “ว่านลี่-เหยฮว่อเพียน” (ตำนานรัชกาลว่านลี่) ก็มีบันทึกว่า “การปิดอ่าวนับวันยิ่งเข้มงวด ผู้มีอิทธิพล ซึ่งอาศัยอยู่ตามชายทะเล ล้วนใช้วิธีสมคบกับคนต่างแดนจนร่ำรวยโดยไม่ได้เป็นขุนนาง”²⁸ ในหนังสือเรื่อง “สำรวจมหาสมุทรตะวันออกและตะวันตก” บรรพ “สำรวจการเสียดภาษี” เล่ม 7 ก็รายงานว่า “ระหว่างรัชกาล เจิ้งฮั่วกับรัชกาลหะจื่อ ในหมู่คนมั่งมีคบหาบางรายมีเรือใหญ่

28. เลินเต๋อฝู “ตำนานรัชกาลว่านลี่” เล่มที่ 12 กระทรวงมหาดไทย กรมเรือสินค้าเดินทะเล

ออกไปค้าขายกับต่างประเทศ พวกนี้เป็นทั้งพ่อค้าวานิชและโจรสลัด ก่อรูปขึ้นเป็น "ภัยโจร
แคะ" ในสมัยเหม็งเหม็งเหมือนดั่งที่เจิ้งร้อเจิงคนสมัยเหม็งได้ชี้ให้เห็นอย่างโจ่งแจ้งในหนังสือเรื่อง
"โจวห่ายดูเบียน" ของท่านว่า "โจรสลัดในสมัยนี้ กลุ่มละนับหมื่น ต่างก็อ้างว่าเป็นโจรแคะ
แต่แท้ที่จริงที่มาจากญี่ปุ่นมีไม่กี่พันคน นอกนั้น เป็นชาวจีนทั้งสิ้น" ท่านผู้นี้ยังให้คำอธิบาย
ไว้อย่างน่าฟังว่า โจรกับพ่อค้ามันก็คนด้วยกันนั่นแหละ เมื่อมีการติดต่อค้าขายกันได้ โจรจะ
กลายเป็นพ่อค้า แต่เมื่อมีการปิดอ่าวพ่อค้าก็จะกลายเป็นโจร พ่อค้าทางทะเลนั้นเดิมที่มีโยโจร
แต่โจรนั้นมาจากพ่อค้าทางทะเล²⁹ พวกโจรแคะที่ถูกทางการจีนปราบปรามในฐานะที่เป็น
โจรสลัดนั้น ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าทางทะเลหรือชาวนาที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลของจีนและ
ประกอบการค้าระหว่างประเทศ เมื่อพวกนี้ถูกโจมตีแต่ทำลายไม่หมด ส่วนที่รอดชีวิตมาได้
ก็จะหลบหนีภัยไปอยู่ทางแถบทิศใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิก ตัวอย่างที่เด่นที่สุดได้แก่พวกที่
อยู่ใต้บังคับบัญชาของจางเหลียน ของหลินเฟิงและของหลินต้าเวียน นายหลินต้าเวียนเอง
หนีไปอยู่ที่กัมพูชาเมื่อปี พ.ศ.2116 (ตรงกับว่านสี่ศกปีที่ 1) ต่อมาปี พ.ศ.2123 (ตรงกับ
ว่านสี่ศกปีที่ 8) เดินทางต่อไปยังราชอาณาจักรสยาม และเปลี่ยนชื่อตัวเองเป็นหลินหยวี-
เหลียง³⁰ พงศาวดารเหม็งมีบันทึกว่า ท่านผู้นี้แล่นเรือใบ ไปถึงอ่าวบ่อหนี (น่าจะเป็นตานี)
ชิงเอาถิ่นขายแดนของอาณาจักรนั้นมาครอง ตั้งชื่อว่า ตาวเจียกั๋ง" (เมืองท่าดาวเจียน-ผู้แปล)
"มีบันทึกว่า เจ้าเมืองตานีเป็นเชื้อสายของนายคนนี้ จนบัดนี้ก็ยังมีคำเล่าลือกันว่า นาย
หลินต้าเวียนที่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลนั้นได้เข้ารีตถือศาสนาอิสลามกลายเป็นมุสลิมมีชื่อว่า
เดอลเคียน (TUK-K-Y-A-N) เป็นนายด่านภาษีและเคยหล่อปืนใหญ่ให้ราชินีตานี"³¹ ที่ตำบล
ซานฝอฉีจางเหลียน ก็มีสภาพคล้ายคลึงกับหลินต้าเวียนเป็นที่ต้อนรับของประชาชนถิ่นนั้น ๆ
ปี พ.ศ. 2105 (ตรงกับเจี๋ยจิ้งศกปีที่ 4) ทางการจีนประกาศว่าจับตัวจางเหลียนได้แล้ว แต่
ในความเป็นจริง กลับกลายเป็นว่านายหลิวเสียนนายทหารผู้ทำหน้าที่ปราบปราม "ติดสิน-
บนจางเหลียนโดยยอมให้เอาผู้ร่วมก่อการจำนวนหลายร้อยคนไปลงโทษประหารชีวิตแล้ว
อ้างเป็นความดีความชอบ ส่วนนายจางเหลียนกับพวกอีกจำนวนหนึ่งหนีไปอยู่ในอาณาจักร
ซานฝอฉี ปิเมืองเปิวว่านสี่ศก (พ.ศ.2110) มีคนจีนเห็นจางเหลียนกับพวกตั้งร้านค้าและเป็น
กัปตันเรือต่าง-ประเทศที่ซานฝอฉี ชาวจางโจวและฉวนโจวไปเข้าด้วยกับเขาเป็นจำนวน
มาก เป็นอันว่านายจางเหลียนได้ไปอยู่ที่ซานฝอฉี เปิดร้านค้าและได้รับแต่งตั้งเป็นกัปตัน
เรือต่างประเทศอีกด้วย ส่วนนายหลินเฟิงนั้น (อีกชื่อหนึ่งว่า หลินอาเฟิง) ภายหลัง
หลินต้าเวียนก็ภัยไปอยู่ต่างประเทศแล้ว ก็มีกำลังอ่อนลงมาก ถูกทางการตามตี ปีพ.ศ.2117

29. เจิ้งร้อเจิง (สมัยเหม็ง) "โจวห่ายดูเบียน" บรรพ "การวางแผนว่าด้วยต้นกำเนิดโจร"

30,31 ค้ายู่ชว่น "โจรสลัดแคะกับการเริ่มกำเนิดขึ้นของทุนนิยมจีนระหว่างรัชกาลเจี๋ยหลงสมัยเหม็ง", 1992.
สำนักพิมพ์วิทยาศาสตร์สังคมจีน

(ตรงกับว่านสี่ศกปีที่ 2) ฤดูหนาว หลินเฟิงจึงนำกำลังมาอยู่ที่ฟิลิปปินส์ กำลังของหลินเฟิง ประกอบด้วยเรือรบ 62 ลำ ทหารบก 2,000 นาย ทหารเรือ 2,000 นาย สตรีอีก 1,500 คน ในหมู่พลทหารจำนวนมากเป็นชาวนาและหัตถกร ในเรือไม่เพียงแต่มีอาวุธ หากยังมีเครื่องมือทำนา เมล็ดพันธุ์และปลูสัตว์อีกด้วย เห็นได้ว่าหลินเฟิง อยู่ในสภาพการณ์ที่อยู่ในประเทศไม่ได้อีกต่อไป ถูกบังคับให้ต้องหนีไปอยู่ต่างประเทศเพื่อหาแดนสุชาติ แต่ทางการจีนก็ยังสมคบกับพวกสเปน นักล่าเมืองขึ้น ตามล้ากองกำลังของหลินเฟิง กล่าวกันว่า กำลังเหลือเดน ส่วนหนึ่งของหลินเฟิงได้หลบหนีเข้าไปอยู่ในป่าทึบของลือซงเหนอโดยรวมตัวเข้ากับประชาชนท้องถิ่น³² หลินเฟิงจากมหาสมุทรสู่ทะเลจีนใน กลับไปยังแต่จีว แล้วถูกทางการตามจับอีก “หลินเฟิงจึงหลบหนีไปอยู่ในแดนอนารยะอีก”³³

พ่อค้าทางทะเลที่กล่าวข้างต้น รวมทั้งประเภทโจรสลัด พ่อค้าเอกชนและพ่อค้าย่อยทั่วไป พ่อค้าทางทะเลเจ้าพวกโจรสลัดย่อมต้องอาศัยอยู่ต่างแดนเป็นเวลานานอยู่แล้ว ส่วนพวกพ่อค้าเอกชนที่เป็นชาวบ้านธรรมดา โดยทั่วไป ถ้าอยู่ในช่วงที่เปิดให้ค้าได้ก็จะไป ๆ มา ๆ อย่างดีก็แค่ค้างปีนอกอาณาจักร แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยเหมิงและสมัยเซ็ง มักมีการปิดอ่าวกันอย่างเข้มงวด “จะเป็นข้าราชการทหารประชาราษฎร์ก็ตาม ออกทะเลทำการค้าขายโดยพลการ หรืออพยพไปอาศัยทำการเพาะปลูกบนเกาะแก่งกลางทะเล ถือว่ามีโทษฐานสมคบกับโจรให้ตัดหัวเสีย”³⁴ ถือว่าคนจีนโพ้นทะเลเป็น “ราษฎรขึ้นแล้ว” ที่ทำตัวอยู่นอกอารยชนเคยเกิดกรณีทำทารุณกรรมต่อนายเงินเว่ย และเงินหยี่เหล่าชาวจีนโพ้นทะเลที่กลับจากกำหลอป่า เหตุนี้เอง “พ่อค้าวานิชที่ตกค้างต่างแดนต่างก็มีความหวาดกลัว ไม่กล้ากลับภูมิลำเนาเดิม”³⁵ ดังนั้น พ่อค้าวานิชจีนที่ตกค้างต่างแดนน้อยนักที่จะได้กลับบ้านเดิม ส่วนพวกหาบเร่แผงลอยและพวกช่างฝีมือหัตถกรรมก็เห็นว่าที่นั่นหากินง่ายกว่า จึงอยู่กันตลอดไปไม่ขอกลับไปอีก หากเขาไม่ได้รับความคุ้มครองจากบิดูภูมิตัวอย่างที่เด่นชัดคือกรณีร้ายแรงซึ่งคนจีนที่ปราศจากความผิดเป็นจำนวนหนึ่งถูกพวกนักล่าเมืองขึ้นฮอลแลนด์เช่นฆ่าที่บาตาเวีย (Batavia) เมื่อปี พ.ศ.1283 ทางการราชสำนักเซ็งไม่สนใจใยดีอะไร กลับเห็นว่า คนจีนเหล่านี้ “สมัครใจอยู่ต่างแดนตลอดไป หากอยู่ในแผ่นดินจีนจะถูกประหารชีวิตอยู่แล้วในเมื่อไปก่อเรื่อง ก่อราวในบ้านเมืองคนอื่นเขาจนถูกสังหาร ก็เพราะไปหาเรื่องเอง”³⁶ นอกจากนี้จักรพรรดิ เจียนหลงแห่งราชวงศ์เซ็ง ยังได้ตรัสกับทูตฮอลแลนด์ว่าราษฎรเลว ๆ ยอมทอด

32. หลอหล่าง : “จดหมายเหตุเรื่องเก่าภาษาแต่จีว” สำนักพิมพ์หงอ เกาลูน, หน้า 23-34

33. โจวซัวชวิน : (สมัยเซ็ง) : “จดหมายเหตุจังหวัดแต่จีว” เล่มที่ 38 บรรพ “ปราบปรามและเกลี้ยกล่อม”

34. “ประมวลกฎหมายราชสำนักเซ็ง” เล่มที่ 20

35. “จดหมายเหตุรัชกาลกวางจงราชวงศ์เซ็ง” เล่มที่ 457 ข้อเพิกเสด เดือนยี่ เจียนหลง ศกปีที่ 19

36. “นิตยสารข้อมูลประวัติศาสตร์ราย 10 วัน” ฉบับที่ 27 หน้า 803-805

ถึงสุสานบรรพบุรุษไปแสวงหาผลประโยชน์โพ้นทะเล การข่มขู่ไม่เอาเป็นธุระ³⁷ ใน
สถานการณ์ เช่นนี้ ชาวจีนโพ้นทะเลที่เปรียบเทียบ "ลูกกำพร้าที่ต่างแดน" จึงได้แต่อยู่กัน
เป็นกลุ่มก้อน สามีค้ำช่วยเหลือซึ่งกันและกันสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน สมรสกับคนท้องถิ่น
หลอมตัวเข้ากับสังคมท้องถิ่น

(3)

เรื่องชาวบ้านธรรมดา ๆ ซึ่งได้แก่ชาวนา ช่างฝีมือหัตถกรรมและพ่อค้าหาบเร่แผงลอย
ติดเรือออกนอกประเทศมีมาช้านาน ซึ่งได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว แต่ทว่า นับแต่ศตวรรษที่ 19
ถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนที่ออกไปรับจ้างที่ต่างประเทศในรูปแบบ "คนงานจีนที่
ผูกมัดด้วยสัญญา" นั้นเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันก็มีแรงงานอิสระ
ที่ออกต่างประเทศโดยออกค่าใช้จ่ายเอง แท้ที่จริง ชาวนาจีนที่เป็นเครื่องฟ่องของที่ดินชั่วคราว
แล้วชั่วคราว แต่ไหนแต่ไรมาอยู่ในโอวาทที่ให้ "ตั้งมั่นอยู่ในท้องถิ่นไม่อพยพไปไหนง่าย ๆ"
หากไม่จำเป็นจริง ๆ จะไม่จากที่ตั้งสุสานปู่ย่าตาทวดไปอยู่ต่างแดนไกล ๆ โดยง่าย ๆ แต่
เนื่องจากว่าในสมัยเหมิงและสมัยเซ็ง มีการสู้รบที่ดุเดือดอย่างร้ายแรง ยังผลให้ชาวนาที่ล้ม-
ละลายต้องเผชิญกับการคุกคามของภัยพิบัติ ไข้หวัด และความตาย คนเหล่านี้ ไม่สามารถ
ดำรงชีพในบ้านเกิดเมืองนอนได้อีกต่อไป จำต้องพลัดพรากออกไปหากินต่างถิ่น ส่วนพวก
พนจรตามชายฝั่งทะเลสีกเกี้ยน และกวางตุ้งก็พากันหนีไปอยู่ทางทิศใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิก
ประจวบเหมาะกับผู้ล่าเมืองขึ้นตะวันตกยื่นกรงเล็บมาทางตะวันออกพอดี พวกนี้
ต้องการแรงงานด่วนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจแถบนี้ เช่น อังกฤษภายหลังเข้ายึดครองมาเลเซีย
แล้ว ก็ได้ใช้วิธีให้ที่ดินพร้อมเงินกู้ยืมเป็นนโยบายปลอบประโลมหลอกล่อให้คนจีนไปบุกเบิก
การขุดเหมืองทองคำ การสร้างทางรถไฟและการทำฟาร์มในอเมริกา ภายใต้สภาพที่มีการ
ปลดปล่อยทาสนิโกรเมื่อต้นศตวรรษที่ 19 ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีแรงงานเข้าไป
ทดแทนและเพิ่มเติม ซึ่งล้วนแต่พุ่งเป้าไปยังจีนแผ่นดินใหญ่กันทั้งนั้น ในสภาพการณ์ซึ่ง
ฝ่ายหนึ่งผลักดันให้ออกไป อีกฝ่ายหนึ่งกลับพยายามชักจูงให้เข้ามาเช่นนี้เอง จึงได้เกิดกระแสสูง
ซึ่งแรงงานจีนหลั่งไหลออกนอกประเทศในศตวรรษที่ 19 ดังกล่าว

การออกนอกประเทศของกรรมกรจีนในระยะนี้ เป็นกรรมกรรับจ้างในลักษณะทาสซึ่ง
อยู่โพ้นทะเล แท้จริงดังที่กล่าวมาข้างต้น ระหว่างสมัยเหมิงและสมัยเซ็งนั้น ได้มีสภาพซึ่ง

37. อ้างต่อมาจาก หลี่จางฟู : "ประวัติชาวจีนโพ้นทะเลมหาสมุทรแปซิฟิกคอนไต" หน้า 32

ประชาชนตามชายฝั่งทะเลแถบกว้างตุงและสกลเกษมพากันอาศัยเรือของคนในวงตระกูลเดียวกันหรือหมู่บ้านเดียวกันออกทะเลลงใต้ไปหากินตามท้องที่ต่าง ๆ ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์โดยสมัครใจ เพราะถูกคนเหล่านั้นหลอกล่อเอาพวกเขาทำสัญญาโดยเป็นไปเอง กำหนดจะคืนค่าโดยสารเรือให้แก่คนนำส่งภายในกำหนดเวลาที่แน่นอน แต่ทว่า ในสภาพการณ์ซึ่งเมืองอาณานิคมต่าง ๆ ต้องการแรงงานอย่างเร่งด่วนนั้น แรงงานไม่พอสนองความต้องการ จึงได้เกิดระบบแสวงหาประโยชน์จากการหลอกล่อหรือลวงขายกรรมกรจีนขึ้นมา นับแต่ปีค.ศ.1800 ที่เกาะปีนังก็เริ่มมีห้างร้านที่ประกอบกิจการขายช่วงกรรมกรจีนที่มีสัญญามัดตัว กรรมกรที่มีฐานะประหนึ่งสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ถูกต้อนลงไปอยู่ในท้องเรือที่แออัด ยัดเยียดเต็มทีดูการลำเลียงหมู คนทั้งหลายจึงขนานนามกรรมกรประเภทนี้ว่า “กรรมกรจีนลูกหมู” เมื่อถึงจุดหมายปลายทางก็จะถูกนำไปขายทอดตลาด ทำสัญญากับผู้ซื้อด้วยวิธีหักค่าตัวคืนโดยแบ่งเป็นงวด ๆ

การขนเอา “ลูกหมู” ไปขายที่เอเชียอาคเนย์ในรูปแบบนี้กลายเป็นแบบฉบับการลำกรรมกรจีนที่มีสัญญามัดตัวไปขายที่ทวีปอเมริกา และที่อาณานิคมอื่น ๆ ในระยะต่อมา นับแต่กลางทศวรรษที่ 1840 แห่งคริสต์ศักราช นายเดอดีพ้อค้าฉวยโอกาสชาวอังกฤษตั้งห้างเด็กที่แอมฮัม และพ้อค้าอังกฤษอีกรายหนึ่งตั้งห้างฮัปกี้ที่เมืองเดียวกัน เหมากการซื้อขายตัวกุลีเมืองแอมฮัมและท้องที่ใกล้เคียง เริ่มจ้างพวกนักลักพาคนและพวกว้ายร้าย โดยรับซื้อตัวกุลีเป็นรายหัว แล้วนำไปบรรดาอาณานิคมของพวกตะวันตก” เพื่อทำ “การค้าตัวกุลี” ยังผลให้แอมฮัม เชียงไฮ้ ชัวเถา สกจิ๋ว และกวางเจา เมืองท่าต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเล เกิดพฤติกรรมลักพาตัวหรือล่าตัวกุลีอย่างบังอาจ เฉพาะเมืองมาเก๊าเมืองเดียวตามสถิติที่ยังไม่ครบถ้วนนับแต่ปี ค.ศ.1856-1873 เป็นเวลา 17 ปี พวกตะวันตกผู้รุกรานก็ได้ขนเอากรรมกรจีนออกไปถึงแสนคน นับแต่ปีค.ศ.1847 ถึง 1874 เฉพาะที่คิวบาและเปรู ก็ได้ล่าเอากรรมกรจีนไปขายแรกรวม 143,000 คนและรายหลัง 120,000 คน³⁸ ส่วนที่เมืองท่า ชัวเถา นั้นประเมินว่า นับแต่ปี ค.ศ.1852-1858 ภายในระยะเวลา 6 ปี พวกตะวันตกผู้รุกราน ล่ากุลีจากชัวเถาไปรวม 40,000 คน³⁹ ตัวเฉลี่ยปีละ 6,000-7,000 คน กรรมกร “ที่มีสัญญามัดตัว” เหล่านี้ก่อนออกนอกประเทศก็ได้ถูกบังคับให้เซ็นสัญญาต้องทำงานให้คู่สัญญา 8 ปี โดยจะได้ค่าแรงงานเพียงเดือนละเล็กน้อย ส่วนที่เหลือต้องใช้หนี้ให้คู่สัญญา อีกประเภทหนึ่งเรียกว่า “กุลีชำระเงินเชื่อ” โดยแก่นแท้แล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับการขน “ลูกหมู” ไปขายนั้นแหละ แต่พวกอเมริกันและคนอังกฤษอ้างว่าเป็น “พวกอพยพอิสระ” ที่โดยสมัครใจและ

38. เงินฮันเซ็ง เรียบเรียง : “ประมวลข้อมูลประวัติศาสตร์การออกนอกประเทศของกรรมกรจีน” ชุดที่ 1 “อารัมภบท” หน้า 5

39. เว่ยซานเว่ย : “แนะนำการค้าจีน” ฉบับภาษาอังกฤษ หน้า 326 อ้างต่อจากสวี่ผู้ “สภาพสังเขปการออกนอกประเทศในระยะแรกของกรรมกรจีนชัวเถา” (พูดว่าด้วยประวัติชาวจีนโพ้นทะเลชัวเถา) ชุดที่ 1

ออกค่าใช้จ่ายเอง กุสึประเภทนี้ส่วนใหญ่ออกมาจากเมืองท่าฮ่องกง แต่แท้จริงพวกนี้ก็ยังคงถูกหลอกลวง ลักพาและกักขังจากอำเภอด่าง ๆ ที่อยู่ใกล้นครกวางเจาแล้วส่งไปที่ฮ่องกง อีกต่อหนึ่ง “กรรมกรค้ำเงินเชื้อ” ที่ถูกปลอมแปลงให้เป็นผู้โดยสารอิสระเหล่านี้จะไม่เซ็นสัญญากันที่ฮ่องกง กงสุลสหรัฐจะออกวีซ่าให้โดยเรียกเก็บค่าวีซ่า แต่พอไปถึงสหรัฐ พวกนี้จะต้องเซ็นสัญญาชำระหนี้ทันทีและถูกควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่อย่างเข้มงวด

จะเป็นการชน “ลูกหมู” ไปขาย หรือเป็นกรรมกรที่มีสัญญามัดตัว หรือเป็นกุสึค้ำเงินเชื้อก็ตามล้วนเป็นการล่าคน จีนส่งไปขายโดยผิดกฎหมายทั้งสิ้น ที่ต้องทำเช่นนี้ก็เพราะว่า แต่ไหนแต่ไรมาทางการราชสำนักเซ็งหำมีให้ประชาชนจีนออกนอกประเทศโดยพลการอย่างเข้มงวด แต่อย่างไรก็ตาม ในการซื้อขายอย่างผิดกฎหมายเช่นนี้ ย่อมไม่อาจตอบสนองความต้องการแรงงานของต่างประเทศได้เลย ดังนั้น ภายหลังจากสงครามฝิ่นยุติลง อังกฤษด้านหนึ่งยังคงนำหน้าล่าแรงงานจีนอย่างผิดกฎหมาย อีกด้านหนึ่งก็พยายามหาทางรับสมัครแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายจากประเทศจีน จะได้ผูกขาดทรัพยากรแรงงานราคาถูกของจีน ปีค.ศ.1859 อังกฤษอาศัยโอกาสที่กองทัพพันธมิตรอังกฤษ-ฝรั่งเศสเข้ายึดครองนครกวางเจา บังคับนายไป๋ก๊วย ข้าหลวงต่างประเทศพระนครพระกรรณกวางตุ้ง และนายหลาวจงกวง ผู้สำเร็จราชการกวางตุ้ง-กวางสี ยอมให้รับสมัครแรงงานที่กวางเจาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ปี ค.ศ.1860 ราชสำนักเซ็งก็รับรองใน “สนธิสัญญาปักกิ่ง” ว่าอังกฤษและฝรั่งเศสมีสิทธิรับสมัครแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายในประเทศจีน โดยขยายขอบเขตจากกวางตุ้งไปถึงเมืองท่าที่เปิดให้ทำการค้าทุกแห่งกับต่างประเทศในประเทศจีน ดังนั้น พวกนี้จึงได้ล่าคนออกนอกประเทศจีนอย่างบังอาจ ด้วยความคุ้มครองของการ “รับสมัครแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย” นับแต่ปีค.ศ.1876-1898 คนจีนจากเมืองท่าแหม่ฮิงไปยังเอเชียอาคเนย์รวมทั้งสิ้น 1,368,823 คน และคนจีนที่ออกไปเอเชียอาคเนย์โดยผ่านเมืองท่าชัวเถานั้นรวมทั้งสิ้น 1,512,020 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกรรมกรจีน (อ่านได้จาก “ข้อมูลการออกนอกประเทศของกรรมกรจีน” ชุดที่ 4 หน้า 183-184) พวกเหล่าร้ายบางคนที่กวางเจา เมื่อถูกพวกฝรั่งจ้างวานและคุ้มครองก็บังอาจเที่ยวล่ำลักพาคนกลางเมืองกวางเจา นายเหยาเสียนก่าวเขียนไว้ว่า “หลายปีตั้งแต่ที่กล่าวมานี้ มีคนถูกลักพาไปถึง 6-7 หมื่นคน คนที่บ้านแตกสาแหรกขาดก็มีถึง 6-7 หมื่นครัวเรือน”⁴⁰ ส่วนทางมาเก๊า นั้น ตามคำรายงานของเงินหลานปินมีความว่า นับแต่ปีค.ศ.1847 ถึง 1875 กรรมกรที่ถูกล่าจากจีนไปอยู่คิวบามีประมาณ 150,000 คน เฉพาะที่ออกจากเมืองมาเก๊า ก็มีถึง 99,149 คน⁴¹ ในระยะเดียวกันนี้กุสึจีนที่ถูกล่าไปอยู่ที่เปรูก็มี

40. เทยาเสียนก่าว “ข้อมูลประวัติศาสตร์การค้ากับต่างประเทศในยุคใกล้ของจีน” ชุดที่ 1 หน้า 470 อ้างต่อจาก “ข้อมูลประวัติศาสตร์การออกไปต่างประเทศของแรงงานจีน” ชุดที่ 4 หน้า 186

41. “เรื่องราวแรงงานจีนในคิวบา” เล่มที่ 38 อ้างต่อจาก “ข้อมูลประวัติศาสตร์การออกนอกประเทศของแรงงานจีน” เล่ม 4 หน้า 187

จำนวนถึง 110,000 คน ซึ่งส่วนใหญ่ก็ออกไปจากเมืองมาเก๊า ปี 1865 เพียงปีเดียวก็มีเรือบรรทุกเกลือออกจากท่าถึง 61 ลำ ขนเกลือไปเป็นจำนวน 22,9013 คน⁴² ส่วนเกลือที่ขนออกไปจากฮ่องกงนั้นส่วนใหญ่ส่งไปอยู่ในสหรัฐอเมริกา ตามบันทึกของรัฐสภาสมัยที่ 44 ของสหรัฐมีความว่า ภายในช่วง 20 ปีนับจากปี ค.ศ.1853-1873 คนจีนที่ไปอยู่สหรัฐมีจำนวน 125,399 คน นอกจากนั้นนับแต่ปี 1852-1875 เป็นเวลา 24 ปี คนจีนที่อพยพเข้าไปอยู่สหรัฐก็มีจำนวนถึงกว่า 200,000 คน ซึ่งในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ไปอยู่มลรัฐแคลิฟอร์เนีย และในจำนวนนี้กว่า 80% เป็นคนงานจีนที่มีสัญญามัดตัวที่ออกไปจากฮ่องกง (อ่านได้จาก "ข้อมูลประวัติศาสตร์การออกนอกประเทศของกรรมกรจีน" ชุดที่ 4 หน้า 190)

ผลจากการศึกษาของคุณเงินเจ้อเขียนปรากฏว่า ภายใน 100 ปีเต็มๆ ของศตวรรษที่เริ่มต้นแต่ปี ค.ศ.1800 นั้น นับแต่ปี ค.ศ.1800-1850 กรรมกรจีนออกนอกประเทศเป็นจำนวน 3.2 แสนคน ตัวเฉลี่ยปีละ 6.4 พันคน นับแต่ปี ค.ศ.1851-1875 กรรมกรจีนออกนอกประเทศ เพิ่มพรวดพราดเป็น 1.28 ล้านคน เฉลี่ยปีละ 5.12 หมื่นคน ในจำนวนนี้ไปทวีปอเมริกา 5.35 แสนคน (ส่วนใหญ่ไปภาคตะวันตกของสหรัฐ, คิวบา และเปรู) นับแต่ปี ค.ศ. 1876-1900 กรรมกรจีนออกนอกประเทศมี 7.5 แสนคน (ในจำนวนนี้ไปทวีปอเมริกา 21,000 คน) เฉลี่ยปีละ 3 หมื่นคน (อ่านได้จากแผนภูมิผนวก 1)

จากแผนภูมิดังกล่าวเห็นได้ว่า ภายใน 100 ปี นับแต่ปี ค.ศ.1800-1900 กรรมกรจีนออกนอกประเทศรวมประมาณ 2.35 ล้านคน ตัวเฉลี่ยปีละ 2.35 หมื่นคน หลังสงครามฝิ่นยุติลง กรรมกรจีนออกไปอยู่ต่างประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ภายใน 100 ปี ดังกล่าว กรรมกรจีนที่ไปอยู่แถบเอเชียอาคเนย์รวม 1.545 ล้านคนเท่ากับ 60% ของกรรมกรจีนที่ออกนอกประเทศทั้งหมด

เรือกลที่ใช้ลำเลียงกรรมกรจีนได้ชื่อว่า "นรกลอยน้ำบนทะเล" ระหว่างเดินทางบนทะเลอันยาวไกล บรรดากรรมกรจีนเหล่านั้นได้รับการทรมานและทำร้ายนานัปการ อัตราการตายของกรรมกรจีนดังกล่าวระหว่างเดินทางบนทะเลจึงมีตัวเลขสูงมาก ประเมินกันว่าโดยเฉลี่ยพวกที่ไปคิวบามี 15.20% พวกที่ไปเปรูที่ 30% บางลำมีสูงถึง 45%⁴³ เมื่อไปถึงที่หมายเนื่องจากเป็นกรรมกรที่มีสัญญามัดตัวมีกำหนดเป็นเวลา 8 ปี เจ้าของฟาร์มถึงต้องริดเอาหยาดเหงื่อ และเลือดเนื้อของกรรมกรจีนให้หมดสิ้นด้วยวิธีการทารุณที่สุดให้ได้

42. เทยาเสียว : "ข้อมูลประวัติศาสตร์การค้าต่างประเทศยุคไกลของจีน" ชุดที่ 1 หน้า 470 อ้างต่อจาก "ข้อมูลประวัติศาสตร์การออกนอกประเทศของแรงงานจีน" ชุดที่ 4 หน้า 188

43. "แฟ้มข้อมูลกระทรวงต่างประเทศ" ใน "ว่าด้วยการออกนอกประเทศของกรรมกรจีน" จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ตงเหวินก่วน ปี พ.ศ.2428 (วางแผงปี 11) อ้างต่อจาก "ประมวลข้อมูลการออกนอกประเทศของกรรมกรจีน" ชุดที่ 1 "อารัมภบท" หน้า 14

ภายในเวลาที่กำหนดไว้นี้ วารสาร "วิสมินส์วิจารณ์" เขียนว่าการใช้แรงงานของกรรมกรจีนที่มีสัญญามัดตัวนั้นทุกอย่างขึ้นอยู่กับนายจ้างแม้จะเหนื่อยตาย ก็ไม่เป็นที่สนใจยติ นับว่าต่ำต้อยยิ่งกว่าพวกนิโกรเสียอีก เพราะว่ารายหลังนี้เป็นแรงงานที่จะนำไปใช้ได้ตลอดชีพ ซึ่งเจ้าของมักต้องเกรงกันว่าใช้งานเหนื่อยนักจะเจ็บป่วย จะยังผลให้ต้องเสียงานเสียการ จึงต้องปฏิบัติกับเขาดีสักหน่อย ส่วนพวกกรรมกรจีนนั้น เนื่องจากมีกำหนดใช้งานจำกัด ถ้าไม่บังคับกันอย่างเข้มงวด ผลก็คือเมื่อครบกำหนดก็ยังมีกำลังวังชาเหลืออยู่บ้าง เพราะฉะนั้นในช่วงกำหนด 8 ปี จึงต้องหาทุกวิถีการให้กินน้อยที่สุด แต่ทำงานได้มากที่สุด ถ้าหากสามารถให้ทำงานของ 8 ปีหมดได้ในปีเดียว ถึงตัวจะตายไปก็ไม่น่าเสียดายอะไร⁴⁴ ดังนั้นที่คิวบา กรรมกรจีนมีอัตราการตายในระหว่างกำหนดระยะสัญญาสูงถึง 75% อายุไขการใช้งานถาวรเฉลี่ยมีแค่ 5 ปี⁴⁵ กรรมกรจีนจำนวน 4,000 คนที่ถูกล่าเอาไปขุดมุลกที่เกาะฮินซา ประเทศเปรู เมื่อปี ค.ศ.1861 เสียชีวิตอย่างน่าอนาถใจจนหมดสิ้น ไม่เหลือแม้แต่คนเดียว⁴⁶ กรรมกรจีนที่ไปอยู่เอเชียอาคเนย์ก็ได้รับการทรมานอย่างแสนสาหัสเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะเหมืองดีบุกที่ปลาวังกาและที่ปลาวเบลิตุงสวนยางที่เดลินับว่าร้ายกาจที่สุด "หลายปีที่ผ่าน มาผู้ที่ต้องเสียชีวิตอย่างทรมานมีจำนวนนับหมื่น"⁴⁷ กรรมกรจีนในมาลาโยอาณานิคมอังกฤษ ก็มีอัตราการความตายสูงเป็นพิเศษ นับแต่ปี ค.ศ.1910-1920 อัตราความตายของกรรมกรจีน ถูกล่าไปขุดมุลกจะมีถึง 20%⁴⁸ แม้กระนั้นก็ตาม เนื่องจากยังมีกรรมกรจีนหนุ่มแน่นเข้าไปเพิ่มเติมเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ประชากรชาวจีนในท้องที่ต่าง ๆ จึงมีแต่เพิ่มขึ้นไม่มีลดลง ขอยกสิงคโปร์และมาลาโยเป็นตัวอย่าง เริ่มต้นแต่ทศวรรษที่ 1830 เจ้าครองแคว้นโยโฮ เพื่อส่งเสริมเกษตรกรรม จึงนำเอา "ระบบเจ้าคลอง" กล่าวคือจะจัดสรรที่ดินแดนต่อแดนระหว่างสายน้ำให้หัวหน้าชาวจีนคนใดคนหนึ่งถือสัมปทานทำการบุกเบิก โดยให้มีเอกสิทธิ์มากพอสมควร สัญญา "ระบบเจ้าคลอง" ฉบับแรกทำขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1835 ซึ่งก็คือต้นกำเนิดของ "ระบบเจ้าคลอง" ดังกล่าว มาถึงปี ค.ศ.1862 รวมออกสัมปทานให้ "เจ้าคลอง" ไป

44. คอบี คูวอน "วิจัยกรรมกรจีนในคิวบา" อ้างต่อจาก "ประมวลข้อมูลการออกนอกประเทศของกรรมกรจีน" ชุดที่ 1 "อารัมภบท" หน้า 13

45. เหมือนข้อ 2

46. เหมือนข้อ 1

47. "หนังสือข้อมูลการต่างประเทศ" คำพูดกษัตริย์ชิงของนายเงินฉีฮ้วนชาวจีนโพ้นทะเลสิงคโปร์ เมื่อวันที่ 6 เดือน 9 ปี 32 กวงลี้ศก (พ.ศ.2449) อ้างต่อจาก "ประมวลฯ" ชุดที่ 1 "อารัมภบท" เช่นหมายเหตุหนึ่ง

48. "อารัมภบท" ของ "ประมวลข้อมูลการออกนอกประเทศของกรรมกรจีน"

70 ฉบับ⁴⁹ พอดีทศวรรษที่เริ่มตั้งแต่ปีค.ศ.1870 2 ผังแม่น้ำโยโฮได้มีเขตชุมชนชาวจีน 29 แห่ง⁵⁰ ผลจากการศึกษาของคุณพานสิงหนงปรากฏว่า “เจ้าคลอง” สองฝั่งแม่น้ำโยโฮ เป็น คนจีนทั้งสิ้น เล่ากันว่า ทั้งหมดมี 138 คลอง คลองที่ยังมีชื่อปรากฏถึงทุกวันนี้มี 109 คลอง⁵¹ ผลจากการสำรวจสำมะโนประชากรปี ค.ศ.1931 ปรากฏว่าตามตัวเมืองต่างๆ ของแคว้นทั้งหลายในแหลมมะลายู มีประชากรมากกว่าครึ่งเป็นชาวจีน เช่น ปินัง มี ประชากรเป็นชาวจีน 64% มะละกา 67.3% เประ 65.6% เซลังงอ 61.3% ซิมบิลัง 62.7% ปังอั้ง 52.2% โยโฮ 56.7% สิงคโปร์ 76.4%⁵²

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า กรรมกรจีนส่วนหนึ่งได้สูญเสียชีวิตไปแล้วใน ขณะที่ยังเดินเรือบนทะเล เมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางเนื่องจากต้องใช้แรงงานหนักเกินกว่า ที่จะรับได้ก็ได้อีกส่วนหนึ่ง คนที่เอาชีวิตรอดมาได้ ก็จำต้องต่อสัญญายึดเวลา รับจ้างกับนายจ้างเก่าต่อไปอีก เพราะถูกหักค่าแรงด้วยข้อหาต่างๆ นานา ชำมีหน้ายังถูก หลอกล่อให้ติดอบายมุขทั้งเล่นการพนัน เสพยาเสพติดและเที่ยวโสเภณี จนหนี้สินเต็มตัว ก็ เลี้ยงคงต้องอยู่กันที่นั่น ตันรนต่อสู้ต่อไป เพื่อความอยู่รอดเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงส่วนน้อย เท่านั้นที่กลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนได้ ทั้งนี้ก็ เพราะว่ ประการแรกเหมือนดั่งที่กลอนเขียน บนผ้าเช็ดหน้าของนางเงินซื้อกับนายหลินหู่ซางที่เล่ากันว่า เดิมทีหวังกันว่า “จะไปอยู่ เพียงชั่วคราว เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็จะกลับมา” ที่ไหนได้ “แม้อยากจะกลับใจแทบขาด แต่ก็ปราศจากค่าเดินทาง” “ไร้ปีกบินโยโย่ว่าใจหิน” ประการที่ 2 แม้อยู่ต่างประเทศจะทุกข์ ยากล้าปากก็จริงอยู่ แต่พอครบสัญญาก็ยังพอมีโอกาสลิ้มตาอำปากกับเขาบ้างย่อมดีกว่าอด ตายในบ้านเกิดเมืองนอน และก็เหมือนดั่งเพลงพื้นบ้าน “ชายกุลี” ว่า “ไร้ข้าวรอกหม้อ ขืนรอไปจะอดตาย ลูชายกุลี เป็นที่จำใจ” ประการที่ 3 ย่านเอเชียอาคเนย์มีประชกรน้อย แต่ที่ดินอุดมสมบูรณ์ ลมฟ้าอากาศก็ดีมาก ทำมาหากินได้ง่าย ดังนั้น ในความเป็นจริง คน จีนที่อพยพไปอยู่ในย่านนี้แล้วกลับมาอยู่ภูมิลำเนาเดิมนั้นมีไม่มาก ที่น่าเสียดายคือ ไม่มี ตัวเลขสถิติออกนอกประเทศและกลับเข้าประเทศของกรรมกรจีนไว้ให้เรา

จะขอยกเมืองท่าชัวเถาเป็นตัวอย่าง จากตัวเลขประชากรเข้าออกอาณาจักร ระหว่างปี ค.ศ.1904 ถึง 1945 เห็นได้จากแผนภูมิ 2 แสดงว่า ในช่วง 40 ปีดังกล่าวนี้ คนออกนอก ประเทศจะมากกว่าคนที่กลับเข้ามาในประเทศ เฉพาะระหว่างปี ค.ศ.1914-1915 และระหว่าง

49. .51. พานสิงหนง : “ทวนมองประวัติอันรุ่งโรจน์ของคนแต่จิวในแคว้นโยโฮสิงคโปร์” ใน “ขุมขุมบทความ ว่าด้วยประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลจากชัวเถา” ชุดที่ 1 จัดพิมพ์โดยสมาคมประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลจาก ชันเถา ปี ค.ศ.1986

50. .52. ชุกกุยเจียง: “การเปลี่ยนทิศของชาวจีนในสิงคโปร์และมะลายู ซึ่งรัฐเห็นชอบด้วย” ตีพิมพ์โดย วิทยาลัยการศึกษาระดับปริญญาตรี ปี ค.ศ.1990 หน้า 2-4

ปี ค.ศ.1944-1945 ซึ่งเป็นช่วงระยะที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 กับระหว่างปี ค.ศ.1931, 1932 และ 1933 ซึ่งเป็นช่วงระยะที่โลกเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ รวม 3 ช่วงระยะเป็นเวลา 7 ปีเท่านั้น คนจีนที่กลับเข้าประเทศจีนมีจำนวนมากกว่าคนจีนที่ออกนอกประเทศจีนปีอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากนี้ล้วนมีคนจีนที่ออกนอกประเทศจีนมากกว่า ที่กลับเข้าประเทศจีน กล่าวในแง่มุมมองของวิชาว่าด้วยประชากรแล้วนี่เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของการอพยพของประชากร ทิศทางไหลออกและไหลกลับมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นกับปัจจัยของท้องที่ซึ่งย้ายออกและท้องที่ซึ่งย้ายเข้า สงครามโลกทั้ง 2 ครั้งล้วนเป็นเหตุที่ทำให้ประชากรไหลกลับเข้าประเทศ โดยเฉพาะวิกฤติเศรษฐกิจระดับโลกที่เริ่มต้นตั้งแต่ปี ค.ศ.1929 ได้ส่งผลกระทบต่อไปถึงบรรดาประเทศอาณานิคม การทำมาหากินเกิดฝืดเคือง จึงมีประชากรไหลกลับไปประเทศจีนยิ่งมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปีค.ศ.1932 ประชากรที่กลับเข้าประเทศจีนมากกว่าที่ออกจากจีนถึง 1 เท่าตัว ถึงปี ค.ศ.1933 ประชากรจีนที่กลับเข้าประเทศก็ยิ่งมากกว่าที่ออกนอกประเทศ 1 ใน 3 ส่วน แต่อย่างไรก็ตามแนวโน้มทั่วไปในช่วงเวลาหลายสิบปีดังกล่าว ประชากรจีนที่ออกนอกประเทศก็ยิ่งมากกว่าที่กลับเข้าประเทศ ในช่วงระยะเวลา 40 ปีที่ว่านี้ เฉพาะท้องที่ฮัวเถาแห่งเดียว ก็มีประชากรอพยพออกนอกประเทศจริง ๆ รวม 689,252 คน ถัวเฉลี่ยปีละ 17,231 คน ในจำนวนประชากรที่กลับเข้ามานั้นมีทั้งพ่อค้าไปกลับในปีนั้น ๆ และก็มีชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ต่างประเทศรวมอยู่ด้วย จากนี้ ก็จะเห็นได้ว่านับแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศจีนก็ยังมีประชากรจำนวนมากอพยพไปอยู่ต่างประเทศ (อ่านได้จากแผนภูมิ 2)

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(4)

ชาวจีนโดยสัญชาติญาณแล้วก็เหมือนดั่งจักรพรรดิหยวนตี้แห่งราชวงศ์ชั้น (48-33) ได้ทรงตรัสไว้ว่า มักอยู่แต่ภูมิลำเนาเดิมไม่ปรารถนาจะอพยพไปอยู่ต่างแดน นี่คือนิยามสัญชาติญาณของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน อยู่กับลูกกับหลานก็เป็นความต้องการของคนทั่วไป⁵³ โดยปกติย่อมไม่มีใครอยากจะพรากบ้านเกิดเมืองนอนไปอยู่แดนไกล ดังนั้น จีนจึงมีภาคิตว่า “ห่างบ้านแค่ลิบเส้น อยู่เย็นหาเทียมไม่” เหล่าจิวปราชญ์จีนก็เคยเปรียบเทียบสัญชาติญาณของคนจีนในลักษณะนี้ว่า “รัฐเคียงข้างต่างมองเห็นซึ่งกันและกันเสียงไก่ขันสุนัขเห่าก็ได้ยินกัน แต่ราษฎรของแต่ละรัฐไม่ไปมาหาสู่กันจนตลอดชีวิต” แต่ทว่า ในที่สุดคนจีนจำนวนมากก็จำต้องอพยพไปอยู่โพ้นทะเลด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นและนับวันมีจำนวนมาก ขึ้นทุกทีจนเกิดเป็นกระแสสูงในคริสต์ศักราชศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีจำนวนมากมายและแผ่กระจายไปกว้างไกลจนเป็นที่สนใจของชาวโลก คนทั้งหลายถึงกับอุทานกันว่า “ที่ใดมีน้ำทะเลไปถึง ที่นั่นก็จะมีรอยเท้าของชาวจีน”

เนื่องจากคนจีนมีสัญชาติญาณดังกล่าวข้างต้น ฉะนั้น ความตั้งใจเบื้องต้นของแต่ละคนที้ออกไปต่างประเทศล้วนแต่คิดว่าจะอยู่เพียงชั่วคราว ถึงแม้จะถึงแก่กรรมที่ต่างแดนก็ยังสั่งเสียลูกเมียให้นำอัฐิกลับไปฝังไว้ที่บ้านเกิดเมืองนอน แม้จะเป็นบุคคลที่ออกนอกประเทศด้วยเหตุผลทางการเมืองก็เถอะ เช่น นายหยางเยียนตี้คนปลายสมัยเหม็งที่เคยแนะนำแล้วข้างต้น เมื่อเริ่มแรกทีไปอยู่ต่างประเทศก็เพื่อประกอบการต่อต้านแมนจู พี่นฟูราชองค์เหม็งซึ่งขนานนามตัวเองว่าคน “มิงห์เฮื่อง” ก็มีความหมายว่า อย่าได้ลืมน้ำตัวเป็นคนราชอาณาจักรเหม็งนั่นเอง ส่วนคนที้ออกไปค้าขายหรือรับจ้างที่ต่างประเทศ ก็หวังกันว่าจะได้เก็บหอมรอมริบเงินทองได้สักก้อนแล้วกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมอย่างมีหน้ามีตา หาซื้อเรือสวนไ้ร่นาสร้างบ้านแปลงเรือน เพื่อเป็นเกียรติแก่บรรพบุรุษ เป็นใบบุญที่จะตกไปถึงบุตรหลาน ผู้ใดต้องทิ้งอัฐิไว้ต่างแดนก็ถือกันว่าลืมนิโคตรเหง้าตัวเอง ทิ้งสรวงซุ้ยปู่ย่าตาทวด ซึ่งพฤติกรรมออกตัญญูอย่างมหันต์ แต่ก็มักจะมีเหตุขัดข้องประการต่าง ๆ ทำให้ความปรารถนาดังกล่าวไม่สามารถปรากฏเป็นจริงขึ้นมาได้ จึงต้องอยู่กันที่ต่างประเทศนาน ๆ ยิ่งไปแต่งงานกับหญิงชาวพื้นเมืองด้วยแล้ว ส่วนใหญ่ก็ได้แต่อยู่กันที่ต่างแดนจนกว่าชีวิตจะหาไม่แน่นอน ลูกหลานของคนเหล่านี้ก็จะค่อย ๆ กลายเป็นคนพื้นเมืองไป หรือก่อรูปขึ้นเป็นกลุ่มชนจำเพาะของท้องถิ่นขึ้นมาเช่น พวก “บาบ๋า” และพวก “คนมิงห์เฮื่อง” เป็นต้น “บาบ๋า” ก็คือลูก

53. “พงศาวดารชั้น” เล่ม 9

หลานของชาวจีนอพยพในระแวกนั้น ๆ รวมตัวกันกลายเป็นกลุ่มชนจำเพาะกลุ่มชนหนึ่ง ตั้งแต่คริสต์ศักราชศตวรรษที่ 16 ที่เมืองโบราณมะละกาก็ได้มีชุมชนชาวจีนแล้ว พวก "บาบ๋า" ก็คือเชื้อสายของคนจีนเหล่านั้น ซึ่งสมรสกับหญิงพื้นเมือง สืบลูกสืบหลานกันมาถึงคริสต์ศักราชศตวรรษที่ 18 ก็ได้ก่อรูปขึ้นซึ่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง กล่าวกันในด้านของเชื้อสายแล้ว พวกนี้ยอมรับว่าสืบเชื้อสายมาจากคนจีน กล่าวกันในด้านของวัฒนธรรมแล้ว ความเชื่อทางศาสนา ขนบประเพณี เรื่องการแต่งงาน ยังคงยึดถือของจีนเป็นส่วนใหญ่ ด้านภาษา พวกนี้จะพูดทั้งภาษาฮกเกี้ยน ภาษาฮกเกี้ยน และภาษาอังกฤษสตรีจะนุ่งผ้าถุงแบบมะลายู อาหารก็นิยมหุงต้มตามแบบมะลายู ส่วนผู้ชายก็นุ่งห่มแบบจีนบ้างแบบฝรั่งบ้าง ส่วนการบันเทิงก็นิยมตามแบบแผนตะวันตก บนตัวพวก "บาบ๋า" เป็นที่รวมผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมจีนมะลายูและอังกฤษ⁵⁴ ขณะเดียวกันพวกนี้ก็ยอมรับว่าเป็นคนพื้นเมือง คน "มิงห์เฮียง" ที่เวียดนาม และ "คนบ้านก๊วย" ที่เมียนมาร์ก็มีสภาพคล้ายคลึงกัน ลูกหลานคนจีนที่ตกค้างในย่านเอเชียอาคเนย์ก่อนคริสต์ศักราชศตวรรษที่ 18 เหล่านี้เนื่องจากสมัยเหมิงและสมัยชิง จีนห้ามประชากรออกนอกประเทศอย่างเข้มงวดมาก แม้ในช่วงที่อนุญาตให้คนจีนออกไปต่างประเทศได้ ก็ยังมีท่าที่ไม่เชื่อใจและไม่ต้อนรับชาวจีนโพ้นทะเลสมัยชิง ในรัชกาลคังซีปีที่ 56 (ตรงกับปี ค.ศ.1717) เสนาบดีทั้ง 9 ของราชสำนักชิงได้ลงมติในขณะอภิปรายห้ามชาวจีนไปแปซิฟิกได้ว่า "ผู้ใดออกทะเลไปอยู่ต่างแดนเป็นเวลาช้านานควรมีสารถึงทางการต่างประเทศ ให้นำกลับมาแล้วประหารชีวิตทันที"⁵⁵ ในเมื่อนโยบายของราชสำนักชิงเป็นเช่นนี้แล้ว โฉนคนจีนจะกล้ากลับประเทศตนเอง นายเงินเว่ยผู้อาศัยอยู่ ณ ท้องที่เกอโลบา (จาการ์ตาในปัจจุบัน) ซึ่งเคยอ้างแล้วในข้างต้นได้ออกเดินทางจากกวางตุ้งผ่านเกอโลบาทำการค้าขายเมื่อรัชกาลคังซีปีที่ 55 (ตรงกับ ค.ศ.1716) ต่อมาถึงรัชกาลยงเจิ้งปีที่ 11 (ตรงกับปี ค.ศ.1733) นายเงินเว่ยนำครอบครัวเดินทางกลับไปสู่บ้านเกิดเมืองนอน คิดแต่ว่าจะได้ "เลี้ยงดูมารดาเป็นพลเมืองดีตลอดไป" แต่เนื่องจาก "ยังไม่ได้รับใบอนุญาต" ก็เดินทางกลับบ้านเมืองโดยพลการจึงถูกตัดสินให้ "ตีกันด้วยกระดาน 100 ที คุมขัง 3 ปี" เมื่อผ่านการขอความเห็นใจถึงจะได้รับการยกเว้นโทษ "ตีกัน" ให้ แต่ต้องทดแทนด้วยข้าวเปลือก 8,000 ช่อ และยังคงอยู่ในการควบคุม โดยไม่ให้ไปไหนมาไหนตามอำเภอใจ⁵⁶ อีกคนหนึ่งชื่อเงินหยี่เหล่า ซึ่งก็มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ฮกเกี้ยน ไปอยู่เมือง เกอ-หลอปาเป็นเวลาหลายปี และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง "เหลยเงินหลาน" ท่านผู้

54. ชูยักเจียง: "ความผันแปรในการยอมรับเรื่องชาติของคนจีน ในสิงคโปร์ มาเลเซีย" ค.ศ.1990, สมาคมวิชาการแถบไคมาสมุทรแปซิฟิก, หน้า 2-4

55. "ประมวลกฎหมายราชสำนัก" เล่ม 80 "ระบบโทษอาญา"

* หมายเหตุผู้แปล: หน้า ชื่อ = 2.7498 ชูเซส

56. "พระราชโองการที่เป็นคำแทนเป็นสีแดง" เล่มที่ 52 หน้า 44-45 คำพูดของห่ายี่หลิน

ได้ลาออกจากตำแหน่งและพาครอบครัวกลับประเทศจีนเมื่อรัชกาล เจียนหลงปีที่ 15 ตรงกับค.ศ.1750 ทางราชสำนักชิงประณามท่านว่า “ไปทำมาค้าขายที่ เกอหลอปาเป็นเวลาช้านานซ้ำยังได้นางกวเหลิ่งคนเมืองเกอชื่อเป็นภรรยา ตัดสินบนข้าราชการเพื่อให้ได้มาซึ่งตำแหน่งกำปตัน” จึงตัดสินให้เนรเทศไปเป็นทหารที่ชายแดนและให้บริภรรยาด้วย⁵⁷ เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านที่ค้าขายอยู่ในต่างประเทศ ต่างก็ไม่กล้ากลับบ้านเกิดเมืองนอน ดังนั้น ชาวจีนที่ออกไปอยู่ต่างประเทศตั้งแต่ก่อนคริสต์ศักราชก่อนศตวรรษที่ 19 จึงต้องอยู่ที่นั่นตลอดไป โดยสมรสกับหญิงในท้องถิ่นและคนรุ่นหลังที่เกิดจากหญิงดังกล่าว ก็ย่อมต้องก้าวไปตามหนทางผสมผสานกลมกลืนกับคนท้องถิ่นเป็นธรรมดา คนรุ่นหลังซึ่งคนจีนร่วมกับหญิงท้องถิ่นเป็นผู้ให้กำเนิดนั้น แต่ละท้องถิ่นที่มีศัพท์ที่ใช้เรียกกันโดยเฉพาะ เช่นที่สิงคโปร์-มะลายูเรียกว่า “บาบ๋า” ที่อินโดนีเซียเรียกว่า “เปรามากันส์” ที่ประเทศไทย เรียกว่า “ลูกจีน” ที่ฟิลิปปินส์เรียกว่า “เมสเซอร์” และที่เวียดนามเรียกว่า “มิงห์เฮือง” เป็นต้น

เสียงปืนแห่งสงครามฝิ่นไม่เพียงแต่ได้ทำลายความเชื่อมั่นในตัวเองว่า “ราชวงศ์จากสวรรค์คืองามเป็นที่สุด” เท่านั้น หากยังได้ปลุกคนทั้งหลายให้ตื่นจากความฝันลมๆ แล้งๆ หันมานำเสนอ ให้บ้านเมืองให้เข้มแข็งด้วยลำแข้งของตัวเอง โดยเห็นว่า การมีแสนยานุภาพที่เกรียงไกรนั้นแยกกันไม่ออกจาก การเพิ่มพูนทางทรัพย์สินเงินทอง เพราะว่าการสร้างโรงงาน, โรงงานช่างแสง การทำเหมืองแร่ ตลอดจนการทำทางรถไฟล้วนแต่ต้องการเงินทั้งสิ้น และเวลานั้น คนจีนโพ้นทะเลที่ผ่านความพยายามตั้งตัวมาแล้วพอจะมีเงินทองสะสมไว้บ้าง ดังนั้น จึงมีคนบางคนเสนอให้ระดมกำลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลมาใช้ในการเสริมการป้องกันประเทศจีนให้มั่นคง มาประกอบกิจการอุตสาหกรรมพาณิชย์กรรม จรรโลงประเทศจีนให้เจริญรุ่งเรือง เหตุนี้เอง ราชสำนักชิงจึงได้ค่อยๆ เปลี่ยนท่าทีจากการตั้งตัวเป็นอริเหี้ยมดุดามชาวจีนโพ้นทะเลกลายเป็นตระหนักถึงความสำคัญซึ่งกำลังของชาวจีนโพ้นทะเลและเริ่มมีการตั้งกองสุล เพื่อคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล แน่นอนอันที่จริงการตั้งกองสุลนั้น ยังมีจุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่ง คือต้องการควบคุมชาวจีนโพ้นทะเล การที่รัฐบาลราชสำนักชิงเปลี่ยนแปลงนโยบายไปเช่นนี้ก็ให้เป็นเหตุให้ชาวจีนโพ้นทะเลคิดจะกลับมาตั้งปณิธานและยอมรับฝ่ายบ้านเมือง ตามความเห็นของศาสตราจารย์หวังเกิงหวู่เห็นว่า ในช่วงนั้นได้เกิด “รูปลักษณะของชาวจีนโพ้นทะเล” ขึ้นมา กล่าวคือเกิดขึ้นประมาณภายหลังปี ค.ศ.1900 และขึ้นสู่กระแสสูงภายหลังปี ค.ศ.1911 อันศัพท์คำว่า “ชาวจีนโพ้นทะเลนี้โดยนัยก็คือการบอก ภาพพจน์ใหม่ของชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่ง “กอปรด้วยสาระทั้งทางการเมืองกฎหมาย

57. ประกาศของเงินทองโหมว ข้าหลวงต่างประเทศพระนครพระกรณเรื่อง ชาวบ้านผู้ออกนอกประเทศทำการค้าขายนำครอบครัวกลับภูมิลำเนาเดิม “วารสารวิทยาการหนานหยาง” เล่มที่ 12 ชุดที่ 1

และระบบความนึกคิด”⁵⁸ ศัพท์คำนี้ได้ยังผลให้ชาวจีนโพ้นทะเลเกิดความรู้สึกที่ ประเทศจีน เป็นต้นสังกัดของตนและเกิดความคิดสวามิภักดิ์ต่อแผ่นดินนี้ ในช่วงรัชกาลกวางสวี่ ระหว่างจีน กับฮอลแลนด์ได้เกิดความพิพาทเรื่องสัญชาติของคนจีนในอินโดนีเซีย ฝ่าย ฮอลันดาเสนอ ว่าคนจีนที่อาศัยอยู่ในอินโดนีเซียส่วนใหญ่ถือกำเนิดจากหญิงอินโดนีเซีย ควรถือว่าเป็นพลเมืองฮอลแลนด์ ชาวจีนโพ้นทะเลที่อยู่ในภาคพื้นแปซิฟิกใต้ ต่างรู้สึกไม่สบายใจเป็นอย่างยิ่ง และส่งโทรเลขไปยังรัฐบาลราชสำนักชิง เรียกร้องให้รับจัดการตั้งสถานกงสุลขึ้นมาและ ประกาศกฎหมายสัญชาติเป็นการด่วน โดยยึดหลักสายเลือดเป็นที่ตั้ง และควรบอกปิดการ ออมขอมกับฝ่ายตรงข้าม (หมายถึงฮอลแลนด์) กลับต้องหาวิธีชิงเป็นฝ่ายรุกก่อน เพื่อ คุ่มครองชาวจีนโพ้นทะเลและรักษาเกียรติภูมิของชาติให้จงได้”⁵⁹ และเห็นว่า “จะจากบ้าน เกิดเมืองนอนไปสักก็ร้อยปี หรือห่างภูมิลาเนาเดิมสักก็หมื่นสี่ก็ตามขอแต่ให้เป็นเชื้อสายคน จีน ก็ต้องเป็นพลเมืองของประเทศนี้ตลอดไป”⁶⁰ อันเป็นการเรียกร้องให้รัฐบาลราชสำนัก ชิงประกาศใช้กฎหมายสัญชาติที่ยึดหลักสายเลือดโดยเร่งด่วน และรัฐบาลราชสำนักชิงก็ได้ ประกาศใช้กฎหมายสัญชาติ ฉบับหนึ่ง เมื่อปีที่ 1 แห่งรัชกาลชว่งต่ง ชาวจีน โพ้นทะเลซึ่ง หันกลับมายอมรับประเทศจีนเหล่านี้ ถึงตัวอยู่ต่างประเทศ แต่จิตใจยังผูกติดกับจีน และ สวามิภักดิ์ต่อประเทศจีน กระทั่งถึงระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ความนึกคิดที่ยอมรับ และขึ้นต่อเช่นนี้เป็นสิ่งผสมผสานระหว่างอารมณ์ความรู้สึกและความมีเหตุผล พวกเขายินดี ที่จะสละชีวิตเพื่อชาติและนำเอาอุดมคติเช่นนี้สู่การปฏิบัติด้วยเหตุนี้เอง ดร.ซุนยัตเซ็น จึง ได้ยกย่องชาวจีนโพ้นทะเลว่าเป็น “มารดาแห่งการปฏิวัติ”

แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สถานการณ์โลกก็ได้เกิดการผันแปรอย่างใหญ่หลวง ความคิดจิตสำนึกที่ว่า “ไปไม้หล่นยอมกลับไปหาราก” ได้รับการท้าทาย อาณานิคมต่าง ๆ ได้รับอิสรภาพตาม ๆ กัน ความคิดชาตินิยมงอกงามขึ้นในประเทศทั้งหลาย หากยังอยู่ในฐานะ ชาวยุโรปต่างโพ้นทะเล จะไม่เป็นผลดีอย่างยิ่งทั้งต่อการดำรงชีพและการพัฒนาของตนเอง ขณะเดียวกัน ประเทศจีนเองก็เกิดการผันแปรแบบพลิกฟ้าพลิกแผ่นดิน กล่าวคือสาธารณรัฐ ประชาชนจีนได้สถาปนาขึ้นมาแล้วเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ.1949 การรณรงค์ทางการเมือง

58. หวังเกิงหวู่ “การวิเคราะห์ด้านประวัติศาสตร์บางประการของรูปลักษณะการอพยพประชากรจีน” “วารสาร วิทยาการมหาวิทยาลัยจงซาน” (ภาคเพิ่มเติม) ปี ค.ศ. 1985 ตุลาคม

59. แห่งข้อมูลกระทรวงการต่างประเทศ ประเภทกิจชาวจีนโพ้นทะเลรับสมัครคนงาน เล่มที่ 3218 หนังสือ รายงานจากสมาคมพ่อค้า ฉบับลงวันที่ 19 ธันวาคม ปีที่ 34 รัชกาลกวางสวี่เก็บรักษาที่หอเก็บแฟ้ม ประวัติศาสตร์ที่ 1

60. อ่างแล้วข้างคั้น สารของจางเหรินจัน ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ รัชกาลชว่งต่ง ปีที่ 1 อ้างต่อจากบทความเรื่อง “กิจการชาวจีนโพ้นทะเลและการเจรจาระหว่างจีนกับต่างประเทศ” วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของหยวนติง

ระยะแรกหลังจากสถาปนาสาธารณรัฐแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรณรงค์ปฏิรูปที่ดิน มีผลกระทบต่อชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่ง “การกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนพร้อมยศถาบรรดาศักดิ์” นั้น เป็นไปไม่ได้เสียแล้วในสถานการณ์ซึ่งทั้งถิ่นที่อาศัยในปัจจุบัน และบ้านเดิมปู่ย่าตาทวดล้วนเกิดความเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ จะเลือกทางเดินใหม่อย่างไร ต้องตัดสินใจกันใหม่ แน่แน่นอนเพื่อความอยู่รอดและความพัฒนาของตัวเอง ย่อมต้องไปตามกระแสการพัฒนาของประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ต้องฝังรกรากในท้องถิ่นอยู่กันไปโดยตลอดชั่วลูกชั่วหลาน ดังนั้น จึงต้องยอมรับประเทศที่ตนอาศัยอยู่ หลอมตัวเองเข้ากับสังคมท้องถิ่น ดังนั้น จึงต้องปลูกฝังความคิดปักหลักในท้องที่ สร้างสรรค์ชีวิตใหม่อันดีงามร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นด้วยท่าทีความเป็นเจ้าของถิ่น ทั้งนี้ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดครั้งใหม่อีกวาระหนึ่ง การผันแปรทางความคิดมโนคติดังกล่าว กำหนดโดยปัจจัยทั้งที่ย้ายออกมาและถิ่นที่ย้ายเข้าไป

การผันแปรทางความคิดมโนคติเป็นการผันแปรที่มีลักษณะเป็นมูลฐานและเป็นแก่นแท้ ซึ่งจะก่อเกิดการผันแปรอื่น ๆ อีกหลายประการ ที่สำคัญ ๆ มี ประการแรก ปัญหาสัญชาติ トラบเท่าทุกวันนี้ได้มีชาวจีนโพ้นทะเลประมาณ 95% ได้มาซึ่งสัญชาติของประเทศที่ไปอาศัยอยู่กลายเป็นพลเมืองของประเทศนั้น ๆ โดยชอบด้วยกฎหมาย และเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของประชาชาติที่ประกอบด้วยหลายเผ่าพันธุ์ของประเทศที่พวกเขาอาศัยอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาประเทศอันเป็นภูมิลำเนาเดิมของบรรพบุรุษมิใช่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนโพ้นทะเลกับปิตุภูมิเช่นแต่ก่อนแล้ว หากเปรียบเทียบลูกสาวที่แต่งงานออกไปมีคู่ครอง เป็นญาติพี่น้องของคยจีน” เป็นอันว่า บุตรหลานหวงดีและเหยียนดี ทั้งที่อยู่ในประเทศจีนและที่อยู่นอกประเทศจีน มีความสัมพันธ์อันฉันทวิญญูธรรมร่วมสายเลือด ซึ่งมีต้นตระกูลร่วมกันแต่มีสัญชาติต่างกันและต่างจงรักภักดีต่อบ้านเมืองของตนเอง ประการที่ 2 ทูนชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งชาวจีนโพ้นทะเลเดิมอยู่นั้น ก็ได้กลายเป็นเศรษฐกิจคนเชื้อสายจีนซึ่งเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจประชาชาติท้องถิ่นนั้น ๆ อันสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสัญชาติแล้ว ประการที่ 3 การศึกษาของชาวจีนโพ้นทะเลก็อุบัติขึ้นและพัฒนาที่ต่างประเทศนับแต่ปลายสมัยชิง ก็ได้ถูกแทนที่โดยการศึกษาภาษาจีน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบการศึกษาของพลเมืองท้องถิ่นนั้น ๆ และนับวันยิ่งเสื่อมทรุดลงเป็นส่วนใหญ่อันเนื่องมาจากการจำกัดของรัฐบาลท้องถิ่นนั้น ๆ

แต่ทว่า การผันแปรของความคิดมโนคติที่ว่านี้ ย่อมมีกระบวนการของมันเอง ก่อนปีค.ศ.1954 สาธารณรัฐประชาชนจีนก็ยังมีท่าทีไม่ชัดเจนนักในประเด็นเกี่ยวกับสัญชาติของชาวจีนโพ้นทะเล ยังมิได้ลบล้างกฎหมายสัญชาติที่ยึดหลักถือเอาสายเลือดเป็นที่ตั้งซึ่งบัญญัติโดยรัฐบาลราชสำนักชิงและได้รับการสืบต่อโดยรัฐบาลคณะชาติในระยะต่อมา ปีค.ศ.1953 ก็ยังคงถือเอาชาวจีนโพ้นทะเลจำนวน 11.50 ล้านคนเป็นส่วนหนึ่งของประชาชนจีน ใน

ทำนองเดียวกันมโนคติชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่คนจีนที่อยู่ต่างประเทศในช่วงร้อยปีเศษมานี้ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก็ไม่สามารถกลับลำได้ในชั่วระยะเวลาอันสั้น ๆ มาถึงเดือนสิงหาคม ค.ศ.1958 ท่านโจวเอินไหล นายกรัฐมนตรีจีนในเวลานั้นได้กล่าวคำปราศรัยต่อคนเชื้อสายจีนในคณะจากสิงคโปร์ มลายู มาฆฆงานที่ปักกิ่ง โดยแสดงท่าทีอย่างชัดเจนว่า “รัฐบาลจีนหวังจะให้คนเชื้อสายจีนในสิงคโปร์มลายูได้มาซึ่งคุณสมบัติแห่งสิทธิพลเมืองท้องถิ่น จะได้เข้าร่วมการสร้างสรรค์ของท้องถิ่นนั้น ๆ... จะได้เป็นเจ้าของคนหนึ่งขอ มะลายูที่เป็นเอกราช และว่า คนเชื้อสายจีนในสิงคโปร์มลายูเมื่อได้รับสิทธิพลเมืองแล้ว ก็จะไม่ถือสัญชาติจีนอีกต่อไป หากเป็นคนมลายูที่มีเชื้อสายจีน”⁶¹

เดือนสิงหาคม ค.ศ.1958 ในการลงทะเบียนพลเมืองใหม่จำนวนเกือบหนึ่งล้านคน (926,574 คน) ของมะลายู ที่เป็นคนเชื้อสายจีนมีถึง 80% (740,000 คน)⁶² อีกตัวอย่างหนึ่งเช่น สมาคมใหญ่พ่อค้าจีนแห่งสิงคโปร์เดิมมีท่าทีทางการเมืองรับรองและสนับสนุนรัฐบาลที่เป็นทางการของจีน ปลายสมัยชิง สมาคมใหญ่พ่อค้าจีนแห่งนี้ ชักธงมังกรของราชวงศ์ชิง สถานที่ตั้งสมาคมแห่งนี้ก็เป็นนิเวศน์ของขุนนางราชสำนักชิงที่มาเยือน พอย่างเข้าทศวรรษที่เริ่มต้นแต่ปี ค.ศ.1950 สมาคมใหญ่พ่อค้าจีนก็เริ่มห่างเหินรัฐบาลจีนออกไปทุกที ๆ และขาดสะบั้นลงในที่สุด โดยหันมาสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองของท้องถิ่นมากขึ้นเป็นลำดับ⁶³ มาถึงทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าแต่ละประเทศจะมีสภาพการณ์แตกต่างกันบ้าง แต่แนวโน้มทั่วไปคือคนเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ได้ถือสัญชาติประเทศที่ตนอาศัยอยู่และผันตัวเองเป็นคนท้องถิ่นไปแล้ว

(5)

แนวโน้มของชาวจีนโพ้นทะเลในวันข้างหน้า คงจะผสมผสานกลมกลืนกับคนท้องถิ่น ลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่ง ๆ ขึ้น ในปัจจุบัน คนเชื้อสายจีนในประเทศต่าง ๆ กว่า 90% ได้ถือสัญชาติตามท้องถิ่นที่ซึ่งตนอาศัยอยู่และค่อย ๆ ผสมผสานกลมกลืนกับสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ แล้ว และเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของบรรดาประเทศที่มีหลายเผ่าพันธุ์ จากการสังเกตประวัติการอพยพของประชากรแต่โบราณมา การผสมผสานกลมกลืนกันนั้น เป็นกฎเกณฑ์แห่งการอพยพประชากรของสังคมจักต้องเป็นไป ฉะนั้น การผันแปรและพัฒนาของชาวจีนโพ้น

61. บันทึกรายละเอียดโจวเอินไหลรับรองการเข้าพบของคณะชมงานจากสิงคโปร์-มลายู (2) หนังสือพิมพ์รายวัน “ซือโจวเว้า” ฉบับลงวันที่ 17 ตุลาคม ค.ศ. 1958

62. หนังสือพิมพ์รายวัน “หนานหยางซาอ์เว้า” ฉบับลงวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 1958

63. พุกฤษดิ์เจียง : ย่างแล้ว หน้า 196-290

ทะเลและคนเชื้อสายจีนในต่างประเทศ ซึ่งเป็นอยู่ในขณะนี้เป็นเรื่องปกติวิสัยและสอดคล้องกับกฎเกณฑ์การพัฒนาของประวัติศาสตร์อย่างยิ่งเราไม่ควรตกอกตกใจโดยใช่เหตุ สำคัญว่าการที่คนเชื้อสายจีนไปถึงสัญชาติท้องถิ่นนั้นเป็นเรื่องไม่ดี แท้จริงหากยืนอยู่บนจุดยืนเพื่ออิสรภาพของมวลมนุษยชาติกันแล้ว ขอแต่ให้สามารถอุทิศผลงานอันดีเด่นให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นแหละคือเกียรติคุณของลูกหลานคนจีน

เมื่อทำการวิเคราะห์ถึงโครงสร้างประชากรและการผันแปรพัฒนาในระบอบต่อไปของชาวจีนโพ้นทะเลและคนเชื้อสายจีนในประเทศต่าง ๆ ในขณะนี้ จะเห็นได้ว่าการผสมผสานกลมกลืนเป็นวิถีทางที่พวกเขาจำต้องผ่าน และชาวจีนโพ้นทะเลกับคนเชื้อสายจีนในต่างประเทศก็มองเห็นว่ามีแต่กลมกลืนเข้ากันกับสังคมท้องถิ่นที่เท่านั้น จึงจะสามารถดำรงชีพและพัฒนาเติบโตใหญ่ต่อไปในท้องถิ่นได้ ดังนั้น สมาคมของคนเชื้อสายจีนในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาใหม่ในไม่กี่ปีมานี้ จึงต่างตั้งวัตถุประสงค์เป็นที่ชัดเจนว่าจะพยายามผสมผสานกลมกลืนกับสังคมในท้องถิ่น ๆ

ลองวิเคราะห์โครงสร้างประชากรองค์รวมชาวจีนโพ้นทะเล และคนเชื้อสายจีนในต่างประเทศทุกวันนี้ตลอดจนแนวโน้มการพัฒนาของโครงสร้างดังกล่าว ก็พอจะมองเห็นโฉมหน้าของมันว่า องค์รวมชาวจีนโพ้นทะเลและคนเชื้อสายจีนในต่างประเทศอาจแบ่งเป็นส่วนประกอบ 3 ส่วนดังนี้:

1. ชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นเก่าที่อพยพมาจากประเทศจีน หรือชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นแรกๆ ที่เรียกกันว่า "จีนแท้" คนส่วนนี้มีจำนวนลดน้อยลงไปทุกทีและก็มีอายุมากขึ้นทุกที ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ก็ได้โอนสัญชาติเป็นคนท้องถิ่นที่ภายใต้สถานการณ์ใหม่ ส่วนที่ยังรักษาฐานะเป็นชาวจีนโพ้นทะเลนั้นมีจำนวนไม่มากแล้ว ขอยกเอาประเทศไทยเป็นตัวอย่าง ตามสถิติที่คุณเจียงไปฉางรวบรวมได้ ปรากฏว่า จวบจนถึงปี ค.ศ.1990 ประชากรชาวจีนโพ้นทะเลในไทยเหลือเพียง 2.4 แสนคน โดยประมาณในจำนวนนี้ 90% เป็นคนมีอายุมากกว่า 50ปี⁶⁴ คนส่วนนี้ยังมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ ตามกาลเวลาที่จะผ่านพ้นไปจนกว่าจะหมดสิ้น

2. คนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจีนโพ้นทะเล คนเชื้อสายจีนส่วนนี้เป็นส่วนใหญ่มากที่สุดของประชากรคนเชื้อสายจีนในปัจจุบัน ซึ่งมีสภาพการณ์ค่อนข้างสลับซับซ้อน และระดับการผสมผสานกลมกลืนกับสังคมท้องถิ่นก็ไม่เท่ากัน แต่พวกเขาล้วนมีฐานะเป็นพลเมืองที่ชอบด้วยกฎหมายของท้องถิ่นนั้น ๆ ตามกฎหมายที่ถือถิ่นกำเนิดเป็นเกณฑ์ อนึ่ง ภายใต้สภาพการณ์ทั้งภววิสัยและอัตวิสัยก็จะกำหนดให้คนส่วนนี้นับวันยิ่งกลมกลืนกับคนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

64. เจียงไปฉาง "ว่าด้วยสังคมชาวจีนโพ้นทะเลในไทยมิได้ดำรงอยู่โดยแก่นแท้" จาก "ข้อมูลประกอบการพิจารณาเศรษฐกิจของธนาคารกรุงเทพ" กรุงเทพฯ. พ.ย. 1989

3. ชาวจีนอพยพใหม่ที่เข้ามาจากจีนแผ่นดินใหญ่ ย่องกง มาเก๊า และไต้หวัน คนส่วนนี้ถึงแม้จะมีเหตุผลของการอพยพต่างกัน ความรู้วิทยฐานะก็ไม่เหมือนกัน แต่ต่างก็มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือต้องการดำรงชีพและเจริญรุ่งเรืองในท้องถิ่นนั้น ๆ และก็ล้วนแต่ต้องการได้มาซึ่งสัญชาติท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเร็วที่สุด จะได้มีฐานะเป็นพลเมืองชอบด้วยกฎหมายของท้องถิ่นนั้น ๆ ฉะนั้น การผสมผสานกลมกลืนกับสังคมท้องถิ่นก็คือวิถีทางร่วมกันของคนส่วนนี้ นี่แหละคือเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่งของชาวจีนอพยพในปัจจุบันซึ่งต่างกันโดยสิ้นเชิงกับชาวจีนอพยพในสังคมก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

จากการวิเคราะห์ข้างต้นเห็นได้ว่า ชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นเก่านับว่ายิ่งแก่เฒ่า เมื่อวันเวลาผ่านไป คนส่วนนี้ก็จะหมดตามไปด้วย ลูกหลานของคนส่วนนี้ซึ่งได้แก่คนรุ่นที่ 2 ที่ 3 จะผสมผสานกับคนท้องถิ่นเร็วยิ่ง ๆ ขึ้น จนกว่าจะหลอมตัวเข้ากับสังคมกลายเป็นคนท้องถิ่นโดยสมบูรณ์ นี่เป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปของประวัติศาสตร์ ส่วนพวกที่อพยพใหม่นั้น ก่อนที่จะครบเงื่อนไขโอนสัญชาติ พวกเขาคือชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นใหม่ แต่พวกเขาจะทยอยกันโอนสัญชาติกลายเป็นคนเชื้อสายจีนถือสัญชาติท้องถิ่นนั้น ๆ ชาวจีนโพ้นทะเลประเภทนี้เนื่องจากได้รับการเพิ่มเติมจากผู้อพยพใหม่ไม่ขาดสาย จึงไม่มีสูญสิ้นไปได้ แต่อย่างไรเสียพวกเขาก็ยังคงเป็นเพียงคนส่วนน้อยพิจารณาจากประวัติศาสตร์และจากสภาพการณ์ปัจจุบัน การผสมผสานกลมกลืนกับคนท้องถิ่นย่อมเป็นวิถีทางซึ่งชาวจีนโพ้นทะเลจะก้าวไปอย่างแน่นอน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1. ประเมินจำนวนกรรมกรจีนที่ออกไปทำงานต่างประเทศ

	1800-1850		1851-1875		1876-1900	
	จำนวนคน	เจ็ลี่ยบิลละ	จำนวนคน	เจ็ลี่ยบิลละ	จำนวนคน	เจ็ลี่ยบิลละ
ทวีปอเมริกา สหรัฐ ฯ	60,000	1,200	535,000	21,000	21,000	840
คิวบา	18,000	360	160,000	6,400	12,000	480
เปรู	17,000	340	135,000	5,400		
อเมริกากลาง	10,000	200	110,000	4,400		
เอเชียอาคเนย์	15,000	300	50,000	2,000		
ออสเตรเลีย-นิวซีแลนด์	200,000	4,000	645,000	25,800	700,000	28,000
รวมยอด	10,000	200	60,000	2,400	8,000	320
	320,000	6,400	1,280,000	51,200	750,000	30,000

อ้างมาจากสถิติของ เจินเจ้อเซียน: "ระบบกรรมกรจีนทำสัญญาผูกมัดตัวเองที่แพร่หลายในศตวรรษที่ 19" อ้างต่อจาก "ข้อมูลประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการออกนอกประเทศของกรรมกรจีน" เล่มที่ 4 หน้า 194

ตารางภูมิที่ 2.

สถิติจำนวนประชากรเข้าออกเมืองท่าซัวเถาและจำนวนคนออกไปจริง
ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1904-1945

ปี ค.ศ.	จำนวนคนออก	จำนวนคนเข้า	จำนวนคนออกจริง
1904	103,202	86,454	16,748
1905	93,645	79,298	14,347
1906	102,710	92,704	10,006
1907	144,315	101,635	42,680
1908	112,061	92,292	19,769
1909	115,499	112,608	2,891
1910	135,980	108,363	27,617
1911	130,900	115,562	15,338
1912	687,733	682,261	5,472
1913	694,909	682,755	12,154
1914	667,742	682,722	- 14,980
1915	792,426	813,946	- 21,520
1916	855,145	811,671	43,474
1917	770,868	697,868	73,000
1918	790,528	754,821	35,707
1919	906,013	839,888	66,124
1920	784,036	724,748	59,288
1921	917,312	879,434	37,878
1922	904,745	877,613	27,132
1923	713,137	665,563	47,574
1926	169,700	120,000	49,700
1930	123,724	94,726	28,998
1931	80,202	81,962	- 1,760
1932	36,824	70,864	- 34,020
1933	44,858	59,722	- 14,864
1935	50,717	19,107	31,610
1937	10,884	1,715	9,169
1938	67,341	29,323	38,018
1939	82,783	20,550	62,233
1944	20	452	-432
1945	65	87	- 22

แหล่งที่มาของข้อมูล : หนาวจงหยี่: "จดหมายเหตุแต้จิ๋ว-บรรพสามะโนคร้ว" ตารางสถิติการอพยพประชากรรายปีของแต้จิ๋ว

ผลกระทบจากภัยธรรมชาติ และความวุ่นวายทางสังคมที่มีต่อการ อพยพของประชากร อำเภอเจียงไห่

จางเอี้ยนชิว

ที่ตั้งของอำเภอเจียงไห่ติดตรงที่ติดทะเล สะดวกในการติดต่อกับนอกประเทศ แต่ที่นี้ก็ต้องประสบกับความรุนแรงของภัยธรรมชาตินานาชนิด ในแต่ละปีจะมีทั้งภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม จากการบันทึกไว้ปรากฏว่า ระหว่างปี ค.ศ.1563 (รัชสมัยเจียงจื๊อปีที่ 42 ในราชวงศ์หมิง) อันเป็นปีแรกของการก่อตั้งอำเภอเจียงไห่ จนถึงปี 1949 (ปีที่มีการก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีน) รวม 386 ปี เจียงไห่ต้องประสบภัยธรรมชาติร้ายแรงถึง 200 กว่าครั้ง ทั้งแผ่นดินไหว วัตภัย อุทกภัย ภัยจากแมลง ภัยแล้ง โรคระบาด ทุพภิกขภัย เป็นต้น เฉพาะระหว่างทศวรรษ 1920 ถึง 1940 ก็เกิดขึ้นถึง 39 ครั้ง เฉพาะวาตภัยและอุทกภัยที่เกิดขึ้นในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 1922 เพียงครั้งเดียวก็ทำความเสียหายอย่างร้ายแรงให้แก่อำเภอและเมืองต่างๆ ของเจาโจวถึง 8 แห่ง มีคนตายถึง 26,996 คน บ้านเรือนพังพินาศกว่า 40,000 หลัง เชื้อนริมแม่น้ำห่านเจียงแตกขาดยาว 50,000 จั้ง ผู้ประสบภัยต้องพลัดถิ่นาคาที่อยู่หนีไปต่างแดนไม่อาจนับจำนวนได้

ภัยธรรมชาติทำให้เกิดความอดอยาก น้ำทะเลที่เอ่อท่วมเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูก ทำให้ดินเค็มที่ทำกินยิ่งขาดแคลนปี 1853 เชื้อนริมฝั่งแม่น้ำห่านเจียงขาด ต้องใช้เวลาอุดถึง 5

ปี ทำให้การเก็บเกี่ยวได้ผลน้อยมาก ภัยแต่ละครั้งส่งผลยาวนานหลายปี ยิ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง กองทัพญี่ปุ่นบุกเข้ายึดเขตเงาซ่าน ทำให้การผลิตไม่สามารถดำเนินไปได้ตามปกติ เศรษฐกิจเสื่อมทรุด โดยเฉพาะต้องประสบภัยแล้งครั้งใหญ่อีกในปี 1943 จนแทบไม่มีอะไรให้เก็บเกี่ยว เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง ถึงขั้น "ข้าว 1 โต้ 500 หยวน" อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ชาวบ้านที่อดอยากต้องพากันหนีสุดขีด ไปตายเอาดาบหน้า

ชายฝั่งทะเลมักจะเป็นเขตยุทธศาสตร์ทางด้านการป้องกันประเทศ มีความสำคัญทางด้านการทหารมาก ในระหว่างปีค.ศ.1661 (รัชสมัยซุ่นจื้อปีที่ 18 ของราชวงศ์ชิง) ถึง 1683 (รัชสมัยคังซีปีที่ 22 ของราชวงศ์ชิง) รัฐบาลแมนจูที่กำลังเร่งกวาดล้างกองกำลังต่อต้านได้ดำเนินนโยบายโยกย้ายประชากรในเขตชายทะเลของ 5 มณฑลออกจากเขตชายฝั่งเข้าไปอยู่ในด้านในของประเทศ ทั้งนี้เพื่อตัดการติดต่อกันระหว่างประชาชนชายฝั่งกับกองกำลังเจิ้งเจิงกงที่เกาะไต้หวัน เขาเงาซ่านที่ถูกจัดอยู่ในส่วนที่ต้องอพยพมีถึง 6 อำเภอ ผู้คนในเขตนี้ต้องหอบลูกจูงหลานเข้าไปอยู่ในเขตลึกเข้าไปในแผ่นดินถึง 50 ลี้ ถ้าใครฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามคำสั่งจะถูกถือว่าเป็นพวกโจร คนอำเภอเจิงไห่ต้องพากันโยกย้ายถึงสามระลอกในระหว่างปี 1664-1666 จนเจิงไห่กลายเป็นเมืองร้าง และได้ย้ายกลับมาอีกในปี 1669 ปรากฏว่า การโยกย้ายไปมาครั้งนี้ มีประชากรเจิงไห่ขาดหายไปถึง 38,055 คน หรือราวร้อยละ 63 ของจำนวนทั้งหมด ซึ่งมากกว่าอำเภออื่นๆ ทั้งหมด (อำเภอไห่หยังสูญเสียชีวิตไปร้อยละ 33 หยวนผิงร้อยละ 39) ส่วนที่สูญหายไปของประชากรเหล่านั้น ถ้าไม่ตายก็หนีกระเซอะกระเซิงไปยังถิ่นอื่น และบางส่วนก็ผิมนกยูงและข้อห้ามออกทะเลไปเลย

เจิงไห่ นับว่าเป็นอำเภอที่มีประชากรหนาแน่น แต่มีที่ทำกินน้อย ผลได้จากการทำไร่นาไม่พอกินแม้สามเดือน นอกจากนั้นการถือครองที่ดินก็กระจุกอยู่ในมือของคนกลุ่มเล็ก ๆ อย่างเช่น ที่หมู่บ้านจิงจี ตำบลหลงตุ ในช่วงต้นปี 1950 ทั้งหมู่บ้านมีที่เพาะปลูกทั้งหมด 3,312.39 โหม่ว แต่อยู่ในกรรมสิทธิ์ของ 54 ครอบครัวใหญ่ถึง 1,237.59 โหม่ว หรือราวร้อยละ 37 ของทั้งหมู่บ้าน เฉลี่ยแล้วแต่ละครอบครัวมีที่ทำกิน 22.9 โหม่ว ส่วนชาวนายากจนจำนวน 297 ครอบครัวในหมู่บ้านมีที่รวมกันทั้งหมด 214.92 โหม่ว เฉลี่ยแล้วมีครอบครัวละ 0.72 โหม่ว นอกจากนั้นยังมีครอบครัวที่ไร้ที่ทำกินอีก 18 ครอบครัว ยากจนเหล่านี้ ด้านหนึ่งก็ต้องเช่าที่นาทำกิน อีกด้านหนึ่งต้องออกทะเล ดังนั้นจึงมีคำกล่าวกันว่า คนมณฑลกว้างตงและผู้เจียนไม่มีที่ทำกิน ต้องออกทะเลหากินถึงร้อยละ 50-60 ในสภาพแวดล้อมดังกล่าว คนอำเภอเจิงไห่ก็ได้ค่อย ๆ พัฒนาความเชี่ยวชาญในการเดินเรือ และจิตใจที่กล้าเผชิญภัยเสี่ยงโชค ชำมน้ำข้ามทะเลไปหากินยังแดนไกล

จากนี้เราจะเห็นว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การเคลื่อนย้ายของประชากรไปสู่ทะเล และต่างแดนของอำเภอเจิงไห่นั้น มีทั้งจากภัยธรรมชาติที่มักเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ และ

จากแรงกระทบจากการต่อสู้ทางการเมืองและการทหาร อย่างเช่นในปลายศตวรรษที่ 19 มีขบวนการลุกขึ้นสู้ของชาวนา ส่วนในต้นทศวรรษที่ 20 ได้รับผลกระทบจากการลุกขึ้นสู้ หวงกั๋ง ตลอดจนการเคลื่อนไหวปฏิวัติครั้งใหญ่ในทศวรรษ 1920 และการรุกรานของกองทัพ ญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930 เป็นต้น ล้วนแต่ส่งผลให้มีการอพยพโยกย้ายที่ละมาก ๆ ทุกครั้งไป

ปริมาณถ่ายเทและทิศทางการอพยพไปต่างประเทศของคนเงี้ยว

การอพยพไปอยู่ต่างแดนของคนเงี้ยวอย่างขนานใหญ่ มีขึ้นในช่วงที่เมืองท่า จังหลินกำลังรุ่งเรือง (ระหว่างต้นศตวรรษที่ 18 ถึง กลางศตวรรษที่ 19) แต่ความจริงแล้ว ก่อนหน้านั้นก็มีการอพยพกันบ้างแล้ว อย่างเช่นในสมัยราชวงศ์หมิง มีบุคคลผู้หนึ่งชื่อหลินเต๋าเจียน ที่คุมกำลังติดอาวุธเคลื่อนไหวอยู่ในทะเลร่วม 30 ปี แล้วในที่สุดเขาก็พาสัมครพรรคพวกราว 2,000 คนไปตั้งหลักแหล่งที่ปัตตานีของไทย (ปีค.ศ.1578) นับเป็นการอพยพเข้าไทยครั้งแรก ที่ทำกันอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อนในกลุ่มคนเหล่านั้นมีไม่น้อยที่เป็นคนแต่จีว ดังที่มีบันทึกไว้อย่างชัดเจนว่า ในการเดินทางออกจากเงี้ยว (แต่จีว) ครั้งสุดท้ายนั้น เขาได้เกณฑ์คนแต่จีวกว่าร้อยคนชนทรัพย์สินมีค่าออกจากถ้ำ และเดินทางไปสู่ทะเลใต้พร้อม ๆ กัน ต่อมาในตอนต้นศตวรรษที่ 20 (ทศวรรษ 1920) เมื่อมีการค้าข้าวระหว่างประเทศเกิดขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างเงี้ยวกับต่างประเทศก็ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วถือว่าเป็น "ยุคทอง" ที่เดียว รัฐบาลชิงในรัชสมัยคังซีปีที่ 61 (ค.ศ.1722) ได้เปิดประเทศนำเข้าข้าวจากสยาม เพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลนธัญญาหารของผู้เจียนและกว้างตงอย่างรีบด่วน ในระยะเริ่มแรก อนุญาตให้เฉพาะข้าราชการฝ่ายสยามเป็นผู้นำเข้า จนกระทั่งถึงปีที่ 7 ของรัชสมัยยงเจิ้ง (1729) ก็ได้เปิดนโยบายกว้างขึ้นอีก อนุญาตให้พ่อค้าประชาชนของมณฑลต่าง ๆ เดินทางไปซื้อข้าวจากสยามเข้าประเทศได้ โดยเฉพาะต่อมาในปีที่ 8 ของรัชสมัยเจียนหลง (1743) ถึงกับลดและงดเว้นการเก็บภาษีจากเรือสินค้าที่บรรทุกข้าวเข้าประเทศ และต่อมาไม่นานก็ประกาศให้รางวัลและแต่งตั้งให้กินตำแหน่งขุนนางแก่บรรดาผู้นำเข้าข้าวเกินสองพันลิ้งขึ้นไป การเปิดประตูค้าข้าวกับต่างประเทศ นำมาซึ่งความเจริญทางการเดินเรือต่างประเทศ รวมทั้งอุตสาหกรรมต่อเรือ และกิจการในแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันก็ได้กระตุ้นให้เกิดการอพยพโยกย้ายไปอยู่ในต่างประเทศด้วยเช่นเดียวกัน การลำเลียงขนส่งข้าวจากสยามและเวียดนามเข้าประเทศ และขนสินค้าจีนไปยังประเทศเหล่านั้น สำหรับเรือที่ใช้ลำเลียงนั้น ถ้าเป็นของกว้างตงจะเป็นเรือหัวแดง จุดเทียบเรือคือเมืองท่า จังหลิน เรือหัวแดงลำเลียงทั้งผู้คนและสินค้า ทำให้การอพยพของชาวจีนไปสู่โพ้นทะเลดำเนินติดต่อกันไปไม่ขาดตอนเช่นเดียวกัน จากตัวเลขที่ประเมินได้พบว่า ในช่วงต้นของรัชกาลที่สามของกรุงรัตนโกสินทร์ฯ (ค.ศ.1824-1851) มีคนจีนอพยพเข้าสยามปีละ 6,000-8,000 คน สภาพการเดินทางคล้าย ๆ กับการขนทาสอัฟริกา บนดาดฟ้ามีคนแออัดกันอยู่ยุบยับไปหมด

ต้องทนตากแดดตากฝนอยู่เช่นนั้น เนื่องจากได้ท้องเรือมีสินค้าเต็มไปหมด เสบียงก็น้อยนิด ก็ไม่น้อยที่ต้องอดอยากถึงตาย

หลังจากชานโถวถูกกำหนดให้เปิดเป็นเมืองท่าอย่างเป็นทางการในกลางศตวรรษที่ 19 แล้ว คราใดที่เกิดความปั่นป่วนทางการเมือง จนเศรษฐกิจพังทะลาย ผู้คนก็พากันหนีไปตายตาบหน้ากันระลอกใหม่ แต่ถ้าไม่มีเหตุการณ์รุนแรงอะไร การอพยพโยกย้ายก็ดำเนินไปเรื่อย ๆ หลังช่วงกลางศตวรรษที่ 19 แล้ว ปรากฏว่ามีการอพยพเป็นระลอกใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. เมื่อชานโถวเปิดเป็นเมืองท่าแล้ว ปริมาณการลำเลียงของเรือแต่ละลำเพิ่มมากขึ้นมีเรือเข้าออกท่าถี่ขึ้น การเดินทางสะดวกกว่าเดิมมาก อีกทั้งต่างแดนก็ต้องการแรงงานอย่างรีบด่วน ดังนั้นจึงเกิดการอพยพโยกย้ายกันไปต่างแดนกันเป็นระลอกใหญ่ จากตัวเลขปรากฏว่า ระหว่างปี 1869-1872 มีผู้คนอพยพผ่านเมืองท่าชานโถวไปยังกรุงเทพฯ ไซ่ง่อน และสิงคโปร์รวม 101,261 คน ระหว่างปี 1879-1897 จำนวนผู้อพยพผ่านชานโถวไปยังประเทศต่าง ๆ ในย่านเอเชียอาคเนย์รวม 1,006,821 คน และมีคนอพยพเข้าจีนในระยะเวลาเดียวกันนี้รวม 50,296 คน มีจำนวนผู้อพยพออกมากกว่าอพยพเข้ารวม 956,525 คน ในปี ค.ศ.1912 (ปีที่หนึ่งของสมัยสาธารณรัฐ) 1923 มีผู้อพยพผ่านเมืองชานโถวไปยังต่างประเทศรวม 2,034,680 คน เข้าประเทศ 1,304,768 คน รวมแล้วออกมากกว่าเข้ารวม 968,744 คน

2. เมื่อการปฏิวัติปี 1927 ล้มเหลว ขบวนการกรรมกรชาวจีนถูกปราบปรามอย่างหนัก ปรากฏมีผู้ลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศผ่านทางเจียงไห่หรือกว่าคน

3. ภายหลังกรณี 17 กรกฎาคม กองกำลังทหารญี่ปุ่นจากภาคอีสานของจีนบุกลงสู่ใต้สงครามขยายตัว มีคนหนีลงไปถึงเจียงไห่ 61 ครอบครัว ในจำนวนนั้นมีอยู่ 20 ครอบครัวหนีต่อไปยังต่างประเทศ

4. เมื่อสงครามต่อต้านญี่ปุ่นสงบลงใหม่ ๆ ภาวะเศรษฐกิจในประเทศตกอยู่ในภาวะปั่นป่วนขาดแคลนอาหารการกินอย่างหนัก ผู้คนพากันอพยพหนีไปอยู่ต่างแดนเป็นจำนวนมาก เฉพาะระหว่างเดือนมกราคม ถึง พฤศจิกายน 1948 ปรากฏว่ามีผู้ได้วีซ่าเดินทางไปยังต่างประเทศรวม 57,628 คน ในขณะที่เดียวกันก็มีคนเข้าประเทศ 4,677 คน รวมแล้วมีคนออกมากกว่าคนเข้าร่วมสิบเท่าตัว

จากการอพยพโยกย้ายที่เกิดขึ้นในระลอก ๆ ดังกล่าว เห็นได้ว่าผู้คนในอำเภอเจียงไห่ได้มีส่วนร่วมปะปนอยู่เสมอ จากสถิติของครอบครัวอพยพในจันทลินในปี 1934 ปรากฏว่า (ทุกเขตมีครอบครัวอพยพปะปนอยู่ โดยที่เขตเหนือ "เป่ย์เซ่อ" มีมากที่สุดร้อยละ 36.3 (ดูตารางที่ 1) สำหรับช่วงเวลาของการอพยพสามารถดูได้จากสำรวจเฉพาะกรณีหมู่บ้าน

กัซซีเมื่อปี 1969 (ดูตารางที่ 2 ในฉบับปรับปรุงใหม่) ในจำนวนครอบครัวชาวจีนโพ้นทะเลทั้งหมด 276 ครอบครัวนั้นปรากฏว่า 1. มีการอพยพโยกย้ายกันมากที่สุดในช่วงทศวรรษ 1930 และ 1940 คือในช่วงยี่สิบปีดังกล่าวมีการอพยพไปอยู่ต่างประเทศถึงร้อยละ 65.9 2. เมื่อมีการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นในปี 1949 แล้ว การอพยพออกสู่ประเทศของอำเภอเจียงไห่ได้ลดลงสู่ระดับต่ำอย่างรวดเร็ว จากที่ผู้เขียนได้ไปสัมภาษณ์ด้วยตนเองพบว่าระดับตกต่ำนี้เป็นไปในครั้งแรกของทศวรรษ 1950 มากกว่าครึ่งหลัง และเป็นไปในครึ่งหลังทศวรรษ 1960 มากกว่าครึ่งแรกของทศวรรษเดียวกันและเมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1970 ก็เริ่มสูงขึ้นอีกเล็กน้อย ลักษณะการขึ้นลงของการอพยพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของนโยบายรัฐบาลในแต่ละช่วง ตลอดจนภาวะเป็นจริงทางด้านชีวิตทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศจีน

ตารางที่ 2 ฉบับปรับปรุงใหม่

ช่วงเวลาของการอพยพไปอยู่ต่างประเทศของสมาชิกครอบครัว ชาวจีนโพ้นทะเลในหมู่บ้านดังซีของจ้งหลิน

เวลา	ก่อนปี 1920	1920-1929	1930-1939	1940-1949	1950-1959	1960-1969	ไม่ชัดเจน
จำนวนคน	18	36	95	87	27	5	8
Z	6.5	13	34.3	31.5	9.8	1.8	03

ที่มา : จากตัวเลขสถิติที่ได้จากการสัมภาษณ์ปี 1969

กระแสดังกล่าวของการอพยพโยกย้ายในช่วงทศวรรษ 1920 และทศวรรษ 1940 มีอยู่ในกรณีอื่น ๆ ด้วย อย่างเช่นที่สำรวจพบที่หมู่บ้านโต้วเหมินของอำเภอ เจียงไห่ ปรากฏว่าในทศวรรษ 1930 มีคนเดินทางออกไปอยู่ต่างประเทศกันทั่วไป ในปี 1934 หมู่บ้านแห่งนี้มีประชากรรวมทั้งหมด 2,035 คน ปรากฏว่าอพยพไปอยู่ต่างประเทศเสีย 359 คน (และไปอยู่ต่างถิ่นในจีนอีก 14 คน) บางรายไปแล้วไม่เคยมีข่าวคราวกลับมา จึงถูกถือว่าเป็นผู้สาบสูญหรือตายไป ไม่มีในสถิติ ดังนั้นคาดว่าตัวเลขของผู้อพยพไปอยู่ต่างแดนที่เป็นจริงจะมากกว่านี้ จากตัวเลขดังกล่าวเปรียบเทียบกันระหว่างประชากรที่อยู่ในหมู่บ้านกับประชากรที่โยกย้ายออกไป (รวมถึงบุคคลที่ไปอยู่ต่างถิ่นในจีนอีก 14 คน) ก็จะเท่ากับ 5.45 ต่อ 1 หรือมีผู้อพยพออกจากหมู่บ้านราว 1 ในห้า แต่ที่น่าสนใจยิ่งคือ คนวัยฉกรรจ์ที่อยู่ในหมู่บ้านมีจำนวนน้อยกว่าคนในวัยฉกรรจ์ที่โยกย้ายออกไป โดยเฉพาะในหมู่คนที่มียุระระหว่าง 20 ถึง 44 ปี ปรากฏว่าจำนวนผู้อพยพออกไปมีมากกว่าจำนวนที่มีอยู่ในหมู่บ้านถึงกว่าหนึ่ง

เท่าตัว ส่วนเด็กวัยต่ำกว่า 15 ปีมีจำนวนเป็นร้อยละ 38.3 ของประชากรหมู่บ้าน เปรียบเทียบกับเด็กวัยเดียวกันที่ออกไปอยู่ต่างแดนแล้วเท่ากับ 13.5 ต่อ 1 ส่วนคนที่มีวัยสูงกว่า 50 ปีขึ้นไปในหมู่บ้าน เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนที่โยกย้ายออกไปเท่ากับ 6.2 ต่อ 1 เห็นได้ว่าประชากรส่วนที่ต้องได้รับการเอาใจใส่เลี้ยงดูส่วนใหญ่เหลือในหมู่บ้าน และเมื่อดูอีกที่ปรากฏว่าในจำนวนผู้อพยพ 373 คนนั้น ไปจากครอบครัวต่าง ๆ รวม 132 ครอบครัว ครอบครัวที่มีผู้อพยพไปอยู่ต่างแดน 1 คนมีทั้งหมด 112 ครอบครัว ออกจากครอบครัวไป 2 คน มีทั้งหมด 42 ครอบครัว จึงพออนุมานได้ว่า คนที่ออกไปนั้นต้องเป็นกำลังสำคัญในการทำมาหาเลี้ยงชีพของครอบครัว ดังนั้น จุดประสงค์ของการอพยพก็คือ เพื่อทำมาหาเลี้ยงครอบครัวเป็นสำคัญ (ดูตารางที่ 3-4 ในชุดใหม่, ตารางที่ 3 มีในชุดเดิมแล้ว) ส่วนระยะเวลาการใช้ชีวิตในต่างแดนนั้นไม่แน่นอนบางคนอยู่เป็นปี ๆ หรือหลายสิบปี แต่โดยทั่วไป จะอยู่กันนาน ๆ

ตารางที่ 4 ฉบับปรับปรุงใหม่

ตัวเลขเปรียบเทียบจำนวนประชากรที่อยู่ในหมู่บ้านกับที่ไปอยู่ต่างแดนของโต้วเหมิน

อายุ	จำนวนทั้งหมด		จำนวนที่อยู่ในครอบครัว		จำนวนที่อพยพไปต่างแดน	
	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%
0-14	682	33.4	635	38.3	47	12.6
15-19	199	9.8	176	10.6	23	6.2
20-24	178	8.8	122	7.3	56	15.0
25-29	160	7.9	109	6.6	51	13.7
30-34	134	6.6	88	5.3	46	12.4
35-39	135	6.6	94	5.7	41	11.0
40-44	116	5.7	77	4.6	39	10.4
45-49	99	4.9	75	4.5	24	6.4
50-79	331	16.3	285	17.1	46	12.3
รวม	2,034	100.0	1,661	100.0	373	100.0

ที่มา : เงินหลี่สั่ง "อีเก้อเจาโจวจงจู่ยุนลั่วเชอชวีเตอหวนจิว"

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้อพยพจะมุ่งไปสู่แหล่งที่ดีสำหรับการทำมาหากิน และประเทศไทยก็เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ ประชากรไม่หนาแน่น มีอิสรภาพทางการเมือง ปลอดภัยจากการครอบงำโดยตรงของจักรวรรดินิยม พระมหากษัตริย์และราชวงศ์ ตลอดจนข้าราชการ พระสงฆ์องค์เจ้า และประชาชนชาวไทยโดยทั่วไป ต่างเป็นมิตรต่อชาวจีน เมื่อชาวจีนได้ไปปักหลักอยู่เป็นเวลานาน การติดต่อกับชานโถวก็น่าสนใจ ดังนั้นผู้ที่อพยพไปทำมาหากินในต่างแดนเลือกที่จะไปประเทศไทย ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ยุคความเจริญแบบใหม่ กำลังต้องการการสร้างสรรคในหลายๆ ด้าน มีความต้องการช่างฝีมือ และพ่อค้าวาณิชจากต่างแดนมาช่วยเสริม ดังนั้น ประเทศไทยจึงเป็นดินแดนที่ดึงดูดผู้อพยพชาวจีนเป็นอย่างมาก ชาวเจียงไท้อพยพส่วนใหญ่จะไปอยู่ประเทศไทย โดยเฉพาะจากจังหวัดลิน โต้เวเหมิน หลงตู มีถึงร้อยละ 75-95 ของจำนวนที่อพยพ (นับเป็นครอบครัว) และร้อยละ 70-90 (นับเป็นจำนวนคน)

แต่สำหรับผู้ที่ยอพยพไปจากหมู่บ้านรอบๆ ตัวอำเภอเจียงไท้อ และไปตั้งถิ่นฐานในต่างแดนที่มีลักษณะแตกต่างกับตัวเลขข้างต้นก็มีอยู่บ้าง ดังกรณีของหมู่บ้านดงหูในตารางที่ 9 (ในชุดใหม่หรือตารางที่ 6 ในชุดเดิม)

จากตารางนี้แสดงให้เห็นว่า 1. แหล่งที่ทำมาหากินใหม่ในต่างประเทศค่อนข้างกระจายตัว โดยมีการอพยพไปอยู่ที่สิงคโปร์มากที่สุด (จำนวนครอบครัว) รองลงมาคือประเทศไทยและฮ่องกงเป็นอันดับสาม 2. ถ้าติดตามจำนวนคนแล้ว อพยพเข้าไทยมากที่สุด 379 คนหรือร้อยละ 39.4 แสดงให้เห็นแนวโน้มที่ผู้คนจะอพยพเข้าไทยยังเด่นชัด 3. แต่แนวโน้มที่จะอพยพไปยังสิงคโปร์และฮ่องกงในจำนวนที่มากขึ้นก็เด่นชัดขึ้นมา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากการเปิดชานโถวเป็นเมืองท่า การติดต่อคมนาคมทางเรือระหว่างชานโถว-ฮ่องกง-สิงคโปร์-กรุงเทพฯ ได้เป็นรูปเป็นร่างขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของการอพยพโยกย้าย ที่แปรเปลี่ยนไปตามการขยายตัวของเส้นทางการคมนาคมและการค้าระหว่างประเทศ หากพิจารณาถึงทิศทางการอพยพของคนหมู่บ้านดงหูเทียบกับทิศทางการอพยพในจังหวัดลิน โต้เวเหมินแล้ว ก็จัดได้ว่าหมู่บ้านดงหูเป็นหมู่บ้านของชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นใหม่ ที่ผู้อพยพเดินทางไปต่างแดนผ่านชานโถว ส่วนจังหวัดลินและโต้เวเหมินเป็นหมู่บ้านชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นเก่าที่ผู้คนพากันอพยพผ่านเมืองท่าจังหวัดลิน ซึ่งดำเนินมาก่อนหน้าที่ชานโถวจะเปิดหลายสิบปี

แต่ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นเก่าหรือรุ่นใหม่ ทิศทางการอพยพโยกย้ายไปต่างแดนมักจะเป็นไปตามการชักจูงของผู้อพยพรุ่นก่อนๆ ซึ่งดำเนินต่อๆ กันไปแบบลูกโซ่ ตัวอย่างเช่นครอบครัวของตระกูลหวังหลี่ ภูมิลำเนาเดิมของตระกูลนี้อยู่ที่หมู่บ้านเจียนเหมย เล่ากันว่าต้นตระกูลนี้ (เงินชื่อชวีกง) เป็นผู้บุกเบิกสร้างหมู่บ้านนี้ขึ้นเมื่อปี

ค.ศ.1325 (ช่วงกลางราชวงศ์หยวน) ต้นตระกูลของเงินหงลี (หวังหลี่) ดำเนินกิจการเดิน-เรือใบจนรุ่งเรืองมีชื่อกระฉ่อนไปทั่ว จากข้อมูลที่ผู้เขียนค้นพบในเอกสารประจำหมู่บ้าน ปรากฏว่ามีประชาชนของหมู่บ้านนี้อพยพไปอยู่ต่างแดนตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 แต่ที่มีการบันทึกไว้ชัดเจนคือ มีการอพยพ 2 ครอบครัวในต้นศตวรรษที่ 20 (1901) ระหว่างปี 1910-1919 อีก 5 ครอบครัว, ทศวรรษ 1920 อีก 29 ครอบครัว ซึ่งในจำนวนนี้เป็นผู้ที่ออกไปทำงานที่ร้านของเงินหงลีรวม 9 ครอบครัว จากนั้นจะเห็นได้ชัดเจนยิ่งถึงการชักจูงกันอพยพระหว่างบรรดาญาติพี่น้องในสายตระกูลเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวก็มีให้เห็นได้ในหมู่บ้านใกล้เคียงเช่นจังหวัดฉีและเจียงซี แต่อีกด้านหนึ่ง การอพยพที่มีลักษณะต่อเนื่องกันเป็นข้อๆ เหมือนลูกโซ่นี้ อาจเกิดขึ้นเพราะถูกภาวะเป็นจริงกำหนด อย่างเช่นตำบลหลงตุ ก่อนนี้ หลงตุขึ้นกับอำเภอหยาวผิงซึ่งมีเมืองท่าที่หัวลินเป็นทางออกไปสู่นอกประเทศ โดยเฉพาะไปยังประเทศไทยเมืองท่านี้มีขึ้นก่อนหน้าเมืองท่าจิงหลินเสียอีก ดังนั้นชาวหลงตุจึงพากันอพยพไปยังประเทศไทยเป็นสำคัญ ส่วนหมู่บ้านไต้หวันมีขึ้นก็อยู่ติดกับหมู่บ้านหัวฟู ซึ่งเป็นบ้านเกิดของเจิ้งยัก พระบิดาของพระเจ้าตาก และเป็นหมู่บ้านที่มีการอพยพโยกย้ายไปยังประเทศอื่นมาเป็นเวลานาน ย่อมได้รับผลกระทบทำให้มีการโยกย้ายตามกันไปด้วย

บทสรุป

1. ความเป็นไปได้และทิศทางในการอพยพได้รับผลกระทบกระเทือนจากสาเหตุต่างๆ ดังนี้

ก. ถูกกำหนดโดยเส้นทางคมนาคมและเครื่องมือการคมนาคมขนส่ง การอพยพต้องดำเนินไปตามเงื่อนไขที่เป็นอยู่อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ใน ระยะต้นมีการใช้เรือหัวแดงบรรทุกผู้โดยสารและสินค้า อพยพผู้คนจากเจียงไห่ไปยังสยามเป็นสำคัญ

ข. จุดหมายปลายทางที่จะอพยพไป มีคนคอยชักจูงอยู่แล้ว ผู้ชักจูงมักจะเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ญาติพี่น้อง มิตรสหาย และผู้ชักจูงมักจะทำให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพใหม่เสมอทำให้เกิดภาวะกระจุกตัวที่จุดอพยพออกในจีนและจุดอพยพเข้าในต่างแดนอย่างชัดเจน

2. จุดมุ่งหมายสำคัญของการอพยพอยู่ที่การทำมาหากินยกระดับชีวิตความเป็นอยู่

ก. ผู้อพยพส่วนใหญ่อยู่ในวัยฉกรรจ์ เป็นชวนาชายาวไร้ คนงานรับจ้างช่าง พนักงานห้างร้าน คนว่างงาน และพ่อค้าที่ต้องการทำมาหากินในต่างแดน

ข. ครอบครัวชาวจีนโพ้นทะเล (ในประเทศจีน) ในสังคมระดับต่างๆ ล้วน

แต่มีความเป็นไปได้สูงที่จะมีการอพยพโยกย้ายกันต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะครอบครัวเป็นแบบ “สองหัว” (ครอบครัวใหญ่แบบจีน) หรือไม่ก็เป็นครอบครัวเล็กที่แยกกันออกเป็นสองส่วน ดังนั้นเมื่อเกิดความจำเป็นที่จะต้องรวมกันเข้าเพื่อรับกับการขยายตัวของธุรกิจครอบครัวหรือด้วยสาเหตุอื่น ๆ ก็จะมีการอพยพโยกย้ายผ่านเทศาภิบาลในครอบครัวเกิดขึ้น อันเป็นปัญหาหนึ่งที่จะต้องแก้ไขให้ตกไปในปัจจุบันนี้

3. ค่านิยมของชาวนาชาวไร่ที่รักและหวงแหนที่ทำกิน ไม่ชอบการโยกย้าย บางครั้งหรือบ่อยครั้งต้องถูกสั่นคลอนด้วยสาเหตุหลายประการ ทั้งจากภัยธรรมชาติ และภัยสงคราม ตลอดจนความปั่นป่วนที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้ทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายไปยังต่างแดน อีกด้านหนึ่ง ในช่วงศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ประเทศไทยและประเทศต่าง ๆ ในย่านเอเชียอาคเนย์ต่างกำลังอยู่ในช่วงสร้างสรรค์ประเทศเป็นแบบยุคใหม่ ต้องการแรงงานจีน ช่างจีน และพ่อค้าจีนเข้าประเทศ เพื่อเสริมการสร้างประเทศเป็นอย่างมาก ได้นำมาซึ่งกระแสแห่งการอพยพโยกย้ายที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องถึงกว่าหนึ่งศตวรรษ

4. นโยบายของรัฐบาลจีนกับรัฐบาลประเทศที่ผู้อพยพไปตั้งรกรากในแต่ละช่วงระยะเวลา มีส่วนกระทบต่อการอพยพอย่างสำคัญยิ่ง การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งทำให้การอพยพกระเพื่อมขึ้นลงตามไปด้วย อย่างเช่นนโยบายห้ามมิให้ออกทะเลในสมัยราชวงศ์หมิงและชิง ถือว่าการอพยพเป็นการทรยศต่อชาติ มิโทษถึงขั้นตัดหัว จนกระทั่งถึงยุคนาเข้าข้าวจากสยาม จึงยุตินโยบายดังกล่าว และมีนโยบายอะลุ่มอล่วยต่อผู้อพยพ ในรัชสมัยของเจ็งก็ได้โอนุมัติให้ลูกเรือชาวจีนจากสยามกลับสู่ภูมิลำเนาเดิมในจีนได้ ต่อมาในรัชสมัยเฉียนหลงปีที่ 7 (ค.ศ.1742)ก็ได้ยอมรับว่าลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเลที่เกิดในต่างแดน มีฐานะเช่นเดียวกับคนท้องถิ่น และอีกไม่นานต่อมาก็ประกาศอนุญาตให้ผู้ที่อพยพไปอยู่ยังต่างแดนกลับจีนได้ จากนี้ก็จะเห็นได้ว่า นโยบายการต่างประเทศที่ถูกต้องควรสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกับนโยบายทางการค้าและนโยบายเกี่ยวกับการอพยพโยกย้ายเข้าออกประเทศของประชาชน แต่ที่ผ่านมามักจะไม่ราบรื่นดีนัก ในช่วงกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ความเป็นปฏิปักษ์กันทางประชาชาติและความคิดทางการเมือง กลายเป็นอุปสรรคของรัฐบาลที่จะดำเนินนโยบายที่สอดคล้องกับความเป็นจริง ทำให้การอพยพโยกย้ายไม่สามารถดำเนินไปตามปกติจนกระทั่งถึงปี ค.ศ.1975 ไทยและจีนได้เปิดความสัมพันธ์ฉันท์ปกติขึ้น ปัญหาเรื่องการอพยพจึงได้รับการพิจารณาบนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง

5. คนแต่จิว และเจิงไห่ ได้มีการอพยพไปอยู่ต่างประเทศมานานหลายร้อยปี ชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยทำมาหากินอยู่ในดินแดนของประเทศต่าง ๆ ได้ดำเนินชีวิตอย่างขยันขันแข็งเป็นเวลายาวนาน ผสมกลมกลืนไปกับประชาชนท้องถิ่น จนเกิดมีคนรุ่นใหม่

“เกิดที่นั่น โตที่นั่น รักที่นั่น” มีอนาคตเป็นหนึ่งเดียวกับอนาคตของประเทศและสังคมที่ตนเกิดและโต คนแต่จิวและคนเจิงไห่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ถ้าขาดเสียซึ่งความขยันขันแข็งและเอาการเอางานของพวกเขาเหล่านี้แล้ว ความเจริญของไทยก็คงจะไม่เป็นดังที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ พวกเขาจะอุทิศภูมิปัญญาและกำลังทรัพย์สินเพื่อสร้างสรรค์ความก้าวหน้าให้แก่สังคมไทยต่อไป อย่างไรก็ตามลักษณะโครงสร้างทางครอบครัวแบบสองหัว และความสัมพันธ์ทางสังคมอันกว้างขวาง ทำให้ผู้อพยพต้องรักษาการติดต่อสัมพันธ์กับจุดอพยพในประเทศจีนอย่างใกล้ชิดเสมอ การส่งเงินกลับไปช่วยเหลือเกื้อกูลครอบครัวและญาติพี่น้องในประเทศจีน คือรูปแบบสำคัญของความสัมพันธ์ดังกล่าว นอกจากนี้ ผู้อพยพยังผูกพันลึกซึ้งอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีแบบจีน ยึดมั่นในคำสอนของบรรพบุรุษ รักบ้านรักภูมิลำเนาเดิม เห็นความสำคัญของการศึกษาและการช่วยเหลือทางสังคม ทำให้มีการติดต่อประสานความร่วมมือระหว่างกันและกันของผู้อพยพกับทางภูมิลำเนาเดิมของตนในจีน ขณะเดียวกันความร่วมมือกันทางด้านการค้าระหว่างประเทศและความสำคัญในการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศต่างๆ ที่นับวันขยายตัวไปในปัจจุบัน ก็ได้กลายเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ความร่วมมือกันระหว่างผู้อพยพกับภูมิลำเนาเดิมของตนในจีนพัฒนาไปได้เป็นอย่างดี ด้านหนึ่งพวกเขารักถิ่นที่อยู่อาศัยทำมาหากิน อีกด้านหนึ่งก็มีความผูกพันอยู่กับประเทศแม่ดั้งเดิมของตนอย่างไม่อาจตัดขาดได้ นี่คือเอกลักษณ์ของชาวจีนโพ้นทะเลในยุคปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบาททางเศรษฐกิจชาวจีน ในประเทศไทย

เต็ง ส่วย เจิ้ง

ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยและชาวไทยเชื้อสายจีนมีประมาณ 5 ล้านคน หรือเท่ากับ 10% ของจำนวนประชากรไทยทั้งหมด ส่วนที่ยังถือสัญชาติจีนอยู่มีประมาณ 280,000 คน¹ ประวัติการวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจ ซึ่งยาวนานกว่า 700 ปี ของไทยนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา การวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทยไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อเศรษฐกิจไทย ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการผลักดันและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจไทยให้ก้าวหน้าทุกยุคทุกสมัย ซึ่งบทความนี้จำได้กล่าวถึงปัญหาต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. พื้นที่และขอบเขตการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทยยุคต้น

1.1 พื้นที่ชายฝั่งทะเลของอ่าวไทยโดยมีจันทบุรีเป็นศูนย์กลาง

นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่ง เป็นต้นมา ได้เกิดความก้าวหน้าในทางเทคนิค การต่อเรือ การเดินเรือและการค้าระหว่างประเทศ บรรดาพ่อค้าวานิชต่างก็มีการออกทะเลดำเนินการค้าระหว่างประเทศ ขณะเดียวกันก็มีพ่อค้าจีนจำนวนหนึ่งได้เข้ามาพำนักตามเมืองท่าต่างๆ ตามชายฝั่งทะเลของ อ่าวไทย โดยมีจันทบุรีเป็นศูนย์กลาง² หลังจากนั้นก็ได้มีการบุกเบิกพัฒนาพื้นที่ตามชายฝั่งดังกล่าวให้เป็นฐานในการผลิตและเป็นฐานเศรษฐกิจในการดำเนินงานด้านการประมง การต่อเรือ หัตถกรรม และการปลูกพืชเศรษฐกิจตามเนินเขา เช่น พริกไทย, อ้อย, กาแฟ เป็นต้น ช่วงปี 1387-1390 ประเทศไทยได้มีการ "จิ้มก้อง" พริกไทยเป็นจำนวนมาก ช่วงทศวรรษที่ 50-60 ของศตวรรษที่ 19 มร.เฮนรี มูฮอตต์ (Henri Muhot) นักท่องเที่ยวชาวฝรั่งเศสเมื่อมาเที่ยวเมืองจันทบุรีก็ได้บันทึกถึงสิ่งที่ได้พบเห็นว่า "ชาวจีนทำการปลูกและผลิตพริกไทยเป็นจำนวนมาก น้ำตาล

1. ซือหมิน, "องค์ประกอบและพัฒนาการของสังคมชาวไทยเชื้อสายจีน", บันทึกประวัติชาวจีนโพ้นทะเล เล่มที่ 2 (2530) : 76

2. สกินเนอร์, "ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยสมัยโบราณ", บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 2 (2505) : 105

จากอ้อยและกาแพที่มีคุณภาพได้ถูกส่งไปขายในกรุงเทพฯ อย่างไม่ขาดสาย มีสินค้าบางอย่าง เช่น เสื้อที่ทำด้วยหญ้ากกที่สวยงาม ปลาแห้ง ปลาเค็ม ปลิงทะเลแห้ง ตลอดจนสัตว์น้ำอื่น ๆ ยังส่งไปจำหน่ายในประเทศจีน³ ช่วงทศวรรษที่ 90 ในศตวรรษที่ 19 แถบจันทบุรีก็ได้กลายเป็นฐานในการผลิตพริกไทยที่สำคัญของประเทศไทย และการส่งออกพริกไทยของไทย สองในสามมาจากแหล่งผลิตของจันทบุรี⁴ การทำสวนอ้อยและการตั้งโรงงานผลิตน้ำตาลก็เริ่มต้นจากแถบจันทบุรีและค่อย ๆ กระจายออกไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ และต่อมา น้ำตาลอ้อยได้กลายเป็นหนึ่งในสินค้าออกที่สำคัญของไทย

1.2 พื้นที่มหานครซึ่งมีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง

ช่วงที่เจิ้งหวนำทัพเรือจีนท่องทะเลตะวันตก (1405-1435) มีผู้ติดตามสองท่านชื่อ หม่าฮาน และเพียซัน ได้เขียนบันทึก 2 เล่ม คือ เยี่ยงงายเซ็งหล่าน และซิงชอเซ็งหล่าน ซึ่งต่างก็ได้เล่าเรื่องถึงสิ่งที่คนทั้งสองได้พบเห็นในโอกาสที่มาเยือนกรุงศรีอยุธยาว่า ชาวจีนกับคนในท้องถิ่นสามารถ อยู่ร่วมกันเป็นอย่างดี ทั้งชาวจีนยังได้รับการเคารพนับถือจากคนในท้องถิ่นด้วย ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานประจำที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้นมีบางส่วนได้กลายเป็นคนไทยโดยปริยายแล้ว หนังสืออีกเล่มหนึ่งคือ ไฮหยี่ ซึ่งเขียนขึ้นในปี 1536 ก็ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชาวจีนในสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า “ชาวจีน ในกรุงศรีอยุธยาได้สืบทอดมาถึง 7 ชั่วคน” ในหนังสือเล่มนี้บันทึกไว้อีกว่า “ในประเทศนี้คนไม่มีนามสกุล ชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานที่นั่น ตอนแรกใช้แซ่ ต่อ ๆ มากี่สูญหายหมดไป” ในขณะนั้นมีชุมชนจีนตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของกรุงศรีอยุธยา “...มีถนนสายในเป็นแหล่งที่ชาวจีนตั้งถิ่นฐานอยู่...”⁵ ถนนสายที่ทางฝรั่งตั้งชื่อว่าเป็นไชน่าทาวน์นั้น ทางทิศตะวันออกและตะวันตกก็ได้สร้างท่าเรือไว้สำหรับให้เรือที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ได้เข้าจอด “ในใจกลางเมืองยังมีถนนสายใหญ่สายหนึ่งไปทางทิศเหนือก็คือถนนสายใหญ่จาก ไชน่าทาวน์ไปสู่พระราชวัง ถนนสายนี้มีตลาดกลางตั้งอยู่พร้อมกับห้างร้านของพ่อค้าและช่างฝีมือต่าง ๆ ถนนสองสายนี้นับว่าเป็นถนนที่ดีที่สุด ในกรุงศรีอยุธยา สองข้างถนนมีบ้านเรือน 2 ชั้นที่ก่อด้วยอิฐหลังคาปูกระเบื้องประมาณร้อยหลังคาเรือน ส่วนใหญ่มีชาวจีนและพวก “มัวร์” (คือชาวอินเดีย อาหรับและพ่อค้าเปอร์เซีย) เป็นเจ้าของ⁶ จะเห็นได้ว่าไชน่า ทาวน์ในกรุงศรีอยุธยาขณะเดียวกันก็คือ ย่านการค้านั่นเอง

3. มู่เอ้า, บันทึกการเดินทางในสยาม, เขมร, ลาว และตอนกลางคาบสมุทรอินโดจีน (ปารีส, 2415), หน้า 77-78

4. หนี่ หว่า, เลียด้าหนี่ เคอวา, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยปัจจุบันโดยสังเขป (ฉบับแปลเป็นภาษาจีน) ฉบับหลังปักกิ่ง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การค้า, 2517), หน้า 248

5. หวางจง (ไห่หฺวี), จารึกสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สื่อสารหนานไห่, 2492), หน้า 276

6. สกินเนอร์, “ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยสมัยโบราณ”, บันทึกกรรมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 2 (2505) : 112

นายสกินเนอร์ได้อ้างอิงถึงหลักฐานข้อมูลเป็นจำนวนมากเพื่อชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างพื้นฐานของสังคมชาวจีนในกรุงศรีอยุธยา คือพ่อค้าวานิชทั้งใหญ่เล็กสมาชิกสังคมอื่น ๆ ยังประกอบด้วยข้าราชการ (รวมชาวจีนที่รับราชการเป็นล่ามแปล เจ้าหน้าที่เดินเรือทะเลเจ้าหน้าที่ด้านภาษ้อาการตลอดจนเจ้าหน้าที่ด้านตุลาการ) แพทย์, ช่าง, นักแสดง (จิวแต่จิว), ผู้เลี้ยงสุกร และผู้ทำสวนผัก (ตามชานเมือง) ฯลฯ พ่อค้าชาวจีนที่ร่ำรวยในกรุงศรีอยุธยามีฐานะสังคมอัน "สูงส่ง" ช่วงศตวรรษที่ 17 กรุงศรีอยุธยาได้กลายเป็นเมืองท่าที่ทำการค้าระหว่างประเทศ แม้ว่าจะเปิดการแข่งขันกันอย่างรุนแรงระหว่างพ่อค้าเนเธอร์แลนด์, โปรตุเกส, อังกฤษ, ฝรั่งเศส และประเทศอื่น ๆ แต่ ชาวจีนก็มีส่วนแบ่งตลาดที่สูงมากในการดำเนินการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยากับจีน และญี่ปุ่น⁷ พ่อค้าชาวจีนที่ร่ำรวยมีบทบาทสำคัญต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจภายหลังราชวงศ์กรุงศรีอยุธยาถูกทหารพม่าเข้ายึดและการสถาปนากรุงธนบุรี ในระยะต่อมาสิ้นปี 1767 หลังจากพระเจ้าตากสิน มหาราช นำทัพเอาชนะทหารพม่าและกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ ชาวจีนในกรุงศรีอยุธยา ก็ได้ช่วยกันขุดค้นซากที่สลักหักพังเพื่อค้นหาสมบัติที่ฝังอยู่ใต้วัดเจรี ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาชาวจีนได้นำเอาเงินทองเข้าสู่ระบบการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนภายในประเทศ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ที่ช่วยให้ประเทศสามารถฟื้นฟูได้อย่างรวดเร็ว⁸

1.3 พื้นที่แหลมภาคใต้ของไทยโดยมีปัตตานีเป็นศูนย์กลาง

การค้าทางทะเลระหว่าง ประเทศจีนและพื้นที่แหลมภาคใต้ของไทยค่อย ๆ คึกคักขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 3 ในช่วงนี้เรือใบของจีน (เรือสินค้า) ได้บรรทุกสินค้าเต็มลำมายังเมืองท่าต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงและแหลมภาคใต้ของไทย เพื่อทำการค้าขาย เช่น เมืองชุมพร เมืองบ้านดอนและเมืองนครศรีธรรมราช ฯลฯ⁹ ในจำนวนพ่อค้าจีนที่เดินทางเข้ามาค้าขายนั้นมีบางส่วนต้องรอคอยลม ฤดูกาลเปลี่ยนทิศทางเป็นลมตะวันตกเฉียงใต้ เพื่อเดินทางกลับหรือบางคนจำเป็นต้องรับซื้อสินค้าพื้นเมืองตามท้องถิ่นต่าง ๆ ตลอดจนการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้า จนต้องพำนักและตั้งถิ่นฐานถาวรในประเทศไทย เมืองท่าต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ค่อย ๆ กลายเป็นจุดของการซื้อขายแลกเปลี่ยนทางการค้าระหว่างไทย-จีน และเป็นชุมชนจีนด้วย ในขณะเดียวกันก็มีชาวจีนบางส่วนได้ข้ามแหลมภาคใต้ จากเมืองนครศรีธรรมราช ไปยังจังหวัดตรังและเกาะภูเก็ต และได้พบเหมืองดีบุก จึงได้พากันตั้งถิ่นฐาน ณ ที่นั้นเพื่อดำเนินการขุดแร่ และถลุงดีบุก¹⁰ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่า มีกลุ่ม "โจรสลัด" หลายกลุ่มได้เคลื่อนไหวยะหว่างชายฝั่ง เอเชียง, สกเกียน, กวางตุ้งและปัตตานี เมื่อปี 31

7. เรื่องเดียวกัน, หน้า 114

8. อาร์เธอร์ รอนเน่, *ประวัติศาสตร์สามพร้าศาสนาสยามระหว่างปี พ.ศ.2165-2354* (ปารีส, 2463), หน้า 187

9. หนูเอิน, "สรุปการพัฒนาการค้าสยาม", *วารสารสมาคมศึกษาสยาม* 15 (2465) : 80

10. *ลักษณะและการดำเนินกิจการเหมืองแร่ของไทย* (กรุงเทพฯ, 2473), หน้า 107

ราชวงศ์ชิงเจียงจี้ (1540) มีกลุ่ม "โจรสลัด" ซึ่งมีนายสี่จงเป็นหัวหน้าเคลื่อนไหวกวาระหว่างปัตตานีกับ "ชายฝั่งเจอเจียง" มีนายเฮออาปาและพวกได้นำเรือจากปัตตานีทำการปล้นสะดมแล้วหนีไปยกเกียน ได้รวบรวมพวกขบถหลายพันคน หลังจากนั้นก็หนีกลับไปปัตตานี ช่วงปลายยุคเจียงจี้มีหลังเต่า เจียนและพรรคพวก 200 กว่าคนจากยกเกียนพากันหนีไปถึงปัตตานี¹¹ จากนั้นแหลมภาคใต้ของไทยซึ่งมีปัตตานีเป็นศูนย์กลางก็กลายเป็นชุมชนของชาวจีนยกเกียน ซึ่งมีการใช้ชีวิตและขยายเผ่าพันธุ์กันที่นี่ นอกจากนั้นยังทำการบุกเบิกและขยายเศรษฐกิจท้องถิ่น ซึ่งมีบางท่านได้กลายเป็นเศรษฐีและได้ทำประโยชน์อย่างมากให้กับท้องถิ่น ทั้งยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลท้องถิ่นอีกด้วย

ประวัติราชวงศ์หมิง ฉบับที่ 325 นิทานปัตตานีได้บันทึกว่า มีคนแซ่จางเป็นคนจางเจา ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายดาโต๊ะ (Dato) ของประเทศนั้น ซึ่งก็คือเป็นขุนนางนี่เอง นอกจากนั้นยังมีเอกสารทางประวัติศาสตร์จากญี่ปุ่นมีชื่อว่า "ร่างบันทึกต่างแดน" ก็ได้พูดถึงชาวจีนชื่อหลี่กู่ย (1599) และหลินยั้นหลิง (1602) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าทะเลจากปัตตานี ด้วยการพัฒนาปัตตานีของชาวจีน ทำให้ปัตตานีได้กลายเป็นที่ชุมนุมของเรือสินค้าทั้งตะวันออกและตะวันตกและเป็นเมืองท่าสำคัญของทะเลใต้พื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวกวาระเศรษฐกิจทั้ง 3 แห่งของชาวจีนในประเทศไทยนั้นได้ทำให้เกิดเป็นชุมชนจีนที่สำคัญในประเทศชั้นที่สยามล่าง (รวมนครชัยศรี, อยุธยา, กรุงเทพฯ) สยามตะวันออกเฉียงใต้ รวมปราจีนบุรี, จันทบุรี) สยามใต้ (รวมชุมพร, นครศรีธรรมราช, ภูเก็ต, ไทรบุรี) ในปี 1940 จำนวนชาวจีนในเขตพื้นที่ดังกล่าว มีอัตราส่วนต่อประชากรทั้งหมดของแต่ละพื้นที่เป็น 59.80%, 11.60% และ 13.1% ตามลำดับ¹²

2. การเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทยช่วงการผูกขาดการค้าโดยรัฐ

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดระบบผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้านั้นสืบเนื่องจากการสถาปนาระบบศักดินาสมัยโบราณของไทย นับตั้งแต่การก่อตั้งและวิวัฒนาการในสมัยสุโขทัย (ก่อตั้งเมื่อปี 128) จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์รวม 4 สมัย และค่อย ๆ ยกลงไปในช่วงการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5 (1868-1910)

ระบบศักดินาที่ได้ดำรงอยู่เป็นเวลายาวนานมาหลายศตวรรษ มีจำนวนทาสและไพร่มีถึง 83.33% ของประชากรภายในประเทศ¹³ พวกเขาเหล่านั้นถูกขูดรีดด้วยการถูกเกณฑ์แรงงานและภาษีอย่างมากไม่มีเวลาและเงินทองในการดำเนินการทางการค้า บรรดา

11. สวีทูนเจียว, *ประวัติรายปิมหาวิทยาลัยปักกิ่ง* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นานนพ, 2489), หน้า 107, 114, 117, 119

12. สกินเนอร์, "ชาวไทยเชื้อสายจีนในสมัยโบราณ", *บันทึกข้อมูลปัญหาพหุวัฒนธรรม* 2 (2505) : 117

13. สุเวท ธีระสว่าง, "เหตุใดคนไทยจึงทำการค้าสู่คนจีนในเมืองไทยไม่ได้", *ข่าวสารสมาคมเอเชียอาคเนย์ศึกษาแห่งประเทศไทย* (ฉบับแปล) 3 (2528): 31

เจ้าขุนมูลนายในระบบศักดินา ซึ่งนำโดยพระมหากษัตริย์ ได้สถาปนาระบบผูกขาดทางการค้าโดยราชสำนักขึ้นไม่ว่าจะเป็นการค้าภายในหรือต่างประเทศ ราคาซื้อขาย พระราชสำนักเป็นผู้กำหนด การลดราคารับซื้อผลผลิตภายในประเทศเพื่อการส่งออกเอากำไรประชาชน ด้วยการจำหน่าย สินค้านำเข้าในราคาสูง โดยเฉพาะสินค้าที่มีกำไรงาม เช่น แร่ดีบุก, ถั่ว, กระจวาน, พริกไทย, รังนก, ไข่เต่าเขี้ยวและสมุนไพรที่มีค่า เป็นต้น ทั้งยังทำการผูกขาดการค้าและทรงไว้ซึ่งสิทธิพิเศษในการถือครองผลผลิต ระบบผูกขาดการค้าโดยราชสำนักเป็นสิ่งที่ก่อกำเนิด และพัฒนาพร้อมกับระบบศักดินาจนถึงระบบผูกขาดการค้า แต่ที่ยกเลิกกันอย่างจริงจังคือหลังจากประเทศถูกบีบให้ทำสัญญาเบาว์ริง* เมื่อปี 1855 เพื่อเปิดตลาดให้กับประเทศตะวันตก

ในยุคที่ผูกขาดการค้าโดยราชสำนัก ต้องการคนจัดเก็บควบคุมดูแลผลผลิตและดำเนินงานด้านการค้าส่งออก แต่ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นภายใต้ระบบศักดินาบรรดาไพร่และทาสในประเทศสยามไม่อยู่ในวิสัยที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ แต่ชาวจีนในสมัยนั้นไม่ต้องสังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนายคนใด จึงมีอิสระอย่างสมบูรณ์ และได้ทั้งมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันก็ยังมีโอกาสสะสมทุนทรัพย์ นอกจากนี้ชาวจีนยังไม่ถูกเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่เพียงแต่ต้องจ่ายภาษีเป็นรายหัว หัวละ 4.50 บาททุก ๆ 3 ปี เท่านั้น ส่วนไพร่ไทยกลับต้องจ้าง 50 บาทต่อปี¹⁴ สภาพสังคมไทยในขณะนั้นเปิดโอกาสให้ชาวจีนอยู่ในสิ่งแวดล้อมและเงื่อนไขที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทางการค้าได้จึงมีค่ากล่าวได้ว่า “พ่อค้าส่วนใหญ่เป็นชาวจีน”¹⁵ ราชสำนักไทยจึงมีสมญานามว่าเป็น “เจ้าแห่งการค้า” ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะแสวงหาประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจในระบบผูกขาดทางการค้า จึงได้ให้ความสนใจและมอบตำแหน่งสำคัญให้กับชาวจีนที่เก่งในทางการค้าและการจัดการด้านการเงิน นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา (1709-1733) ก็เคยแต่งตั้งชาวจีนคนหนึ่งเป็น เจ้าพระยาพระคลังสินค้า** มีอำนาจดำเนินงานด้านการค้าต่างประเทศของไทยทั้งหมด¹⁶

* สนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำขึ้นในปี 1855 นั้น เป็นปัญหาที่ไทยเสียเปรียบมากเป็นสัญญาที่ก่อให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้เมืองไทยกลายเป็นประเทศกึ่งเมืองขึ้น แต่เนื่องจากด้านอิทธิพลของอังกฤษเข้ามาลงทุนทำมาค้าขายในประเทศไทยได้อย่างเสรี ให้เก็บภาษีขาเข้าได้ร้อยละ 3 ให้นำเงินเข้ามาได้เอง มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินอาคารที่ดินได้ทุกแห่งยกเว้นบริเวณ 4 ไมล์ห่างจากพระราชวัง

14. ปูลีเออ, “ชาวจีนในเอเชียอาคเนย์”, *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง* 1 (2501) : 44

15. เบ็งเฉ่งโกว, *ไห่สู่อู๋ เล่ม 1* หมวดภาษาไทย (: ศูนย์หนังสือจงหวา, 2498), หน้า 3

** พระคลังสินค้าความจริงก็คือ คลังสินค้าของราชสำนักไทยนั่นเอง ทำหน้าที่เก็บรวบรวมผลผลิตทางการเกษตร ผลผลิตที่เหมือนแร่และผลผลิตที่ศิลปหัตถกรรมชนิดต่าง ๆ ที่บรรดาไพร่หลวงนำมาชำระให้กับราชสำนัก ในรูปของค่าเช่าที่ดินที่เป็นวัตถุดิบที่เหล่านี้ก็คือสินค้าที่นำไปค้าขายกับต่างประเทศ

16. *ประวัติศาสตร์ไทย* (สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ : สำนักพิมพ์ กว่างตง-เหวินหมิน, 2530), หน้า 65

ดังนั้นตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังสินค้ามีความสำคัญมาก ทางราชสำนักถือว่าเขาคือ “พ่อค้าหลวง” (Royal Merchant) จึงทำหน้าที่ควบคุมดูแลการค้าผูกขาดของราชสำนักโดยตรง¹⁷

ในการดำเนินการค้าระหว่างประเทศของราชสำนักไทยจำเป็นต้องอาศัยเรือใบที่เดินทางไกลกับเจ้าหน้าที่ประจำเรือ ซึ่งในขณะนั้น ประชาชนของประเทศนั้นไม่มีความชำนาญลูกเรือส่วนใหญ่เป็นชาวจีนจากฮกเกี้ยนและแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นชาวจีนที่เดินทางมาจากชายฝั่งทะเลแถบฮกเกี้ยนและกวางตุ้ง ซึ่งมีความชำนาญด้านการเดินเรือและการต่อเรือ นับตั้งแต่ปี 1527 ก็ได้จ้างชาวจีนต่อเรือใบแบบจีนขนาดใหญ่ เรือบรรทุกสินค้าไปค้าขายในประเทศจีน เจ้าหน้าที่ประจำเรือไม่ว่าจะเป็นผู้ดูแลโกดัง ผู้ทำบัญชี ไต้ก๋ง นายท้าย ตลอดจน กลาสีเรือ มีสิทธินำสินค้าจำนวนหนึ่งตามตำแหน่งใหญ่น้อยนำไปค้าขายเพื่อหากำไรทั้งขาไปและขากลับ¹⁸

เนื่องจากมีเพียงชาวจีนเท่านั้นที่จะสามารถช่วยทางราชสำนักต่อเรือและขับเรือใบได้ เงินทางราชสำนักจึงให้ชาวจีนได้รับสิทธิพิเศษ เช่น อนุญาตให้ชาวจีนต่อเรือส่วนตัวหรือนำเอาเรือส่วนตัวให้ทางราชการสำนักเช่า เพื่อดำเนินการค้าต่างประเทศในนามของราชการไทย ในปี 1807 มีเรือพาณิชย์ของราชการไทยสองลำเดินทางไปทำการค้าที่มณฑลกวางตุ้ง เรือลำหนึ่งดำเนินการโดย นายเงินเจิงพะ ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่อำเภอเจียงไฮ้ มณฑลกวางตุ้ง อีกลำหนึ่งดำเนินการโดย นายหยางหยิว ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่อำเภอตงอาน มณฑลฮกเกี้ยน เรือลำหนึ่งตั้งชื่อเรือเป็น “จงเขี่ยซุ่น”¹⁹ ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้พระราชทานให้สร้างวัดยานนาวา ขึ้นโดยสร้างเป็นรูปเรือสำเภาแบบจีน เพื่อสรรเสริญชาวจีนที่ทำประโยชน์อย่างใหญ่หลวงในการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อเรือของไทย²⁰

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงต้นศตวรรษที่ 19 การค้าระหว่างประเทศของไทยมีประเทศจีนเป็นเป้าหมายสำคัญ จากสถิติที่รวบรวมไว้เมื่อปี 1822 สมัยรัชกาลที่ 2 กรุงรัตนโกสินทร์ระบุว่า 88.59% ของสินค้าไทยถูกนำออกไปขายในตลาดประเทศจีน” มองจากสถานการณ์ในขณะนั้นก็มีเพียงชาวจีนเท่านั้นที่สามารถขับเรือและมีเชื้อนโซที่เอื้ออำนวยต่าง ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับท่าต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเลของจีน ฉะนั้น รัฐบาลของราชสำนักจึงได้จ้างชาวจีนช่วยงานด้านการค้าขาย²¹

17. อัจฉริยะ โนะมอัย, “ลักษณะพิเศษของสังคมชาวไทยเชื้อสายจีนและรูปแบบต่าง ๆ ของกลุ่มช่วยเหลือชาวจีนโพ้นทะเล”, *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 3* (2524) : 75

18. สื่อเสียนซือจี, *รวมบทความวิเคราะห์ประวัติการค้าทางเรือและความสัมพันธ์ด้านต่างประเทศของจีน* (: สำนักพิมพ์เจ้อเจียงเหอเหมิน, 2530), หน้า 412

19. “ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงและชิง”, *เกอเบี่ยน 6* : 856

20. หวางเหวินเซิน (ผู้แปล), *ประวัติศาสตร์ไทยปัจจุบัน* หน้า 107-108

21. สุเวทย์ อีระสว่าง, “เหตุใดคนไทยจึงทำการค้าสู่คนจีนในเมืองไม่ได้”, *ข่าวสารสมาคมศึกษาอาคเนย์แห่งประเทศไทยจีน (ฉบับแปล) 3* (2528):31

นอกจากนั้นแล้วชาวจีนในประเทศไทยยังได้ร่วมขบวนการค้าขายระหว่างประเทศไทยกับเกาหลี, ญี่ปุ่น, กัวชีว, เวียดนาม, มาเลเซีย, ขวา, อินเดีย ฯลฯ แม้เมื่อเดือนสิงหาคมปี 1664 ทางเนเธอร์แลนด์ยังได้บังคับให้พระนารายณ์มหาราช ทำสัญญาไม่เสมอภาคฉบับแรก ในสัญญาได้ระบุว่า ไม่ให้เรือพาณิชย์ไทยจ้างลูกเรือชาวจีน หากค้นพบก็จะริบทั้งสินค้าและเรือ แต่ถึงกระนั้นก็ตามประเทศไทยก็ได้ใช้วิถีพลิกแพลงด้วยการเช่าเรือของชาวจีนมาดำเนินการเพื่อต่อสู้กับเนเธอร์แลนด์ ดังนั้นธุรกิจการค้าหรือการเดินทางเรือทั้งในราชอาณาจักรและนอกราชอาณาจักร ล้วนได้มอบหมายให้ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการทั้งสิ้น²² ช่วงปี 1821 ชาวจีนในประเทศไทยได้ทำการต่อเรือใบ 136 ลำ มี 82 ลำ ได้ดำเนินการด้านการค้าระหว่างไทย-จีน เกือบทั้งหมดชาวจีนเป็นผู้ขับอีก 50 ลำได้ดำเนินการค้า ระหว่างไทยกับประเทศอื่น ๆ คนขับทั้งหมดก็เป็นชาวจีน ชาวจีนที่ปฏิบัติงานบนเรือใบดังกล่าวนี้รวมทั้งสิ้นมีประมาณ 8,000-9,000 คน แต่ในขณะเดียวกันเรืออังกฤษและอเมริกาที่เดินทางเข้ามาค้าขายในประเทศไทย โดยเฉลี่ยแล้วปีละประมาณ 2-3 ลำเท่านั้น และยังมีลักษณะที่เป็นการทำการค้าโดยบังเอิญอีกด้วย²³ เมื่อเทียบกันแล้วจะเห็นได้ว่าในยุคนั้น ชาวจีนมีบทบาทแค่นั้นในการดำเนินการค้าทางทะเลในทวีปเอเชีย ทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงชาวจีนในประเทศไทยว่ามีบทบาทต่อการดำเนินการค้าระหว่างประเทศของไทยอย่างใหญ่หลวง ช่วงศตวรรษที่ 17 ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเนื่องจากการดำเนินการด้านการค้าระหว่างประเทศกันอย่างคึกคัก จึงมีจำนวนประชากรมากกว่ากรุงลอนดอนแห่งอังกฤษในขณะนั้น จนกลายเป็นเมืองค้าขายที่ใหญ่ที่สุดในย่านเอเชียอาคเนย์ ช่วงกลางของศตวรรษที่ 18-19 กรุงเทพฯ ได้กลายเป็นศูนย์กลางรวบรวมและกระจายสินค้าของแหลมทองสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับชาวจีนในการเข้าร่วมทำการค้าระหว่างประเทศของไทย สำหรับประเทศไทยถือว่า "การดำเนินการค้าแบบนี้มีกำไรอย่างมาก" ในยุคที่การค้าสำเภานำผลกำไรมาให้อย่างมหาศาล²⁴ ชาวจีนในประเทศไทยถูกมองว่า "เป็นตัวแทนพ่อค้านักการเดินทางเรือสำหรับการค้าระหว่างประเทศที่ดีที่สุด"²⁵

ชาวจีนที่ได้รับการแต่งตั้งมีตำแหน่งสำคัญจากราชสำนักในยุคผูกขาดการค้า นอกจากเหตุผลทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมีเหตุผลในทางการเมืองด้วย เพราะ "ชาวจีนโพ้นทะเลมีนิสัยอ่อนโยนรักสันติไม่มีความทะเยอทะยาน" "รัฐบาลสยามมองว่าการไปมาหาสู่

22. อันเตอซุ่น, *การติดต่อระหว่างไทยกับอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 17* (ลอนดอน:2433), หน้า 80

23. เค่อหลาวฟว้อเทอ, "ประวัติศาสตร์เรื่องประเทศอินเดีย", *บทความเค่อ หลาวฟว้อเทอ 3* (458):119-120

24. ตีฉ่าเกอลาว่าง, *ประวัติศาสตร์รายปีวัยกาลที่ 1-2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2505), หน้า 25

25. สกีนเนอร์, "นโยบายปรองดองกับชาวจีนโพ้นทะเลของไทย", *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาทางนทาง 3* (2500):120

กับคนต่างดาวเหล่านี้จะไม่เกิดอันตรายใด ๆ ทางการเมือง²⁶ หลังจากผ่านการต่อสู้และสามารถเอาชนะการบ่อนทำลายของวอลดัล ซึ่งเป็นนายหน้าตัวแทนของอาณานิคมฝรั่งเศส ในประเทศไทย ทำให้ราชสำนักยังรู้ถึงความทะเยอทะยานของอาณานิคมตะวันตกที่มุ่งจะ รุกรานไทยแล้ว จึงยังรู้สึกท้อใจว่าชาวจีน ซึ่งไม่มีเบื้องหลังทางการเมือง มุ่งมั่นแต่ทำมาหากิน พัฒนาเศรษฐกิจเป็นผู้ที่น่านับถือและน่าเชื่อถือ ฉะนั้น ราษฎรจึงให้ความเคารพนับถือชาว จีนอย่างจริงใจมากกว่าชาวต่างดาวชาติอื่น ๆ²⁷

ขณะเดียวกันราชสำนักไทยยังได้แต่งตั้งตำแหน่งสำคัญให้กับชาวจีนและให้สิทธิ ประโยชน์พิเศษจำนวนมากแก่พวกเขาด้วย เช่น อนุญาตให้ชาวจีนต่อเรือ ถือครองที่ดิน บ้านเรือน ส่งข้าวออกต่างประเทศ และสามารถเดินทางท่องเที่ยวต่างจังหวัดได้อย่างอิสระเสรี ฯลฯ สิทธิดังกล่าวล้วนแต่เป็นที่ต้องห้ามสำหรับประเทศตะวันตก²⁸ นอกจากนี้ราชสำนักไทยยัง ถ่ายโอนลิขสิทธิ์บางอย่างให้กับชาวจีน ลิขสิทธิ์ดังกล่าวรวมทั้งสิทธิการรับเหมาจัดเก็บค่าภาษี, สิทธิการขุดคลอง, การขุดเจาะ, เหมืองแร่ดีบุก, การค้าฝิ่นและการค้าพืชไร่, การประมง, การเปิดบ่อน การพนัน และชงโฮเสณิน รวมกว่า 90 ชนิด²⁹ ก็เป็นเพราะชาวจีนได้รับสิทธิ พิเศษและลิขสิทธิ์มากมายเช่นนี้ จึงเป็นเหตุที่แม้ราชสำนักสยามจะทำการผูกขาดการค้าทั้ง ในและต่างประเทศเป็นเวลานานก็ตาม เศรษฐกิจของชาวจีนก็ยังสามารถขยายตัวค่อนข้างมาก ในยุคผูกขาดการค้าช่วงก่อนทศวรรษ 90 ของศตวรรษที่ 19 ชาวจีนนอกจากได้เข้าร่วมการ เคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจด้านการค้าระหว่างประเทศแล้ว ยังได้ดำเนินธุรกิจและประกอบอาชีพ ในสาขาต่าง ๆ ด้วย ซึ่งประกอบด้วยธุรกิจและอาชีพที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1. การเหมาจัดเก็บภาษีอากร ในสังคมศักดินาไทยมีประเภทภาษีอากรหลากหลายวิธี การจัดเก็บผูกขาดซับซ้อนจำเป็นต้องอาศัยผู้ชำนาญการด้านการเงินการบัญชีเป็นผู้ควบคุมดูแล ฉะนั้น ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีการใช้ระบบ “เจ้าภาษี” ส่วนใหญ่ก็เลือกสรร ชาวจีนเป็นผู้เหมาจัดเก็บภาษี “ควบคุมการเงิน” ทั้งยังพระราชทานบรรดาศักดิ์ด้วย บิดาของ พระเจ้าตากสินเดิมทีเคยเป็นเจ้าภาษีในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าตากสินก็เคยแต่งตั้งนายอุ้ย-หยาง ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมเป็นชาวจีนมาจากหมู่บ้านซีซิง อำเภอจางเจาณฑลชกเกี้ยน เป็น เจ้าภาษีวังนภนเกาะ 4 เกาะ 5 ภาคใต้ของไทย โดยแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์เป็น “หลวง” หลังจากนั้นก็แต่งตั้งเป็นข้าหลวงจังหวัดสงขลา³⁰ ปรากฏว่า เจ้าภาษีที่เป็นชาวจีนมีมากถึง 68.06%³¹

26. เคอหลาวฟว้อเทอ, “ประวัติศาสตร์เรื่องประเทศอินเดีย”, บทความเคอหลาวฟว้อเทอ 3 (458):185

27. จางเซี่ย, ดงซีหยางเจ้า (หมวดการค้าศูนย์หนังสือจงหวา, 2524), หน้า 40

28. สมาคมข้อมูลวรรณกรรมมนุษย์แห่งอเมริกา, “บทสำรวจวอเบี่ย”, บันทึกกรมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 3 (2502):123

29. เรื่องเดียวกัน, หน้า 117

30. อุ้ยหลิน, ซ่งซำจ้อ (สำนักพิมพ์การค้าไต้หวัน, 2511), หน้า 72-73

31. สุเวทย์ ธีระสว่าง, “เหตุใดคนไทยจึงทำการค้าสู่คนจีนในเมืองไทยไม่ได้”, ข่าวสารสมาคมศึกษาเอเชียอาคเนย์ แห่งประเทศจีน (ฉบับแปล) 3 (2528):35

ตามสถิติจากผลการสำรวจของชาวอังกฤษเกี่ยวกับสัญญาเช่าวีรัง เมื่อทศวรรษ 50 ศตวรรษที่ 19 ปรากฏว่ามีเจ้าภาษีชาวจีนบางคนได้รับเหมาจัดเก็บภาษีต่าง ๆ มากถึง 90 ชนิด³² เจ้าภาษีจะต้องส่งมอบภาษีให้กับรัฐบาลของราชสำนักตามจำนวนที่ได้ยื่นประมูลไว้ ส่วนที่เหลือก็เป็นของตนเอง ฉะนั้น ชาวจีนบางคนที่เป็นเจ้าภาษีจึงมีกำไรมหาศาลจนกลายเป็นเศรษฐีใหญ่

2. ธุรกิจการเดินเรือในประเทศ รัฐบาลไทยไม่เพียงจ้างลูกเรือชาวจีนขับเรือใบเดินทะเลในธุรกิจการค้าระหว่างประเทศเท่านั้น แต่ยังมอบให้ชาวจีนดำเนินการธุรกิจการเดินเรือภายในประเทศด้วย ประเทศไทยเริ่มสร้างทางรถไฟช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ก่อนหน้ามีการขนส่งภายในประเทศอาศัยการขนส่งทางน้ำเป็นหลัก ชาวจีนที่ทำธุรกิจการค้าใช้เรือขนส่งสินค้าชนิดต่าง ๆ ล่องตามแม่น้ำเจ้าพระยาและทางน้ำต่าง ๆ ลึกเข้าไปในต่าง-จังหวัดเพื่อจำหน่ายสินค้า ขณะเดียวกันก็ได้ดำเนินการรับซื้อผลิตผลต่าง ๆ จากชนบทเพื่อสนองความต้องการในเมือง จึงมีคำกล่าวว่า “ร้านค้าบนเรือ” หรือ “ร้านค้าบนน้ำ” มีคนเรียกเป็น “ตลาดน้ำ” ซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่างการขนส่งในแม่น้ำลำคลองกับการค้าภายในประเทศ “อันที่จริงเรือส่งสินค้าที่ล่องตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ นั้นล้วนแต่ดำเนินการโดยชาวจีนทั้งสิ้น”³³ ร้านค้าบนเรือนั้นไม่เพียงแต่อำนวยความสะดวกแก่ผู้บริโภคในชนบท ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองและชนบททำให้เศรษฐกิจระหว่างเมืองกับชนบทคึกคักมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น

3. ธุรกิจการค้าข้าว ประเทศไทยเป็นประเทศที่ผลิตข้าวได้จำนวนมาก นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 13 การปลูกข้าวก็แพร่หลายมาก จนกลายเป็นผลผลิตที่สำคัญชนิดหนึ่งของไทย ชาวจีนดำเนินการค้าข้าวมาช้านาน (รวมธุรกิจโรงสีข้าว) มีอำนาจทางเศรษฐกิจหนาแน่นมาก นอกจากชาวไทยจะสามารถดำเนินการเพาะปลูกข้าวอย่างครบกระบวนการผลิตแล้ว ขั้นตอนการผลิตอื่น ๆ เช่น การรับซื้อข้าวเปลือก (พ่อค้าคนกลาง) การขนส่ง (พ่อค้าขนส่ง) การสีข้าว (พ่อค้าโรงสีข้าว) ตลอดจนการค้าส่งออก (พ่อค้าส่งออก) และการค้าข้าวในตลาดภายในประเทศ (พ่อค้าข้าว) ดำเนินการโดยชาวจีนทั้งสิ้น โดยเฉพาะพ่อค้าคนกลางที่ทำหน้าที่รับซื้อข้าวเปลือก พวกเขาต้องเข้าเขตผลิตข้าวในชนบทโดยมีการจัดตั้งองค์การพาณิชย์กรรมที่ทำหน้าที่ทั้งสองอย่าง คือทั้งรับซื้อข้าวเปลือก และการจำหน่ายเครื่องใช้ประจำวันและเครื่องมือการเกษตร โดยปกติก็นำเอาเครื่องใช้ประจำวันและปัจจัยการผลิต

32. หนัหวา, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยปัจจุบันโดยสังเขป เล่ม 1* (สำนักพิมพ์การค้า, 2517), หน้า 172

33. สมาคมข้อมูลวรรณกรรมมนุษย์แห่งอเมริกา, “บทสำรวจกวีเอเชีย”, *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 3* (2502) : 118-119

ทางการเกษตร จำหน่ายให้เกษตรกรในระบบเงินเชื่อ เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็นำเอาข้าวเปลือกมาชำระเงินต้น และดอกเบี้ยแทนค่าสินค้า มีพ่อค้าคนกลางบางคนก็ได้ทำหน้าที่เป็นพ่อค้าขนส่งสินค้าในขณะเดียวกัน และดำเนินการรับส่งสินค้ารวมทั้งก่อสร้างโกดัง เพื่อถักเก็บสินค้าของตนเองและทำหน้าที่รวบรวมและกระจายสินค้าอยู่ในตัว ดังนั้น พ่อค้าคนกลางจึงต้องมีทุนในการดำเนินการค่อนข้างมาก ถ้าไรก็ค่อนข้างมากเช่นกัน การค้าข้าวระหว่างไทย-จีนเริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 ในปี 1722 พระเจ้าคางซี สมัยราชวงศ์ชิง ได้อนุญาตให้ดำเนินการค้าข้าวระหว่างไทย-จีนเป็นครั้งแรก จากนั้นชาวจีนในประเทศไทยก็ได้รับจ้างเป็นลูกเรือให้กับเรือสินค้าของราชสำนักเข้าร่วมการขนส่งข้าว เช่น ปีที่ 2 ที่พระเจ้าหย่งเจิ้น ขึ้นครองราชย์ (1724) ในเรือสินค้าที่ขนข้าวไทยไปยังประเทศจีนก็มีนายฉีคาน และพวกรวม 96 นายเป็นลูกเรือหรือชาวจีนดำเนินการค้าข้าวส่งออกเสียเอง เช่น ในปีที่ 11 ของพระเจ้าเจียนหลง ขึ้นครองราชย์ (1746) มีชาวจีนในประเทศไทย คือ นายฟางหย่งลีและนายไต้เหวินเหาและพวกได้ขนส่งข้าวไปจำหน่ายที่มณฑลฮกเกี้ยน

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ชาวจีนมีส่วนสำคัญต่อการค้าข้าวภายในประเทศและการส่งข้าวออกต่างประเทศของไทย เนื่องจากการดำเนินธุรกิจด้วยความมานะอดทน จึงได้ส่งเสริมให้ชาวไทยกลายเป็นสินค้าส่งออกแรกสุดและสำคัญที่สุด การส่งข้าวออกเป็นจำนวนมากของไทยช่วงทศวรรษที่ 50 ในศตวรรษที่ 19 ทำให้ประเทศไทยได้กลายเป็นหนึ่งในสามของประเทศที่ส่งข้าวออกมากที่สุดในโลก

4. ธุรกิจเหมืองแร่ดีบุก แลมหภาคใต้ของไทย ชาวจีนเป็นคนค้นพบและทำการขุดแร่ดีบุกเป็นกลุ่มแรก ช่วงศตวรรษที่ 13 หลังจากนั้นก็มีผู้อพยพชาวฮกเกี้ยนที่ลี้ภัยเข้ามาที่หลังก็สามารถรับช่วงต่อ เมื่อปี 1810 มีชาวฮกเกี้ยนชื่อนายสี่ลือเจียง ได้ขุดพบเหมืองดีบุกที่อุดมสมบูรณ์มากเหมือนหนึ่งที่ตำบลรังลอง จังหวัดตรัง ซึ่งตั้งอยู่ภาคใต้ของไทยจนร่ำรวยขึ้น และได้ดำเนินการทำเหมืองดีบุกถึง 3 ชั่วคน และขยายธุรกิจเหมืองแร่ดีบุกจนได้รับพระราชทานยศศักดิ์จากราชสำนักไทยปี 1821 ก็มีนายอู่ฟูซิง นายอู่วานลี สองพ่อลูกจากอำเภอฝิงเหอ มณฑลฮกเกี้ยนได้อพยพถึงปัตตานีดำเนินการด้านการขุดแร่ดีบุก หลังจากนั้นก็ได้ก่อตั้งห้างร้านขึ้นร้านหนึ่งชื่อ “จิมลี” ดำเนินธุรกิจด้านนำสินค้าเข้าและส่งสินค้าออก หลังจากนั้นนายอู่วานลียังได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าด้านศุลกากรคนแรกของจังหวัดปัตตานี จากนั้นเครือญาติของตระกูลอู่ก็ได้พากันลงใต้เพื่อเข้าร่วมงานพัฒนา จึงเป็นเหตุที่บรรดาเหมืองดีบุกในภาคใต้ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยชาวฮกเกี้ยน³⁴ ประชากรภาคใต้ของไทยเนื่องจากการลี้ภัยเข้ามาเป็นจำนวนมากของชาวจีนอพยพ จึงเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วคือจาก 5,000

34. สวีทูนเจียว, *ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยปักกิ่ง* (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์หนานหยาง, 2489), หน้า 125-126

คนในปี 1824 เพิ่มเป็น 40,000 คน ในทศวรรษที่ 50³⁵

5. ธุรกิจก่อสร้าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถนนเขตชาวจีนในกรุงศรีอยุธยาก็ได้ก่อสร้างตึกแถวแบบจีนขึ้นและเริ่มปรากฏผู้ประกอบการก่อสร้างเป็นชาวจีน ในช่วงการสร้างกรุงธนบุรีและวังหลวงใหม่ เนื่องจากได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากพระเจ้าตากสินทำให้มีช่างก่อสร้างและผู้ประกอบหัตถกรรมเดินทางมาประเทศไทยเป็นจำนวนมาก พร้อมกับเรือใบลำใหญ่ที่ขนวัสดุก่อสร้างเต็มระวาง ซึ่งเป็นการเสริมกำลังช่างก่อสร้างชาวจีนที่มีอยู่ดั้งเดิมทั้งยังเป็นการยกระดับเทคนิคการก่อสร้างของชาวจีนที่มีอยู่เดิม ในหนังสือ "ประวัติศาสตร์สยาม" (History de Siam) ได้บันทึกไว้ว่า "ชาวจีนมีเรือ 40 ลำ เพื่อขนดินเหนียว,ซีเมนต์, ผงเปลือกหอยกลับจากประเทศจีนทุกปี"³⁶ ซึ่งนั่นไม่เพียงแต่ส่งเสริมการค้าระหว่างกรุงธนบุรีกับประเทศจีนให้มีความรุ่งเรืองแล้ว ในขณะเดียวกันก็ยังได้นำความเจริญรุ่งเรืองมาให้กับอาชีพการก่อสร้างของชาวจีนด้วย หลังจากการก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวจีนได้เข้าร่วมก่อสร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่ รวมทั้งงานก่อสร้างพระราชวัง, วัดวาอาราม, สะพาน, เสาคาน, กำแพงเมืองและคูเมือง เป็นต้น สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้กลมกลืนด้วยรูปแบบและสถาปัตยกรรมแบบจีนต้องอธิบายเพิ่มเติมว่าฝั่งตรงข้ามธนบุรี (ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา) เมื่อปี 1770 ซึ่งเป็นช่วงก่อนก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้เป็นชุมชนจีนที่หนาแน่นอยู่แล้ว และได้สร้างเป็นย่านการค้าของชาวจีนและท่าเรือชาวจีน ครั้นเมื่อการก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้อพยพชุมชนจีนดังกล่าวไปยังนอกประตูพระราชวังทิศตะวันออกเฉียงใต้คือย่านสำเพ็งปัจจุบัน³⁷ ย่านการค้าที่สร้างขึ้นใหม่ได้ตั้งชื่อที่หลังว่า ถนนสำเพ็ง (Sompheng) นั่นก็คือจุดเริ่มต้นของชุมชนจีนในกรุงเทพฯ หลังจากนั้นการก่อสร้างถนนสำเพ็ง, เจริญกรุง, เยาวราช ฯลฯ ซึ่งประกอบเป็นไข่น้ำทาวนล้วนมีรูปแบบเหมือนกับถนนในงานการก่อสร้างของชาวจีนเกษตรกรรม นอกจากการปลูกข้าวซึ่งเป็นผลผลิตของชาวนาไทยแล้ว พืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ล้วนแต่ชาวจีนทำการเพาะปลูกนำเข้าและเป็นผู้ประกอบการ รวมทั้งฟริกไทย, อ้อย, ฝ้าย, ใบชา, ลินจี, ลำไยและพวกพืชผัก เป็นต้น ทั้งนี้ช่วยให้ประเทศไทยได้พัฒนาภาคเศรษฐกิจการเกษตรของตนจากเดิมที่เป็นเศรษฐกิจการเกษตรในลักษณะโดดเดี่ยวกลายเป็นเศรษฐกิจการเกษตรที่มีลักษณะหลากหลายมากขึ้น เป็นเพราะชาวจีนได้ดำเนินการผลิตสินค้ามา ทำให้เศรษฐกิจของชนบทไทยเริ่มก่อรูปเป็นรูปเศรษฐกิจ เพื่อการตลาด ปัจจัยเศรษฐกิจเพื่อการตลาดอันนี้ก็กลายเป็นการกระตุ้นให้เกิดการสลายตัวของระบบศักดินาไทย

35. หนึ่ทว่า เสียดำหนึ่เคอว่า, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยปัจจุบันโดยสังเขป เล่ม 1* (: สำนักพิมพ์การค้า, 2517), หน้า 178

36. วีระพล สารสิน, *พัฒนาการการค้าไทย-จีนในสมัยราชวงศ์ชิง* (สหรัฐอเมริกา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด, 2520, หน้า 171

37. อินเล่อเค่อ, *ม่านอุ้งจ้อหนาม* พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : 2471), หน้า 67

นั้นก็คือบทบาทอันสำคัญของเศรษฐกิจ การเพาะปลูกของชาวจีนที่มีผลต่อวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจการเกษตรของไทย

การค้าภายในประเทศก่อน-หลังช่วงกลางของศตวรรษที่ 19 ชาวจีนในประเทศไทยมีจำนวนประมาณ 1.5 ล้านคน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้ารายย่อยช่างก่อสร้างบ้านเรือนผลิตเครื่องเรือนและประดิษฐ์ของใช้อื่น³⁸ และประกอบหัตถกรรมเป็นจำนวนมาก ชาวจีนเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้ขาย ฉะนั้น ผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าจะมีจำนวนกว่าครึ่งของจำนวนชาวจีนทั้งหมด ในประเทศไทยจำนวนคนแยกตามการประกอบอาชีพต่างๆ แล้ว “ผู้ประกอบธุรกิจการค้ามากที่สุดคือคนจีน”³⁹ เนื่องจาก “ชาวจีนมีศักยภาพสูง” ทำให้พวกเขาได้กลายเป็นเสาหลักในการดำเนินธุรกิจการค้าตามท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทย “ไม่มีแหล่งทุรกันดารที่ไหนที่พวกเขาไปไม่ถึง”⁴⁰ ในระยะนี้พ่อค้าจีนได้ทำงานอย่างวิริยะ อุตสาหะ ขยันขันแข็ง เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย และสะสมทุนไม่ว่าจะเป็นร้านค้าในย่านสำเพ็งเขตกรุงเทพฯ หรือร้านขายของชำตามชนบทต่างๆ ของชาวจีน เจ้าของร้านและครอบครัวล้วนแต่กินอยู่ในร้าน⁴¹ จากการพัฒนาการค้าภายในประเทศไทย พ่อค้าขายปลีกของชาวจีนได้กระจายและตั้งถิ่นฐานตามท้องถิ่นต่างๆ กล่าวได้ว่า “ไม่มีตลาดแห่งไหนไม่มีชาวจีน” พอถึงช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 ตามหัวเมืองต่างๆ ของไทยก็ปรากฏเป็นย่านชุมชนจีนและตลาดท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก หัวเมืองต่างๆ เหล่านี้ก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นเมื่อพ่อค้าจีนได้มาตั้งถิ่นฐาน เริ่มขึ้น ในทศวรรษที่ 30 ของศตวรรษที่ 19 มีพลเมืองประมาณ 400,000 คน มีชาวจีนกว่า 200,000 คน และเป็นศูนย์การค้าทั่วประเทศ ส่วนที่เป็นศูนย์การค้าภูมิภาคนั้น ภาคเหนือมี สุโขทัย, พิษณุโลก, เชียงใหม่, ลำปาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี โคราช ภาคใต้แหลมมาเลเซียมี กิตา, ตังกานู, กาลันตัน, นครศรีธรรมราช ฯลฯ “มีบางเมืองมีพลเมืองเป็นชาวจีนที่เป็นพ่อค้าและผู้ ประกอบอาชีพหัตถกรรมทั้งหมด”⁴² จนถึงทศวรรษที่ 5 ศตวรรษที่ 19 ชาวจีนในประเทศไทยได้ควบคุมการค้าภายในประเทศของไทย ชาวจีนในเมือง ได้ดำเนินการธุรกิจการส่งออก การขายส่งการค้าปลีก พ่อค้าย่อย พ่อค้าหาบเร่ ตามชนบทต่างๆ ก็ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลางและพ่อค้าพิชไร้ ในการดำเนินการค้าภายในประเทศพวกเขาได้สวมบทบาทเป็นคนกลางระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ประสานเกษตรกรในท้องถิ่นกันดารกับตลาดการค้าเข้าด้วยกัน ทั้งได้สร้างเครือข่ายประสานงานทางการค้าในขอบเขตทั่วประเทศ

38. เงินลีปู, *ชาวจีนโพ้นทะเลลูกหลานเชื้อสายจีนในเอเชียอาคเนย์ ฉบับปรับปรุงแก้ไข* (ไทเป: ศูนย์หนังสือเจิ้งจง, 2527), หน้า 296

39. *บันทึกการมาเมืองไทยของคณะบาทหลวงคริสต์ที่ส่งไปอินเดียและเมืองจีน* (อาณานิคมเอตตาน, 2230) หน้า 396

40. สมาคมข้อมูลวรรณกรรมมนุษย์แห่งอเมริกา, “บทสำรวจกว๋อเบียง”, *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง* 3 (2502) : 116

41. “เศรษฐกิจไทย”, *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง* (2505):116

42. หนัทว่า, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยปัจจุบันโดยสังเขป เล่ม 1* (สำนักพิมพ์การค้า 2517), หน้า 116

นอกเหนือจากธุรกิจดังกล่าวแล้ว ชาวจินยังได้ประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชน เช่น โรงเลื่อย, โรงงานน้ำตาล, โรงงานสกัดน้ำมัน, โรงงานผลิตสุรา, โรงงานผลิตกระเบื้องและอิฐ, โรงงานทอผ้า, โรงงานทำเครื่องเรือน, โรงงานทำเครื่องปั้นดินเผา, โรงงานทำโลหะ, โรงหล่อ ซึ่งเป็นโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูป ตลอดจนการประกอบอาชีพด้านการประมงและปศุสัตว์

3. ชาวจินกับการค้าระบบจิ้มก้องระหว่างไทย-จีน ประเทศไทยจิ้มก้องประเทศจีนครั้งแรกในสมัยกรุงสุโขทัย เมื่อเริ่ม ศักราชหยวนเงินของพระเจ้าเฉิงจงแห่งราชวงศ์หยวนจนถึงหามฟงปีที่ 3 ของราชวงศ์ชิง (1853) การจิ้มก้องครั้งสุดท้ายผ่าน 3 ราชวงศ์คือ หยวน, หมิง, ชิง เป็นเวลา 500 กว่าปี ประเทศไทยดำเนินการค้ากับจีนในรูปแบบของจิ้มก้อง ไม่เพียงแต่ต้องการมีมิตรไมตรีกับจีนและได้รับการสนับสนุนทางการเมืองจากจีนเท่านั้น ทั้งยังได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง หมิง, ชิง สองราชวงศ์เป็นประเทศศักดินาที่ใหญ่โตก็คิดที่จะดำเนินระบบการค้าแบบจิ้มก้องกับประเทศต่าง ๆ ในโพ้นทะเล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการเมืองของตนคือต้องการ “ใช้ทำที่ที่นิยมवलกับผู้ที่อยู่แดนไกล” ต่อการดำเนินการค้าแบบจิ้มก้องนั้นก็ยึดเอาหลัก “มาน้อยไปมาก” ให้คนอยู่แดนไกลได้ประโยชน์ จำต้องให้ได้รับประโยชน์แท้จริง อนุญาตให้ประเทศนำของมาจิ้มก้อง นอกจากสินค้าที่นำมาจิ้มก้องโดยตรงแล้วยังสามารถบรรทุกสินค้าติดเรือมาอย่างไม่จำกัดจำนวนมาจำหน่ายในประเทศจีน โดยได้รับการยกเว้นภาษี ทั้งยังอนุญาตให้เรือไทยที่นำของมาจิ้มก้องรับซื้อสินค้าจากจีนขนกลับไปประเทศไทย ราชสำนักจีนที่เป็นศักดินาก็ได้พระราชทานของตอบแทนให้กับพระเจ้าแผ่นดินไทยกับราชทูตไทยที่นำของมาจิ้มก้องอย่างงาม ซึ่งเกินกว่าค่าที่นำมาจิ้มก้อง ฉะนั้น ราชสำนักไทยก็ได้มองว่าการจิ้มก้องนั้นคือการค้าเศรษฐกิจที่อำนวยประโยชน์ให้กับฝ่ายไทย เพื่อที่จะให้การค้าแบบจิ้มก้องดำเนินไปได้อย่างราบรื่นในการดำเนินการด้านเศรษฐกิจการค้าดี ก็มักจะให้ความสำคัญในการแต่งตั้งชาวจินในไทยเข้าร่วมการค้าแบบจิ้มก้อง เพราะชาวจินอพยพซึ่งมาจากมณฑลฮกเกี้ยน กวางตุ้ง ส่วนใหญ่มักจะเป็นคนที่มีประสบการณ์ด้านการค้า การบัญชี, การเดินเรือตลอดจนความรู้ทางเทคโนโลยีทางการผลิตอื่น ๆ เมื่อเสริมด้วยความได้เปรียบทางภาษา พวกเขาคือผู้ที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการเข้าร่วมกระบวนการการค้าจิ้มก้อง อันที่จริงในการดำเนินการค้าในระบบจิ้มก้องนั้น พวกเขาก็ได้มีบทบาทสำคัญยิ่ง บ้างก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าหรือรองหัวหน้าคณะทูตจิ้มก้อง บ้างก็เป็นเจ้าหน้าที่ในคณะจิ้มก้อง บ้างก็รับจ้างเป็นกัปตันเรือ หรือลูกเรือที่นำสินค้าไปจิ้มก้อง สมัยราชวงศ์สุโขทัยได้ไปจิ้มก้องกับราชวงศ์หมิงในปี 1372 ก็มีชาวจินสี่ชื่งทำหน้าที่เป็นล่าม⁴³ ยุคกรุงศรีอยุธยาก็ได้ แต่งตั้งเจิง

43. “ตารางปีที่เกิดเหตุการณ์สำคัญของไทย-จีน”, *บันทึกของเสียนเสี่ยวเป่า* เล่มที่ 1, ชุดที่ 1

จีเจิง, หวันจือลี่, เจินจือหยัน, เจิงเซาเยียน, หวางจือสู่น เป็นต้น เป็นเจ้าหน้าที่ในคณะทูตไทยที่นำสินค้าไปจิ้มก้อง⁴⁴ รัชสมัยเฉิงหว้าปีที่ 13 (ราชวงศ์หมิง 1477) ทูตนำของจิ้มก้องของไทยอาหมี่ ก็คือ เสี้ยเหวินปิง เป็นชาวฮกเกี้ยนในอดีต “เพราะค้าเกลือต้องลงทะเลไปเนื่องจากเกิดพายุใหญ่เลยต้องล่องเข้าประเทศสยาม จากนั้นได้ไปรับราชการในประเทศนั้น มียศเป็นเจ้าขุน”⁴⁵ ในรัชสมัยคางซี ปีที่ 61 (1752) ประเทศไทยนำเรือสินค้าจิ้มก้อง ลูกเรือบนเรือประกอบด้วย กวักยิวฟูย รวม 156 นาย ทั้งหมดเป็นชาวจีนที่มีภูมิลำเนาเดิมจากมณฑลกวางตุ้ง ฮกเกี้ยน ฯลฯ⁴⁶ ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินได้มอบหมายพ่อค้าเรือเงินวานเซ็ง ซึ่งเป็นชาวจีนกวางตุ้งผู้ใกล้ชิด นำเรือไปจิ้มก้องที่ประเทศจีนเมื่อปี 1775 เพื่อติดต่อกับราชสำนักชิง⁴⁷ จนปี 1853 เป็นการจิ้มก้องครั้งสุดท้ายของกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังได้ใช้ชาวจีนใหญ่น้อยทำหน้าที่เป็นล่าม⁴⁸ พระอินทร์มอลราชทูตไทยที่นำเรือไปจิ้มก้อง ในปีนั้นได้เขียนไว้ใน “บันทึกการจิ้มก้องจีนครั้งสุดท้าย” ว่าในปีนั้นเรือจิ้มก้องสองลำนายท้ายล้วนเป็นพ่อค้าจีนคนหนึ่งชื่อเดิมว่า อาเคียน มียศเป็น “พระยา” ชื่อไทย “พระยาขาดก” เวลานั้นมีตำแหน่งเป็นนายอำเภอจีน อีกคนชื่อเดิมเรียกว่า อาพะ ชื่อไทย “พระสวัสวาจรี”⁴⁹

จะเห็นได้ว่า ในการผูกขาดการค้าและดำเนินงานด้านการค้าจิ้มก้องนั้น ราชสำนักไทยก็ได้ใช้ชาวจีนในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง นับตั้งแต่เป็นผู้ควบคุมพระคลังสินค้า การต่อเรือออกทะเลท่ามาค้าขาย ล้วนแต่มอบให้ชาวจีนไปดำเนินงาน เรือสินค้าหรือเรือจิ้มก้องผู้รับผิดชอบหน้าที่ต่าง ๆ ล้วนแต่ใช้เป็นคนจีน “เพราะการค้าเกือบทั้งหมดล้วนแต่ดำเนินการโดยเรือจีนหรือเรือสยามที่ขับด้วยลูกค้าชาวจีน การที่จะเกณฑ์เอาคนไทยทำหน้าที่เป็นลูกเรือหากไม่ไช่เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้แล้ว อย่างน้อยก็มีความลำบากยากยิ่ง”⁵⁰

ราชสำนักไทยมองว่า การผูกขาดการค้าก็ดี การดำเนินการค้าแบบจิ้มก้องก็ดี ล้วนแต่เป็นการเคลื่อนไหวในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สำคัญเพื่อได้มาซึ่งทรัพย์สินสมบัติ รัชกาลที่ 4 ในกรุงรัตนโกสินทร์ได้เคยตรัสไว้ว่า “กรุงรัตนโกสินทร์ได้

44. สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยจางชาน, *ประวัติศาสตร์ไทย* (: สำนักพิมพ์กวางตุ้งเหวินหมิน, 250), หน้า 92

45. หมิงลือสลุ่, *หงจือสือลู่* เล่มที่ 129

46. *ชิงเซ็งอู่สือลู่*, เล่มที่ 295

47. หลี่จางจวน, *ประวัติศาสตร์การแพร่ขยายกรจีน* (: สำนักพิมพ์การค้าไต้หวัน, 2519), หน้า 188

48. “ตารางปีที่เกิดเหตุการณ์สำคัญของไทย-จีน”, *บันทึกของเสียนเสียวเป่า* เล่มที่ 1 ชุดที่ 1

49. ดางฮวา, *วารสารรายเดือนงหยวน* เล่ม 1 ฉบับปฐมฤกษ์, หน้า 15

50. สกีนเนอร์, “ชาวจีนหันทะเลในประเทศไทยสมัยโบราณ”, *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนาน หยาง* 2 (2505) :

อาศัยการค้าเรือสำเภาเพื่อหารายได้ให้กับราชสำนักในการนำมาให้รัฐบาลใช้จ่าย⁵¹ ฉะนั้น การค้าแบบจิ้มก้องไม่เพียงแต่เพื่อสร้างความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือยของราชสำนัก เท่านั้น ยังทำให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจเพียงพอกับการสนองความต้องการของรัฐบาลที่ ต้องมีค่าใช้จ่ายในการบริหารประเทศเป็นจำนวนมาก

เนื่องจากในการผูกขาดการค้าและดำเนินงานการค้าแบบจิ้มก้องกับประเทศจีน ราชสำนักไทยได้ใช้และอาศัยชาวจีนเข้าร่วมการเคลื่อนไหวในกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการขยายตัวของเศรษฐกิจไทย และทางราชสำนักก็ได้เป็นผู้รับประโยชน์ ฉะนั้น ชาวจีนจึงได้รับสิทธิประโยชน์และลิขสิทธิ์ต่าง ๆ จากราชสำนักซึ่งก็เป็นการสร้างเงื่อนไข และโอกาสที่เป็นประโยชน์ในการที่จะทำให้ชาวจีนสามารถขยายเศรษฐกิจของตนเอง อีกทั้ง ชาวจีนเป็นผู้ที่ยืนยันแข็งมีความมุ่งมั่นที่จะก่อสร้างตัวมีจิตใจกล้าที่จะช่วงชิงและบุกเบิก ซึ่งต้องใช้เวลายาวนานเป็นหลายศตวรรษ จนถึงทศวรรษที่ 50 ศตวรรษที่ 19 ก็ได้ ประกอบธุรกิจต่าง ๆ ในประเทศไทยอย่างกว้างขวางทั้งในภาคอุตสาหกรรม, การเกษตร, การพาณิชย์, การเหมืองแร่, การปลูสัตว์และการประมง เป็นต้น ซึ่งการประกอบการ พาณิชย์นับว่าเป็นพลังทางเศรษฐกิจที่หนาแน่นที่สุด นายถุบิน ชาวฝรั่งเศสที่เคยท่องเที่ยว ประเทศไทยมาก่อนได้วิจารณ์ว่าในประเทศไทย “ชาวจีนโพ้นทะเล มองจากขนาดของการ พาณิชย์ และสิทธิพิเศษที่ได้รับกล่าวได้ว่าเป็นชนชาติที่มีประชากรมากที่สุดและเจริญ รุ่งเรืองที่สุด”⁵²

51. วีระพล สารสิน, พัฒนาการการค้าไทย-จีนในสมัยราชวงศ์ชิง (สหรัฐอเมริกา : สำนักพิมพ์ฮาร์วาร์ด, 2520), หน้า 171

52. สกินเนอร์, “ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยสมัยโบราณ” บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานทง 2 (2505) : 199

บรรณานุกรม

บทความ

- "ข้อความทางประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงและชิง" *เกษียณ 6* : 565
- เค่อหลาวฟว้อเท่อ "ประวัติศาสตร์ครึ่งประเทศอินเดีย" *บทความเค่อหลาวฟว้อเท่อ 3* (2458)
: 119-120
- ชื่อหมิน "องค์ประกอบและพัฒนาการของสังคมชาวไทยเชื้อสายจีน" *บันทึกประวัติชาวจีน
โพ้นทะเลชั่วเวลา* (2530) : 76
- "ตารางปีที่เกิดเหตุการณ์สำคัญของไทย-จีน" *บันทึกจอสืบเสี้ยวเป่า เล่มที่ 1 ชุดที่ 1 ดาวฮวา
วารสารรายเดือนจฮวยวน เล่ม 1 ฉบับปฐมฤกษ์*
- ปู้ไล่เอ่อ "ชาวจีนในเอเชียอาคเนย์" *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 1* (2501) : 4
- "เศรษฐกิจไทย" *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 2502* : 116
- สกินเนอร์ "ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยสมัยโบราณ" *บันทึกรวมข้อมูลหนานหยาง 2*
* (2505) : 114-115
- สกินเนอร์ "นโยบายปรองดองกับชาวจีนโพ้นทะเลของไทย" *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนาน-
หยาง 3* (2500) 120
- สมาคมข้อมูลวรรณกรรมมนุษย์แห่งอเมริกา "บทสำรวจกว้อเปี้ย" *บันทึกรวมข้อมูลปัญหา
หนานหยาง 3* (2502) : 123
- สกินเนอร์ "ชาวไทยเชื้อสายจีนในสมัยโบราณ" *บันทึกรวมข้อมูลหนานหยาง 1* (2505) : 117
- สกินเนอร์ "วิเคราะห์ประวัติและสังคมชาวไทยเชื้อสายจีน" *บันทึกรวมข้อมูลหนานหยาง 2*
(2507) : 29
- สุเวทย์ อีระสว่าง "เหตุใดคนไทยจึงทำการค้าสู่คนจีนในเมืองไทยไม่ได้" *ข่าวสารสมาคม
ศึกษา เอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย (ฉบับแปล) 3* (2528):31
- อิจิคาวะ โนะมุอัย "ลักษณะพิเศษของสังคมชาวไทยเชื้อสายจีนและรูปแบบต่าง ๆ ของกลุ่ม
ช่วยเหลือชาวจีนโพ้นทะเล" *บันทึกรวมข้อมูลปัญหาหนานหยาง 3* (2524) : 75

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หนังสือ

- จางเซี่ย *ตงซีหยางเซ่า* หมวดการค้าศูนย์หนังสือจงหว่า, 2524
- บิงเซ็งจู่ซือลู่ เล่มที่ 25,26 295
- ตีฝ่าเคอลาว่าง *ประวัติศาสตร์รายปรัยกาลที่ 1-2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์* กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2505
- บันทึกการมาเมืองไทยของคณะบาทหลวงคริสต์ที่ส่งไปอินเดียและเมืองจีน อามู่ซือเท่อต่าน, 2230
- ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์หยวน* เล่มที่ 210
- ปาเล่อเก้อหว่า *บันทึกประเทศไทยหรือสยาม* เล่มที่ 1
- เปิงเจิงโกว ไหล่จู่ เล่ม 1 หมวดภาษาไทย: ศูนย์หนังสือจงหว่า, 2498
- สมศักดิ์ เจิมธีรกุล *ประวัติการต่อสู้ชนชั้นกรรมกรไทย* กรุงเทพฯ : สมส่วนศิริการพิมพ์, 2524
- สื่อเสียนยื่อจี้ *รวมบทความวิเคราะห์ประวัติการค้าทางเรือและความสัมพันธ์ด้านต่างประเทศของจีน* : สำนักพิมพ์เจ้เจียงเหียนหมิน, 2530
- ภารติ มหาขันธ์ *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่* กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2526
- มู่เอ้า *บันทึกการเดินทางในสยาม เขมร ลาว และตอนกลางคาบสมุทรอินโดจีน* ปารีส, 2415
- ลักษณะการค้าเนินกิจการเหมืองแร่ของไทย กรุงเทพฯ, 2473
- วีระพล สารสิน *พัฒนาการการค้าไทย-จีนในสมัยราชวงศ์ชิง สหรัฐอเมริกา* : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด, 2520
- สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยจางซาน *ประวัติศาสตร์ไทย* : สำนักพิมพ์กว้างตงเหวินหมิน, 2530
- สมเกียรติ วันทะนะ *วิวัฒนาการชนชั้นแรงงานไทย เค้าโครงประวัติศาสตร์แรงงานครบรอบ 200 ปี* กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525
- หนี หว่า, เลี้ยตันหนีเคอว่า *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยปัจจุบันโดยสังเขป* เล่ม 1 : สำนักพิมพ์การค้า, 2517
- หนังสือลู่ หงจื่อซือลู่ เล่มที่ 129
- หลี่จางฉวน *ประวัติศาสตร์การแพร่ประชากรจีน* : สำนักพิมพ์การค้าไต้หวัน, 2519
- หวางจง (โทหวี) *จารึกสยาม* กรุงเทพฯ : สำนักสื่อสารหนานไห่, 2492
- ทางเหวินเซิน (ผู้แปล) *ประวัติศาสตร์ไทยปัจจุบัน*
- อันเต๋อซุ่น *การติดต่อระหว่างไทยกับอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 17* ลอนดอน : 2433
- อาร์เธอร์ รอนเน่ *ประวัติสมาคมเผยแผ่ศาสนาสยามระหว่างปี พ.ศ.2163-2354* ปารีส, 2463
- อินเล่อเค่อ *มานูจื่อหนาน* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : 2471
- อู่อี้หลิน *ซ่งซ่าจื่อ* สำนักพิมพ์การค้าไต้หวัน, 2511

วิทยานิพนธ์

มัลลิกา เรืองระพี "บทความของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและศิลปกรรมไทย รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชา ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518

วารุณี โอสดารมย์ "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การค้าไทยจีนช่วง ค.ศ.1910-1941 กับท่าเรือชัวเถา

หลอเสี่ยวจิง

ปีค.ศ.1910-1941 เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์การค้าระหว่างไทยจีน ในยุคใกล้ คือ มูลค่ารวมในการค้าระหว่างประเทศทั้งสองในช่วงนี้ได้เพิ่มขึ้นถึง 10.2 เท่า บทความนี้ใคร่ขออธิบายขั้นต้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์การค้าระหว่างไทยจีนกับท่าเรือชัวเถา ในช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น เพื่อจะได้ทราบถึงจุดเด่นของการค้าทวิภาคีในช่วงนี้

1.เมืองท่าสำคัญในการส่งออกและนำเข้าสินค้าในการค้าระหว่างไทยจีน

กรุงเทพฯ คือเมืองท่าการค้าระหว่างประเทศที่สำคัญของประเทศไทย การดำเนินการค้ากับจีนทั้งการส่งออกและนำเข้าก็จะใช้ท่าเรือกรุงเทพฯเป็นส่วนสำคัญ แต่สำหรับเมืองท่าในประเทศจีนที่เป็นเมืองท่ารับส่งสินค้าจากไทยอยู่ ยังไม่ทราบว่าเมืองท่าใด เนื่องจากประเทศจีนมีเมืองท่ามากมายหลายแห่ง การค้าระหว่างไทยจีนจะเป็นไปในรูปของการรับส่งสินค้าแบบกระจายออกไปทุก ๆ เมืองท่าหรือจะกระจุกตัวอยู่กับเมืองท่าเพียงแห่งเดียวหรือหลายแห่ง ภายใต้อิทธิพลที่ไม่พิจารณาถึงเมืองท่าฮ่องกงและสิงคโปร์ในฐานะเป็นเมืองท่าสินค้าผ่านแดน จึงขออนุญาตเสนอข้อคิดเกี่ยวกับปัญหานี้โดยสังเขป

ก่อนอื่นขอพิจารณาถึงเมืองท่าซึ่งเป็นเป้าหมายการส่งสินค้าไทยถึงประเทศจีนตาม

เอกสารต่าง ๆ ที่ระบุใน "พงศาวดารแต่จิว" ว่าใน ปี ค.ศ.1914 มูลค่าสินค้าไทยที่ส่งเข้าท่าเรือชัวเถาเป็นเงิน 72,000 ตำลึงกวางฝิง ในปี ค.ศ.1916 ได้เพิ่มเป็น 434,000 ตำลึงกวางฝิง ในปี 1931 เพิ่มเป็น 3,447,000 ตำลึงกวางฝิง หรือเท่ากับ 1,100 ปอนด์สเตอร์ลิงค์, 72,000 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ และ 265,400 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ตามลำดับ ซึ่งเท่ากับเป็น 8.1%, 78.5% และ 69.5% ของมูลค่าทั้งหมดของสินค้าไทยที่ส่งออกไปยังประเทศจีนของปีนั้น ๆ ตามตารางที่ 1 จะเห็นว่าช่วงปี ค.ศ.1916-1931 สินค้าไทยที่ส่งผ่านท่าเรือชัวเถามีสัดส่วนเท่ากับ 74.8% ของมูลค่าสินค้าไทยส่งไปยังประเทศจีนทั้งหมดโดยเฉลี่ย

ก่อนปี ค.ศ.1931 กรมศุลกากรจีนไม่ได้ทำสถิติการค้าโดยแยกตามเมืองท่าของแต่ละประเทศ ฉะนั้น ข้อมูลใน "พงศาวดารแต่จิว" ที่ระบุไว้ นั้น จะมีความถูกต้องแค่ไหนยังไม่สามารถยืนยันได้ มีนักวิจัยสองท่าน คือ นายไซเขียน และนายเจ็งอิวเขย ได้ทำการรวบรวมสถิติตัวเลขเกี่ยวกับข้าวไทยที่ส่งเข้าประเทศไทยตามเมืองท่าต่าง ๆ จากการสำรวจพบว่าในปี ค.ศ.1919 ข้าวไทยที่ส่งผ่านท่าเรือชัวเถามีสัดส่วนเท่ากับ 89.8% และ 91.1% ของปริมาณและมูลค่าของข้าวไทยที่ส่งไปยังประเทศจีนทั้งหมด ช่วง ปี ค.ศ.1927-1931 มีอัตราส่วนโดยเฉลี่ยเป็น 85.7% และ 89.4% ตามลำดับ เมื่อคำนวณตามสัดส่วนที่มีต่อมูลค่าสินค้าไทยที่ส่งไปยังประเทศจีนทั้งหมด ปรากฏว่าในปี ค.ศ.1919, 1927 และ 1931 จะมีสัดส่วน 12.6%, 90.6% และ 78.1% ตามลำดับ ยกเว้นปี ค.ศ.1919 เป็นกรณีพิเศษแล้ว ในปีอื่น ๆ ก็มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับข้อมูลที่ได้ระบุในพงศาวดารแต่จิว จึงพออธิบายได้ว่าก่อนปี ค.ศ.1931 การส่งสินค้าไทยไปยังประเทศจีนได้ส่งผ่านท่าเรือชัวเถาเป็นส่วนใหญ่

นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1935 เป็นต้นไป กรมศุลกากรจีนได้ประกาศสถิติตัวเลขการค้ากับเมืองท่าของแต่ละประเทศ เมื่อทำการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลต่าง ๆ แล้วปรากฏว่าทิศทางของตลาดได้ขยายออกไปจากก่อนปี ค.ศ.1931 เมืองท่าเชียงไฮ้และอื่น ๆ มีน้ำหนักเพิ่มสูงขึ้น สัดส่วนของท่าเรือชัวเถาลดลงแต่จนถึงก่อนปิดด่านศุลกากรแต่จิว เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ.1939 ท่าเรือชัวเถายังเป็นเมืองท่าสำคัญสำหรับการส่งสินค้าไทยไปยังประเทศจีน จากสถิติตามตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่ายกเว้น ค.ศ.1935 และ 1938 ท่าเรือชัวเถามีสัดส่วนเป็น 19.0% และ 23.8% ตามลำดับ อยู่ในลำดับที่ 2 และที่ 3 รองจากเชียงไฮ้ ในปี ค.ศ.1935 และรองจากวางเจาและเทียนสินในปี ค.ศ.1938 แล้ว ในปี ค.ศ.1936-1937 และ 1939 ก็ยังคงครองตำแหน่งเป็นที่ 1 คือ มีสัดส่วนโดยเฉลี่ยเป็น 40.1% จากตารางที่ 1 ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าท่าเรือชัวเถายังมีฐานะเป็นเมืองท่าที่ทำการค้าขายกับไทยที่สำคัญในช่วงปี ค.ศ.1935-1939 ยังมีฐานะมั่นคงกว่าเมืองท่าอื่น ๆ เพราะเมืองท่าอื่น ๆ ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงมากกว่า

ตารางที่ 1

ปริมาณการค้าที่ไทยส่งไปยังท่าเรือต่าง ๆ ของจีนในปี ค.ศ.1910-1941

ปี	ซัวเถา	เซียงไฮ้	เทียนสิน	เจียวโจว	กวางเจา	เกาสุน	อื่น ๆ	ปริมาณข้าวที่ ส่งไปซัวเถา คิดเป็นมูลค่า การส่งออก เงินทั้งหมด
1912								
1914	8.1							
1915	9.7							
1916	78.5							
1917	54.6							
1918	86.5							
1919	93.7							12.6
1920	78.2							
1926	22.8							
1927	72.3							90.6
1928	92.2							92.2
1929	88.2							85.3
1930	86.2							82.7
1931	69.5							78.1
1935	19.0	27.1	2.9	1.6	3.9	13.3	32.3	
1936	43.3	6.9	3.8	0.8	8.22	6.3	10.7	
1937	45.0	6.2	0.9	0.4	16.9	21.3	9.3	
1938	23.8	0.9	28.1	0.2	39.3	4.3	6.4	
1939	32.1	14.1	27.8	4.1	0.1	~	21.8	
1940	~	32.8	25.3	11.2	3.0	1.3	26.4	
1941	~	53.3	6.0	10.7	21.0	2.0	7.0	

แหล่งที่มา : “พงศาวดารแต่จิ๋ว” ของนายเยาจุยเยียน “นิวชัวเถา” ของ “สถิติการนำเข้า และส่งออกสินค้าของเมืองท่าจีน” ของนายไซ่เซียน และนายเจิ้งอ้วเขวย สถิติการค้าสุลกการจีน (ปี ค.ศ.1941)

จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ปีค.ศ.1916-1939 เมืองท่าปลายทางของสินค้าไทย ส่งไปยังประเทศจีนจะอยู่ในเขตแดนกวางตุ้ง โดยเฉพาะท่าเรือชัวเถาเป็นสำคัญ แต่จากการขยายตัวของการค้าและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ เมื่อดึงช่วงหลังของทศวรรษ 30 ทิศทางด้านตลาดส่งออกหันเหไปด้านเมืองท่าเซียงไฮ้และเทียนสิน ซึ่งเป็นเมืองท่าทางเหนือของจีนมากขึ้น

เมืองท่าการนำเข้า

จากสถิติข้อมูลของกรมศุลกากรประเทศจีนแสดงให้เห็นว่า ช่วงปี ค.ศ.1935-1938 การนำเข้าสินค้าจากจีนของประเทศไทยเป็น 70.5% โดยเฉลี่ยมาจากท่าเรือชัวเถา ในปี ค.ศ.1937 เคยสูงขึ้นถึง 80.4%, 22.8% มาจากเซียงไฮ้ จากเมืองท่าอื่น 6.7% หลังจากปิดด่านศุลกากรชัวเถาแล้ว ท่าเรือเซียงไฮ้มีสัดส่วนเพิ่มสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด คือ ปีค.ศ.1940-1941 ได้สูงขึ้นเป็น 99% โดยเฉลี่ยต่อปีเมื่อเปรียบเทียบกับทิศทางการตลาดส่งสินค้าไทยไปยังประเทศจีนแล้ว ทิศทางการนำสินค้าเข้าได้กระจุกตัวอยู่ที่ท่าเรือชัวเถากับเซียงไฮ้ แต่สำหรับเซียงไฮ้ก่อน ค.ศ.1939 มีสัดส่วนที่แตกต่างกับชัวเถามาก การที่ท่าเรือเซียงไฮ้มีอัตราการนำสินค้าเข้าเพิ่มขึ้นเนื่องจากเพราะสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสำคัญ

ในช่วงหลายปีที่ไคก่ล่าวมานี้ สินค้าที่ไทยสั่งเข้าจากเมืองท่าชัวเถาส่วนใหญ่เป็นสินค้าจำพวกอาหาร ช่วงปี ค.ศ.1935-1938 การนำเข้าสินค้าจำพวกอาหารจากชัวเถามีมูลค่าเท่ากับ 91.6% ของมูลค่ารวมที่ไทยสั่งเข้าจากจีน

คำถามที่ว่า ก่อนปี ค.ศ.1935 ท่าเรือชัวเถา คือ แหล่งป้อนสินค้าจากจีนมายังประเทศไทยหรือไม่ นั้น ยังไม่มีสถิติข้อมูลยืนยันจากศุลกากร สิ่งที่พอที่จะนำมาอธิบายปัญหาก็ยังคงข้อมูลที่ได้มาจาก “พงศาวดารแต่จิ๋ว” และข้อมูลสถิติที่รวบรวมจากนักวิจัยสองท่านที่ไคก่ล่าวนามมาแล้ว ฉะนั้นการพิจารณาถึงปัญหาข้อนี้ ผู้เขียนใคร่ขอใช้ข้อมูลที่ขยายเวลาถึงปี ค.ศ.1939 โดยนำมาเปรียบเทียบในเชิงแนวคิด เพื่อที่จะทำความเข้าใจ ก่อนปี ค.ศ.1931 ท่าเรือชัวเถาจะเป็นแหล่งที่มาสินค้าของจีนที่ส่งมาถึงประเทศไทยหรือไม่

หลังจากที่มีการจัดแจงกับข้อมูลที่มีอยู่แล้ว ปรากฏการณ์ข้อที่ 1 คือ ช่วงปี ค.ศ.1916-1921 สินค้าจีนที่ส่งมายังประเทศไทยที่มาจากท่าเรือชัวเถาจะมีมากถึง 94.7% โดยเฉลี่ย ส่วนปี ค.ศ.1926 มีสัดส่วนที่ลดลง คือ มีเพียง 39.9% ในปี ค.ศ.1927-1931 ท่าเรือชัวเถามีสัดส่วน

70.5% เท่ากับสัดส่วนของปี ค.ศ.1935-1938 ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นพอจะอธิบายได้สองจุดคือ

ประการแรก เช่นเดียวกับปี ค.ศ.1935-1938 ทั้งในปี ค.ศ.1916-1931 ท่าเรือชัวเถายังคงเป็นแหล่งป้อนสินค้าเงินให้ไทยที่สำคัญอีก ระหว่างปี ค.ศ.1926-1939 ความสำคัญของท่าเรือชัวเถา มีน้ำหนักที่ลดต่ำลง ทั้งนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าตลาดสินค้าเงินส่งเข้ามายังประเทศไทยได้ขยายฐานออกไป โปรดดูตารางที่ 2

ตารางที่ 2

ปริมาณการนำเข้าจากจีนตามท่าเรือต่างๆ (%)

ปี	สินค้าเข้าจากชัวเถา ต่อมูลค่าการนำเข้าจากจีนทั้งหมด	สินค้าจากชัวเถาต่อมูลค่านำเข้าของสินค้าที่สำคัญ				
		เครื่องบริโภค	ยาสูบ	สิ่งทอ	เครื่องกระเบื้อง	กระดาษ
1916	97.8					
1917	95.4					
1918	92.4					
1919	89.8		2.2	100.0	100.0	100.0
1920	94.5					
1921	98.2					
1926	39.9					
1927	67.5		44.0	97.0	98.6	99.3
1928	56.8		33.6	97.9	99.8	99.0
1929	90.4		95.2	99.1	99.8	99.8
1930	78.5		91.5	99.8	100.0	98.5
1931	59.5		55.2	97.8	98.6	96.5
1935	63.7	89.1	31.3	46.2	93.5	98.9
1936	71.5	92.9	75.0	58.1	92.3	99.2
1937	80.4	91.7	81.5	60.6	81.8	97.7
1938	66.5	92.6	~	34.9	85.8	74.9
1939	24.9	76.5	~	7.7	37.5	34.6
1940	~	~				
1941	~	~				

แหล่งที่มา : เรียบเรียงสถิติตัวเลขจากตารางที่ 1

การค้นพบข้อที่ 2 คือ ช่วงปี ค.ศ.1919, 1927-1931, 1935-1938 สินค้าประเภทอาหาร

โบายา สิ่งทอ เครื่องปั้นดินเผา (เครื่องใช้แก้วกระจกจำนวนเล็กน้อย) และกระดาษซึ่งเป็นสินค้ารายใหญ่ที่ไทยสั่งเข้าจากจีนนั้น สัดส่วนที่จัดส่งสินค้าชนิดเดียวกันมาไทยของเมืองท่าซัวเถา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างออกไป ก่อนอื่น ก่อนปี ค.ศ.1935 ท่าเรือซัวเถา คือแหล่งนำส่งสินค้าถึงไทยที่สำคัญสำหรับสินค้าประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ อีกประการคือสินค้าประเภทอาหาร เครื่องปั้นดินเผา และกระดาษ ซึ่งมีลักษณะท้องถิ่นและแหล่งผู้ผลิตใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกของกวางตุ้ง และภาคใต้ของฮกเกี้ยน ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับท่าเรือซัวเถา จึงยังมีฐานะได้เปรียบอยู่ ส่วนสินค้าประเภทโบายาและสิ่งทอ แม้จะเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นลักษณะท้องถิ่นของซัวเถา แต่ขนาดของกำลังการผลิตยังเล็กมาก เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวกันของแหล่งผลิตอื่น ๆ หรืออุตสาหกรรมที่ทันสมัยกว่าในด้านปริมาณและคุณภาพ แหล่งที่มาของสินค้าเหล่านี้ย่อมจะต้องขยายออกไปเพื่อเป็นการสนองตามความต้องการ จะเห็นว่าการนำเข้าสินค้าจีนของประเทศไทยในขณะนั้น อันดับแรก ได้แก่ผลิตภัณฑ์สินค้าประเภทท้องถิ่น จากนั้นจึงมาพิจารณาถึงระดับความเป็นการผลิตในรูปแบบของอุตสาหกรรมของการผลิตสินค้านั้น ๆ แต่เมื่อผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นไม่สามารถสนองความต้องการแล้ว ตลาดของแหล่งที่มาของสินค้าจะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลง

เมื่อวิเคราะห์จากสถิติข้อมูลดังกล่าวเห็นได้ว่า แทบทุกปี ท่าเรือซัวเถาได้ทำหน้าที่เป็นเมืองท่าเป็นตลาดที่สั่งเข้าและนำออกสินค้าระหว่างการค้าไทยจีนที่สำคัญ

2.สาเหตุที่การนำเข้าสินค้าจีนของไทยกระจุกตัวอยู่ที่ท่าเรือซัวเถา

กล่าวโดยทั่วไป การนำเข้าสินค้าประเภทต่าง ๆ จากจีนของประเทศไทยส่วนใหญ่ เพื่อสนองความต้องการจากชาวจีน ลูกหลานจีน ทั้งในด้านการจับจ่ายใช้สอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อพยพจีนรุ่นใหม่ในประเทศไทยโดยพื้นฐานแล้วยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมของอาหารการกิน เศรษฐกิจ ความเชื่อถือศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา จนกระทั่งการดำเนินการทางการเมือง ยังแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดแบบจีนและค่านิยมจากถิ่นเดิม เขาเหล่านั้นนิยมใช้สินค้าโดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นจากท้องถิ่นซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตน

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 แล้ว แต่ละปีมีชาวจีนอพยพเข้าไปในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้ประชากรในชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนขยายตัวอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือได้เพิ่มจำนวนจาก 790,000 คนในปี ค.ศ.1910 เป็น 1,870,000 คนในปี ค.ศ.1942 ช่วงสุดยอดของอัตราเพิ่มของประชากรอยู่ในระหว่างปี ค.ศ.1921-1932

ชาวจีนอพยพที่เดินทางเข้าประเทศไทยส่วนใหญ่ออกเดินทางจากเมืองท่าซัวเถาในช่วงปี ค.ศ.1910-1919 และ ปี ค.ศ.1920-1929 ชาวจีนอพยพที่เดินทางถึงประเทศไทยที่อพยพมา

จากชั่วเดาเป็นจำนวน 62.1% และ 60.6% ตามลำดับ ช่วงปีค.ศ.1910-1929 ผู้อพยพจากชั่วเดาที่พำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นการถาวร มีสัดส่วนถึง 66.5% ของผู้อพยพที่พำนักอยู่ในประเทศไทยทั้งหมดอย่างถาวร ผู้อพยพจากชั่วเดาจะประกอบด้วยผู้อพยพที่อยู่ในพื้นที่แต่จิวชั่วเดา เจียอิ่ง และบางส่วนของภาคใต้ของมณฑลฮกเกี้ยน ช่วงปี ค.ศ.1931-1939 ผู้อพยพชาวจีนที่เดินทางถึงประเทศไทยมีจำนวน 399,700 คน ในจำนวนผู้อพยพชาวจีน 60.8% ที่เดินทางถึงประเทศไทยทางตรง มีอัตราส่วนเปรียบเทียบระหว่างผู้อพยพจากชั่วเดากับผู้อพยพจากไห่ค้อ (ไหหล่า) คือ 3.32:1 ปี ค.ศ.1937-1938 มีผู้อพยพเดินทางถึงไทยรวมกันมีจำนวน 44,100 คน ชาวแต่จิวมีสัดส่วนเป็น 74% ชาวไหหล่า 16% ชาวกวางตุ้งและแคะต่าง ๆ มีสัดส่วน 5% ชาวฮกเกี้ยนและที่มาจากท้องถิ่นอื่น ๆ มีเพียงเล็กน้อย ซึ่งพอชี้ให้เห็นว่าผู้อพยพที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับของเมือง-ท่าชั่วเดา จะมีอัตราส่วนถึง 79% เป็นอย่างน้อย

ฉะนั้น ประชากรในชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทย ผู้อพยพจากชั่วเดามีอัตราส่วนที่สูงมาก จากผลงานวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น และนักวิชาการสหรัฐ G.W. สกินเนอร์ ช่วงทศวรรษที่ 30 ก็แสดงว่า

1. จำนวนชาวแต่จิวในชุมชนชาวจีนมีอัตราส่วนถึง 60%
2. ผู้อพยพจากชั่วเดามีสัดส่วนเป็น 70% ของประชากรในชุมชนจีน

ชาวจีนอพยพที่เดินทางถึงประเทศไทยช่วงต้นทศวรรษมีจำนวนน้อยมากที่เป็นเพศหญิงในปี ค.ศ.1914 จำนวนผู้อพยพทั้งหมดที่เป็นเพศหญิงเพียง 10% ปีค.ศ.1932-1941 ได้เพิ่มเป็น 26.6% แต่อัตราส่วนที่ผู้อพยพเพศหญิงพำนักอยู่ประเทศไทยอย่างถาวรสูงกว่าผู้อพยพเพศชาย ช่วงปี ค.ศ.1921-1931 และ 1932-1941 ผู้อพยพที่เป็นเพศหญิงที่พำนักอยู่ประเทศไทยอย่างถาวรมีอัตราส่วนเป็น 43.3% และ 29% ตามลำดับ ส่วนเพศชายมีเพียง 30% และ 22.7% ตามลำดับ ผู้อพยพเพศหญิง 90% ขึ้นไปเป็นผู้ที่มีคู่สมรสแล้ว ประมาณ 64% เป็นผู้ที่อยู่ในวัยระหว่าง 15-44 ปี สภากาชาดตั้งกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าในชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนไม่เพียงแต่ครอบครัวที่เป็นชาวจีนอพยพล้วน ๆ หากรวมถึงที่เป็นครอบครัวชาวชั่วเดาล้วน ๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประเภทของครอบครัวดังกล่าวมีความหมายทางสังคมตรงที่ว่าได้เกิดความเข้มข้นในการรักษาประเพณีนิยมของชนชาติและค่านิยมอันเกี่ยวข้องกับบ้านเกิด

การคงอยู่และการวิวัฒนาการของทัศนคติทางชนชาติ และค่านิยมอันเกี่ยวข้องกับบ้านเกิดของชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนกับชีวิตทางวัตถุจะแยกออกจากกันไม่ได้ เมื่อทั้งสองประสานกันขึ้นย่อมมีผลต่อความต้องการสินค้าชนิดที่ส่งมาจากมาตุภูมิ โดยเฉพาะที่ส่งมาจากท่าเรือชั่วเดา เมื่อประชากรในชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อ

สายจีนเพิ่มมากขึ้น โดยมีโครงสร้างที่มีผู้อพยพจากชวเดาเป็นหลัก ย่อมทำให้ตลาดที่นำเข้าสินค้าจากชวเดายาวตัว

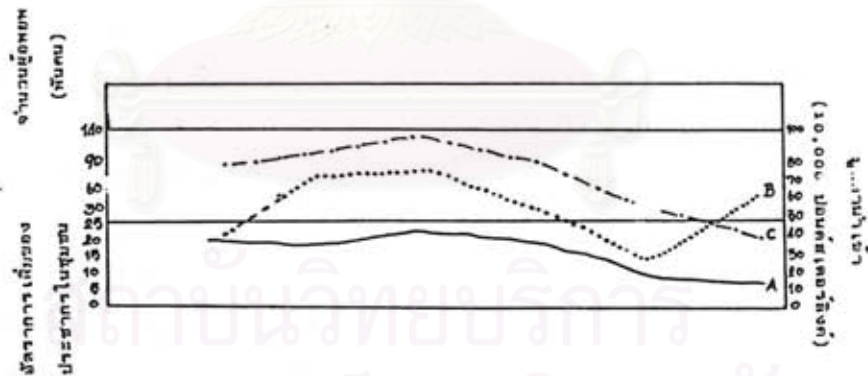
สำหรับความสัมพันธ์ว่าด้วย ผู้อพยพมีส่วนกระตุ้นการค้าใน H.G. ฟอเรทซ์ (Frouletch ตามสำเนียงภาษาจีนกลาง) หัวหน้าบุคลากรแต่จิวได้เน้นในรายงานภาวะการค้าว่าการขึ้นลงของจำนวนผู้อพยพมักจะสอดคล้องกับการขึ้นลงของปริมาณการค้าระหว่างไทยจีน³ เพื่อที่จะให้เห็นชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพกับการนำเข้าสินค้า หลังจากผู้เขียนทำการรวบรวมผลงานวิจัยเกี่ยวกับอัตราเพิ่มของประชากรในชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยของ G.W. สกินเนอร์ และข้อมูลสถิติจากบุคลากรจีนแล้ว จึงได้จัดทำภาพประกอบ (1) ขึ้น ซึ่งภาพ (1) ได้แสดงให้เห็นว่า

(1) ช่วงทศวรรษที่ 20-30 ซึ่งเป็นช่วงที่มีชาวจีนอพยพจากท่าเรือชวเดาอยู่ในระหว่างกระแสสูง อัตราเพิ่มของประชากรในชุมชนกับมูลค่านำเข้าสินค้าจีนก็อยู่ในระหว่างกระแสสูงเช่นกัน องค์ประกอบทั้งสามมีลักษณะความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดผลกระทบซึ่งกันและกันเป็นลูกโซ่

(2) ทิศทางการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทั้งสามก็เป็นการสอดคล้องกันในด้านพื้นฐานก่อนการปิดเมืองท่าชวเดา

ภาพ 1

การนำเข้าสินค้าจากจีนสัมพันธ์กับอัตราเพิ่มของประชากรในชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนและการเปลี่ยนแปลงด้านจำนวนคนอพยพจากชวเดาแห่งประเทศไทย

- A = การเปลี่ยนแปลงปีจำนวนประชากรของชุมชนจีนในไทย ในอัตรา 5 ปีโดยเฉลี่ย
- B = การเปลี่ยนแปลงมูลค่านำเข้าจากจีนของไทย ในอัตรา 5 ปีโดยเฉลี่ย
- C = การเปลี่ยนแปลงของจำนวนผู้อพยพจากชวเดา (ไป-กลับ) ในอัตรา 5 ปีโดยเฉลี่ย

ชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทย ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใน กรุงเทพฯ เมืองขนาดใหญ่ ขนาดกลางตามริมทางรถไฟ เหมือนแร่ดีบุกและเขตสวนยางใน แหลมภาคใต้ ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่ประกอบ อาชีพทางการค้า รองลงมาคือ ประกอบการอุตสาหกรรมและทำเหมืองแร่ ธุรกิจบริการใน เมืองและการทำสวนการประมงและธุรกิจเกี่ยวกับงานด้านศิลปวัฒนธรรม ส่วนชาวจีนโพ้น ทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ประกอบอาชีพที่ไม่ใช่การเกษตรก็มีอัตราส่วนมากพอสมควร เช่น

(1) ตามความเห็นของที่ปรึกษาการคลังของไทยได้ประมาณการประชากรที่ ประกอบอาชีพด้านการค้าของไทยนั้น ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนมีส่วนมากถึง 90%

(2) G.W. สกินเนอร์ และนักวิชาการญี่ปุ่น Suchiro FUKUDA SEIZO NAKASHIMA MUNEKAZU [รวมทั้ง ศจ.หิวยงเซิน ปัจจุบัน] ต่างมีความเห็นว่าชาว จีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นผู้ที่สนองความต้องการของแรงงานที่ไม่ใช่การ เกษตรทั่วประเทศถึง 60%-75% ⁴

จากโครงสร้างทางอาชีพของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนและที่ตั้ง ของชุมชนชี้ให้เห็นว่ามีน้อยคนที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อสนองความต้องการ ของตนเอง ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่ดำรงชีวิตด้วยอาศัยรายได้จากค่าจ้างเงินเดือน และต้อง อาศัยสินค้าจากตลาดโดยสิ้นเชิง

ฐานค่าใช้จ่ายของผู้ใช้แรงงานชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ได้ ประกอบอาชีพการเกษตร ซึ่งคำนวณจากค่าจ้างหลังหักส่วนที่เป็นเงินออกมและการส่งเงิน กลับบ้านเดิมเพื่อเลี้ยงครอบครัวตามสถิติของรัฐบาลไทย ก่อนปี ค.ศ.1929 ผู้ใช้แรงงานไทย มีรายได้ค่าจ้างเฉลี่ยต่อปี คนละ 663 บาท ช่วง ปี ค.ศ.1930-1937 ประมาณ 555 บาท นักวิชาการญี่ปุ่น

เคยทำการสำรวจรายได้ค่าจ้างเฉลี่ยต่อปีสำหรับผู้ใช้แรงงานผู้ประกอบอาชีพใน สาขาต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษที่ 30 จำนวน 73,110 คน ปรากฏว่ามีเพียง 433 บาท ส่วน G.W. สกินเนอร์ ได้ประมาณการผู้ใช้แรงงานในสาขาอาชีพที่สำคัญ ๆ เฉลี่ยต่อปี ช่วงปีค.ศ.1930-1931 คือ ประมาณ 604 บาท สมมติว่าในทศวรรษที่ 20-30 ผู้ใช้แรงงานได้รับค่าจ้างเฉลี่ยต่อปี เป็น 600 บาท เมื่อประมาณการว่าจำนวนผู้ใช้แรงงานที่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทย เชื้อสายจีนมีทั้งหมด 468,000 คน ค่าจ้างทั้งหมด 291,690,000 บาท/ปี หรือเท่ากับ 2,657,127 ปอนด์สเตอร์ลิงส์ ช่วงต้นทศวรรษที่ 30 ศจ. เงินต้า ได้ทำการสำรวจผู้ส่งเงินกลับ เพื่อเลี้ยงครอบครัวของชาวจีนโพ้นทะเลทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แบบสุ่มตัวอย่างจำนวน

100 คน⁵ ในจำนวนนั้น เป็นผู้ใช้แรงงาน 48% พวกเขาได้ส่งเงินกลับเป็นจำนวนเงิน 1.05-1.12 ปอนด์สเตอร์ลิงต่อปีโดยเฉลี่ย รวมเป็นเงิน 50.41-53.94 ปอนด์สเตอร์ลิงต่อปี เท่ากับ 27%-29% ของยอดส่งเงิน 100 คน เมื่อคำนวณตามอัตราส่วนเปรียบเทียบของรายงานการสำรวนี้ ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยได้ส่งเงินกลับไปเลี้ยงครอบครัวเป็นจำนวนเงิน 5,802,000-7,000,000 บาทต่อปีโดยเฉลี่ย เท่ากับ 2-2.4% ของค่าจ้างที่ได้รับต่อปี เมื่อเป็นเช่นนี้หลังจากหักค่าส่งเงินไปเลี้ยงครอบครัว 5% การออมทรัพย์ 5% ส่วนที่เหลือ 60% ก็จะเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อดำรงชีพ ซึ่งคิดเป็นเงินทั้งสิ้น 15,910,360 ปอนด์สเตอร์ลิง

ส่วนชนชั้นพ่อค้าวานิชย์ไม่มีค่าจ้างเงินเดือน เนื่องจากยังขาดสถิติตัวเลขเกี่ยวกับรายได้ของพ่อค้าก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อาศัยระดับรายได้เพื่อนำมาคำนวณค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ ตามข้อกำหนดของอัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่รัฐบาลไทยประกาศ เมื่อปี ค.ศ.1936-1937 ได้ระบุไว้ว่า

1. ผู้มีเงินได้ต่อปีต่ำกว่า 2,400 บาท ได้รับยกเว้นการเสียภาษีเงินได้
2. ผู้มีเงินได้ต่อปีระหว่าง 2,400-6,000 บาท ต้องเสียภาษี 4%
3. ผู้มีเงินได้ต่อปี 6,000-12,000 บาท เสียภาษี 8%
4. ผู้มีเงินได้ต่อปี 12,000 บาทขึ้นไป จะต้องเสียภาษีในอัตราก้าวหน้าระหว่าง 3-15%
5. บริษัทนิติบุคคลจะต้องเสียภาษีเงินได้ในอัตรา 8% ของกำไรสุทธิและเงินปันผล

กงสุลใหญ่อังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้ระบุในรายงานภาวะเศรษฐกิจประเทศไทยในปี ค.ศ.1937 ว่าในปี ค.ศ.1937 ผู้ประกอบอาชีพในประเทศไทยที่ต้องชำระภาษีนั้นมีเป็นจำนวนเพียง 2,734 คนเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นจำนวนถึง 10 ล้านกว่าคน เป็นผู้ยากจนที่มีรายได้เฉลี่ยต่อปีเพียง 440 บาท หรือเท่ากับ 40 ปอนด์สเตอร์ลิง⁶ หาก 440 บาท นับเป็นเส้นที่ชี้ว่าเป็นผู้ยากจนแล้วและผู้มีรายได้สูงสุดสำหรับผู้ใช้แรงงานที่ไม่ใช่การเกษตรจะมีรายได้ประมาณ 624-1,020 บาทต่อปีต่อคนแล้ว ผู้ที่เป็นผู้ประกอบการค้าทั่วไปจะต้องมีรายได้ต่อปี ต่อคนควรไม่ต่ำกว่า 1,000-2,400 บาท เมื่อหารครึ่งหนึ่งเป็น 1,700 บาท คำนวณตามจำนวนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมี 412,800 คน จะมีรายได้ประมาณ 63,796,360 ปอนด์สเตอร์ลิงต่อปี ตามผลการสำรวจของ ศจ. เงินค่าผู้ประกอบการค้าขายจำนวน 52% จะส่งเงินกลับเลี้ยงครอบครัวต่อปีต่อคน โดยเฉลี่ยประกอบ 2.24 ปอนด์สเตอร์ลิง เป็นเงินรวมทั้งสิ้น 116,560 ปอนด์สเตอร์ลิง เท่ากับ 82.6% ของเงินส่งกลับเลี้ยงครอบครัวสำหรับ 100 คน ที่สุ่มตัวอย่างไว้ตามตัวอย่างนี้พอคำนวณได้ว่า ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ประกอบอาชีพค้าขายส่งเงินกลับเลี้ยงครอบครัว

เฉลี่ยต่อปี 10,171,390-15,650,000 บาท เท่ากับ 1.5-2.22% รายได้รวมต่อปี เมื่อเป็นเช่นนี้ หลังจากหัก 5% สำหรับส่งเงินกลับเลี้ยงครอบครัว 50% สำหรับออมทรัพย์ ที่เหลือ 45% อาจจะเป็นรายจ่ายขั้นต่ำสุดซึ่งรวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 28,708,360 ปอนด์สเตอร์ลิงค์

ค่าใช้จ่ายเพื่อดำรงชีพทั้งสองประเภทรวมเป็นเงิน 490,806,000 บาท หรือ 44,618,730 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ เมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่านำเข้าสินค้าจากจีนสองปีที่มีสถิติสูงสุดคือปี ค.ศ.1926 เป็นเงิน 1,143,000 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ และปีค.ศ.1931 เป็นเงิน 19,824,000 บาท ทั้งสองรายการมีสัดส่วนเท่ากับ 2.6% และ 4.0% ของค่าใช้จ่ายรวมตามลำดับ จึงแสดงให้เห็นว่า

1. ขนาดตลาดของชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ใหญ่โต เป็นการสร้างเงื่อนไขการตลาดสำหรับการนำเข้าสินค้าจำนวนมากจากท่าเรือชัวเถา
2. สินค้าที่มาจากชัวเถามีราคาย่อมเยา ในสภาพปกติชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนเพียงเจียดเอาค่าใช้จ่ายจำนวนเล็กน้อยก็สามารถบริโภคสินค้าต่าง ๆ ที่ส่งเข้ามาขายจากมาดากุมิ แม้จะพิจารณาถึงปัจจัยของราคาขายปลีกก็ไม่ใช่ภาระหนักมากทางเศรษฐกิจ

สินค้าที่ประเทศไทยนำเข้าจากท่าเรือชัวเถาจะเป็นพวกอาหารเป็นส่วนใหญ่องจากนั้นเป็นสินค้าจำพวกสินค้าสำเร็จรูปเพื่อบริโภคและสินค้ากึ่งสำเร็จรูป หรือวัตถุดิบมีจำนวนเพียงเล็กน้อย สินค้าที่แข่งขันกับสินค้าจากชัวเถานั้นได้แก่ อังกฤษ มาเลเซีย และญี่ปุ่น สินค้าของอังกฤษ มาเลเซีย ส่วนใหญ่เป็นสินค้าผ่านแดน คู่แข่งขันที่สำคัญคือสินค้าญี่ปุ่น เนื่องจากขีดความสามารถทางการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมต่างระดับกัน จึงทำให้สินค้าหลายอย่างที่ผลิตขึ้นในประเทศจีนคุณภาพสู้ของสินค้าญี่ปุ่นไม่ได้ ประเทศไทยนำเข้าสินค้าญี่ปุ่นส่วนใหญ่มาจากท่าเรือโกเบ ช่วง ปีค.ศ.1935-1937 มูลค่าสินค้านำเข้าจากญี่ปุ่นทั้งหมด มีสัดส่วน 46.4% โดยเฉลี่ยมาจากท่าเรือโกเบซึ่งนับว่าพอที่จะสะท้อนให้เห็นถึงของสินค้าญี่ปุ่นที่ส่งไปจำหน่ายในประเทศไทย⁷ เมื่อเปรียบเทียบถึงประเทศไทยนำเข้าสินค้าจากชัวเถากับโกเบ มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนคือ

1. สินค้าจากโกเบสินค้าประเภทสำเร็จรูปและวัตถุดิบกึ่งสำเร็จรูปมีประเภทค่อนข้างน้อย ส่วนชัวเถามีประเภทสินค้าค่อนข้างมาก
2. สินค้าจากชัวเถายกเว้นสิ่งทอ เครื่องกระป๋อง เส้นด้าย แผ่นเหล็กแล้ว ได้เปรียบในสินค้าอื่น ๆ ที่ประเภทเดียวกัน
3. ชัวเถามีประเภทของสินค้าค่อนข้างมาก โดยเฉพาะสำหรับสินค้านำเข้าใหญ่เป็นสินค้าที่โกเบผลิตไม่ได้ เช่น ผัก ผลไม้ ขนมหั้ว กล้วย ฝรั่ง รมกระดาษ รมกระดาษ ผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ แต่ก็ยังมีสินค้าบางประเภทที่โกเบมีชัวเถาไม่มี

4. สินค้าจากข้าวเดาส่วนใหญ่เป็นสินค้าพื้นเมือง สินค้าจากโกเบส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์สินค้าสำเร็จรูป ฉะนั้น แม้มองในประเภทสินค้าจะใกล้เคียงมาก หากเปรียบเทียบในส่วนลึกแล้ว จะพบว่าสินค้าจากข้าวเดาจำนวนมากที่แท้คือ "สินค้าที่ไม่มีการแข่งขัน" และเป็นสินค้าที่มีกำลังแข่งขันที่เหนือกว่ากันมาก ข้อแตกต่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสินค้าจากข้าวเดาเป็นสินค้าที่ชาติอื่นยากที่จะทดแทนกันได้^๑

ปัจจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในการพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยกับการค้าทำเรือข้าวเดาท่ามกลางการแข่งขันการค้าอย่างรุนแรงพ่อค้าที่มีประสบการณ์ย่อมรู้จักการพิจารณากลุ่มผู้บริโภคสินค้าเป้าหมาย เชื้อนโยทางตลาดและสินค้าซื้อขายที่มีกำไรอย่างไร้พินิจเคราะห์ จึงจะอยู่ในฐานะที่ไม่เป็นผู้แพ้ กฎเกณฑ์นี้สามารถใช้กับพ่อค้าจีน การค้าไทยจีน โดยทำให้ทำเรือข้าวเดากลายเป็นแหล่งที่มาของสินค้าจีนที่ส่งเข้าประเทศไทย กล่าวคือ สินค้าที่นำเข้าจากจีนจำนวน 70-90% ของแต่ละปีเป็นสินค้าที่ส่งออกจากท่าเรือข้าวเดา ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีเส้นทางเดินเรือ โดยตรงกับการค้าในประเทศไทย ส่วนใหญ่อยู่ในอ้อมมือของผู้อพยพจากข้าวเดา สาเหตุดังกล่าวจะขอยุติในหมวดที่ 4 ต่อไป การนำเข้าสินค้าจากจีนของไทยที่กระจุกตัวอยู่ที่ท่าเรือข้าวเดา นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่ประเทศจีนมีบทบาทต่อการนำเข้าสินค้าต่างประเทศของไทย

ตารางที่ 3

เปรียบเทียบสินค้าขาเข้าที่มาจากข้าวเดาและเสินหู (โกเบ) ในปี ค.ศ.1937

มูลค่านำเข้า (หมื่นหยวน)	ผลิตภัณฑ์อาหาร		ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป		วัตถุดิบและผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป	
	ข้าวเดา	เสินหู	ข้าวเดา	เสินหู	ข้าวเดา	เสินหู
0.5-1	ถั่ว		เครื่องแก้ว เครื่องเขียน พล. ของเล่น		ไม้	
1-3	สัตว์และ ผลิตภัณฑ์ จากสัตว์	เป่าฮื้อแห้ง หอยตากแห้ง	เครื่องกระป๋อง สิ่งตีพิมพ์ อุปกรณ์ไฟฟ้า	ของเล่นเด็ก เครื่องมือ- สื่อสาร	โฟม	
3-5	ธัญพืช เมล็ดพันธุ์พืช		ผลิตภัณฑ์เคมี ตุบ. พัด	ร่มผ้า, เสื้อ	ยาสูบ	

มูลค่านำเข้า (หมื่นทวน)	ผลิตภัณฑ์อาหาร		ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป		วัตถุดิบและผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป	
	ข้าวเดา	เส้นหู้	ข้าวเดา	เส้นหู้	ข้าวเดา	เส้นหู้
5-8	สมุนไพร เครื่องหอม ใบชา	ปลา- กระป๋อง	เส้น	กระเป่า- สตางค์, ซิป อะไหล่รถยนต์ กระดิกสำเร็จ	ผ้าดิบ, ด้าย	เส้นด้าย
8-10	ปลา, ปู, สัตว์น้ำ	ปลาแห้ง	ซองชา	ยางรถยนต์ สายพาน, ทีวี สปู	ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่	
10-15			สิ่งทอ- เครื่อง- กระเบื้อง	ผลิตภัณฑ์- โลหะ		
15-20	เครื่องดื่ม- มีแอลกอฮอล์		ร่มกระดาษ			
20-25		น้ำตาล	ผลิตภัณฑ์โลหะ			
30-40	ผลไม้					
40-50			แผ่นโลหะ			
50-80	ผัก					
120			สิ่งทอ, เครื่องกระป๋อง			

แหล่งที่มา : “วิจัยชาวจีนโพ้นทะเล” สภาพัฒนาญี่ปุ่น เรียบเรียงข้อมูลสถิติจากรายงานสถิติการค้าศุลกากรจีน (ปี ค.ศ.1937)

3.เงื่อนไขหลายประการที่ไทยนำเข้าข้าวสารจากท่าเรือข้าวเดา

ก่อนปี ค.ศ.1949 มีปัญหาเรื่องการนำเข้าข้าวสารจากต่างประเทศของจีนเคยเป็นประเด็นที่ทางฝ่ายวิชาการถกเถียงกันมากตลอดมา ต่างฝ่ายทัศนคติที่แตกต่างกันไป แต่ไม่มีผู้ใดจะปฏิเสธว่ามณฑลกว๋างตุ้งขาดแคลนข้าวจำเป็นจะต้องนำเข้าข้าวจากต่างประเทศในราคาย่อมเยา และมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยยังได้ทำการวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ท่าเรือข้าวเดาเป็นเมืองท่าที่นำเข้าข้าวสารจากต่างประเทศ

นายเซียวกว่านอิ้ง ได้กล่าวเมื่อตอนต้นทศวรรษที่ 20 ว่า “เนื่องจากในเขตหลิวตง (แต่จิวข้าวเดา) มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาไม่มีพื้นที่สำหรับเพาะปลูกนอกรผลิตด้าน

การเกษตรยังล้าหลัง ฉะนั้นข้าวสารซึ่งนำมาเป็นอาหารจำต้องนำเข้าจากต่างประเทศ” นายเม็กเจียเชิน กล่าวว่าการที่มีประชากรหนาแน่นที่ทำกินน้อยนั้น ไม่ใช่เป็นสาเหตุพื้นฐานที่จะต้องนำเข้าข้าวสารมาจุนเจือ สาเหตุสำคัญคือ ภัยธรรมชาติกับความวุ่นวายทางสังคมมนุษย์ นายซื่อจิว ได้ให้ความเห็นไปในทางสายกลางว่า เนื่องจากการเมืองวุ่นวายชวามาไม่มีความคิดที่จะแก้ไขปรับปรุงเทคนิคการผลิต จึงไม่สามารถป้องกันภัยธรรมชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความแห้งแล้งหรืออุทกภัยตลอดจนความเสียหายจากแมลงต่างๆ ทำให้สิ้นเปลืองแรงงานมากแต่ผลผลิตไม่คุ้มค่า จึงต้องพึ่งพาการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศเพื่อแก้ไขการขาดแคลน นายฟูผั่น ยังได้กล่าวเสริมว่า สาเหตุดังกล่าวทำให้ชาวจีนจรรยาไม่ดิ้นรนแต่จืด และอำเภอเหมยต้องพากันยึดเอาการทำการค้าขายเป็นหลัก หรือไม่ก็ต้องไปทำมาหากินที่ต่างแดน อันที่จริงยังมีเงื่อนไขที่จะเพิ่มผลผลิต แต่ทำไม่ได้เพราะการปกครองไม่ดี ภายใต้ระบบอันฟอนเฟะ ชาวนาถูกขูดรีดอย่างรุนแรง R.A. คารอย (ตามสำเนียงภาษาจีนกลาง) หัวหน้าด่านศุลกากรแต้จิ๋วได้บันทึกในรายงานผลปฏิบัติงานศุลกากรแต้จิ๋ว 10 ปี (ปี ค.ศ.1912-1921) เขตแต้จิ๋ว อำเภอเหมย มีภูมิประเทศเป็นภูเขาพื้นที่เพาะปลูกน้อย ประชาชนชอบปลูกฝัก ผลไม้ ที่มีผลตอบแทนสูงผลผลิตผลดังกล่าวส่วนใหญ่จะถูกนำออกจำหน่ายยังชาวจีนโพ้นทะเลในต่างประเทศ หลังจากผ่านการปรุง-แต่งแล้ว จึงทำให้ต้องนำเข้าจากต่างประเทศมาขยาดอาหารที่ขาดไป H.D. ฮิวเตอร์ (ตามสำเนียงภาษาจีนกลาง) หัวหน้าด่านศุลกากรแต้จิ๋วอีกท่านหนึ่งได้บันทึกในรายงานการค้า ปีค.ศ.1935 ของศุลกากรแต้จิ๋ว ได้กล่าวถึงพื้นที่ในเขตแต้จิ๋วชวเดานั้นไม่เหมาะการปลูกข้าว ประชาชนจึงต้องปรับปรุงที่นาเพื่อนำมาปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นที่มีผลตอบแทนที่สูงกว่า ทศนะดังกล่าวนี้ช่วยอธิบายถึงเงื่อนไขที่เป็นเบื้องหลังของข้าวไทยที่นำเข้าท่าเรือชวเดาในแง่มุมต่างๆ⁹

ตามรายงานศุลกากรแต้จิ๋วในปีต่างๆ ได้ประเมินว่าข้าวไทยเป็นข้าวต่างประเทศที่สำคัญที่นำเข้าโดยท่าเรือชวเดา ข้าวจากเวียดนามและข้าวจากพม่ามีเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้ ก็เป็นการนำเข้าต่อเมื่อข้าวไทยไม่สามารถจะสนองความต้องการเท่านั้น¹⁰ (โปรดดูตารางที่ 4) ในตลาดจีนข้าวจากพม่าไม่มีบทบาทสำคัญ การนำเข้าข้าวต่างประเทศของจีนมีข้าวเวียดนามและข้าวไทยเป็นหลัก แต่ทว่า ข้อคิดเห็นที่ได้กล่าวมานี้ยังไม่สามารถอธิบายถึงเหตุผลที่ว่าทำไมท่าเรือชวเดานำเข้าข้าวไทยเป็นหลักทั้งที่ระยะทางขนส่งจะไกลกว่า ผู้เขียนเห็นว่า การที่ข้าวไทยส่งไปยังท่าเรือชวเดาเป็นจำนวนมาก นอกเหนือจากเงื่อนไขที่เป็นเบื้องหลังดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4

มูลค่าการส่งออกข้าวไทยไปชิวเถา ในปี ค.ศ.1919-1939

ค.ศ.	(%)	ค.ศ.	(%)
1919	91.1	1935	20.9
1927	76.0	1936	49.1
1928	93.5	1937	51.9
1929	91.8	1938	24.1
1930	94.2	1939	33.0
1931	72.9		

แหล่งที่มา : ข้อเขียนของ นายไซเขียน นายเจ็งฮิวช่วย ข้อมูลแยกแยะแล้วจากสถิติการค้าสกุลการจีน

1. ขึ้นอยู่กับองค์การทางการค้าสำหรับส่งข้าวไทยไปยังท่าเรือชิวเถา ช่องทางการส่งออกข้าวไทยมีสองประการคือ

ประการที่หนึ่ง โรงสีข้าวจัดตั้งผู้แทนจำหน่ายเองเพื่อบุกเบิกตลาด

ประการที่สอง คือ บริษัทค้าข้าว (ซื้อข้าวจากโรงสี) เพื่อดำเนินการส่งออก ผู้ส่งข้าวออกในกรณีแรก ก็ศทางการส่งออกมักจะอาศัยห้างชาวต่างประเทศและพ่อค้าอินเดียทางจำหน่ายข้าวไทยไปยังตลาดยุโรปอเมริกาและญี่ปุ่น ส่วนพ่อค้าจีนจะเป็นผู้บุกเบิกตลาดข้าวไทยไปทางสิงคโปร์ ชองกง และจีน สำหรับพ่อค้ากลุ่มแรกมีปริมาณจำนวนหน่วย 30% ของปริมาณส่งออกทั้งหมด ส่วนกลุ่มหลังจะมีสัดส่วนถึง 70% " ในประเทศไทยโรงสีข้าวและบริษัทค้าข้าวส่วนใหญ่ ผู้เป็นเจ้าของส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต่จิว โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ซึ่งมีภูมิสำเนาจากอำเภอเจียงไฮ้ แต้ฮัน เย่าผิง¹² ตามสถิติตัวเลขของนายจิจูซิง ปรากฏว่าโรงสีข้าวที่สำคัญในกรุงเทพฯ 47 แห่ง มี 31 แห่งชาวดัตช์จิวเป็นเจ้าของ 5 แห่งเจ้าของไม่ทราบภูมิสำเนาที่ชัดเจน ที่เจ้าของเป็นชาวกวางตุ้ง ไทหล่า และแคะก็มี 5, 3, 1 แห่งตามลำดับ ตามสถิติทางญี่ปุ่นระบุว่าในปี ค.ศ.1941 ในกรุงเทพฯ มีโรงสีข้าวที่สำคัญ 40 แห่ง เป็นของคนแต่จิว 34 แห่ง อีก 5 แห่งเจ้าของไม่ทราบภูมิสำเนา เป็นของชาวกวางตุ้งและชกเกี้ยนอย่างละแห่ง โรงสีของชาวชกเกี้ยนชื่อโรงสีข้าวเกี้ยนหงวนเป็นธุรกิจในเครือของ

นายหวางจ้งทวน ส่วนโรงสีข้าวที่มีชาวกวางตุ้งเป็นเจ้าของ G.W. สกินเนอร์ เห็นว่าเมื่อปี ค.ศ.1937 มี 4 แห่ง นอกจากนั้น ผู้เป็นเจ้าของบริษัทค้าข้าวส่วนใหญ่เป็นของจีนแต่จี๊ว บริษัทค้าข้าวรายใหญ่ที่สุด มีนายจงเอี้ยนชิว ซึ่งเป็นชาวแต้จิ๋วเป็นเจ้าของชื่อห้างซุ่นจวนหลี่ แต่ละปีขายส่งข้าวสารจำนวน 1.5 ล้านกระสอบ¹³

โรงสีข้าวที่มีชาวแต้จิ๋วเป็นเจ้าของส่วนใหญ่ได้ไปตั้งตัวแทนจำหน่ายข้าวไทยในชั่วเวลาหนึ่งในวิธีการเปิดสาขาคือส่งคนและออกทุนไปจัดตั้งสาขาในชั่วเวลาโดยตรง เช่น ห้างเบ็งซุน และห้างเบ็งจวนหลี่ ซึ่งเป็นบริษัทค้าข้าวไทยรายใหญ่ที่สุดในชั่วเวลาที่ตั้งอยู่กับกลุ่มเบ็งไทและกลุ่มหวังหลี่ อีกวิธีก็คือร่วมทุนกับบริษัทค้าข้าวในท้องถิ่นชั่วเวลาตั้งเป็นบริษัทในเครือหรือมีลักษณะเป็นตัวแทนจำหน่าย ซึ่งวิธีนี้เป็นที่นิยมมาก เจ้าของสาขาหรือตัวแทนจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน สาขาหรือตัวแทนจำหน่ายเหล่านี้ล้วนแต่เป็นบริษัทค้าข้าวในรูปแบบขายส่ง ในท้องที่ชั่วเวลาเรียกว่าเป็น “ห้างเรียนด์” ในช่วงที่รุ่งเรืองที่สุดมีมากถึง 60-70 แห่งเงินทุนขนาดใหญ่สุดจะใช้เวลาเกินกว่า 100,000 เหรียญจีน (ตำหยาง) ส่วนรายเล็กเป็นใช้เวลาเกิน 10,000-20,000 เหรียญจีน บริษัทค้าข้าวชาวแต้จิ๋วในประเทศไทยต่างก็ใช้วิธีนี้ส่งเสริมการจำหน่ายข้าวไทยไปยังชั่วเวลา แต่พ่อค้าโรงสีข้าวชาวกวางตุ้งและชกเกี้ยน ทิศทางการส่งเสริมการจำหน่ายข้าวเน้นหนักทางด้านสิงคโปร์

พ่อค้าชาวจีนแต้จิ๋วนอกจากใช้วิธีขนส่งข้าวไทยไปยังชั่วเวลาโดยตรงทางเรือแล้ว มีบางส่วนส่งผ่านฮ่องกง เพราะมีพ่อค้าข้าวจำนวนไม่น้อยในเขตแต้จิ๋วชั่วเวลาด้วยสาเหตุประการต่าง ๆ ต้องเดินทางไปสั่งซื้อข้าวที่ฮ่องกง ผู้ประกอบการค้าข้าวในฮ่องกงจะกระจุกตัวในย่านหนานเป่ยหาง (น้ำปักห่าง) ย่านหนานเป่ยหางจะเป็นจุดสำคัญในการกำหนดทิศทางการค้าระหว่างประเทศของฮ่องกงในขณะนั้น นับว่าเป็นย่านการค้าที่มีอิทธิพลมากในฮ่องกง และการก่อตั้งย่านการค้าหนานเป่ยหางและผู้ประกอบการค้าในย่านนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว มีการประเมินกันว่า “หนานเป่ยหาง คือ ศูนย์รวมยอดเยี่ยมทางการค้าในขณะนั้น นั่นก็คือความยอดเยี่ยมในการประกอบการค้าของชาวแต้จิ๋ว ในย่านหนานเป่ยหาง การทำการค้ารายใหญ่สุดคือทำการซื้อขายข้าว ซึ่งส่วนใหญ่มาจากประเทศไทย เวียดนาม และพม่า แต่ช่วงก่อนทศวรรษที่ 20 ชาวไทยจะนำเป็นแหล่งที่มาที่สำคัญ คือ ในปี 1932 การนำเข้าข้าวทั้งหมด 57% เป็นข้าวไทย มีเรือขนส่งข้าวเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ-ฮ่องกงกว่า 20 ลำ (ด้านเวียดนามประมาณ 10 ลำ) นายจ้าวจื้อซุน ผู้จัดการบริษัทการค้าเซียงไท จำกัด (พ่อค้าข้าว) ได้กล่าวในบันทึกความทรงจำว่า “พ่อค้านำเข้าข้าวฮ่องกงต้องอาศัยการนำเข้าข้าวไทยเป็นส่วนใหญ่ประมาณกว่า 80% ห้างซื้อขายข้าวไทยในย่านหนานเป่ยหางล้วนแต่เป็นตัวแทนจำหน่ายข้าวของโรงสีข้าวไทยกับบริษัทค้าข้าวไทยในจำนวนร้านค้าข้าวดังกล่าวที่ตั้งขึ้นในช่วงแรกและพอมือชื่อเสียง ได้แก่ ห้างเคียนไทหลง (กลุ่มหวังหลี่) ซุนชกเล็ง กิมเซ็งหลี่

งานสอด ยูเด็กซุน หลี่เฮง กวางเอ็งเล็ง เม่งยูโท ไทซุนเซียง" เป็นต้น¹⁴ ฉะนั้น พ่อค้าชาวโนเขตแต่จิว ชาวเถาเดินทางไปยังฮ่องกงเพื่อสั่งซื้อข้าวสารก็อาศัยความสะดวกในด้านภาษาและความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือที่เป็นญาติสาเนาเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงชอบที่จะไปทำการค้าขายข้าวไทยในย่านหนานเป่ยหาง

อย่างไรก็ตาม สำหรับการส่งออกของข้าวเวียดนามทางของต่างประเทศมีบทบาทสำคัญ ในปี ค.ศ.1929 มีข้าวเวียดนามส่งออกทั้งหมด 440,000 ตัน มี 41% ได้ถูกส่งไปจำหน่ายยังประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น เป็นต้น โดยผ่านทางฝรั่งเศส 31% ส่งไปยังฮ่องกงที่เหลือถูกส่งไปยังท้องที่ต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ข้าวเวียดนามที่ส่งไปยังฮ่องกงส่วนใหญ่จะส่งไปจำหน่ายต่อไปในประเทศจีนโดยทางฝรั่งเศส ข้าวเวียดนามที่ทางทางฝรั่งเศสเป็นผู้จัดจำหน่ายส่วนใหญ่ถูกนำไปขายที่นครเซี่ยงไฮ้ ในปี ค.ศ.1926 ข้าวเวียดนามส่งไปยังประเทศจีน มีมากถึง 7,984,828 หาบ นับว่าเป็นปีที่ข้าวเวียดนามส่งไปขายจีนมากที่สุด ในจำนวนนี้ ส่งไปขายที่เซี่ยงไฮ้มีจำนวน 3,852,411 หาบ หรือเท่ากับ 48.3% ของข้าวเวียดนามส่งขายประเทศจีนทั้งหมดในปีนั้น โดยทั่วไปแล้ว ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ข้าวเวียดนามที่นำเข้าเซี่ยงไฮ้ 55% ดำเนินการโดยทางฝรั่งเศส อังกฤษ และอเมริกา 30% ดำเนินการโดยทางญี่ปุ่นที่ดำเนินการโดยพ่อค้าจีนเองมีเพียง 15% หรืออีกนัยหนึ่งคือจำนวนที่เหลือจากที่ห้างของต่างประเทศดำเนินการไป แต่ห้างของต่างประเทศในชั่วเดาน้อยรายที่ดำเนินการค้าข้าวขนาดใหญ่¹⁵ เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ข้าวเวียดนามที่นำเข้าข้าวเถาจำนวนมากจะต้องประสบปัญหาแหล่งที่มาขณะเดียวกันพ่อค้าข้าวจากแต่จิวและอำเภอเหมย จึงต้องสั่งซื้อข้าวจากบริษัทค้าข้าวไทยในชั่วเถาหรือฮ่องกง

ข้าวไทยที่ส่งไปจำหน่ายในประเทศจีนเกือบทั้งหมดอยู่ในมือของพ่อค้าข้าวชาวจีน แต่จิวในประเทศไทย พ่อค้าเหล่านี้ยังได้ตั้งสาขาหรือตัวแทนจำหน่ายข้าวไทยในชั่วเถาและฮ่องกง ซึ่งต่างก็เป็นบริษัทค้าข้าวที่ทรงพลัง นั่นคือ เซียนไซสำคัญที่ข้าวไทยส่งไปยังฮ่องกงเป็นจำนวนมาก

2. คุณภาพของข้าวไทย

นาย H.D. ฮิวอาเตอร์ (แปลตามสำเนียงภาษาจีนกลาง) หัวหน้าด้านศุลกากรแต่จิวเคยชี้ให้เห็นว่าประชากรแต่จิวที่มีฐานะต่างก็นิยมรับประทานข้าวไทย เพราะเป็นข้าวสวยที่นุ่มและหอม ในรายงานภาวะการค้าของด้านศุลกากรแต่จิวปี ค.ศ.1934 ได้ประเมินคุณภาพข้าวไทยว่ามีคุณภาพเท่ากับข้าวชั้นดีของข้าวนาปีกวางตุ้ง สาขาหมู่หูอันเพย และข้าวฮกเกี้ยน ในปี ค.ศ.1932 คุณภาพข้าวไทยได้รับรางวัลจากงานแสดงสินค้านานาชาติแคนาดาในปีนั้นคุณภาพของข้าวเวียดนามรองจากข้าวไทยมาก ข้าวที่ส่งออกไปยังตลาดฮ่องกงมีคุณภาพเท่ากับข้าวชั้นสองของข้าวไทย ส่วนใหญ่ต้องนำมาผสมข้าวไทยในฮ่องกง จึงจะ

ส่งเข้าจำหน่ายในประเทศจีน¹⁶ จึงทำให้ผู้สั่งซื้อข้าวเขตแต้จิ๋ว อำเภอเหมย จำต้องซื้อข้าวไทยเป็นอันดับแรก ฉะนั้น คุณภาพดีเยี่ยมของข้าวไทยเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ข้าวไทยมีความได้เปรียบในการแข่งขันในตลาดแต้จิ๋วชวเถา

3. ความแตกต่างด้านราคาของข้าวไทยระหว่างตลาดกรุงเทพฯและชวเถา

คุณภาพข้าวดีเป็นเหตุให้ข้าวไทยจำหน่ายในตลาดค่อนข้างสูง เช่น เมื่อต้นทศวรรษที่ 20 เมื่อข้าวชั้นดีของจีนมีราคาพุ่งสูงถึงหาบละ 8 เหรียญ ราคาข้าวไทยก็สูงขึ้นตามเป็นหาบละ 6-8 เหรียญ แม้ข้าวชั้นต่ำของข้าวไทยยังขายในราคาหาบละ 6-7 เหรียญ ข้าวย่างกุ้งและไซ่ง่อนแม้จะมีการซื้อขายบ้างแต่ราคาค่อนข้างต่ำ¹⁷ ในช่วงปี ค.ศ.1925-1928 เมื่อข้าวชั้นดีของจีน (ข้าวเจ้าหมวยจิบ) ราคาพุ่งถึงจุดสูงสุดหาบละ 11.5 เหรียญ เป็น 13 เหรียญ ข้าวไทยชั้นดี (ข้าวสวนจิบอี) ก็พุ่งสูงขึ้นจาก 10.5 เหรียญ เป็น 12.0 เหรียญ แต่ข้าวเวียดนาม (ข้าวเพะจิบอี) ก็ขายได้จาก 9.5 เหรียญ เป็น 11 เหรียญ ในทางตรงกันข้ามกับราคาจำหน่ายที่สูงขึ้น ด้านทุนการผลิตข้าวไทยกลับต่ำมาก ทำให้ราคาส่งออกต่ำกว่าราคาในชวเถามาก ราคาข้าวส่งออกถูกกำหนดขึ้นโดยโรงสีข้าว รวมทั้งต้นทุนการตกแต่งภาชีขายออก และค่ากระสอบ ส่วนภาระอื่น ๆ เช่น ค่าขนส่ง ค่าประกันภัย ผู้สั่งซื้อเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย ส่วนนี้จะให้ทางกรุงเทพฯหรือฮ่องกงช่วยดำเนินการ คือ ราคาข้าวไทยนำเข้าชวเถาเท่ากับราคา CIF ฉะนั้น ราคาข้าวไทยในชวเถาจะต้องรวมราคานำเข้าที่กำหนดไว้ก่อน ก่อนปี ค.ศ.1934 ราคาข้าวไทยในชวเถากับราคาส่งออกที่กรุงเทพฯมีการแตกต่างกัน 0.32 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ โดยเฉลี่ย เทียบกับราคา CIF ต่างกันโดยเฉลี่ย 0.21 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ ช่วงปี ค.ศ.1935-1939 มีราคาส่งออกต่ำกว่า 0.32 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ ต่างกับราคา CIF 0.11 ปอนด์¹⁸ การแตกต่างของราคาดังที่ได้กล่าวมานี้มีความหมายในแง่ที่ว่า:

1. ทำให้พ่อค้าจีนมองเห็นว่าการนำเข้าไทยไปจำหน่ายที่ชวเถาจะต้องมีกำไรไม่มีทางจะขาดทุน
2. ทำให้พ่อค้าข้าวไทยสามารถแข่งขันราคากับข้าวคุณภาพดีของประเทศจีนได้ H.D. ฮิววาเตอร์ หัวหน้าด้านศุลกากรแต้จิ๋วเคยกล่าวว่า สำหรับข้าวหมูของจีนกับข้าวไทยราคาเป็นเรื่องที่สำคัญมากขอให้มีความเป็นไปได้ ข้าวไทยจะสามารถจำหน่ายได้ในราคาต่ำกว่าข้าวหมู¹⁹

ในปี ค.ศ.1925-1938 การเปรียบเทียบข้าวชั้นดีของไทยและของจีน ราคาข้าวไทยมักจะมีราคาต่ำกว่า 1-2 เหรียญ เมื่อข้าวมีคุณภาพเท่ากันแต่ราคาแตกต่างกัน ข้าวไทยย่อมได้เปรียบในเชิงการตลาด ฉะนั้น ตลาดที่ราคาข้าวชั้นดีของจีนมีแนวโน้มสูงขึ้นทำให้เกิดราคาแตกต่างกันขึ้น ย่อมเป็นผลดีต่อการส่งข้าวเป็นจำนวนมากไปยังชวเถา ในกรณีนี้

การค้ำค้ำเนินตามปกติบริษัทค้าข้าวไทยรายใหญ่ในชั่วเดา จะมีกำไรปีละ 50,000-60,000 เหรียญโดยเฉลี่ย ส่วนพ่อค้ารายย่อยก็ยังสามารถกำไรได้หลายพันเหรียญ จะเห็นได้ว่าราคาเป็นกลไกสำคัญในการปรับแก้ดุลยภาพของการค้าข้าวไทย การแตกต่างด้านราคาระหว่างกรุงเทพฯ และชั่วเดาก็เป็นเงื่อนไขสำคัญในการผลักดันให้พ่อค้าจีนดำเนินการด้านส่งข้าวไทยไปยังชั่วเดาอย่างชะงักงัน

4. แนวโน้มระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาลการค้า

ตามผลการสำรวจวิจัยเกี่ยวกับแนวโน้มระยะยาวเกี่ยวกับฤดูกาลเปลี่ยนแปลงด้านการค้าข้าวระหว่างไทย เวียดนาม และจีน ของนักวิชาการจีน นายอู่เจิ้ง คือ ช่วงเดือนมีนาคมและพฤษภาคมของแต่ละปีจะเข้าสู่ฤดูกาลนำเข้าข้าวต่างประเทศ สำหรับจีนและฮ่องกง ข้าวไทยส่งไปยังประเทศจีนจะมีจำนวนสูงสุดในเดือนมีนาคม และเดือนพฤษภาคม สำหรับข้าวเวียดนาม สถิติต่ำสุดจะอยู่ช่วงเดือนกรกฎาคม-กันยายน จะเห็นได้ว่าฤดูกาลการค้าข้าวของไทยจะมาก่อนและช่วงเวลายาวและเหมาะสม เมื่อพ่อค้าไทยได้ก่อตั้งตัวแทนจำหน่ายในชั่วเดา และสามารถควบคุมช่องทางการค้าข้าวในฮ่องกง แนวโน้มระยะยาวในฤดูกาลเปลี่ยนแปลงทางการค้าข้าวมีส่วนช่วยให้การส่งข้าวไทยไปยังชั่วเดามีฐานะที่ได้เปรียบ คือ ในช่วงปี ค.ศ.1931-1934 ระหว่างฤดูกาลค้าข้าวเดือนมีนาคม-พฤษภาคม กับฤดูกาลการค้าข้าวชบเซาช่วงเดือนกรกฎาคม-กันยายน ปริมาณการค้าข้าวไทยมีจำนวนสูงกว่า 200,000 หาบ และ 800,000 หาบ ตามลำดับ หนึ่งปี ในสองฤดูกาลการค้าข้าวสูงกว่ากันถึง 1 ล้านหาบ แนวโน้มระยะยาวของข้อแตกต่างทางฤดูกาลค้าข้าวในด้านช่วงเวลาได้สร้างเงื่อนไขให้กับข้าวไทยสามารถครองตลาดข้าวในชั่วเดาได้มากขึ้น

4. เครือข่ายการค้า “ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชั่วเดา”

เครือข่ายการค้า “ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชั่วเดา” คือเครือข่ายการค้าที่ประเทศไทยกับฮ่องกง สิงคโปร์ ชั่วเดา เครือข่ายการค้านี้เป็นผลจากการวิวัฒนาการของพ่อค้าจีนในประเทศไทย ดำเนินการค้ากับจีนเป็นเวลาช้านาน เครือข่ายการค้าดังกล่าวแบ่งออกเป็นต้นด้านการส่งออกและด้านการนำเข้า สินค้าส่งออกที่สำคัญอันดับแรก คือ ข้าว รองลงมา คือ ไม้แปรรูป และสินค้าพื้นเมือง ส่วนสินค้าเข้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าพื้นเมืองของเมืองชั่วเดากับสินค้าจีนจากแหล่งผลิตอื่น ๆ การค้ากับสิงคโปร์ ฮ่องกง จะเป็นรูปของสินค้าผ่านแดน การค้ากับ ชั่วเดา อยู่ในลักษณะเป็นการค้าโดยตรง เครือข่ายการค้าดังกล่าวมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์การค้าระหว่างประเทศระดับภูมิภาคของสถาบันการค้าชาวจีน เครือข่ายการค้าดังกล่าวก่อตั้งขึ้นในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 และเป็นรูปร่างอย่างสมบูรณ์ช่วงต้นศตวรรษที่ 20

สาเหตุของการก่อตั้งและปรากฏเป็นรูปร่างของเครือข่ายการค้า “ฮ่องกง-สิงคโปร์

ชัวเถา” ปัจจุบันยังไม่มียกความใด ๆ ได้กล่าวถึงโดยเฉพาะเจาะจง แต่มีนักวิชาการเคยมีการกล่าวถึงบ้าง เช่น นายเจิงเจียนผิง นักวิชาการจีน เคยได้กล่าวว่า “โครงสร้างเบื้องต้นของการค้าต่างประเทศ และไทยอยู่ในกรอบครองของพ่อค้าชาวต่างประเทศเหล่านี้ได้ผูกขาดธุรกิจการค้าทั้งขาเข้าและขาออกที่ต้องข้ามทวีป โครงสร้างการค้าชั้นกลางประกอบด้วยพ่อค้าจีนซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้จัดการและคนกลาง ฉะนั้น การค้าที่มีลักษณะพิเศษที่เป็นภูมิภาค เช่น การค้าระหว่างฮ่องกง สิงคโปร์ มาเลเซีย เวียดนาม กับเมืองท่าตามชายฝั่งทะเลของจีนที่ผ่านมาผู้ประกอบการค้าดังกล่าวส่วนใหญ่ประกอบด้วยพ่อค้าจีน หรือห้างร้านจีน ประสบการณ์ดีและมีการจัดตั้งที่ดี ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๙ สินค้าที่ประเทศไทยนำเข้าจากจีนส่วนใหญ่เป็นสินค้าพื้นเมืองหรือสินค้าประเภทหัตถกรรมของเขตแต่จีวชัวเถา เช่น ประเภทถั่ว ผัก ผลไม้ หัวหอม หัวกระเทียม กระจาดพาง ร่มกระจาด เครื่องปั้นดินเผา ไบซา เป็นต้น สินค้าไทยที่ส่งออกไปยังประเทศจีนได้แก่ ข้าว เกลือ ปลาเค็ม เป็นส่วนใหญ่ ในช่วงเวลาดังกล่าวมีพ่อค้าจีนแต่จีวจำนวนไม่น้อยได้ก่อตั้งห้างร้านดำเนินธุรกิจทั้งส่งออกและนำเข้าระหว่างฮ่องกง สิงคโปร์ ชัวเถา ห้างร้านที่ทำธุรกิจด้านส่งออกและนำเข้าดังกล่าวต่างได้ตั้งสาขาตัวแทนจำหน่าย หรือธุรกิจร่วมกันขึ้นในฮ่องกง สิงคโปร์ และชัวเถา ดำเนินธุรกิจการค้าระหว่างไทยจีน ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในกรุงเทพฯ การประกอบการค้า ๓ เล้าเจริญรุ่งเรืองมาก ทำให้พ่อค้าชาวต่างประเทศไม่มีทางที่จะเข้าแข่งขันได้²¹ มีนักวิชาการญี่ปุ่น NAGANORO กับนายเงินฟูหมิน นักวิชาการจีนได้กล่าวว่า การนำเข้าสินค้าต่างประเทศของไทย ห้างของชาวต่างประเทศจะสั่งสินค้าจากต่างประเทศ สินค้าที่สั่งเข้าจากชัวเถาและท้องถิ่น ๆ ของจีน พ่อค้าจีนเป็นผู้ดำเนินการทั้งสิ้นในจำนวนพ่อค้าจีนดังกล่าว พ่อค้าจีนมีฐานะมั่งคั่งก็จะเดินทางไปสั่งสินค้าจากฮ่องกง สิงคโปร์โดยตรง²² บรรณาธิการหนังสือ เข็มชี้การค้ามหาสมุทรทางใต้ของจีนและของนักวิชาการญี่ปุ่น ได้กล่าวว่า สินค้าจีนที่นำเข้ากรุงเทพฯ ดำเนินการด้วยพ่อค้าจีนทั้งสิ้น มีทั้งสั่งเข้าโดยตรงจากจีนหรือฮ่องกง และสั่งผ่านสิงคโปร์มีจำนวนไม่น้อย การจัดการกับสินค้าดังกล่าว เนื่องจากการดำรงอยู่ของประเพณีนิยมและระบบสินเชื่อหรือเครดิตที่ผิดแปลกแตกต่างกับผู้อื่น ซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติมาเป็นเวลายาวนานระหว่างพ่อค้าจีนด้วยกัน ซึ่งจะเหมาะสำหรับพ่อค้าจีนเท่านั้น พ่อค้าชาติอื่นจะเข้ามีส่วนร่วมไม่ได้²³ นายเชียวฮวยง นักวิชาการจีนได้กล่าวว่า การประกอบอาชีพด้วยเทคนิคและความชำนาญที่ได้สืบทอดมา คือ เอลักษณะอย่างหนึ่งของชาวจีนโพ้นทะเล และชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทย²⁴ นักวิชาการญี่ปุ่น กล่าวว่า ดิน ฟ้า อากาศ ของไทยเหมาะกับการปลูก ผัก ผลไม้ ผลผลิตที่ได้มาเป็นชั้นรองแต่ราคากลับสูง จึงจำเป็นต้องสั่งเข้าจากชัวเถา (มีคนที่เขียนบทความชื่อว่า วัตถุประสงค์ที่โรงชื้อวไทยต้องการทั้ง ผักคอง ผักกาดคอง ส่วนใหญ่ต้องนำเข้าจากชัวเถา) พ่อค้าจีนได้มองเห็นว่าชาวจีนโพ้น

ทะเลนิยมใช้สินค้าจีนหรือเนื่องจากราคาย่อมเยา ทำให้สินค้าจีนมีตลาดกว้างใหญ่และสามารถควบคุมตลาดได้²⁵ นักวิชาการจีน นายเหยียวจุงเยียน กล่าวว่าทุกปีเรือที่เดินทางจากกรุงเทพฯไปชัวเถา บรรทุกข้าวสารเต็มระวาง ขากลับจะบรรทุกสินค้าพื้นเมืองเพื่อสนองความต้องการของผู้อพยพชาวจีนในประเทศไทย²⁶ จากคำกล่าวต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น แม้ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะอธิบายถึงสาเหตุเบื้องต้นอย่างละเอียดถี่ถ้วนแต่ก็พอที่จะแสดงถึงสิ่งเหล่านี้ มีส่วนเกี่ยวข้องกับสาเหตุ สองประการดังต่อไปนี้

1. ช่วงหลัง ปีค.ศ.1855 การดำเนินการค้าต่างประเทศของไทย พ่อค้าจีนในไทยต้องประสบแรงกดดันจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของบรรดาประเทศมหาอำนาจ ซึ่งเป็นประเทศมีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างสมบูรณ์แล้ว ภายใต้เงื่อนไขที่ยากลำบากในการพัฒนาตลาดต่างประเทศระยะไกลด้วยกำลังของตนเอง จึงไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากหันทิศทางไปขยายบทบาทที่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่ตนรู้จักดีและชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลกับคนเชื้อสายจีน ด้วยวิธีการที่สืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน ก็นับว่าเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งในการพัฒนาธุรกิจและปกป้องผลประโยชน์ของตนท่ามกลางบรรยากาศการแข่งขันการค้าอย่างเสรี

2. เป็นการผสมผสานเอื้ออำนวยประโยชน์ซึ่งกันและกันตามรูปแบบและขนาดผู้อพยพกับการวิวัฒนาการในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีน นอกเหนือจากนี้ ผู้เขียนเห็นว่ายังมีส่วนสัมพันธ์กับการมีประวัติความสัมพันธ์การค้าอันยาวนาน ผลกระทบจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของอังกฤษ ธุรกิจการคมนาคมขนส่งระหว่างไทยกับฮ่องกง สิงคโปร์ ชัวเถา การวิวัฒนาการด้านธุรกิจเงินดอลลาร์จนพ่อค้าจีนมีบทบาทที่นับวันจะมีความสำคัญยิ่งขึ้นต่อการดำเนินธุรกิจดังกล่าวข้างต้น

เข้าใจว่าพ่อค้าจีนในไทยซึ่งอุดมด้วยประสบการณ์ด้านการค้าได้เข้าใจถึงความหมายของการดำเนินการค้าระหว่างไทยกับฮ่องกง สิงคโปร์ ชัวเถา ฉะนั้น ตั้งแต่ก่อนและหลังสงครามเกียอู ระหว่างจีน-ญี่ปุ่น พ่อค้าจีนในประเทศไทยที่หาความรู้ร่ำรวยจากการดำเนินธุรกิจการค้า เช่น นายเกาเสียวชิว นายเงินหลุนฝ่าย พ่อของนายตั้งสิ่วเม็งตระกูลหวังหลี่ และนายเสียวเป่าชาน นายหลี่จู้ฮี้ ซึ่งเป็นชาวแต้จิ๋ว นายหวางจิ้นซิง นายหม่าดางจิ้น พ่อของนายมา บูลกุล ต้นตระกูลบูลกุล ซึ่งเป็นชาวกวางเจา นายอู๋เมียวหยวน ปู่ของนายจุลินทร์ ล่ำซ่า ซึ่งเป็นชาวแคะ นายหลิวซุงเมี่ยน ซึ่งเป็นชาวฮกเกี้ยน ผู้นำชาวจีนในประเทศไทยเหล่านี้เกือบทั้งหมดต่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจการค้า 3 เล้า คือ ฮ่องกง สิงคโปร์ ชัวเถา และธุรกิจโรงสีข้าวเพื่อการส่งออก²⁷

การก่อตัวของเครือข่ายการค้า “ฮ่องกง สิงคโปร์ และชัวเถา” ช่วงสำคัญอยู่ในช่วงที่มีการก่อตั้งสมาคมพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯขึ้นในปี ค.ศ.1910 ภายใต้อิทธิพลของสมาคม

พ่อค้าจีนดังกล่าว ช่วยให้ธุรกิจการค้า 3 เสาได้พัฒนาจากรูปแบบของการดำเนินธุรกิจแบบอิสระเสรีค่อย ๆ เข้าสู่รูปแบบที่มีการจัดตั้งมากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากพ่อค้าจีนที่ดำเนินธุรกิจการระหว่าง "ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชวเถา" ได้พากันก่อตั้งสมาคมการค้าตามสายอาชีพเป็นลำดับ สมาคมการค้าสายอาชีพที่ก่อตั้งอันดับแรกได้แก่ สมาคมโรงสี (ปี ค.ศ.1915-1918) โดยมีนายเกาเสี่ยวฉิว นายเงินหลุนเผย นายเลี้ยวเป่าชาน และพ่อค้าผู้มั่งคั่งอื่น ๆ เป็นผู้ก่อตั้ง เพื่อให้เป็นสถานที่ซึ่งติดต่อ เจรจาการซื้อขายข้าว และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกิจกรรมที่ดำเนินไปเพื่อให้บรรดาพ่อค้าจีนหรือกัน ในเรื่องของราคาข้าวเปลือกและข้าวสารกันเป็นการภายใน ส่งเสริมให้ธุรกิจการส่งออกได้อย่างราบรื่น ตลอดจนช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจการของโรงสีข้าว จนถึงปีค.ศ.1928 จึงได้ขอลดทะเบียนเป็นสมาคมการค้ากับรัฐบาลไทยโดยนายเงินเส้าเจิ้น (ตันซิวต้ง) ตระกูลหวังหลี่ สมาคมโรงสีข้าวเมื่อเริ่มแรกการก่อตั้งมีสมาชิกจำนวนหลายสิบลาย สมาคมนี้จะไม่เข้าร่วมกับการดำเนินการเคลื่อนไหวทางการเมืองและกิจกรรมของชุมชนจีน แต่หลังจากนั้น สถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไป เริ่มเข้าร่วมและริเริ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจนได้กลายเป็นสมาคมทางเศรษฐกิจที่อิทธิพลรองจากสมาคมพ่อค้าจีน²⁸

รองลงมาคือ สมาคมพ่อค้านำเข้า "ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชวเถา" ทราบว่าเป็นการปรับปรุงองค์กรจากสมาคมพ่อค้าไทยชวเถาจากปลายศตวรรษที่ 1929 สมาคมใหม่ตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1925 ส่วนได้ขอลดทะเบียนจากรับบาลเมื่อไรยังไม่ปรากฏชัด สถานที่ตั้งของสมาคมตั้งอยู่เลขที่ 5966 ถนนทรงวาด กรุงเทพฯ ในที่ทำการสมาคมยังได้มีสำนักงานตัวแทนของบริษัทเดินเรือดำเนินธุรกิจการจ่อระหว่างเรือ ในปีค.ศ.1928 สมาคมแห่งนี้ควบคู่กับสมาคมโรงสีจะเป็นสถาบันการค้าของชาวจีนในประเทศไทยอย่างเปิดเผยเพียง 2 แห่งเท่านั้น ในทศวรรษที่ 30 ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานสมาคมพ่อค้านำเข้า "ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชวเถา" คือ นายเจาหยางจิง เป็นชาวแต้จิ๋ว

สมาคมการค้าแยกตามสายอาชีพทั้งสองดังกล่าวปรากฏขึ้น ช่วยให้ประเทศไทยดำเนินการค้ากับประเทศจีนเข้าสู่ยุคที่การพัฒนากิจการนำเข้าและส่งออกกับจีนอย่างมีการจัดตั้งและประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน

หากไม่รวมจำนวนบริษัทที่เป็นโรงสีข้าวและค้าข้าวแล้ว ช่วงทศวรรษที่ 20 และ 30 ในกรุงเทพฯ จะมีพ่อค้าจีนที่ดำเนินธุรกิจการค้าระหว่างไทย-ฮ่องกง-สิงคโปร์ และชวเถาประมาณ 60-70 แห่ง บริษัทแต่ละแห่งมีทุนรอนระหว่างหลายแสนบาทจนถึงกว่าล้านบาท บริษัทดังกล่าวต่างก็ได้ตั้งสาขาหรือตัวแทนจำหน่ายใน ฮ่องกง-สิงคโปร์ และชวเถาในตลาดฮ่องกง ผู้ที่ดำเนินธุรกิจการค้ากับไทยเรียกว่า "เซียมจิง" ส่วนจำนวนบริษัทมีเท่าไรไม่ปรากฏชัด จากการเปิดเผยของนักวิชาการจีน นายล่ายเหลียนชาน ว่า ชาวแต้จิ๋วใน

ฮ่องกงที่ดำเนินธุรกิจการค้ากับไทย-สิงคโปร์-เวียดนาม และจีน ด้านการส่งออกมีจำนวนประมาณกว่า 200 แห่ง ในจำนวนห้างร้านดังกล่าวขนาดการประกอบการที่ค่อนข้างใหญ่โต ได้แก่ การค้าขายกับประเทศไทย มีนักวิชาการจีนอีกคน คือ นายไช่เชียน กล่าวว่ ไม่รวมพ่อค้าดำเนินธุรกิจการส่งออกไปประเทศจีนแล้ว พ่อค้าจีนฮ่องกงที่ดำเนินธุรกิจการส่งออกในช่วงทศวรรษที่ 30 มีประมาณ 200 แห่ง จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “เซียมจิง” กับพ่อค้าจีนแต่จิวในฮ่องกงมีบทบาทสำคัญในธุรกิจการส่งออกของฮ่องกง ห้างร้านที่ทำการค้าขายกับประเทศไทยส่วนใหญ่กระจุกตัวบนแถว “น้ำปักยั้ง” ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีประมาณ 19 แห่ง ห้างตั้งขึ้นเริ่มแรกสุดคือ “เคียนโทหลง” กับ “หยวนพะ” (ทั้งสองแห่งต่างมีประวัติยาวนานกว่า 100 ปี) ปริมาณการค้าที่เป็นระดับสูงสุด เป็นเงินมากถึง 20 ล้านเหรียญฮ่องกง สมาคมพ่อค้าที่ทำการค้ากับประเทศไทยขณะนั้นเรียกว่า “เซียมจิงกงฮ้อ” อีกชื่อหนึ่งเรียกว่า “จ้วยอิดาง” ไม่แน่ชัดว่าสมาคมดังกล่าวตั้งขึ้นเมื่อไร สถานที่ตั้ง อยู่เลขที่ 136 ถนนยูงเล็กซี สมาคมดังกล่าวยังมีการจัดตั้งบริษัทเดินเรือ ชื่อ บริษัทเดินเรือจ้วยอิดำ ดำเนินธุรกิจกิจการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศไทยและฮ่องกงในปี ค.ศ.1929 มีห้างร้าน “เซียมจิง” บางแห่งได้ร่วมกันจัดตั้ง “สโมสรพ่อค้าแต่จิวฮ่องกง” ขึ้น ในสมาคมสโมสรดังกล่าวมีวัตถุประสงค์จะแลกเปลี่ยนข่าวสารการค้ากับการขจัดกรณีพิพาททางการค้า สมาชิกของสโมสรดังกล่าวประกอบด้วยผู้จัดการและเจ้าหน้าที่ติดต่อการค้าของพ่อค้าแต่จิวตามเมืองท่าฮ่องกง ประเทศไทยสิงคโปร์ ชัวเถา น่นอน องค์กรดังกล่าวที่ก่อตั้งขึ้นย่อมมีส่วนช่วยการประสานและส่งเสริมความสัมพันธ์ด้านการค้าระหว่างฮ่องกง ไทย สิงคโปร์ ชัวเถา³¹ ในชัวเถาผู้ที่ทำการค้าขายกับประเทศไทย โดยเฉพาะจะเรียกว่า “เซียมซาง” พ่อค้ากับประเทศไทยปรากฏขึ้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับบริษัทฮั่วเซียมการเดินเรือ ส่วนสมาคมที่ยุคอาณัติเดียวกันเกี่ยวกับการค้ากับไทยเรียกว่า “สมาคมเซียมซาง” ตามบันทึกของประวัติแต่จิวระบุว่าสมาคมได้เป็นเอกเทศเมื่อบริษัทการเดินเรือฮั่วเซียมต้องหยุดกิจการ นักวิชาการจีนนายลีฉางฟูคิดว่าบริษัท เดินเรือดังกล่าวหยุดกิจการเมื่อ ปีค.ศ.1916 (ช่วงที่ประเทศไทยห้ามส่งข้าวออก) แต่ยังไม่ม่หลักฐานชี้ว่าสมาคมเซียมซาง ก่อตั้งขึ้นเป็นทางการในปี ค.ศ.1916 เมื่อปี ค.ศ.1933 ในชัวเถามีพ่อค้าทำการค้าขายกับประเทศไทยมีจำนวน 54 แห่ง ประมาณการค้าต่อปีประมาณ 400,000 เหรียญจีน เงินทุนทั้งหมด 90% เป็นทุนจากพ่อค้าจีนในประเทศไทย นอกจากนั้นในชัวเถายังมีสมาชิกของสมาคมโรงทำซีอิ้ว และโรงทำผลไม้ พืชผักดอง ก็ได้ดำเนินการค้ากับไทยด้วย³² ในสิงคโปร์มีห้างร้านที่ดำเนิน ธุรกิจการค้าระหว่างฮ่องกง ชัวเถา ในปี ค.ศ.1946 มี 29 แห่ง ส่วนใหญ่มีชาวแต่จิวเป็นเจ้าของกิจการเงินทุนทั้งหมดประมาณ 20 ล้านเหรียญสิงคโปร์³³ พ่อค้าจีนในประเทศไทยก็ได้อาศัยช่องทางดังกล่าวดำเนินการค้ากับจีน เครือข่ายการค้า “ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชัวเถา” มีลักษณะพิเศษ 6 ประการคือ

1. ห้างร้านแต่ละแห่งมีการแบ่งงานกันค่อนข้างชัดเจน ซึ่งโดยทั่วไปพอแยกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การส่งข้าวออก และการส่งออกนำเข้าอาหารและสินค้าเบ็ดเตล็ด

2. ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าจีนแต่จิว ตารางที่ 3 ระบุ ยี่ห้อ ห้างร้าน บริษัทในกรุงจำนวน 69 แห่ง ที่ดำเนินธุรกิจการค้าระหว่าง “ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชวเถา” (ไม่รวมโรงสีข้าวและบริษัทค้าข้าว) ที่เป็นพ่อค้าจีนแต่จิวอย่างเด่นชัด 47 แห่ง หรือเท่ากับ 68% ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น บริษัทที่เกี่ยวข้องในฮ่องกง-สิงคโปร์ กับโรงสีข้าวและบริษัทค้าข้าวในกรุงเทพฯ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าจีนแต่จิว

3. อาศัยการค้าระหว่างไทยกับชวเถาเป็นสายหลัก ก่อนอื่นจากตาราง 4 ในห้างร้านจำนวน 69 แห่ง ที่มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับการค้ากับชวเถา 45 แห่ง หรือ เท่ากับ 65% นอกจากนั้น ท่าเรือชวเถายังเป็นเมืองท่าที่ใหญ่ที่สุดสำหรับประเทศไทยดำเนินการค้าขายกับจีน ผู้เขียนได้ทำการสำรวจศึกษารายการการค้าของด่านศุลกากรต่างๆ ของจีนหลายปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าในรายงานภาวะการค้าของด่านศุลกากรแต่จิวได้มีบันทึกที่เกี่ยวข้องกับสภาวะการค้าระหว่างของไทยจีนค่อนข้างมาก รองจากนั้นมิปรากฏขึ้นในรายงานด่านศุลกากรโหลล่า แต่ก็เพียงประปรายเท่านั้น ในรายชื่อเจ้าหน้าที่ศุลกากรทั้งเป็นชาวจีนและต่างประเทศด่านศุลกากรแต่จิวนั้นยังปรากฏว่าได้มีการจ้างคนไทยหลายคนทำหน้าที่เป็นยามตรวจการ นั่นก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในด้านศุลกากรโดยเฉพาะท่าเรือชวเถาเมื่อเทียบกับเมืองท่าต่างๆ ตามฝั่งทะเลทางใต้ของจีนมีปริมาณขนถ่ายสินค้าในขนาดเป็นรองจากท่าเรือเซี่ยงไฮ้และกวางเจาเท่านั้น ชวเถายังเป็นตัวประสานเชื่อมโยงการค้าระหว่างทางเหนือและทางใต้ของจีนที่สำคัญด้วย แต่ละปีการส่งสินค้าออกจากชวเถาไปยังประเทศไทย (หรือผ่านฮ่องกง สิงคโปร์) มีจำนวนไม่น้อยไม่ใช่เป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นเองในท้องถิ่น เช่น สิ่งทอ จากเซี่ยงไฮ้ รมกระดาษจากวันเวลา โบายาจากฮกเกี้ยน สมุนไพรจากทางเหนือ เหล้าจากเทียนสิน เป็นต้น สินค้าเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่พ่อค้าชวเถาเป็นคนจัดหา มา ดังที่นักวิชาการจีนนายเหยาจงเหียน กล่าวว่า การส่งสินค้าออกของชวเถาส่วนใหญ่ดำเนินโดยระหว่างชาวแต่จิวในประเทศจีน และชาวแต่จิวต่างประเทศ³⁴ ซึ่งหมายความว่า ไม่ว่าจะ เป็นสินค้าพื้นเมืองของชวเถาเองหรือเป็นสินค้าผลิตจากแหล่งผลิตจากแหล่งผลิตอื่นของจีน หลังจากส่งออกจากชวเถาแล้วสามารถผ่านช่องทางของพ่อค้าจีนแต่จิวดังกล่าวเข้าสู่ประเทศไทย

ประการสุดท้าย คือ ผู้อพยพชาวจีนในประเทศไทยส่วนใหญ่มาจากชวเถา แต่ละปีชวเถาได้รับเงินที่ชาวจีนโพ้นทะเลส่งกลับเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวเป็นจำนวน 10 ล้านบาท ผู้ประกอบการธุรกิจด้านโพยก๊วนส่วนใหญ่เป็นชาวแต่จิว เมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สี่ในห้าของบริษัทโพยก๊วนในกรุงเทพฯ ผู้ประกอบการเป็นชาวจีนแต่จิว ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยมีโพยก๊วนมากถึง 110 แห่ง เป็นของชาวจีนแต่จิว 75 แห่ง ชาวกะ 20 แห่ง

ตารางที่ 5

เครื่องหมายการค้าสินค้าเงินของกิจการ “เซียวลีซาน” ปี ค.ศ.1920-1941

ภูมิลำเนา	แต่จิว	ฮกเกี้ยน	ลูกค้า	ไม่แน่ชัด	รวม
	47 (คิดเป็น 68%)	2	3	17	69
สายกิจการ ชิวเดา บางส่วนค้า กับสายฮองกง สิงคโปร์ด้วย	หย่งซิ่งเสียง, เทอเจิงซิ่ง, เทอเจิงลี่, ดงเทอจ้าน, จิวจิวซาง, บริษัทเทอซาง, เทอลี่เป็ง, เฝิงไต้, จื่อเจิง เจียนลี่, เสี่ยวเป่า, อวีหลง, จี้เทอเจิง, จี้เจิงเพิง, ซุ่นเสี่ยวไท่, กว่างอวีหลง, ซินเทอจี, เจาเทอ, ไต้ซาง เสี่ยวหลงซิ่ง, ผู้ซิ่งลี่, เจิงฟา, หยวนไท่ซิ่ง, หลอวีหลง, ดงผู้ลี่, เทอซางไต้, เสี่ยวเสียงฟา, เจียซิ่งลี่, หลินจื่อฟา, หนานเสียงไต้, จวินฟา	เทียนเซ็ง	เจิงเพิงไต้ ไต้ซิ่งซาง บ.ผู้คงไป	เทอเซ็งจ้าน ทงเจิงไต้ อวีฟาหยวน ซินตง เหมี่ยนลี่จ้าน หลงเป่า เทอซิ่งเป่า ผู้เซ็ง ซิ่งซาง	45 (คิดเป็น 65% ของ ทั้งหมด
สายฮองกง	เทอซุ่นซิ่ง, ไซ้เทอ, เต๋อซุ่นเซ็ง, หนานเจิงซิ่ง, เหม้ยเซ็ง, เจินแ้วจี้, บิ่งหลงซาง			หยวนซิ่งหลง เจินสี่จี้ หยวนลี่ ซินซุ่นไต้ เหยเซ็ง ผู้เทอ, ซงจี้ ทงซิ่งลี่	12
สายสิงคโปร์ (รวมสาย- ฮองกงด้วย)	จางเจิงจ้าน, หลงชิวลี่, หลงซาง, โคซางลี่, โคซิ่งลี่, เซ็งเทอซาง, คุนเซ็ง, เทอเซ็ง	เจียนหยวน			12

แหล่งที่มา : “ประวัติผู้นำชาวจีนในประเทศไทยของนาย จี้จู้ซิ่ง
ชื่อเขียนของ NAKASHIMA MUNEKAZU

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. การอาศัยกลุ่มธุรกิจตระกูลเป็นแกนกลาง จากผลการสำรวจของสภาการวางแผนของญี่ปุ่น ได้สรุปถึงกลุ่มพ่อค้าจีนในประเทศไทยประกอบด้วย 8 ตระกูล เมื่อเร็วๆ นี้ นักวิชาการญี่ปุ่น นายสิทิวคิง ได้ทำการแก้ไขปรับปรุงผลงานวิจัยดังกล่าว คือ กลุ่มพ่อค้าจีน 8 ตระกูล มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ ผู้ประกอบการล้วนแต่เป็นชาวแต้จิ๋ว³⁶ พวกเหล่านี้ได้ประกอบธุรกิจการค้า “ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชัวเถา” ตั้งแต่แรกเริ่ม ส่วนธุรกิจที่ประกอบการมีลักษณะเป็นเอนกประสงค์ เงินทุนแน่นหนา มาก รายงานประจำปีหน้าหยางฉบับ 1939 ได้ยกตัวอย่างว่า โรงสีข้าวสำคัญ ๆ 27 แห่งในกรุงเทพ 6% เป็นของกลุ่มธุรกิจ 8 ตระกูลดังกล่าว ธนาคารพ่อค้าจีนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการค้าไทยจีน ตลอดจนธุรกิจการเดินเรืออยู่ในมือของกลุ่มธุรกิจ 8 ตระกูล ตัวแทนจำหน่ายและสาขาที่ตั้งอยู่ฮ่องกง สิงคโปร์ ชัวเถา เป็นธุรกิจที่ทรงอิทธิพล บุคคลที่เป็นแกนกลางของกลุ่มธุรกิจดังกล่าว รับหน้าที่เป็นผู้นำขององค์กรสถาบันเศรษฐกิจการค้า ทั้งยังเป็นผู้นำความคิดที่ทรงอิทธิพลสูงมากในชุมชนในการดำเนินการเคลื่อนไหวต่าง ๆ กลุ่มอิทธิพลที่มีพลังมากที่สุด ได้แก่ กลุ่มของตระกูลหวังหลี่ ตระกูลหวังหลี่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่อำเภอเฉิงไห่ ตระกูลนี้ตั้งตัวจากการทำการค้า “ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชัวเถา” ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทในเครือตระกูลหวังหลี่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้า “ฮ่องกง-สิงคโปร์-ชัวเถา” รวม 18 แห่ง ขอบเขตการประกอบการส่งข้าวออก การส่งออกและนำเข้าสินค้าเบ็ดเตล็ด การขนส่งเดินเรือ การเงินการประกันภัย เป็นต้น ผู้นำของตระกูลที่สำคัญคือ นายเงินเส้าหมิง (ตันชีวเม้ง) เคยดำรงตำแหน่งเป็นนายกสมาคมพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ และผู้แทนการค้าจีนประจำประเทศไทย ตระกูลหวังหลี่ยังเป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในด้านการกุศลและสาธารณะประโยชน์ ตลอดจนกิจกรรมการเมืองในชุมชน ส่วนการดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่สำคัญของตระกูลหวังหลี่ ผู้เขียนได้จัดทำตารางที่ 6 เพื่อการศึกษา นอกเหนือจากธุรกิจ 8 ตระกูลแล้วยังมีตระกูลของเตี้ยหลั่นเงิน แต้จิว (สหัสมหาคุณ) เยี่ยมเสียนชีวเจี่ยซาน แต้จิว อู่ตงปาย และ ยี่จื่อเลียง แต้จิว เป็นต้น รวม 20 กว่ากลุ่มตระกูลธุรกิจชาวจีนดังกล่าวต่างมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินการค้าระหว่างไทยกับฮ่องกง-สิงคโปร์-ชัวเถา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6

ยี่ห้อและกิจการของกลุ่มอุตสาหกรรมครอบครัว หวังหลี

สถานที่เจ้าของยี่ห้อ	ยี่ห้อและประเภทกิจการ	ลักษณะกิจการ
กรุงเทพฯ	หยวนซิงลี่ (โรงสี), ลีซิ่งหลง, (โรงสี), เจียนซิงลี่ (โรงสี), เจียนลี่จ้าน (โรงสี) บริษัทหลวงลี่, (ประกันภัย), เจียนลี่ (อิมพอร์ต-เอ็กพอร์ต), เทอเซ็ง (Import-Export) สำนักงานใหญ่หวังหลี (กิจการขายบ้าน), สำนักงานใหญ่หวังหลี (กิจการเดินเรือ, ค้าข้าว), บริษัทเงินหาวซิง (เครื่องสีข้าว), บริษัทเดินเรือเสียน (เดินเรือทะเล) ธนาคารหวังหลี (การเงิน)	ยกเว้น บริษัทเดินเรือ หลุนจวน จำกัด ที่มี คนอื่นร่วมหุ้น นอกนั้น เป็นกิจการครอบครัว ทุนตนเองทั้งหมด
ชัวเถา	หวังหลี, (ค้าข้าว, การเงิน), เงินฮัวลี่ (ค้าข้าว), Import-Export), เจียนหงวนลี่ (ค้าข้าว), บริษัทชานลี่ (กิจการขายบ้าน)	ทุนส่วนตัวทั้งหมด
ฮ่องกง	เจียนโตหลง (ค้าข้าว, การเงิน) หงลี่จ้าน (ค้าข้าว, Import-Export, เดินเรือ)	ทุนส่วนตัวทั้งหมด
สิงคโปร์	เงินหงวนลี่, (ค้าข้าว, Import-Export) เงินเซ็งลี่, (ค้าข้าว, Import-Export)	ทุนส่วนตัวทั้งหมด
ไต้หวัน	ห้างเจียนลี่, (ค้าข้าว, Import-Export)	ทุนส่วนตัวทั้งหมด

แหล่งที่มา : รวบรวมจากสถิติข้อมูลต่าง ๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. ได้สืบทอดประเพณีการค้าขายแบบจีนที่เด่นชัดที่สุดคือ ระบบการอำนวย
สินเชื่อ คือ วิธีการหักบัญชีด้านการค้า กล่าวคือ การดำเนินการค้าขายระหว่างไทยกับ
ฮ่องกง-สิงคโปร์ และชวา ระหว่างพ่อค้าจีนในเมืองท่าต่างๆ การชำระเงินค่าสินค้า
โดยทั่วไปจะใช้วิธีแบบเงินเชื่อ มีกำหนดเวลา 30 วัน, 60 วัน, 90 วัน และวิธีการหักบัญชี
ตอนสิ้นปี และการชำระเงินค่าสินค้าเมื่อรับมอบครบแบบตามกำหนดระยะเวลา หรือไม่มี
กำหนดระยะเวลาการชำระเงินค่าสินค้าในรูปเงินสดจะปฏิบัติต่อผู้ที่ติดต่อค้าขายเริ่มแรก
และผู้ที่มีเครดิตต่ำเท่านั้น สำหรับระบบเงินเชื่อ จะมีการกำหนดสัดส่วนที่ต้องชำระเป็น
เงินสดและเงินเชื่อ ซึ่งสัดส่วนดังกล่าวแตกต่างกันแต่ละห้างร้าน เช่น ในตลาดฮ่องกง
สัดส่วนระหว่างชำระเป็นเงินสดกับเงินเชื่อสำหรับค้าขายข้าวสารกับประทัด มีสัดส่วนเป็น 10:90
กระดาษสา ผัก สมุนไพร มีสัดส่วน 50:50 ผลไม้สดมีสัดส่วน 30:70 หากสถานการณ์เลว
ร้ายจะปรับสัดส่วนที่เป็นชำระเงินสดให้สูงขึ้น ระบบสินเชื่อดังกล่าว การสั่งสินค้าของพ่อค้า
ส่วนใหญ่จะติดต่อผ่านตัวแทนจำหน่ายของตน หรือสาขาของตน หรือเป็นที่รู้จักมักคุ้นกัน
ซึ่งอยู่ในแวดวงที่พอรู้เครดิตกัน การกู้เงินเพื่อดำเนินการค้าและการโอนเงินส่วนใหญ่จะ
ดำเนินงานผ่านธนาคารจีนหรือร้านค้าเงินที่รู้จักมักคุ้น³⁷ อย่างไรก็ตามการใช้ระบบเงินเชื่อ
ดังกล่าว คงมีส่วนช่วยในด้านการปกป้องตนเอง แต่ในขณะเดียวกันจะเป็นเครื่องกีดขวาง
การขยายตัวทางการค้าได้

6. การขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ โดยทั่วไปจะใช้วิธีการเช่าเรือจากบริษัทเดิน
เรือต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือของประเทศอังกฤษและประเทศนอร์เวย์ แม้ว่าเรือ
สินค้าบางลำที่ชุกธงจีนเมื่อเทียบท่าชวา เป็นเรือที่เช่าจากบริษัทเรือต่างประเทศทั้งนั้น³⁸
การขนส่งข้าวไทยออกนอกส่วนใหญ่ดำเนินการโดยเรือที่มีสัญชาตินอร์เวย์ เคยมีการ
ถกเถียงถึงเรื่องให้เรือของจางซางจี ของจีนเปิดสายการเดินทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ-เชียงใหม่
แต่ผลสุดท้ายไม่ประสบความสำเร็จ จะมีได้แต่ก่อนปี ค.ศ.1932 เคยมีเรือสินค้าจีนหลายลำ
บรรทุกข้าวไทยไปยังเชียงใหม่โดยตรง³⁹ เนื่องจากค่าระวางเรือของบริษัทเรือต่างประเทศสูง
มากจนบรรดาพ่อค้าจีนทนความโหดไม่ได้ ตั้งแต่ต้นศตวรรษนี้ได้ค่อยๆ มีการก่อตั้งบริษัท
เดินเรือจีนขึ้นหลายแห่ง เช่าเรือมาดำเนินการขนส่งและเป็นตัวแทนของบริษัทเดินเรือต่างประเทศ
ที่สำคัญได้แก่ บริษัทการเดินทางเรือฮัวเซียน บริษัทเดินเรือวันหลี่ และบริษัทเดินเรือไฉ่ฮก
ในช่วงทศวรรษที่ 20-30 บริษัทเดินเรือวันหลี่มีชื่ออีก 2 ชื่อ คือ บริษัทเดินเรือจงเซียม
และบริษัทเดินเรือโปหลิง เคยเช่าซื้อและเป็นตัวแทนของบริษัทเดินเรือของนอร์เวย์หลายลำ คือ
เรือ อาเซียลีหนานา, "เซียหลงตุ" "เซียหลี่ซือ" , "เซียเล็กซือ" , "อามู่" , "ไฮเฮง" , "ไฮหลี่"
เรือสินค้า ดังกล่าวมีน้ำหนักระวางทั้งสิ้นรวม 16,731 ตัน ส่วนเรือ "เหมยตง" ของบริษัท
เดินเรือเดนมาร์กตัวแทนบริษัทในชวาชื่อ "ไต้เข้าชาน" สายการเดินทางเรือสำคัญของบริษัทนี้

คือ เส้นทางระหว่างกรุงเทพฯ-ฮ่องกง-สิงคโปร์ และชัวเถา เทียวเรือจะมีเที่ยวเรือที่มีกำหนดเวลาแน่นอนกับไม่กำหนดเวลาแน่นอนสองประเภท⁴⁰ การที่พ่อค้าจีนได้พัฒนาตัวเองจากการที่ต้องพึ่งพาการขนส่งทางเรือของบริษัทต่างชาติทั้งหมดเปลี่ยนมาเป็นการเช่าเรือต่างชาติมาดำเนินการขนส่งสินค้าระหว่างไทย-ฮ่องกง-สิงคโปร์ และชัวเถาเอง นับว่าเป็นความก้าวหน้าของเครือข่ายการค้า ฮ่องกง-สิงคโปร์ และชัวเถา

คุณสมบัติสำคัญของเครือข่ายการค้า ฮ่องกง-สิงคโปร์ และชัวเถาอยู่ที่ว่าระบบการค้าดังกล่าวช่วยให้ประเทศไทยสามารถดำเนินการค้าขายกับจีนหลายช่องทาง และทำให้การค้าดังกล่าวสามารถดำรงอยู่และมีความก้าวหน้าอย่างราบรื่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

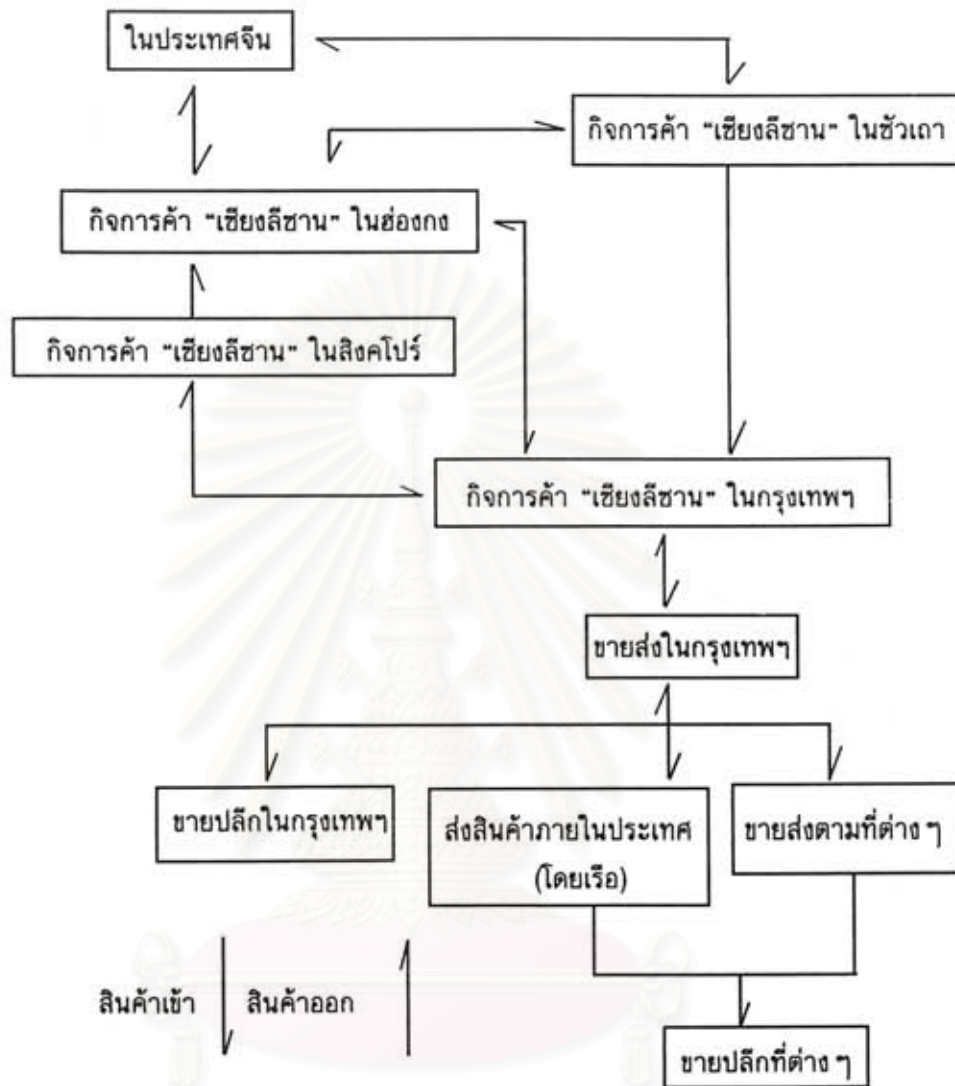
บรรณานุกรม

1. จำนวนผู้อพยพเงินจากสิงคโปร์ถึงประเทศไทย จาก Annual Departmental Reports Straits Settlement and Straits Settlement Gazette อัตรารัฐมนตรีผู้อพยพชาวจีนจากซัวเถาและข้อมูลมาจาก รายงานภาวะการค้าศุลกากรเงิน อัตรารัฐมนตรีผู้อพยพชาวจีนสัมพันธ์กับภูมิประเทศ ปี ค.ศ.1937-1938 จาก Siamese Foreign Office Journal
- 2.G.M. สกินเนอร์ เห็นว่า ปีค.ศ.1910-1941 การสมรสของผู้อพยพชาวจีนเพศชายมีสองทาง คือ (1) หลังจากทำงานในประเทศไทยหลายปีจะกลับภูมิลำเนาเดิมเพื่อทำพิธีสมรส จากนั้นจึงเดินทางกลับประเทศไทย
- 3.รายงาน 10 ปี ด้านศุลกากรแต่จีวี
- 4.หนังสือ "วิจัยชาวจีนโพ้นทะเล ของ NAKASHIMASA MUNERAZU" บทความว่าด้วยเศรษฐกิจชาวจีนโพ้นทะเล ของ FUKUDA SEIZO หนังสือ Chinese Society in Thailand ของสกินเนอร์ กับหนังสือ "วิจัยเศรษฐกิจชาวจีนโพ้นทะเล กับ บทความว่าด้วยเศรษฐกิจการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเล" ของ หยิวจิ่งซิน
- 5.หนังสือ "ชาวจีนโพ้นทะเลหนานหยางกับสังคมมณฑลกว๋างตุ้งกับฮกเกี้ยน" ของเงินต้า คาดว่าระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ชาวจีนโพ้นทะเลในไทยส่งเงินกลับบ้านเกิดคิดเป็นจำนวนเงินประมาณ 20-30 ล้านบาท ส่วนอาชีพของประชากรกับรายได้ในประเทศไทย ช่วงทศวรรษที่ 20-30 ข้อมูลอ้างอิงมาจาก "รายงานประจำปีเศรษฐกิจไทย" ของ นายเชียวฮิวหยง NAKASAMA MUNZKAZU และ G.W. สกินเนอร์
6. "รายงานเศรษฐกิจไทยประจำปี" ของนายเชียวฮิวหยง "ว่าด้วยประเทศไทย" จาก กองสำรวจเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แมนจูเลีย ญี่ปุ่น หนังสือ J.C. Ingram เรื่อง "Economic Change in Thailand since 1850" ยืนยันว่า หลังจากรัฐบาลจัดเก็บภาษีเงินได้แล้ว มีผู้หลีกเลี่ยงภาษีเป็นจำนวนมาก และ ผู้ที่เสียภาษีมียาจำนวนน้อย ปี ค.ศ.1937 มีรายได้เพียง 1.38 ล้านบาท ปีค.ศ.1938 มีรายได้ 1.85 ล้านบาท
- 7.ผล "วิจัยชาวจีนโพ้นทะเล" ของสภาวางแผนญี่ปุ่นชี้ว่าด้วยการค้ากับไทยของญี่ปุ่นส่วนใหญ่มาจากญี่ปุ่น และผู้ประกอบการเป็นชาวจีนส่วนใหญ่

8. วงการค้าญี่ปุ่นสนใจเรื่องขยายการค้าไทยกับญี่ปุ่น ตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นได้ส่งผู้เชี่ยวชาญไปสำรวจภาวะเศรษฐกิจข้าวเถา และอาศัยเงื่อนไขที่มีภูมิประเทศใกล้เคียงกัน ญี่ปุ่นได้ใช้ได้หัวนมผลิตสินค้าที่คล้ายคลึงกัน เพื่อแข่งขันกับจีน การแข่งขันการค้ากับญี่ปุ่นเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดกรณีพ่อค้าจีนเคลื่อนไหวต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น
9. ข้อมูลจากหนังสือ "บันทึกเรื่องราวแถบข้าวเถาแต่จิว 60 ปี ของนายเหลากวันอิง" หนังสือ "ข้อคิดเกี่ยวกับปัญหาอาหารของแต่จิว" ของนายเมิก เจียงเซ็ง
10. "รายงานศุลกากร 10 ปี" ช่วงปี ค.ศ.1912-1921, ค.ศ.1922-1931, ค.ศ.1931-1941
11. หนังสือ "ประวัติศาสตร์ไทย" ของนายเงินกางฮวา "Rice export from Burma Siam and French Indo-china" ของ C.J. Robertson "The Rice industry of Mainland Southeast Asia 1850-1914" ของ G Owen หน้า 73 ได้กล่าวถึงมีห้างชาวต่างประเทศส่งข้าวไปยังเชียงใหม่เป็นครั้งแรก
12. "สภาพทั่วไปของสยาม" ของนายเงินปูหมิง "เศรษฐกิจชาวจีนโพ้นทะเลประเทศไทย" ของนายเจ็งเจียนผิง "การขยายตัวสู่ต่างประเทศของชนชาติจีน" ของ NAGANORO
13. หนังสือ "จีนกับสยาม" ของนายจิจูยง หนังสือ "ประวัติผู้นำชาวจีนไทย" จากไทเป
14. "รายงานประจำปีเศรษฐกิจกวางตุ้ง ค.ศ.1940" "วารสารพิเศษหนันเปยหยาง ค.ศ. 1954" "ประวัติย่อฮ่องกง" ของนายล้ายเหลียนซ่าน "การค้าหนานหยางประจำปี ค.ศ.1940" "การค้าต่างประเทศของจีน" ของนายเฮอชิงเยียน "วารสารหอการค้าแต่จิวฮ่องกง ปี ค.ศ.1987"
15. "รายงานสำรวจภาวะการค้าข้าวและนำเข้าข้าวนครเชียงใหม่-ข้าว" ของรายงานฝ่ายสำรวจธนาคารออมสินพาณิชย์เชียงใหม่ "สถิติการค้าและการผลิตผลการเกษตรของจีน"
16. หนังสือจาก C.J. Robertson ที่เคยอ้างถึง รายงานจากกองสำรวจเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของกรมรถไฟแมนจูเรีย ญี่ปุ่น และ "รายงานสำรวจเศรษฐกิจไทย ปี ค.ศ.1931-1932" คาร์ซี ซินเบอร์แมน
17. หนังสือจาก นายเซียงกวันอิง อยู่เจ็ง ที่เคยอ้างถึงเกี่ยวกับราคาข้าวเชียงใหม่มีผลกระทบต่อราคาข้าวทั่วประเทศ และหนังสือ "อาหารและการค้าต่างประเทศของจีน" ของนายหมูป่าวซ่าน
18. ต้นทุนการผลิตข้าวของไทย จากหนังสือของ C.J. Ingram ที่เคยอ้างถึง Economic Development and Policies Rotterdam University 1972. หนังสือ Takeshi Motooka ที่เคยอ้างถึง "รายงานประจำปีหอการค้าฮ่องกง" The Shopping and Freight

19. รายงานการค้าด้านศุลกากรแต่จิว ปีค.ศ.1935
20. ความแตกต่างปริมาณการค้าข้าวและฤดูกาลผลิตข้าวระหว่างไทย เวียดนาม จากหนังสือของนายอุ๋เจ็ง ที่เคยอ้างมา
- 21,27,28. จากข้อเขียนของนายเจ็งเจียนผิง ที่เคยอ้างถึง
22. จากข้อเขียนของ NAGA NORO ที่เคยอ้างถึง
23. "เข้มีการค้าหนานหยาง" ปี ค.ศ.1946 จากข้อเขียนของ NAKSHIMA MUNEKAZU ที่เคยอ้างถึง
24. จากข้อเขียนของนายเซี่ยหิวหยงที่เคยอ้างถึง
25. "บทความเกี่ยวกับข้อสังเกตการทำสวนครัวของหนานหยางกับจินภาคใต้" ของ SAKURAI YOSHIJIRO และหนังสือ "เศรษฐกิจหนานหยาง"
- 26, 38. "ประวัติย่อแต่จิว ปี ค.ศ.1949" ของนายหยาวจงเอี้ยน
29. "ประมวลประวัติย่อของสมาคมชาวจีนโพ้นทะเลประเทศไทย" ของนายก๊วกดีเจียน
30. "ประวัติผู้นำชาวจีนประเทศไทย" จากไทเป "รายงานการค้าที่ก่อตั้งสมาคมของหอการค้าจีนแห่งประเทศไทย และข้อเขียนของ NAKASHIMA MUNEKAZU ที่เคยอ้างถึง รายงานสำรวจการค้ามณฑลกวางตุ้ง" ของนายช่ายเขียน "วารสารพิเศษการก่อตั้งสมาคมหนานเป่หยาง"
32. "ประวัติย่อแต่จิว" ของนายหยาวจงเอี้ยน ที่เคยอ้างถึง "ข้อมูลการลงทุนในประเทศของชาวจีนโพ้นทะเล" จากสถาบันวิจัยเซี่ยเหมินมหาวิทยาลัย
33. "รายงานประจำปี ปีค.ศ.1948"
34. "ประวัติย่อแต่จิว" ของหยาวจงเอี้ยน
35. รายงานสำรวจของธนาคารไต้หวัน ญี่ปุ่น ที่เคยอ้างถึง "ธุรกิจการเงินของชาวจีนโพ้นทะเลสยาม เมื่อหลังสงคราม" ของนายหลูเวยจี
36. ในกลุ่มธุรกิจใหญ่ 8 กลุ่ม นายหลี่ก๊วกซิง พิสูจน์ได้มี 7 กลุ่มเป็นคนแต่จิวจากข้อมูลประกอบอื่น ๆ ผู้เขียนยืนยันได้ว่า รายที่เหลือเป็นชาวแต่จิวเช่นเดียวกัน
37. ข้อเขียนของนายช่ายเขียน นายหยาวจงเอี้ยน NAKASHIMA MUNEKAZU ที่เคยอ้างถึง
39. "รายงานประจำปีหอการค้าฮ่องกง The Shipping and Freight ปี ค.ศ.1932,1933,1934" และข้อเขียนของนายเซี่ยหิวหยง ที่เคยอ้างถึง
4. "รายงานสถิติเกี่ยวกับเรือต่างประเทศ ปี ค.ศ.1935 ของด่านศุลกากรแต่จิว" "รายงานสำรวจชาวจีนโพ้นทะเลปีค.ศ.1942" ฝ่ายสัมพันธ์กับจินภาคกลาง สถาบันพัฒนาเอเชียแห่งญี่ปุ่น

โครงสร้างระบบการค้าไทย ช่องก-สิงคโปร์-ชัวเถา

หมายเหตุ ลูกศรแสดงสินค้าออก

ศูนย์วิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

NO THIS PAGE IN ORIGINAL

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ สอง

ผลกระทบจากการอพยพของชาวจีนแต่จิวต่อประเทศไทย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

NO THIS PAGE IN ORIGINAL

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ว่าด้วยเรื่อง “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” และสังคมชาวจีนโพ้นทะเล (กลุ่มชาวจีน) ในไทย

หลินฟง

“สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” ที่กล่าวถึงในบทความนี้ ซึ่งก็คือ “ถิ่นกำเนิด” “สายเลือด” “บุญ” “อาชีพ” และ “วัฒนธรรม” ซึ่งเป็นสิ่งที่คนเรามักจะกล่าวถึงในความเป็นจริงแล้วมันก็คือองค์ประกอบ 5 อย่างที่มีความสัมพันธ์กับสังคมมนุษย์เรา ทำไมจึงเรียกว่า “สายสัมพันธ์” นี่เป็นความเคยชินของมนุษย์เราที่มักจะหยิบยืมคำในศาสนามาอธิบายถึงการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต “สายสัมพันธ์” คำๆ นี้ที่ใช้กันในพุทธศาสนานั้นมีที่มาของมันในความหมายของมันแล้วก็หมายความว่า “พรหมลิขิต” นั่นเอง คำแปลจากใน “ฉือไห่” ก็คือ “สายสัมพันธ์” ในพุทธศาสนานั้นการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กันในแต่ละสิ่งนั้นภายในมีเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้วัตถุเกิดขึ้นมาหรือหายไปเรียกว่า “เหตุ” เงื่อนไขในส่วนที่เป็นส่วนสำคัญเรียกว่า “สายสัมพันธ์” ในพุทธศาสนาเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นเพราะบุญกรรม ความหมายของคำว่า “สายสัมพันธ์” ที่พูดกันในบทความนี้ก็ก็เป็นคำที่พัฒนามาจากความเชื่อทางจิตใจของพุทธศาสนานั้นเอง

นามที่ถูกเรียกว่า “ชาวจีน” นั้น หมายถึง ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนที่อาศัยอยู่ในสังคมไทย เนื่องจากเป็นกลุ่มชนเดียวกัน...ชาวจีนจึงถูกเรียกว่า “กลุ่มชนชาติ” สมัย

ก่อนเมื่อพูดถึงกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเล หรือชาวจีนก็มักจะถูกเรียกรวมกันเป็นสังคมชาวจีนโพ้นทะเล ต่อมาชาวจีนเคยไปศึกษาต่างประเทศตั้งข้อสงสัยขึ้นมาว่าค่า ๆ นี้ให้ความหมายคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ง่าย เช่น ในประเทศไทย สังคมไทยก็คือ สังคมไทย ซึ่งสังคมชาวจีนโพ้นทะเลจะเกิดขึ้นในสังคมไทยโดยที่จะมีความแตกต่างไปจากสังคมไทยไม่ได้ โดยเฉพาะภายหลังศตวรรษที่ 70-80 การขยายตัวของชาวจีนโพ้นทะเลในไทยได้ลดลงไปอย่างมาก ลูกหลานของชาวจีนล้วนนับเป็นประชากรของไทย พวกเขาใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทย ดังนั้นการจะเรียกชนกลุ่มนี้ว่าสังคมชาวจีนโพ้นทะเลหรือสังคมชาวจีนล้วนไม่เหมาะสม ในขณะเดียวกันก็ได้อภิปรายเจาะลึกไปอีกชั้นหนึ่งถึงเรื่องที่ว่าเมื่อก่อนคนเรานามานามว่า "สังคมชาวจีน" สังคมชาวจีนโพ้นทะเลนั้น ความจริงแล้วมันเป็นเพียง "ภาพลวงตา"

นอกจากนี้ยังแสดงออกให้เห็นถึงสิ่งสำคัญที่น่าสนใจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีนักวิชาการชาวตะวันตกบางส่วนได้อภิปรายปัญหาชาวจีนโพ้นทะเลในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างเป็นพิเศษ โดยมีความคิดเอนเอียงถึงจุดพิเศษของ "สมาคมชาวจีนโพ้นทะเล" ด้วยประการนี้จึงมีข้ออธิบายว่า มีชาวจีนบางส่วน "ที่อาศัยอยู่ในประเทศเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คิดที่จะสร้างประเทศในประเทศ" มาไขข้อเท็จจริงที่ถกเถียงกันนี้ เนื่องจาก "สังคมชาวจีนโพ้นทะเล" ประโยชน์นี้ นักวิชาการทั่วโลกมีความเห็นว่ามีค่าจำเป็นที่จะต้องอธิบายให้ลึกซึ้ง ดังนั้นข้อหวัหวัของบทความนี้จึงใช้คำว่า "กลุ่มชนชาติ" แทน ซึ่งจะเป็นที่เข้าใจได้ถูกต้องมากกว่า

ในบทความข้างต้นได้อธิบายที่มาของคำว่า "สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ" แล้ว ต่อไปนี้จะให้คำอธิบายในสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับ "สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ"

1. ความสัมพันธ์ในถิ่นกำเนิด

ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน คือ ความสัมพันธ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจากคนท้องถิ่นหรือผู้อพยพเข้ามา หรือที่ภาษาท้องถิ่นเรียกกันว่า "ท้องถิ่นเดียวกัน" ขอบเขตของมันไม่เล็กแต่ก็ไม่ใหญ่ อย่งใหญ่ก็เพียงมณฑลหนึ่งหรือสองสามมณฑล ที่ว่าเล็กนั้นก็อาจเป็นเพียงเขตหนึ่งเขตหรือหมู่บ้าน ๆ หนึ่ง ดังนั้นจึงมีการแบ่งเป็น "ท้องถิ่นเดียวกันขนาดใหญ่" "ท้องถิ่นเดียวกันขนาดเล็ก" สิ่งที่จะมากำหนดความสัมพันธ์ถิ่นกำเนิดของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน ไม่เน้นประเด็นคนท้องถิ่นหรือเขตการปกครองมาใช้ในการกำหนดเสมอไป แต่ใช้ภาษาและวิธีการดำเนินชีวิตมากำหนดแทน เขตที่ภาษาเหมือนกันหรือไม่เหมือนกันพวกเขาล้วนถือว่าเป็น "เพื่อนร่วมถิ่น" พวกเขาชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในไทยซึ่งมีชาวฮั่นอยู่ด้วยก็เป็นแบบอย่างให้เห็น

2. ความสัมพันธ์ทางสายเลือด

เป็นการรวมตัวกันอย่างหนึ่งของกลุ่มที่มีสายเลือดเดียวกัน หรือเรียกว่า “ตระกูลเดียวกัน ตามธรรมเนียมของจีนนั้นมักจะใช้แซ่มาเป็นตัวกำหนด แซ่ที่เหมือนกันก็ถือว่ามืบรรพบุรุษคนเดียวนั้น นี่เป็นเพราะว่า สังคมตระกูลของจีนนั้นใช้สายเลือดมากำหนด ดังนั้นแซ่ที่เหมือนกันก็คิดว่าเป็นคนตระกูลเดียวกันเป็นสายเลือดเดียวกัน ไม่ว่าจะมืบ้านเกิดอยู่ไกลกันนับพันไมล์แม้จะไม่ไปญาติพี่น้องขอเพียงแต่ใช้แซ่เดียวกันแสดงว่ามีบรรพบุรุษเดียวกันก็สามารถเรียงลำดับญาติได้ ความสัมพันธ์ทางสายเลือดแบบนี้มีขอบเขตกว้างมาก เมื่อสืบกว่าปีมานี้ กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนที่อยู่ในสังคมไทยใช้ความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุผลหนึ่งในการรวมตัวกัน

3. ความสัมพันธ์เรื่องบุญกรรม

นี่เป็นความเชื่อหนึ่งในสังคม เป็นเรื่องเก่าแก่ของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนปัจจุบันยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคมต่างประเทศและเป็นประโยชน์ต่อบางสังคม กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ต่างประเทศก่อนหน้านั้น ใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการเคลื่อนไหวด้านสังคม ฉะนั้นวัดจึงอยู่ในฐานะที่สำคัญ วัดที่ชาวจีนโพ้นทะเลสร้างขึ้นโดยหลัก ๆ แบ่งเป็น 2 ชนิดใหญ่ ๆ ชนิดหนึ่ง คือ การเคารพบูชาเทวดาประจำที่ต่าง ๆ ที่ช่วย “คุ้มครองประชาชน” เช่น เทวรูปที่คนเจ้าใจนับถือคือ “เป็นโถวกง” (ปูนเถ้าก่ง) กว่างซินนับถือ “กวนตี้เส็งจิน” คนไทหล่านับถือคือ “ส่วยเหว่ยเซิงเหมียง” อีกชนิดหนึ่งคือประเภทที่เรียกว่า “โรงงาน” “ทานศาลา” (ระยะหลังได้มีสมาคมพุทธานุสติ และ “หอ” เกิดขึ้น มีแนวโน้มให้เป็นสมาคมที่ใช้ในการเคลื่อนไหวต่าง ๆ) แต่สิ่งนี้นั้นไม่ใช่ปัจจัยแบ่งท้องถิ่น ขอเพียงแต่เชื่อถือในสิ่งเดียวกัน สิ่งที่พวกเขาเชื่อนั้นมีหลายรูปหลายแบบ นับตั้งแต่พระพุทธรูป พระสงฆ์ และบุคคลสมมุติในประวัติศาสตร์ของตัวเองหรือกระทั่งเทพธิดาหรือปศาจในนวนิยาย ชื่อที่มักจะถูกกล่าวถึงอยู่บ่อย ๆ ก็คือ ประเภท “นางฟ้า” “บรรพบุรุษ” ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดอยู่ในพวกนักบุญ นอกจากจะใช้เพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนแล้วก็ใช้เพื่อลบล้างรัฐบาลของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งทำเกินกว่ากฎหมายเพราะพวกเขามักจะอาศัยโอกาสต่าง ๆ โดยอ้างว่าทำเพื่อสังคมมาบังหน้า และเพราะการรวมตัวแบบนี้เองผู้คนมักจะเรียกกันว่าเป็นเรื่องของบุญ

การรวมตัวกันในลักษณะแบบนี้ของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนมีมากที่สุด ในสังคมไทยมักจะมีชื่อของพระพุทธรูปปรากฏด้วย ซึ่งความจริงแล้วเป็นการผสมผสานกันระหว่างรูปแบบของจีนและศาสนาพุทธ กล่าวได้ว่าเป็นพวกพระสงฆ์ นักบวชต่าง ๆ สิ่งนี้เหมาะกับคนจีนที่มักแบ่งเป็นวงศ์ตระกูล ดังนั้น ในชนชั้นต่าง ๆ แต่เดิมนั้นได้หยั่งรากลงมาตั้งแต่โบราณกาลมาแล้วปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยน (จากศตวรรษธรรมชาติไปแล้ว) พื้นฐานทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว วิทยาศาสตร์

ได้เปิดเผยเรื่องที่เคยเกิดขึ้นนี้ไม่รู้สาเหตุ แต่ว่าในความคิดของคนเรานั้นก็ยังมีอิทธิพลอยู่อย่างมาก ซึ่งนี่คือปัญหาหนึ่งที่น่าขบคิด

4. ความสัมพันธ์ในอาชีพ

เป็นความสัมพันธ์ในชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมที่อยู่ร่วมกัน มันเป็นการรวมกันของผู้คนที่ประกอบอาชีพ แต่ขอบเขตมีใหญ่และเล็ก ใหญ่นั้นก็ขนาดเป็นเกษตรกรรมอุตสาหกรรมค้าขาย ส่วนเล็กนั้นก็ขนาดร้านค้าเล็ก ๆ ที่ทำการค้าขาย หัตถกรรมขนาดเล็ก ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนนั้นประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก เพราะฉะนั้นการรวมตัวในกลุ่มที่ประกอบอาชีพเหมือนกันในสังคมไทยจำนวนมาก ไล่เรียงไปถึงสมัยก่อนก็คือเปลี่ยนมาจากกลุ่มการค้าสมัยก่อน นับตั้งแต่สังคมมนุษย์ได้เกิดมีธุรกิจทางด้านสินค้าปรากฏขึ้น เพื่อประโยชน์ส่วนตัวของผู้ประกอบอาชีพเองในระหว่างผู้ประกอบอาชีพเหมือนกัน จำเป็นต้องแข่งขันกันในขณะที่เดียวกันก็จำเป็นต้องช่วยเหลือกันและสงเคราะห์ให้แก่กัน พึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นกลุ่มการค้าที่มีอาชีพเหมือนกันก็รวมตัวกันเป็น "อาชีพ" ปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษนี้ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ เริ่มรับเอาวิธีการของลัทธินายทุนมาใช้และแล้วสมาคมบริษัทที่มีความใกล้เคียงกับยุคปัจจุบันของชาวจีนโพ้นทะเลต่าง ๆ ที่รัฐบาลยอมรับก็เกิดขึ้น และเนื่องจากขั้นตอนการบริหารงานของบริษัทไม่เหมือนกัน ขั้นตอนการก่อตั้งของสมาคมบริษัทจึงไม่เหมือนบริษัทที่อยู่ในไทย ระดับบนนั้นมี "บริษัทการค้าไทย-จีน" และพวกกิจการใหญ่ ๆ ระดับล่างนั้นก็มีการเล็ก ๆ ประเภท "กลุ่มการค้าที่เหมือนกัน" และ "ห้างหุ้นส่วน" สรุปแล้วยกเว้นพวกหาบเร่แผงลอย แล้วนอกจากนั้นก็เข้าร่วมอยู่ในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ รวมกันเป็นเครือข่ายการค้าที่กว้างมาก ดังนั้น ความสัมพันธ์ในอาชีพนั้นจึงเป็นปมอันหนึ่งที่ไม่สามารถจะตัดออกไปได้ของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน

5. สุดท้ายจะพูดถึงวัฒนธรรม

คำว่า "เหวิน" หรือวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นค่อนข้างจะช้าในกลุ่มชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน ซึ่งรวมไปถึงความรู้แขนงต่าง ๆ ศิลปวัฒนธรรมและกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม สมาคมศิษย์เก่า สมาคมนักเรียนมีไม่มากในสมัยก่อน แต่ว่านั้นมีจุดพิเศษในการก่อตั้ง แต่ไม่สามารถที่จะนับรวมไปกับ "มูลเหตุ" สื่ออย่างข้างต้นจึงจำเป็นที่จะต้องจัดไว้อีกประเภทหนึ่ง

จากการอธิบายข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เราไม่เพียงแต่จะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ "มูลเหตุ 5 ข้อ" ที่เกิดขึ้น และผลกระทบต่อการค้าของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นประเด็นที่ควรศึกษาและวิจัยอีกด้วย

(2) ข้อพิเศพื้นฐานบางอย่างของกลุ่มชาวจิ้นโพ้นทะเลและชาวจิ้นในสังคมนตรี

ก่อนที่จะอภิปรายถึงความสัมพันธ์ “5 ลักษณะ” ที่มีผลกระทบและประโยชน์ต่อชาวจิ้นโพ้นทะเลและชาวจิ้นในไทยนั้น เราจำเป็นต้องรู้ซึ่งถึงข้อพิเศพื้นฐานของกลุ่มชนชาวจิ้นโพ้นทะเลและชาวจิ้นในไทย ซึ่งเป็นข้อมูลที่จะช่วยคลี่คลายปัญหา

ข้อพิเศพื้นฐานของกลุ่มชาวจิ้นโพ้นทะเลและชาวจิ้นในไทยคืออะไร ดูจากข้อมูลทั้งหมดแล้ว ในที่นี้สรุปรวมจากความคิดเห็นส่วนตัวมีดังนี้

จุดพิเศที่ 1 คือ ประวัติศาสตร์อันยาวนานและจำนวนประชากรที่มีมาก ซึ่งเป็นที่ทราบกันใวงกว้างและยกมาอ้างบ่อยครั้ง แต่มันก็เป็นข้อพิเศพื้นฐานที่สุดอันหนึ่งของชาวจิ้นโพ้นทะเลและชาวจิ้นในสังคมนตรี ที่จะมองข้ามไม่ได้เพราะว่าถ้าหากไม่มีพื้นฐานอันนี้แล้วจุดพิเศอื่นก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ได้

ด้านประวัติศาสตร์ ชาวจิ้นเริ่มอพยพเข้ามาในเมืองไทยตั้งแต่เมื่อไหร่ ยังหาหลักฐานที่ชัดเจนในประวัติศาสตร์ไม่ได้ บางคนเข้าใจว่า ก่อนที่ประเทศไทยจะเกิดขึ้นก็มีชาวจิ้นอยู่ในแผ่นดินนี้แล้ว แต่ยุคสมัยนั้นนานมาแล้ว จึงควรมาสนใจตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา (เท่ากับปลายราชวงศ์หมิงเริ่มเข้าสู่ราชวงศ์ชิงของจิ้น) จากหนังสือบันทึกบางเล่มของไทย และจิ้นเมืองอยุธยาขณะนั้นก็มีการรวมตัวกันของผู้อพยพชาวจิ้นแล้ว มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นย่านชาวจิ้นโพ้นทะเลก็ปรากฏขึ้นในเมืองหลวงกรุงเทพฯ แล้ว ในปัจจุบันนี้ย่านสำเพ็งซึ่งเป็นแหล่งที่มีชาวจิ้นอาศัยอยู่หนาแน่นก็เป็นสถานที่ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยนั้นเพื่อเป็นที่อยู่ของชาวจิ้นโพ้นทะเล หากจะนับดูเวลาก็ประมาณ 200 ปีมาแล้วเราจึงกล่าวว่ามีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน

จำนวนประชากรมาก ปัจจุบันกับอดีตนั้นไม่ใคร่เหมือนกันเท่าไร ถ้าหากจะพูดถึง “กลุ่มชนชาติ” (มีชาวจิ้นโพ้นทะเลและชาวจิ้นลูกครึ่ง) ซึ่งเป็นจำนวนไม่น้อยเลย (เราสามารถบอกได้เพียงตัวเลขที่มาจากการคาดคะเนเพราะมันยากมากที่จะบอกตัวเลขที่ถูกต้องออกมาได้ บ้างก็ว่ามีสามล้านกว่าคน บ้างว่ามี ห้า หก ล้าน บ้างว่ามีสิบล้านกว่าล้านขึ้นไปสรุปแล้วก็ล้วนเป็นมาจากการคาดคะเนทั้งนั้น) แต่ชาวจิ้นอพยพที่เป็นชาวจิ้นโพ้นทะเลทั้งหลายนั้นมิได้มากแล้ว (จากตัวเลขที่ทางการไทยประกาศในปี 1988 มีเหลือประมาณ 25,000 คน) หากแต่ว่าตลอดมาความสัมพันธ์ของมนุษย์เราไม่ได้นับถือเชื้อชาติกันอีกต่อไป ไม่ได้ถูกขีดแบ่งไว้ด้วยเชื้อสายเพราะหากว่าเป็นชาวจิ้นเหมือนกันความเคยชินในชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมล้วนยากที่จะแยกแยะออกไปได้นี้ได้รวมกลายเป็นจุดพิเศพื้นฐานจุดใหญ่จุดหนึ่งของชาวจิ้นโพ้นทะเลและชาวจิ้นในไทย

ส่วนที่ว่ารู้จักกันใวงกว้างนั้นเรายกเอาสถานที่มากล่าวจากเมืองหลวงจนถึง 72

จังหวัด ล้วนมีชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนอยู่ด้วย ดูได้จากอาชีพหรือกิจการต่างๆ ในสังคมก็จะมีชาวจีนโพ้นทะเลหรือชาวจีนร่วมลงทุนด้วยเกือบทั้งนั้น ดังนั้นประเด็นที่ว่าเป็นที่รู้จักกันในวงกว้างนั้นก็เป็นที่พิเศษพื้นฐานจุดใหญ่จุดหนึ่งของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในไทย

จุดพิเศษจุดที่ 2 คือ สามารถอยู่กับชาวเมืองนั้นๆ อย่างสงบสุขได้นาน จากประวัติยืนยันว่ากลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนที่อาศัยอยู่ในสังคมไทย สามารถที่จะรักษาความสงบสุขสันติไว้ได้นาน แม้ว่าในบางครั้งชาวจีนโพ้นทะเลจะทะเลาะวิวาทกับคนท้องถิ่น แต่ก็สามารถคืนดีกันได้ในช่วงเวลาที่ค่อนข้างสั้น เหตุผลของสถานการณ์เช่นนี้ คือ

(1) นโยบายในการปฏิบัติต่อชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนของรัฐบาลไทยแผ่นดินในสมัยก่อน รับเข้ามาเป็นจำนวนมากและขับไล่ออกไปน้อย และมีพื้นฐานแล้วของความเมตตาอยู่ (นี่เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่จะละลายชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน) ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนจึงสามารถที่จะประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข และทำให้พวกเขาส่วนใหญ่มีความรู้สึกที่ดีต่อประเทศที่พำนักอาศัย

(2) จุดประสงค์ที่ชาวจีนโพ้นทะเล พำนักอาศัยในประเทศไทยก็เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพเท่านั้น ไม่มีเจตนาชั่วร้าย มีความกระตือรือร้นในการที่จะพัฒนาอาชีพ และช่วยเอื้อต่อการพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทยด้วยเช่นกัน ซึ่งประเทศไทยเองก็เข้าใจมานานแล้ว ดังนั้นจึงได้ต้อนรับเป็นอย่างดี

(3) เป็นเวลานานมาแล้วที่ชาวจีนและชาวไทยมีการแต่งงาน การปะปนสายเลือดของสองชนชาติในสังคมไทยดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นเป็นเรื่องธรรมดา

(4) การนับถือศาสนาโดยพื้นฐานแล้วก็เหมือนกัน ประชาชนชาวไทยเคารพนับถือพระพุทธเจ้าแต่ไม่ตัดการเคารพบรรพบุรุษ สิ่งนี้ไม่มีขัดแย้งกับชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนมากนัก เพราะส่วนใหญ่ก็จะนับถือศาสนา เชื้อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเคารพบูชาบรรพบุรุษ

(5) ตลอดระยะเวลาของการพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งชาวไทยชาวจีนไม่น้อยที่มีผลประโยชน์ในเศรษฐกิจร่วมกัน จำเป็นที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

เนื่องจากในชนชาติสามารถที่จะรักใคร่ปรองดองกัน จึงทำให้รัฐบาลไทยเข้าไปข้องเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวที่ไม่เกี่ยวกับการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนน้อยครั้งมาก ทำให้ความสัมพันธ์ "5 ลักษณะ" ของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนไม่ค่อยที่จะเข้ามาข้องเกี่ยวกับการเมือง

จุดพิเศษจุดที่ 3 สามารถเคารพกฎหมายของบ้านเมืองที่เข้าไปอยู่อาศัย อาจ

กล่าวได้ว่า ชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ในไทย ส่วนใหญ่เข้าใจฐานะของตนในสังคม ดังนั้น พวกเขา (ส่วนใหญ่) จะเคารพกฎหมายของบ้านเมืองที่ไปอยู่อาศัย ชาวจีนที่ได้เปลี่ยนแปลง สัญชาติเป็นไทยยิ่งเคารพกฎหมายมาก ดังนั้นก็เกิดข้อพิศษขึ้นมาอีกข้อหนึ่ง ก็คือ น้อยครั้งที่ จะไปยุ่งกับการเมืองของดินนั้น ๆ (ไม่รวมพวกชาวจีนที่รับเอาวัฒนธรรมไทยไว้อย่างเต็มที่ แล้ว) ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนไม่มีแนวคิดทางการเมืองตั้งแต่โบราณมาแล้วพวกเขา มีคำกล่าวที่ว่า “ประเทศจะเจริญหรือพัง ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบ” แต่นั่นเป็น ประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งของพวกเขาที่ปฏิบัติเมื่ออยู่ในประเทศแม่ของเขาเท่านั้น สมัยก่อนมี คนกล่าวว่า การแสดงออกถึงความเอาใจใส่ต่ออนาคตและความมั่นคงมีอำนาจของประเทศ บ้านเกิด ควรมากกว่าความกระตือรือร้นในการพัฒนาการเมืองของประเทศที่อาศัย นี่เป็น เรื่องจริงและจนปัจจุบันก็ยังมีคนไม่น้อยที่มีทัศนคติอย่างนี้ แต่ยุคสมัยไม่เหมือนกันแล้ว ฐานะคนก็เปลี่ยนไป โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การเกิดขึ้นมาของประเทศโลกที่ 3 ทรรศนะชนชาตินิยมไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์เช่นนี้แล้ว เป็นการสมควรที่ชาวจีนโพ้นทะเล จะรักบ้านเกิดของตน เมื่อชาวจีนที่อยู่ต่างถิ่นมีความรู้สึกถึงสิ่งที่ต่อประเทศบ้านเกิดเป็นเรื่อง ที่เข้าใจได้ แต่รูปแบบการรักชาติได้มีการเปลี่ยนไปบ้าง สิ่งนี้เป็นเรื่องที่คนทั่วไปรับรู้กัน แน่ นอนกลุ่มชนชาติชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยล้วนมีความเข้าใจลึกซึ้งกับ ปัญหาที่ ดังนั้น 30 กว่าปีมานี้จึงได้พัฒนาสภาพการณ์แบบใหม่ขึ้น คือ “มูลเหตุ 5 ข้อ” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมืองน้อยมากจึงสามารถที่จะพัฒนาไปอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวจีนโพ้น ทะเลและชาวจีน

จุดพิศษชุดที่ 4 คือ ขยันในการทำมาหากิน มีความคิดในเรื่องการต่อสู้ และมีความเชื่อว่ามีชีวิตในชาติก่อน ในประวัติศาสตร์ ชาวจีนโพ้นทะเลออกนอกประเทศ จุด ประสงค์หลักคือการทำมาหากินเลี้ยงชีพ และแน่นอนชาวจีนโพ้นทะเลในไทยก็ไม่ใช่ขี้เกียจ ชาวจีนที่แปลงสัญชาติเป็นสัญชาติอื่นส่วนใหญ่ก็ถือตามคตินี้ ดังนั้นความขยันในการทำมา หากินจึงเป็นจุดพิศษจุดใหญ่อันหนึ่งของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน พิจารณาจากด้านคุณ ธรรมแล้วก็เป็นสิ่งที่ดีอย่างหนึ่ง พิจารณาความเป็นจริงในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน จะพบว่ามีคนขี้เกียจน้อยมาก (ปลายยุคสมัยที่ 20 ต้นยุคสมัยที่ 30 ซึ่งเศรษฐกิจของโลก กำลังอยู่ในภาวะปรวนแปร จำนวนชาวจีนโพ้นทะเลที่ตกงานมีเป็นจำนวนมาก แต่ไม่ถือว่าเป็นคนประเภทที่ขี้เกียจ) ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนประกอบอาชีพต่าง ๆ มากมายที่มีใน ไทยแทบทั้งสิ้น ประกอบกับระบบเศรษฐกิจแต่ละอย่างมีการแข่งขันกันอย่างมากมาย ดังนั้น พวกเขาจึงจำเป็นต้องขยันขันแข็งในการทำมาหากินเพื่อจะให้มีชีวิตที่สุขสบายและนี่ก็เป็น ข้อพิศษอีกข้อหนึ่งที่มีมานานแล้ว

ในสภาพแวดล้อมที่ต้องแก่งแย่งชิงดีกันนั้น ย่อมหมายรวมถึงการต่อสู้ด้วยตนเอง

ซึ่งเป็นกตিকাของสังคมวัตถุนิยมที่มีการแก่งแย่งชิงดีกันอย่างเสรี

ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนดำรงชีวิตในสังคม ชีวิตในสังคมแบบนั้น ย่อมหลีกเลี่ยงกตিকাข้อนี้ไปไม่ได้ อีกด้านหนึ่งความคิดที่ว่าคนต้องต่อสู้เพียงลำพังทำให้มีคิดถึงชีวิตในชาติก่อน ในสภาพที่ขึ้น ๆ ลง ๆ ของสังคมเศรษฐกิจวัตถุนิยมอย่างนี้ คนเรามักจะถือเอาความพ่ายแพ้เป็นโชคชะตาของชีวิต ดังคำที่มักจะถูกกล่าวกันว่า “มีแรงมหาศาลยังเทียบไม่ได้กับมีชีวิต” “รายน้อยต้องขยัน รวยมากแล้วแต่ฟ้าจะบันดาล” ความเชื่อในเรื่องชีวิตในชาติปางก่อนเป็นที่นิยมกันทั่วไป ในกลุ่มชนชาตินิวชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทย ความสัมพันธ์เรื่องบุญที่ค่อนข้างจะแพร่หลายก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

จุดพิเศษจุดที่ 5 คือมีความรำลึกถึงบ้านเกิดเมืองนอน ปีก่อน ๆ นี้ ชาวจีนโพ้นทะเลพรากรจากบ้านเกิดเมืองนอน ข้ามน้ำข้ามทะเล ได้ลิ้มรสถึงความขมขื่นของมนุษยชาติ เนื่องจากอพยพไปไกล ๆ ก็เป็นธรรมดาที่จะเกิดความรู้สึกคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน คิดถึงบุคคลที่รัก บุคคลที่ย่อมต้องมีการพัฒนาก้าวหน้า การพัฒนาทางการคมนาคม เมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจำนวนผู้อพยพมากขึ้น ในความเป็นความจริงแล้วสิ่งเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่ความรู้สึกที่มีต่อบ้านเกิดเมืองนอนของชาวจีนโพ้นทะเลจำนวนมาก ยังคงดำรงอยู่อย่างยากที่เวลาจะลบออกไปได้ ความรู้สึกอวรณ์ถึงบ้านเกิดเมืองนอนจริง ๆ แล้วเป็นจุดพิเศษจุดใหญ่อันหนึ่งของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน ไม่ว่าจะจากท้องถิ่นใหญ่หรือท้องถิ่นเล็ก เพียงแต่เอ่ย “เพื่อนร่วมท้องถิ่น” คำนี้ทุกคนล้วนมีความรู้สึกที่ผูกพันกัน จนกระทั่งปัจจุบันนี้หากว่ามีคนบางพวกที่รู้สึกถึงบ้านเกิดเมืองนอนนั้นแล้วหลังจนกระทั่งรู้สึกขุ่นเคือง แต่ก็ไม่สามารถที่จะเอาเหตุผลอันนี้มาทำลายความรู้สึกที่มีต่อบ้านเกิดเมืองนอนได้ในสังคมไทยมีองค์การในลักษณะของถิ่นกำเนิดมากมายที่ก่อตั้งขึ้นโดยชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีน สมาคมหรือสโมสรท้องถิ่นเดียวกัน จึงสามารถที่จะขยายออกไปอย่างมั่นคงได้เรื่อย ๆ เป็นเวลาหลายสิบปี

การพรากรจากบ้านเกิดเมืองนอน ทำให้ผู้คนคิดถึงบ้านเกิด ในขณะที่เดียวกันก็เกิดปรากฏการณ์ในสังคมที่เรียกว่า “ความกรุณาปรานี” สมัยก่อนในสังคมจีนมีคำกล่าวที่แพร่หลายว่า “อยู่บ้านอาศัยพ่อแม่ ออกข้างนอกอาศัยเพื่อนพ้อง” กลุ่มชนชาวจีนโพ้นทะเลสมัยก่อนในสังคมไทยก็เหมาะสมกับคำกล่าวนี้

ความรักในถิ่นบ้านเกิด การแสดงออกในอีกแง่หนึ่งก็คือมีทัศนคติที่เข้มข้นลึกซึ้งกับถิ่นกำเนิด และนี่ก็เป็นจุดดีเด่นพิเศษของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยที่เราควรจะสนใจทัศนคติบ้านเกิดบรรพบุรุษ แต่ไหนแต่ไรมาก็มีผลกระทบกระเทือนต่อชาวจีนอพยพอย่างลึกซึ้งตลอดมา เราจะกล่าวว่าเป็นความสำคัญค้ำคินาที่หลงเหลืออยู่ก็

ไม่เชิง แต่นี้เป็นความจริงที่ปรากฏขึ้น เกิดจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ที่สำคัญเราควรจะต้องดูแลรับของมันในสังคมในปัจจุบัน ไม่ควรที่จะดูแลเฉพาะอย่างเหมือนเมื่อก่อนได้

จุดพิเศษจุดที่ 6 คือ ส่วนใหญ่ยังรักษาวัฒนธรรมศักดิ์ดิโนเก่าของชนชาติตนเองไว้ ในขณะที่ด้านวัตถุของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยกำลังพัฒนาขึ้นทุกวัน แต่ทางด้านจิตใจแล้วส่วนใหญ่ยังคงรักษาวัฒนธรรมศักดิ์ดิโนเก่าของชนชาติตนไว้ ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดมหัศจรรย์แต่อย่างใด และก็ไม่จำเป็นที่จะมองว่ามันเป็นปัญหาที่ร้ายแรงประการใด มนุษย์ มีชีวิตอยู่ในสังคม ต้องการทรัพย์สมบัติ และวัตถุพร้อมกับต้องการด้านจิตใจเช่นกัน ความต้องการด้านจิตใจนั้นสะท้อนวัฒนธรรมทางใจได้ดีที่สุด และอาศัยปัจจัยหลาย ๆ อย่างมาตัดสิน เช่น พื้นฐานเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมของการเมือง เนื่องจากกลุ่มชนชาติชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยตกอยู่ในสภาพแวดล้อมการเมืองและเศรษฐกิจที่พิเศษเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ดังนั้น ประเพณีวัฒนธรรมของพวกเขาก็พัฒนาไปตามทิศทางที่พิเศษ หากจะกล่าวได้ว่าพวกเขามีความเชื่ออะไรในวัฒนธรรมเก่าของชนชาติตนก็หาใช่ทั้งหมดไม่ ในความเป็นจริงก็ยังมีคนส่วนมากที่รักษาวัฒนธรรมเก่าของชนชาติตนไว้ เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ในเรื่องที่อาศัยในถิ่นกำเนิด ความสัมพันธ์ชาติตระกูลในสายเลือด และโรงงาน ศาลา ในเรื่องบุญ เมื่อสืบกว่าปีมานี้มีพัฒนาการอย่างมาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการกระทำที่เก่าแก่อีกชั้นหนึ่งของชาวจีนในการเคารพบูชาบรรพบุรุษกราบไหว้รูปปั้นเทวดา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่พิเศษอันหนึ่ง ทั้งนี้เพราะในสภาพแวดล้อมของสังคมที่พิเศษ สิ่งต่าง ๆ สามารถพัฒนาไปในทิศทางที่พิเศษอันนั้นได้

จุดพิเศษจุดที่ 7 คือ สนใจการเลี้ยงดูบุตรหลาน ยินดีจะลงทุนสร้างปัญญาชนบรรพบุรุษของชาวจีนโพ้นทะเล พวกเขาส่วนใหญ่มาจากชนบทเล็ก ๆ ในบ้านเกิดของตนเอง ถ้าไม่ใช่ชาวนาที่ยากจนแล้วก็เป็นนักลงทุนขนาดเล็ก ๆ ที่ล้มละลายแล้ว และบางพวกหนีการปกครองแบบระบอบศักดิโน สรุปลแล้ว โดยพื้นฐานมาจากชนชั้นล่างทั้งสิ้น โดยทั่วไปเป็นพวกที่ขาดความรู้หลังจากที่พวกเขาได้รับความทุกข์ยากจากต่างแดนมา บางคนก็สามารถที่จะหาทางประกอบอาชีพได้ แต่สิ่งที่พวกเขารู้สึกว่าไม่เพียงพอก็คือ การขาดความรู้ ดังนั้นชาวจีนโพ้นทะเลไม่น้อยเมื่อกิจการของพวกเขาเป็นบิกแผ่น ก็จะคิดถึงเรื่องการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ให้การศึกษาเล่าเรียน (ทั้งพวกที่ไปอาศัยในประเทศอื่น และที่อยู่ในบ้านเกิดเดิม) สิ่งนี้เกือบจะกลายเป็นสิ่งที่กระทำสืบต่อกันมา

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะเมื่อจีนแผ่นดินใหญ่ได้รับการปลดปล่อยแล้วสภาพการณ์ระหว่างประเทศมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง สังคมของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เนื่องมาจากสาเหตุที่มีจำนวนคนมากขึ้น

สภาพอย่างเก่าที่ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนมักจะส่งบุตรหลานไปเรียนยังประเทศของตนก็เริ่มจะจางหายไป แต่เศรษฐกิจในสังคมที่ไปอาศัยอยู่ได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนจำนวนไม่น้อยที่กิจการได้พัฒนาขึ้น และต้องการผู้ที่มีความรู้สูงมาเป็นผู้สืบทอดต่อ สังคมทั้งระบบก็มีความต้องการเช่นนี้เหมือนกัน ในสภาพที่สามารถจะหาผลประโยชน์ได้อย่างนี้ก็อบรมสั่งสอนบุตรหลานให้ตั้งใจเล่าเรียนหาความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไปอีกสามสิบกว่าปีมานี้ ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยที่ร่ำรวยหน่อยต่างก็ส่งลูกหลานไปเรียนที่ยุโรปกัน ซึ่งกลายเป็นสภาพการณ์ปกติของสังคมนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ระดับความรู้ของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนรุ่นหลัง ๆ ซึ่งยกระดับขึ้นมาอย่างมาก สรุปแล้วการลงทุนในเรื่องผลิตบุคลากร จึงกลายเป็นจุดพิเศษจุดหนึ่งของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยไป

ที่แปลกก็คือ การลงทุนด้านบุคลากรของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนได้ถูกรวมเข้ามาใน “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” อย่างเฉียบ ๆ เมื่อไม่นานมานี้สมาคมชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยที่รวมกันแบบความสัมพันธ์ทางท้องถิ่นหรือความสัมพันธ์ทางสายเลือดและความสัมพันธ์ชุมชนชาวท้องถิ่นเดียวกันแต่ละสมาคมเครือญาติต่างก็ได้ตั้ง “ทุนการศึกษา” ขึ้น มอบให้กับบุตรหลานที่มีผลการเรียนดีเด่นหรือได้รับรางวัลในแต่ละสาขาวิชาใดสาขาหนึ่งมีจำนวนมากน้อยต่างกันไป การกระทำแบบนี้เป็นแรงผลักดันกระตุ้นให้มีกำลังใจในการไฝ่หาความรู้ เพราะบำรุงปัญญาชนได้อย่างดีเยี่ยม ขณะเดียวกันก็สามารถที่จะเป็นจุดรวมในการหาความรู้ กับด้านสังคมก็เป็นด้านที่ดี จากจุดนี้เราสามารถที่จะรู้ได้ว่า ผลแห่งความดีในสังคมก็คือคนดีแหละที่สร้างมันขึ้นมา

(3) รูปแบบความสัมพันธ์ที่คงอยู่ของ “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ”

“สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” ฟังแล้วก็ฟังเป็นเพียงนามธรรมเท่านั้น ไม่สามารถที่จะมองเห็นหรือจับต้องได้ แต่ความสัมพันธ์นี้ยังคงดำรงอยู่ โดยดูได้จากองค์การสมาคมมากมายต่าง ๆ ที่กลุ่มชนชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยก่อตั้งขึ้นมา และยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน องค์การสมาคมประเภทนี้ เฉพาะในกรุงเทพฯ เมืองหลวงแห่งเดียวก็สามารถจะตรวจสอบรายชื่อจากการจดทะเบียนของรัฐบาลได้ถึงประมาณ 230 แห่ง (บันทึกถึงปี 1986 คูภาคผนวก สมาคมเล็ก ๆ ประเภทต่าง ๆ ในท้องถิ่นนั้นมีจำนวนไม่น้อยไม่สามารถที่จะจดบันทึกหมด) องค์การ สมาคมมากมายเหล่านี้ ถ้าหากนำมาแบ่งแยกเป็นแต่ละประเภทเราจะสามารถเห็นได้ว่าองค์การสมาคมต่าง ๆ เหล่านี้รวมเข้าไปกับ “มูลเหตุ 5 ข้อ” ได้ในจำนวนดังกล่าวนี้มีองค์การส่วนน้อยที่มีคุณสมบัติไม่ค่อยจะแน่ชัด แต่ก็หนีไม่พ้นขอบเขต “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” เพียงแต่บางเวลานำเอาคุณสมบัติบางประการหรือหลายประการมารวมกัน องค์การสมาคมที่ใหญ่ ๆ ที่มีคุณสมบัติที่แน่ชัดเช่น สมาคมชุมชนชนชาวท้องถิ่นเดียวกัน ในประเภทถิ่นที่อยู่แต่ละมณฑล แต่ละเขตภูมิภาค แต่ละอำเภอ

สมาคมเครือญาติที่มีนามสกุลมากมายในทางสายเลือด สมาคมพาณิชย์และสมาคมการค้า (ประเภทเดียวกันมากมายในด้านอาชีพ) โรงทาน (จำนวนมากในเรื่องเกี่ยวกับบุญกุศล) "สมาคมจีนต่างดาว" (รายละเอียดจะกล่าวในภาคผนวก) สมาคมสงเคราะห์ สมาคมสัมพันธ์ไมตรี

การจะเข้าใจถึงสายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ ที่ให้ประโยชน์และเพิ่มประสิทธิภาพกับสังคมจะต้องเริ่มทำความเข้าใจเรื่องถิ่นที่อยู่ก่อน ซึ่งเราจำเป็นต้องย้อนประวัติศาสตร์ไปดูถึงบรรพบุรุษของชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยในต่างประเทศ บทความข้างต้นเราได้กล่าวถึงเมื่อปีก่อนๆ นั้น กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลได้อาศัยวัดเป็นศูนย์กลางในการเคลื่อนไหวต่างๆ และดำเนินการในนามของเทพยดา เช่น วัดของชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทย ตั้งแต่ในแต่ไรมากก็ได้ก่อตั้ง "ศาลเจ้า" ขึ้นมาในกรุงเทพฯ "ปูนเกล้าก่ง" ได้กลายเป็นสถานที่ที่มีชื่อแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ จากบันทึกบนป้ายที่ติดไว้บนประตูห้องโถง ศาลเจ้าได้สร้างขึ้นมาในสมัยรัชกาลเด้ากวง ราชวงศ์ชิง คาดคะเนอายุของมันก็คงจะนานมากแล้ว เพราะว่าวัดของชาวจีน โพ้นทะเลล้วนแล้วแต่พัฒนามาจากสิ่งก่อสร้างที่ง่าย ๆ มีศาลเจ้า "ปูนเกล้าก่ง" นี้แท้ที่จริงแล้วก็คือ กลุ่มคณะถิ่นที่อยู่ของชาวจีนต่างดาวในประเทศไทย ดังนั้นจึงมีคนกล่าวว่ามันเป็นโรงศาลาของไทย (นอกจากนี้ที่เป็นของชาวจีนโพ้นทะเลก็มี วัดที่มีไว้สำหรับกราบไหว้บูชาเทวดา) ขณะนั้นเรื่องต่างๆ มากมายในกลุ่มของชาวจีนโพ้นทะเล ส่วนใหญ่จะทำให้คลี่คลายโดยผ่านกระบวนการบูชาเทวดานี้ จากนั้น จากวัดที่บูชาเทวดาก็พัฒนา ก่อตั้งขึ้นมาเป็น "ศาลาป่าช้า" (จากที่ฝังศพสาธารณะเริ่มแรกนั้นจะฝังระเกะระกะปัจจุบันส่วนใหญ่จะถูกเรียกว่า "สุสาน" มีบางแห่งนั้นได้กลายเป็นแหล่งหาเงินเข้าออกของสมาคมเพื่อนร่วมถิ่นไปแล้ว) ปัจจุบันมีการก่อตั้งโรงเรียนชาวจีนโพ้นทะเลในต่างแดน รวมถึงการก่อตั้งกิจการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ไม่ว่าจะเป็นกิจการที่ถาวรหรือชั่วคราว การอาศัยวัดเป็นจุดศูนย์กลางการเคลื่อนไหวของถิ่นที่อยู่นี้ ก็แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่ให้กับสังคมแล้ว นั่นก็คือมันช่วยผลักดันความเจริญก้าวหน้าและการขยายตัวของกลุ่มคนชาวจีนโพ้นทะเล ทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลสามารถสามัคคีปรองดองกับสังคมท้องถิ่นนั้นไปทีละก้าวๆ ซึ่งมีส่วนช่วยส่งเสริมกระตุ้นให้เศรษฐกิจของสังคมชาวจีนโพ้นทะเลและของประเทศพัฒนาไป ตามความก้าวหน้าของยุคสมัยและสังคม รูปแบบองค์การที่เก่าแก่ก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ตัวแทนการสามัคคีของถิ่นที่อยู่ เช่น "วัด" ก็ถูกแทนที่โดยสมาคมความสัมพันธ์ "มูลเหตุ 5 อย่าง" ของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีน แรกสุดนั้นเริ่มต้นมาจากถิ่นที่อยู่ หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่าความสัมพันธ์ "เพื่อนร่วมถิ่น" ซึ่งเป็นปัจจัยของการดำรงอยู่ของผู้อพยพชาวจีนที่เราไม่ควรจะมองข้าม

พูดถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือด ซึ่งเป็นสิ่งเก่าแก่ การปกครองพันกว่าปีมา

แล้วของจีนในระบบกบฏวงศ์ตระกูล ให้ความสำคัญกับเรื่อง "สายเลือด" มาก แต่พูดจากกลุ่มชนชาติชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีน ขึ้นนอกของมันเป็นนัยที่ค่อนข้างที่จะแคบ ในสมัยนั้น การนับเครือญาติในชาวจีนโพ้นทะเล ส่วนใหญ่ยังเป็นการนับญาติของตนเองเท่านั้น หรือหมายความว่า เป็นคนที่มีสายเลือดเดียวกันอย่างแท้จริง และการดูแลเกื้อกูลกันในระหว่างญาติพี่น้องด้วยกันเอง ก็ถูกมองว่าเป็นการกระทำธรรมดาของมนุษย์เรา เหตุผลประการจะนี้ ดังนั้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดจึงถูกคนเรามองว่าเป็นปมอันหนึ่งของความสัมพันธ์ของมนุษย์ แต่ถึงแม้จะเป็นอย่างนี้ ในกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนสมัยก่อนก็ยังไม่เหมือนกับความสัมพันธ์ถิ่นที่อยู่ที่สำคัญที่แสดงประสิทธิภาพและคุณประโยชน์ต่อสังคมออกมาให้เห็น เพราะว่าในสังคมนายทุนเมืองขึ้นหรือกึ่งเมืองขึ้นในต่างแดน นอกจากญาติที่มีสายเลือดโดยตรงแล้ว ความสำคัญของนามสกุลหรือตระกูลเหมือนกันก็ยังไม่สามารถที่จะจัดเข้าไปอยู่ในตำแหน่งที่เด่นชัดได้ ดังนั้นความสัมพันธ์ในชั้นต้นจึงเล็กและแคบ แต่กาลเวลาเปลี่ยนไปแล้วสืบกว่าปีมานี้ ปมความสัมพันธ์ทางสายเลือดของกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ก็คือ จากเดิมเป็นความสัมพันธ์ในวงแคบ ก็ได้ขยายไปเป็นความสัมพันธ์ในวงกว้างขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะหลังจากจีนแผ่นดินใหญ่ปลดปล่อยแล้วระบบภายในของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรีบด่วน สภาพของประเทศไทยก็ไม่ได้ยกเว้น มนุษย์ใช้ความสัมพันธ์ของมนุษยชาติมาดำเนินการเพื่อหาประโยชน์ของความอยู่รอดของมนุษย์ ปรากฎการณ์ที่เป็นจุดโดดเด่นของกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในไทยก็คือ การนับถือนามสกุลเดียวกันและตระกูลเดียวกัน ได้ก่อตั้งสมาคมเครือญาติ สร้างวัดบูชาบรรพบุรุษ ได้พัฒนาความสัมพันธ์ทางสายเลือดออกเป็นวงกว้าง ในที่สุดก็ได้รวมตัวกันเป็นพลังอันสำคัญอย่างหนึ่งของสังคม ซึ่งเราไม่ควรจะมองข้าม จนถึงปัจจุบันเฉพาะในกรุงเทพฯ ก็มีองค์การสมาคมเครือญาติทั้งเล็กทั้งใหญ่ประมาณ 70 กว่าแห่ง และที่ควรแก่การใส่ใจก็คือ องค์การเหล่านี้แทบทั้งสิ้นที่ได้ก่อตั้งขึ้นมาประมาณ 30 กว่าปีแล้ว ซึ่งสามารถอธิบายว่าในสภาพแวดล้อมที่รีบด่วนอย่างนี้ ทำให้เกิดการทยอยขึ้นมา ดังนั้น จึงทำให้เกิดประเภทลึงค์ศักดิ์สิทธิ์ และเทวดาต่าง ๆ สรุปลแล้ว นี่เป็นปัญหาอันหนึ่งที่ค่อนข้างจะซับซ้อน เราก็คงจะใช้คำอธิบายได้ว่า เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่พิเศษจึงจะเกิดปรากฏการณ์ที่พิเศษขึ้นมา ปัจจุบันความสัมพันธ์ทางสายเลือดของกลุ่มชนชาติชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในสังคมไทย ได้กลายเป็นพลังส่วนหนึ่งของสังคม และก่อให้เกิดผลกระทบที่แน่นอนระดับหนึ่งในสังคม โดยเฉพาะการเรียกร้องให้ "ตระกูล" มีความเคารพนับถือรัฐบาลและพระมหากษัตริย์ ถวายแรงงานและวัตถุช่วยเหลือสิ่งต่างในสังคม และเกิดประโยชน์ที่แน่นอนในสังคม

เมื่อกล่าวถึงเรื่องบุญ ซึ่งเป็นข้อที่หละหลวมและกว้างขวางที่สุดในบรรดา "สาย

สัมพันธ์ 5 ลักษณะ” แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการรวมตัวกันเพื่อประโยชน์สังคมที่เห็นได้ชัดที่สุดมีศาสนาเป็นแกนกลางที่ค่อนข้างจะเข้มข้น รูปแบบ และเนื้อหาของศาสนานั้นส่วนใหญ่จะมาจากศาสนาที่ลึกลับต่าง ๆ ของประเทศจีนในสมัยก่อน ศาสนาลึกลับเหล่านี้ที่เป็นการผสมปนเปของศาสนาพุทธและเต๋า และแทรกซึมด้วยความคิดลัทธิขงจื้อของจีน ซึ่งก็เหมาะสมกับความเชื่อของคนชั้นล่างส่วนใหญ่ ดังนั้น จึงสามารถที่จะสืบทอดต่อกันมาได้ยาวนาน ๆ ปีก่อน ๆ นี้ชาวจีนโพ้นทะเลมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชนชั้นล่างส่วนใหญ่ ความผสมปนเปของศาสนาพุทธที่ลึกลับในรูปแบบของจีนอย่างนี้ ย่างที่จะแพร่กระจาย และเจริญเติบโตในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเล และสามารถพัฒนามาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ความเชื่อนี้ยังได้ประสานเข้ากับอาชีพ และสามารถยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนโพ้นทะเลขึ้นไปเรื่อย ๆ ความสำคัญในการมีชีวิตทั่ว ๆ ไป ยิ่งทำให้ปัจจัยเหล่านี้แพร่ขยายในหมู่คนชนชั้นสูง ในขณะเดียวกันก็มีศาสนาที่เป็นรูปแบบเฉพาะของจีนเองด้วย (ที่สำคัญคือ ศาสนาพุทธและดินแดนบริสุทธ์ที่ตั้งขึ้นมาเป็นองค์การของศาสนา เช่น สำนักพุทธศาสนา สำนักสวดมนต์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ที่ปรากฏขึ้นมานั้นแท้ที่จริงก็คือนำเอาพุทธศาสนาพุทธมาดัดแปลง เพื่อให้เหมาะสมกับจิตใจที่ต้องการของกลุ่มชนในสังคมนั้นเท่านั้น การรวมกันของเหตุบุญกรรมแยกไม่ออกจาก “อุปเทียณ” ดังนั้นจึงมีคนเรียกเรื่องนี้อีกชื่อหนึ่งว่า “สายสัมพันธ์อุปเทียณ” คนเรามีความสัมพันธ์กับภูติผีเทวดา และในระหว่างคนด้วยกันนั้นก็มีส่วนสัมพันธ์ สิ่งที่เหมาะสมกันได้รวมกันกลายเป็นตาข่ายความสัมพันธ์ของคน ดังนั้นที่กล่าวไว้ว่า มันเป็นส่วนสัมพันธ์ของคนกว้างขวางที่สุด ก็เพราะเหตุผลนี้เอง การเคารพบูชาเทวดาก็หลีกเลี่ยงไม่ได้จากวัดวาอาราม การประสานของมูลเหตุกรรมของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในไทย ทำให้เกิดวัดวาอารามขึ้นมากมาย และในขณะเดียวกันก็อาศัยวัดวาอารามเหล่านี้ทำประโยชน์ขึ้นในสังคม สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่มีต่อสังคม ซึ่งแสดงออกมาให้เห็นได้จากผลประโยชน์จากการประกอบอาชีพ ตัวอย่างที่เด่นชัด “มูลนิธิยั่วเคี้ยวป่อเต็กเซียงตึง (ป่อเต็กตึง) และ “โรงพยาบาลเทียนฟ้า มูลนิธิ” แบบอย่างที่ค่อนข้างจะเด่นชัดและโบราณเหล่านี้คนรุ่นก่อนอาศัย “ป่อเต็กตึง” ซึ่งเป็นที่สำหรับบุชายบรรพบุรุษผ่านการประกอบกิจการมาหลายปี ได้ก่อตั้งกิจการใหญ่ ๆ หลายแขนงที่ให้ประโยชน์ต่อสังคม ได้กลายเป็นองค์กรการกุศลที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย คนรุ่นหลังได้ก่อตั้งแบบอย่างที่ค่อนข้างจะกว้างขวางที่มีมานานเกือบจะหนึ่งศตวรรษคือ โรงพยาบาลที่ให้การรักษาฟรี (ซึ่งก็ยังใช้แบบอย่างการกราบไหว้บูชาเจ้าแม่กวนอิมเหมือนกัน) โดยรักษาคนไข้ประเภทประชาชนชั้นล่างทั้งชาวไทยและชาวจีน จะเห็นว่ากิจกรรมการกุศลได้พัฒนาจากความเชื่อทางศาสนาไปสู่การสังคมเคราะห์)

องค์การใหญ่น้อยทั้งหลายของศาสนาล้วนใช้นามของ “โรจทาน” และ “สมาคม

บุญกุศล" ทำการเคลื่อนไหวและทำประโยชน์ให้กับสังคมบ้างในบางโอกาส ที่น่าสนใจก็คือ มันไปเหมือนกับสมาคมเครือญาติในความสัมพันธ์เรื่องสายเลือด พวกเขาส่วนมากก็ตื่นตัว หลังสงครามโลกครั้งที่สอง คล้ายกับเรื่องศาสนาคุณธรรมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในทุกที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับเป็นเวลากว่า 40 ปีที่ชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในไทยที่นับถือและสืบทอดต่อกันมา นี่คือตัวอย่างที่เด่นชัดอันหนึ่ง คำอธิบายที่ถือในสภาพแวดล้อมที่พิเศษ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่พิเศษขึ้นมา

การรวมตัวทางด้านอาชีพเป็นความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะเห็นแก่ตัวของมนุษย์ในการดำรงชีพในสังคม จุดหลักเป็นการรวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์ ด้านน้ำใจและสัจธรรมเป็นสิ่งรองลงมา ดังนั้น ประโยชน์ของมันในทางสังคมก็สะท้อนออกมาในรูปของผลประโยชน์ การเคลื่อนไหวและการอยู่รอดของกิจการต่าง ๆ มากมายผลักดันให้เศรษฐกิจของสังคมเจริญขึ้น โดยตัวมันเองก็แยกไม่ออกจาก "ผลประโยชน์" ปรากฏการณ์ในสังคมวัตถุปัจจุบันนี้ ความสัมพันธ์ทางอาชีพสำคัญมาก ในสังคมวัตถุนั้นฐานะคนเราคือ ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาบนพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ประเภทสมาคมอาชีพเดียวกัน พวกเขาอาศัยซึ่งกันและกัน ในขณะที่เดียวกันก็ต่อสู้กัน นี่เป็นสิ่งแรกเริ่มของความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ และในสภาพการณ์แข่งขันพัฒนาของสังคมปัจจุบัน ก็สามารถที่จะแสดงประโยชน์ของมันออกมาได้

สุดท้ายเราจะกล่าวถึงมูลเหตุวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในไทยแสดงให้เห็นว่ามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาไม่ค่อยยาวนานนัก ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีกลุ่มประเภทนี้ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการน้อยมาก ขณะนี้มีการเริ่มต้นเล็กน้อยเท่านั้น เช่นองค์กรเล็ก ๆ ประเภท "ชมรมนักอ่าน" "ชมรมนักกฎหมาย"

ไม่กี่ปีมานี้ยังมีอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า "สมาคมหนังสือพิมพ์" ซึ่งเป็นสมาคมของพรรคก๊กมินตั๋งที่ตั้งขึ้นในขณะนั้นเพื่อการเคลื่อนไหวการเมือง ก่อนสงครามต่อต้านญี่ปุ่นก็ได้หยุดการเคลื่อนไหวแล้ว สมาคมเหล่านี้ไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลแทบทั่วไป ดังนั้นไม่ได้จัดเข้ากลุ่มสมาคมต่าง ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มมีการจัดตั้งสมาคมนักเรียนเก่า, สมาคมนักเรียน, สมาคมนักข่าวขึ้นในสังคม แต่ขอบเขตยังเล็ก แม้ว่าจะมีฐานที่ไม่กว้างขวางและผลกระทบก็ไม่มาก แต่ว่าสมาคมนักเรียนเก่า และสมาคมเพื่อนนักเรียนเหล่านี้มีจุดเด่นอันหนึ่งก็คือ สมาชิกมักจะเป็นชาวจีนที่เกิดในท้องถิ่นนั้น หรือพวกที่ย้ายตามพ่อแม่มาตั้งแต่วัยเล็ก ๆ และล้วนเป็นปัญญาชนอิทธิพลของพวกเขาในสังคมไทยจึงยิ่งขยายใหญ่มากขึ้น คนเหล่านี้บางกลุ่มก็เรียนภาษาจีน บ้างก็มุ่งเรียนภาษาตะวันตก และส่วนมากก็รู้ภาษาไทย พวกเขาเป็นปัญญาชนรุ่นใหม่ที่ผ่านการอบรมจากวัฒนธรรมหลายอย่าง ประโยชน์ของพวกเขาที่มีต่อสังคมไทยจึงกว้างขึ้น เป็นพลังความสามารถในสังคมที่ไม่ควรจะมีมองข้าม

ไม่กี่ปีมานี้มีองค์การวัฒนธรรมที่มีลักษณะคล้ายองค์การอาชีพ เช่น ประเภท การก่อตั้งขึ้นเองของ “สมาคมสวัสดิการนักหนังสือพิมพ์” “สมาคมส่งเสริมภาษานานาชาติ” และยังมีกลุ่มวัฒนธรรมภาษาบางกลุ่มที่ยังไม่ได้บันทึกไว้อย่างเป็นทางการ เช่น “สมาคม วิเคราะห์ประวัติศาสตร์” สมาคมนักเรียนจีนในประเทศไทย เป็นสมาคมวัฒนธรรมภาษา เล็ก ๆ ที่มีการเคลื่อนไหว แต่ขอบเขตของการเคลื่อนไหวและผลกระทบยังไม่กว้าง ความ สัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมีรูปแบบที่แน่นอน และได้พัฒนาไปตามความเจริญก้าวหน้าทางสังคม ดังนั้นมันจึงถูกนับรวมเข้าไปกับ “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ”

(5) สภาพการณ์ข้างหน้าของ “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ”

จากคำกล่าวข้างต้น ทำให้พวกเราได้เข้าใจถึงความคงอยู่ของ “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” ในกลุ่มชนชาติชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในสังคมไทย แท้จริงแล้วมันได้กลายเป็นตาข่ายอันซับซ้อนอันหนึ่งในสังคม แทบจะไม่มีสังคมที่จะหลีกเลี่ยงสิ่งนี้ ดังนั้นจึงทำให้ เราตั้งข้อสังเกตขึ้นมาข้อหนึ่งว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ล้วนมีการพัฒนาไม่หยุดยั้ง ความสัมพันธ์ 5 ลักษณะของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนก็ไม่ได้เป็นข้อยกเว้น สภาพการณ์ข้างหน้าของมัน จะพัฒนาไปนั้นกันเป็นอย่างไร การวิเคราะห์ปัญหาของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนนี้เป็น ข้อที่น่าขบคิดมาก

การเกิดขึ้นมาของ “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” เป็นปรากฏการณ์ทาง ประวัติศาสตร์สังคม เป็นทรศะภายนอกที่คงอยู่ของสังคม ไม่ใช่ว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย และก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย แต่มันมีระบบการพัฒนาเป็นขั้น ๆ ของมันเอง เหมือนกับทรศนะจากบุคคลภายนอก มีขั้นตอนการเกิด การพัฒนา และการมอดสลาย แต่ที่น่าสนใจก็คือ ขั้นตอนการพัฒนานี้จะต้องผ่านการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณถึงจะ พัฒนามาเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ถ้าจะพูดถึงปรากฏการณ์ทางสังคมแล้วนี้เป็นขั้น ตอนประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน จึงสามารถที่จะหาคำตอบได้ความสัมพันธ์ 5 ลักษณะของ ชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในสังคมไทยไม่ใช่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย แต่ในช่วงเวลานั้น อยู่ในขั้นกำลังรุ่งเรือง เพราะยังให้ประโยชน์และมีส่วนผลักดันสังคมไทยและสังคมชาวจีน โพ้นทะเล และชาวจีนอยู่ ดังนั้นจึงยังมีเส้นทางในอนาคตค่อนข้างยาวที่จะต้องดำเนินต่อไป ด้วยเหตุนี้มันจึงเป็นไปได้ที่จางหายไปจากสังคมทันทีทันใด ส่วนขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงจะยึดเยื้อไปอีกนานเท่าใด ก็จำเป็นจะต้องสังเกตและวิเคราะห์จากเหตุการณ์ที่จะ ดำเนินต่อไป

จากสภาพการณ์ปัจจุบันที่แท้จริงของชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในสังคมไทย เกือบทุกคนมีทรศนะที่เหมือนกันนั่นก็คือ

(1) ชาวจีนโพ้นทะเล ที่มีพาสปอร์ตใบต่างดาวนับวันจะลดน้อยลงไปทุกที ในที่สุดก็คงจะไม่มีเลย ปัจจุบันชาวจีนโพ้นทะเลประมาณ 2 แสนคนที่มีพาสปอร์ต แต่ส่วนมากก็เดินทางมาหลายปีก่อนหน้านี้แล้ว และจะแปลงสัญชาติเป็นสัญชาติไทย ดังนั้นจำนวนชาวจีนโพ้นทะเลจึงน้อยลงจนกระทั่งไม่มีในที่สุด

(2) จำนวนชาวจีนสัญชาติไทยและชาวจีนต่างดาวมีมาก และขยายกว้างออกไป ความมั่นคงทางวัฒนธรรมไทยของพวกเขายังลึกและกลายเป็นเรื่องธรรมดาไป จากเหตุผลสองข้อนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้นว่า โครงสร้างจำนวนประชากรของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงอย่างนี้ จะทำให้ชาวจีนโพ้นทะเล และชาวจีนในไทยซึ่งแต่ก่อนได้รับวัฒนธรรมจากจีนมาอย่างลึกซึ้ง จะตัดขาดความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของจีนในอนาคตข้างหน้า และกระทบกระเทือนไปถึงประเด็นถิ่นที่อยู่ และสายเลือด และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน การเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ประวัติศาสตร์สังคมเป็นขั้นตอนประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน และยังได้รับอิทธิพลแบบแผนของสังคมด้วยในสังคมไทย กลุ่มชนชาติชาวจีนโพ้นทะเลได้รวมตัวกันมานานแล้ว และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชนชาวไทย แนวทางการพัฒนาของพวกเขาคือ รักษาประเพณีซึ่งมีมาแต่โบราณของพวกเขาไว้ส่วนหนึ่ง ขณะเดียวกันก็รับเอาวัฒนธรรมของคนไทยไปด้วย จากสิ่งนี้ก็พัฒนาไปเป็นวัฒนธรรมที่ผสมผสานของชนชาติไทยจีน ประเทศของเขาก็คือประเทศไทย พวกเขาทุ่มเทแรงกายแรงใจและความเฉลียวฉลาดให้กับการพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับพวกเขา แต่ในอีกด้านหนึ่ง พวกเขาเกิดมาจากพี่น้องชาวจีน และเป็นครอบครัวชาวจีนที่ใหญ่ในประเทศไทย ความรู้สึกที่มีต่อชนชาติเดิม ความคุ้นเคยชินกับชนชาติเดิม กระทั่งวัฒนธรรมของชนชาติเดิม ก็ไปจะหายไปอย่างสิ้นเชิง กาลเวลาที่ผันผ่านการพัฒนาไปของสังคม อาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างจะใหญ่ แต่ถ้าจะกล่าวถึงการ “ทำลาย” ให้หมดสิ้นไป เป็นเรื่องยากที่มีความสัมพันธ์อันยาวนานในประวัติศาสตร์ สภาพการณ์ข้างหน้าที่จะเป็นไปได้ เราคิดว่าขอเพียงแต่ให้ประเทศไทย ประเทศจีน และประชาชนของทั้งสองประเทศ รักษาสันติภาพและหลักการ 5 อย่าง ระหว่างประเทศ ให้มั่นคงยาวนาน ชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ในสังคมไทยก็สามารถสามัคคีกับพี่น้องชาวไทยได้ ในเวลาเดียวกันก็สามารถรักษาสัมพันธ์ภาพอันดีกับบรรพบุรุษเดิม ความสัมพันธ์ 5 ลักษณะแบบเก่า ก็สามารถที่จะค่อย ๆ พัฒนาไปในท่ามกลางสภาวะใหม่อย่างเป็นระบบได้

ภาคผนวก

ตารางแสดงและแบ่งประเภทองค์การสมาคมของชาวจีนโพ้นทะเล
และชาวจีนในกรุงเทพฯ เมืองหลวงของประเทศไทยโดยสังเขป

(1) องค์การที่มีลักษณะสัมพันธ์ทางท้องถิ่น

1. (ระดับภูมิภาคหรือระดับจังหวัด) สมาคมแต้จิ๋ว สมาคมฮากกาแห่งประเทศไทย สมาคมกว่างสีว สมาคมไหหลำแห่งประเทศไทย สมาคมฮกเกี้ยนแห่งประเทศไทย สมาคมเจียงเจียงแห่งประเทศไทย สมาคมไต้หวันแห่งประเทศไทย สมาคมยูนนานแห่งประเทศไทย สมาคมครองศรี

2. (ระดับอำเภอ) สมาคมจีนเตี้ยอันแห่งประเทศไทย สมาคมจีนเตี้ยเอี้ยแห่งประเทศไทย สมาคมจีนเก็กเอี้ยแห่งประเทศไทย สมาคมจีนผัวเลี้ยงแห่งประเทศไทย สมาคมไท่ปู้แห่งประเทศไทย สมาคมของสุน สมาคมเหยี่ยวเพ็ง สมาคมอินหนั้น สมาคมฮุ่นหลาย คณะกรรมการเตรียมการจัดตั้งสมาคมชาวนั้นวู้

3. สมาคมจงหัวแห่งประเทศไทย

อธิบาย

1. ตารางตัวอย่างองค์การความสัมพันธ์ทางท้องถิ่นมาจากระดับอำเภอของบรรณบุรุษ อำเภอที่เหลือนั้นเราจะกล่าวโดยสังเขป

2. ประเทศไทยนั้นแต่ไหนแต่ไรมาก็มีสมาคมของชาวกวางตุ้งก็มีมากที่สุด

หน้าที่ 27

ซึ่งได้ก่อตั้งองค์การสมาคมในลักษณะของท้องถิ่นขึ้นหลายแห่ง ความเคยชินของท้องถิ่นนั้นมักจะนำสมาคมของตนเข้ามาอยู่ในลำดับกับสมาคมอื่น ๆ ในมณฑลอีกหลายมณฑล

3. "สมาคมจงหัว" เป็นองค์การสมาคมอันหนึ่งที่ค่อนข้างจะพิเศษ และยังเป็นองค์การหนึ่งของชาวจีนโพ้นทะเลในไทยที่ค่อนข้างจะเก่าแก่ สามารถที่จะย้อนอดีตไปถึงสมัยก่อนการปฏิวัติซินไฮ่ นักปฏิวัติในสมัยการปฏิวัติประชาธิปไตยแบบเก่าเป็นผู้ก่อตั้งขึ้นมา การใช้ชื่อว่า "จงหัว" แสดงว่าไม่ใช่ขององค์การสมาคมสัมพันธ์ทางท้องถิ่นที่ธรรมดาทั่วไป ความจริงแล้วก็คือเป็นกลุ่มการเคลื่อนไหวของสมาชิกพรรคปฏิวัติกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของ

ดร.ชุนยัดเซ็น แต่ใช้นาม "สมาคม" แทน ต่อมาได้หยุดการเคลื่อนไหวไป หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ถูกชาวก๊กหมินตั้งในต่างแดนฟื้นฟูขึ้นมาอีก นับว่าเป็นสมาคมชาวจีนโพ้นทะเลล้วนๆ ที่จริงเป็นการยากที่จะกลับไป ในสภาพอย่างเดิม เพียงแต่ชวนป้าย "สมาคม" เอาไว้เท่านั้น แต่ในการแบ่งประเภทสมาคม ผู้คนก็ยังถือว่าอยู่ในประเภทของสมาคมประเภทหนึ่งเหมือนกัน

(2) องค์กรที่มีลักษณะสัมพันธ์ทางสายเลือด

1. (สมาคมเครือญาติตระกูลต่างๆ) ตระกูลเต็ง สมาคมสกุลสูงเคราะห์ (สมาคมปลื้มสัมพันธ์ สมาคมตระกูลแซ่เฮ้ง มูลนิธิจุตระกูล สมาคมเชื้อสัมพันธ์ สมาคมตระกูลโจวแห่งประเทศไทย สมาคมบุสกุล มูลนิธิว่อง ตระกูลสงเคราะห์ สมาคมตระกูลโต้ว สมาคมตระกูลลีแห่งประเทศไทย มูลนิธิสีมาสงเคราะห์ สมาคมตระกูลลิ้มแห่งประเทศไทย สมาคมตระกูลจิวแห่งประเทศไทย มูลนิธิการกุศลยิ่งตระกูล มูลนิธิตระกูลซิงสงเคราะห์ สมาคมสุวรรณสามัคคี สมาคมโอสถานันต์ สมาคมตระกูลชื้อ สมาคมเหี้ยวสัมพันธ์ สมาคมมานะสัมพันธ์ สมาคมกอศรีเจริญ สมาคมจิงตระกูล สมาคมเหลียงสงเคราะห์สามัคคี สมาคมตระกูลไคว (ประเทศไทย) สมาคมแซ่ก๊วยแห่งประเทศไทย สมาคมตั้งตระกูลแห่งประเทศไทย สมาคมเลียงสัมพันธ์ สมาคมเกียรติสัมพันธ์ มูลนิธิศิริจันทร์สัมพันธ์ สมาคมตระกูลหวางแห่งประเทศไทย มูลนิธิสัจจะธรรมสี่ตี่ตั้ง สมาคมจางเจริญสามัคคี สมาคมเพียงสัมพันธ์ สมาคมจตุรมิตสามัคคี (ตระกูลโจว) สมาคมตระกูลยงศ์สัมพันธ์ สมาคมเรี่ยวแรงสัมพันธ์ สมาคมสกุลไชย มูลนิธิตระกูลเล่าแห่งประเทศไทย สมาคมเต็มสัมพันธ์แห่งประเทศไทย สมาคมเตชะสัมพันธ์ มูลนิธิตระกูลโล้ว สมาคมหลายศรีสามัคคี สมาคมเจี่ยตระกูลอนุสรณ์ สมาคมจุงตระกูลแห่งประเทศไทย มูลนิธิตระกูลล้อ สมาคมตระกูลโซวแห่งประเทศไทย

2. (สมาคมหลายตระกูลรวมกัน) สมาคมหลุงกั๋งแห่งประเทศไทย (มีตระกูลเล่า ตระกูลกวน ตระกูลจาง ตระกูลจ้าว สี่ตระกูล มูลนิธิหกตระกูลสงเคราะห์ (มี ตระกูลหลง ตระกูลฟิง ตระกูลว่อง ตระกูลอึ้ง ตระกูลเจียง ตระกูลกง หกตระกูล)

อธิบาย

1. สมาคมตระกูลต่างๆ ที่แสดงให้ดูในตารางนี้นั้นเราเพียงแต่เอาตระกูลรวมที่ใหญ่ๆ เท่านั้น เกี่ยวกับในแต่ละตระกูลที่มีการแยกย่อยลงไปอีกนั้น เช่น ชมรมบรรพบุรุษ ชมรมบำเพ็ญประโยชน์ ชมรมครอบครัว ชมรมบรรพบุรุษ เราจะไม่กล่าวถึง

หน้าที่ 29

2. มีองค์กรที่มีลักษณะพิเศษอันหนึ่งซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดและยัง

เป็นความสัมพันธ์ทางบำเพ็ญประโยชน์หรือความสัมพันธ์ในเรื่องท้องถิ่น เช่น ประเภท สมาคมตระกูลบำเพ็ญประโยชน์ว่านกง มูลนิธิสัมพันธ์มิตรทวายเงิน เราไม่นับรวมเข้าไปอยู่ในตารางข้างต้น

(3) องค์กรที่มีลักษณะสัมพันธ์ทางอาชีพ

1 (องค์กรสูงสุด) หอการค้าไทย-จีน

2 (องค์กรในลักษณะรวม) สมาคมผู้ประกอบการค้า (ประเทศไทย) สมาคมวิเทศพาณิชย์จีนกรุงเทพ สมาคมฝ่าหยิน

3. (สมาคมอาชีพเดียวกัน) สมาคมโรงสี สมาคมโรงสีข้าวไทย สมาคมผู้ส่งออกข้าวต่างประเทศ สมาคมขนส่งสินค้าเข้าไทย สมาคมเพชรพลอยเงินทอง สมาคมโรงเลื่อยจักร สมาคมพ่อค้าส่งไม้ส่งออกแห่งประเทศไทย สมาคมพ่อค้าส่งไม้ส่งออกและนำเข้า สมาคมอุตสาหกรรมแป้งมันสำปะหลังไทย สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย สมาคมพ่อค้าไม้ สมาคมไม้อัดไทย สมาคมพ่อค้าข้าวโพดและพืชพันธุ์ไทย สมาคมพ่อค้าพืชผลไทย สมาคมค้าข้าวไทย สมาคมพ่อค้ามันสำปะหลังไทย สมาคมสวัสดิการพืชผลกรุงเทพ สมาคมค้ายางพาราไทย สมาคมอุตสาหกรรมฟอกหนังไทย สมาคมโลหะไทย (ใจแก้ว) สมาคมค้าเครื่องไฟฟ้าไทย สมาคมโรงงานผลิตน้ำปลา สมาคมทอผ้าแห่งประเทศไทย สมาคมทอไหมไทย สมาคมทอผ้าไทย สมาคมอุตสาหกรรมเย็บผ้าแห่งประเทศไทย สมาคมทอโปไทย สมาคมน้ำตาลไทย สมาคมยาสูบพื้นเมืองแห่งประเทศไทย สมาคมพ่อค้าส่งออกพลอยไทย สมาคมพ่อค้ายากรุงเทพ สมาคมอุตสาหกรรมน้ำตาลไทย สมาคมการพิมพ์แห่งประเทศไทย สมาคมอุปกรณ์ทางการแพทย์ สมาคมผลิตภัณฑ์เคมี สมาคมพ่อค้าไบซา สมาคมพ่อค้าสุราไทย สมาคมการโรงแรมแห่งประเทศไทย สมาคมการท่องเที่ยวไทย สมาคมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สมาคมผู้ค้ากระสอบแห่งประเทศไทย สมาคมเครื่องถมไทย สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย สมาคมการโปรขนีย์แห่งประเทศไทย สมาคมโรงรับจำนำ สมาคมไทยประกันชีวิต สมาคมประกันภัย สมาคมพ่อค้าปุ๋ยแห่งประเทศไทย สมาคมค้าเครื่องแก้วแห่งประเทศไทย สมาคมพ่อค้ากระจกไทย สมาคมผู้ส่งออกเครื่องสำอางค์ สมาคมตุ๋นแห่งประเทศไทย สมาคมอุตสาหกรรมกระดาษแห่งประเทศไทย สมาคมอุตสาหกรรมหินแร่แห่งประเทศไทย สมาคมบรรจุภัณฑ์แห่งประเทศไทย สมาคมอุตสาหกรรมผลิตแร่แห่งประเทศไทย สมาคมขนส่งแห่งประเทศไทย สมาคมผลิตกาแฟ สมาคมผู้ผลิตอาหารทะเล สมาคมอุตสาหกรรมพลาสติกไทย

4. (องค์กรอาชีพเดียวกัน) องค์กรแพทย์จีน องค์กรตัวแทนนายหน้าประกันภัย องค์กรเภสัชกร

อธิบาย

1. “หอการค้าไทย-จีน” กล่าวจากความหมายทั่วไป ไปแล้ว เป็นสมาคมด้านการอาชีพ แต่ในสังคมประเทศไทยอยู่ในฐานะที่พิเศษขึ้นไปอีก ได้ออกนอกขอบเขตของการอาชีพไปอย่างมาก เพราะว่าเริ่มตั้งแต่ในศตวรรษนี้ ได้รับการก่อตั้งขึ้นมา ก็แสดงบทบาททางสังคมพิเศษอย่างหนึ่งออกมาให้ประจักษ์ เป็นสมาคมที่ไม่มีสมาคมใดของชาวจีนโพ้นทะเลจะเข้ามาแทนที่ได้ และเป็นที่ยอมรับของสังคมว่าเป็นองค์การสมาคมสูงสุดของชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนในสังคมไทย เหตุผลก็เพราะว่าในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยและประเทศจีนก็ได้มีการจัดตั้งกลุ่มช่วยเหลือกันขึ้น ปัญหาสำคัญต่างๆ มากมายหลายเรื่องของชาวจีนโพ้นทะเลที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลท้องถิ่นนั้น ปกติจะอาศัยผ่านองค์การเหล่านี้ไปแก้ปัญหา ที่จริงแล้วก็เหมือนกับว่าสมาคมทำหน้าที่เป็นสถานทูตและสถานกงสุลไปในตัว ที่กล่าวว่ามันมีจุดที่พิเศษเหตุผลก็เป็นเช่นนี้เอง ต่อมาถึงแม้ว่าไทยจีนยังมีกลุ่มช่วยเหลือเหล่านี้อยู่ แต่ “หอการค้าไทย-จีน” ก็ยังอยู่ในตำแหน่งผู้นำขององค์การสมาคมต่างๆ ของกลุ่มชนชาวจีนโพ้นทะเลชาวจีน

2. มีสมาคมอาชีพเดียวกันไม่น้อยที่ปัจจุบันได้กลายเป็นกลุ่มผสมระหว่างชาวไทยกับชาวจีนไปแล้ว แต่ว่าส่วนใหญ่แล้วยังประกอบด้วยชาวจีนที่เป็นสัญชาติไทย ระดับวัฒนธรรมไทยของชาวจีนสัญชาติไทยนั้นมีดีมีลึก แต่พวกเขาล้วนเคารพสถาบันกษัตริย์ไทยเคารพรัฐบาลไทย สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดประโยชน์ความมั่นคงในการที่จะพัฒนาอาชีพของพวกเขา

(4) องค์การที่มีลักษณะบำเพ็ญประโยชน์

1. (หน่วยการกุศล) มูลนิธิฮวงเคี้ยวป้อเด็กเซียงตึ้ง (ป้อเด็กตึ้ง) โรงพยาบาลเทียนฟ้ามูลนิธิ มูลนิธิสมาคมศิษย์การกุศลสงเคราะห์ สมาคมสหมิตรการกุศล มูลนิธิส่งเสริมศิลปกรรมสงเคราะห์ มูลนิธิศรัทธาสงเคราะห์ (ช่งเด็กเซียงตึ้ง) มูลนิธิร่วมกตัญญู มูลนิธิส่งเสริมธรรมและสาธารณกุศล มูลนิธิพุทธคุณแห่งประเทศไทย (เอี้ยวตี้เซียงตึ้ง) มูลนิธิพุทธธรรมนิมิตร มูลนิธิส่งเสริมศิลปกรรมและการกุศล กุศลธรรมมูลนิธิ มูลนิธิร่วมกุศลสมุทรปราการ มูลนิธิร่วมสันติสุข มูลนิธิโรจน์วัฒนธรรมสถาน มูลนิธิตงฮั่วการแพทย์ มูลนิธิแพทย์จีน มูลนิธิธารนุเคราะห์ (สถานพักฟื้นคนชราบางเขน) มูลนิธิซำฮั่วสงเคราะห์ พุทธสัมพันธ์สมาคม สมาคมสงเคราะห์เด็กกำพร้าแห่งประเทศไทย วิทยาลัยนานาชาติสถานสงเคราะห์คนชรา

2. (องค์การศาสนา) สมาคมพุทธบริษัทไทย-จีนประชา พุทธศาสนิกมาลาสมาคม ธรรมสมาคมเล่งฮั่ว พุทธภาวนาสมาคม (ชี่ฮั่ว) พุทธแสงธรรมสมาคม สมาคมกุศลสงเคราะห์

ส.ก.ส. พุทธสมาคมกวางฮั่ว พุทธจักรสมาคม มูลนิธิพุทธสมาคมปทุมรังษี สมาคมชีววง
สากลวิสูตรพุทธบริษัทจีนประชา พุทธภาวนาสมาคม (เจียงเต็ก) พุทธวิสูตร สมาคม-
มูลนิธิพุทธทิปกร (บัววันฮั่ว) มูลนิธิโพธิภาวนาสงเคราะห์ สมาคมพุทธไตรปิฎก สมาคม-
พุทธคุณการกุศล สมาคมพุทธทรงธรรม (เฮียงเต็ก) พุทธสมาคมเทอดธรรม

อธิบาย

1. ในกรุงเทพฯ มีวัดที่ยังมีลักษณะศาสนาของจีนแท้ทั้งเล็กทั้งใหญ่อยู่ประมาณ 15-16 วัด เช่น วัดโพธิ์แมนคุณาราม เนื่องจากไม่ใช่องค์การสมาคมทั่วไป จึงไม่จัดอยู่ในตารางนี้

2. นอกจากนี้ยังมีสมาคมเล็กๆ ที่มีลักษณะเป็นองค์การรวมอีกมากมาย รวมทั้งสมาคมสงเคราะห์ สมาคมสัมพันธ์ไมตรี สมาคมมิตรสหาย สมาคมเชื่อมความสัมพันธ์ สมาคมบำเพ็ญประโยชน์ ในจำนวนนี้มีไม่น้อยที่สัมพันธ์กับเรื่องบำเพ็ญประโยชน์ เนื่องจากยังมีรายชื่ออีกมากมาย ทั่วๆ ไปเป็นสมาคมที่ไม่ใหญ่ ตารางนี้จึงละออกไป

(5) องค์การที่มีลักษณะสัมพันธ์ทางการศึกษา วัฒนธรรม

1. (สมาคมนักเรียนเก่า) สมาคมนักเรียนเก่าเหยอิง, สมาคมนักเรียนเก่าโรงเรียนเสียนจินจั้นเตอะเพินเสี้ยว, สมาคมนักเรียนนอกจีน, สมาคมนักเรียนนอกญี่ปุ่น, สมาคมนักเรียนเก่ากรุงเทพฯคริสเตียน

2. (สมาคมศิลปวัฒนธรรมและวิชาการ) สมาคมสวัสดิการนักหนังสือพิมพ์จีน, สมาคมส่งเสริมภาษานานาชาติ, สมาคมครูและนักข่าวต่างจังหวัด, สมาคมนักข่าวต่างจังหวัด, สมาคมนักแต่งกลอนคำกลอน สมาคมนักเขียนจีนในประเทศไทย, สมาคมวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย, สมาคมศึกษาการละครและการแสดงแบบใหม่

อธิบาย

สมาคมนักเรียนเก่าและสมาคมศิลปวัฒนธรรมและวิชาการ มีมากกว่าที่เราได้กล่าวไว้ในตารางนี้แต่ที่มีการเคลื่อนไหวอย่างเปิดเผยนั้นค่อนข้างจะน้อย ส่วนใหญ่แล้วไม่มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการเป็นหลักฐาน ตารางนี้จึงละไว้ข้างต้นนั่นก็คือ รูปแบบความสัมพันธ์ "5 ลักษณะ" ที่คงอยู่ของชาวจีนโพ้นทะเล, ชาวจีนในสังคมไทยดูจากผิวเผินแล้วมันกว้างมาก แทบจะซึมซาบเข้าไปในชีวิตประจำวันของแต่ละคน ดังนั้นการคงอยู่และความโน้มเอียงในการกระทำของมัน ต่อตัวชาวจีนโพ้นทะเล, ชาวจีนและสังคมไทยทั้งสังคมแล้ว มีโอกาสที่จะเกิดผลกระทบกระเทือนอย่างมาก มีข้อระมัดระวังก็คือ รูปแบบความสัมพันธ์มากมายที่คงอยู่ของ "มูลเหตุ 5 อย่าง" ในขั้นตอนปัจจุบันชาวจีนที่มีสัญชาติไทยเป็นผู้รับภาระ และรับผิดชอบทั้งหมด ปัจจุบันคนต่างด้าวที่มีสัญชาติจีน--ชาวจีนโพ้นทะเล มีน้อย

มาก และส่วนมากก็เป็นคนแก่ที่เป็นแค่ตัวประกอบในสังคมเท่านั้น พุดตามหลักกฎหมายแล้ว คนพวกนี้ก็เป็นบุคคลในสังคมไทย ไทยที่ใช้นโยบายในการหลอมละลายชาวจีน เป็นเวลาอันยาวนาน ซึ่งทำให้วัฒนธรรมของไทยและชาวจีนซึมซาบเข้าหากันและกัน และสิ่งนี้เป็น การกระตุ้นให้สังคมไทยพัฒนา

(๑) ประโยชน์และการกระทำต่อสังคมที่สัมพันธ์“สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” กับ ความสัมพันธ์ “5 ลักษณะ” ที่มีประโยชน์ต่อสังคมนั้น ในบทความข้างต้นเราได้กล่าวไปบ้างแล้วเล็กน้อย แต่ว่าในที่นี้เราจำเป็นจะต้องค้นคว้าและชี้แจงรายละเอียดอีกชั้นหนึ่ง

ปัจจุบันที่สัมพันธ์กับ “สายสัมพันธ์ 5 ลักษณะ” มี 3 ด้านด้วยกัน หนึ่งคือ ปม สองคือ การรวมอยู่จุดเดียว สามคือ ประณีประนอมปรับให้พอดี ที่เรียกว่า ปม ก็คือว่า สามารถที่จะเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของมนุษย์ชักนำให้คนเกี่ยวโยงด้วยกันเกิดประโยชน์ ในการรวมกัน เกี่ยวกับการรวมอยู่จุดเดียว ก็คือ มันสามารถที่จะทำให้หมู่คณะที่กระจัดกระจาย รวมตัวกันเข้ามาเป็นกลุ่มหมู่คณะ ทำให้เกิดพลังคือความสามัคคีนั่นเอง และความสามัคคี ทำให้เกิดการที่ปฏิบัติดูแลซึ่งกันและกัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน กระทั่งสามารถที่จะรักษา หรือเพิ่มผลประโยชน์ของหมู่คณะ ขยายผลกระทบต่อสังคมและยกระดับฐานะของสังคมได้

พุดถึงการประณีประนอม มันมีวิถีจัดการข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในสังคมให้คลี่คลายไป ได้ทำให้เกิดการปรองดองกันและปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค เหตุผลเหล่านี้ค่อนข้างจะง่าย ไม่ยากต่อการเข้าใจ ปัญหาอยู่ที่ว่า เมื่อรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นมาแล้ว ก่อให้เกิด ประโยชน์อันใดต่อสังคม เป็นเรื่องที่จะต้องอธิบายต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบาทของชาวจีนช่วงหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง

ไสว วิศวานันท์

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยช่วงสองร้อยปีที่ผ่านมานักประวัติศาสตร์ไทยได้ให้ความสำคัญกับการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงมาก โดยได้แบ่งประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์มาถึง พ.ศ. 2398 ปีที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษเป็นช่วงที่หนึ่ง ช่วงที่สองตั้งแต่ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงจนถึงเกิดการรัฐประหาร พ.ศ. 2475 ช่วงที่สาม ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2503 และช่วงที่สี่เป็นช่วงของสังคมไทยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่ พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน

ในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้น สังคมไทยยังไม่ได้เข้าไปอยู่ในวงจรของระบบทุนนิยมโลก แม้มีคำกล่าวที่ว่า ช่วงดังกล่าวระบบสังคมไทยมีการพัฒนาการอย่างเอกเทศและเป็นไปอย่างเชื่องช้าก็ตาม แต่การค้าระหว่างประเทศภายใต้ระบบศักดินาไทยก็ได้เติบโตขึ้นอย่างมากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมีความแตกต่างอย่างสำคัญจากสมัยอยุธยา กล่าวคือในขณะที่การค้าของอยุธยาเน้นหนัก ที่การส่งออกของป่า และการส่งผ่านสินค้า แต่ครั้งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สินค้าที่ต้องผ่านการผลิตเริ่มเข้ามาแทนที่ เช่น น้ำตาล และน้ำมันมะพร้าว ถึงในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงในเรื่องการค้าระหว่างประเทศดังกล่าวเป็นดัชนีชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตหลักของสังคมไทยในช่วงนั้นด้วย กล่าวคือ แม้วิถีการผลิตของสังคมไทยยังคงเป็นแบบศักดินา คือ ความสัมพันธ์ทางการผลิตหลักยังคงเป็นการขูดรีดค่าเช่าที่ดิน แต่การเก็บค่าเช่าที่ดินในรูปการเกณฑ์แรงงานเริ่มคลายความสำคัญลง รัฐบาลพยายามเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินในรูปส่วยของมาก ความต้องการส่วยของนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศของไทยในช่วงรัชกาลที่ 1 - 2 รัฐบาลอาศัยการผูกขาดสินค้าที่มาจากส่วยเหล่านี้ส่งเป็นสินค้าออก

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐบาลหันมาเก็บอากรแทนการผูกขาดสินค้า มีการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา สามารถเก็บค่านาเป็นตัวเงินและสามารถส่งเสริมให้คนเสียเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเก็บค่าเช่าที่ดิน จากการเกณฑ์แรงงานมาเป็นส่วยของ และเป็นส่วยเงินมากขึ้นเป็นลำดับ แสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของระบบศักดินาไทยได้คลี่คลายมาถึงขั้นสุดท้ายของมันแล้วในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ เมื่อรัชกาลที่ 4 ขึ้นครองราชย์ ระบบแรงงานเกณฑ์แทบจะหมดความสำคัญไปแล้ว

นอกจากการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการเก็บค่าเช่าที่ดินอันเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตหลักของระบบศักดินาดังกล่าวมาแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกจุดหนึ่ง ที่อาจถือได้ว่าเป็นรากฐานให้กับการเติบโตของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่เติบโตตามมาในระยะหลัง เช่น การเติบโตของเมืองในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าและการเติบโตของกรรมสิทธิ์ และ วัฒนธรรมกรรมสิทธิ์

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงการทำสนธิสัญญา เบาว์ริงนี้ เป็นรากฐานการก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์ซึ่งเพียงพอที่จะทำให้การเปลี่ยนแปลงที่จะตามมาไม่คึกโครมรุนแรงถึงขั้นเกิดความระส่ำระสาย หรือปฏิวัติสังคม ตรงกันข้ามเป็นเพียงการปฏิรูปปรับตัวครั้งใหญ่ของระบบศักดินาไทย¹

การค้าภายในประเทศสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีลักษณะโดยทั่วไปเหมือนสมัยอยุธยา นั่นคือ ใช้นโยบายการผูกขาดสินค้า รัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดสินค้าเข้า และสินค้าออก วิธีการนี้ รัฐบาลสามารถตั้งราคาสินค้าได้สูงตามต้องการ ซึ่งเป็นที่รังเกียจของพ่อค้าต่างชาติ จนกระทั่ง เอนรีเบอร์นี บุคอังกฤษ ได้เข้ามาทำสนธิสัญญากับรัฐบาลไทยในปี พ.ศ. 2368 ขอแก้ไขให้พ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายโดยเสียภาษี

1. สมเกียรติ วันทะนะ "วิวัฒนาการชนชั้นกรรมกร ไทยสองร้อยปี"

สินค้าเข้า และไม่ต้องมีผู้อื่นแทรกแซง ซึ่งหมายถึง การเลิกผูกขาดสินค้าของรัฐบาล และต่อมาในปี พ.ศ. 2398 เซอร์จอห์นเบาว์ริง ทูตอังกฤษ เข้ามาทำสัญญากับไทยฉบับใหม่ อนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษติดต่อซื้อขายโดยตรงกับผู้ผลิตโดยไม่มีผู้อื่นยุ่งเกี่ยว ฉะนั้นการผูกขาดสินค้าทั้งหมดจึงถูกยกเลิกไป ความจริงรัฐบาลไทยเริ่มถอนตัวจากการผูกขาดการค้า เป็นลำดับมา ตั้งแต่สมัยต้นรัชกาลที่ 3 แล้ว ด้วยการเปิดโอกาสให้พ่อค้าจีนทำการแทน มากขึ้นเรื่อย ๆ ในระยะนี้ พ่อค้าจีนแข่งขันกันประมูลการผูกขาดสินค้า ผูกขาดการผลิตสุรา และผูกขาดการเก็บภาษีอากรกันมาก โดยจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้รัฐบาล เพื่อซื้อสิทธิในการออกไปซื้อสินค้าที่ตนผูกขาดตามขนบ เพื่อส่งเป็นสินค้าออกแต่ผู้เดียว พ่อค้าจีนบางคน สามารถทำการผูกขาดสินค้าได้ถึง 90 ชนิด

การที่รัฐบาลไทยให้พ่อค้าจีนทำการผูกขาดสินค้าแทนนั้น สามารถขยายการผูกขาดได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึง เพราะผู้ผูกขาดจะต้องไปสำรวจผลิตผลที่ตนจะผูกขาด ก่อนแล้วมาประมูลเงินขึ้นต่อรัฐบาล และต้องรับผิดชอบในการรวบรวมผลผลิตของตนเอง ออกสำรวจผลิตผลนี้เป็นเหตุให้พ่อค้าจีนได้อภิสิทธิ์เหนือพ่อค้าต่างชาติอื่น ๆ นั่นคือสามารถเดินทางค้าขายได้ทั่วเขตพระราชอาณาจักร การให้ผู้อื่นทำการผูกขาดสินค้านั้นดีกว่ารัฐบาลทำเอง ทั้งนี้เพราะนอกจากจะทราบจำนวนผลผลิตได้ทั่วถึงแล้ว ยังเป็นการประหยัดเวลาและแรงงานของขุนนางไทยไว้ทำประโยชน์ด้านอื่น อาทิเช่น การบริหารการป้องกันประเทศ เป็นต้น การรับเป็นพ่อค้าผูกขาดแทนรัฐบาล ไม่เพียงแต่เป็นทางให้พ่อค้าจีนได้มีโอกาสเข้ามารับราชการกับรัฐบาลไทยเท่านั้น ยังเป็นทางที่พ่อค้าเหล่านี้แสวงหากำไรโดยสามารถควบคุมและกำหนดราคาในการซื้อขาย หรือส่งออกนอกประเทศ การที่ให้พ่อค้าผูกขาดทำการแทนรัฐบาลนี้เป็นผลดีต่อรัฐบาลที่ได้รับเงินประมูลจากพ่อค้าจีนผู้ผูกขาด โดยรัฐบาลไม่ต้องลงทุนอะไร ขณะเดียวกันเป็นโอกาสให้พ่อค้าผูกขาดขูดรีดเกษตรกร ควบคุมราคาสินค้าตามที่ต้องการ นับว่าเป็นผลเสียข้อหนึ่ง และยังเป็นเหตุผลข้อหนึ่งที่รัชกาลที่ 4 ยินยอมให้ เซอร์จอห์นเบาว์ริง ขอแก้สนธิสัญญา เพื่อหวังจะให้พ่อค้าต่างชาติเข้ามา ถ่วงดุลย์อำนาจของ พ่อค้าจีนเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว พระองค์ก็ได้ประกาศยกเลิกการผูกขาดสินค้าโดยสิ้นเชิง²

เป็นที่ทราบกันดีว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำขึ้นในปี พ.ศ. 2398 นั้น เป็นสัญญาที่ไทยเสียเปรียบมากเป็นสัญญาที่ก่อให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้เมืองไทยกลายเป็นประเทศกึ่งเมืองขึ้น แต่เนื่องจากด้านอิทธิพลของอังกฤษไม่ไหวจึงต้องยอมทำสัญญาสัญญานี้มีทั้งหมด 12 ข้อ กล่าวโดยสรุปก็คือ ต้องยินยอมให้คนอังกฤษเข้ามาลงทุนทำมา

2. นางสาวมัลลิกา เรืองระที "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจสังคมและศิลปกรรมไทย รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์"

ค้าขายในประเทศไทยได้อย่างเสรี ให้เก็บภาษีขาเข้าได้ร้อยละ 3 ให้นำฝิ่นเข้ามาได้เอง มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินอาคารที่ดินได้ทุกแห่ง ยกเว้นบริเวณรัศมี 4 ไมล์จากพระราชวัง

จากผลของการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้การผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้า ถูกยกเลิกโดยสิ้นเชิง อำนาจของระบบศักดินาถูกทำลายลงไปหลายส่วนโดยนายทุนต่างชาติ จากนั้นก็มีเรือจากต่างชาติเข้ามาค้าขายถึง 200 ลำ การยกเลิกการผูกขาดสินค้าในปี พ.ศ. 2398 มิได้มีผลต่อพ่อค้าจีนทุกคน แต่เป็นการยกเลิกสิทธิผูกขาดสินค้าของพ่อค้าจีน อิทธิพลใหญ่ ๆ เท่านั้น และเปิดโอกาสให้พ่อค้าจีนชั้นกลาง ๆ เข้าร่วมในกิจการค้ากับชาวต่างประเทศ เช่น เป็นพ่อค้าคนกลาง เป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้า หรือพ่อค้ารายย่อย

ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เล่าไว้ในนิทานโบราณคดีว่า "...ในตอนปลายรัชกาลที่ 4 ประเทศไทยได้เปลี่ยนนโยบายการค้ามาเป็นการค้าเสรี ธุรกิจการค้าขาย จึงเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก มีชาวต่างชาติเข้ามาทำการค้าขายมากขึ้น มีโรงสีโรงเลื่อยเกิดขึ้นมากมาย ทำให้คนจีนจากแผ่นดินใหญ่อพยพเข้ามาทำมาหากินในประเทศไทยปีละมาก ๆ ..." ³

ตามสภาพสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ประกอบด้วยชน 2 ชั้น คือ ชนชั้นปกครองและสามัญชน หรือเรียกว่าชนชั้นเจ้านายและชนชั้นไพร่ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนี้ห่างกันมาก ชาวจีนได้เข้ามาเชื่อมช่องว่างระหว่างชนสองชั้นนี้ และหาประโยชน์ด้วยการเป็นพ่อค้าคนกลาง นำผลผลิตจากเกษตรกร หรือสินค้าจากพ่อค้าต่างชาติมาบริการแก่ผู้บริโภค

นอกจากสภาพสังคมไทยจะเปิดโอกาสให้ชาวจีนแล้ว ชาวจีนยังมีข้อได้เปรียบราษฎรไทยและชนกลุ่มน้อยอื่นๆ อีก คือ ไม่ต้องเป็นไพร่ และเป็นทาส จึงสามารถใช้เวลาประกอบอาชีพได้เต็มที่ ประกอบกับนิสัยของราษฎรไทยไม่สนใจเรื่องการค้า สนใจเฉพาะการเกษตรกรรม และรับราชการ บังคับจึงดั่งกล่าวนี้เปิดโอกาส ให้ชาวจีนเข้าเป็นพ่อค้าคนกลางได้โดยไม่มีราษฎรไทยมาแข่งขัน พ่อค้าคนกลางเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะทำการค้าขายเองเท่านั้น ยังรับจ้างเจ้านายและขุนนางไทยทำการค้าขายแทนด้วย

เป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่าชาวจีนมีบทบาทสำคัญด้านเศรษฐกิจตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีสาเหตุพอสรุปได้ดังนี้

1. นโยบายของรัฐบาล นอกจากรัฐบาลจะไม่กีดกันจีนอพยพเข้าประเทศไทยแล้ว ชาวจีนที่อยู่ในประเทศยังได้สิทธิเท่าเทียมกับราษฎรไทย เช่น สามารถซื้อที่ดิน ปลูกบ้าน

3. ณรงค์ เพชรประเสริฐ "การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ถึงปัจจุบัน"

ตั้งร้านค้า ทำไร่ ทำสวน ต่อเรือสินค้าภายในประเทศได้ นอกจากนี้ ชาวจีนยังได้รับ อภิสิทธิ์เหนือพ่อค้าต่างประเทศ กล่าวคือสามารถเดินทางไปทั่วพระราชอาณาจักร โดยไม่มีข้อห้าม เรือสินค้าของพ่อค้าจีนสามารถเข้ามาค้าขายโดยเสียภาษีปากเรือในอัตราที่ถูกกว่า ชาตินอื่น ๆ และพ่อค้าจีนในประเทศสามารถส่งสินค้าออกโดยไม่ต้องเสียภาษี อภิสิทธิ์เหล่านี้ส่งผลให้ชาวจีนทำการค้าขายหรือประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคง ผิดกับชาวต่างประเทศอื่น ๆ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เซอร์จอห์น เบาริ่ง เข้ามาขอแก้ไขสัญญาเพื่อให้พ่อค้าอังกฤษได้รับ อภิสิทธิ์เท่าเทียมพ่อค้าจีน

นอกจากนี้แล้วชาวจีนยังได้รับการยกเว้นการสักข้อมือเป็นไพร่ซึ่งผิดกับชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่จำนวนชาวจีนในประเทศมีมากกว่าชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ที่เป็น ดั้งนี้ เป็นเหตุผลทางการเมืองของรัฐบาลไทยในสมัยนั้น คือ ต้องการใช้ชาวจีน ไม่ต้องการให้เข้ายุ่งเกี่ยวในการปกครองและเป็นเพราะแรงงานไพร่ในสมัยนั้นเพียงพอแล้วจึงไม่จำเป็นต้องเกณฑ์ชาวจีนมาเป็นไพร่ การที่ไม่ต้องเป็นไพร่นี้เปิดโอกาสให้ ชาวจีนมีเวลาประกอบอาชีพส่วนตัวได้ตลอดเวลา ซึ่งข้อนี้เป็นข้อที่ชาวจีนได้เปรียบราษฎรไทยด้วย นอกจากนี้จะไม่เป็นไพร่แล้ว ชาวจีนยังไม่มีการขายตัวเป็นทาสเช่นราษฎรไทย ทั้งนี้เพราะชาวจีนมีความมานะอดทน มุมานะทำงานเพื่อหนีความยากจน จึงไม่มีชาวจีนเป็นทาส สภาพสังคมไทยเช่นนี้ ทำให้ชาวจีนได้เปรียบชาวไทย เพราะมีราษฎรไทยจำนวนไม่น้อยที่ต้องเป็นทาส ไม่มีสิทธิ์ที่จะประกอบอาชีพส่วนตัวในขณะที่ชาวจีนใช้ข้อได้เปรียบนี้ประกอบอาชีพ สามารถควบคุม เศรษฐกิจไทยในระยะนั้นไว้ได้ตลอดมา

2. การที่ไทยทำสนธิสัญญาการค้าอย่างเป็นทางการกับประเทศตะวันตกใน สมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้เกิดการตั้งกองสุลตแลผลประโยชน์ชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศไทยขึ้น ชาวจีนสมัครเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาติดังกล่าวมากเพราะเห็นว่า กองสุลต่างชาติดี อำนาจและอภิสิทธิ์ด้านกฎหมายเหนือกว่ารัฐบาลไทยและหวังความคุ้มครองจากกองสุลต่างชาติ โดยเฉพาะในด้านการค้าของชาวจีน เมื่อพ่อค้าจีนซึ่งเป็นคนในบังคับต่างชาติจะไปทำการค้า กองสุลจะมีจดหมายเข้ามาขอร้องเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย เรื่องความสะดวกและให้คุ้มครองพ่อค้า เหล่านี้

3. ชาวจีนรู้จักการรวมกำลังทางเศรษฐกิจเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เริ่ม ตั้งแต่ระดับกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกันเอง ดังตัวอย่างจีนแต้จิ๋ว ซึ่งเข้ามาประกอบอาชีพ ใน ประเทศกันมากตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระบิดาเป็นจีนแต้จิ๋ว จึงทรงสนับสนุนพวกแต้จิ๋วให้เข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทย ซึ่งการสนับสนุนนี้ดำเนิน ต่อมาจนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ชาวจีนที่มาตั้งหลักฐานมั่นคงภายในประเทศยังให้ ความช่วยเหลือเงินใหม่ที่อพยพเข้ามาโดยการจ้างเป็นกุลีตามเหมืองตามไร่ หรือโรงงานต่าง ๆ

เป็นการช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ ชาวจีนจะช่วยเหลือพวกพ้องของตนเองก่อน การเกื้อกูลกันในหมู่ชาวจีนและการมีความสัมพันธ์กันทางอาชีพ เช่น ชาวจีนเป็นญาติ เป็นเจ้าของไร่ เจ้าของโรงงาน เป็นพ่อค้า ตั้งแต่พ่อค้าคนกลางจนกระทั่งพ่อค้าผู้ส่งสินค้าออก เป็นการรวมกำลังกันทางเศรษฐกิจของชาวจีน ยากที่คนต่างชาติ หรือแม้แต่ราษฎรไทยจะเข้าแข่งขัน

4. สภาพสังคมไทยเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้าควบคุมเศรษฐกิจของประเทศ โดยชาวจีนเข้าเชื่อมช่องว่างระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นไพร่ ด้วยการทำการค้า ซึ่งเป็นก้าวแรกที่ชาวจีนจะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของตนเอง ชาวไทยไม่สนใจการค้า และประเทศไทยกว้างขวางอุดมสมบูรณ์ ประชาชนจึงไม่แข่งขันกันในการประกอบอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่ คือ การกสิกรรม ด้วยนิสัยที่ไม่แข่งขันกันของราษฎรไทยนี้ ทำให้ราษฎรไทยเสียเปรียบชาวจีน ไม่สามารถแข่งขันกับชาวจีนได้ ตั้งแต่งานกรรมกร ซึ่งถือว่าเป็นงานต่ำไร้เกียรติ ส่วนด้านการค้า ราษฎรไทยไม่มีทุนทรัพย์ ความชำนาญ และความสามารถ เท่าเทียมชาวจีน สิ่งนี้จึงเป็นทางให้ชาวจีนเข้ามาใช้ความได้เปรียบนี้ หาประโยชน์ด้วยการเป็นกรรมกร เป็นพ่อค้า จนสามารถเหยียบฐานะขึ้นมาเป็นขุนนางในวงราชการไทยด้วย

5. ชาวจีนยังมีกลวิธีต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพ อาทิ การค้าของพ่อค้าจีน รู้จักใช้จิตวิทยา เข้าช่วย เช่น พ่อค้าคนกลางจีนไม่เพียงแต่จะไปซื้อผลผลิตจากเกษตรกรเท่านั้น แต่นำของขีวัญไปแจกเด็กหรือนำข้าวจากเมืองหลวงหรือต่างประเทศไปเล่าให้เกษตรกรตามชนบทฟังด้วย สร้างความคุ้นเคยและเป็นกันเองระหว่างพ่อค้าจีนกับเกษตรกร ทำให้การซื้อขายกันสะดวกขึ้น นอกจากความเป็นกันเองแล้ว พ่อค้าจีนยังมีชั้นเชิงที่เหนือกว่า กล่าวคือ เป็นนายทุนให้เกษตรกรไทยกู้เงินด้วย

พ่อค้าจีนไม่เพียงมีวิธีการเอาใจ และเอาเปรียบลูกค้าเท่านั้น ยังใช้วิธีการเอาใจรัฐบาล และชนชั้นปกครองอีกด้วย ชาวจีนมีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน เข้าพึ่งพาเจ้านายด้วยการนำของมาถ้ำนัลหรือช่วยเหลือทำการค้าแทน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองและชาวจีนใกล้ชิดกันขึ้น และชาวจีนมักจะได้รับ ความสนับสนุนจากชนชั้นปกครองในการประกอบอาชีพ

การที่ชาวจีนเข้าควบคุมเศรษฐกิจในระยะรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีผลดีทางเศรษฐกิจและทางสังคมต่อชาวจีนเองอย่างมาก

ด้านเศรษฐกิจ เป็นที่ทราบดีแล้วว่าจีนอพยพเข้ามามีจุดประสงค์ เพื่อสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตน ซึ่งชาวจีนประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพได้มั่นคง จนสามารถควบคุมเศรษฐกิจไทยระยะนั้น อาชีพของชาวจีนสัมพันธ์กันนับตั้งแต่เป็นกรรมกร

ซึ่งเป็นงานต่ำสุด เป็นพ่อค้า เป็นเจ้าภาษี และได้เป็นขุนนาง พ่อค้าบางคนสร้างความไว้วางใจกับรัฐบาลจนสามารถกู้เงินพระคลังไปใช้ในกิจการส่วนตัว

ผลดีทางสังคม ชาวจีนเข้ามาประกอบอาชีพภายในประเทศเป็นชนกลุ่มน้อย ซึ่งฝึกกำลังอย่างเหนียวแน่น จะเห็นได้จากการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวจีน นอกจากนี้การสร้างคว้าวางใจต่อรัฐบาลไทยจนได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางนั้นเป็นการยกฐานะทางสังคมของชาวจีนในประเทศให้ดีขึ้น กล่าวคือได้รับความคุ้มครองจากรัฐบาลไทย เพราะจีนที่อพยพไปอยู่นอกประเทศจะไม่ได้รับความคุ้มครองจากประเทศตนเอง ชาวจีนจึงพยายามหาทางเข้ารับใช้รัฐบาลไทย ซึ่งเป็นที่ชื่นชมของชาวจีนเหนือ สิ่งอื่นใด เพราะไม่เพียงแต่จะเป็นเครื่องคุ้มครองฐานะทางสังคมของเขา ยังเป็นการสร้างชื่อเสียงและความนับถือแก่รุ่นลูกหลานต่อไปด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว บทบาทของชาวจีนด้านเศรษฐกิจในระยะรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เป็นพื้นฐานทำให้ชาวจีนได้เข้าควบคุมเศรษฐกิจของประเทศในระยะหลัง ชาวจีนที่เข้ามาก่อนนั้นเป็นผู้วางรากฐานการเข้าช่วยเหลือรัฐบาลไทยด้านเศรษฐกิจ ประกอบกับสภาพบ้านเมืองในระบุนั้นต้องการกำลังสมอบ กำลังแรงงานจากชาวจีน ในการปรับปรุงประเทศ และรัฐบาลเห็นแก่บุญคุณอันนี้ของชาวจีน เนื่องจากชาวจีน ไม่มีอำนาจในการปกครองประเทศ รัฐบาลจึงให้อภิสิทธิ์แก่ชาวจีนในด้านเศรษฐกิจแม้จะมีข้อเสียบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทของชาวจีนด้านเศรษฐกิจนี้มีส่วนช่วยให้รัฐบาลได้พัฒนาประเทศให้เจริญขึ้นเป็นอันมาก

ภายหลังปี พ.ศ. 2398 เศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงสู่เศรษฐกิจที่มีการผลิตเพื่อการค้า อันเป็นผลจากการขยายตัวของทุนจากศูนย์กลางในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ ไปสู่ดินแดนโพ้นทะเล ซึ่งเกิดจากความต้องการวัตถุดิบจำนวนมาก เพื่อป้อน โรงงานอุตสาหกรรมในยุโรป และขายสินค้าในดินแดนโพ้นทะเล ทั้งแสวงหาแหล่งลงทุนใหม่เพื่ออัตรากำไรที่สูงขึ้น เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นทั่วโลกและมีผลถึงโครงสร้างเศรษฐกิจไทยด้วย⁴

ภายใต้สนธิสัญญาเบาว์ริง ชาวยุโรปได้เข้าร่วมในกิจกรรมเศรษฐกิจของไทยมากขึ้น สินค้าอังกฤษจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามา สินค้าข้าวของไทยก็ส่งออกจำนวนมากเช่นกัน ธุรกิจการส่งข้าวออกนอกประเทศส่วนใหญ่อยู่ในมือของนายทุนชาติตะวันตก นอกจากนี้ การค้าไม้สักของไทยก็อยู่ในมือของนายทุนอังกฤษ

อย่างไรก็ตาม ก่อนปี พ.ศ. 2398 นายทุนชาติตะวันตกแทบไม่มีบทบาทสำคัญในกิจการค้าของไทยเลย เนื่องจากการค้าของประเทศถูกจำกัดและผูกขาดโดยรัฐบาล

4. นางสาวมลลิกา เรือระพี "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์"

พ่อค้าจีนมีส่วนเกี่ยวข้องในการค้าของประเทศไทย โดยการเป็นเจ้าของ ภาษีอากรและเป็นผู้ดำเนินการค้าให้กับเจ้านาย ขุนนาง ทั้งการค้าภายในและต่างประเทศ ดังนั้นการเปิดประเทศรับการค้าขายตัวของทุนนิยมโพ้นทะเลก่อให้เกิดช่องว่างในการจำหน่าย แจกจ่ายสินค้าต่างประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจภายในประเทศและการซื้อสินค้าเพื่อบรรทุกลำเลียงสู่ตลาดต่างประเทศ จากช่องว่างดังกล่าว เพื่อการขยายกิจการให้กว้างขวางขึ้น นายทุนชาติตะวันตกจึงต้องการให้มีบริการตัวแทนนายหน้าหรือคอมปะโดร์ขึ้นเพื่อบริการตัวแทนนายหน้าในกิจการธุรกิจของนายทุนชาติตะวันตก ที่สำคัญมีกิจการส่งออก กิจการธุรกิจสั่งเข้า และกิจการธนาคาร

การทำสัญญาเบาว์ริงได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ คือ รูปแบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ได้เปลี่ยนไปจากประเทศที่มีเศรษฐกิจเกือบจะพึ่งตัวเองได้มาเป็นประเทศที่ผลิตสินค้าขั้นมูลฐานเฉพาะด้านเป็นบางอย่างและต้องซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศ การผลิตของเอกชนเป็นจำนวนมากเน้นหนักไปในด้านใดด้านหนึ่ง โดยเฉพาะสินค้าเข้าซึ่งแต่เดิมเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการบริโภคของชนชั้นนำ ก็เปลี่ยนมาเป็นสินค้าหลายชนิดเพื่อการบริโภคของคนทั่วไปส่วนสินค้าออกซึ่งตลอดมาประกอบด้วยสินค้าจำนวนน้อยแต่ชนิดมาก ก็เปลี่ยนไปเป็นสินค้าสำคัญไม่กี่ชนิดแต่ชนิดละมากๆ เช่น ข้าว ฝ้าย ไม้สัก ยางพารา และพืชอื่นๆ อีกไม่กี่ชนิด สินค้าเข้ามีบทบาทสำคัญต่อตลาดในฐานะสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านผู้เคยผลิตเพียงยังชีพหันมาผลิตส่วนเกินเพื่อขาย บทบาทของสินค้าเข้ามีความสำคัญต่อตลาดในประเทศซึ่งปกติขาดความหลากหลายของสินค้าบริโภค สินค้าเข้าของไทยประกอบด้วยผ้าฝ้ายและสินค้าบริโภคแทบทั้งสิ้น ยังไม่มีสินค้าประเภททุนและปัจจัยการผลิต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ทำให้อุตสาหกรรมชนบทของไทยโดยเฉพาะในที่ราบภาคกลางเสื่อมโทรมลง

การพัฒนาเศรษฐกิจส่วนสำคัญของไทยสมัยนั้นคือการผลิตข้าว ซึ่งเพิ่มขึ้นในสมัยที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงพ.ศ. 2398 ไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออกน้อยกว่า 1 ล้านหาบต่อปี จากนั้นการส่งข้าวเป็นสินค้าออกก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และกลายเป็นสินค้าออกสำคัญซึ่งมีมูลค่าเท่ากับร้อยละ 60 - 70 ของมูลค่าส่งสินค้าออกทั้งหมด

จากการที่ปริมาณข้าวส่งออกมีปริมาณเพิ่มขึ้นจากสมัยที่ทำสนธิสัญญาถึง 25 เท่าตัวภายใน 50 ปี ในขณะที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเพียง 1 เท่าตัว แสดงว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่ในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจใดที่เกี่ยวข้องกับประชากรจำนวนมากมาเทียบเท่ากับการทำนา ข้าวที่ส่งออกเป็นข้าวที่ผลิตเพิ่มขึ้นได้จากการขยายพื้นที่ทำนา โดยยังใช้วิธีทำแบบเดิมและเป็นฝีมือของคนไทย แต่ชาวต่างประเทศเป็นผู้ดำเนินการในด้านการค้าและอุตสาหกรรม กล่าวคือ คนจีนเป็น

ผู้ค้าข้าวภายในประเทศและเป็นเจ้าของโรงสี ส่วนชาวยุโรปเป็นผู้ส่งออก

การขยายพื้นที่ทำนาส่งผลกระทบต่อระบบชนชั้นในสังคมไทยด้วย กล่าวคือ เกษตรกรไทยใช้วิธีทำนาแบบเก่าพวกเขาเพิ่มผลผลิตได้ด้วยวิธีขยายพื้นที่ทำนาและเพิ่มแรงงานในการทำนา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุน โดยการลดหย่อนการเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ลง เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้เวลาในการทำนามากขึ้น งานก่อสร้างของหลวงที่ต้องการใช้แรงงานจำนวนมากก็โปรดให้จ้างคนจีนมาทำ การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงชั้นมูลฐานทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะทำให้คนไทยโดยเฉาะอย่างยิ่งเกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีอิสระ ที่จะประกอบอาชีพของตนเองมากขึ้นกว่าแต่ก่อนและการเปลี่ยนแปลงนี้ยังส่งผลต่อการปรับปรุงการเกษตร สถานภาพของเกษตรกร และเศรษฐกิจของประเทศในสมัยต่อมา⁵

อิทธิพลของการค้ากับต่างประเทศที่ส่งผลซึ่งกันและกันการคลี่คลายของการแบ่งงานในสังคมไทย

ประการแรก การเติบโตของเมืองเป็นสิ่งที่ควบคู่กับการเติบโตของการค้า

เมื่อจอห์นครอว์เฟ็ด เข้ามากรุงเทพฯ เมื่อพ.ศ. 2364 - 65 ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้ประมาณว่าประชากรกรุงเทพฯ มีประมาณ 50,000 คน เป็นคนจีนเสีย 31,000 คน และตามรายงานของจาโคป ทอมลิน (พ.ศ. 2387) กล่าวว่าในปี พ.ศ. 2371 กรุงเทพฯ มีประชากร 77,300 คน ในจำนวนนี้เป็นจีน 31,000 คน และลูกจีน 5,000 คน ลาว 16,000 คน สยาม 8,000 คน มอญ 5,000 คน และอื่นๆ 12,000 คน⁶

สัดส่วนของประชากรกรุงเทพฯ ซึ่งมีชาวสยามเพียงเล็กน้อย แต่มีชาวจีนจำนวนมากครึ่งหนึ่ง สะท้อนฐานะของกรุงเทพฯ ได้เป็นอย่างดี เพราะชาวจีนจำนวนมากนั้นแผ่กระจายอยู่ทั่วไป ส่วนใหญ่จะพบคนจีนในบริเวณศูนย์การค้าอุตสาหกรรม ชาวจีนจะมีอาชีพทางด้านลู่ และผลิตเหล็ก ปลูกพริกไทย อ้อย ทำน้ำตาล กรุงเทพฯ ในฐานะเป็นศูนย์กลางการค้าทั้งกับภายนอก และภายในอาณาจักร เป็นจุดแพร่ขยายเศรษฐกิจเงินตรา ได้ส่งผลสะท้อนต่อโครงสร้างการแบ่งงานในสังคมแบบเดิมอย่างสำคัญในยุคนี และยังส่งผลสะท้อนให้พัฒนาการของสังคมที่ตามมาภายหลังเป็นพัฒนาการที่ไม่สม่าเสมอระหว่างภาคเศรษฐกิจต่างๆ และส่วนต่างๆ ของประเทศยิ่งเปิดกว้างขึ้นอีก

5. ภารดี มหาฉันทน์ "ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ 188 - 192"

6. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "มองประวัติศาสตร์ค้นรัตนโกสินทร์"

ประการที่สอง การคลี่คลายของระบบแรงงานเกณฑ์ (ระบบไพร่) ซึ่งมีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ จากเดิมหกเดือนมาเป็นสี่เดือนในสมัยกรุงธนบุรี และรัชกาลที่ 1 และสามเดือนในสมัยรัชกาลที่ 2 - 5

เมื่อมาถึงรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ค่าราชการต้องเสียปีละ 18 บาท มีผู้สมัครเสียเงินค่าราชการแทนเช่าเวรเป็นไม้่น้อย แสดงว่าระบบศักดินาไทยนั้นวิวัฒนาการมาถึงขั้นที่จ่ายค่าเช่าที่ดินเป็นเงินอันเป็นวิวัฒนาการขั้นสุดท้ายของการเก็บค่าเช่าในวิถีและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินาแล้ว และเมื่อรัชกาลที่ 4 ขึ้นครองราชย์ ระบบแรงงานเกณฑ์แทบจะหมดความสำคัญไปแล้ว⁷

ในยุคนั้น แรงงานส่วนใหญ่ของสังคมไทยเป็นแรงงานเกณฑ์ภายใต้ระบบไพร่ ในระยะที่ระบบแรงงานเกณฑ์นี้เริ่มคลายตัวลง แรงงานจ้างชาวจีนได้เข้ามาแทนที่ในกิจกรรมหลายอย่าง เช่น รับจ้างขุดคลอง ทำงานตามสวนอ้อย สวนยาง เหมือนแร่ โรงสี โรงเลื่อย โรงงานน้ำตาล และใช้แรงงานเป็นกสิกรรมทั่วไป⁸

ชาวจีนเหล่านี้เป็นแรงงานรับจ้างรุ่นแรกสุดในสังคมไทยหรืออีกนัยหนึ่ง พวกเขาคือบรรพบุรุษชนกรรมกรไทย

สภาพความเป็นอยู่ของแรงงานรับจ้างเหล่านี้ตามรายงานของ Virginia Thompson ของ The New Siam ได้กล่าวไว้ว่า "... ค่าจ้างสำหรับแรงงานจีนเหล่านี้ก็ไม่สูง มีผู้ประมาณค่าจ้างสำหรับกรรมกรไร้ฝีมือในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2365 เอาไว้ว่า ตกราว 11/4 สตางค์ต่อวัน กล่าวกันว่าเป็นค่าแรงที่สูงมากในภูมิภาคแถบนี้ แต่สำหรับค่าครองชีพในสังคมไทยซึ่งฟุ่มเฟือยกว่าประเทศเพื่อนบ้านอาจจะทำให้ค่าแรงงานดังกล่าวไม่สูงมากก็ได้

ผลกระทบต่อไทยจากการที่ต้องทำสนธิสัญญากับกลุ่มประเทศทุนนิยม (อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมัน) ก็คือ ทำให้พ่อค้าจากประเทศมหาอำนาจเหล่านั้นสามารถจ้างคนไทยเข้าทำงานในกิจการค้าและการลงทุนได้โดยไม่ถูกขัดขวางจากเจ้านายขุนนางไทย เพราะในอดีต การที่ไพร่จะไปทำงานอื่นได้ ต้องได้รับอนุญาตจาก มุลนายก่อน ผลก็คือ สามปีถัดมา (พ.ศ. 2401) โรงงานอุตสาหกรรมแห่งแรกในประเทศไทยก็ได้ถือกำเนิดขึ้น นั่นคือ โรงสีข้าวที่ใช้เครื่องจักรของบริษัท American Steam Rice Mill ซึ่งเป็นของนายทุนอเมริกัน ชนชั้นกรรมกรสมัยนั้นได้เกิดขึ้นแล้ว ก่อนหน้าจะมีชนชั้นนายทุนไทยเสียอีก⁹

7. ทรงชัย ณ ยะลา "ปัญหาการศึกษาวิถีการผลิตของไทยอันเนื่องมาจากทฤษฎีกิ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา"

8. ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ "ระบบแรงงานไทยในอดีตจากสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2"

9. สมศักดิ์ เจิมธีรกุล "ประวัติการต่อสู้ของชนชั้นกรรมกรไทยหน้า ๑๑"

หลังจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และ รัชกาลที่ 6 มีการตั้งโรงสีไฟขึ้นในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก คือจากเป็น 10 โรง ในพ.ศ. 2422 เป็น 83 โรง ในปี พ.ศ. 2467 จึงกล่าวได้ว่ากิจการโรงสีเป็นกิจการที่ขึ้นหน้าขูดที่สูงสุดในขณะนั้น

เมื่อมีกิจการโรงสีก็ต้องมีกรรมกรในโรงสี ผลการค้นคว้าปรากฏว่า กรรมกรโรงสีส่วนใหญ่เป็นชาวจีนอพยพเข้ามา โรงสีขนาดใหญ่ ๆ จะมีกุลีราว ๆ 200 คน ถ้าเป็นขนาดเล็กตกราว 100 คน

นอกเหนือจากกิจการโรงสีระหว่างช่วง พ.ศ. 2451-2472 มีโรงงานอีกมากมาย ถือกำเนิดขึ้นและกรรมกรส่วนใหญ่เป็นคนจีน เมื่อปี พ.ศ. 2483 กรรมกรที่เป็นคนจีนถึง 75% ของกรรมกรทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตามมีการประเมินว่า ในช่วงศตวรรษที่ 19 ชาวจีนอพยพ 4 ใน 5 คน เมื่อสะสมเงินทองได้จำนวนหนึ่ง จะเดินทางกลับไปอยู่เมืองจีน และในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 อัตราส่วนของการอพยพกลับจึงลดลงเหลือครึ่งต่อครึ่ง

จากการศึกษาวิจัยของนักวิชาการจีนเกี่ยวกับสาเหตุและเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาทำมาหากินในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งได้กลายเป็นชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยในเวลาต่อมา ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นไปได้และทิศทางที่แน่นอนในการอพยพก็ด้วยผลกระทบจากสาเหตุดังต่อไปนี้

ก. จุดหมายปลายทางที่จะอพยพไป ได้มีการติดต่อสื่อสารกับคนถิ่นเดิม
ข. ถูกกำหนดด้วยเส้นทางคมนาคมและอุปกรณ์การขนส่งซึ่งมีทิศทางที่แน่นอน
ค. ในจุดปลายทาง มีผู้ชักใย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติหรือผู้ที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน ผู้ที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน ผู้ที่เป็นญาติทางคู่สมรสและมิตรสหาย ฉะนั้นหากผู้อพยพมาใหม่ เกิดเดือดร้อนอย่างไร ผู้อพยพที่มาอยู่ก่อนจะได้หาทางช่วยเหลือ จึงเกิดปรากฏการณ์ที่ท้องถิ่นซึ่งอพยพออกและอพยพเข้าก็มีการกระจุกตัวมาก

2. ความมุ่งหมายของการอพยพที่สำคัญเนื่องมาจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ ฉะนั้นจึงเกิดกระแสการอพยพไปนอกประเทศอย่างต่อเนื่องกันเป็นจำนวนมาก

ก. ผู้อพยพส่วนใหญ่เป็นชาวนา ผู้รับจ้างและช่างฝีมือ คนเหล่านี้มีความมุ่งหมายในการอพยพออกต่างประเทศ ต้องการเพียงประกอบอาชีพและมีรายได้เพิ่มขึ้นเพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนและครอบครัวเท่านั้น

ข. เกือบทุกชนชั้นของครอบครัวชาวจีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ จะมีครอบครัวทั้งสองทางหรือสองภรรยา ต้องแยกจากกันเมื่อต้องการการขยายตัวของธุรกิจหรือจากสาเหตุอื่น ๆ ภายในครอบครัว การไหลเทของสมาชิกในครอบครัวจึงเป็นสิ่งปกติ

ค. จากการเกิดความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างถิ่นเดิมของชาวจีนโพ้นทะเลกับต่างประเทศด้านการค้าและความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ก็มีผลผลักดันให้เกิดความต้องการจะอพยพไปยังต่างประเทศมากขึ้น

3. นโยบายของรัฐบาลที่เป็นฝ่ายอพยพออกและอพยพเข้าก็มีส่วนชี้ขาดการอพยพ จะเห็นได้ว่าสาเหตุข้อนี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการอพยพทางด้านปริมาณ หากเราสังเกตจากการวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ก็จะเห็นชัดว่าในสมัยโบราณ ช่วงที่จีนยังใช้นโยบายการห้ามประชาชนออกทะเล การอพยพออกนอกนับว่ามีจำนวนน้อยมาก หลังจากการยกเลิกนโยบายห้ามออกทะเลแล้ว ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางคมนาคมก็ทำให้เกิดกระแสสูงของการอพยพอย่างต่อเนื่อง เมื่อเกิดแรงกดดันจากนโยบายของรัฐบาลของประเทศทั้งสองฝ่าย กระแสต่ำของการอพยพก็จะปรากฏขึ้นอีก

4. จากค่านิยมด้านวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม ของผู้อพยพทำให้ผู้อพยพจะต้องรักษาความสัมพันธ์กับถิ่นเดิมอย่างใกล้ชิด ซึ่งค่านิยมดังกล่าวได้แก่ การเลื่อมใสศรัทธาที่นื่อง ต้องการสรรเสริญบรรพบุรุษของตน ต้องการปฏิบัติตามหลักธรรมหรือจารีตประเพณีที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณ ยังมีความระลึกถึงบ้านเกิดอย่างสุดซึ้ง ถือว่าการให้ความช่วยเหลือคนอื่นเป็นสิ่งทำให้ตนสบายใจ พยายามทำความดีไว้เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ สนับสนุนการให้การศึกษา และต้องการเพิ่มพูนความรู้ทางวิทยาศาสตร์¹⁰

หลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 ชาวจีนได้อพยพหลังไหลเข้ามาในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในปลายรัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 5 จากตารางแสดงให้เห็นถึงจำนวนชาวจีนอพยพที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ

ตารางแสดงจำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2463)¹¹

เชื้อสาย	จำนวน		รวม
	ชาย	หญิง	
แต้จิ๋ว	78,091	8,207	86,298
ฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
กวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
ไหหลำ	12,165	903	13,068
แคะ	9,411	1,409	10,820

10. จาง เอียน ชิว "ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการอพยพมาประเทศไทยของชาวแต้จิ๋ว ไช่ จาง ชวน"

11. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. 6 น 27/ 8

จากการที่ชาวจีนอพยพหลังไหลเข้ามาในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมากนี้ ย่อมมีส่วนทำให้การค้าขายในบริเวณนั้น ๆ ขยายตัวและประกอบกับความสามารถในการประกอบ การค้า ทำให้ชาวจีนสามารถแสวงหาผลประโยชน์จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของไทยใน ขณะนั้นได้อย่างเต็มที่ มิได้รับการกีดกันและขัดขวางแต่อย่างใด ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าชาวจีน ส่วนใหญ่เข้ามาในลักษณะเสื่อผืนหมอนใบ เข้ามาในเมืองไทย เมื่อได้รับความช่วยเหลือของ ญาติหรือคนที่มาจากท้องถิ่นเดียวกันก็จะได้งานทำ หรืออาจเริ่มต้นจากการเป็นผู้ใช้แรงงาน พอสะสมทุนได้บ้างเล็กน้อย ก็เริ่มทำการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อสามารถสะสมทุนได้พอ สมควรก็สามารถตั้งร้านขายของประกอบกิจการค้าใหญ่โตขึ้นเรื่อย ๆ การเข้ามาเป็นจำนวน มากของชาวจีน ความช่วยเหลือในหมู่ชาวจีนมีผลต่อการขยายตัวทางด้านการค้าได้ดังนี้

1. สนธิสัญญาเบาว์ริง ส่งผลให้มีการผลิตสินค้าเพื่อส่งออกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าว ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประเทศเป็นจำนวนมาก ระบบเศรษฐกิจของประเทศจึงได้เริ่มเปลี่ยน จากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าและมีระบบเศรษฐกิจเงินตราเกิดขึ้น เมื่อมีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายมากขึ้น และระบบการค้าที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีส่วนทำให้ประเทศไทยได้มีนโยบายในการปรับปรุงบ้านเมือง เพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ ในด้านที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ อันได้แก่ การคมนาคม ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม ถ้าการคมนาคมดี ผลผลิตอันเป็นสินค้าก็สามารถหลั่งไหล ไปสู่ตลาดกลาง และตลาดต่างประเทศได้สะดวกในเวลารวดเร็วยิ่งขึ้น นโยบายในการ ปรับปรุงบ้านเมืองของไทยที่นับได้ว่ามีความสำคัญ ส่งผลให้การขยายตัวทางการค้าของชาว จีนในกรุงเทพฯ นั้นอาจแบ่งได้เป็นดังนี้

การขุดและปรับปรุงคลอง

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม่น้ำลำคลองยังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทย ในด้านการคมนาคมขนส่งค้าขาย สาธารณูปโภค และยุทธศาสตร์ ดังจะเห็นได้ว่า พระ-บรมมหาราชวัง วัดวาอาราม วังเจ้านาย บ้านเรือนขุนนาง ราษฎร ตลอดจนที่ค้าขาย ล้วนตั้งและขยายตัวไปตามแม่น้ำลำคลอง ทั้งนี้โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำหลักเปรียบเสมือน เส้นเลือดใหญ่ของความเจริญเติบโตของกรุงเทพฯ ในขณะนั้น และมีคลองแผ่กระจายลึก เข้าไปในแผ่นดินสองฝั่ง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้ความสำคัญ ต่อการคมนาคมทางน้ำก่อนการสร้างถนน แต่ขณะเดียวกันการพัฒนาประเทศให้เป็นแบบ ตะวันตกโดยการตัดถนนก็เริ่มมีบทบาทขึ้นแล้วตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็เริ่มมีการถมคลองในบริเวณที่เป็นใจกลางย่านชุมชนของกรุงเทพฯ หลายแห่ง โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งบริเวณที่เป็นแหล่งค้าขายของคนจีน ในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า-
อยู่หัวรัชกาลที่ 7 ก็ได้เลิกขุดคลองกันแล้ว

สรุปแล้วเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา คลองในกรุงเทพฯ จะถูกลดความ
สำคัญลง ความสำคัญของถนนนับวันจะมีความสำคัญมากขึ้น แม้ช่วงก่อนทำสนธิสัญญา
เบาว์ริง รัฐบาลก็มีการสร้างถนน แต่มีความมุ่งหมายเพื่อใช้ถนนสำหรับขบวนแห่ เช่น แห่ศพ
แห่เลียบเมือง แห่กฐิน และแห่โล้ชิงช้า ฉะนั้น การสร้างถนนก็จะสร้างถนนไปสู่สถานที่ที่
ขบวนแห่จะต้องผ่าน เช่น วัดพระเชตุพน และโบสถ์พราหมณ์ เป็นต้น

ครั้นต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ได้โปรดให้มีการตัดถนนขึ้น ซึ่งส่งผล
ให้การค้าขายในกรุงเทพฯ เริ่มย้ายขึ้นมาบนบกแทนที่จะอยู่แถบริมแม่น้ำลำคลอง

เมื่อสร้างถนนอย่างดีขึ้นหลายสายแล้ว ในพระนครก็มีพวกพ่อค้าจีน แยก ฝรั่ง
เรียกร้องรัฐบาลให้สร้างตึกแถวสองข้างถนน เพื่อพวกตนจะได้ขอเช่าตั้งร้านขายเหมือน
อย่างประเทศที่เจริญทั้งหลาย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ได้มีการตัดถนนอย่างมากมาย โดยมีวัตถุประสงค์
สำคัญดังนี้

1. เพื่อให้บ้านเมืองมีความงดงามและทันสมัยตามแบบอารยประเทศ จะเห็นได้
อย่างเด่นชัดในการตัดถนนบำรุงเมืองและถนนราชดำเนิน ผลจากการตัดถนนเป็นจำนวน
มากเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การค้าขายตัวโดยเปลี่ยนจากทางน้ำกลายมาเป็นทางบก

2. ส่งเสริมการขยายตัวทางด้านพาณิชยกรรม

ผลของการตัดถนนได้ส่งผลให้การค้าขายตัวไปตามถนนที่ตัดขึ้น เกิดเป็นตึก
แถวตลอดสองข้างถนนขึ้นมา เพื่อทำเป็นตึกให้เช่าเก็บผลประโยชน์ และผู้ที่นิยมมาเช่าตึก
แถวอยู่นั้นส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน เมื่อชาวจีนไปตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่ใด ก็มักจะทำการ
ค้าขายไปด้วย ทำให้การค้าเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ตึกแถวที่สร้างขึ้นก็เพื่อสนองต่อการตั้ง
หลักแหล่งทำมาหากินของชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่อพยพเข้ามาทำงานในเมืองไทย

การตัดถนนในรัชกาลที่ 6-7 ส่วนใหญ่เป็นการตัดถนนในบริเวณที่เป็นท่าเลการ
ค้าอยู่แล้ว เพื่อเป็นการสะดวกในการติดต่อทางด้านการค้า และการตัดถนนนี้ทรงพยายาม
ให้เชื่อมต่อกับเส้นทางคมนาคมเดิม คือ เชื่อมกับถนนและแม่น้ำเจ้าพระยา ในรัชกาลที่ 5
มีการตัดถนนเป็นจำนวนมากที่สุด ดังนั้นการลงทุนสร้างตึกแถวและตลาดของพระคลังข้าง
ที่ในรัชกาลที่ 5 จึงมากกว่าสมัยรัชกาลที่ 4, 6, 7 การลงทุนสร้างตึกแถวและตลาดของ
พระคลังข้างที่ ก็เพื่อตอบสนองการตั้งหลักแหล่งในการ ทำมาหากินในประเทศไทยของคนจีน
ซึ่งเมื่อสะสมทุนได้มากพอจะเช่าตึกแถวเพื่อเก็บผลประโยชน์ด้วยเช่นกัน

เมื่อชาวจีนหลังไหลเข้ามาเมืองไทยมากยิ่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและได้เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่มากในกรุงเทพฯ เริ่มต้นจากสำเพ็งและต่อมาก็ได้ขยายตัวไปยังบริเวณต่างๆ ในกรุงเทพฯ ซึ่งกลายเป็นแหล่งการค้าสำคัญ ชาวจีนเหล่านี้ มีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทยทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง นับตั้งแต่ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นมา เมื่อจีนรุ่นใหม่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยก็จะได้รับความช่วยเหลือจากจีนเก่าที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่เดิม คนจีนที่อพยพเข้ามาเมืองไทยเมื่อได้รับทราบข่าวถึงความเจริญ ความอุดมสมบูรณ์จากญาติพี่น้องที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยก่อนและสามารถสร้างหลักฐานในเมืองไทยได้ ก็จะส่งข่าวไปชักชวนให้เข้ามาทำมาหากินในเมืองไทย พวกนี้มักจะได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง หรือ ญาติร่วมแซ่ ทำให้สามารถตั้งตัวทางด้านการค้าได้อย่างรวดเร็ว

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย เป็นพวกที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม พวกพ่อค้า เชื้อสาย วงศ์ตระกูล และมักจะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มๆ เช่น กลุ่มภาษาเดียวกันมาจากท้องถิ่นเดียวกันในประเทศจีน เป็นญาติพี่น้องหรือสกุลเดียวกัน ดังนั้นจึงมีการผูกพันต่อกันอย่างแน่นแฟ้น และให้ความช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี

การที่ชาวจีนประสบความสำเร็จทางด้านการค้าเป็นอย่างมากนั้น พ่อค้าจีนในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นมา นอกจากอาศัยความช่วยเหลือในหมู่ชาวจีนด้วยกันแล้ว จะต้องขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทางด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น

1. คุณสมบัติและความสามารถทางการค้า

ชาวจีนเข้ามามีบทบาทอย่างมากทางด้านเศรษฐกิจของไทย เนื่องจากชาวจีนเป็นผู้ที่มีนิสัยสนใจในเรื่องการค้าขาย มีความมานะพากเพียร อดทน และรู้จักประหยัด คุณสมบัติต่างๆ เหล่านี้ กล่าวได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญเบื้องต้นที่สามารถทำให้ชาวจีนเลื่อนฐานะตนเองอย่างรวดเร็ว พ่อค้าที่สำคัญ ๆ บางคนก็เริ่มต้นจากการรับจ้างเล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้เอง เมื่อเก็บสะสมทุนรอนได้แล้วก็จะทำการค้าตั้งแต่กิจการเล็ก ๆ และสามารถขยายเป็นกิจการขนาดใหญ่ได้ในที่สุด ตัวอย่างเช่น

หลวงอุดรภักดิ์พาดินชัย เป็นจีนแต่จิว เกิดในเมืองจีน ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า โสภโชนคร เมื่อแรกเข้ามาทำมาหากินในเมืองไทยมีแต่เสื้อผืนหมอนใบ ได้รับจ้างเป็นจับกัง พายเรือ เพราะไม่ต้องรู้ภาษาไทย เมื่อใช้หนี้ทดลองค้าโดยสารหมด จึงเปลี่ยนไปรับจ้าง หุงข้าว สำหรับเลี้ยงจับกัง ค่อยๆ สะสมเงินจนออกค้าขายตามลำพังทางหัวเมือง เหนือ ได้คุ้นเคยกับเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ข้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่ จนได้รับทำภาษีอากร และได้ขยายการค้าทางหัวเมืองเหนือโดยเข้าทำทุนค้าขายกับ

ผู้อื่นใช้ยี่ห้อว่า “กิมเส็งหลี” และต่อมาได้ตั้งห้างกิมเส็งหลีขึ้นในกรุงเทพฯ ได้สร้างโรงสีไฟ 5 โรง โรงเลื่อยจักร 3 โรง อยู่เรือ 1 แห่ง ประกอบการสีข้าวเลื่อยไม้ ขายของเป็น ห้างสำคัญอันหนึ่งในเมืองไทย ได้สร้างสะพานข้าม คลอง สามเสนถวายในรัชกาลที่ 5 พระราชทานนามว่าสะพานกิมเส็งหลี และได้สนองพระเดชพระคุณหลายอย่าง

2. พื้นฐานทางการศึกษา

หลังการทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกนับตั้งแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ทำให้ชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายมากขึ้น ดังนั้น เพื่อความสะดวกในการประกอบ ธุรกิจการค้าไม่ว่าจะเป็นการค้าระหว่างประเทศหรือภายในประเทศ ภาษาอังกฤษ ได้ เข้ามามีบทบาทสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะนอกจากจะทำให้คนจีนสามารถติดต่อค้าขาย กับ ประเทศกลุ่มตะวันตกได้อย่างดีแล้ว ยังมีประโยชน์ในการประกอบอาชีพใหม่ ๆ ที่สามารถ ทำเงินหาเลี้ยงชีพได้ และมีรายได้เป็นอย่างดีด้วย เช่น การเป็นคอมพรโตร์ เป็นเสมียน ในบริษัทฝรั่งตะวันตก ซึ่งทำให้ชาวจีนสามารถมีโอกาสจะประกอบอาชีพของตนทาง ด้านการค้าได้เพราะประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงานบริษัทตะวันตก เป็นต้น ดังนั้น ภายหลัง พ.ศ. 2398 องค์กรประกอบทางการศึกษาภาษาอังกฤษ ซึ่งจะนำไปสู่ความ สะดวกในการดำเนินการค้าต่อไป ว่าที่จริงแล้วชาวจีนสมัยเริ่มแรกที่เข้ามาเมืองไทย ส่วน ใหญ่ไม่ได้มีความรู้มากนัก อาจมีวิชาชีพติดตัวก็เข้ามาทำมาหากินประกอบเลี้ยงชีพตามที่ ตนเองถนัด เช่น เป็นช่างต่าง ๆ ถ้าไม่มีวิชาชีพอะไรก็เป็นกรรมกรรับจ้างบ้าง ปลูกผัก เลี้ยงหมู เมื่อมีทุนก็ค้าขาย ถ้ามีเงินมากพอก็ประมูลเป็นเจ้าของอาคาร แม้แต่ในระยะหลัง จากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ชาวจีนที่เข้ามาเมืองไทยที่ไม่มีความรู้และทุนก็ยังคงรับ จ้างเบ็ดเตล็ดเป็นกรรมกรโรงสีข้าวกันเป็นส่วนใหญ่ หรือเป็นคนลากรถ เมื่อสามารถเก็บค่า แรงงานไว้ได้มากพอ ก็จะคิด ที่จะดำเนินการค้าในช่วงนี้ลูกหลานชาวจีนในเมืองไทยที่ ดำเนินกิจการค้าส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษาจากโรงเรียนของพวกมิชชันนารีกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งเป็นโรงเรียนของพวกหมอสอนศาสนาที่สอนหลักสูตรสามัญ แต่เน้นความรู้ภาษา ต่างประเทศทำให้นักเรียนจำนวนมากที่สำเร็จการศึกษาสามารถเลื่อน ฐานะขึ้นสู่การเป็นชนชั้นนำในระบบราชการและวงการธุรกิจได้

นอกจากต้องศึกษาภาษาอังกฤษ ยังต้องศึกษาภาษาจีนซึ่งเป็นภาษาของตน เพราะมีความสำคัญต่อการประกอบการค้าเช่นกัน¹² ดังนั้น ชาวจีนจึงมักจะศึกษาทั้ง ภาษาอังกฤษและภาษาจีนไปพร้อม ๆ กัน เช่น นายตัวขิวเม็ง หวังหลี ก็เป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งเขาเป็นผู้รับช่วงกิจการการค้าต่อจากบิดา โดยรับตำแหน่งผู้จัดการใหญ่ของบริษัทหวังหลี

12. วาสุณี โอสธารมย์ “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - 2475” หน้า 27

มีกิจการโรงสีข้าวขนาดใหญ่หลายแห่ง มีกิจการเดินเรือกลไฟ ติดต่อกับเมืองท่าต่างประเทศ มีสาขาทำการค้าข้าวที่ฮ่องกง สิงคโปร์ ชัวเถา และไช่ฮั่น ทั้งยังได้จัดตั้งธนาคารหวังหลี่ จันจำกัด รวมทั้งบริษัทหวังหลี่ประกันภัย และดำรงตำแหน่งเป็นนายกสมาคมพาณิชย์จีน ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

พ่อค้าชาวจีนที่ได้มีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศนั้นมักจะเป็นพ่อค้าชาวจีนในระดับแนวหน้าที่มีกิจการต่าง ๆ มากมาย นิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ฮ่องกง ซึ่งจะได้ศึกษาทั้งภาษาอังกฤษและภาษาจีนควบคู่กันไป และส่วนใหญ่ก็มีสาขากิจการค้าของตนที่นั่นด้วย

3. ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นพวกที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม พวกพ่อค้าเชื้อสายวงศ์ตระกูลและมักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ เช่น กลุ่มภาษาเดียวกัน มาจากท้องถิ่นเดียวกันในประเทศจีน เป็นญาติพี่น้องหรือสกุลเดียวกัน ดังนั้นจึงมีการผูกพันต่อกันอย่างแน่นแฟ้นและให้ความช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี

จากองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นความประหยัด อุดมคติ นิสัยรัก การค้าขาย ความขยัน รวมทั้งพื้นฐานทางการศึกษาที่ดี ให้ความช่วยเหลือกันในหมู่ชาวจีน ซึ่งมักจะทำให้ความร่วมมือกันรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมการค้าหรือสมาคมแซ่เดียวกัน เหล่านี้มีส่วนสำคัญที่คนจีนสามารถประกอบธุรกิจการค้าในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ในช่วงภายหลังการทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกเป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงบ้านเมือง มีการตัดถนนใหม่ๆ หลายสาย ปรากฏว่า ทั้งสองฟากถนนที่รัฐบาลตัดถนนผ่านไป จะมีชาวจีนไปตั้งร้านทำการค้าขายตั้งแต่กิจการเล็ก ๆ จนกระทั่งถึงกิจการใหญ่ ๆ อย่างเช่น โรงเลื่อย โรงสีข้าว กิจการโรงพิมพ์และการค้าขายย่อยทั่วกรุงเทพฯ ตามย่านชุมชน

ขณะเดียวกันการขยายตัวทางด้านการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้นก็ก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นกันคือ

ด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการแข่งขันระหว่างพ่อค้าชาวจีนกับพ่อค้าชาวตะวันตก ของบริษัทตะวันตก ซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่มีทุนมากและเข้ามามีบทบาทด้านการค้าที่สำคัญ ๆ ของประเทศ เช่น กิจการเดินเรือ การพาณิชย์ กิจการด้านป่าไม้ เป็นต้น การผูกขาด กิจการด้านการค้าที่สำคัญ ๆ เหล่านี้ ต้องประสบกับการแข่งขันจากพ่อค้าชาวจีนที่มีทุนพอจะทำกิจการขนาดใหญ่ ชาวจีนต้องใช้ความพยายามอย่างมากในการประคับประคอง กิจการของตนให้อยู่รอด ซึ่งข้อเสียเปรียบของพ่อค้าจีน ก็คือ มีทุนน้อยกว่า และข้อจำกัด

ในการให้ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทย เพราะความไม่มั่นใจว่าการค้าขนาดใหญ่ของชาวจีนที่ต้องใช้เงินทุนมากการแข่งขันสูงจะสามารถเอาชนะบริษัทของชาวตะวันตกได้หรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสามารถเก็บผลประโยชน์จากการขยายตัวด้านการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้มากขึ้นทุกปี เห็นได้จากภาษีโรงเรือนที่รัฐบาลเก็บได้ โดยเฉพาะภาษีโรงเรือนที่เก็บได้จากท้องที่อำเภอที่มีชาวจีนประกอบการค้ามากที่สุดคือ สำเพ็ง และอำเภอในย่านพระนคร นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการขยายตัวทางการค้ามากที่สุด คือ พระคลังข้างที่ ซึ่งได้รับผลประโยชน์จากการสร้างตึกแถว เพื่อรองรับการขยายตัวทางการค้า การสร้างตึกแถวให้ชาวจีนตั้งร้านค้า และการตัดถนนไปยังที่ยังไม่เจริญและสร้างตึกแถวของพระคลังข้างที่ นอกจากนี้ทำให้การค้าของจีนขยายตัวไปตามถนนที่ตัดใหม่แล้วยังทำให้พระคลังข้างที่ได้รับผลประโยชน์มากมาย

ชุมชนจีนในกรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2453

กรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลาสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 มิได้มีอาณาเขตกว้างขวางเท่าใดนัก ชุมชนต่าง ๆ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฟากและริมคลองสำคัญ ๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้อาศัยแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขาย ลักษณะเขตความเจริญของกรุงเทพฯ จึงแคบและยาวตามลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อมีการขยายเขตความเจริญในระยะต่อมาก็มีลักษณะขนานไปตามแนวแม่น้ำทั้งทางทิศเหนือ และทิศใต้

ในรัชกาลที่ 4 หลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ชาวจีนได้อพยพเข้ามาเป็นระลอกใหญ่ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ก็ด้วยมีปัจจัยต่าง ๆ หลายประการที่สนับสนุนการเข้ามาตั้งชุมชนของชาวจีนในกรุงเทพฯ ในระยะนี้ ฉะนั้น ชุมชนจีนที่ได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งกำลังจะมีความผสมกลมกลืนกับชาวไทยไปนั้น จึงได้รักษาความเป็นชุมชนจีนไว้ได้ต่อไป เนื่องจากการเข้ามาของชาวจีนในระลอกใหม่นี้เอง

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ หลายประการที่เกิดขึ้นหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริงได้กระตุ้นให้ชาวจีน เดินทางเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์เป็นจำนวนมาก จนกระทั่งสามารถเห็นถึงความเป็นชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. การเมืองในประเทศจีนช่วงนั้นมีความวุ่นวายเป็นอย่างมาก มีทั้งการแย่งชิงอำนาจระหว่างชาวจีนด้วยกันเอง รวมทั้งมีการรุกรานจากประเทศตะวันตกด้วย ประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากการสู้รบตลอดจนการกบฏต่าง ๆ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองกวางตุ้ง

ทางใต้ของประเทศจีน บริเวณดังกล่าวจึงขาดความสงบสุขและประชาชนต้องอพยพหนีภัยจากดินแดนแห่งความสับสนวุ่นวายนี้ อีกทั้งในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ ทางรัฐบาลจีนได้ทำสนธิสัญญาที่มีผลต่อการอพยพของชาวจีนใน พ.ศ. 2403 กล่าวคือ สนธิสัญญาปักกิ่ง ซึ่งมีผลทำให้รัฐบาลจีนต้องยกเลิกคำสั่งที่ห้ามชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศ อันมีมาแต่เดิมประกอบกับในเวลานั้น มีความก้าวหน้าทางด้านคมนาคมระหว่างประเทศจีน กับดินแดนต่างๆ ภายนอกมากขึ้น รวมทั้งดินแดนต่างๆ นอกประเทศจีนที่กำลังต้องการแรงงานชาวจีนนั้นได้มีกิจการใหม่เกิดขึ้น คือ ชาวจีนที่เข้าไปอยู่ก่อนได้ตั้งตัวเป็นคนกลางในการรับเอากรรมกรจีนเข้ามาในดินแดนใหม่นี้ แม้กระทั่งผู้ที่ไม่มีทุนรอนก็สามารถเดินทางออกไปหาที่ทำกินแห่งใหม่นอกประเทศจีนได้

สำหรับการเดินทางเข้ามาเมืองไทยนั้น ปรากฏว่าในทศวรรษที่ 24 ได้เริ่มมีการเดินเรือประจำระหว่างฮ่องกง และท่าเรือสำคัญ ๆ ทางใต้ของจีน 3 แห่ง คือ กวางตุ้ง ชัวเถา และ เอ้าหมิง ซึ่งก็หมายความว่า ชาวจีนทางใต้สามารถเดินทางมายังฮ่องกงได้จากฮ่องกงก็มีเรือต่อมายังสิงคโปร์ และปีนัง ในระยะนี้ ชาวจีนที่เดินทางมากรุงเทพฯ จึงเดินทางมายังสิงคโปร์ก่อนแล้วจึงต่อเข้ามากรุงเทพฯ อีกทีหนึ่ง ในระยะต่อมาชาวจีนก็สามารถเดินทางจากจีนมาถึงกรุงเทพฯ ได้โดยตรง โดยไม่ต้องอ้อมไปสิงคโปร์ก่อน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลัง พ.ศ. 2425 เป็นต้นมา มีบริษัท Bangkok Passenger Steamer Company ของอังกฤษเดินเรือรับส่งผู้โดยสารระหว่างกรุงเทพฯ และชัวเถา โดยตรง เฉลี่ยแล้วอาทิตย์ละครั้ง ทำให้การเดินทางสะดวกมากขึ้น จึงปรากฏว่าในช่วงนี้มีชาวจีนเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ โดยเฉลี่ยปีละถึง 10,000 คน

2. ปัจจัยภายในของไทย ปัจจัยในเรื่องนี้มีหลายประการด้วยกัน ซึ่งล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อชาวจีนที่อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากด้านสภาพทางการเมืองนั้น ก็ปรากฏว่า ขณะที่ประเทศจีนกำลังมีความวุ่นวายจากสงครามกลางเมืองและการรุกรานจากประเทศตะวันตกนั้น ทางการเมืองไทยกำลังเข้าสู่ภาวะแห่งความสงบสุขมากขึ้น การสงครามกับพม่าที่เคยยืดเยื้อมาเป็นเวลานานก็ยุติลงเมื่ออังกฤษเข้าไปยึดครองพม่า ส่วนความขัดแย้งที่ไทยมีกับญวนและเขมรนั้นก็สงบลงเมื่อฝรั่งเศสเข้าไปแทรกแซงกิจการในอินโดจีน ดังนั้นสภาพทางการเมืองของไทยจึงมีความสงบกว่าดินแดนต่างๆ ที่อยู่รายรอบ ชาวจีนเป็นจำนวนมากที่หนีภัยจากการสงครามจึงได้เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทย

ในด้านเศรษฐกิจในเมืองไทยก็ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีการยกเลิกการค้าผูกขาด โดยพระคลังสินค้าและเกิดโอกาสให้มีการค้าอย่างเสรีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้ากับต่างประเทศ ขณะเดียวกันทางเมืองไทยก็ขาดแคลนผู้ประกอบการค้าที่จะเป็นคนกลางระหว่างผู้ผลิตและผู้ต้องการสินค้า ซึ่งส่วนมากเป็นพ่อค้าชาวตะวันตก ชาวจีน

จึงถือโอกาสนี้เข้ามาจับบทบาทในการค้าที่ขยายตัวมากขึ้นกว่าเดิม โดยปรากฏว่าชาวจีนเข้ามาทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางซื้อสินค้าจากชาวไทยไปขายให้แก่ชาวตะวันตก ขณะเดียวกันก็เป็นพ่อค้าปลีกที่นำสินค้าจากต่างประเทศมาจำหน่ายแก่ประชาชนชาวไทยโดยทั่วไปด้วย นอกจากนี้ชาวจีนจะเข้ามาทำการค้าแล้ว ยังปรากฏว่าตลาดแรงงานในเมืองไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพฯ ได้เปิดกว้างแก่ชาวจีนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่ดั้งเดิมมานั้นทางการไทยเคยใช้บรรดาไพร่ในงานโยธาต่างๆ แต่ในรัชสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจน คือ การขุดคลอง การเกณฑ์แรงงานไพร่ที่เคยใช้มาแต่เดิมนั้น มีผลเสียเพราะแรงงานเกณฑ์ขาดประสิทธิภาพ รวมทั้งขาดความกระตือรือร้นในการทำงานเพราะขาดสิ่งจูงใจเนื่องด้วยไม่ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากงานที่ตนทำ ทางการไทยจึงเปลี่ยนมาจ้างแรงงานชาวจีนซึ่งมีคุณภาพ มีความขยันขันแข็ง อดทนและตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง เพื่อจะได้รับผลประโยชน์จากค่าจ้างตอบแทน ซึ่งแตกต่างไปจากแรงงานชาวไทย ดังนั้น ทางการไทยจึงหันมาจ้างชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงานขุดคลองตลอดจนการทำงานโยธาอื่นๆ ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก มีการก่อสร้างสถานที่ต่างๆ ตลอดจนถนนเส้นทางคมนาคมเป็นจำนวนมากทำให้มีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นอีก จึงเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้ามาใช้แรงงานรับจ้างในกิจการเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏมีชาวจีนเดินทางเข้ามาในเมืองไทยเป็นระลอกใหม่อีกครั้งหนึ่งในช่วงนั้น

นอกจากนี้ชาวไทย และชาวจีนยังมีความคล้ายคลึงกันในด้านแนวความคิดตลอดจนความเป็นอยู่ของประเทศ อาทิเช่น นับถือศาสนาพุทธ มีข้าวและปลาเป็นอาหารหลัก ฉะนั้น จึงเป็นการง่ายต่อชาวจีนที่จะเข้ามาใช้ชีวิตร่วมกับชาวไทย ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันในลักษณะนี้ โดยไม่จำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมมากนัก

ชาวจีนที่หลั่งไหลอพยพเข้ามาเมืองไทย ส่วนมากได้เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นท่าเรือเมล์ที่เข้ามาติดต่อ อีกทั้งผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุจูงใจให้ชาวจีนเข้ามานั้นจะอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ เช่น มีการก่อสร้างสถานที่ต่างๆ ซึ่งต้องการแรงงานเป็นศูนย์กลางการค้าที่ชาวจีนจะสามารถแสวงหาผลประโยชน์ได้เป็นต้น ดังนั้น ชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงได้ทวีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนของตนอาศัยอยู่ตามบริเวณต่างๆ ซึ่งนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา

ชาวจีนทั้งหลายที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ นั้นก็มาจากภาคใต้ของประเทศจีนเช่นกัน โดยประกอบด้วยกลุ่มภาษาใหญ่ ๆ 5 กลุ่ม คือ กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน แต่จิ๋ว และไหหลำ ในสมัยอยุธยาตอนปลายคือ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 กลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามามากคือ ฮกเกี้ยน และ กวางตุ้ง พวกเขาเหล่านั้น ถือได้ว่ามีจำนวนมากที่สุดและ

เดินทางเข้ามาเป็นพวกแรก แต่ครั้งถึงสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ นั้น ปรากฏว่าชาวจีนที่เดินทางเข้ามาเป็นพวกแต่จิวมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากมีเหตุผลสนับสนุนการเข้ามาของพวกแต่จิวหลายประการ กล่าวคือ พวกจีนแต่จิวได้รับการสนับสนุนจากทางการไทย ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีแล้ว เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีเองก็ทรงมีเชื้อสายแต่จิวดังนั้นจึงทำให้พวกแต่จิวเข้ามาระลอกใหญ่ในช่วงรัชกาลของพระองค์ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าจีนแต่จิวเป็นผู้ที่มีความสามารถในทางการเดินเรือมาก บรรดาเรือจีนที่เข้ามาติดต่อดำขายที่กรุงเทพฯ นั้น ส่วนใหญ่แล้วลูกเรือจะเป็นพวกแต่จิวแทบทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้นยังได้มีการเดินเรือระหว่างเมืองชัวเถา (ซึ่งเป็นแหล่งของชาวจีนแต่จิว) กับกรุงเทพฯ โดยตรงตั้งแต่ พ.ศ. 2425 เป็นต้นมา

เนื่องด้วยชาวจีนที่เข้ามาในกรุงเทพฯ นี้ มี 5 กลุ่มใหญ่ๆ มีความแตกต่างกันทางด้านภาษาและวัฒนธรรมบางประการ เมื่อชาวจีนเหล่านี้เข้ามาอยู่รวมกันในกรุงเทพฯ แล้ว ลักษณะความแตกต่างนี้ ยังปรากฏให้เห็นได้ในระยะแรกๆ และจะได้มีผลต่อกรรวมตัว และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันด้วย อย่างไรก็ตามบุคลิกของชาวจีนทั้ง 5 กลุ่มนี้ ไม่ปรากฏว่ามีการแยกจากกันอย่างเห็นได้ชัด ยังคงอยู่ปะปนกันและดำรงความเป็นชุมชนจีนไว้ร่วมกัน

โครงสร้างสังคมชาวจีน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ชาวจีนที่อพยพออกจากเมืองจีนนั้น ส่วนมากแล้วมาจากจีนตอนใต้ โดยแบ่งตามบริเวณแหล่งอพยพ และภาษาพูดได้เป็น 5 พวกใหญ่ คือ แต่จิว ฮกเกี้ยน กวางตุ้ง ไทหล่า และ แคะ โครงสร้างทางสังคมของคนจีนในกรุงเทพฯ นี้ ก็ประกอบด้วยจีนทั้ง 5 กลุ่มนี้ เป็นสำคัญ โดยชุมชนชาวจีนนั้นสามารถแบ่งฐานะในสังคมได้ 3 ระดับใหญ่ ๆ คือ

1. ชาวจีนระดับสูง พวกนี้เป็นพวกที่มีฐานะทางสังคมสูงสุดในหมู่ชาวจีนด้วยกัน เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับสิทธิพิเศษบางประการในการผูกขาดทางเศรษฐกิจของไทย รองลงมาคือ พวกเจ้าของโรงสี โรงเลื่อย และพวกคอมพรอดอร์ ที่เป็นนายหน้าติดต่อกำการค้ากับเรือสินค้าของชาวตะวันตก หรืออาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จุ้น จู บรรดาคนเหล่านี้ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อทั้งสังคมจีน และทางการไทยด้วย เพราะเป็นผู้คุมอำนาจทางเศรษฐกิจ คนจีนในระดับสูงนี้มักจะเรียกกันว่า "เจ้าสัว หรือ เจ็สัว" คนจีนในระดับสูงนี้เป็นผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนาง เป็นจำนวนมาก บางคนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางในระดับ "พระยา" แต่ส่วนใหญ่มักจะยุติที่ระดับ "ขุน" เป็นที่สุด ขุนนางจีนบางคนยังคงความเป็นจีนไว้อย่างเห็นได้ชัดเจนโดยที่ถึงแม้ว่าจะแต่งกายภูมิฐาน นุ่งผ้าสวมเสื้อราชปะแตน

แต่ยังคงไว้เป็ยอยู่ และพันไว้บนศีรษะ โดยไม่ได้สวมหมวก ผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในระดับ "ขุน" จะมีศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป แต่เนื่องจากชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้น แบ่งเป็น 5 กลุ่มย่อย ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น จึงไม่สามารถเลือกหัวหน้าที่แท้จริงได้เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีการแข่งขันอำนาจกัน

2. ชาวจีนระดับกลาง ชาวจีนระดับนี้ได้แก่พวกพ่อค้าทั่วไปที่ไม่ได้ทำกิจการใหญ่มากนัก นอกจากนี้ยังได้แก่พวกช่างฝีมือ พนักงานฝึกหัดในห้างร้าน ลูกจ้างของเจ้าภาษีนายอากรที่ทำหน้าที่เก็บภาษีต่าง ๆ และเสมียนในกิจการห้างร้านชาวตะวันตกเป็นต้น พวกนี้ถึงแม้ว่าจะมีทุนทรัพย์น้อยกว่ากลุ่มแรก แต่ก็ยังพอมีความรู้ความสามารถในกิจการอาชีพที่เป็นหลักฐานได้ และเมื่อมีความชำนาญก็อาจเปลี่ยนสถานะจากลูกจ้างมาเป็นเจ้าของกิจการได้ในที่สุด

3. ชาวจีนระดับล่าง คนเหล่านี้เป็นผู้ที่ใช้แรงงานเป็นสำคัญไม่ต้องมีความรู้มากเท่าใดนัก ได้แก่พ่อค้าหาบเร่ นักแสดง คนลากรถ กรรมกรตามโรงเลื่อย โรงสี และ อยู่เรือ เป็นต้น คนเหล่านี้เข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อขายแรงงานแลกเงินเป็นสำคัญ จุดประสงค์ดั้งเดิมที่เข้มานั้น มิได้มีความต้องการที่จะตั้งหลักแหล่งอยู่ตลอดไป เพียงเพื่อต้องการรวบรวมเงินทองชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น

การแบ่งระดับชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้น ได้ยึดถือเกณฑ์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ถ้าผู้ใดสามารถสร้างตัวจนกระทั่งมีกิจการที่มั่นคงและมั่งคั่งได้เท่าไร ก็เท่ากับเป็นผู้ที่มีฐานะสูงในสังคม การที่ยึดถือเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์ในการวัดฐานะของคนจีนนั้น เป็นเพราะว่าคนจีนที่เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวไว้แล้ว คือ เมื่อครั้งอยู่ในเมืองจีน ต่างก็มีฐานะใกล้เคียงกัน คือ พวกที่ยากจน ด้อยการศึกษา ต้องการแสวงหาความรู้ร่ำรวยเป็นสำคัญ เมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ที่ที่พวกเขาต้องการเข้ามาแสวงหาความรู้ร่ำรวยแล้ว ผู้ที่บรรลุถึงจุดประสงค์ที่ต้องการก็ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีฐานะสูงในสังคม ฉะนั้น จึงทำให้การเลื่อนชั้นทางสังคมในหมู่ชาวจีนเป็นไปได้ง่ายไม่ได้เป็นเรื่องที่ลำบาก และเคร่งครัดตายตัวเท่ากับชาวไทย เพราะไม่มีหลักเกณฑ์ในทางการเมือง และสังคมมาเป็นเครื่องบังคับ ถ้าผู้ใดสามารถประกอบกิจการจนถึงขั้นร่ำรวยได้ก็จะมีฐานะสูงขึ้น ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าในช่วงที่ชาวจีนได้เริ่มการตั้งหลักแหล่งอย่างมั่นคงแล้วจนกระทั่งสิ้นสุดระยะเวลาที่ชาวจีนมีความรุ่งเรืองมากในกรุงเทพฯ คือ ระหว่างประมาณ พ.ศ. 2420 - 2453 ชาวจีนมีการเลื่อนชั้นทางสังคมอย่างเห็นได้ชัดมาก โดยในตอนแรก ชาวจีนจะเข้ามาในลักษณะที่เรียกว่า "เสื่อผืนหมอนใบ" เท่านั้น เมื่อได้รับความช่วยเหลือจากพวกญาติ หรือคนที่มาจากท้องถิ่นเดียวกันก็จะได้เข้าทำงานตามที่ตนถนัด ถ้าโชคดีก็อาจจะได้ทำงานเป็นลูกจ้างในบริษัทห้างร้านต่าง ๆ แต่ถ้ามีความอดทนแข็งแรงก็อาจจะเป็นผู้ใช้แรงงาน หรือ

ประกอบอาชีพที่ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก เช่น พ่อค้าหาบเร่ เป็นต้น จากพ่อค้าหาบเร่ก็สามารถสะสมเงินทองขยายกิจการเป็นตั้งแผงลอยค้าขายได้ พวกลูกจ้างตามบริษัทห้างร้านก็สามารถก้าวต่อไปถึงขั้นเป็นเจ้าของกิจการเอง พวกกุลิผู้ใช้แรงงานก็อาจจะเลื่อนขั้นเป็นหัวหน้างานหรือตัวงสิ โรงเลื่อยขนาดเล็กที่ใช้แรงงานคนเป็นของตนเอง

มีข้อที่น่าสังเกต คือ ในช่วงรัชกาลที่ 4 - 5 ชาวจีนที่เข้ามาในกรุงเทพฯ เป็นผู้ขายแทบทั้งสิ้น บรรดาหญิงจีนจะอพยพออกประเทศนั้นมีน้อยมาก ทั้งนี้ เนื่องจากก่อนปี พ.ศ. 2436 ทางการจีนไม่อนุญาตให้หญิงจีนเดินทางติดสามีออกนอกประเทศ อย่างไรก็ตามหญิงจีนเริ่มอพยพเข้ามามากขึ้น ภายหลัง พ.ศ. 2436 หญิงจีนจะเดินทางเข้ามาในจำนวนได้สัดส่วนกับชายจีนก็ต่อเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว¹³

ตารางแสดงจำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ รศ. 128 (พ.ศ. 2452)

เชื้อสาย	จำนวน		รวม
	ชาย	หญิง	
แต้จิ๋ว	78,091	8,207	86,298
ฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
กวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
ไหหลำ	12,165	903	13,068
แคะ	9,411	1,409	10,820

ที่มาหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. 58 30/9 ยอดสำมะโนครัวมณฑลกรุงเทพฯ ศก 128

วิธีการดำเนินชีวิต

1. การประกอบอาชีพ ชาวจีนทั้ง 5 กลุ่มในกรุงเทพฯ นั้นต่างก็มีอาชีพที่แตกต่างกันไปตามพื้นฐานความถนัดดั้งเดิมของตน ซึ่งพอจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกได้แก่พวกที่พอมือวิชาชีพ และความรู้ติดตัวมาบ้าง พวกนี้จะใช้ความรู้ความชำนาญนั้นมาประกอบอาชีพของตนต่อไป เช่น บรรดาช่างฝีมือต่าง ๆ ประเภทที่ 2 คือ

13. นางสาวสาวิตรี ทัททะสุด "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีน-ไทย และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398

พวกที่ไม่มีวิชาชีพ พวกนี้มักจะเริ่มต้นด้วยการใช้แรงงานและอาจมีการเลื่อนระดับขึ้นมาเป็นเจ้าของกิจการขึ้นในภายหลัง ดังนั้น อาชีพของพวกนี้จึงเป็นไปใน 2 กรณี เห็นได้ชัดเจน คือ การเป็นกุลีและเป็นพ่อค้า บรรดาจีนที่ไม่มีความรู้ทางวิชาชีพติดตัวมานี้ เมื่อครั้งอยู่เมืองจีนส่วนมากมักจะเป็นเกษตรกร โดยพวกนี้ได้อพยพ มาจากภาคใต้ของจีน ซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญ แต่ที่น่าสังเกตว่าเมื่อเข้ามา อยู่ในกรุงเทพฯ แล้วน้อยคนนักจะทำการเกษตร ตามวิชาชีพเดิม ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้ว่าสาเหตุที่คนเหล่านี้เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ นั้น เพื่อต้องการแสวงหาผลประโยชน์ และส่งเงินกลับไปเลี้ยงครอบครัวที่กำลังเดือดร้อนทางเมืองจีน ดังนั้น อาชีพแรกที่เขาย้ายเข้ามายึดถือนั้นต้องเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดผลอย่างรวดเร็วสนองความต้องการของพวกเขาได้โดยไม่ต้องลงทุนเท่าไรมากนัก เพราะพวกนี้ไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอ พวกนี้จึงประกอบอาชีพทางการใช้แรงงาน หรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ นอกจากนี้แล้ว การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ยังจะต้องมีปัญหาในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับผู้ที่เพิ่งเดินทางเข้ามาใหม่อีกด้วย ด้วยเหตุนี้ คนเหล่านี้ จึงมุ่งมั่นในอาชีพทางการค้าและการใช้แรงงานเป็นสำคัญ ครั้นอยู่เมืองไทยเป็นเวลานานมากขึ้น จึงตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทย รวมทั้งมีภรรยาชาวไทยตั้งที่ใดกล่าวไปแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ก็กิจการต่าง ๆ ของชาวจีนก็ได้มีการขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ

2. สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ตามชุมชนจีนในกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 4 - 5 ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัยยังคงมีสภาพเป็นแบบจีนเป็นส่วนมาก โดยทั่วไปแล้วจะพบได้ 2 ลักษณะ ซึ่งบางแห่งยังคงปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ กล่าวคือ บ้านเรือนของบรรดาชาวจีนระดับสูงที่มั่งคั่งร่ำรวย ก็พยายามคงลักษณะสถาปัตยกรรมจีน ตลอดจนใช้วัสดุก่อสร้างจากเมืองจีนเข้ามาเป็นส่วนประกอบด้วย เช่นบ้านหวังหลี่ และบ้านโพธิ์กั๋งธนบุรี ส่วนทางฝั่งพระนครนั้น ได้แก่ บ้านหลวงอุปการ - โกษากร บ้านโชเวเฮาได้ เป็นต้น

สำหรับบ้านของชาวจีนในลักษณะเป็นตึกแถวหรือเรือนแถวส่วนมากจะเป็นตึกแถวชั้นเดียว ผนังหนาฉาบ และหลังคายังคงสภาพแบบจีน อย่างไรก็ตามบ้านประเภทนี้ไม่ปรากฏรูปแบบการวางตำแหน่งอาคารที่แน่นอนตายตัวขึ้นอยู่กับถนนและบริเวณที่ตั้งเป็นสำคัญ¹⁴

3. ขนบธรรมเนียมประเพณี ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นั้นได้นำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเข้ามาด้วย ที่สำคัญ คือ ความเชื่อในทางศาสนา ชาวจีนมีความเชื่อพื้นฐานทางศาสนาที่สำคัญ 3 ประการ คือ ขงจื้อ เต๋า และพุทธศาสนา ความเชื่อกันทั้ง 3 ประการนี้ โดยผสมกลมกลืนกันเข้าเป็นความเชื่อของชาวจีนทั่วไป ใน

14. มุสดี กัทัส และมานพ พงศทัต บ้านในกรุงเทพฯ. หน้า 96

ทางปฏิบัติ นั้น ลัทธิขงจื้อ เน้นความสำคัญของการเซ่นบูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเซ่นบูชาบรรพบุรุษ และการเซ่นบูชาเจ้า เป็นการขอบคุณที่ให้การปกป้องรักษา สำหรับลัทธิเต๋านั้น เน้นธรรมชาติเป็นสำคัญ รวมทั้งถือว่าคนดีถ้าตายไปแล้วจะได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้า ดังนั้น ลัทธิเต๋าก็มีเจ้าเป็นจำนวนมาก ส่วนพุทธศาสนาของจีนนั้นเป็นนิกายมหายาน ซึ่งมีพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ ตลอดจนพระอรหันต์ ที่ต้องเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ความเชื่อเหล่านี้นำมาซึ่งรูปเคารพ และประเพณีต่าง ๆ ของชาวจีนอีกมากมาย

จากความเชื่อกัน 3 แนวทางที่สำคัญนี้เอง ทำให้สถานที่สำคัญของศาสนา ศาลเจ้าจีนในแถบชุมชนชาวจีน คือ สำเพ็ง และ ย่านโก๊ตเคียง ซึ่งเป็นแหล่งการค้า นั้น มีหลายแห่ง เช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าเซียวซือกง ศาลเจ้าปุนเต้ากวง และศาลเจ้าตันไทร เป็นต้น สำหรับวัดในพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งเป็นที่นับถือของชาวจีนนั้น ปรากฏว่ามี 3 วัดในกรุงเทพฯ ตามการสำรวจสำมะโนครัวใน พ.ศ. 2451 คือ วัดเล่งเน่ยยี่ ที่ถนนเจริญกรุง (มีชื่อไทยว่า วัดมังกรกมลาวาส) วัดกัมโล่วยี่ ที่บ้านหม้อ (มีชื่อไทยว่า วัดทิพวารีวิหาร อยู่ในซอยทิพวารี หลังกองบังคับการตำรวจจราจร) และ วัดยกศักดิ์ (มีชื่อไทยว่า วัดบำเพ็ญจีนพรต อยู่หลังวัดกันมาตุอาราม เขาวราช) โดยมีพระจีนรวม 69 รูป วัดในพุทธศาสนา มหายานนี้ เดิมเป็นของญวนคือ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี องเชียงซุน เจ้านายญวนได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (เรียกว่า "บ้านญวน" คือบริเวณพาหุรัด ในปัจจุบันนี้) พวกญวนที่อพยพมาในเวลานั้นมีพระมาด้วย จึงได้มีการสร้างวัดขึ้นในบริเวณถิ่นที่อยู่ของตน ชาวจีนที่เข้ามาในกรุงเทพฯ ระยะแรก ๆ ก็ได้อาศัยวัดญวนเป็นที่บำเพ็ญกุศล ตามลัทธิศาสนาของตน เพราะเป็นนิกายมหายานเหมือนกัน ครั้นเวลาผ่านไป ชาวจีนได้อพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ เรื่อย ๆ ขณะที่ชาวญวนมิได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเช่นชาวจีน ในที่สุดวัดญวนก็ได้กลายเป็นวัดจีนไป วัดจีนแท้ ๆ เพิ่มขึ้นในรัชกาลที่ 5 โดยวัดแรก คือ วัดเล่งเน่ยยี่ ซึ่งเป็นวัดสำคัญของชาวจีนจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวจีนที่นำเข้ามาด้วยนั้น นอกจากจะปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในทางด้านศาสนาแล้ว ยังมีด้านอื่น ๆ อีก เช่น การแต่งกายโดยทั่วไปแล้วชาวจีนยังคงมีการแต่งกายแบบจีน มีสัญลักษณ์เฉพาะตัว คือ การไว้ผมเปีย ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาจีนตามแหล่งที่มาของตนไม่ได้ใช้ภาษาไทยเป็นหลัก พวกชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้นใช้ภาษาไทยได้เพียงภาษาพูดเท่านั้น ไม่สามารถเขียนได้ สำหรับภายในบ้านนั้นก็ยังคงนำคติและแผ่นป้ายคำอวยพรที่เป็นมงคล ติดอยู่ตามเหนือประตู และฝาผนัง

ชาวจีนบางส่วนได้พยายามสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ให้บุตรหลานของตนด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากการศึกษา โดยบ้างก็ส่งบุตรหลานของตนไปเรียนที่เมืองจีน

บ้างก็หาครูจีนมาสอนที่บ้าน บ้างก็ให้บุตรหลานของตนไปเรียนตามศาลเจ้ากับผู้ดูแลศาลเจ้าที่เรียกว่า “เฮียงกง” ซึ่งตำราที่ใช้สอนนั้นก็หนังสือคัมภีร์ศีลธรรมเก่า ๆ นิทานประเภทวรรณคดีจีน หรือ เรื่องราวในประวัติศาสตร์จีนเป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของจีนนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เมื่อมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและศาสนากับชาวไทย กล่าวคือ จะมีการผสมผสานกันระหว่างขนบธรรมเนียมประเพณีของจีนและของไทยมากขึ้น ชาวจีนที่ยังคงลักษณะความเป็นจีนแท้ ๆ ตามที่บรรพบุรุษของตนต้องการนั้นมีอยู่เพียงส่วนน้อยในชุมชนชาวจีนเท่านั้น

ความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวจีน

ถึงแม้ชาวจีนในกรุงเทพฯ จะยังคงสภาพความเป็นจีนบางประการไว้ก็ตาม แต่การรวมตัวกันระหว่างชาวจีนก็ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเท่าใดนัก ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนนี้ พอจะแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะสำคัญ คือ

1. ความสัมพันธ์ภายใต้สมาคมลับอั้งยี่ สมาคมอั้งยี่นี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 จุดประสงค์แรกที่ตั้งขึ้นก็เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในบรรดาชาวจีน โดยสามารถสรุปปัจจัยสำคัญได้ดังนี้ คือ

ปัจจัยทางการปกครอง ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยนั้นมักจะถูกรังแกจากบรรดาขุนนางผู้มีอำนาจ ชาวจีนไม่สามารถจะหาผู้คุ้มครองได้ จึงจำเป็นต้องพึ่งตนเองด้วยการรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับ ดำเนินการต่อต้านผู้กดขี่

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ชาวจีนโดยส่วนมากที่เดินทางเข้ามาใหม่ (ซินติง) นั้นยังไม่มีความรู้ในเรื่องลู่ทางการประกอบอาชีพในเมืองไทย บรรดาชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยเป็นเวลานานแล้ว (เล่าติง) จึงได้ให้ความช่วยเหลือโดยการให้คำแนะนำในด้านการทำมาหากิน เมื่อมีกรณีพิพาทระหว่างลูกจ้างและนายจ้างก็จะเข้าช่วย เหลือไกล่เกลี่ยตลอดจนให้ความคุ้มครองในการประกอบอาชีพอีกด้วย

ปัจจัยทางสังคม ชาวจีนซึ่งอยู่ห่างไกลจากบ้านเมืองของตนมีความประสงค์ จะช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในเวลาตกทุกข์ได้ยาก เช่น เมื่อสมาชิกต้องคดีความ สมาคมก็จะจ่ายค่าฤชาไต่ หรือถ้าสมาชิกต้องโทษจำคุก สมาคมก็จะดูแลในความเป็นอยู่ แม้กระทั่งถ้าเสียชีวิต สมาคมก็จะจัดงานศพให้เป็นต้น

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้สมาคมลับอั้งยี่ก่อตัวขึ้นมา โดยเป็นการช่วยเหลือชาวจีนทั้งแก่ผู้ที่เพิ่งเดินทางเข้ามาใหม่ หรือ ผู้ที่อยู่ในเมืองไทยมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม

ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ภายหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงก็ยังคงอาศัยความช่วยเหลือจากสมาคมอั้งยี้ กล่าวคือ เมื่อเดินทางเข้ามาแล้วก็มักสมัครเป็นสมาชิกของสมาคมลับอั้งยี้ สมาคมใดสมาคมหนึ่ง สมาคมมีหน้าที่จะต้องช่วยหางานที่ดีและมีความมั่นคงให้สมาชิกทำ ทำให้ชาวจีนเข้ามารวมกลุ่มกันเป็นสมาชิกกันจำนวนมาก อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาสมาคมลับอั้งยี้ ก็ได้เปลี่ยนแปลงสภาพไป บทบาทของสมาคมทางด้านการศึกษาให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกเริ่มลดน้อยลง หัวหน้าของสมาคมและลูกน้องที่ใกล้ชิดมุ่งแต่จะใช้อำนาจที่มีอยู่หาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในทางมิชอบ และมักจะประกอบกิจการที่ผิดกฎหมายอยู่เสมอ สมาชิกของสมาคมมีทั้งที่สมัครใจและถูกบังคับ เนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพลของสมาคม¹⁵

อย่างไรก็ตามหลังจากเกิดกรณีวิวาทของอั้งยี้ครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2432 อั้งยี้ในกรุงเทพฯ ได้ถูกปราบปรามอย่างจริงจังในตอนปลายรัชกาลที่ 5 และได้หมดไปในต้นรัชกาลที่ 6

2. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่มาจากถิ่นฐานเดียวกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้แบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่มตามภาษาและถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวจีนก่อนที่จะเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ แต่ละกลุ่มจะรวมตัวกันประกอบกิจการเพื่อกลุ่มของตน รวมทั้งจัดสวัสดิการแก่ชาวจีนด้วยกัน เช่น สถานพยาบาล วัดจีน ศาลเจ้า สุสาน แหล่งสนับสนุนทางด้านเงินทุนให้แก่แต่ละกลุ่ม คือการบริจาคเงินจากบรรดาสมาชิกในกลุ่มสวัสดิการต่างๆ ของชาวจีนนี้ จึงอยู่ได้ด้วยเงินบริจาคและมีมากพอที่จะทำกิจการต่าง ๆ ได้ทั้งปี

การรวมตัวกันในหมู่พวกที่มาจากถิ่นฐานเดียวกัน หรือ พุทธศาสนาเดียวกันในระยะหลังได้ก่อตั้งเป็นสมาคมขึ้นมา โดยมีการขออนุญาตตั้งสมาคมโดยถูกต้องตามกฎหมาย ในบรรดาสมาชิกชาวจีนนี้ สมาคมกวางตุ้ง ตั้งขึ้นเป็นสมาคมแรกใน พ.ศ. 2420 สมาคมต่อมาคือ สมาคมไหหลำ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2443 และติดตามมาด้วยสมาคมฮกเกี้ยนใน 2 - 3 ปี ต่อมาสมาคมสุดท้ายที่ตั้งขึ้นในรัชกาลที่ 5 คือ สมาคมแคะใน พ.ศ. 2452 สำหรับชาวแต้จิ๋วนั้นยังไม่มีสมาคมของตนเอง จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ไปแล้ว จากระยะเวลาการตั้งสมาคมของจีนกลุ่มต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ นี้ แสดงให้เห็นว่าชาวจีนที่มีกำลังน้อยและอ่อนแอจะเป็นพวกแรกที่รวมตัวกันขึ้นก่อน ส่วนแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นพวกที่มีจำนวนและอิทธิพลมากที่สุดนั้นตั้งขึ้นภายหลัง ทั้งนี้ เนื่องจากบรรดาชาวจีนที่อ่อนแอและด้อยอิทธิพล ได้เห็นความจำเป็นที่จะต้องรวมตัวกันเพื่อปกป้องตนเองอย่างรวดเร็วที่สุด ดังปรากฏวัตถุประสงค์ในแผ่นจารึกของสมาคมกวางตุ้ง ในโอกาสที่ฉลองการก่อตั้งสมาคมว่า เพื่อต้องการให้ตนเองอยู่รอดในสังคม ชาวกวางตุ้ง 10 คน จึงได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมและหลังจากนั้นก็

15. ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล สมาคมลับอั้งยี้ในประเทศไทย, หน้า 57 - 58

ผู้เข้ามาสนับสนุนอีกมากจนทำให้สามารถตั้งสมาคมได้สำเร็จได้ในที่สุด ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนด้วยกันนี้ ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์เฉพาะในหมู่พวกที่มาจากถิ่นฐานเดียวกัน มิได้ถือว่าทั้ง 5 กลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เริ่มมาเปลี่ยนแปลงไปในปลายรัชกาลที่ 5 เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงภายในเมืองจีน และส่งผลกระทบต่อมายังชาวจีนในกรุงเทพฯ ด้วยนั่นคือ จะกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่มีอุดมคติทางการเมืองในแนวเดียวกัน

3. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่มีอุดมคติทางการเมืองในแนวเดียวกัน ในปลายรัชกาลที่ 5 ลักษณะความผูกพันกันเฉพาะบรรดาชาวจีนที่มาจากถิ่นฐานเดียวกัน หรือพูดภาษาเดียวกันค่อย ๆ เสื่อมคลายลง เกิดความรู้สึกความเป็น "จีน" ร่วมกันมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่ปรากฏความผูกพันกันในลักษณะนี้ ความเปลี่ยนแปลงนี้มีมูลเหตุเนื่องมาจากเหตุการณ์ภายในเมืองจีนเป็นสำคัญ คือ ในช่วงประมาณ 10 ปีสุดท้ายของรัชกาลที่ 5 ได้เกิดความแตกแยกทางการเมืองเป็น 2 แนวคิดในเมืองจีน คือ พวกที่ต้องการปฏิวัติโดยมี ดร. ซุนยัตเซน เป็นผู้นำ และฝ่ายที่สนับสนุนการปกครองของราชวงศ์แมนจู (ราชวงศ์ชิง) เมื่อเป็นเช่นนี้ ทั้ง 2 ฝ่ายก็พยายามหากำลังสนับสนุนตน บรรดาชาวจีนที่อยู่ต่างประเทศ ซึ่งปกติแล้วไม่ได้รับความสนใจจากเมืองแม่เท่าใดนัก ก็เป็นเป้าหมายหนึ่งในการแข่งขันอำนาจกันระหว่าง 2 ฝ่ายนี้ ดังนั้น ในช่วงระยะดังกล่าว ความสัมพันธ์ของชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์เฉพาะพวกที่มีเชื้อสายเดียวกันหรือพูดภาษาเดียวกันมาเป็นความสัมพันธ์กันในระหว่างผู้ที่มีอุดมคติทางการเมืองอย่างเดียวกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1. ฝ่ายที่นิยมกลุ่มปฏิวัติ พวกนี้ได้มีการรวมตัวกัน เพื่อสนับสนุนการปฏิวัติอย่างลับ ๆ ขึ้นในกรุงเทพฯ เรียกว่าคณะตุงเม้งหวย มีสมาคม จงฮั่ว เป็นผู้ดำเนินการ มีการเรียกรับเงินจากชาวจีนในไทยเพื่อส่งไปช่วยงานของคณะปฏิวัติ นอกจากนี้ยังมีการตั้งโรงเรียนจีนขึ้นมาในกรุงเทพฯ เพื่อสอนภาษาจีนและอบรมลัทธิไตรราชฎ์ อันเป็นอุดมการณ์ของพวกปฏิวัติ โรงเรียนแห่งแรกที่ตั้งขึ้นคือ โรงเรียน ฮั่วเอี้ยะ ที่ตรอกกัปตันบุษ ถนนเจริญกรุง ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2451 ดร. ซุนยัตเซน เองก็เคยเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อหากำลังสนับสนุนตนเองด้วย เมื่อ พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2451

2. ฝ่ายที่นิยมรัฐบาลแมนจู ในขณะที่ทางฝ่ายปฏิวัติกำลังสร้างความนิยมในกรุงเทพฯ นั้น ทางฝ่ายผู้นิยมรัฐบาลแมนจูก็ได้พยายามชักจูงชาวจีนเข้าไปสนับสนุนตนด้วย โดยสนับสนุนให้ชาวจีนตั้งสโมสรพาณิชย์จีนขึ้นเพื่อจะได้เป็นตัวแทนของชาวจีนในการติดต่อกับรัฐบาลไทยรวมทั้งปกป้องผลประโยชน์ของชาวจีนในกรุงเทพฯ เพื่อปกครองชาวจีนโดยตรงจากเมืองจีน โดยทางจีนได้ส่งขุนนางจีนเข้ามาทั้งเพื่อเจรจาเป็นทางการและ

ดำเนินการติดต่อกับชาวจีนอย่างลับ ๆ¹⁶

จากความสัมพันธ์ของชาวจีนใน 3 ลักษณะที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ แยกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่าอยู่ตลอดเวลา อาจจะเป็นในเรื่องของการขัดผลประโยชน์กันหรือความแตกแยกกันตามเชื้อสายของตน แม้แต่ในตอนปลายรัชกาลที่ 5 เมื่อมีความสำนึกในความเป็นจีนร่วมกัน ชาวจีนก็ไม่สามารถรวม ตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ยังคงมีความแตกแยกกันทางอุดมการณ์ทางการเมืองอีก ฉะนั้น รัฐบาลไทยก็ได้พยายามป้องกันมิให้เกิดเหตุการณ์รุนแรง โดยสอดส่องดูแลความ เคลื่อนไหวของชาวจีนอย่างใกล้ชิดมากขึ้น การที่ชาวจีนขออนุญาตทำกิจการใด ๆ ก็ตามรัฐบาลต้องพยายามสืบสวนให้แน่ชัดว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับทางการเมือง จึงจะอนุญาตให้ดำเนินการได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

16. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ 25 ค 21/13

“สังคม-เศรษฐกิจไทยสมัยการปฏิรูป ของรัชกาล ที่ 5”

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์

สังคม-เศรษฐกิจไทยก่อนสมัยรัชกาลที่ 5

เมื่อระหว่างปี 1986 ชัยนต์ วรรณะภูติ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ ได้ทำงานวิจัย เพื่อเสนอต่อธนาคารโลกชิ้นหนึ่ง ระหว่างนั้นทั้งสองปรึกษากันในหลายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางอำนาจ และระบบเศรษฐกิจของไทย ในช่วงสมัยการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งสองเห็นว่า ไม่มีความจำเป็นจะไปนิยามหรือให้ชื่อสังคม-เศรษฐกิจไทยว่าควรชื่ออะไร หากเป็นความจำเป็นที่จะศึกษาสังคม-เศรษฐกิจไทยในช่วงเวลาดังกล่าว เพราะ “สิ่งใหม่” ที่มีมิติของพัฒนาการทางสังคมได้อุบัติขึ้น ทั้งนี้คงจะต้องเริ่มจากพัฒนาการของสังคม-เศรษฐกิจที่ดำเนินมาก่อนหน้านั้นด้วย¹ และสังคมเศรษฐกิจไทยช่วงเวลาดังกล่าว ในรายงานวิจัยชิ้นนี้ จะศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “สิ่งใหม่” เป็นสำคัญ

1. Chayan Vaddhanaphuti, Ukrist Pathmanand, Politics and Development in Thailand (1932-1985) in Oey A. Meesook et.al Thailand : The Political Economy of Poverty, Equity and Growth Conference in Lisbon, Portugal, July 7-16, 1986 p. 71

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะสำคัญๆ ของสังคม-เศรษฐกิจไทยที่น่าพิจารณา เป็นเบื้องต้น คือ สังคมเศรษฐกิจที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (National environment)² ซึ่งสิ่งนี้กลายเป็นตัวกำหนดโครงสร้างและวิถีชีวิตของประเทศไทย มาอย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลาหนึ่ง

ในสภาพการณ์เช่นนี้ถ้ามองในแง่อำนาจรัฐ (State authority) อาจกล่าวได้ว่า จำกัดมาก เพราะในช่วงเวลานั้นเราไม่อาจจะระบุได้ว่า อาณาเขตแห่งรัฐ (territorial state) อยู่ที่ใดกันแน่ ในเวลาเดียวกันแม้โดยพื้นฐานอำนาจรัฐจะมีระบบของมันดำรงอยู่แล้ว คือ มีลักษณะเป็นระบบอุปถัมภ์ (patrimonial system) และแม้ว่าระบบบริหารจะมี “ระบบ กษัตริย์” เป็นองค์การบริหารทางการเมืองก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติรัฐไทยก็อ่อนแอเพราะใน ความเป็นจริงมีอำนาจรัฐอยู่หลายศูนย์ ภายในอาณาเขตแห่งรัฐเดียวกัน³ ในขณะเดียวกัน สถานะของ “ระบบกษัตริย์” แม้ว่าจะมีพิธีกรรมความเชื่อ ตลอดจนกฎหมายรองรับก็ตาม แต่ก็ยังเป็นระบบที่ไม่มีอำนาจที่แท้จริง⁴ และหากจะมีอำนาจก็ขึ้นอยู่กับความสามารถส่วนบุคคลหรือความอ่อนแอของกลุ่มคนกลุ่มอื่น เช่น เจ้าสกุลอื่น หรือ ขุนนางกลุ่มอื่น⁵

ช่วงระยะเวลานั้น สังคม-เศรษฐกิจไทย ประกอบด้วยคน 2 กลุ่มใหญ่ กลุ่มหนึ่ง อาจจะใช้คำว่าชนชั้นปกครอง (ซึ่งประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง) และชนชั้นผู้ถูกปกครอง (ซึ่งประกอบด้วย คนธรรมดา และทาส)⁶ ทั้งนี้ ชนชั้นปกครอง เป็นกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจอย่างเต็มที่ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ในขณะที่ชนชั้นผู้ถูกปกครองนอกจากไม่มีทั้งสองสิ่งข้างต้นแล้ว คนเหล่านี้ยังขาดความเป็นอิสระต้องสังกัดมูลนาย⁷ ในเวลาเดียวกันภายใต้โครงสร้างอำนาจดังกล่าว การจัดการทางเศรษฐกิจ การแจกจ่ายผลผลิต ส่วนเกินของสังคมมีการแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาดระหว่างคน 2 กลุ่ม⁸

2. Toru Yano Political structure of a Rice-Growing State in Yoneo Lsil (ed.) *Thailand : A Rice-Growing Society* (The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1973) p. 115

3. Ibid., p. 117

4. Ibid., p. 118

5. John L.S. Giring *Thailand: Society and Politics* (Ithaca : Cornell University Press, 1981) p. 23

6. Chaiyan Vaddhanaphuti and Ukrist Pathmanand, op. cit., p. 188

7. G. William Skinner, *Chinese society in Thailand : An Analytical History* (Ithaca : Cornell University Press, 1957) p. 96

8. ลีรลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร “วิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยก่อนสนธิสัญญา เบาว์ริง” *เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐกิจกับการเมืองไทย* สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2530

หากพิจารณาในประเด็นทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านการผลิตในช่วงนั้นการผลิตก็มีลักษณะหลากหลาย เช่น การทำนา ทำไร่ ทอผ้า ทำเครื่องมือเกษตรกรรม ทำเครื่องปั้นดินเผาและการประมง ฯลฯ การผลิตก็มุ่งเพื่อการใช้สอยในชุมชน และมีส่วนเกินไว้จ่ายเป็นส่วยสาอากรบ้าง บางครั้งก็มีการผลิตเลือกใช้ค้าขาย แลกเปลี่ยนกัน แต่ก็มีขอบเขตจำกัด รัฐบาลมีบทบาทในการกำหนดการใช้ทรัพยากรมากซึ่งโดยมากดำเนินไปตามพันธะทางสังคมและศาสนา⁹

ในช่วงเวลานี้ ถ้ามองในแง่การค้าภายใน ส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรง (arter Economy) ในระหว่างหมู่บ้าน มีปริมาณการค้าไม่มากนัก เพราะในแต่ละหมู่บ้านมีการผลิตพอเลี้ยงตัวเอง ผลผลิตส่วนหนึ่งของหมู่บ้านจะถูกส่งเป็นส่วยให้กับทางการมายังกรุงเทพฯ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนย้ายทรัพยากรทางเดียว¹⁰

ส่วนการค้าต่างประเทศ เป็นการค้าสำเภากับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน กัมพูชา เวียดนาม พม่า อินเดีย ฯลฯ การค้าเหล่านี้ดำเนินไปอย่างราบรื่นเนื่องจากระบบการค้าและระบบภาษีที่คล้ายคลึงกัน ทั้งต่างมีสินค้าที่แต่ละฝ่ายต้องการ¹¹ อย่างไรก็ตามลักษณะการประกอบการการค้าต่างประเทศมีลักษณะเป็นการค้าผูกขาดโดยผ่านองค์กรของรัฐ คือ พระคลังสินค้า ภายใต้ระบบนี้รัฐบาลมีอภิสิทธิ์ซื้อสินค้าเข้าได้ก่อน ส่วนสินค้าออก พ่อค้าก็ต้องซื้อจากพระคลังสินค้า¹²

ภายใต้ระบบการผลิต และลักษณะการประกอบการเช่นนี้ ระบบเศรษฐกิจไทยมีลักษณะกระจุกตัวศูนย์กลางต่ำ และมีความไหวตัวน้อยมาก นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่ของระบบภาษีอากรแล้ว ระบบภาษีอากรยังมีลักษณะขัดขวางการผลิตและการค้า เพราะระบบภาษีดังกล่าวเป็นระบบที่จัดเก็บจากสินค้า ที่เคลื่อนย้ายไปมาอย่างมาก ซึ่งทั้งซ้ำซ้อนและมากประเภทโดยใช่เหตุ¹³ นอกจากนี้ การได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดในศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธในแง่ของการรวมศูนย์ สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอยู่ที่เมืองหลวง¹⁴

9. สุธี ประศาสนเศรษฐ์ "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทยในรอบ 200 ปี" *ปาจารยสาร* 9:1 (มกราคม 2525)

10. สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล และคณะ *ธุรกิจการค้าข้าว : กลุ่มผลประโยชน์และชาวนา (พ.ศ. 298-2475)* (ภาคนิพนธ์ของการศึกษาริชา Economic Development of Modern Thailand ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2521) บทนำ

11. เพิ่งอ้าง., หน้า 5-6

12. เพิ่งอ้าง., บทนำ

13. สุธี ประศาสนเศรษฐ์ อ้างแล้ว.,

14. Robert Heine-Geldern, *Conception of State and Kingship in Southeast Asia* (Data Paper No. 15 Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University Press, 1956) pp. 1-3

ทำให้เกิดระบบการรวมศูนย์ ไม่มีการแบ่งแยก จนนักวิชาการหลายคนเห็นว่า มิติของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเกิดขึ้นได้ยากโดยเฉพาะจากแรงผลักดันภายใน¹⁵

ในที่สุดการเปลี่ยนแปลงของสังคม-เศรษฐกิจไทยขนานใหญ่ก็เกิดขึ้นภายใต้แรงผลักดันจากภายนอกเนื่องจากการเข้ามาแสวงหาอำนาจทางการเมืองและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของอังกฤษ ที่กระทำต่อมะละกา (2367) พม่าตอนบน (2367-2369) Straits-Settlements (2369) ย่องกง (2385)¹⁶ และรวมทั้งไทยด้วย

สนธิสัญญาเบาว์ริงสำหรับอังกฤษคือ จุดแห่งการสถาปนาอำนาจทางการเมืองและระบบการค้าเสรีที่ฝ่ายตนอยู่ในฐานะเหนือกว่าในเอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁷ หากดูจากฝ่ายไทย สนธิสัญญาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจสังคมไทย ในเชิงโครงสร้าง และโดยเฉพาะวิวัฒนาการของสังคมไทย กล่าวคือมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการค้าทั้งภายในและภายนอกดังนี้

ประการแรกชนิดของสินค้า เช่น สินค้าเข้าเปลี่ยนจากสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการบริโภคของชนชั้นนำมาสู่สินค้าหลายชนิด เพื่อการบริโภคของคนทั่วไป ส่วนสินค้าออกซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมามีประกอบด้วยสินค้าจำนวนน้อยแต่มากชนิด เปลี่ยนมาเป็นสินค้าสำคัญเพียงไม่กี่ชนิด¹⁸

ประการต่อมา การค้าภายในและภายนอกเปลี่ยนรูปแบบไป เพราะโดยผลของสนธิสัญญาฉบับดังกล่าว การซื้อขายโดยตรง โดยไม่มีการแทรกแซงใดๆ จากบุคคลที่ 3 เกิดขึ้นได้ ซึ่งนับว่าเป็นยุคการค้าของรัฐและการผูกขาดทางการค้าทุกรูปแบบ¹⁹

ในประการสุดท้าย ซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด และจะขยายความต่อไปคือ บทบาทและพัฒนาการของชนชั้นนายทุนในสังคม-เศรษฐกิจไทยในยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง

สังคม-เศรษฐกิจไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง

ชนชั้นนายทุนที่มีบทบาทมานานและก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง คือชนชั้นนายทุนตะวันตก ซึ่งแต่เดิมเคยมีเพียงบริษัทการค้า (Trading Company) เพียงบริษัทเดียว

15. แล ดิลกวิทยวัฒน์ วิชาการผลิตแบบเอเชียกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์แห่งความด้อยพัฒนาของสังคมไทยวารสารธรรมศาสตร์ 9:1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522) หน้า 87-98

16. ดู Sar Desai British trade and expansion in Southeast Asia, 1830-1914 (New Delhi : Allied Publishers, 1977)

17. Chaiyan Vaddhanaphuti and Ukrist Pathmanand, op. cit., pp. 73-74

18. สุธี ประศาสนเศรษฐ์. อ้างแล้ว., หน้า 12

19. ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล และคณะ อ้างแล้ว., บทหน้า

และต้องดำเนินงานภายใต้กระบวนราชานุญาตเป็นผู้ริเริ่มเทคโนโลยีใหม่ล่าสุดสมัยนั้น เช่น โรงสีข้าวด้วยเครื่องจักรแห่งแรก²⁰ แต่ต่อมามีทั้งบริษัทการค้าที่เพิ่มขึ้น ธนาคารพาณิชย์ บริษัทที่มาลงทุนในกิจการเหมืองแร่²¹ รวมถึงตลอดจนถึงผู้เชี่ยวชาญตะวันตกที่ได้รับการว่าจ้างมาให้คำปรึกษาในกิจการขนส่งทางน้ำ รถม้า รถไฟ²²

บทบาทของชนชั้นนายทุนตะวันตกในกิจกรรมทางเศรษฐกิจในสมัยนั้นครอบคลุมอย่างน้อยก็ 4 ด้าน คือ Trading houses ธนาคารพาณิชย์ ประกอบกิจการเหมืองแร่ และวิศวกรที่รัฐบาลไทยว่าจ้าง แต่กิจกรรมที่น่าสนใจที่สุดคือ Trading houses ซึ่งขยายตัวอย่างมากภายหลังการเปิดประกาศ และ Trading house นี้เองที่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนโฉมหน้า และวิธีการประกอบการค้า และการขยายตลาดระหว่างประเทศ²³

กลุ่มนายทุนตะวันตกระยะนั้น แม้จะลงทุนในภาคการผลิตและภาคบริการที่สำคัญ และก่อนหน้านั้นนายทุนกลุ่มอื่นใดทั้งหมด แต่แปลกมากที่ระยะเวลาในการดำรงชีวิตของตนในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองไทยสั้นมาก เมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่นานคือประมาณ พ.ศ. 2485 บทบาทของคนกลุ่มนี้เกือบจะหมดสิ้น กว่าจะมีการฟื้นตัวใหม่ก็ในช่วง 4-5 ปีหลังนี้เอง²⁴

ในทางตรงกันข้ามชนชั้นนายทุนจีนกลับมีบทบาทและความสำคัญครอบคลุมทั้งในฐานะเป็นผู้ริเริ่ม และพัฒนาอุตสาหกรรมหลัก ๆ เป็นทั้งแรงงานเสรีของภาคอุตสาหกรรม ความสำคัญเหล่านี้มีผู้ให้ความหมายจนถึงขั้นประเมินว่าการเจริญเติบโตของระบบทุนนิยมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดกล่าวได้ว่าเชื่อมโยงมาจากประวัติศาสตร์ของชาวจีนโพ้นทะเล²⁵

กล่าวโดยรวมแล้ว ชาวจีนที่อพยพเข้ามายังประเทศไทยต่างถูกเลือกสรรโดยธรรมชาติ กล่าวคือ คนที่ขาดความมุ่งมั่น บากบั่น ย่อมไม่คิดจะออกจากบ้านเกิดเมืองนอน เพื่อมาผจญภัยในต่างแดน เฉพาะคนที่มีแรงผลักดันที่จะหาทรัพย์ช่วยให้ครอบครัวก้าวหน้า กลัวเสี่ยง กลัวผจญภัยเท่านั้นที่จะอพยพออกจากประเทศจีน²⁶

20. Sompop Manarungsan Economic Development of Thailand, 1850-1950: Response to the Challenge of the World Economic (Ph. D. Tesis University of Groningen, 1989) p. 172

21. Snehiro Akira Capital accumulation in Thailand 1855-1985 (The Centre for East Asia Cultural Studies, 1989) p. 42

22. Arnold Wright and Oliver T. Breakspear Twentieth Century impression of Siam : Its history, people, commerce, industries and resources (London :Llod's 1908) pp. 186-198

23. Snehiro Akira, op. cit., p. 42

24. อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ เศรษฐกิจการเมืองไทยในศตวรรษที่ผ่านมา (รายงานวิจัยเสนอต่อคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2532) หน้า 4

25. Snehiro Akira, op. cit., p. 71

26. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชาวจีน : ปัจจัยสำคัญของความเปลี่ยนแปลง ศิลปวัฒนธรรม 9:4 (กุมภาพันธ์ 2531) หน้า 37

ความกล้าเสี่ยงอันนี้ เป็นสิ่งที่ธรรมชาติเลือกสรรมาให้คนจีนเหล่านี้พัฒนาตัวขึ้นมา มีฐานะทางชนชั้นได้ในสังคมไทย เพราะเมื่อถึงสถานการณ์หนึ่ง พวกเขาไม่ต้องการเพียงแต่จับจองที่ดินเพื่อทำการเกษตรแบบเลี้ยงตนเอง หากจ้องหาหนทางทุกอย่างที่จะทำกิจการที่ให้ผลกำไรจนทำให้ช่วยเหลือครอบครัวในเมืองจีนได้²⁷ ในเวลาเดียวกันคนเหล่านี้ก็มีปม คือ ปมที่เป็นคนไม่ประสบความสำเร็จอะไรเลยในประเทศจีน ทั้งทางสังคม การศึกษา เศรษฐกิจ อีกทั้งยังขาดความผูกพันกับสังคมไทยอย่างน้อยในช่วงอายุคนแรก จึงมุ่งแสวงหากำไรทางวัตถุอย่างเดียว สิ่งนี้เป็นตัวเร่งบทบาทและการเจริญเติบโตที่รวดเร็ว²⁸

คนจีนทั้งที่มีปมเด่นและด้อยไม่ว่ามองในมุมใดต่างประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทยเมื่อเปรียบเทียบกับคนไทย คนที่มีปมเด่นมากก็สามารถแทรกซึมเข้าในระบบศักดินาได้ เช่น รับราชการมีบรรดาศักดิ์หรือได้สร้างสายสัมพันธ์ โดยการสมรสกับชนชั้นนำในระบบศักดินา ในเวลาเดียวกันคนจีนที่มีปมด้อยมาจากเมืองจีน แต่ก็ประสบความสำเร็จมากกว่าคนไทยทั่วไป เพราะคนไทยยังคงก้ำกึ่งอยู่ระหว่างเศรษฐกิจเพื่อยังชีพและเพื่อการตลาด แต่คนจีนกลุ่มนี้ก็มีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าคนไทยทั่วไป คือ กระจายตัวอยู่ตามหัวเมืองเพื่อทำเหมืองทำไร่อ้อย ไร่พริกไทย ทำน้ำตาล หรือเป็นช่างฝีมือ ฯลฯ²⁹ ในเวลาเดียวกันความเป็นเสรีชนก่อประโยชน์ให้คนจีนมาก³⁰

หากมองประเด็นเฉพาะทางเศรษฐกิจข้อสรุปของ สมภพ มานะรังสรรค์ เกี่ยวกับบทบาทของคนจีนในระบบเศรษฐกิจไทยน่าสนใจทีเดียว โดยเฉพาะประเด็นที่เสนอว่าคนจีนในสมัยนี้แสดงบทบาทในฐานะดังกล่าวยุ่เชื่อมต่อระหว่างตลาดโลกกับชาวนาท้องถิ่นโดยการรวบรวม (collecting) ดำเนินการ (processing) และส่งออก (exporting) ผลผลิตของชาวนาสู่ตลาดโลก³¹

ในฐานะคนกลางเชื่อมต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญนี้ ทำให้คนจีนสัมผัสและสัมพันธ์กับกิจกรรม ทางเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น โรงสีข้าว บริษัทส่งออก บริษัทประกันภัย ธนาकार ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ทำให้คนจีนสะสมทุนจากภาคเศรษฐกิจที่กำลังเจริญเติบโตโดยขณะนั้น คือ กิจการค้าข้าวได้ทำให้ไม่ประหลาดใจที่คนอเมริกัน จะนำเครื่องสีข้าวด้วยเครื่องจักรพลังไอน้ำเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ปี 2401 แต่พอทศวรรษที่ 2410 คนจีนก็เข้าไปยึดกิจการทางธุรกิจค้าข้าวแทน โดยเฉพาะเมื่อพวกเขาคุมตลาดค้าข้าวในฮ่องกง

27. William G. Skinner Chinese society in Thailand : An analytical History (Ithaca : Cornell University Press, 1957) pp. 93-97

28. นิธิ เอียวศรีวงศ์ อ้างแล้ว 38

29. เพ็ญอักษร., หน้า 38

30. Chaiyan Vaddhanaphuti and Ukrist Pathmanand op. cit., p. 78

31. Sompop Manarungsan op. cit., p. 173

และสิงคโปร์ได้³² คนจีนที่ประสบความสำเร็จในโอกาสนี้ และกลายเป็นกลุ่มพ่อค้าข้าวรายใหญ่ก็คือ ตระกูลหวั่งหลี ล่ำซำ และบุญกุล³³

ความลงท้าย

ในทางทฤษฎีที่เคยเชื่อกันมานาน สังคม-เศรษฐกิจไทย ช่วงเวลาดังกล่าวมีลักษณะหยุดนิ่ง เคลื่อนไหวน้อย ขาดพลวัตแห่งการเปลี่ยนแปลง ลักษณะนี้มีผลทำให้ทวิชาการที่มีชื่อเสียงจำนวนไม่น้อยสร้างจินตนาการให้สังคม-เศรษฐกิจไทยมีลักษณะเฉพาะ เช่น สังคมพลังน้ำ (Hydraulic Society)³⁴ หรือสังคมที่มีวิถีการผลิตแห่งเอเชีย³⁵

ในทางปฏิบัติเมื่อหลังปี 2398 สังคม-เศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยไม่เหลือร่องรอยลักษณะใด ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าเป็นสังคมที่หยุดนิ่งแต่อย่างใด ทั้งนี้พึงสังเกตได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณที่มากขึ้นของสินค้าส่งออกก็ดี ความหลากหลายของประเภทสินค้าจากเพียงการส่งออกของป่า มาเป็นการส่งออก น้ำตาล ติบुक ไม้สัก ก็ดี³⁶ แม้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความหมายแต่สาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงเป็นคนละประเด็นกัน ในกรณีนี้จะหยิบประเด็นเรื่องของข้าวขึ้นมาอภิปราย

การผลิตข้าวหลังปี 2598 ก่อให้เกิดกระบวนการทางการค้าอย่างใหม่ขึ้น คือ กระบวนการในการขนส่งสินค้าจากผู้ผลิตถึงผู้ซื้อ และกระบวนการแปรรูปสินค้าจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสารเพื่อการส่งออก³⁷ กระบวนการเหล่านี้สำคัญกว่า Technology แบบใหม่ที่ใช้กันในการผลิตข้าว หรือสำคัญกว่ามูลค่าของข้าวที่เพิ่มขึ้น เพราะกระบวนการนี้ทำให้เกิดการก่อรูปทางชนชั้น (Class formation) ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น³⁸

สมัยปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 สังคม-เศรษฐกิจไทยอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งเก่ามาสู่สิ่งใหม่ ความเปลี่ยนแปลงนี้มีผลมาจนถึงปัจจุบันเพราะแม้สินค้าข้าว น้ำตาล หรือสินค้าส่งออกเมื่อสมัยนั้นจะลดความสำคัญไปมากแล้วก็ตาม ชนชั้นนายทุนซึ่งก่อตัวขึ้น มีบทบาททางสังคม-เศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าว ก็มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องและยังคงบทบาทของตนต่อไปจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแน่นอนสถานะและบทบาทจะแตกต่างกับอดีตก็ตาม

32. Suthy Prasartset A Study of Production and Trade of Thailand, 1855-940 (Ph. D. Thesis, Sydney University, 1975) p. 65

33. ดู พรณิ บัวเล็ก การเติบโตและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย, 2475-2516 (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528) และ Schiro Akira, op. cit., pp. 46-51

34. ชัยอนันต์ สมุทวณิช สักดึกกับพัฒนาการสังคมไทย (กรุงเทพฯ : พิมพ์การพิมพ์, 2519)

35. แล ศิลกวิทย์รัตน์, อ้างแล้ว.

36. Sompop Manarungsan, op. cit., p. 159

37. สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า บทนำ

38. Chiayan Vaddhanaphuti, Ukrist Pathmanand, op. cit., pp. 71-73

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

แล ดิลกวิทยรัตน์

2522 "วิถีการผลิตแบบเอเชียกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์แห่งความด้อยพัฒนาของสังคมไทย" *วารสารธรรมศาสตร์* 9:1 (กรกฎาคม-กันยายน) 2522

นธิ เอียวศรีวงศ์

2531 "ชาวจีน : ปัจจัยสำคัญของความเปลี่ยนแปลง" *ศิลปวัฒนธรรม* 9:4 (กุมภาพันธ์)

พรณี บัวเล็ก

2528 *การเติบโตและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย, 2475-2516* (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

สุธิ ประศาสนเศรษฐ์

2525 "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทยในรอบ 20 ปี" *ปาจารย์สาร* 9:1 (มกราคม)

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร

2530 "วิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง" *เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐกิจการเมืองไทย* (สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช)

ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล และคณะ

2521 *ธุรกิจการค้าข้าว : กลุ่มผลประโยชน์และชาวนา (พ.ศ. 2398-2475)* ภาคนิพนธ์ของการศึกษาวิชา Economic Development of Modern Thailand ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมางเหมียนฉาง

2531 "คนจีนแต่จิวในประเทศไทย" (สุนันท์ อรุณล้ำเลิศ แปล) *ศิลปวัฒนธรรม* 9:8 (มิถุนายน)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์

- 2532 เศรษฐกิจการเมืองไทยในศตวรรษที่ผ่านมา(รายงานวิจัยเสนอต่อคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กำลังอยู่ในระหว่างการพิมพ์ เพื่อเผยแพร่)

ภาษาอังกฤษ

Aira, Snehiro

- 1985 Capital Accumulation in Thailand 1855-1985 (Bangkok : CURSI)
1989 Capital Accumulation in Thailand 1855-1985 (The Centre for East Asian Cultural Studies)

Cayan Vaddhanaphuti and Ukrist Pathamanand

- 1986 "Politics and Development in Thailand (1932-1985)" Thailand paper to be presented at the conference on the Political Economy of Poverty, Equity and Growth in Lisbon, Portugal, July 7-16, 1986

Grling, John L.S.

- 1981 Thailand : Society and Politics (Ithaca : Cornell University Press)

Hine-Geldern, Robert

- 1956 Conception of State and Kingship in Southeast Asia Data Paper No. 15 Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University Press

In Broww

- 1988 The Elite and the Economy in Siam C. 1890-1920 (East Asian Historical Monographs)

Srasin Viraphol

- 1977 Tribute and Profit Sino- Siamese Trade 1652-1853 (Council on East Asian Studies Harvard University)

Smpop Manarungsan

- 1989 Economic Development of Thailand, 1850-1950 : Response to the Challenge of the World Economy (Ph. D. Thesis University of Groningen)

Sinner, G. William

1957 Chinese Society in Thailand : An Analytical History (Ithaca: Cornell University Press)

1958 Leadership and Power in Chinese Community of Thailand (Ithaca : Cornell University Press)

Sthy Prasartset

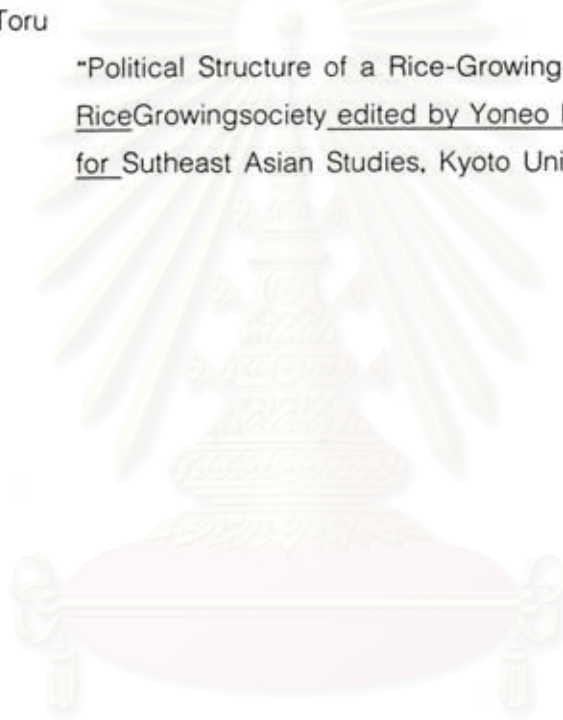
1975 A study of Production and Trade of Thailand, 1855-1940 (Ph. D. Tesis, Sydney University)

Tiravet Pramuanatkarn

1981 "The Hong Kong Bank in Thailand : A case of a Pioneering Bank" in Frank p.H. King ed. Eastern Banking : The Hong Kong and Shanghai Banking Corporation (London : The Athlone Press)

Yno, Toru

1976 "Political Structure of a Rice-Growing States" in Thailand : A Rice Growing Society edited by Yoneo Ishii (Kyoto : The Centre for Southeast Asian Studies, Kyoto University)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลในไทย และการถ่ายทอดเทคโนโลยี

ม.ล. วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์

"This document is the property of
Thailand Information Center (TIC),
Centers of Academic Resources and is to
be returned within two weeks to the
Thailand Information Center, Centers of
Academic Resources, Chulalongkorn
University"

การลงทุนในไทย

ผู้ที่ติดตามศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงรัชกาลที่ 4-5 คงจะได้ยินคำที่กล่าวกันว่า "เจ้าสัวหายใจเป็นโรสสี" นั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งในอดีตตั้งแต่ในสมัยแรกเริ่มของเศรษฐกิจแบบการค้าเสรี ซึ่งหมายความว่ากลไกตลาดเป็นเครื่องมือสำคัญในความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ การค้าโดยภาคเอกชนจะต้องมีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากกว่าการค้าโดยการผูกขาดของรัฐ หัวใจหรือหลักการของระบบเศรษฐกิจยุคเปิดประเทศด้วยสนธิสัญญาเบาว์ริงถูกวางไว้ให้เข้าใจเช่นนี้ ด้วยหลักการนี้เองจึงมีการระดมทุนเพื่อการลงทุนในกิจการต่าง ๆ จากทุนในหมู่คนจีนเอง ทั้ง ๆ ที่ในผลการวิจัยสมัยที่ 1 เราเคยพูดว่าคนจีนก่อนหน้านั้นมีสถานภาพการยอมรับจากรัฐไทยว่ามีโชอาณาประชาราษฎร์ หากแต่เป็นเพียงผู้ที่มีงูเข้ามาทำมาหากินเพื่อส่งทุนรอนกลับไปตั้งตัว และเลี้ยงครอบครัวในภูมิภาคเดิมนั่นเอง และจากการร่วมมือเป็นพันธมิตรกันระหว่างพ่อค้านายทุนจีนกับเจ้านายและขุนนางไทย เพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ กิจการต่าง ๆ ที่ลงทุนใหม่นั้นมีอาทิเช่น

1. การลงทุนค้าข้าวและโรงสี
2. การลงทุนทางการเงิน ซึ่งรวมถึงแต่ก็กิจการโยยก็วันอันเป็นระบบการเงินนอก ระบบ จนถึงกิจการธนาคาร หรือระบบการเงินในระบบ
3. การลงทุนโยยกิจการเดินเรือพาณิชย์
4. การลงทุนในอุตสาหกรรมแปรรูปอื่น ๆ นอกเหนือจากข้าว เช่น โรงเลื่อย เหมืองแร่ เป็นต้น

จากการศึกษาข้อมูลเรื่องคนแต่จิว จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่แล้วคนแต่จิวเลือกจะ ลงทุนในลักษณะที่เป็นการเกาะกลุ่มทางธุรกิจ ตัวอย่างเช่น เมื่อมุ่งมันที่จะเข้าครอบครอง กิจการโรงสีข้าวตลอดจนเข้าควบคุมกระบวนการค้าข้าว จนในที่สุดการลงทุนประเภทนี้ เพื่อองฟูสุดขีดในสมัยรัชกาลที่ 5 ในขณะที่เดียวกันก็จะมีการลงทุนทางด้านอื่น ๆ เพื่อให้การ ค้าข้าวเจริญรุ่งเรือง เช่น เรื่องการธนาคาร ซึ่งเป็นสถาบันการเงินสัญลักษณ์ของสิ่งแลกเปลี่ยนที่สำคัญทางการค้า การลงทุนเรื่องการเดินทางเรือพาณิชย์ซึ่งมีความสำคัญในเรื่องของ การแข่งขันทางการค้ากับคู่แข่งชาติตะวันตก ตลอดจนรักษามลประโยชน์ของพ่อค้าในกรุงเทพฯ เป็นต้น

ข้อสำคัญประการหนึ่งที่สมควรจดจำและว่าเป็นผลมาจากระบบเศรษฐกิจแบบ ผูกขาดอย่างเดิม ซึ่งยังคงแฝงเร้นอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ยุคการเปิดประเทศแล้ว คือ การสะสมทุนและหมุนเวียนทุนของคนแต่จิวจาก ระบบภาษีนายอากร ซึ่งพวกเขาสามารถ รวบรวมเงินจากราษฎรผู้ทำมาหากินและมีรายได้จากสินค้าข้าวของที่พวกเขาเจ้าภาษีนาย อากรรับจัดเก็บรวบรวมผลประโยชน์ให้แทนรัฐโดยเสนอผลประโยชน์ให้รัฐจำนวนหนึ่งแทน การที่รัฐจะต้องออกเก็บภาษีเอง รวมไปถึงจะต้องเข้ามาดูแลควบคุมคนจีนในบางท้องที่ที่มี การทำมาหากินของคนจีนค่อนข้างมาก ในขณะที่กลไกการบริหารและควบคุมของรัฐยังไม่พร้อม การผลักดันผูกขาดประมุขภาษีกกลุ่มหนึ่งในหมู่พวกพ้องตน รวมทั้งการขอค้างส่งจำนวนเงิน ค่าภาษีต่อรัฐผ่านการรับรองของมูลนายที่ให้พึ่งพาอุปถัมภ์ เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่สามารถ หมุนเวียนทุนนอกเหนือไปจากเงินผลประโยชน์ที่เก็บได้ล่วงหน้าและนำมาใช้เป็นทุนรอนอยู่แล้ว นายทุนรุ่นแรกๆที่ดำเนินวิถีชีวิตมาในสมัยที่ 2 นี้แหละได้ใช้เงินผลประโยชน์จากระบบเจ้า- ภาษีนายอากรไปต่อทุนทำธุรกิจอื่น ๆ หากไม่กล่าวถึงปัจจัยอื่น ๆ การคิดในระบบอุปถัมภ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ในการประมุขภาษีกอาจทำให้ไม่เกิดการพัฒนาศาสนิกของ การแข่งขันเพื่อระบบการค้าเสรีอย่างเต็มที่ ยิ่งในยุคที่รัฐได้ปรับปรุงการจัดเก็บภาษีให้เป็น สมัยใหม่ โดยรัฐเข้าแทนที่บทบาทเจ้าภาษีนายอากรมากยิ่งขึ้น ก็ยังมีผลต่อนักลงทุนใน สมัยนั้นเป็นอย่างมาก ประวัติของการก่อสร้างตัวจากการลงทุนทำธุรกิจในระยะเริ่มต้น ก่อนที่จะมาถึงสมัยก่อตั้งสมาคมพ่อค้าหรือสมาคมการค้าต่าง ๆ ขึ้นมาสนับสนุนหลัง ค.ศ.1910

และก่อนที่จะสร้างสายสัมพันธ์การค้าที่เรียกว่า “ระบบการค้าไทย ช่องกง สิงคโปร์ ชั่วเถา” แข่งขันกับคู่แข่งหลัง ค.ศ.1915 ล้วนแต่เป็นการลองผิดลองถูกที่ไม่ใช่เพียงบทเรียนธรรมดา หากแต่เป็นการต่อสู้เพื่อการเอาชีวิตรอดซึ่งนักลงทุนในสมัยที่ 2 (ค.ศ.1851-1910) จะต้องเผชิญ

1. การลงทุนกิจการค้าข้าวและการเกาะกลุ่มทางธุรกิจอื่น ๆ

1.1 การขยายเนื้อที่ทำนาและปริมาณข้าวส่งออก

ข้อตกลงในสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ.1855 กำหนดให้ไทยค้าข้าวส่งออกโดยเสรี จึงปรากฏว่ามีการขยายเนื้อที่ทำนาเพิ่มขึ้น มีการนำเทคนิควิธีการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร ด้วยการใช้เครื่องสีแทนการตำด้วยแรงงานคน และผลจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ จึงทำให้ปริมาณข้าวส่งออกสามารถเพิ่มขึ้นถึง 6-7 เท่าตัวจากสมัยก่อนเปิดประเทศด้วยสนธิสัญญาเบาว์ริง

ในระยะเริ่มแรกกิจการโรงสีและการค้าข้าวส่วนใหญ่อยู่ในมือของพ่อค้าชาติตะวันตกยังมีคนไทยเพียงคนเดียว พ่อค้าและผู้ลงทุนชาวอเมริกันได้นำเครื่องจักรสีข้าวเข้ามาติดตั้งในกรุงเทพฯ นับเป็นการเริ่มต้นครั้งแรกของการลงทุนและพัฒนาเทคนิควิธีโดยใช้เครื่องจักรโรงสีข้าวชนิดนี้สามารถสีได้ถึงวันละ 15,000-20,000 หาบ เป็นที่น่าตื่นเต้นและทำตามกันอย่างแพร่หลายในหมู่พ่อค้ายุโรปตลอดจนพ่อค้าจีนด้วย มีข้อมูลว่าโรงสีข้าวขนาดใหญ่รุ่นแรกในช่วงปี ค.ศ.1858-1908 (พ.ศ.2401-2451) มีอยู่ประมาณ 20 โรง อาทิเช่น โรงสีพระยาพิพัฒน์โกษา โรงสีพระยาบริบูรณ์โกษากร โรงสีเล่าบันเสง ซึ่งเป็นของคนจีนในบังคับต่างชาติ โรงสีบริษัทกิมเซงหลี โรงสีบริษัทอาระกัน โรงสีบริษัทมาร์ควิลด์ และโรงสีบริษัทโกมาหัว เป็นต้น น่าเสียดายที่มีข้อมูลไม่พอจะเห็นชื่อโรงสีทั้งหมดพร้อมทุนก่อตั้งและจำนวนข้าวที่ผลิตได้และส่งออก เพื่อให้รู้ว่าการกระจุกตัวของธุรกิจประเภทนี้ขนาดไหน หลังจากปี ค.ศ.1877 (พ.ศ.2420) ไปแล้วจึงมีการขยายโรงสีไปตั้งยังต่างจังหวัด แต่ข้อมูลที่มีอยู่ในเรื่องการขยายตัวของเนื้อที่ทำนา และการใช้เทคโนโลยีในโรงสีทำให้เห็นปริมาณและมูลค่าข้าวที่ส่งออกในช่วงปีค.ศ.1857-1909 (พ.ศ.2400-2452) ว่าเพิ่มขึ้นมากดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1
ปริมาณและมูลค่าข้าวที่ส่งออกระหว่าง ค.ศ. 1857-1909

ระยะเวลาส่งออก ปี ค.ศ.	ปริมาณส่งออกต่อปี (100 ทาบ)	มูลค่าส่งออกต่อปี (1,000 บาท)	ราคาเฉลี่ย ต่อทาบ
1857-1859	990	-	-
1860-1864	1,840	-	-
1865-1869	1,630	-	-
1870-1874	1,870	5,110	2.70
1875-1879	3,530	10,110	2.90
1880-1884	3,580	9,610	2.70
1885-1889	5,320	15,080	2.80
1890-1894	7,250	23,780	3.30
1895-1899	8,000	36,410	4.60
1900-1904	11,130	61,280	5.50
1905-1909	14,760	81,020	5.50

ที่มา: ฅนอม ตะนา, 2527 : 51

ยั้งเมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้เริ่มนโยบายการขุดคลองคันคูลาเพื่อเปิดเนื้อที่ทำนาเพิ่มขึ้นอย่างขุดคลองรังสิตในปี ค.ศ. 1877-1910 (พ.ศ. 2420-2453) ได้เนื้อที่ทำนาเพิ่มขึ้น 1,470,225 ไร่¹ ยังมีการขยายเนื้อที่ทำนาไปยังมณฑลต่างๆ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นภาคกลาง คือ อยุธยา ปราชินบุรี กรุงเทพฯ นครชัยศรี ราชบุรี นครสวรรค์ รวมพิษณุโลก ซึ่งอยู่ในมณฑลภาคเหนือต่อภาคกลางด้วยอีกมณฑลหนึ่งตามลำดับ โปรดดูในตารางที่ 2 และแหล่งดังกล่าวนี้ จะเป็นแหล่งที่กิจการโรงสีข้าวได้ขยายตัวมากกว่าทุกแห่งด้วย โปรดดูตาราง ที่ :

สภานันวิทย์บริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ทวีศิลป์ สิบวัฒนะ, 2521:16-38

ตารางที่ 2
พื้นที่ปลูกข้าว 7 มณฑล ระหว่าง ค.ศ. 1907-1910

ลำดับ	มณฑล	ปี 1907/ไร่	ปี 1908/ไร่	ปี 1909/ไร่	ปี 1910/ไร่
1	อยุธยา	2,213,000	2,244,000	2,355,000	2,248,000
2	ปราจีนบุรี	1,260,000	1,296,000	1,241,000	1,038,000
3	กรุงเทพฯ	1,307,100	995,000	1,154,000	935,000
4	นครชัยศรี	801,000	740,000	907,000	884,000
5	ราชบุรี	445,000	644,000	697,000	631,000
6	นครสวรรค์	511,000	553,000	631,000	536,000
7	พิษณุโลก	245,000	280,000	288,000	276,000

ที่มา: Statistical Year Book of Kingdom of Siam, (1919) : 294-309
(ผู้วิจัยปรับปรุงตารางนี้โดยจัดเรียงลำดับตามพื้นที่ที่ขยายมาก-น้อย)

ตารางที่ 3
สถิติโรงสีข้าวใน 7 มณฑลของภาคกลาง

มณฑล	จังหวัด	ตั้งก่อนปี 1908(โรง)	ตั้งก่อนปี 1908-1919(โรง)	รวมในมณฑล
อยุธยา	อยุธยา	-	26	37
	สระบุรี	-	-	
	ลพบุรี	-	2	
	อ่างทอง	-	4	
	ปทุมธานี	-	4	
	สิงห์บุรี	-	-	
	ธัญญบุรี	-	1	
ปราจีนบุรี	ฉะเชิงเทรา	-	8	-
	ชลบุรี	-	1	
	ปราจีนบุรี	-	-	

มณฑล	จังหวัด	ตั้งก่อนปี 1908(โรง)	ตั้งก่อนปี 1908-1919(โรง)	รวมในมณฑล
	นครนายก	-	-	9
กรุงเทพฯ	กรุงเทพฯ	-	57	66
	สมุทรปราการ	-	3	
	นนทบุรี	-	5	
	มีนบุรี	-	1	
	พระประแดง	-	-	
นครชัยศรี	นครปฐม	-	5	24
	สุพรรณบุรี	-	16	
	สมุทรสาคร	-	3	
ราชบุรี	ราชบุรี	-	1	5
	เพชรบุรี	1	2	
	สมุทรสงคราม	-	1	
	กาญจนบุรี	-	-	
นครสวรรค์	นครสวรรค์	-	3	3
	อุทัยธานี	-	-	
	ชัยนาท	-	-	
	กำแพงเพชร	-	-	
	ตาก	-	-	
พิษณุโลก	พิษณุโลก	-	1	2
	พิจิตร	-	-	
	อุตรดิตถ์	-	-	
	สุโขทัย	-	-	
	สวรรคโลก	-	1	
รวม				146

ที่มา : หจช. สบ. 2.41/2 บัญชีโรงสีข้าวในพระราชอาณาจักรสยาม
(หมายเหตุ) สํารวจ พ.ศ. 2462

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางทั้ง 3 ซึ่งแสดงให้เห็นการขยายเนื้อที่ทำนา แม้จะไม่ใช้พื้นที่ทั้งหมดของประเทศ แต่ก็เลือกเสนอบางจุดที่สำคัญและปริมาณข้าวส่งออกที่เพิ่มขึ้นได้แสดงความหมายของกำลังการผลิตของธุรกิจการค้าข้าว ซึ่งจะเป็นตัววัดตัวหนึ่งของการกระจุกตัวของธุรกิจ อันอาจอธิบายถึงอำนาจของกลุ่มธุรกิจโรงสีและค้าข้าวที่จะทวีความสำคัญขึ้นในวันข้างหน้า

อย่างไรก็ตาม มีข้อมูลว่าตั้งแต่ ค.ศ.1858 จนเลยมาถึง 1913 แล้วก็ตาม รัฐไม่เคยเข้าควบคุมการค้าข้าวเลยไม่ว่าจะเป็นราคาข้าวหรือปริมาณการส่งออก จนกระทั่งเกิดวิกฤตการณ์ข้าวในปี 1919 การไม่เข้ามาแทรกแซงย่อมอธิบายได้เป็น 2 ความหมาย

ความหมายแรก อาจจะทำให้ผลดีต่อผู้ค้าและนักธุรกิจผู้ลงทุน ซึ่งจะอยู่ในสภาพการแข่งขันอย่างเสรี และมีอำนาจกำหนดราคาข้าวได้อย่างเสรี

อีกความหมายหนึ่งและในเชิงตรงข้ามกัน คือ อาจเป็นผลเสีย เพราะไม่มีหลักประกันยามเกิดวิกฤติทางการค้าหรือภาวะการค้าตกต่ำทั่วโลก และเพราะเช่นนี้จึงทำให้โรงสีข้าวปิดหลายโรง พ่อค้าบางคนล้มละลาย ดังตัวอย่างกลุ่มสีมังกรในงานเรื่องนี้

1.2 การค้าข้าว

ผู้มืบทบาทสำคัญในเรื่องการค้าข้าวซึ่งในช่วงเวลานั้นได้กลายเป็นเศรษฐกิจหลักของประเทศไปเสียแล้ว คือ โรงสี พ่อค้าคนกลาง และบริษัทค้าข้าว

กิจการโรงสีข้าวนับตั้งแต่เปิดประเทศตั้งสนธิสัญญาเบาว์ริงมานั้น อยู่ในการแข่งขันดำเนินการของนายทุน 3 กลุ่ม คือ นายทุนชาติตะวันตก ซึ่งเป็นกลุ่มดำเนินการกลุ่มแรก นายทุนไทย และนายทุนจีน ในช่วงกลางสมัยรัชกาลที่ 5 กิจการโรงสีเจริญรุ่งเรืองมาก นายทุนทั้ง 3 ชาติต่างพยายามแข่งขันกันประกอบพฤติกรรมทางเศรษฐกิจทางธุรกิจนี้ แต่เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ปรากฏว่ากิจการของนายทุนชาติตะวันตกลดลง และถึงกับต้องขายกิจการให้นายทุนจีน จะเหลืออยู่ก็เพียงบริษัทอีสต์เอเชียติกเท่านั้นทั้ง ๆ ที่กิจการโรงสีข้าวได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นทุกปี สำหรับกิจการของนายทุนไทยนั้น จะเป็นเรื่องของหน่วยธุรกิจที่อยู่ในความควบคุมของรัฐเสียมากกว่า สำหรับนายทุนจีนเองแล้วพัฒนาการเรื่องการแข่งขันลงทุนในกิจการนี้แสดงให้เห็นว่า หลังสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงเริ่มต้นสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเผชิญวิกฤติการค้าตกต่ำทั่วโลกไปแล้ว นายทุนจีนรุ่นใหม่ เป็นผู้ครอบงำกิจการโรงสีแทนนายทุนชาติตะวันตก นายทุนไทย และแม้กระทั่งนายทุนจีนซึ่งจะเรียกในที่นี้ว่า นายทุนจีนรุ่นเก่า และจะมีคำอธิบายถึงความหมายนี้ในเนื้อหาข้างหน้าด้วย รายละเอียดของการดำเนินการกิจการโรงสีของนายทุนทั้ง 3 กลุ่มเป็นไปดังนี้

นายทุนชาติตะวันตก เป็นคู่แข่งที่น่ากลัวของนายทุนจีน เนื่องจากเป็นผู้ลงทุนดำเนินการกิจการนี้เป็นกลุ่มแรก มีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ จะเห็นได้ว่ามีการร่วมทุน

ประกอบการในรูปของบริษัท เพื่อประกอบธุรกิจการค้าเพื่อส่งออกและนำเข้าด้วย บริษัทแรกที่มีชื่อได้แก่ “โรงสีจักรเมืองอเมริกา” (ค.ศ.1858) ซึ่งเป็นของชนชาติอเมริกัน “โรงสีจักรบางกอกเก่าปณี” (ค.ศ.1858), “โรงสีจักร เอ.มาร์ควิลด์แลนด์เก่าปณี”, (ค.ศ.1864) ของชาวเยอรมัน, “โรงสีจักรสก๊อตแลนด์เก่าปณี” (ค.ศ.1866) ของชาวอังกฤษ และบริษัทที่ตั้งตามมา คือ บริษัทบอร์เนียว, บริษัทวินเซอร์, บริษัทอีสต์เอเชียติก และบริษัทอาระกัน เป็นต้น มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิต ได้แก่ การนำเครื่องจักรสีข้าวเข้ามาใช้นอกจากนี้ ไม่เพียงบริษัทเหล่านี้จะประกอบการค้าด้วยการส่งข้าวออกเท่านั้น หากยังควบคุมการประกอบธุรกิจแขนงอื่น ๆ ที่สำคัญทางเศรษฐกิจอันเป็นลักษณะของความพยายามมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจตามหลักการของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีอีกด้วย เช่น บริษัท อีสต์-เอเชียติก บริษัทวินเซอร์ และบริษัทเอ.มาร์ควิลด์ ควบคุมการประกอบธุรกิจด้านเหมืองแร่² บริษัทอีสต์เอเชียติก และบริษัทบอร์เนียว ควบคุมการประกอบธุรกิจด้านป่าไม้ บริษัทอีสต์เอเชียติกอีกเช่นกันและบริษัทวินเซอร์ ควบคุมกิจการเดินเรือพาณิชย์ อันหมายถึงการควบคุมและอำนวยความสะดวกเพื่อส่งเสริมการขนส่งสินค้าของตนให้เข้าสู่ตลาดโลกอย่างราบรื่น

อนึ่ง การดำเนินงานภายในโรงสีข้าวตลอดรวมถึงการประกอบธุรกิจการค้าข้าว นั้น บริษัทจะจ้างเสมียน พนักงาน ทั้งคนไทยและคนจีน จ้างกุลิจีน และจ้างคนจีนเป็นตัวแทนนายหน้าในการติดต่อธุรกิจ ตรงจุดนี้เองที่จะทำให้คนจีนส่วนหนึ่งได้เรียนรู้เพื่อสวมรอยการดำเนินธุรกิจประเภทนี้

กลุ่มนายทุนไทย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มนายทุนไทยกับกลุ่มนายทุนจีน หรือแม้แต่กับกลุ่มนายทุนชาติตะวันตก จะมีลักษณะมิใช่คู่แข่งทางการค้าอย่างจริงจังในความหมายของระบบเศรษฐกิจแบบเสรี หากแต่มีลักษณะเป็นพันธมิตรทางการค้ากันมากกว่า เนื่องจาก คนไทยที่ลงทุนประกอบธุรกิจนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้านายและขุนนาง แต่ในเรื่องนี้จะขอไม่รวมถึงคนที่มิใช่ไทยแท้แต่เป็นคนจีนซึ่งได้เข้ามาอยู่ในระบบราชการ แม้จะได้รับบรรดาศักดิ์ แต่งตั้งให้เป็นข้าราชการหรือขุนนางของรัฐ เพราะว่าจะอนุโลมคนกลุ่มนี้เข้าในพวกนายทุนจีนรุ่นเก่า ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า นายทุนไทยใช้วิธีการลงทุนด้วยการสร้างโรงสีให้นายทุนกลุ่มอื่น ๆ ดำเนินการ หรือไม่ก็ใช้วิธีการลงทุนแบบเก่าที่คุ้นเคยมานาน คือ การเป็นแหล่งเงินกู้ยืม รัฐไทยเองมีบทบาทสนับสนุนและอาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มนายทุนไทย ด้วยการมอบให้พระคลังข้างที่มีหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นหน่วยธุรกิจที่อยู่ในการควบคุมของรัฐ พระคลังข้างที่ จึงมีบทบาทมากในกิจการโรงสีข้าวแต่ในลักษณะการมีปฏิสัมพันธ์อย่างที่กำลังข้างต้น และมีบทบาทในระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1

2. หจข.ร.6 กษ.6.2/8 “บริษัทเอ. มาร์ควิลด์ และวินเซอร์ออนุญาตตรวจแร่ ปีพ.ศ.2452” และ หจข.ร.6 กษ.6.2/10 “บริษัทอีสต์เอเชียติกส์ตรวจหาแร่ พ.ศ.2554-2468”

กลุ่มนายทุนจีน นายทุนจีนที่มีบทบาทมากในการลงทุนประกอบการค้ามาจากกลุ่มเจ้าภาษีนายอากรผู้ได้ควบคุมเศรษฐกิจแบบเงินตราในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของเศรษฐกิจไทย จึงเป็นผู้มีโอกาสสะสมทุนและนำทุนที่สะสมไว้มาพัฒนาทุนให้เพิ่มขึ้น บุคคลกลุ่มนี้ แม้จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และให้ทำราชการ ทำให้พวกเขาถูกตีความจากผู้มาศึกษาเรื่องราวภายหลังว่าเป็น ขุนนางไทยประเภทหนึ่ง แต่ถ้าหากจะพิจารณาถึงนโยบายหรือความมอบหมายจากรัฐ ซึ่งมุ่งให้ระบบเจ้าภาษีเป็นวิธีการควบคุมคนจีนอย่างหนึ่ง และมองว่าระบบเจ้าภาษีนายอากรเป็นการดำเนินเศรษฐกิจแบบมอบหมายแล้ว คนจีนผู้ประกอบการประมวลการผูกขาดภาษีอากรตามระบบนี้ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ตามทำเนียบขุนนางไทย ก็ยังคงเป็นคนจีนอยู่ดี ข้อที่น่าสังเกตคือ การลงทุนของนายทุนจีนกลุ่มนี้มักจะมีทั้งพาและเข้าอยู่ในสังกัดมูลนายอย่างไม่เป็นทางการตามระบบสังคมไทย เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการควบคุม และตรวจสอบอำนาจการครอบครองเศรษฐกิจจากรัฐบาลกลาง โดยมีวิธีให้มูลนายเจ้าสังกัดเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองอำนาจจากรัฐบาลกลาง วิธีโยงโยอำนาจสังคมในการดำเนินเศรษฐกิจเช่นนี้ จะต่างจากการดำเนินธุรกิจโดยมีสถานะภาพเป็นจีนในบังคับคนชาติตะวันตก ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่และอำนาจใหม่ทางเศรษฐกิจของ

ตารางที่ 4

รายชื่อโรงสีข้าวกลไฟตามลำน้ำเจ้าพระยา และตามลำคลองแขวงกรุงเทพฯ
ซึ่งเจ้าของหรือผู้เช่าเป็นคนในบังคับต่างชาติ

ลำที่หนึ่ง	ชื่อห้างและยี่ห้อ	เจ้าของ	บังคับ	ชื่อผู้เช่า	บังคับ	ตำบลที่ตั้ง
1	เล่าบันเสง	เล่าบันเสง	ฝรั่งเศส	-	-	บ้านใหม่
2	กิมเจ็งกัมปนี	พระยาอนุกุล	อังกฤษ	-	-	บ้านใหม่
3	ลีฮงล้ง	ตันตองเขียน	อังกฤษ			ปากคลองสำหรับ
4	ไฮฮั่ว	เจสัวลวน		ไฮกี้	ฝรั่งเศส	บุคคลโล
5	ลู่เฮงหลี	ตันฮวงหลี	ฝรั่งเศส			บุคคลโล
6	ฮั่งเฮงเสง	ลีไทฮั่ว	อังกฤษ			บุคคลโล
7	กวงฮักเสง	เหียบหยู	ฝรั่งเศส			ควาคะนอง
8	ฮงโทหลี	นายเอี่ยม		ลีเชียง	ฝรั่งเศส	ราชบุรีบูรณะ
9	ง่วนซุนเสง	จินซิว	ฝรั่งเศส			คลองผดุงฯ
10	ยี่นเสง	ยี่ดี	ฝรั่งเศส			คลองผดุงฯ
11	กิมเซ่งหงวน	กิมเซ่งหงวน	อังกฤษ			คลองผดุงฯ
12	ปอไท้เสง	จินหมอง	ฮอลันดา			คลองบางหลวง
13	ฮกอานม้วย	หลวงประเทศ	ฝรั่งเศส			บ้านใหม่

ที่มา: หจช. ร.5 ค.17/9 "พวกโรงสีร้องขอให้ช่วยเหลือผู้รายลักข้าว ร.ศ.117" (ค.ศ. 1898)

ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นว่า นายทุนจีนผู้ลงทุนทำธุรกิจเรื่องโรงสีและการค้าข้าว ในสมัยเริ่มแรกนั้นล้วนแต่อยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า นายทุนจีนรุ่นเก่า ต่างก็ประกอบการลงทุน ในเรื่องประมูลเป็นเจ้าของภาษีนายอากรควบคู่ไปด้วย เป็นต้นว่า พระภักดีภัทรากร เจ้าภาษีฝิ่นกรุงเทพฯและหัวเมืองใกล้เคียง³ พระบริบูรณ์โกษากร เจ้าภาษีฝิ่นกรุงเทพฯ ภูเก็ต, ภาษีสุราษฎร์ธานี, ภาษีพริกไทย จันทบุรี และภาษีน้ำ สมุทรปราการ⁴ พระพิพิธภัณฑ์ วิจารณ์ (ฮกเซ่ง) นายอากรสุราษฎร์ธานี⁵ พระเจริญราชชน (แท่ง) นายอากรสุราษฎร์ธานี⁶ พระพิบูลย์พัฒนากร (เซ่งกี) เจ้าภาษีฝิ่นและภาษีเกลือ สุรา น้ำมันมะพร้าว⁷ หลวงอุดรภัณฑ์พานิช หรือนายอากรเต็งหมายรวมถึง ทายาทนายอากรเต็ง หรือ กิมเซ่งหลี หรือ พระโสภณเพชรรัตน์ ตระกูลโสภณไตร ด้วย เจ้าภาษีสุรา บ่อนเบี้ย หวย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เจ้าภาษีฝิ่นมณฑลพายัพ⁸ และอีกคนหนึ่งก็คือ พระยาโชฎิกราชเศรษฐี (ฟัก) นายอากรสุรา บ่อนเบี้ย น้ำมันมะพร้าว⁹ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นพ่อค้าใหญ่ด้วยกันทั้งสิ้น

เริ่มต้นนายทุนจีนรุ่นเก่า ซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้านายและขุนนางไทยจะใช้วิธีขอเช่ากิจการโรงสีมาดำเนินการ นายทุนที่อยู่ในขอบเขตจำกัดความเป็นนายทุนจีนรุ่นเก่านี้จะเป็นพวกที่มีบทบาทเพียงเฉพาะบทบาทในการซื้อและขายเท่านั้น แต่ไว้ในขณะนั้นการดำเนินการค้ามีการแข่งขันสูงกับพ่อค้าชาติตะวันตก ซึ่งเป็นกลุ่มนายทุนที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในระดับการค้าระหว่างประเทศ เนื่องจากประเทศของคนเหล่านี้เป็นประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งมีการพัฒนาอุตสาหกรรมไปแล้วในระดับก้าวหน้า พวกเขารู้จักประดิษฐ์ เครื่องสีข้าว และเครื่องมืออื่น ๆ ที่มีประสิทธิภาพ เช่น เครื่องป้องกันแก้วกลบ ของห้างไฮเวดสกินและมิสเตอร์พิตเซอร์ดำเนินการค้าอย่างเป็นระบบ และเน้นบทบาทการพัฒนาตลาดอย่างกว้างขวาง โดยสามารถครอบครองตลาดในยุโรปและในเอเชียบางแห่ง จนยากที่คู่แข่งจะสามารถมีส่วนแบ่งในตลาดหากไม่ตระหนักในบทบาทของพ่อค้านักลงทุนเสียใหม่ว่าไม่ใช่เพียงบทบาทในเรื่องการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าเท่านั้น หากควรมีบทบาทในแง่ของการเป็นกลุ่มสำคัญในการครอบครองตลาดอันหมายถึงการเป็นผู้จัดการธุรกิจการเงิน

3. หจข.ร.5 ค 22/32 "คำกราบบังคมทูลของพระยาภักดีภัทรากร" (7 เม.ย.ร.ศ.115)

4. หจข.ร.5 ค 22/18 "คำกราบบังคมทูลของพระยาบริบูรณ์โกษากร" (24 ก.ย.ร.ศ.115)

5. หจข. ร.5 ค 14.1 ข/18 "คำกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงพระคลัง" (13 ก.ค. ร.ศ. 117)

6. หจข. ร.5 ค 22.1/46 คำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดี กระทรวงพระคลังฯ (24 ธ.ค. ร.ศ.117)

7. หจข.ร.5 ค 22/20 รายงานเงินหลวงค้างของพระยาศรีวิชัยภูวนฤกุลกิจ เสนอกรมหมื่นราธิปประพันธ์พงศ์ (24 ธ.ค. ร.ศ.110)

8. หจข. ร.5 ค 14.1 ก/19 "คำกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ" (11 มิ.ย. ร.ศ.119)

9. หจข.ร.5 ค 22/20 "คำกราบบังคมทูลของพระยาโชฎิกราชเศรษฐี" (29 ส.ค. ร.ศ.111)

จัดการทรัพยากรการผลิตที่สำคัญ เช่น แรงงานและวัตถุดิบ ตลอดจนต้องจัดการกระบวนการผลิตและการกระจายสินค้าให้เป็นไปตามระบบกลไกตลาดอีกด้วย

หลักการทำนองนี้ ตลอดจนอิทธิพลทางเศรษฐกิจของคู่แข่งชั้น สร้างความกดดันให้แก่พ่อค้าจีนให้ต้องพัฒนากลยุทธ์ในการแข่งขัน เขาจะต้องพัฒนาตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ สำหรับทางเลือกที่จะพัฒนาตลาดต่างประเทศด้วยกำลังของตนเอง คือ การร่วมมือกับพ่อค้าเชื้อสายเดียวกัน ร่วมกันพัฒนาตลาดในดินแดนที่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนและดินแดนที่เป็นชุมชนของชาวจีนโพ้นทะเล ดังนั้น การปรับกลยุทธ์จึงทำให้ระบบการค้าแบบเครือข่ายไทยกับฮ่องกง สิงคโปร์ ชัวเถา" ถูกวางรากฐานขึ้นในสมัยนี้ ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน จากท่าเรือชัวเถาจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นเปรียบได้กับสมัยหนึ่งเมื่อเกิดขึ้นที่ท่าเรือจางหลิน นอกจากนี้ธุรกิจการคมนาคมขนส่ง และธุรกิจการเงินการธนาคาร จึงต้องถูกพัฒนาเสริมสร้างขึ้นมาด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับกลยุทธ์การพัฒนาตลาด ภาระเหล่านี้จะเป็นภาระหน้าที่อันหนักหน่วงสำหรับนายทุนจีนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะพวกที่อยู่โนนผู่หลง ค.ศ.1910 ผู้จะต้องพลิกผันตัวตามบทบาทสมัยใหม่ของพ่อค้า จนทำให้การค้าเงินธุรกิจเข้าสู่รูปแบบที่มีการจัดตั้งและบริหารองค์กรมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าเพิ่งจะมีการก่อตั้งสมาคมพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ เอาเมื่อปีค.ศ.1910 (ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของการศึกษาในสมัยที่ 2 นี้) เพิ่งจะมีการก่อตั้งสมาคมการค้าตามสายอาชีพหลังจากนั้น และสมาคมโรงสีก็เป็นสมาคมการค้าสายอาชีพสมาคมแรกที่ก่อตั้งขึ้น โดยก่อตั้งเอาเมื่อปี ค.ศ.1915 จากความร่วมมือของพ่อค่านายทุนจีน อาทิ เช่น นายเกา เสียวหวิน นายเงิน หลุนเผ่ย (ตระกูลหวังหลี่) และนายเลี้ยวเป่าซาน เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าช่วงการเปลี่ยนถ่ายแนวความคิดในเรื่องการค้า รวมทั้งการปรับตัวเป็นพ่อค้าและนายทุนที่มีบทบาทตามการจัดการในระบบทุนนิยมนั้นเริ่มเกิดขึ้นในสมัยที่ 2 และผลก็คือผู้ที่สามารถรักษาอำนาจความสัมพันธ์ของโครงสร้างในสังคมยุคเปิดประเทศและปรับตัวได้ก็จะประสบความสำเร็จ และเป็นรากฐานของ Tycoon ในสมัยที่ 3 ส่วนผู้ที่ไม่สามารถก็จะตกหายจากประวัติศาสตร์ไปตั้งแต่สิ้นสมัยที่ 2 นี้เช่นกัน และย้ำว่าเป็นช่วงการเปลี่ยนจุดผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจว่ามีชัยชนะของผู้ร่ำรวยจากภาชีอากรอีกต่อไปแล้ว

มีข้อมูลจากตารางที่ 5 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความพยายามของพ่อค้าจีนเพื่อพัฒนาตลาดแข่งกับพ่อค้าของชาติตะวันตกในช่วงเวลา 30 ปีหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้นยังเป็นภาระที่หนักหน่วง แต่ตลาดที่สิงคโปร์ดูแจ่มใสกว่าสำหรับนายทุนจีนในเมืองไทย

10. โปรดดูแนวความคิดเรื่อง "ตลาด" จาก Polanyi K, Trade and Market in the Early Empire : Economics in History and Theory. Illinois, The Free Press, 1957

11. หลอ เสี่ยว จิง นักวิจัยฝ่ายจีน รับผิดชอบศึกษาการค้าระบบน้อยอย่างละเอียดในโครงการนี้มีผลงานในบทที่ 2

ตารางที่ 5

เปรียบเทียบปริมาณข้าวที่นายทุนส่งออกต่างประเทศ ค.ศ. 1885

จุดหมาย	นายทุนชาติตะวันตก		นายทุนจีน*	
	ปริมาณ/หาบ	ชั่ง	ปริมาณ/หาบ	ชั่ง
ฮ่องกง	1,188,319	81	749,140	12
สิงคโปร์	822,690	75	838,450	02
มะนิลา	43,784	09	-	-
ยุโรป	172,397	74	-	-
จีน	-	-	38	50
โหลล่า	-	-	848	45
บอมเบย์	-	-	10	43
รวม	2,227,192	39	1,588,505	52

หมายเหตุ * นายทุนจีนเจ้าของกิจการโรงสีข้าวและเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ อันได้แก่
 ช่วนเฮงทวย ช่วนหลี โกมาหัว เล่าบันเสง (จีนในบังคับฝรั่งเศส) หลวง
 บริบูรณ์โกษากร (เจ้าภาษีฝิ่นและนายอากรสุรา) หลวงเจริญราชชน (ทั้ง
 นายอากรสุรา) หลวงพิพิธภัณฑวิจิตร (ชกเซ่ง นายอากรสุรา)

ที่มา: หจข. ร.5 ค.17.2ก/3 "บัญชีภาษีซึ่งเก็บจากลูกค้าที่บรรทุกข้าวออกไป
 จำหน่ายต่างประเทศ ค.ศ. 1247"

วิธีการขายยังตลาดต่างประเทศนั้นทำได้โดยโรงสีข้าวไทยติดต่อกับตลาดต่างประเทศ
 ผ่านบริษัทห้างร้านของตนเองและ/หรือตัวแทนในต่างประเทศ ดังเช่น โรงสีข้าวของ
 โกมาหัวส่งไปยังห้างของตนชื่อ ช่วนฮวดจันที่สิงคโปร์¹² ของพระยาภักดีภักทรากร ส่งไปยัง
 ตัวแทนที่สิงคโปร์¹³ ของหวังหลี่ส่งไปยังตัวแทนของตนชื่อ ห้างคินไท้หลงที่ฮ่องกง และชื่อ
 ห้างตั้งวงหลีที่สิงคโปร์¹⁴ รายที่น่าสนใจ คือ 4 นายทุนใหญ่อย่างพระโสภณเพชรรัตน์

12. หจข.ร.5 ย 12/228 "คำให้การของจีนปักหลี" 2 ธ.ค. ร.ศ.127

13. หจข.ร.5 ย 11/99 "ฎีกาเนืองพิศาล" 21 ธ.ค. ร.ศ.129

14. อ้างจาก ถนอม ตะนา, 2527:96 ซึ่งห้องกับข้อมูลของหลอ เสี่ยวจิง ซึ่งบรรยายถึงการค้าย่านหนานบูเป่ย์
 ฮ่องกง

หรือกิมเซ่งหลี ในฐานะเจ้าภาชีนายอากรคนสำคัญ เช่นเดียวกับหลวงพิบูลย์พัฒนากร หรือเซ่งกี ร่วมกับพ่อค้าใหญ่หรือผู้นำการค้าข้าวอย่างหลีเติ๊กอ และนักธุรกิจผู้เชี่ยวชาญทางการเงิน หรือนายทุนนายหน้าอย่างยู่งเฮง เข้าหุ้นกันตั้งบริษัทโรงสีสยามขึ้น ให้หลีเติ๊กอเป็นผู้จัดการโรงสีมีอำนาจในการสีข้าว ซื้อข้าวเปลือกและการจ้างคนงานโรงสี ให้ผู้แทนบริษัทเซ่งกีเป็นผู้จัดการทั่วไป และมีอำนาจในการขายข้าว บริษัทนี้จะขายข้าวผ่านตัวแทนของบริษัทเซ่งกีในสิงคโปร์และฮ่องกง นับว่าเป็นกรณีตัวอย่างของการรวมกลุ่มกันทำการค้าระหว่างประเทศที่น่าใจยิ่งในช่วงเริ่มต้นซึ่งยังไม่มีเรื่องสมาคมพ่อค้ากลุ่มอาชีพมาช่วยต่อรองผลประโยชน์ นายทุนทั้ง 4 นี้ เราอาจจะขนานนามให้พวกเขาได้ว่า “กลุ่มสี่มังกร” ที่จะเป็นพันธมิตรทำธุรกิจอื่น ๆ สนับสนุนการค้าระหว่างประเทศของกลุ่มตนต่อไป อนึ่ง สำหรับผู้ใดที่ไม่มีห้างของตนเองก็อาจฝากไปกับโรงสีหรือบริษัทที่มีให้ช่วยจำหน่ายให้ แต่จะต้องเสียค่าผลประโยชน์และเสียเปรียบที่จะต้องขายทีหลังเมื่อเจ้าของขายข้าวของตนเองเรียบร้อยแล้ว จึงหวั่นและโอกาสที่ขายมีผลกระทบต่อเรื่องราคาด้วยเช่นกัน

สำหรับโรงสีซึ่งทำหน้าที่บริษัทส่งออกด้วยเมื่อผลิตข้าวไม่พอส่งออกก็มักจะทำสัญญาซื้อจากโรงอื่น รวมทั้งมีวิธีผูกมัดการค้าขายกับโรงสีข้าวหัวเมือง ซึ่งในระยะเริ่มแรกนั้นทั้งสองฝ่ายจะติดต่อซื้อขายกันโดยตรงได้ โดยไม่ต้องพึ่งพ่อค้าคนกลางหรือนายหน้ามากนัก เนื่องจากโรงสีข้าวในหัวเมืองยังมีน้อย อีกทั้งยังเป็นโรงสีขนาดเล็ก จริง ๆ แล้วกรุงเทพฯนี้แหละที่เป็นศูนย์กลางใหญ่ที่หัวเมืองส่งข้าวเปลือกมารวมไว้สีส่งขายต่างประเทศ พ่อค้าจำเป็นต้องส่งข้าวที่สีแล้วไปขายยังตลาดต่างประเทศเนื่องจากข้าวสารที่นั่นราคาดีกว่าในเมืองไทย โรงสีใหญ่ดังกล่าวที่มีชื่อก็เช่น โรงสีกวางของเส็ง กวางเฮงเส็ง ยู่กิมเส็ง และ กวางยู่เส็ง ซึ่งเป็นของหลีเติ๊กอทั้งหมด และมีชื่ออยู่ในช่วงปีค.ศ.1909¹⁵

มือไม้ที่สำคัญในกระบวนการค้าข้าวอีกอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อพัฒนาขึ้นมาในยุคหลังแล้วทำให้คนจีนสามารถควบคุมการค้าข้าวไทยได้โดยที่ชนชาติตะวันตกไม่สามารถเข้าแทรกแซงและควบคุมได้เหมือนอย่างที่ทำในพม่าในเวลาเดียวกัน นั่นคือ พ่อค้าคนกลาง

ในระยะเริ่มแรกเมื่อเปิดประเทศ การค้าขายข้าวระหว่างโรงสีกับบริษัทส่งออกนั้นมักจะไม่ค่อยพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง เนื่องจากโรงสีข้าวหัวเมืองมีน้อย อีกทั้งยังเป็นโรงสีขนาดเล็ก จนกระทั่งการคมนาคมค่อยดีขึ้น และระบบเงินตราเข้ามามีบทบาทมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม พ่อค้าคนกลางระหว่างกระบวนการนำข้าวเปลือกมาส่งโรงสีนั้นได้แก่บุคคลจำพวกที่เรียกว่า พวกซื้อข้าว พวกซื้อข้าวจะต้องมีทุนไปซื้อข้าวจากชาวนา เมื่อ

15. หจข.ร.6 ค 15/3 “คำกราบบังคมทูลของพระพิบูลย์พัฒนากร” 24 ธ.ค.2456

16. หจข.ร.6 น.31.3/69 บัญชีรายชื่อเจ้าของโรงสี

ได้จำนวนมาก ก็จะลงเรือล่องข้าวส่งมากรุงเทพฯ มีรายงานของข้าหลวงบอกลักษณะการซื้อข้าวขายข้าวดังนี้

“วิธีขายข้าว นั้น คือมีพวกจีนชาติแต้จิ๋ว ไทหล่า ซึ่งอยู่ในตำบลเดียวกันโดยมาก ลงเรื่อนำสัดเที่ยวถาม ซื้อตามบ้านราษฎรชานา และให้ราคาเกวียนละ 48-50 บาท สัด 25 ทะนาน พวกชานาดูราคาข้าวกับสัดดวงข้าวเห็นราคาพอสมควรก็ยอมขายให้ จีนก็ได้นำเงินวางประจำไว้ สี่บาทบ้าง ห้าบาทบ้าง อีก 2-3 วันก็นำเรือลำเลียงไปดวง และบรรทุกมาใส่เรือใหญ่ เมื่อบรรทุกเรือใหญ่เสร็จแล้วก็ล่องไปขายตามโรงสีในกรุงเทพฯ”¹⁷

เดิมก็มีทั้งคนไทย คนจีนและแขก ทำมาหากินอาชีพนี้ แต่ในที่สุดไม่สามารถทำได้ทนเท่าคนจีน ตามรายงานของรัฐว่า

“...การซื้อขายเป็นการสำคัญ ด้วยจะต้องใช้ความพยายามกระทำให้ราคาตกลงตลอดจนวิธีตักดวงซึ่งโดยมากเจ้าแก่ มักจะไปเองหรือใช้ลูกเมีย พี่น้องที่ไว้ใจ แต่ก่อนมีพวกแขกมหาศาลและไทยทำอยู่มากด้วยกัน...แต่เดี๋ยวนี้พวกแขกและไทยไม่มีใครมีแล้ว จะมีบ้างก็แต่พวกแขกที่บรรทุกข้าวของที่ทำได้อเองไปขายชั่วปีละคราว 2 คราว การที่สู้พวกจีนไม่ได้ก็เพราะหาลูกจ้างไม่ได้ดีเหมือนจีน และการที่เอามาขายกรุงเทพฯ ก็สู้จีนไม่ได้ ด้วยผู้ซื้อเป็นจีนทั้งสิ้น การตักดวงเสียเปรียบกันมาก และความจริงความอดทนก็น้อยกว่ากันอยู่ด้วย...”¹⁸

คนจีนได้ใช้เทคนิควิธีในการค้าเพื่อผูกมัดการซื้อขายข้าวจากชานาด้วยระบบการให้กู้ยืมและการตักข้าวเหมือนการให้สินเชื่อนอกระบบของนายทุนท้องถิ่นหรือชาวนารวยในสมัยนี้ คนจีนให้เงินกู้โดยเอาที่นาเป็นประกัน และได้เป็นเจ้าของที่นาเพราะหลุดจำนองเสียก็มาก บางทีก็นำข้าวของเครื่องใช้ไปให้แล้วขอใช้คืนเป็นข้าว ส่วนการตักข้าว นั้น แม้จะมีกฎหมายห้ามตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5¹⁹ จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6²⁰ แต่ก็ยากที่ทางการจะป้องกันได้ ในกฎหมายนั้นห้ามมิให้ตักข้าวแก่ชานา แต่ถ้าจำต้องกู้ยืมให้ชดใช้เงินแทนโดยคิดดอกเบี้ยให้ชั่งละ 1 บาท แต่ในความเป็นจริงแล้วปรากฏดังที่มีผู้รายงานว่า “...ข้าวที่เห็นอยู่ในนานั้น โดยมากไม่เป็นข้าวของชานาเสียแล้ว มักจะตกไปเป็นข้าวของพวกพ่อค้า (จีนโดยมาก) ซึ่งได้ให้ชานากู้เป็นเงินบ้าง เป็นข้าวบ้างไปรับประทานบ้างตลอดเวลาข้าวแพง พ่อข้าวตกลง พวกพ่อค้าก็ไปชนมาขึ้นยั้งฉางของตนเสีย คงเหลือข้าวที่ตกเป็นสมบัติของ

17. หจข.ร.6 น. 10.2 ช/1 รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย

18. หจข.ร.6 น. 10.4/5 รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย “หนังสือพระยานทนต์ศรีเกษศรากรมถึงเจ้าพระยามรราช”, 14 พ.ศ. ร.ศ.129”

19. ปชศ. เล่ม 9 “ประกาศห้ามมิให้ตักข้าวแก่ชานา” : 194-195

20. กษ.แผนกสารบรรณ แฟ้ม 87 เรื่อง 1758, 26 ธ.ค.2462

ราษฎรเป็นจำนวนน้อยเต็มที...”²¹ คนจีนกระจายตัวเข้าไปทำมาหากินในชนบทมีอาชีพเป็นพ่อค้าข้าวและสามารถควบคุมผู้ผลิตได้ตั้งที่กล่าวมานี้

เมื่อพ่อค้าข้าวคนจีนมีวิธีควบคุมผู้ผลิตข้าวและควบคุมผลิตผลข้าวได้ทุกเมื่อเวลาเขาทำหน้าที่เป็นคนกลางหรืออยู่ในกระบวนการของคนกลางขายให้กับโรงสีหรือบริษัทส่งออกก็มักจะขายให้กับพวกพ่อคนจีนด้วยกัน คนจีนจึงสามารถควบคุมกระบวนการค้าข้าวได้โดยปริยาย

ในสมัยหลังเมื่อการค้าข้าวรุ่งเรืองขึ้น โรงสีที่ไม่มีบริษัทส่งออกของตนเอง เมื่อต้องการขายข้าวก็จะมีคนกลางอยู่ 2 ประเภท

1. คอมปราโดร์ (Compradore) เป็นพวกที่มีเงินเดือนประจำโดยเป็นของบริษัทและยังมีเงินได้พิเศษเป็นค่านายหน้าที่ได้รับจากผู้ขายในการขายข้าวสาร ปลายข้าว รำข้าว อีกด้วย ที่ปรากฏหลักฐานในสมัยนั้นก็เช่นกรณีของบริษัทเบอร์เนียว ชื่อข้าวอยู่กับโรงสีกิมเซ่งหงวน ก็ใช้คนจีนเป็นคอมปราโด ในการติดต่อซื้อขายระหว่างกัน แต่ในกรณีโรงสีกิมเซ่งหงวนขายข้าวให้กับบริษัทเบอร์เนียวนั้น ก็เพราะว่าเจ้าของเป็นจีนในบังคับอังกฤษด้วยอย่างนี้เป็นต้น

2. โบริกเกอร์ (broker) เป็นพวกที่ไม่มีเงินเดือนประจำเพราะมิได้เป็นคนของผู้ใดไม่ว่าจะบริษัทหรือโรงสีข้าว หากแต่เป็นคนกลางทั่ว ๆ ไป ที่ติดต่อซื้อขายข้าวแทนบริษัทและโรงสีข้าว ค่านายหน้าที่ได้จะได้อีกจากผู้ซื้อ คือ บริษัท และจากผู้ขาย คือ โรงสี ทั้ง 2 ทาง²²

จากที่กล่าวมานี้ทั้งหมดจะพลอยให้เห็นความพยายามของคนจีนในเรื่องการค้า ถ้าจะสามารถเป็นผู้นำธุรกิจนี้ได้จะต้องแข่งขันให้ชนะพ่อค้าชาติตะวันตก ปัจจัยที่คนจีนโดยเฉพาะคนจีนกลุ่มที่เราศึกษาอยู่คือคนแต่จี๋ว สามารถแทรกตัวเข้าไปอยู่ทุกจุดทุกระดับของกระบวนการค้า เป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการควบคุมธุรกิจการค้า นั้น ประกอบกับข้อมูลที่ว่าโรงสีของคนจีนเป็นผู้ริเริ่มในการสีข้าวสารราว ค.ศ.1890 (พ.ศ.2433)²³ ในขณะที่โรงสีของคนชาติตะวันตกยังสีข้าวกล้องอยู่ ข้าวสารให้ราคาดีมากในขณะนั้น คนจีนมีความกล้าเสี่ยงในเรื่องนี้ จึงสามารถเอาชนะโรงสีของคนชาติตะวันตก และได้เป็นผู้นำในธุรกิจโรงสีและการค้าข้าวในที่สุด

เทคโนโลยีในการลงทุน

เมื่อพูดถึงความสามารถในการแข่งขันเอาชนะพ่อค้าชาติตะวันตกในธุรกิจการค้า

21. เอกสารเดิม

22. ถนนม คตะนา, 2527:104

23. Skinner, 1957:104

ข้าวได้ และสิ่งที่น่าสนใจสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแข่งขันเอาชนะพ่อค้าชาติตะวันตกด้วย คือ การเป็นผู้ริเริ่มการสีข้าวสาร ดังนั้น จึงถือว่าเรื่องนี้เป็นปัจจัยทางเทคโนโลยีซึ่งสนับสนุน การลงทุน และควรวันทึกรายละเอียดไว้ ณ ที่นี้

เราอาจกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการส่งข้าวไทยไปตลาดต่างประเทศนั้น เป็นอย่างนี้ ก่อนเปิดประเทศด้วยสนธิสัญญาเบาว์ริงไทยส่งข้าวเปลือกไปขาย ต่อมาในปีทำสัญญาค.ศ.1858 (พ.ศ.2401) ไทยมีโรงสีเครื่องจักรโรงแรกเป็นของชาติอเมริกัน แต่ของคนไทยและคนจีน ส่วนใหญ่ยังเป็นโรงสีมือ คือ ใช้แรงงานคนจำนวนมาก จนกระทั่งมีการนำเครื่องจักรมาใช้ มากขึ้น โรงสีเครื่องสมัยแรกๆ เป็นโรงสีประเภทเครื่องกล หรือใช้ไอน้ำ²⁴ ต่อมาจึงมีการ ตั้งโรงสีประเภทเครื่องยนต์และเครื่องไฟฟ้า

เมื่อมีโรงสี ข้าวเปลือกจึงได้รับการสีออกมาเป็นข้าวกล้อง (cargo rice) ซึ่งเป็นข้าวที่เอาเปลือกออกไป 4 ส่วน เหลืออยู่ 1 ส่วน หากนำไปสีอีกจึงจะได้ ข้าวขาว หรือ ข้าวสาร (white rice) แต่ในระยะแรกของโรงสีนั้นยังไม่ได้ทำ เนื่องจากเทคนิคในการสี นั้นสูงขึ้นอีกระดับหนึ่ง จะเห็นภาพจากรายงานข้างล่างนี้

"...ข้าวขาวที่ 1 สีด้วยเครื่องเยอรมัน สีปนข้าวกล้องหน 1 แล้วสีอีก 2 หน ด้วย หินสีข้าวขาวกับย่าง แล้วเอาไปที่เครื่องเข็ดด้วยผ้าอีก จึงเป็นข้าวขาว เพราะฉะนั้นจะ ทำให้เป็นอย่างขาวหรืออย่างไม่หมดเปลือกก็ทำได้...ข้าวขาวที่ 1 สีด้วยเครื่องอังกฤษ สีปน ข้าวกล้องเสียหนหนึ่งแล้วจึงมาสีด้วยหินข้าวขาวกับลวดขูด แล้วไปขัดด้วยหนังแกะอีกจึงเป็น ข้าวขาวทำได้ 2 อย่างเท่านั้น เมล็ดข้าวจึงไม่มีจุกและแบนหักป่นไป..."²⁵

นอกจากความไม่พร้อมทางด้านเทคนิคแล้ว ในช่วงเวลานั้นตลาดข้าวที่ฮ่องกง และจีน เว้นแต่ที่สิงคโปร์ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ของไทยทั้งหมด ต้องการเพียงข้าวกล้องซึ่งเขา สามารถนำไปสีต่อไปให้เป็นข้าวสารหรือข้าวขาวได้ คงจะจำกันได้ว่าก่อนหน้านี้เราเคยพูด ถึงสิงคโปร์ ซึ่งเป็นตลาดข้าวที่มีลู่วางแถมใส่ของพ่อค้าจีนในเมืองไทย ข้าวที่ส่งไปสิงคโปร์ จะถูกส่งต่อไปยังผู้บริโภครที่อื่น สิงคโปร์จะเป็นเสมือนคลังสินค้า (Intrepot) ที่จะส่งผ่าน ไปยังลูกค้าดินแดนอื่นๆ ไม่ใช่สถานที่สำหรับแปรสภาพวัตถุดิบอีกครั้งหนึ่ง เพื่อขายเอา ราคาเพิ่มขึ้น อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ที่กระตุ้นให้พ่อค้าจีนในเมืองไทยเหล่านั้นขายข้าวสาร มีหน้าข้าวราคาข้าวสารยังดีกว่าราคาข้าวกล้องอีกต่างหาก ตารางที่ 6 นี้จะเปรียบเทียบ ราคาข้าวสารและข้าวกล้องในตลาดฮ่องกง มาตราเงินคิดเป็นเหรียญฮ่องกงสำหรับข้าวที่ส่ง ไปตลาดฮ่องกง

24. สจวน อันคช. 2502:310

25. หจข.ร.5 กษ 10.18/51 "คำกราบบังคมทูลของกรมขุนสมมตอมรินทร์" ไม่ลงวันที่

ตารางที่ 6

ราคาข้าวสารและข้าวกล้องที่เป็นสินค้าออกระหว่างปี ค.ศ. 1897-1907

ปี ค.ศ.	ข้าวสาร/หาบ	ข้าวกล้อง/หาบ
1897	ยุโรป 8S 3d	5S 4D
1906	ยุโรป 9S 1 1/2d ฮ่องกง \$4.23	7S 4 1/2d \$3.38
1907	ยุโรป 10S 7 1/2d ฮ่องกง \$4.68	8S 4 1/2d \$3.90

ที่มา: ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, 2521 : 211.

ปี ค.ศ. 1890 (พ.ศ. 2433) นั้น William Skinner บอกว่า โรงสีคนจีนซึ่งเป็นผู้ริเริ่มเพ็ญวิธีข้าวสาร ที่นี้เรามาดูหลักฐานอีกทีในช่วง 10 ปี ก่อนสิ้นสุดสมัย ที่ 2 ด้วย ตารางที่ 7 จะเห็นว่าปริมาณข้าวสารส่งออกมากกว่าข้าวกล้องถึงกว่า 3 เท่าตัว เพียงชั่วระยะเวลาห่างกัน 10 ปีเท่านั้น

ตารางที่ 7

เปรียบเทียบปริมาณข้าวสารและข้าวกล้องส่งออกช่วง ค.ศ. 1901-1910 (เป็นเปอร์เซ็นต์)

ค.ศ.	ข้าวสาร	ข้าวกล้อง
1901	42.2	38.7
1902	39.2	40.9
1903	49.3	24.4
1904	43.8	28.3
1905	47.6	17.7
1906	42.3	21.8
1907	49.7	14.4
1908	44.0	15.2
1909	44.2	11.3
1910	45.7	12.1

ที่มา : Wright and Breakspear, 1908: 146

1.3 การเกาะกลุ่มทางธุรกิจอื่น ๆ

กลยุทธ์ของการควบคุมและพัฒนาตลาดข้าวที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การร่วมมือหรือการเกาะกลุ่มของนายทุนจีนทำธุรกิจอื่น ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนได้พร้อม ๆ กันไป กลยุทธ์นี้ไม่เพียงแต่จะให้ผลโดยตรงในการควบคุมและพัฒนาตลาด หากแต่ในระยะไกล อาจทำให้มีอำนาจครอบงำทางเศรษฐกิจโดยรวมได้อีกด้วยหากมีปัจจัยสนับสนุนอย่างเพียงพอ เช่น ลักษณะของธุรกิจที่ประกอบ นโยบายการควบคุมและส่งเสริมของรัฐ ความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจ และขนาดของการร่วมทุน

การศึกษาเรื่องการลงทุนค้าข้าวของคนแต่จิวในสมัยที่ 2 พบว่า ส่วนใหญ่ พ่อค้าเหล่านี้จะเกาะกลุ่มร่วมมือกันทำธุรกิจที่สำคัญ 2 อย่างคือ 1) ธุรกิจการเดินเรือพาณิชย์ และ 2) ธุรกิจการเงิน

ธุรกิจการเดินเรือพาณิชย์

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าการลงทุนในกิจการเดินเรือพาณิชย์ของคนจีนก็เป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งของความพยายามเข้าไปควบคุมตลาดและพัฒนาตลาดต่างประเทศ ตามข้อเท็จจริงนั้น ปรากฏว่าก่อนปี ค.ศ.1899 (พ.ศ.2442) บริษัทของอังกฤษมีอิทธิพลควบคุมเส้นทางเดินเรืออยู่ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ก็บริษัทของชาติตะวันตกอีกนั่นแหละที่มีอิทธิพลเข้ามาผูกขาดแทนคือ บริษัทนอร์ดเยอร์มันลอยด์ การที่ธุรกิจการเดินเรือพาณิชย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขนส่งข้าวไปยังตลาดตกอยู่ในความครอบครองของพ่อค้าคู่แข่ง พ่อค้าจีนในไทยย่อมไม่ได้รับความสะดวกเป็นธรรมดา มักจะมีปัญหาเรื่องอัตราค่าระวางและจนกระทั่งปัญหาเรื่องแย่งเรือขนส่ง ดังเช่น เมื่อปี 1902 (พ.ศ.2445) พ่อค้าจีนได้รับการสั่งซื้อข้าวเพิ่มขึ้นถึงกว่า 150,000 เกวียน แต่เรือของบริษัทนอร์ดเยอร์มันลอยด์ต้องไปขนส่งข้าวของห้างวินเซอร์ซึ่งอยู่ในเครือของบริษัทนอร์ดเยอร์มันลอยด์²⁶ และเป็นบริษัทคู่แข่งที่สำคัญ เรื่องนี้นับเป็นบทเรียนที่ดีและเป็นความกดดันให้ร่วมมือทำธุรกิจด้านนี้ หนังสือพิมพ์จีนในเวลานั้นลงความเห็นของจินตันฮุยไห่ หัวหน้าจีนกวางตุ้งคนหนึ่ง ผู้ซึ่งถือหุ้นและเป็นกรรมการบริษัทเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัด (The Sino-Siam Steam Navigation Ltd.) และชักชวนคนจีนในเมืองไทยให้ร่วมทุนด้วย สนับสนุนความเห็นข้างต้นนี้ คำชักจูงของจินตันฮุยไห่ให้มีว่า

“...จะได้ให้มีเรือเมล์จีน เดินในลำแม่น้ำทั้งสองของเมืองกวางตุ้งเพื่อแข่งขันกันกับเรือของต่างประเทศที่เดินอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งทำให้พวกจีนเราได้รับความเดือดร้อนยากแค้นต่าง ๆ

26. หงช.ร.5 ค.2.12/19 “หนังสือ ม.จ.พร้อมกราบทูลเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ”

ทั้งได้รับความอภัยคอดสูเสียมเสียดและเสียประโยชน์ที่ควรมีควรได้นั้นด้วย...เหตุนี้ในขั้นนี้ ขอให้พวกเราจัดการอุดหนุนให้มีเรือเมล์ของพวกเราเองเดินตามต่างประเทศและค้าขาย ติดต่อกันบ้าง..."²⁷

กิมเซ่งหลี หรือพระโสภณเพชรรัตน์ จีนแต่จิวหนึ่งในกลุ่มสี่มังกร และเป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชนจีนเวลานั้น เป็นผู้ชักชวนพ่อค้าจีนชั้นหัวหน้าคนจีนกลุ่มภาษาต่าง ๆ ให้ร่วมมือด้วย ได้แก่ จีนฮอง หัวหน้าจีนแต่จิวคนหนึ่ง จีนล่าซ่า หัวหน้าจีนแคะ จีนฮุนกิมฮวด หัวหน้าจีนไหหล่า จีนตันฮุ่ยโพ หัวหน้าจีนกวางตุ้ง นอกจากนี้ยังชักชวนพ่อค้าจีนเจ้าของโรงสีและพ่อค้าข้าวอื่น ๆ ให้เข้ามาร่วม เช่น บ้วนง่วนเฮง และจูกวางหลี่²⁸ ทั้งนี้ไม่ลืมที่จะนำพันธมิตรกลุ่มสี่มังกร ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลในการค้าข้าวเข้ามา บริษัทนี้มีทุนจดทะเบียน 3 ล้านบาท และจดทะเบียนขึ้นเป็นบริษัทอยู่ภายใต้กฎหมายไทยและใช้ธงไทย²⁹ รัฐไทยให้การสนับสนุนและให้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ ด้วยเหตุผลว่า

"...ในเวลานี้ ไทยเราเพิ่งกำลังจะตั้งตนทำการใหญ่ ๆ ยังไม่มีผู้นิยมและเชื่อถือนัก บริษัทนี้ถือเป็นบริษัทไทย ถ้าไม่ล้มชวนหรือเสียชื่อเสียงลงก็จะยิ่งหมดความนิยมและความเชื่อถือในบริษัทไทย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นการตัดหนทางที่ไทยจะคิดตั้งทำการค้าขายใหญ่โตต่อไปด้วย..."³⁰

หลักฐานทางเอกสารต่อมาปรากฏว่า การลงทุนกิจการเดินเรือไม่ประสบความสำเร็จ รัฐบาลจีนที่กวางตุ้งได้รับซื้อหุ้นของบริษัทเรือเมล์จีนสยามทุน จำกัด ไปในปี ค.ศ.1912 (พ.ศ.2455)³¹ การขาดทุนถึงขนาดต้องขายหุ้นโอนกิจการในครั้งนี้เป็นผลมาจากการขาดทุนในลักษณะโดมิโน คือ ผู้ลงทุนกลุ่มเดียวกันประสบความสำเร็จขาดทุนในกิจการหลักแล้วมีผลให้กิจการการลงทุนอื่น ๆ ประสบความล้มเหลวลงไปด้วย จึงกล่าวได้ว่าการเกาะกลุ่มทางธุรกิจของพ่อค้าจีนในสมัยที่สองนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

ธุรกิจการเงิน .

ธุรกิจการเงินในเรื่องโพยก๊วน หรือเรื่องการเงินระหว่างประเทศ จากประเทศไทยไปยังประเทศจีนนั้น อยู่ในขอบเขตการศึกษาเรื่องนี้ด้วย สุชาติ ตันตสุฤกษ์ เป็นผู้ศึกษาวิจัยเรื่องนี้โดยตรง ผลงานวิจัยของเธออยู่ในหัวข้อถัดไป

27. หจช.ร.5 น.8.7/10 "ความเห็นหนังสือพิมพ์จีน" มี.ค. ร.ศ.127

28. หจช.ร.5 น.12/5 "ประกาศพระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัด"

29. เอกสารเดียวกัน

30. เอกสารเดิม, หนังสือที่ 93/14589 "คำกราบบังคมทูลขอพระเจ้าพระยาวงษานุประพันธ์" 25 ธ.ค. ร.ศ.128

31. อ้างจากพจนานา เหลืองอรุณ, 2523

นอกจากโพยก๊วนแล้ว ธุรกิจการเงินในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่สำคัญที่สุดคือ ธนาคาร เพราะธนาคารจะเป็นสถาบันการเงินที่มีหน้าที่หลักในการระดมเงินทุนในประเทศ แต่ทว่าสำหรับธนาคารพาณิชย์ที่ดั่งขึ้นในประเทศไทยระยะแรก ๆ นั้น เป็นธุรกิจของชาวต่างชาติที่มีจุดประสงค์ในการตั้งเพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศอันเป็นกิจกรรมหลักของตนเสียมากกว่า ดังเช่น ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ของอังกฤษ (ค.ศ.1888) ธนาคารชาร์เตอร์ดของอังกฤษ (ค.ศ.1894) และธนาคารแห่งอินโดจีนของฝรั่งเศส (ค.ศ.1897) เป็นต้น

ธนาคารของคนจีนที่ดั่งขึ้นนั้นมีได้มีเจตนาที่ผิดแผกไปจากธนาคารของพ่อค้าชาติตะวันตก คนจีนใช้ธนาคารเป็นกลไกส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศของกลุ่มตนเช่นกัน

วิธีการที่ธนาคารจะให้ความสะดวกแก่การทำธุรกิจการค้าระหว่างประเทศ คือ วิธีการที่เรียกว่า **ช่วยตัว** เพื่อให้ผู้ส่งออกสินค้าได้รับเงินรวดเร็วขึ้น โดยธนาคารจะจ่ายเงินให้ก่อนทันทีที่สินค้าลงเรือ ทั้งนี้พ่อค้าต้องมีหลักทรัพย์หรือให้หักเงินไว้เป็นประกันตามอัตราที่ตั้งไว้ เช่น 10% ต่อเมื่อธนาคารเรียกเก็บเงินจากปลายทางได้เรียบร้อยแล้ว จึงจะคืนเงินประกันให้

ในตารางที่ 8 จะเห็นว่า นายทุนจีนโดยเฉพาะกลุ่มสี่มังกร ผู้ลงทุนธุรกิจข้าวได้ลงทุนเป็นเจ้าของกิจการธนาคาร และเป็นกรรมการธนาคารที่ดั่งขึ้น 4 ธนาคารในระหว่างปีค.ศ.1907-1910 คือ แบงก์จีนสยาม แบงก์มณฑลจำกัด บางกอกซิติแบงก์ จำกัด และแบงก์จีนสยามทุนจำกัด ซึ่งได้รวมกิจการของบางกอกซิติแบงก์กับแบงก์จีนสยามมาบริหาร โดยทำหน้าที่แบงก์จีนสยามทุนจำกัดนี้เองที่จะมีบทบาทต่อพ่อค้าและนายทุนโรงสีข้าวในเวลาต่อมา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 8

นายทุนจีนกับการลงทุนในกิจการธนาคาร และรายชื่อกรรมการ

ช่วงปี 1907-1910

รายชื่อผู้ลงทุนกิจการธนาคารที่น่าสนใจ	ตั้งปี	จำนวนทุน/บาท	รายชื่อกรรมการ	หมายเหตุ
1. <u>แบงก์จีนสยาม</u> (1) นาย ช.ยูเสง และ บ.ยูเสงเฮง	1907	500,000	1. กิมเซ่งหลี (พระโสภณเพชรรัตน์) 2. ช.ยูเสง (นายฉลอง ไชนนารด) 3. หลวงประสารอักษร- พรณ	ขยายตัวมาจาก ร้านยูเสงเฮง
(2) กิมเซ่งหลี และบริษัทไนครือ			4. หลวงวิมเนศร- ประสิทธิ์วิทย์ 5. กันจ่วนฮวด 6. ย้วนจ่วนเฮง	ทุนแรกตั้ง 500,000 บาท เพิ่มทุนเป็น 3,000,000 บาท
(3) หลีเด็กอ และบริษัทไนครือ			7. จมื่นมหาดเล็ก 8. หลีเด็กอ 9. พระพิบูลย์พัฒนากร (เซ่งกี)	จากพ่อค้าจีน ร่วมกัน
(4) พระพิบูลย์พัฒนากร (เซ่งกี) และห้างไนครือ (4.1) ห้างกวางอันใต้ สิงคโปร์ (4.2) ห้างเซียงใต้ ฮ่องกง			10. ดันกวางตี้ 11. จงเซ่งหน้า	

รายชื่อผู้ลงทุนกิจการ ธนาคารที่น่าสนใจ	ตั้งปี	จำนวนทุน/บาท	รายชื่อกรรมการ	หมายเหตุ
2. <u>แบงก์มณฑล จำกัด</u> (1) นายเขยสรรพยากร (2) กิมเซ่งหลี (3) ช.ยูเสง	1907	400,000		แบ่งเป็น 400 หุ้น หุ้นละ 100 บาท
3. <u>บางกอกซิติแบงก์ จำกัด</u> (แบงก์ฉนวนหวดหลี) (1) ฮุนกิมฮวด-โทหล่า (โกศล ฮุนตระกูล) (2) หลวงประสารอักษร พรรณ (3) กันฉ่วนฮวด (4) ย้วนฉ่วนเฮง	1909	2,000,000	1. ฮุนกิมฮวด-ผู้จัดการ 2. กันฉ่วนฮวด 3. นายบุญรอด 4. ย้วนฉ่วนเฮง	แบงก์จีนสยาม ได้รวมกิจการของ บางกอกซิติแบงก์ เข้ามามีบริหาร ใช้ชื่อใหม่ว่า แบงก์จีนสยาม จำกัด
4. <u>แบงก์จีนสยามทุนจำกัด</u> (1) นายฉลอง ไนยนารถ (2) ช.ยูเสง (3) กิมเซ่งหลี (4) พระพิบูลย์พัฒนากร	1910		1. นายฉลอง ไนยนารถ 2. พระยาอัศวบดี 3. พระยารัษฎากรโกศล	

1.4 อวสานของสีม้งกร : บทสรุปของการลงทุนในสมัยที่ 2

กลุ่มสีม้งกรเริ่มต้นด้วยการเกาะกลุ่มกันระหว่างนายทุนจีนในเมืองไทยรายใหญ่ 4 ราย คือ พระโสภณเพชรรัตน์ หรือกิมเซ่งหลี กับ หลวงพิบูลย์พัฒนากร หรือ เซ่งกั๋นนายทุนผู้เริ่มการสะสมทุนจากรากฐานของระบบเจ้าภาษีนายอากรทั้ง 2 ราย หลวงจิตจางงศ์วานิช หรือ หลีเต็กก้อ พ่อค้าข้าวรายใหญ่ที่สุดในขณะนั้น และนายฉลอง ไนยนารถ หรือยูเสงเอง นายทุนนายหน้าผู้จัดเงินในธุรกิจการเงิน ธุรกิจหลักที่เป็นความสนใจร่วมกันในขณะนั้น คือ การทำโรงสี และการค้าข้าว จะเห็นว่าแต่ละรายมีโรงสีในเครือของตนรายละเอียดยกเว้น ยูเสงเอง ซึ่งคนในกลุ่มจะต้องพึ่งพาความรู้ความสามารถทางด้านการเงินของเขา ก่อนที่ทุกคนจะมาร่วมทุนทำธุรกิจธนาคารชื่อ แบงก์จีนสยาม เพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับพ่อค่านายทุนโดยเฉพาะพ่อค้าข้าวและโรงสี ให้ได้หมุนเวียนเงินทุนมาใช้จ่ายในกิจการ

ตลอดจนให้อำนวยความสะดวกในวิธีการเงินเพื่อค้าข้าวระหว่างประเทศด้วย ผู้ร่วมทุน
ในแบงก์จีนสยามนั้น นอกจากจะประกอบด้วยกลุ่ม 4 มังกรนี้แล้ว ยังมีบุคคลสำคัญซึ่งทำ
ธุรกิจประเภทเป็นกรรมการในแบงก์จีนสยามแล้วยังเป็นกรรมการในแบงก์ฉวนฮวดหลี
หรือบางกอกซิติแบงก์จำกัด ซึ่งก่อตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เดียวกับแบงก์จีนสยามที่จะ
อำนวยประโยชน์แก่พ่อค้าข้าวและโรงสีเรื่องการหมุนเงินให้ทันตามต้องการด้วย เพียงแต่
กลุ่มเป้าหมายของแบงก์นี้คือกลุ่มพ่อค้าและโรงสีที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ ๆ และบุคคลทั้งสองที่เอ่ย
ถึงนั้นจะมีส่วนโยงใยกับสถานะการเงินของแบงก์จีนสยามด้วย เพราะว่าเมื่อเจ้าสัวฉวนฮวด-
หลี กรรมการคนหนึ่ง กู้เงินบางกอกซิติแบงก์ไปทำโรงสีจนขาดทุนและตายไป เจ้าสัวกัน-
ฮวดหลีก็กู้เงินแบงก์ไปทำบริษัทเดินเรือ ชื่อ บริษัท นาวาสยาม และล้มละลาย ทั้งสอง
เป็นหนี้แบงก์ถึง 500,000 บาท มูลหนี้นี้มีค่าเท่ากับทุนแรกจดทะเบียนแบงก์เล็ก ๆ ได้ 1
แบงก์ ทำให้สถานะการเงินของบางกอกซิติแบงก์อ่อนแอจนแบงก์จีนสยามต้องเข้าช่วยเหลือ
เพื่อพยุงฐานะของบางกอกซิติแบงก์³² และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเงินอย่างยุ่งเหยิง
รวมการบริหารแบงก์จีนสยามกับบางกอกซิติแบงก์เข้าด้วยกัน ใช้ชื่อใหม่ว่า แบงก์จีนสยาม
ทุนจำกัด เพื่อความคล่องตัวในการหมุนเงินช่วยเหลือธุรกิจของพวกเขาทั้งสองของตน นี่เป็น
ปัญหาข้อที่หนึ่งของการดำเนินธุรกิจร่วมกันในกลุ่มสี่มังกร

ปัญหาที่สองเกิดจากนายหลีเด็กอพ่อค้าข้าวรายใหญ่หนึ่งในกลุ่มสี่มังกรเอง
นายหลีเด็กอเป็นนักลงทุนขนาดใหญ่ ในกลุ่มสี่มังกรนั้นแทบจะกล่าวได้ว่าหลีเด็กอเป็น
เจ้าของโรงสีมากกว่าผู้อื่นทั้งสิ้น ชื่อเสียงของนายหลีเด็กอรับประกันคุณภาพของตนเอง
เพราะเป็นผู้มีอำนาจสำคัญของกลุ่มโรงสีกลไฟ ซึ่งเป็นคนจีนกลุ่มแรกที่สีข้าวได้มากที่สุด และ
สามารถส่งข้าวไปค้ากับยุโรปได้ในยุคแรก ๆ แม้ถึงในขณะนั้นนายหลีเด็กอก็ยังมีข้อผูกพัน
เรื่องค้าขายข้าวกับพ่อค้ายุโรป ปรากฏว่าในช่วงปี 1909 เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก
ไทยเองได้รับผลกระทบจากการนี้ไปถึงเรื่องการค้าระหว่างประเทศตกต่ำเพราะว่า ระบบ
เศรษฐกิจของเราต้องพึ่งพาการส่งออก ประกอบกับฝนแล้งนาข้าวไม่ได้ผลเต็มที่ราคาข้าวจึงสูงขึ้น
ตามกลไกตลาด สถานการณ์เช่นนี้ทำให้นายหลีเด็กอมีปัญหาเกี่ยวกับบริษัทค้าข้าวของยุโรปซึ่ง
ได้ทำสัญญาซื้อข้าวและให้เงินล่วงหน้าไว้จำนวนหนึ่ง หากไม่ทำตามสัญญาบริษัทนั้นจะ
ฟ้องให้หลีเด็กอล้มละลาย ซึ่งคาดว่าจะเป็นเหตุกระทบกระเทือนถึงนายทุนจีนหลายคนที่ยร่วมทุนด้วย
ทางแก่สำหรับปัญหานี้ คือแบงก์จีนสยามทุน จำกัดของกลุ่มสี่มังกรยื่นมือเข้าช่วยโดยให้กู้
เงินเพื่อซื้อข้าวเปลือกมาสีส่งขายตามสัญญาและให้ยืมตัวเงินที่แบงก์ช่วยหลีเด็กอทั้งสิ้น 1
ล้านบาท³³ นอกจากนี้หนี้สินของหลีเด็กอก็เกิดจากการหมุนเงินจากกลุ่ม 4 มังกร

32. ทจข.ร.6 ค.15/3 คำให้การของนายฉลอง

33. เอกสารเดียวกัน

เป็นการส่วนตัวมาช่วยด้วยจำแนกได้ดังนี้ หนี้ยูเอชดี 220,000 บาท หนี้พระทิบูลย์พัฒนาการ หรือเซงกี 130,000 บาท และหนี้พระโสภณเพชรรัตน์หรือกิมเซงหลี 30,000 บาท ไม่นับ บุคคลภายนอกอย่างพระยารัชฎาภิเศก ผู้ร่วมลงทุนกิจการธนาคารคนหนึ่งเหมือนกัน 50,000 บาท และหนี้พระคลังข้างที่อีกจำนวนหนึ่ง³⁴ ทางออกที่ดูเหมือนไม่มีทางเลือกของเจ้าหนี้ หรือ กลุ่ม 4 มังกรก็คือ ร่วมกันควบคุมการค้าข้าวของหลัเด็กอในรูปของการตั้งบริษัทโรงสีข้าวสยาม ขึ้น³⁵ จุดประสงค์สำคัญก็คือ เพื่อให้ธนาคารของตนได้ใช้บริษัทโรงสีสยามหมุนเงินจากช่องก และสิงคโปร์ด้วยวิธีช่วยตัว อย่างไรก็ตาม วิธีนี้ช่วยแก้ได้เพียงระยะสั้น ต่อมาเมื่อผู้รับตัว มาเก็บเงินที่บริษัทโรงสีสยาม บริษัทออกเช็คจ่ายเงินตามบัญชีที่มีอยู่ในธนาคารแต่ธนาคาร ไม่มีเงินจ่าย ผู้รับตัวจึงฟ้องล้มละลายบริษัทโรงสีสยาม และบริษัทโรงสีสยามได้ฟ้องธนาคาร³⁶ นอกจากนี้การแก้ปัญหาเช่นนี้ยังเป็นการย้ำเน้นให้เห็นว่า “ทุน” ที่นำมาลงมิใช่เป็นทุนอิสระ ย่อมทำให้เกิดผลลบตามคุณสมบัติของทุนในกรณีนี้ปรากฏว่าธนาคารที่สิงคโปร์ได้เรียกถอน เงินกลับ ยังผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางเสถียรภาพทางการเงินของแบงก์จีนสยามทุนจำกัด จนต้องล้มลงไปในที่สุด

การล้มของแบงก์ซึ่งเกิดจากปัญหาเรื่องทุนทั้งกรณีไม่มีเงินทุนหมุนเวียนและไม่ใช้ทุน อิสระนี้สะท้อนถึงกาลอวสานของกลุ่มสี่มังกร จากปากคำของยูเอชดี มังกรคนหนึ่ง บอก ว่าเงินทุนหมุนเวียนสำหรับธนาคารของกลุ่มตนต้องมีอย่างน้อย 5 ล้านบาท³⁷ หากจะหา สาเหตุของการอวสานก็ต้องบอกว่ามีสาเหตุมาจากการช่วยพวกฟ้องด้วยกัน แต่คำกล่าวเช่น นี้ถ้ามีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบก็จะเห็นว่า การลงทุนของพ่อค้าจีนในเมืองไทยใน บรรยากาศการค้าเสรีอย่างที่เป็นอยู่นั้นยังขาดความสนับสนุนและส่งเสริมธุรกิจหลักโดยตรง และเป็นระบบจากรัฐในเรื่องการจัดการและมาตรการอำนาจเสถียรภาพ หากจะกล่าวว่าเป็น ปัญหาอยู่ที่เรื่องทุนรัฐมีแต่พระคลังข้างที่ซึ่งเปรียบเสมือนหน่วยงานส่งเสริมการลงทุนมีวิธีการ เหมือนให้ยืมระยะยาวเพียงเท่านั้น ซึ่งนับว่ายังไม่เพียงพอสำหรับปัญหาการพัฒนาทุน การ ช่วยพวกฟ้องกันเอง คือ ระบบพึ่งพาอาศัยกันเพื่อให้สามารถดำเนินธุรกิจได้ตลอดรอดฝั่ง พวกเขาพยายามเกาะกลุ่มร่วมมือกันทางธุรกิจ โดยเริ่มด้วยทุนจากการประมูลผูกขาด ภาษีอากรทั้งหมดเวียนผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้ประมูลผูกขาด ทั้งผูกขาดตัวสินค้าที่อยู่ในกลุ่ม ธุรกิจใกล้เคียงกัน หาผลประโยชน์จากเทคนิควิธีการเป็นผู้ผูกขาดภาษีเพื่อนำเงินมาลงทุน ที่โรงสีและตั้งบริษัทค้าข้าวส่งออก บุคคลกลุ่มเดียวกันนั้นช่วยกันตั้งธนาคารและยังร่วม

34. หจข.ร.6 ค.15/3 หนังสือสัญญา

35. เอกสารเดียวกัน

36. เอกสารเดิม “คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอมรราช” 14 ธ.ค.2456

37. เอกสารเดิม คำให้การของนายฉลอม

ดำเนินธุรกิจข้างเคียงด้วยการตั้งบริษัทเดินเรือขึ้นมาสนับสนุนการค้าระหว่างประเทศ ตารางที่ 9 แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์หรือการเกาะกลุ่มทางธุรกิจของบุคคลกลุ่มเดียวกัน และแผนผังที่ 10 แสดงให้เห็นวิหุมวนเวียนทุนในธุรกิจที่บุคคลกลุ่มเดียวกันใช้ ทฤษฎีโดมิโนมีคำอธิบาย อย่างเป็นทางการสำหรับเรื่องของการร่วมมือกันและน่าจะใช้ได้ สำหรับเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วยการระดมทุนจากระบบเจ้าภาษีนายอากรในเวลาทีระบบนี้กำลังเสื่อมประสิทธิภาพเพื่อนำไป ลงทุนในกิจการต่างๆ นับตั้งแต่กิจการโรงสีซึ่งเป็นกิจการที่มีอนาคตสดใสในเวลานั้น จนทำให้เจ้าสัวต่างๆ หายใจเป็นโรงสีกันไปหมด และเป็นสาเหตุให้ต้องลงทุนในกิจการสนับสนุนอันได้แก่ ธนาคาร และบริษัทเดินเรือ กิจการสนับสนุนเหล่านั้นก็มิได้ประสบความสำเร็จ ไม่เพียงเรื่องของธนาคารที่เพิ่งผ่านการกล่าวถึงมา แต่เรื่องของบริษัทเดินเรือก็ประสบการขาดทุนตลอด 4 ปีที่ดำเนินธุรกิจมาด้วยเช่นกัน กล่าวกันว่าบริษัทขาดทุนถึง 2 ใน 3 ของเงินทุนทั้งหมดที่ลงไป³⁸ จะหาสิ่งใดมาค้าจุนก็ไม่นัดเพราะปรากฏหลักฐานว่า นายทุนผู้ประมุขผูกขาดภาษีอากร ถูกทำทลายจากปัญหาผูกขาดภาษีอากรมาตั้งแต่ปี ค.ศ.1896 (พ.ศ.2448) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเรื่องของภาษีฝิ่นซึ่งเป็นหนทางทำเงินทำทองให้ได้อย่างมหาศาลทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการขายฝิ่นเถื่อน จนเจ้าภาษีกลายเป็นผู้มีอิทธิพลในสังคม

เรื่องมีอยู่ว่าในปี ค.ศ.1895 กลุ่มของเจ้าภาษีฝิ่นโดยการนำของพระพิบูลย์พัฒนากรหนึ่งในสี่มังกรถูกกลุ่มเจ้าภาษีฝิ่นกรุงเทพฯเดิม โดยการนำของพระภักดีภัทรากรและพระบริบูรณ์โกษากร ซึ่งร่วมมือกันประมุขตัดหน้า กลุ่มสี่มังกรเสนอเงินประมุขเพียง 5,697,600 บาท ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเสนอให้ถึง 9,441,600 บาท นับว่าเป็นราคาประมุขที่สูงที่สุดเท่าที่ผ่านมา³⁹ แม้กลุ่มของพระภักดีภัทรากรจะประมุขได้งานแล้ว แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากปัญหาในสมัยนั้น คือ ทุนไม่พอ มีความพยายามนำทุนเข้าจากนอก คือ ทุนจากปิ่นมอลงทุนด้วยถึง 750 ทุนจากจำนวนเดิม 2,000 ทุน รัฐไทยเข้าช่วยสถานการณ์ด้วยการออกทุนซื้อหุ้นทั้ง 750 ทุนนั้น ถึงกระนั้นก็ได้ช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้น มีแต่ได้ทุนจากรัฐมาหมุนอย่างไม่จำกัดเวลาเช่นเดียวกับเจ้าภาษีอื่น ๆ ที่ได้รับประโยชน์จากรัฐในแง่นี้ จนในที่สุดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งรับผิดชอบเรื่องนี้โดยตรงในเวลานั้นมีเสนาบดี คือ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ผู้ซึ่งเป็นเจ้านายที่สนิทสนมอยู่กับกลุ่ม 4 มังกรได้แก้ปัญหาด้วยการเรียกเจ้าภาษีชุดของกลุ่ม 4 มังกร ซึ่งประมุขแพ้ไปในครั้งแรกให้มารับงานรัฐบาลมีสัญญาว่าจะช่วยเหลือเหมือนเดิมหากขาดเงินทุน ทางเจ้าภาษีก็นิสัญญาจะส่งเงิน

38. พจข.ร.6. กษ.9/1 "คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช" (22 ก.ย. ร.ศ.131)

39. O.F.A., Section 6 File No.3, "Difficulty with Opium Farm" Bangkok Time, Aug. 5, 1905

ประมุขให้รัฐในอัตราที่ผู้ประมุขได้เดิมจะส่งให้อีกทั้งรับจะชดใช้ภาระหนี้ที่ขุดเดิมทำไว้ด้วย⁴⁰ แต่ในที่สุดเจ้าภาษีก็นำวิธีค้ำหนักรับกับรัฐบาล จนกระทรวงพระคลังฯ เปลี่ยนเสนาบดีใหม่เป็น พระยาสุรียานุวัตร จัดการอย่างเด็ดขาดกับเจ้าภาษีด้วยการดิงภาษีฝิ่นอันเป็นแหล่งรายได้ใหญ่ของกลุ่ม 4 มังกรมาให้รัฐบาลทำเอง และให้เห็นกันชัด ๆ ว่าในปีค.ศ.1908 (พ.ศ.2451) ซึ่งรัฐเก็บภาษีฝิ่นเองทั่วประเทศ ได้เงินถึง 14 ล้านบาทเศษ⁴¹ เป็นการตัดหนทางหมุนเงิน และหาเงินของกลุ่ม 4 มังกรอย่างแท้จริง มีหน้าซำยังต้องระดมชำระหนี้สิน ซึ่งมีได้คาดคิดมาก่อนว่าจะต้องระดมเงินเพื่อการนี้ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกสายสัมพันธ์ทางธุรกิจ เช่นนี้ทำให้ไม่แปลกแต่อย่างใด ที่นายทุนใหญ่ในกลุ่มสี่มังกรจะร่วงผล็อยติดต่อกันกันทีกันใดไม่ว่าจะเป็นหลิวเต็กออย ยูเสงเฮง กิมเซ่งหลิว และเซ่งกี อย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือกันในหมู่พวกพ้องหรือที่คำสมัยใหม่ใช้ว่า “การร่วมมือเกาะกลุ่มกันทางธุรกิจ” ในครั้งกระนั้น เป็นบทเรียนที่ดีสำหรับผู้ที่ได้พัฒนาตนเองเป็นนายทุนในระบบทุนนิยมแรกเริ่มของระบบเศรษฐกิจไทยในสมัยต่อมา

40. เอกสารเดียวกัน File No.9, "Settlement of Accounts with the Late Opium Farm 1908-1912" Sept. 1, 1905

41. O.F.A. Report of the Acting Financial Adviser on the Budget of the Kingdom of Siam, "Opium Revenue Acting Reciept"

ตารางที่ 9

การเกาะกลุ่มของกลุ่ม 4 มังกร

ชื่อนายทุน	ธุรกิจที่ลงทุน				
	ชื่อโรงสี-บริษัทค้าข้าว	ชื่อบริษัท	ชื่อบริษัทเดินเรือ	ชื่อภาชีอาหารประเภทที่ผูกขาด	อื่น ๆ
1.กิมเซ่งหลี	1.โรงสีบ.กิมเซ่งหลี 2.โรงสีกิมเซ่งฮวด (ปากน้ำโพ) 3.โรงสีกิมเซ่งหลี (ปากคลองบางหลวง)	1.แบงค์จีนสยาม 2.แบงค์มณฑล 3.แบงค์สยาม-กัมมาจล 4.แบงค์จีนสยาม-ทุน จำกัด	บ.เรือเมล์สยาม-ทุน จำกัด	1.อาหารบ่อนเบี้ย หวย สุรา และฝิ่น 2.อาหารบ่อนเบี้ย กรุงเทพฯ 3.อาหารสุรามณฑล ราชบุรี, นครไชยศรี, ตาก, กำแพงเพชร เป็นต้น	1.โรงเลื่อย 2.บ.รถไฟ 3.รถรางไทย 4.บ.ยางบาง-ทุน จำกัด
2.หลี่เค็งก้อ	1.โรงสีกวางฮองเล็ง 2.โรงสีกวางเฮงเล็ง 3.โรงสียูกิมเล็ง 4.โรงสีดมยา 5.โรงสีหลีเฮงจัน	1.แบงค์จีนสยาม 2.แบงค์จีนสยาม-ทุน จำกัด	บ.เรือเมล์สยาม-ทุน จำกัด		
3.ยูเสงเฮง		1.แบงค์จีนสยาม 2.แบงค์มณฑล 3.แบงค์สยาม-กัมมาจล 4.แบงค์จีนสยาม-ทุน จำกัด	บ.เรือเมล์สยาม-ทุน จำกัด		
4.เซ่งกี	1.ห้างกวางอันไต่ (สิงคโปร์) 2.ห้างเซียงไต่ (ฮ่องกง)	1.แบงค์จีนสยาม 2.แบงค์จีนสยาม-ทุน จำกัด	บ.เรือเมล์สยาม-ทุน จำกัด	1.ภาชีเกลือ สุรา น้ำมันมะพร้าว 2.ภาชีฝิ่น	

แผนผังที่ 10
ทุนหมุนเวียนของกลุ่มธุรกิจสีมังกร

= การหมุนเวียนทุน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารชั้นต้น

1. เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

1.1 เอกสารกระทรวงเกษตรราชการ

- ร.5 กษ.10.18/1 คำกราบบังคมทูลของกรมขุนสมมติอรรักษ์ ไม่ลงวันที่
ร.6 กษ.9/1 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช 22 ก.ย. ร.ศ.131
ร.6 กษ.6.22/8 บริษัทเอ.มาร์ควัลด์ และวินเซอร์ ขออนุญาตตรวจแร่ ปี พ.ศ.2452
ร.6 กษ.6.2/10 บริษัทอีสต์เอเชียติคตรวจหาแร่ พ.ศ.2454-2468 กษ. แผนกสารบรรณ แฟ้ม 87 เรื่อง 1758 26 ธ.ค.2462

1.2 เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

- ร.5 ค14.1ก/19 คำกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ II มี.ย. ร.ศ.119
ร.5 ค17.2ก/3 บัญชีภาษีซึ่งเก็บจากลูกค้าที่บรรทุกข้าวออกไปจำหน่าย ต่างประเทศ จศ.1247
ร.5 ค17/9 พวกโรงสีร้องขอให้ช่วยเหลือผู้รายลักข้าว ร.ศ.117
ร.6 ค15/3 คำให้การของนายฉลอง
ร.6 ค15/3 หนังสือสัญญา
ร.6 ค15/3 คำกราบบังคมทูลของพระพิบูลย์พัฒนามากร 25 ธ.ค.2456
ร.6 ค12.3/2 หลวงโสภณเพ็ชรรัตน์เป็นหนี้พระราชทรัพย์ (17 ต.ค.-26 ธ.ค.2453)

1.3 เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ

- ร.5 ต.2.12/9 หนังสือ ม.จ.พร้อมกราบทูลเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ 9 ก.ย.รศ. 121

1.4 เอกสารกระทรวงนครบาล

- ร.5 น.8.7/10 ความเห็นหนังสือพิมพ์จีน มี.ค. ร.ศ.127
ร.6 น.10.2 ข/1 รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย
ร.6 น.10.4/5 รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย 14 พ.ค. ร.ศ.129
ร.6 น.31.3/69 บัญชีรายชื่อเจ้าของโรงสี

1.5 เอกสารเบ็ดเตล็ด

- ร.5 บ.12/5 ประกาศพระราชทานทางพิเศษแก่บริษัทเรือเมล์จีนสยาม
ทุนจำกัด

- ร.5 บ.12/5 คำกราบบังคมทูล
- ร.5 บ.12/5 คำกราบบังคมทูล เจ้าพระยาวงษาอนุประพันธ์ 22 ธ.ค. ร.ศ.128
- ร.5 ค.14.18/20 กราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ 13 ก.ค. ร.ศ.117
- ร.5 ค.22/18 กราบบังคมทูลของพระบริบูรณ์โกษากร
- ร.5 ค.22/20 คำกราบบังคมทูลของพระยาโชฎึกราชเศรษฐี 19 ส.ค. ร.ศ.111
- ร.5 ค.22/20 รายงานเงินหลวงค้างของพระยาศรีรักษาอนุกุลกิจเสนอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ 24 ธ.ค. ร.ศ.110
- ร.5 ค.22.1/14 คำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนทีศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ 24 ธ.ค. ร.ศ.117
- ร.5 ค.22/32 คำกราบบังคมทูลของพระภักดีภัทรากร 7 เม.ย. ร.ศ.115
- 1.6 เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดำรงราชานุภาพ
 สป.2.41/2 บัญชีโรงสีข้าวในพระราชอาณาจักรสยาม สํารวจ พ.ศ. 2462

2.เอกสารจากกระทรวงการคลัง (Office of the Financial Adviser) O.F.A. Section 6 File No.3, No.9 O.F.A. Report of the Acting Financial Adviser on the Budget of the Kingdom of Siam

เอกสารชั้นสอง

1. หนังสือภาษาไทย
 ประชุมกฎหมายประจำศก (ปชศ.) เล่ม 9
 สงวน อ้นคง สิ่งแรกในเมืองไทย พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2502
2. วิทยานิพนธ์
 ปัญญา อุดมระติ "การธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516
 พจนา เหลืองอรุณ การเดินเรือพาณิชย์กับเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2398-2468" วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523
 พรรณี บัวเล็ก "การเติบโตและการพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (2445-2516)" วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528

ถนอม ตนะนา "กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2401-2481"
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2527

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2411-2475) วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521

เอกสารวิจัย

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม "วิเคราะห์ลักษณะการเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศไทย" เอกสารวิจัยหมายเลข 14 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2525

หนังสือภาษาอังกฤษ

Polanyi K., Trade and Market in the Early Empire : Economies in History and Theory, Illinois: The Free Press, 1957

Skinner William, Chinese Society in Thailand: An Analytical History, Ithaca: Cornell Univ.Press, 1957

Statistical Year Book of Kingdom of Thailand (1919) Wright, and Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam London, 1902

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัฒนธรรมจีนในสยาม : ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลง ระหว่าง 1851-1910

วรศักดิ์ มหัทธโนบล

ความนำ

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนแต้จิ๋วเป็นชาวจีนที่มีพื้นเพและสำเนียงพูดที่แน่นอน เป็นการเฉพาะของตนเอง¹ กล่าวเฉพาะสำเนียงพูดของจีนแต้จิ๋วนี้ มีผู้วิเคราะห์ว่า พื้นฐานของสำเนียงมีความผูกพันกับสำเนียงจีนไหหลำกับจีนฮกเกี้ยน² ดังนั้น เมื่อมากลายเป็นจีนแต้จิ๋ว จึงย่อมที่จะสะท้อนเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองไปด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้จะได้มีงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องชาวจีนโพ้นทะเลในไทยอยู่ไม่น้อย แต่งานส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงชาวจีนโพ้นทะเลโดยรวม ไม่ได้แยกชาวจีนออกเป็นตามสำเนียงพูด ฉะนั้น การกล่าวถึงจีนแต้จิ๋วจึงพิจารณาจากการแสดงออกทางสำเนียงหรือภาษาพูด และจากพื้นที่ที่ได้เคยมีผู้ศึกษามาแล้วว่า พื้นที่นั้นคือที่พำนักของชาวจีนแต้จิ๋วเป็นส่วนใหญ่³

1. โปรดดูรายละเอียดใน *ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและในภูมิภาคอื่นๆ* ของ ดร. สนิท คุ้มภัย, สำนักพิมพ์อเนกวิทยา, กรุงเทพฯ, 2534

2. ทวางเหมียนจาง "คนจีนแต้จิ๋วในประเทศไทย", *ศิลปวัฒนธรรม*, มิถุนายน 2531

3. ในที่นี้พิจารณาจาก วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, กรุงเทพมหานคร, 2529, หน้า 30-93 (แปลโดย : พรณี ด้ตรพลรักษ์, ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ, ม.ร.ว.ประกายทอง ศิริสุข, ภรณ์ กาญจนันธุ์, ปรีชา บุญญะศิริ, ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์)

เท่าที่จะเป็นไปได้

สำหรับระยะเวลาที่กำหนดไว้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ อยู่ในห้วงระหว่าง ค.ศ. 1851 ถึง 1910 ระยะเวลาดังกล่าว พิจารณาจากความผูกพันกับประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของรัฐจีน และรัฐสยาม กล่าวคือ

ประการแรก เป็นห้วงที่พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจการเมืองจีนภายหลังสงครามฝิ่นสิ้นสุดลงไปแล้วระยะหนึ่ง การสิ้นสุดของสงครามฝิ่นไม่ได้หมายความว่า การค้าขายฝิ่นระหว่างชาติตะวันตกกับจีนได้ยุติลงไป หากแต่จีนได้ถูกบีบบังคับจากชาติตะวันตกให้ยอมรับการค้าฝิ่นให้เป็นไปโดยชอบธรรม พร้อมกับกับผลกระทบด้านอื่น ๆ ที่สร้างความได้เปรียบแก่ชาติตะวันตก (โดยเฉพาะอังกฤษ)⁴ ผลกระทบด้านหนึ่ง ภายหลังสงครามฝิ่นก็คือ การย้ายท่าเรือจากจางหลินมาอยู่ที่ซานโถว (หรือฮั่วเถา ในภาษาจีนแต้จิ๋ว) การย้ายท่าเรือครั้งนี้ มีความสำคัญต่อการอพยพของชาวจีนแต้จิ๋วในระยะต่อมาอยู่ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ตั้งเดิมของผู้อพยพ เส้นทางที่ถูกย่นระยะลงจากเดิม การเข้ามามีบทบาทของเรือกลไฟแทนเรือสำเภาหัวแดง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เหตุผลสำคัญของการย้ายท่าเรือจากจางหลินมายังซานโถว ที่สืบเนื่องมาจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติตะวันตกยังคงเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับผลกระทบที่จะมีต่อชาวจีนที่มีอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยนั้น ด้วยเหตุนี้ นับแต่สงครามฝิ่นตราจบจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1910 จึงเป็นระยะเวลาประมาณ 60-70 ปี ที่ประเทศจีนเต็มไปด้วยวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจการเมือง ปี 1910 อาจจะได้ถือว่าเป็นระยะเวลาช่วงสุดท้ายแห่งการดำรงอยู่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จีนอันเผด็จอำนาจโดยราชวงศ์ชิงหรือราชวงศ์แมนจู ซึ่งชาวจีนถือว่าเป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาปกครองประเทศจีน นั่นก็คือ การถูกปฏิวัติโค่นล้มโดยนักชาตินิยมที่นำโดย ดร.ซุนยัตเซ็น ในปี 1911 จะอย่างไรก็ตาม วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในห้วงระยะเวลาดังกล่าว เมื่อไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะก่อผลสะท้อนต่อการเมืองภายในจีนได้ฉับไฉน ก็ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อผลสะท้อนที่จะมีต่อชาวจีนโพ้นทะเลในสยามฉับนั้น นัยทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งไปกว่านี้ สำหรับสังคมสยามขณะนั้นก็คือ ในปี 1910 อันเป็นช่วงสุดท้ายของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จีนนั้น เป็นระยะเวลาเดียวกันกับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคต ด้วยเหตุนี้ การก่อตัวของอุดมการณ์ชาตินิยมก็ดี อุดมการณ์ประชาธิปไตยก็ดี สำหรับสยามในขณะนั้นแล้วจึงเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งโดยมีปฏิสัมพันธ์ของอุดมการณ์ดังกล่าวเคลื่อนไหวอยู่ในสังคมสยามโดยการ “นำเข้า” ของชาวจีนโพ้นทะเล

4. ดู เฉียน อีระวิทย์, *วิวัฒนาการการปกครองของจีน*, ไทยวัฒนาพานิช, พ.ศ.2509 หน้า 82-85 และ ทวีป-วารดิกล, *ประวัติศาสตร์จีนจากสงครามฝิ่นถึงปฏิวัติซินไฮ่*, สำนักพิมพ์ยุคใหม่, 2524 หน้า 48-78

ประการต่อมา ห้วงระยะเวลาดังกล่าวตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (ค.ศ. 1851-1868) และรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ค.ศ. 1868-1910) ทั้งสองรัชสมัย เป็นห้วงระยะเวลาที่สยามได้เปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ขณะเดียวกัน ก็เกิดการปฏิรูปใหญ่ในทางการเมืองขึ้น ผลของการเปลี่ยนแปลงทั้งสองส่งผลสะท้อนต่อสังคมสยามไม่น้อย และชาวจีนโพ้นทะเลในสยามก็เป็นส่วนหนึ่งของผู้ได้รับผลสะท้อนนั้นพร้อม ๆ กับเป็นผู้สร้างผลสะท้อนบางด้านขึ้นมาด้วยเช่นกัน

จากการพิจารณาประวัติศาสตร์กับห้วงระยะเวลาโดยสังเขปดังกล่าวมา ย่อมส่งผลและสัมพันธ์กับการศึกษาวัฒนธรรมของชาวจีนแต่จิวในสยามอยู่ 2 ด้านควบคู่กันไป กล่าวคือ วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ชาวจีนทั่วไปยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณด้านหนึ่ง กับ วัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มีรากฐานภูมิปัญญาจากตะวันตกอีกด้านหนึ่ง ทั้ง 2 ด้านได้มาปรากฏอยู่ในสังคมสยาม ภายใต้สถานการณ์ที่ซับซ้อนขึ้น นำเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเช่นกัน ด้วยเหตุดังกล่าว วัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเลหรือจีนแต่จิว จึงมีพลวัตที่แน่นอนชัดเจน ปรากฏอยู่ ซึ่งการศึกษาในที่นี้จะพยายามเข้าให้ถึงไม่มากนัก

จีนแต่จิวกับการอพยพสู่สยามต้นรัตนโกสินทร์ (ค.ศ.1851-1910)

1. การอพยพของจีนแต่จิวก่อน ค.ศ. 1851

จีนแต่จิว ถือเป็นจีนภาษาหนึ่งจากนักร้อยภาษาในจีนแผ่นดินใหญ่ปัจจุบัน มีที่ตั้งหรือถิ่นที่อยู่อาศัยในมณฑลกว่างตง (กว่างตุง) ปัจจุบัน แหล่งรวมชาวจีนแต่จิวในมณฑลนี้ที่สำคัญอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่า “เฉาโจว” (Chao-chou) อันเป็นที่มาของคำว่า “แต่จิว” (Tiechui) ที่รู้จักคุ้นหูกันในสังคมไทยปัจจุบัน ความเป็นมาของจีนแต่จิวมีประวัติศาสตร์เช่นเดียวกันกับความเป็นมาของอีกหลายชนชาติ

จีนแต่จิวแต่เดิมนั้นมีภูมิลำเนาอยู่ทางมณฑลเหอหนาน บริเวณลุ่มแม่น้ำเหลือง (หวงเหอ หรือฮวงโห)⁵ และได้เผชิญกับความยุ่งยากมาตราบาจนสมัยปลายราชวงศ์ถัง ในต้นศตวรรษที่ 10 อันเป็นยุคสมัยที่ชนชั้นปกครองของจีนแตกเป็น 5 ราชวงศ์ ซึ่งเรียกกันว่า “ยุคห้าราชวงศ์” อาณาจักรจีนถูกแบ่งเป็น 10 แคว้น หรือ “สิบก๊ก”⁶ จีนแต่จิวเหล่านี้จึงได้หนีความวุ่นวาย มาอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) กลายเป็นคนหมิ่นหนาน (Minnan) มีบางส่วนที่อพยพไปยังเกาะไต้หวัน และเกาะไหหลำ ด้วยเหตุนี้ คนจีนในพื้นที่

5. หวางเหมียนฉาง, “คนจีนแต่จิวในประเทศไทย”, *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 9 ฉบับที่ 8 มิถุนายน 2531, หน้า 55 และ 59 (แปลโดย : สุนทร อรุณล้ำเลิศ)

6. คูประวัติศาสตร์จีนส่วนนี้ได้จาก เขียน อีระวิทย์, *อ้างแล้ว*, หน้า 41

ดังกล่าว จึงมีชื่อเรียกเป็นการเฉพาะว่า “เหอหล่าว” (หมายถึง คนเหอหนานเดิม) และ/หรือ “ฝูหล่าว” (หมายถึง คนฝูเจี้ยนเดิม)⁷ ด้วยเหตุนี้ การอพยพของจีนแต่จีวขณะนั้น ส่วนหนึ่ง จึงเป็นเหตุผลทางการเมือง และพื้นที่ที่อพยพไปอาศัยอยู่ก็ทำให้จีนแต่จีวหลีกเลี่ยง ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับคนฮกเกี้ยนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมไม่ได้ อันจะเป็นสาเหตุหนึ่งของความคล้อยคลึงทางวัฒนธรรมบางด้านในเวลาต่อมา (ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า)

จากพื้นเพเดิมดังกล่าวข้างต้น อาจจะกล่าวได้ว่า นั่นคือ การอพยพย้ายถิ่นครั้งแรก ของจีนแต่จีวก็คงไม่ผิดนัก และพื้นที่ที่จีนแต่จีวได้ตั้งรกรากย่อมไม่ใช่พื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อ การดำรงชีวิตได้อย่างราบรื่นมากนัก ทั้งนี้เพราะเหตุที่ว่า พื้นที่ดังกล่าวหรือ เจาโจว เป็น พื้นที่ที่มีด้านหลัง (ทิศตะวันตก) ติดภูเขา และด้านหน้า (ทิศตะวันออก) ติดทะเล การปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตจึงเกิดขึ้นภายใต้สภาพทางภูมิศาสตร์และธรรมชาติที่เต็มไปด้วยอุปสรรค

จากสภาพทางภูมิศาสตร์และธรรมชาติดังกล่าว ทำให้จีนแต่จีวต้องประสบกับภัย พิบัติอยู่เสมอ จากการศึกษาของหวางเหมียนฉาง โดยผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ยืนยันว่าตั้งแต่ ค.ศ. 1701 (ปีที่ 40 แห่งรัชกาลจักรพรรดิคังซี) ถึง ค.ศ. 1726 (ปีที่ 4 แห่งรัชกาลหย่งเจิ้ง) อำเภอกงไถ่ เกิดน้ำท่วม 13 ครั้ง (เฉลี่ย 2 ปี ต่อครั้ง) เกิดภัยพิบัติ 6 ครั้ง (เฉลี่ย 13 ปี ต่อครั้ง) นอกจากนี้ ในช่วง 26 ปีนี้ ยังเกิดภัยแล้ง 1 ครั้ง เกิดภาวะ ข้ำวยากหนักแพง 1 ครั้ง ภัยพิบัติลูกเห็บ 1 ครั้ง...⁸ และ “ในช่วง 100 ปี ของศตวรรษที่ 19 แต่จีวเกิดภัยน้ำท่วม 19 ครั้ง ชาติภัย 11 ครั้ง ภัยธรรมชาติ 30 ครั้งนี้ บริเวณที่ได้รับความ เสียหายมากที่สุดก็คือ อำเภอกงไถ่ ที่อยู่บริเวณช่วงล่างของแม่น้ำหังกั๋ง และอยู่ติดทะเล นอกจากนี้ แต่จีวยังเกิดแผ่นดินไหว 3 ครั้ง ภัยแล้ง 1 ครั้ง ภาวะข้ำวยากหนักแพง 1 ครั้ง และพายุลูกเห็บ 2 ครั้ง...”⁹ บริเวณปากแม่น้ำหาน (หังกั๋งหรือหานเจียง) เป็นบริเวณที่เรียกกันว่า เจาโจว อันเป็นพื้นที่ที่จีนแต่จีวอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่¹⁰ จากภาวะอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ และธรรมชาตินับเป็นแรงผลักดันสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้จีนแต่จีวอพยพออกจากแผ่นดินใหญ่ ความลำบากยากแค้นจากภาวะดังกล่าว แม้ไม่ได้ให้ภาพผ่าน “ตัวเลข” ที่แน่นอนก็ตาม แต่จาก “จดหมายเหตุอำเภอกงไถ่” ที่บันทึกโดย หลี่ชูจี (Lishuji) ในศตวรรษที่ 18 ก็ให้ภาพของ ภาวะดังกล่าวได้ไม่น้อย หลี่ บันทึกไว้ว่า :

7. หวางเหมียนฉาง, *อ้างแล้ว*, หน้าเดียวกัน

8. หวางเหมียนฉาง, *อ้างแล้ว*, หน้า 55

9. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้างแล้ว*, หน้า 37

“...ที่ดินทำกินน้อย ทั้งยังประสบกับภาวะน้ำทะเลหนุน
ลมทะเลพัดโอบไอเค็มกระจายไปทั่ว ดินกล้ำเจาตายทั้งยืน ผู้คน
จึงมองหาที่อุดมใหม่ และจากไปเป็นจำนวนมาก ผลผลิตที่ได้
จากที่นาไม่เพียงพอแม้แค่สามเดือน...”¹⁰

อย่างไรก็ตาม ปัญหาอันเป็นที่มาของการอพยพของจีนแต่จิวตั้งกล่าว ยังคงเป็น
เงื่อนไขภายในของจีนแต่จิวเอง โดยที่หากเงื่อนไขภายนอกไม่เอื้ออำนวยแล้ว การอพยพก็คง
เกิดขึ้นได้ยาก และด้วยเหตุผลทางประวัติศาสตร์ที่ลงตัวอย่างบังเอิญ ยุคสมัยที่จีนแต่จิว
“มองหาที่อุดมใหม่” พื้นที่เป้าหมายที่เอื้ออำนวยที่สุดก็คือ สยาม อันตรงกับรัชสมัยของ
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ค.ศ.1767-1782) ซึ่งทรงสนับสนุนการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีน
โดยเฉพาะจีนแต่จิว อันเป็นจีนที่มีภาษาพูดเดียวกันกับพระองค์ นับแต่ห้วงระยะเวลานั้น
จีนแต่จิวก็ได้อพยพเข้ามาอย่างไม่ขาดสายและแม้จะได้มีการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ขึ้นในกรุง
รัตนโกสินทร์แล้วก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างจีนแต่จิวกับชาวสยามโดยเฉพาะกับชนชั้นสูงใน
กรุงรัตนโกสินทร์แล้วก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างจีนแต่จิวกับชาวสยามโดยเฉพาะกับชนชั้น
สูงในกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้เสื่อมคลายลงแต่ประการใด และความสัมพันธ์นั้นได้สะท้อน ให้
เห็นจากความเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจในรูปของการค้าสำเภาและผลิตผลทางการเกษตรอื่น ๆ”¹¹

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวด้วยว่า ภายใต้อาณัติความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ดี เงื่อนไข
ภายนอกของชาวจีนโพ้นทะเลที่เอื้อต่อการอพยพสู่สยามก็ดี ยังคงขึ้นต่อเงื่อนไขภายในอีก
ประการหนึ่งของจีนแผ่นดินใหญ่เองอีกด้วย นั่นคือ สภาพการเมืองภายในของจีนเองในขณะนั้น
จากห้วงระยะเวลาที่ได้กล่าวมา (คือ กลางศตวรรษที่ 18) ชนชั้นปกครองจีนโดยราชวงศ์ชิง
เริ่มมีการผ่อนคลายเป็นพิเศษให้ชาวจีนอพยพไปยังต่างแดนได้เพราะแรงบีบบังคับจากชาติตะวันตก โดย
ที่ก่อนหน้านี้ชนชั้นปกครองของจีนไม่เพียงแต่มีนโยบายห้ามชาวจีนอพยพออกนอกประเทศเท่านั้น
หากแต่ที่ว่า ยังได้มีปฏิกริยาและบทลงโทษที่รุนแรงต่อชาวจีนที่หลบหนีออกนอกประเทศอีกด้วย
และกระนั้นก็ตาม การผ่อนคลายเป็นพิเศษที่เกิดขึ้นในกลางศตวรรษที่ 18 ก็ยังไม่ได้หมายความว่า
ชนชั้นปกครองแห่งราชวงศ์ชิงจะได้ขยายการผ่อนคลายเป็นพิเศษออกไปถึงการให้ความคุ้มครองต่อ
ชาวจีนโพ้นทะเลแต่ประการใด การขยายนโยบายที่ว่านี้ได้ปรากฏขึ้นอย่างจริงจังจึ่งราวกลาง
ศตวรรษที่ 19 (ประมาณ ค.ศ. 1860 - 1911) และสาเหตุของการให้ความคุ้มครองและ
สนับสนุนชาวจีนโพ้นทะเลในครั้งนี้ ก็เพราะเสถียรภาพทางเศรษฐกิจการเมืองของราชวงศ์
ชิงเริ่มประสบกับภาวะสั่นคลอนยิ่งขึ้นทุกขณะทั้งจากชาติตะวันตก และจากขบวนการปฏิวัติ
ที่นำโดย ดร.ซุนยัตเซ็น การพึ่งพาชาวจีนโพ้นทะเลในฐานะที่จะให้เป็นฐานทางเศรษฐกิจ
และทางการเมืองของราชวงศ์ชิงที่กำลังถูกสั่นคลอนจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้¹²

10. หวางเหมียนจาง, *อ้างแล้ว*, หน้าเดียวกัน (การเก็บค่า เน้นโดยผู้ศึกษา)

11. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้างแล้ว*, หน้า 46

12. คูรายละเอียดยุคในสวีเล้าหลิน, “นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง” *ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและ
ภูมิสำเนาเดิมที่เจาซาน สมัยที่หนึ่ง ท่านเรือจางหลิน*, หน้า 36-87

จากสภาพการเมืองภายในของจีนดังกล่าว จึงสอดประสานเข้ากับแรงปรารถนาของชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งกำลัง “มองหาที่อุดมใหม่” ได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกัน ภายใต้ความสัมพันธ์กับสังคมสยามการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนบางกลุ่มบางคนก็เริ่มปรากฏขึ้นและเป็นไปอย่างลับ ๆ ไม่เปิดเผย

กล่าวสำหรับจีนแต่จิวแล้ว อาจถือได้ว่า มีความศึกคักอย่างค่อนข้างเด่นชัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ร่วมมือกับชนชั้นสูงในกรุงรัตนโกสินทร์นับวันมีแต่เจริญเติบโตขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี และภายหลังจากรัชสมัยของพระองค์ซึ่งสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1851 ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวก็ยังคงดำเนินต่อไป แม้ว่าเงื่อนไขของสังคมสยามบางด้านเริ่มส่อเค้าความเปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ไปแล้วก็ตาม

เงื่อนไขของสังคมสยามที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็คือ การที่สังคมสยามเริ่มเผชิญหน้ากับชาติตะวันตกและไม่เพียงเท่านั้นเงื่อนไขนี้ยังคงดำรงอยู่ต่อไปตราบนานตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อีกด้วย ห้วงระยะเวลาของรัชกาลที่ 4 และ 5 คือ ตั้งแต่ ค.ศ. 1851-1910 (อันเป็นห้วงระยะเวลาของการศึกษาในที่นี้) จึงเป็นไปอย่างค่อนข้างจะแตกต่างกับรัชสมัยก่อนหน้านี้นี้ แต่กระนั้นความเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการอพยพเข้าสู่สยามของชาวจีนโพ้นทะเลเลย

2. การอพยพของจีนแต่จิวในระหว่าง ค.ศ. 1851-1910

จากหัวข้อที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้พอสรุปได้ว่า จีนแต่จิวที่อพยพเข้ามาในสยามช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้น มีเหตุผลของความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่แต่เดิมในเมืองจีน ดังนั้น การดำรงชีวิตของจีนแต่จิวในระยะนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการดำรงชีวิตบนพื้นฐานทางเศรษฐกิจ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นแรงงานรับจ้าง กับลักษณะที่เป็นพ่อค้าที่ทำการค้าขาย และจีนแต่จิวที่เข้ามาในสยามโดยส่วนใหญ่แล้วไม่ใช่จีนแต่จิวที่มีฐานะร่ำรวยมาแต่เดิม ด้วยเหตุนี้ ลักษณะของชีวิตทางเศรษฐกิจลักษณะแรกจึงมีเป็นส่วนใหญ่

แรงจูงใจเช่นนี้ ยังคงเป็นเหตุผลหนึ่งที่สำคัญต่อการอพยพของจีนแต่จิวแม้ในช่วงที่สยามเริ่มรัชกาลใหม่ในปี ค.ศ. 1851 สกินเนอร์ได้ให้ข้อสรุปสำหรับองค์ประกอบสำคัญอื่นๆที่มีผลต่อการอพยพของจีนแต่จิวอีกบางประการ เช่น การเข้ามาของเรือกลไฟแทนที่เรือสำเภา - ความชัดเจนในด้านเกษตรกรรม และการผลิตน้ำตาลของจีนแต่จิว การสิ้นสุด

ลงของคณะทูตบรรณาการและการค้าของสยามในปี ค.ศ. 1853 เป็นต้น¹³ เป็นที่น่าสังเกตว่า สักส่วนผู้อพยพที่พิจารณาแบ่งตามกลุ่มภาษาพูดมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือ ในขณะที่ชาวจีนที่อพยพไปเมืองอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่จะมาจากกวางตุ้งและฝูเจี้ยนนั้น ในสยามกลับเป็นจีนแต้จิ๋ว จีนแคะ และจีนไหหลำที่มาจากฮั่วเถา และไหโซ่ว (เมืองท่าในไหหลำ) เป็นส่วนใหญ่ เหตุผลสำคัญในกรณีนี้น่าจะมาจากระยะเวลาของการอพยพของชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้ด้วย กล่าวคือ จีนฮกเกี้ยนและจีนกวางตุ้งเป็นจีนที่มีประวัติศาสตร์การอพยพมาเป็นเวลานาน เป็นจีนพวกแรกที่อยู่ในพื้นที่บริเวณดังกล่าวมาก่อน และแม้แต่ในทางตอนใต้ของสยาม ส่วนจีนแต้จิ๋ว และจีนแคะหรือจีนไหหลำนั้น เป็นชาวจีนที่อพยพกันมาในชั้นหลัง จึงหลีกเลี่ยงที่จะเข้าไปตั้งรกรากในถิ่นของจีนอื่น ๆ ก่อนหน้านั้นโดยไม่จำเป็นหรือโดยแต่น้อย การหลีกเลี่ยงนี้นับว่าเป็นสมมติฐานประการหนึ่งที่น่าจะมีส่วนผลักดันให้ชาวจีนจากฮั่วเถาและไหโซ่ว อพยพมายังสยามนอกจากเหตุผลอื่น ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ประสพการณ์ประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการหลีกเลี่ยง เรื่องหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปของชาวจีนในมณฑลกวางตุ้งก็คือ ความสูญเสีย อันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างจีนแคะกับจีนกวางตุ้ง ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างปี ค.ศ. 1864-1866 กระทั่งมีผู้เสียชีวิตไปประมาณ 100,000 คน จนรัฐบาลเข้าแทรกแซงด้วยการอพยพจีนแคะบางกลุ่มไปยังถิ่นอื่นนั้น¹⁴ มีที่มาจากความแย่งที่ทำกินเป็นเหตุสำคัญ¹⁵

กล่าวสำหรับนโยบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่มีต่อชาวจีนแล้ว นับเป็นช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงนโยบายภายในของรัฐสยามครั้งสำคัญด้วย ในรัชสมัยของพระองค์เริ่มมีการเปิดความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก และยกเลิกความสัมพันธ์กับจีนในลักษณะของการทูตบรรณาการไปเสีย ถึงแม้ว่าในความรับรู้ของราชวงศ์ชิงจะเข้าใจว่าพระองค์มีพระนามว่า “เจิ้งหมิง” ในภาษาจีนและเป็นพระราชบุตรพระองค์หนึ่งของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ตาม¹⁶ การเปลี่ยนแปลงทางความสัมพันธ์ดังกล่าว นับว่ามีเหตุมาจากการเข้ามาของชาติตะวันตกไม่น้อย

การปรากฏขึ้นมาของสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี ค.ศ.1855 ไม่เพียงแต่จะได้สร้างและสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศของจักรวรรดินิยมอังกฤษเท่านั้น หากแต่ในขณะเดียวกัน ยังได้ผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจสยามต้องขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจโลก

13. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้างแล้ว*, หน้า 46-49

14. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้างแล้ว*, หน้า 33

15. จากการสนทนากับพานยีหนิง นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยจางชาน

16. ด่วนลีเซิง “ความสัมพันธ์ระหว่างจีน-ไทยในสมัยกรุงธนบุรี”, *เอเชียปริทัศน์*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1, มกราคม-เมษายน 2530, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, หน้า 81

อีกด้วย¹⁷ การใช้อำนาจในฐานะของจักรวรรดินิยมดังเช่นอังกฤษ กับชาติโนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในห้วงเวลานั้น จึงเป็นอำนาจที่สามารถ “ล้มล้าง” ได้ ผิดกับอำนาจของจีนซึ่งมีความเข้าใจว่า ตนคือชาติที่ยิ่งใหญ่และเป็นศูนย์กลางของโลกที่ชาติ “ป่าเถื่อน” ทั้งหลายย่อมที่จะต้องมาสวามิภักดิ์ หรือ “จิ้มก้อง” โดยที่จีนเองก็ไม่เคยได้แสดงแสนยานุภาพของตนได้ไกลเกินกว่าเวียดนามแต่ประการใด อำนาจของจีนจึงไม่เพียงแต่จะเป็นอำนาจที่ “ล้มล้าง” ไม่ได้เท่านั้น แม้นในตัวอำนาจนั้นเองก็ยังมีขาดเสถียรภาพอย่างยิ่งในห้วงเวลานั้นอีกด้วย¹⁸

ด้วยเหตุจากความแตกต่างในสัมพันธภาพทางอำนาจดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจการเมือง และการต่างประเทศ จึงเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ อย่างไรก็ดีตาม ควรกล่าวด้วยว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าหากว่าชนชั้นนำทางอำนาจของสยามไม่ยอมรับ “โลกทัศน์” ใหม่ อันเนื่องมาจากผลสะท้อนของการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก (ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) การยอมรับโลกทัศน์ใหม่จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สยามไม่ตกอยู่ในสภาพของการเป็นอาณานิคมหรือเมืองขึ้นของชาติตะวันตกดังเช่นที่รัฐอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ เป็น ถึงแม้จะต้องสูญเสียบางสิ่งบางประการอันเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริงหรือการสูญเสียดินแดนที่เกิดขึ้นในรัชสมัยถัดมาก็ตาม

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของรัฐสยามห้วงเวลานั้น ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อนโยบายที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเลมากนัก การอพยพยังคงมีเพิ่มเข้ามาเรื่อยๆ โดยเฉพาะจากชิวไถ่ และไหโซ่ว จากบันทึกของศุลกากรจีนตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ.1882-1917 ทำให้รู้ว่า มีชาวจีนที่ออกเดินทางจากชิวเถาตรงมากรุงเทพฯ จำนวนรวม 940,930 คน โดยมีอัตราส่วนในปี ค.ศ. 1917 เพิ่มขึ้นเป็น 5.7 เท่าของ 10 ปีแรก ซึ่งเท่ากับ 92,196 (ค.ศ.1882-1892) ทั้งนี้ อัตราการเข้าสู่กรุงเทพฯ ตามตัวเลขที่แสดงไว้นี้ ไม่ได้รวมไปถึงการเดินทางโดยทางอ้อมและความแตกต่างในอัตราการกลับ จากการประมาณการในห้วงระหว่าง 10 ปีสุดท้ายของข้อมูลนี้ (ค.ศ.1906-1917) พบว่า มีประมาณร้อยละ 50 ของผู้อพยพที่เป็นจีนแต่จิวและจีนแคะที่เข้ามายังสยามและจะค่อยสูงขึ้นจนประมาณการได้ว่า ครึ่งหนึ่งของผู้ที่อพยพออกจากชิวเถานั้น

17. Chayan Vaddhanaphuti, Ukrist Pathmanand, "Politics and Development in Thailand (1932-1985) pp. 73-74 in *The Political Economy of Distribution, Equity and Growth in Thailand 1850-1987*, (The World Bank Comparative study project report 1850-1985)

18. ทิศนะของชนชั้นปกครองจีนที่เหยียดชนชาติอื่นเป็น "คนป่าเถื่อน" นับเป็นเรื่องที่รู้จักกันโดยทั่วไป ดังเช่นข้อความในพระราชสาส์นของจักรพรรดิเจียนหลง แห่งราชวงศ์ชิงตอบไปยังพระเจ้าออร์บที่ 3 แห่งอังกฤษในปี ค.ศ.1796 ความว่า "...โดยที่อาณาจักรจีนของเรามีสรรพสิ่งอยู่อย่างสิ้นเหลืออยู่แล้ว...จึงไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะรับเอาผลิตภัณฑ์จากหัตถกรรมของคนป่า (เน้นโดยผู้ศึกษา) ภายนอกเข้ามาเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลิตภัณฑ์ของเรา..." ทวีป วรดิลก, *อ้างแล้ว*, หน้า 53 อ้างถึงใน Franz Shurmann and Orville Schell edited, *Imperial China*, (Sussex: Penguin, 1968.) หน้า 102-103

จะมายังสยาม และตราบจนกระทั่งในปี ค.ศ. 1910 ตัวเลขประมาณการ “ที่น่าจะเป็นไปได้” ได้ให้จำนวนชาวจีนโพ้นทะเลทั่วประเทศไว้ประมาณ 792,000 คน จากจำนวนประชากรทั้งสยาม 8,305,000 คน¹⁹ โดยมีกรุงเทพฯ เป็นแหล่งรวมชาวจีนโพ้นทะเลเอาไว้มากที่สุด โดยเฉพาะจีนแต้จิ๋ว

เนื่องจากตัวเลขดังกล่าว เป็นตัวเลขประมาณการ “ที่น่าจะเป็นไปได้” สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ตัวเลข “ที่น่าจะเป็นไปได้” นี้ “เป็นไปได้” มากน้อยแค่ไหน รัฐบาลสยามตลอดต้นรัตนโกสินทร์ไม่เคยได้ทำการสำรวจ การสำรวจมีขึ้นเป็นครั้งแรกในปี 1904 โดยเป็นการสำรวจเฉพาะในกรุงเทพฯ และรอบ ๆ ปริมณฑล ซึ่งพบว่า มีประชากรรวมทั้งสิ้น 867,451 คน ในจำนวนนี้ เป็นชาวจีนอยู่ 197,918 คน หรือร้อยละ 22.8²⁰

ตัวเลขต่อมาที่จะแสดงในที่นี้คือ ตัวเลขการสำรวจสำมะโนประชากร เฉพาะในมณฑลกรุงเทพฯ ปี 1909 (ร.ศ.128) และปี 1910 (ร.ศ.129) จากตัวเลขดังกล่าว ทำให้รู้ว่า มีชาวจีนอาศัยอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ ประมาณ 160,000-180,000 คน ตามลำดับ (ดูตารางที่ 1-3) ข้อที่น่าสังเกตในที่นี้ก็คือ ประการแรก ตัวเลขในปี 1904 มีความแตกต่างอยู่ไม่น้อยกับตัวเลขในปี 1909 และปี 1910 แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่า ความแตกต่างในที่นี้เกิดขึ้นจากอาณาบริเวณหรือขนาดของปริมณฑลที่สำรวจนั้นแตกต่างกัน โดยครั้งแรกมีการสำรวจปริมณฑลรอบ ๆ กรุงเทพฯ เข้าไปด้วย ขณะที่การสำรวจ 2 ครั้งหลัง เป็นการสำรวจเฉพาะพื้นที่มณฑลกรุงเทพฯ โดยเฉพาะในปี 1910 นั้น การสำรวจในมณฑลกรุงเทพฯ ได้รวมถึง 25 ตำบลของอำเภอชั้นใน อันได้แก่ บ้านทราย สามเสน ราชคฤห์ จักรวรรดิ บางขุนพรหม สัมพันธวงศ์ อัมรินทร์ สาราณราชฎ์ สามแยก นางเลิ้ง พญาไท ประแจจีน ดุสิต สาทร นุพผาราม

19. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้างแล้ว*, หน้า 50 และ 79 ควรกล่าวด้วยว่า การที่สกินเนอร์กล่าวถึงจีนแต้จิ๋วกับจีนแคะควบคู่กันไปในนั้น ก็เพราะเหตุที่ว่า ภูมิสำเนาของจีนแคะที่เมืองจีนนั้นอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของฮั่วเถา ด้วยเหตุนี้ การเดินทางอพยพเข้าสู่สยาม (หรือที่อื่น ๆ) จึงต้องเป็นโดยไปทางท่าเรือที่ฮั่วเถาเพียงแห่งเดียว อาจเป็นไปได้ด้วยว่า ก่อนที่จะมีการย้ายท่าเรือจากจางหลินมายังฮั่วเถาหลังสงครามฝิ่นนั้น น่าที่จะมีจีนแคะ (เหมยเซียน) ร่วมเดินทางมาด้วยมากกว่าเมื่อครั้งท่าเรืออยู่ที่จางหลิน ทั้งนี้ เพราะที่ตั้งของจีนแคะอยู่ห่างไกลท่าเรือแห่งนี้มากกว่าท่าเรือที่ฮั่วเถามากนัก อย่างไรก็ตาม เหตุที่จีนแคะมีถิ่นที่อยู่ติดกับฮั่วเถาตนเอง ทำให้มีภาษาจีนแคะเกิดขึ้นมาอีกสำเนียงหนึ่ง ซึ่งแตกต่างไปจากภาษาพูดของคนจีนแคะที่เหมยเซียน โดยสำเนียงจะออกไปทางกำกึ่งกันระหว่างภาษาแคะกับภาษาแต้จิ๋ว ซึ่งจีนแคะในเหมยเซียน จะเรียกภาษาแคะสำเนียงนี้ว่า ป่านเซินเคอะ ซึ่งแปลว่า ภาษาสำเนียง กังแคะ มีจีนแคะที่พูดสำเนียงนี้อยู่จำนวนไม่น้อยในฮั่วเถา สำหรับในเมืองไทยได้แบ่งเรียกจีนแคะ 2 กลุ่มนี้ว่า แคะลิก คือ จีนแคะที่มาจากหรือมีสำเนียงแบบเหมยเซียน กับแคะคิ่น คือจีนแคะที่ได้กล่าวไว้แล้ว จีนแคะคิ่นเหล่านี้ ในเมืองไทยมีอยู่ไม่น้อยและพบเห็นได้ถ้ายในจังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบัน

20. Siam Observer Office, 1910, *The Siam directory*, pp.33 ใน Yoshihiro Tubouchi and Yoneo Inhii, "The Postal Roll of 1883 and the Population of Bangkok : A preliminary Report", *Institute of Southeast Asian Studies Journal*, Vol.20, No.2, September 1982, pp. 167-176 (ภาษาญี่ปุ่น)

บางพลัด บุคคโล ป้อมปราบศัตรูพ่าย สระปทุม พระราชวัง วัดหงษ์ พาหุรัด ชนะสงคราม
สามยอดและบางรัก²¹ ประการที่สอง ความแตกต่างของอัตราร้อยละระหว่างตัวเลขของจีน
แต่จิวในปี 1909 และ 1910 คือ ร้อยละ 53.0 กับ ร้อยละ 47.96 ตามลำดับนั้นเป็นเพราะ
การคิดจากฐานที่แตกต่างกันคือ ตัวเลขในปี 1910 ได้รวมเอาตัวเลขของจีนเกาหลี่และจีน

ตารางที่ 1 : จำนวนชาวจีนในมณฑลกรุงเทพฯ ในปี ค.ศ.1909

กลุ่มภาษาพูด	จำนวน		
	ชาย	หญิง	รวม
จีนแต้จิ๋ว	78,091	84,207	162,298
จีนฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
จีนกวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
จีนไหหลำ	12,165	903	13,068
จีนแคะ	9,411	1,409	10,820
รวมทั้งสิ้น			162,505

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น. 30/9, ยอดสำมะโนครัวมณฑลกรุงเทพฯ รศ.128
เรียบเรียงและอ้างจาก สุภางค์ จันทวานิช, "ถิ่นกำเนิดของชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทย",
เอเชียปริทัศน์, ปีที่ 11, ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2533, สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาฯ, หน้า 38

ตารางที่ 2 : จำนวนชาวจีนในมณฑลกรุงเทพฯ ในปี ค.ศ.1910

กลุ่มภาษาพูด	จำนวน		รวม	ร้อยละ
	ชาย	หญิง		
จีนแต้จิ๋ว	81,769	8,431	90,200	47.96
จีนฮกเกี้ยน	20,331	2,446	22,777	12.11
จีนกวางตุ้ง	26,066	4,157	30,223	16.07
จีนไหหลำ	12,554	969	13,523	7.19
จีนแคะ	10,782	1,421	12,203	6.49
จีนเกาหลี่	13	-	13	-
จีนอื่นๆ	15,503	7,624	23,127	10.17
รวมทั้งสิ้น	167,018	21,053	188,071	99.99

21. อรวรรณ ศรีอุดม, "ชุมชนชาวจีนบ้านท่าในกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 5", เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง :
ภาษากับประวัติศาสตร์ และความเคลื่อนไหวในวิชาประวัติศาสตร์ไทย, โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ร่วมกับ
สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ณ โรงเรียนนาย-
ร้อยพระจุลจอมเกล้า, 16-18 กุมภาพันธ์ 2533, เอกสารหมายเลข 7, หน้า 1

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 น. 30/11, เรื่อง สำมะโนครัว ร.ศ. 129 ในอรรถวรรณศรีอุดม “ชุมชนชาวจีนบ้านป่าในกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 5”, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง : ภาษากับประวัติศาสตร์ และความเคลื่อนไหวในวิชาประวัติศาสตร์ไทย, โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ร่วมกับสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ณ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 16-18 กุมภาพันธ์ 2533, เอกสารหมายเลข 7 หน้า 3

ตารางที่ 3 : ประชากรอำเภอชั้นใน 25 ตำบล ศก 129 แยกเชื้อชาติจำเพาะ

เชื้อชาติ	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ
ไทย	142,512	175,463	317,975	60.91
จีน	160,818	20,661	181,479	34.76
แขก	9,091	6,792	15,883	3.04
ฝรั่ง	1,037	527	1,564	0.30
อื่นๆ	2,842	2,311	5,153	0.99
รวม	316,300	205,754	522,054	100

ที่มา: แหล่งเดียวกับตารางที่ 2

อื่นๆ เข้ามาคำนวณอยู่ด้วยนั่นเอง และหากตัดตัวเลขของจีนทั้งสองพวกนี้ออกไปจากการคำนวณ จีนแต่จีวในปี 1910 จะมีเท่ากับร้อยละ 53.38 ซึ่งสูงกว่าตัวเลขในปี 1909 เพียงเล็กน้อย

จากตัวเลขใน 2 ปีสุดท้ายแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ แม้ปีแรก (ค.ศ.1909) จะไม่ได้ให้สัดส่วนของตัวเลขที่แตกต่างกันระหว่างชาวจีนกับชาวสยามก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาจากปี 1910 ซึ่งมีตัวเลขของชาวจีนโพ้นทะเล (ซึ่งรวมจีนเกาหลีและจีนอื่นๆ) ประมาณ 180,000 คน หรือประมาณร้อยละ 34 ของประชากรในมณฑลกรุงเทพฯ แล้วตัวเลขของชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งมีประมาณ 160,000 คนในปี 1909 จึงน่าจะใกล้เคียงกับปี 1910 ประเด็นสำคัญในที่นี้ก็คือน่าจะ สัดส่วนของชาวจีนโพ้นทะเล ในมณฑลกรุงเทพฯ ที่ปรากฏออกมาประมาณร้อยละ 34 นี้ น่าจะมีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงอยู่ไม่น้อย เมื่อเปรียบเทียบกับตัวเลขที่มีการประมาณการโดยชาวตะวันตกก่อนหน้านี้นี้ ขณะเดียวกัน ถึงแม้ไม่อาจปฏิเสธได้ถึงการเพิ่มขึ้นทุกขณะของชาวจีนโพ้นทะเลในสยามก็ตาม แต่ตัวเลขการเพิ่มขึ้นของชาวจีนโพ้นทะเลก็ยังไม่น่าจะจะมีมากเท่ากับที่ชาวตะวันตกได้ประมาณการไว้เช่นกัน

สิ่งซึ่งน่าสนใจต่อข้อพิจารณาข้างต้นนี้อีกชุดหนึ่ง คือ ตัวเลขจากสมุดไปรษณีย์ที่จัดทำขึ้นเพื่อการบริการด้านไปรษณีย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมุดเล่มนี้จัดทำขึ้นเมื่อปี 1883 โดยได้แสดงการสำรวจที่อยู่อาศัยของประชากรในมณฑลกรุงเทพฯ จากการสำรวจพบว่า มีประชากรอาศัยอยู่ในปริมณฑลดังกล่าว 16,565 หลังคาเรือน เป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทย 9,958 หลังคาเรือน หรือร้อยละ 36.3 โดยจำนวนที่เหลืออีก 594 หลังคาเรือนหรือร้อยละ 3.6 นั้น เป็นประชากรเชื้อชาติอื่น ๆ ตัวเลขดังกล่าวนี้ สืบมาจากวิธีการพิจารณาจำแนกเงื่อนไขต่าง ๆ คือ หนึ่ง-จำนวนบ้าน สอง-ชื่อเจ้าของบ้าน สาม-อาชีพของผู้อยู่อาศัย สี่-ชื่อของมูลนายหรือหัวหน้าครอบครัว (พ่อ-แม่) และห้า-ลักษณะบ้าน และด้วยตัวเลขพร้อมวิธีการสำรวจดังกล่าวนี้เอง แม้จะไม่ได้ให้ยอดตัวเลขประชากรไว้ แต่สิ่งซึ่งปรากฏต่อมาก็คือ ทำให้เรารู้ว่าการสำรวจครั้งนี้ได้มีการระบุถึงชุมชนหรือบริเวณที่มีผู้อาศัยเป็นคนไทยโดยเฉพาะกับที่มีผู้อาศัยที่เป็นคนจีนในหมู่คนไทย นอกจากนี้ ในท่ามกลางชุมชนนั้น ๆ ยังได้ระบุถึง “เจ้าบ้าน” ทั้งที่เป็นและไม่ใช่ “มูลนาย” หรือ “อำแดง” อีกด้วย²²

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในหมู่นักประวัติศาสตร์ไทยว่า ที่ใดมีมูลนาย ที่นั้นย่อมมีไพร่ในสังกัด ชาวจีนโพ้นทะเลที่เข้ามาในสยามแม้จะถูกถือว่าเป็นคนต่างด้าว แต่ก็ต่างด้าวที่มีสิทธิ์พิเศษมากกว่าคนต่างด้าวชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะกับผู้สืบเชื้อสายจีนโพ้นทะเล รัฐบาลสยามมีนโยบายที่ให้โอกาสแก่ลูกจีนในอันที่จะเลือกอย่างชัดเจนว่าเป็นจีนหรือเป็นไทย เพราะทางเลือกนั้นจะบังคับให้ลูกหลานจีนต้องเสียค่าผูกปี หรือไม่ก็สอดส่องหาผู้อุปถัมภ์คนไทย²³ ด้วยเหตุนี้ การสำรวจของรัฐบาลสยามเพื่อการไปรษณีย์ในครั้งนั้นระบุว่า มีคนจีนจำนวนไม่น้อยที่เข้าไปสังกัดระบบไพร่ของสังคมสยามอยู่ไม่น้อย และทำให้รู้ว่า จากสมุดไปรษณีย์เล่มนั้น มีชาวจีนอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ ไม่ถึงร้อยละ 25 ของประชากรทั้งหมด²⁴ ตัวอย่างที่จะสนับสนุนสมมติฐานนี้ได้ตัวอย่างหนึ่งก็คือ ตัวเลขจากการเก็บค่าผูกปีข้อมือในปี ค.ศ.1903 ในปีนั้น รัฐบาลสามารถเก็บเงินค่าผูกปีข้อมือได้เป็นจำนวน 478,376 บาท 8 อัฐ จากจำนวนชาวจีนทั้งสิ้น 101,336 คน²⁵ จำนวนชาวจีนประมาณแสนเศษ ๆ นี้ ค่อนข้างจะแตกต่างกันกับตัวเลขการสำรวจจำนวนประชากรในมณฑลกรุงเทพฯ เมื่อปี 1904 (ห่างกัน

22. Yoshihiro Tsubouchi and Yoneo Inhii, "The postal Roll of 1883 and The Population of Bangkok : A Preliminary Report", *Institute of Southeast Asian Studies Journal*, Vol. 20, No.2 Sept. 1982, pp.167-176 (ภาษาญี่ปุ่น)

23. Holt S. Hallett, *A Thousand Miles on an Elephant in Shan States*, Einburgh and London: willian Blackwood and Sons, 1890, pp. 461 ใน สกินเนอร์, *ย้ายแล้ว*, หน้า 131

24. นิธิ เอียวศรีวงศ์, "คนไทยเหนือเจ๊กจริงหรือ", *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 9 ฉบับที่ 9 กรกฎาคม 2531, หน้า 95

25. หจช., ร.5 ค. 13.1/8, รายงานผูกปีข้อมือจีนมณฑลกรุงเทพฯ ปี ร.ศ. 122, 30 มีนาคม 2446, ใน *บรรณนิทัศน์เอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคนจีนในประเทศไทย พ.ศ. 2424-2475*, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ หน้า 31, (ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

1 ปี) ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งคิดเป็นจำนวนชาวจีนเท่ากับ 197,918 คน หรือร้อยละ 22.8 อยู่ค่อนข้างมาก แต่ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่า เมื่อตัดในส่วนที่เป็น “บริเวณรอบนอก” และชายที่ไม่ใช่ “วัยฉกรรจ์” หรือสูง 5 ศอก หรือ อายุต่ำกว่า 18 หรือหญิงจีนซึ่งล้วนแล้วแต่ไม่อยู่ในเงื่อนไขของการผูกปิ่นม้อออกไปแล้ว ตัวเลขของจีนโพ้นทะเลในมณฑลกรุงเทพฯ ก็จะต่ำกว่า ตัวเลขในปี 1904

อย่างไรก็ตาม โดยที่ไม่รวมชาวจีนโพ้นทะเลที่เข้าไปสังกัดในระบบไพร่ หรือ ที่สมัครใจที่จะเลือกเป็นชาวไทย ตัวเลขแสนเศษในต้นทศวรรษ 1900 และเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ จนอยู่ในตัวเลขประมาณ 160,000 คน ในปลายทศวรรษเดียวกัน โดยที่ตัวเลขเหล่านี้ยังคงทิ้งปัญหาให้ขบคิดอีกต่อไปว่า หากมีการรวมชาวจีนที่เข้าไปสังกัดในระบบไพร่ หรือเงื่อนไขอื่นใดนั้นด้วยแล้ว จะมีชาวจีนเป็นจำนวนเท่าใด ขณะเดียวกัน สิ่งที่ค่อนข้างจะแน่นอนก็คือ สังคมสยามในช่วงนั้นได้มีชาวจีนมากกว่า 160,000 คน ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกที่จะพบว่า มีชาวตะวันตกหลายคนที่ได้กล่าวถึง จำนวนชาวจีนที่ตนได้พบเห็นใน มณฑลกรุงเทพฯ ว่า มีจำนวนมาก ซึ่งเป็นไปได้ไม่น้อยที่ว่า ชาวจีนที่พวกเขาได้พบเห็นนั้นแต่งกาย แบบจีน แต่ได้เข้าสังกัดในระบบไพร่หรือไม่ก็ได้สมัครใจที่จะเป็นชาวไทยไปแล้ว

การศึกษาถึงจำนวนประชากรจีนในสยามตามที่ได้กล่าวมาโดยสังเขปนี้ เพื่อต้องการชี้ให้เห็นถึง “ขนาด” ของประชากรจีนที่สัมพันธ์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมกับสังคมสยามและได้ส่งผลสะท้อนและผลกระทบต่อสังคมสยามไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ผลประการหนึ่งที่เคยเป็นที่ถกเถียงกันโดยมีเรื่องของจำนวนประชากรจีนตามเวลาที่เรากำลังศึกษากันอยู่นี้คือ การวิวาทะกันในเรื่องที่ว่า จำนวนประชากรจีนที่มี “มาก” ในมณฑลกรุงเทพฯ ในช่วงเวลานั้น ส่งผลต่อภาษาพูด (ภาษาไทย) ของคนกรุงเทพฯ ในปัจจุบันไปด้วย กล่าวคือ เป็นภาษาอีกแบบหนึ่งของภาษาไทย ที่แตกต่างไปจากภาษาไทยท้องถิ่นภาคกลางที่นิยมเรียกกันว่า “ภาษาเหนือ” หรือ “พูดเหนือ” โดยมีการเสนอว่า ภาษาของคนกรุงเทพฯ นั้นแท้จริงแล้วก็ เป็น “ภาษาเหนือ” อีกภาษาหนึ่ง ที่เรียกกันว่า “เหนือเจ๊ก”²⁶ แม้การถกเถียงหรือวิวาทะนั้นจะยังไม่มีข้อสรุปก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นว่า จำนวนประชากรจีนถูกถือว่ามีอิทธิพลอยู่ไม่น้อย นอกเหนือไปจากการพิจารณาในฐานะแหล่งทางเศรษฐกิจและการเมืองดังที่มักจะพบเห็นได้อยู่เสมอ แต่กระนั้นก็ตาม แม้ “จำนวน” จะมีส่วนสำคัญไม่น้อยต่อการพิจารณาประเด็นต่างๆ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่สิ่งที่ไม่ควรปฏิเสธก็คือ ภายใต้อำนาจความจริงที่ว่าชาวจีนโพ้นทะเลเลื่อมล้นมาอย่างสูงในสังคมสยามนี้ ย่อมไม่ได้หมายถึงการมีชาวจีนโพ้นทะเลใน “จำนวน” ที่มาก ตามที่ได้ประมาณการเอาไว้จาก

26. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *เพื่ออ้าง*, หน้า 90-98

การศึกษาที่ผ่านมาในอดีต กล่าวคือชาวจีนอาจจะมียุ่่มากในสยาม แต่ไม่ได้มีมากตามที่ได้มีการประมาณการกันไว้นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ "จำนวน" ประชากรจีนจะเป็นไปตามที่ได้พิจารณาไปแล้วก็ตาม แต่อัตราส่วนบุคคลหนึ่งที่ไม่ได้ถูกผลกระทบไปด้วยกันคือ จำนวนชาวจีนแต่จิวที่มีมากกว่าจีนอื่น ๆ ทั้งในระดับกรุงเทพฯ และระดับทั่วประเทศ กล่าวเฉพาะในมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางอันสำคัญของรัฐไทยแล้ว จีนแต่จิวที่มีอยู่ถึงร้อยละ 53 ของจีนทั้งหมด ในขณะที่จีนฮกเกี้ยนซึ่งเข้ามาในสยามก่อนจีนแต่จิวและมีบทบาทในราชสำนักไทยอยู่ไม่น้อย ถูกจัดอยู่ในอันดับที่ 2 นั้นกลับสูงเพียงประมาณ 22,000 คน หรือ ร้อยละ 13 เท่านั้น

ความมากกว่าของจีนแต่จิว ส่งผลอย่างมากต่อความคุ้นเคยทางด้านภาษาพูดที่คนสยามพึงจะได้ยินเมื่อแวดล้อมคนจีน งานวรรณกรรมบางชิ้นเมื่อต้นรัตนโกสินทร์ ที่ประพันธ์โดยฝ่ายไทยได้สะท้อนความคุ้นหูอย่างที่กล่าวมาได้อย่างชัดเจน คือ ภาษาที่ใช้กับสำเนียงจีนที่แสดงออกในงานวรรณกรรมนั้นเป็นภาษาจีนแต่จิว เช่น

จีนลูกจ้างร้อง ฮ้อ พลอยอ้อแอ้	ถามว่าแม่จะเจี๊ยะเหลาเฮี๊ยะหรือ
ต่างพูดจาประสาว่า ไส้ซื่อ	เสียงอ้ออ้ออวดผู้หญิงเหมือนลิงลน ²⁷

หรือ

เจ๊กกับแขกมันทะเลาะกันเพราะพริ้ง	เสียงหนุงหนิงหนอนหนาน่าเอ็นดู
เจ้าแขกว่าเมาะโมหะโยเปาะ	เจ๊กทะเลาะ อี้ละใหม่ ไ้่มู่ ²⁸

ความคุ้นหูดังกล่าวนี้ มีข้อที่น่าสังเกตบางประการว่า เป็นความคุ้นหูที่เกิดขึ้นในระดับพื้นฐานของราษฎรสยามเอง แต่สำหรับชนชั้นสูงแล้ว งานวรรณกรรมสำคัญ ๆ หลายชิ้นหรือการพึ่งพาอาศัยภาษาจีนในบางครั้งบางคราวนั้น ยังคงเป็นภาษาจีนฮกเกี้ยน เนื่องจากกลุ่มชาวจีนภาษานี้ได้เข้ามาและมีความสัมพันธ์กับชนชั้นนำในสยามมาก่อนหน้าจีนแต่จิวเป็นเวลานานมาแล้วนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงจีนแต่จิวในแง่จำนวนประชากรในที่นี้ โดยเน้นที่มณฑลกรุงเทพฯ นั้น แม้จะได้ชี้ให้เห็นถึงผลสะท้อนบางประการก็ตาม แต่ก็มีเหตุผลควรแก่การกล่าวถึงคือ หนึ่ง เป็นเพราะจีนแต่จิวรวมตัวอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ มากที่สุดและมากกว่าจีนทุกภาษา สอง เป็นเพราะมณฑลกรุงเทพฯ ขณะนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นระยะเวลาที่การรวม

27. ประมุขนิราศสุนทรภู่ และของบุตรกับของศิษย์, นายจีน ชำวีโล (รวบรวมสอบชำระ), พระนคร, 2501, หน้า 803-804 ในนิธิ เอียวศรีวงศ์, "วัฒนธรรมกรรมที่กบวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์", ปากไก่และใบเรือ, กรุงเทพฯ อัมรินทร์การพิมพ์ 2527, หน้า 132 (ตัวเน้นเป็นของผู้ศึกษา)

28. ชุนข้างขุนแผน, พระนคร, ศุภสภา, 2493, หน้า 984 ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, เพ็ญอาว, หน้า 180 (ตัวเน้นเป็นของผู้ศึกษา)

ศูนย์อำนาจภายใต้การปฏิรูปใหญ่ได้นำสยามก้าวไปสู่ระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างเต็มรูป การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในหัวระแวกเวลานั้นของ มณฑลแห่งนี้ เป็นไปอย่างรวดเร็วและ “สัมผัส” ได้อย่างชัดเจน ซึ่งแน่นอนว่าย่อมรวมทั้งวัฒนธรรมของจีนโพ้นทะเลที่มีจีนแต่จิวเป็นเสมือน “ตัวละคร” สำคัญตัวหนึ่ง

สำหรับการกระจายออกนอกศูนย์กลางอำนาจของจีนแต่จิวนั้น เริ่มดำเนินไปด้วยความคึกคักในระยะเวลาที่การรถไฟในสยามได้เกิดขึ้น ตลอดจนถึงศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ได้ปรากฏว่า จีนแต่จิวเริ่มกระจายตัวไปตามที่ต่าง ๆ เช่น จันทบุรี บางประกง แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง ตาก เชียงใหม่บนฝั่งแม่น้ำปิง โคราช ปากน้ำโพหรือนครสวรรค์ อุตรดิตถ์ เด่นชัย ทางใต้ของเมืองแพร่หรือบนฝั่งแม่น้ำยม สวรรคโลก พิจิตร และพิษณุโลก เป็นต้น²⁹ ส่วนบริเวณหรือเมืองที่แต่จิวได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานโดยไม่มีปัจจัยเรื่อง “ทางรถไฟ” เข้ามาเกี่ยวข้องก็มี เช่น อุยธยา นครปฐม แปรริ้วหรือจะเชิงเทรา เป็นต้น

ปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญาในวัฒนธรรมจีน

ในท่ามกลางนิยามอันหลากหลายของคำว่า “วัฒนธรรม”³⁰ นั้น ดูเหมือนว่าความหมายร่วมประการหนึ่งของคำๆ นี้ จะอยู่ตรงที่เอกลักษณ์หรือลักษณะประจำทางสังคมที่คนในสังคมนั้นๆ ยึดถือ หรือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การที่นิยามร่วมของวัฒนธรรมเป็นเช่นนี้ จึงกลายเป็นความยากลำบากพอสมควรที่จะอธิบายว่า วัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเลในสยามนั้นมีรูปลักษณะเช่นใด เพราะอย่างน้อยที่สุด เราจะต้องบรรยายให้ประจักษ์ชัดว่า วัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเลในที่นี้ มีความแตกต่างอย่างไรกับวัฒนธรรมของชาวจีนที่อยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่ และแคบเข้าไปอีกก็คือ มีความแตกต่างอย่างไรกับวัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเลที่กระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แน่นอนว่า หากจะศึกษาให้ครอบคลุมถึงประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้นอย่างลุ่มลึกย่อมต้องใช้เวลาอันยาวนาน แต่ในขณะที่ประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญไม่น้อย การศึกษาในที่นี้จึงจะขอกกล่าวถึงพอสังเขป ก่อนที่จะนำไปสู่รายละเอียดในด้านต่างๆ นอกเหนือไป

29. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้างแล้ว*, หน้า 83, 85 และ 87

30. กาญจนา แก้วเทพ, “นานาความหมายของคำว่า วัฒนธรรม”, *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 : มกราคม 2530, หน้า 16-19 และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, *ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรม*, กรุงเทพฯ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) หน้า 1-10

จากที่ได้มีผู้ศึกษาเอาไว้แล้ว โดยในที่นี่จะเริ่มจากการพิจารณาวัฒนธรรมจีนบนพื้นฐานบางประการ

1. พื้นฐานบางประการของวัฒนธรรมจีน

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า มืองค์ประกอบสำคัญหลายประการที่ทำให้ก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา และองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ระบบคิดหรืออุดมการณ์ที่นำไปสู่ความเชื่อของสังคมจนก่อเกิดกระบวนการปฏิบัติทางสังคมขึ้นมาอย่างเป็นระเบียบอารยธรรมจีนในอดีตตั้งแต่โบราณกาลก็หลีกเลี่ยงปรากฏการณ์ดังกล่าวไปไม่ได้

กล่าวในแง่ของระบบคิดของสังคมจีนแล้วนับว่าเป็นที่รู้กันดีว่า จีนเป็นอารยประเทศหนึ่งที่ได้สั่งสมระบบคิดของตนมาเป็นเวลาช้านาน และมีอิทธิพลแม้ในชีวิตประจำวันของคนตราบนับร้อยปี ระบบความคิดหรือความเชื่อหลักของสังคมจีนโดยทั่วไปมีที่มาจาก 3 ระบบคิดคือ ลัทธิขงจื้อ (Confucianist) ลัทธิเต๋า (Taoist) และศาสนาพุทธ (Buddhist) และในบรรดาระบบคิดทั้งสามนี้ พอจะกล่าวถึงสาระสำคัญบางประการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวัฒนธรรมจีนในที่นี่แต่เพียงสังเขปดังนี้

ก. ลัทธิขงจื้อ แม้ขงจื้อ (551-479 ก่อน ค.ศ.) จะได้เสนอมาตรฐานทางจริยธรรม (ตามยุคสมัยที่ขงจื้อยังมีชีวิตอยู่) ให้แก่สังคมจีนอย่างลึกซึ้ง และมาตรฐานดังกล่าวยังได้ครอบคลุมไปถึงกลุ่มเป้าหมายทุกระดับทุกหน่วยในสังคม หมายถึง ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับชาติ แต่ภายใต้มาตรฐานทางจริยธรรมที่ขงจื้อกำหนดขึ้นมานั้น ขงจื้อมีความคิดว่าเป็นไปได้ที่จะนำไปปฏิบัติมีมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่า ผู้ปฏิบัตินั้นตระหนักใน "นาม" ของตนแค่ไหน "นาม" ในที่นี้ของขงจื้อหมายถึง "นาม" ในทาง "สังคม" เช่น บิดา-มารดา-บุตร, สามเณร-ภรรยา-มิตรสหาย-ที่-น้อง ตลอดไปจนถึง ราษฎร ผู้ปกครองรัฐ ความตระหนักในที่นี้หมายถึง การตระหนักในหน้าที่ที่ "นาม" พึ่งปฏิบัติ ขงจื้อเห็นว่า "นาม" แต่ละ "นาม" นั้นมีหน้าที่ที่แน่นอนเป็นของตนเองอยู่แล้ว ไม่อาจเบี่ยงเบนไปเป็นอย่างอื่น ซึ่งขงจื้อ เรียกว่า "ความเที่ยง แห่งนาม" (เจิ้งหมิง) สังคมหรือรัฐที่ประสบกับความวุ่นวายยุ่งยาก เป็นเพราะสังคมหรือรัฐนั้นไม่ตระหนักใน "ความเที่ยงแห่งนาม" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความวุ่นวายยุ่งยากที่เกิดขึ้นนั้น ก็เพราะแต่ละคนไม่รู้ ไม่เข้าใจใน "หน้าที่" ของตนนั่นเอง นอกจากนี้เราจะเห็นได้ว่า ใน "ความเที่ยงแห่งนาม" ที่แสดงออกโดยผ่าน "หน้าที่" นี้ไม่ได้มีความหมายว่า เป็นหน้าที่ที่พึงเกิดและตระหนักเฉพาะปัจเจกชนเท่านั้น หากแต่ใน "ความเที่ยงแห่งนาม" นี้ "นาม" แต่ละ "นาม" ล้วนมีหน้าที่ที่สัมพันธ์ต่อกันทั้งสิ้น เช่น บิดา-มารดา พึ่งมี "หน้าที่" ตาม "นาม" ของตนอย่างไรต่อผู้เป็นบุตร ในขณะที่เดียวกันในฐานะราษฎร (ซึ่งในที่นี้อาจจะเป็นคน ๆ เดียวกันกับ บิดา-มารดา ก็ได้) พึ่งมี "หน้าที่" ตาม "นาม" (ราษฎร)

ของตนอย่างไรต่อผู้ปกครองรัฐ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การบรรลุถึง “ความเที่ยงแห่งนาม” โดยผ่าน “หน้าที่” ตามทัศนะนี้ ขงจื๊อไม่เพียงแต่จะได้เสนอรูปธรรมของ “หน้าที่” ด้วยมาตรฐานทางจริยธรรมต่าง ๆ เท่านั้น หากแต่ความสามารถที่จะสืบทอด “หน้าที่” ให้เป็นไปด้วยเวลาที่ยาวนานนั้น ขงจื๊อยังได้ให้ความสำคัญกับรูปธรรมที่เป็นเชิงสัญลักษณ์อีกด้วย นั่นก็คือ ดนตรีและพิธีกรรมโดยที่ดนตรีเป็นเสมือนสิ่งที่กล่อมเกลาด้านอารมณ์ ขณะที่พิธีกรรมเป็นการแสดงออกของความกตัญญูและความเกรงกลัวต่อสิ่งที่มีอำนาจ แนวคิดของขงจื๊อที่ได้ให้ไว้กับสังคมจีนดั้งที่กล่าวมา แม้จะไม่ใช่ที่ยอมรับในยุคสมัยราชวงศ์โจว (1122-770 ก่อน ค.ศ.) ตามช่วงที่เขามีชีวิตอยู่ หรือแม้แต่การถูกต่อต้านจากราชวงศ์ฉิน(221-206 ก่อน ค.ศ.) อันเป็นยุคสมัยถัดจากราชวงศ์โจวก็ตาม แต่ในสมัยราชวงศ์ฮั่น (206 ก่อน ค.ศ.-ค.ศ.220) แนวความคิดของขงจื๊อ ก็ถูกนำมาปฏิบัติในสังคมจีนตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และจากระยะเวลาอันยาวนานที่ “ลัทธิขงจื๊อ” ฝังตัวอยู่ในระบบสังคมจีน ประพฤติกรรมตลอดไปจนถึงภาพสะท้อนทางรูปการณัจิตสำนึกจึงถูกแสดงออกอย่างต่อเนื่องยาวนาน และซับซ้อนจนตกผลึกเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมจีน

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นการแปลกแต่ประการใด ที่เราจะพบเห็นพิธีกรรมต่าง ๆ ในแต่ละเทศกาลของจีนที่ถูกประกอบขึ้นในทุกที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนจีน และโดยเฉพาะในระดับที่แคบลงไปก็ไม่ใช่ที่แปลกเช่นเดียวกันที่เราจะพบเห็นการแสดงออกทางด้านจริยธรรมโดยเฉพาะในเรื่องความกตัญญูของสังคมจีนที่มีมิติอันแตกต่างไปจากสังคมอื่น ๆ คำกล่าวที่มักจะได้ยินอย่างหนาหูในสังคมไทยที่สะท้อนคตินี้ดังกล่าวที่ว่า “บุญคุณต้องทดแทน แค้นต้องชำระ” นับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนตัวอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะกับประโยคหลัง มิติที่เข้าใจได้หาใช่แค่ันที่ต้องชำระกับผู้ซึ่งได้สร้างผลกระทบแก่ตนเองเท่านั้น หากแต่ในอีกมิติหนึ่งยังหมายถึง แค้นที่ต้องชำระกับผู้ซึ่งได้สร้างผลกระทบกับผู้ที่มีพระคุณต่อตนเองอีกด้วย ซึ่งถึงที่สุดแล้วก็คือการแสดงความกตัญญูอีกด้านหนึ่งนั่นเอง และดูเหมือนว่า ความหมายในมิติหลังนี้ จะเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถเห็นได้จากศิลปะวรรณคดีจีนได้ไม่ยาก ไม่ว่าจะเป็นอดีต (เช่น งานวรรณกรรม) หรือในปัจจุบัน (เช่น ภาพยนตร์จีนที่เผยแพร่ทางโทรทัศน์)

เป็นที่น่าสังเกตว่า “หน้าที่” ซึ่ง “นาม” แต่ละ “นาม” ต้องแสดงผ่านตามหลักคิดในเรื่อง “ความเที่ยงแห่งนาม” นี้ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง “นาม” ต่าง ๆ ที่เหลื่อมล้ำกันอยู่ กล่าวคือ แม้ว่าขงจื๊อจะได้กำหนด “หน้าที่” ของ “นาม” ต่าง ๆ เอาไว้ แต่ถึงที่สุดของการแสดงออกตามจารีตประเพณีจีนแล้ว ฐานะหลักหรือความเป็นองค์ประธาน (subject) มักจะปรากฏว่า ไปตกอยู่กับผู้ซึ่งมีตำแหน่งที่เหนือกว่า “นาม” ที่เป็น พ่อ แม่ พี่ ครูอาจารย์ สามิ

ชนชั้นปกครอง เป็นต้น ในขณะที่ผู้ซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ด้อยกว่า (ในความสัมพันธ์เดียวกัน) คือ บุตร น้อง ศิษย์ ภรรยา ราษฎร จะอยู่ในฐานะรอง (object) ด้วยเหตุนี้ นัยที่ปรากฏออกมาจึงเป็นว่าผู้อยู่ในฐานะรอง “ขึ้นต่อ” ผู้อยู่ในฐานะหลักแทบจะโดยคชฎ การแสดงออกเชิงวัฒนธรรมตามกรอบจารีตประเพณีดังกล่าวนี้เอง ที่ได้นำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ลักษณะของเชื้อ ด้วยลักษณะการและแง่มุมต่าง ๆ เช่น การมองว่าลักษณะของเชื้อมีความโน้มเอียงที่จะสอนให้คนยอมจำนน หรือยอมรับต่ออำนาจที่เหนือกว่า และเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับการดำรงอยู่ของอำนาจนิยมในทุกระดับชั้นของสังคม เป็นต้น³¹

ทัศนะจากข้อวิพากษ์วิจารณ์ไม่ว่าที่เกี่ยวกับการยอมจำนนของผู้ที่อยู่ในฐานะรองก็ดี หรือการนำไปสู่การใช้อำนาจนิยมของผู้ซึ่งอยู่ในฐานะหลักก็ดี ล้วนผ่านสิ่งซึ่งเป็น “หน้าที่” ที่ต้องปฏิบัติของ “นาม” และรวมสรุปเป็นความตระหนักในสภาวะของสิ่งที่เรียกว่า “ความเที่ยงแห่งนาม” ดังนั้น ถ้าหากสมมติฐานต่อไปนี้ไม่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงแล้วใช้วิธีการที่จะกล่าวว่า : แท้จริงแล้วในมิติของแนวความคิดสมัยใหม่ ณ จากที่ซึ่งลักษณะของเชื้อยังดำรงอยู่ในกระบวนการทางวัฒนธรรมของสังคมจีนนี้ ดูเหมือนว่า หน้าที่นิยม (Functionalist) น่าจะเป็นแนวความคิดที่สอดคล้องต่อการอธิบายในมิติที่ร่วมสมัยไม่น้อย³² และด้วย

31. การอธิบายสาระบางประการของลักษณะของเชื้อในที่นี้ข้าพเจ้าได้ศึกษาจากหนังสืออันเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมด ดังนี้:

สุวรรณผา สถาอนันท์, “สองมโนทัศน์คนในปรัชญาจีน: ของเชื้อและเหล่าเชื้อ” และ “ค่ายกลแห่งความหมายกับปรัชญาการเมืองคัมภีร์ของเชื้อ”, *มนุษย์ทัศน์ในปรัชญาตะวันออก*, สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ.2533, หน้า 9-26 และ 47-68 (ตามลำดับ), “ข้อเสนอเบื้องต้นว่าด้วยปรัชญา ประวัติศาสตร์ในทัศนะของเชื้อ”, *เอเชียปริทัศน์*, ปีที่ 11 ฉบับที่ 1, ม.ค.-เม.ย.2533, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, หน้า 82-88

หลิวเจียงจือ (เขียน), *ชีวประวัติของเชื้อ*, ลิน วิกาวสุ (แปล), สำนักพิมพ์สุภาพใจ, พ.ศ.2531,

ล.เสถียรสุด, *คัมภีร์ของเชื้อ*, สำนักพิมพ์ ก.ไค้, พ.ศ.2533

เขียน อีระวิทย์, *อ้างแล้ว*, หน้า 13-19

การเมืองและการปกครองของสาธารณรัฐประชาชนจีน, สำนักพิมพ์กราฟิควอร์ค, พ.ศ.2519, หน้า 69-70 และ 183-188

จักรสมุลาญ์ กบิลสิงห์, “ของเชื้อ: คำสอนทางปรัชญา-ศาสนา” *วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษ*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2532, สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษ ม.ธรรมศาสตร์, หน้า 5-12

Paul Lim, “Confucianism and Singapore”, *Asian Review 1990*, (Vol.4) Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, pp. 130-162

32. Paul Lim, *Ibid.*, pp.150 แม้นิโบทความของ Paul Lim เรื่องดังกล่าวจะได้กล่าวถึงความสอดคล้องต้องกัน (harmony) ระหว่าง Functionalism กับลักษณะของเชื้อก็ตาม แต่ก็เป็นประเด็นเดียวที่ข้าพเจ้าเห็นสอดคล้องด้วย โดยไม่ได้รวมถึง ประเด็นหลักที่ Paul Lim ได้ปกป้องลักษณะของเชื้อที่ถูกละทิ้งในแง่ลบจากนักคิดนักวิชาการตะวันตกบทความของ Paul Lim ชิ้นนี้ได้กล่าวถึง ความเหมาะสมของการใช้ลักษณะของเชื้อต่อการเมือง การปกครองของสิงคโปร์ สำหรับประเด็นซึ่งข้าพเจ้าเห็นตรงกันข้ามกับ Paul Lim ก็คือ หรือ การพิจารณาลักษณะของเชื้อในมิติที่ลึกซึ้งไปกว่าที่เสนอในที่นี้ก็คือ เป็นประเด็นหนึ่งของการศึกษาพิจารณาในงานวิจัย เรื่อง “การกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียของสิงคโปร์” อันเป็นงานวิจัยของสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ ซึ่งทำร่วมกับผศ.ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ สำหรับผู้สนใจนิยามและ/หรือ แนวความคิดเกี่ยวกับหน้าที่นิยม หรือ Functionalism สามารถศึกษาได้จากสัญญา สัญญาวิวัฒน์, *ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหา และแนวการใช้เบื้องต้น*, (ไม่ระบุผู้จัดพิมพ์), พฤศจิกายน 2533, หน้า 41-89 และ 320-321 หรือ ฯลฯ

และไม่ศึกษาก็เป็นหินยาน” ความแตกต่างระหว่างนิกายทั้งสองนี้ถือเป็นผลพวงของความขัดแย้งเกี่ยวกับทัศนะที่มีต่อพระธรรมวินัยในศาสนาพุทธ โดยเนื้อหาสาระที่สำคัญอยู่ตรงที่ นิกายมหายาน มีทฤษฎีบางอย่างให้อิสระภาพมากกว่าฝ่ายปัญญาเดิม อีกทั้งมีทัศนคติที่เป็นเสรีมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ นิกายนี้จึงมีลักษณะพิเศษบางประการที่พอแยกสังเกตได้ คือ หนึ่ง ไม่ค่อยเคร่งในการตีความพระวินัย สอง ไม่ค่อยแยกตัวเด็ดขาดกับฆราวาส สาม เห็นว่าผู้หญิงก็มีโอกาสในการเจริญธรรมมากกว่านิกายอื่น สี่ นิกายมหาสังฆิกะ (คือนิกายอันเป็นที่มาของมหายาน) หรือนิกายมหายานยอมรับคัมภีร์ที่รจนาขึ้นในสมัยหลังว่าเป็นของแท้ได้ง่ายกว่าด้วย ห้า แยกเอาความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธออกจากพระพุทธองค์ที่มีจริงในประวัติศาสตร์ ทำให้ไม่จำเป็นต้องยึดถือแต่เฉพาะสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสไว้จริง ๆ เท่านั้น จากลักษณะพิเศษ พอสังเกตนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า ความมีอิสระหรือเสรีของนิกายนี้ แท้จริงแล้วก็คืออิสระหรือเสรีต่อการบรรลุสู่รอดผลหรือนิพพาน ซึ่งทุกคนทุกเพศสามารถบรรลุได้ในชาตินี้ หรือไม่ก็สามารถแสวงหาได้ในชาตินี้ จึงไม่แปลกที่นิกายมหายานมีนิทาน ตำนาน หรือแม้แต่ศัพท์แสงเป็นของตัวเอง เช่น นิทาน หรือตำนานเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ที่เรามักจะได้ยินอยู่เสมอ (เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หรือ พระโพธิสัตว์กวนอิม เป็นต้น)³⁴ จากแก่นสาระที่กล่าวมาเกี่ยวกับมหายานนี้ ย่อมจะเห็นได้ถึงความแตกต่างที่ผิดแผกไปจากหินยานได้อย่างชัดเจน และบนพื้นฐานที่แตกต่างกันนี้เองที่ได้ทำให้รูปวัฒนธรรมของศาสนาพุทธในลังกา พม่า เขมร และสยาม ซึ่งนับถือฝ่ายหินยาน แตกต่างกับจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และทิเบต ซึ่งนับถือฝ่ายมหายาน

จากแหล่งที่มาของระบบความคิดความเชื่อ 3 ทางของวัฒนธรรมจีนในที่นี้ แม้ไม่อาจให้รายละเอียดครอบคลุมไปยังแหล่งที่มาทางอื่น ๆ แต่เฉพาะระบบความคิดความเชื่อดังกล่าวนับเป็นเนื้อหาสำคัญที่สุดที่ได้หล่อหลอมให้จีนมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง แนวความคิดทั้งสามนี้ เมื่อได้ปรากฏในแผ่นดินจีนนั้น ไซ้จะพบกับความราบรื่นของการแพร่กระจายเพื่อให้เกิดการยอมรับไม่ แท้ที่จริงแล้ว การยอมรับความคิดทั้งสามเข้าไปอยู่ในสารบบหนึ่งของสังคมจีนนั้นได้เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ฮั่น (คือ 206 ก่อนค.ศ.-ค.ศ.220) อันเป็นระยะเวลาที่จีนได้เข้าสู่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปแล้ว อย่างไรก็ตาม การที่ชนชั้นนำทางอำนาจของจีนได้เปิดที่ทางให้กับแนวความคิดทั้งสามได้ดำรงอยู่ในสังคมจีนภายหลังที่ช่วงห่างของระยะเวลาถึง 2-3 ร้อยปีนับแต่ที่ได้เกิดแนวคิดดังกล่าวขึ้น (หมายถึง ลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋า) ได้ทำให้มีการปรับเปลี่ยนสาระของแนวความคิดดังกล่าวไปด้วย และนับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น พัฒนาการต่าง ๆ ของวัฒนธรรมจีนบนพื้นฐานของระบบคิด

34. สรุปลงมาจาก เอ็ดเวิร์ด คอนซ์ (เขียน), *พุทธศาสนา : สาระและพัฒนาการ*, นิธิ เอียวศรีวงศ์ แปล, พิมพ์โดย วารสารบ้านและสวน และแพรว, กรกฎาคม 2530, หน้า 165-172

ความเชื่อที่สะท้อนออกมาเป็นรูปการณัจิตสำนึกก็มีความเปลี่ยนแปลงและซับซ้อนมากขึ้น ครอบคลุมถึงปัจจุบัน และควรกล่าวด้วยว่า ท่ามกลางการผสมผสานบนพื้นฐานระบบคิดทั้ง สามจนทำให้วัฒนธรรมจีนมี “บุคลิกภาพ” เป็นของตนเองนี้ ดูเหมือนลัทธิขงจื๊อจะมี อิทธิพลมากที่สุด (นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การอธิบายระบบคิดของขงจื๊อในที่นี้ยาวกว่า ระบบคิดของเต๋าและพุทธ) และจากการผสมผสานท่ามกลางพัฒนาการอันยาวนานนับพันปีนี้ ระบบคิดและความเชื่อดังกล่าวก็ได้สะท้อนลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมจีนบางประการออกมา

2. ข้อสังเกตบางประการต่อปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญากับรูปการณัจิตสำนึกในวัฒนธรรมจีน

จากพื้นฐานแนวความคิดของลัทธิขงจื๊อ ลัทธิเต๋าและพุทธมหายาน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมจีนนี้ ลัทธิขงจื๊อและลัทธิเต๋า ซึ่งมีกำเนิดขึ้นในสมัยราชวงศ์โจว ได้รับการยอมรับจากชนชั้นนำทางอำนาจพร้อมกันกับการยอมรับพุทธมหายานในภายหลัง พัฒนาการของชนชั้นนำจีนทั้งสมัยราชวงศ์ฮั่นและราชวงศ์ต่อมานับแต่นี้ไปก็คือ ความพยายามใช้ปรัชยาดังกล่าวมาสนองตอบต่อเสถียรภาพทางการเมืองการปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จีน ด้วยเหตุนี้ การแปรเปลี่ยนคำอธิบายของปรัชญาทั้งสาม ดังกล่าวด้านหนึ่งจึงสะท้อนออกมาเป็นวัฒนธรรมจีน ซึ่งทำให้ต้องแยกการพิจารณาเชิงปรัชญาออกจากรูปการณัจิตสำนึกซึ่งเป็นเรื่องของปรากฏการณ์ แม้จะเป็นสิ่งที่กระทำได้ไม่ ย่างนัย แต่การทดลองเสนอในที่นี้จะพยายามกระทำเพื่อชี้ให้เห็นถึงบางด้านของลักษณะ พิเศษในวัฒนธรรมจีน

ดังที่ได้กล่าวผ่านไปแล้วว่า ลัทธิขงจื๊อนั้นโดยการแสดงออกแล้ว จะเป็นไปบน พื้นฐานที่มีมาตรฐานที่แน่นอนของตนเอง โดยเฉพาะในเรื่องจริยธรรม แต่สิ่งซึ่งขงจื๊อไม่เคย ละเลยก็คือ เรื่องของพิธีกรรม ปรากฏการณ์เช่นนี้ของลัทธิขงจื๊อจึงแตกต่างไปจากลัทธิเต๋า ซึ่งมีลักษณะ “นามธรรม” สูง ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกที่ลัทธิเต๋าจึงง่ายต่อการปรับเปลี่ยนเพื่อ ให้เกิดการง่ายต่อการยอมรับ

การเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ฮั่น เมื่อมีการนำสิ่งซึ่งเป็น “นามธรรม” ของลัทธิเต๋ามาทำให้เป็น “รูปธรรม” โดยผ่านสิ่งที่เป็นวาทมนต์คาถาหรือไสยศาสตร์ด้วยวิธีการส่งผ่านเช่นนี้ เต๋าจึงเปลี่ยนจากลัทธิความเชื่อเชิงปรัชญามาเป็นอีก ศาสนาหนึ่ง ดังนั้น ความจำเป็นในเชิงโครงสร้างจึงเกิดขึ้น และเป็นเหตุทำให้ศาสนาเต๋ามี ประมุขทางศาสนาของตน และนำไปสู่การสร้างเทพเจ้าระดับต่างๆ ของศาสนาเพื่อเป็น เสมือนตัวแทนในด้านต่างๆ ของความดี ที่สามารถบันดาลผลสำเร็จให้กับผู้กราบไหว้บูชา การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของศาสนาเต๋า ตามที่กล่าวมานี้ ไม่ได้จำกัดขอบเขตอันคับ แคบสำหรับสังคมจีนอีกต่อไป และด้วยเหตุที่ “นามธรรม” ของศาสนาเต๋าดูกปรับเปลี่ยนให้เป็น “รูปธรรม” อันหลากหลาย จึงทำให้พฤติกรรมเกี่ยวกับความเชื่อของศาสนานี้มีความยืดหยุ่นค่อนข้างสูง กล่าวคือ ในขณะที่ความเชื่อถือที่มีต่อ “เทพ” องค์ใดในพื้นที่ใดก็ตามได้

ดำรงอยู่นั้น ความนับถือศรัทธาต่อเทพองค์นั้นย่อมเป็นไปตามครรลองที่ถูกวางไว้ แต่ขณะเดียวกัน เมื่อระยะเวลาผ่านไป หากการดำรงอยู่ของเทพ “ชั้นประธาน” องค์นั้นไม่อาจเปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้นับถือศรัทธาให้ดีขึ้นได้พร้อมกับเกิดเทพ “องค์ใหม่” ขึ้นมาเทพ “องค์เดิม” ก็จะถูกแทนที่ด้วยเทพ “องค์ใหม่” และกลายเป็นเทพ “ชั้นรอง” ของศาลเจ้าไปด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกที่เราจะพบเห็นว่าตามศาลเจ้าหลายแห่งในเมืองไทย (ปัจจุบัน) เทพมาชั้นประธานในศาลเจ้าอาจจะถูกลด “ฐานะ” ให้ผู้คนเคารพบูชาอยู่หลังศาลเจ้า ในเวลาใดก็ได้เมื่อความเชื่อถือศรัทธาเจือจางลงไป³⁵ ขณะเดียวกัน ปรากฏการณ์ของเทพชั้นประธานในศาลเจ้าแห่งหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นเทพชั้นรองในอีกศาลเจ้าหนึ่งก็เป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปเช่นกัน

แม้การเปลี่ยนเทพของชาวจีนจะสามารถกระทำได้ตามเงื่อนไขดังกล่าวก็ตาม แต่มักจะไม่ค่อยพบเห็นได้โดยง่าย ส่วนใหญ่แล้วความนับถือศรัทธาจะดำรงอยู่ด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน และเป็นเวลาที่ค่อนข้างจะแน่นอน แต่ประเด็นสำคัญของการเปลี่ยนความนับถือศรัทธาที่มีต่อเทพในที่นี้ ก็คือ ปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญาเดิมที่สามารถพิจารณาผ่านผู้นับถือศรัทธาต่อเทพ สำหรับความนับถือศรัทธาเทพของชาวจีนโดยทั่วไปแล้ว อาจจะเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยาก โดยเฉพาะในแง่ของมาตรฐานทางจริยธรรมของขงจื๊อ เนื่องจากขงจื๊อเองก็เป็นผู้สนับสนุนเรื่องของพิธีกรรมในฐานะที่พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงออกและสืบทอดทางด้านจริยธรรม ดังนั้น ความนับถือศรัทธาโดยผ่านพิธีกรรมตามความหมายนี้ จึงเหมือนกับ การแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ซึ่งในที่นี้ก็คือ เทพ นั่นเอง แต่เนื่องจากขงจื๊อไม่ได้กำหนดองค์เทพอย่างเป็นระบบ การปรับเปลี่ยนของลัทธิเต๋าไปสู่ความเชื่อในเรื่องเทพ จึงได้เข้ามาเป็นเสมือนตัวแทนในการแสดงออกทางด้านจริยธรรมตามมาตรฐานของขงจื๊อได้อย่างลงตัว

ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นเอกภาพระหว่างลัทธิขงจื๊อกับลัทธิเต๋า (ภายหลังการปรับเปลี่ยนนับแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น) ดังกล่าวนี้อาจนับได้ว่า พุทธมหายานมีส่วนเกี่ยวข้องไม่น้อย การเชื่อมต่ीलัทธิทั้งสองในที่นี้ไม่ได้หมายความถึงการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในลัทธิทั้งสองของพุทธมหายาน หากแต่อยู่ที่แก่นสาระที่อิสระทางด้านพระธรรมวินัยของพุทธมหายานเอง แก่นสาระในลักษณะนี้จึงไม่พันนาการความนับถือศรัทธาทางด้านอื่นของชาวจีน ถึงแม้ว่าจะมีการแยก “ศาสนสถาน” ของพุทธมหายานออกมาเป็น “วัด” และของลัทธิหรือศาสนาเต๋าออกมาเป็น “ศาลเจ้า” ก็ตาม ด้วยลักษณะที่เชื่อมต่ीलัทธิขงจื๊อ และลัทธิเต๋าของพุทธมหายานนี้เอง ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นเอกภาพของ 3 ปรัชญา 3 ระบบคิดนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพ

35. อานรายละเอียดยุคใน พรพรรณ จันทโรนานนท์, “ปูนเกล้า : เทพท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทย แพร่หลายมากที่สุด” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ 4 กุมภาพันธ์ 2533, หน้า 62-74

ที่ขัดแย้งกัน 2 ภาพ คือ ระหว่างภาพหนึ่งซึ่งเป็นภาพที่เต็มไปด้วยกรอบ กฎเกณฑ์ตลอดไป จนมาตรฐานของจารีตต่าง ๆ กับอีกภาพหนึ่งเป็นภาพที่มีความอิสระ และยืดหยุ่นสูง กรณีความนับถือศรัทธาในเทพกิติ หรือการเปลี่ยนความนับถือศรัทธาจากเทพองค์หนึ่งมาเป็นเทพอีกองค์หนึ่งกิติ นับเป็นตัวอย่างที่สะท้อนภาพทั้งสองได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่ชาวจีนเชื่อถือในเทพองค์หนึ่ง พิธีกรรมการเซ่นไหว้จะถูกประกอบขึ้นด้วยความนับถือศรัทธา และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเทพองค์ใหม่ที่กลายเป็นเทพชั้นประธานก็จะได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับเทพองค์เดิม แต่สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ เทพองค์เดิมถึงแม้จะกลายเป็นเทพชั้นรองไปแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ความนับถือศรัทธาจะสลายหายไป สิ่งนี้ยังคงดำรงอยู่ เป็นอยู่แต่ว่า ขนาดของพิธีกรรมจะถูกลดลงไปจากเดิมเท่านั้น

การแสดงในทางพิธีกรรมบนพื้นฐานความคิด ความเชื่อดังกล่าว แท้ที่จริงแล้วเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ และขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงออกที่หวังผลในทางที่จะเอื้อต่อผลประโยชน์ของปัจเจกชนในสังคมจีน (อย่างน้อยก็ในด้านจิตใจ) แต่การแสดงออกภายใต้โลกทรรศน์เดียวกันนี้ ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อการแสดงออกจากระพฤติกรรมที่เป็นจริง ในทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมจีนเองไปได้ รูปการณ์จิตสำนึกที่สำคัญรูปการหนึ่งจากประเพณีที่สังคมจีนสะท้อนให้เห็นและน่าที่จะสามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ในที่นี้ก็คือ วัฒนธรรมจิ้มก้อง (หรือ จิ้นก้งในภาษาจีนกลาง)

จิ้มก้องเป็นวัฒนธรรมหนึ่งของสังคมจีน เป็นวัฒนธรรมที่บุคคลหนึ่งหรือฝ่ายหนึ่ง “เข้าหา” อีกบุคคลหนึ่งหรืออีกฝ่ายหนึ่ง การเข้าหาโดยส่วนใหญ่ของวัฒนธรรมแบบนี้ มักจะมีสิ่ง “กำนัล” มอบให้กับผู้ที่ตน “เข้าหา” ด้วย การ “เข้าหา” ในวัฒนธรรมจิ้มก้องมักจะมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง ซึ่งผูกพันกับผลประโยชน์เฉพาะหน้า และ/หรือ ระยะยาวระหว่าง “ผู้เข้าหา” กับ “ผู้ถูกเข้าหา” ขณะเดียวกันการ “เข้าหา” พร้อมกับของ “กำนัล” นี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องสิ้นสุดลงไปพร้อมกับวัตถุประสงค์ที่บรรลุเสมอไป (และนี่ก็คือ นัยที่แตกต่างกันระหว่างวัฒนธรรมจิ้มก้องกับวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แบบเก่าของสังคมไทย)³⁶ เท่า ๆ กับที่ “ผู้ถูกเข้าหา” อาจจะถูกเปลี่ยนเป็นบุคคลใหม่หรือฝ่ายใหม่ไปเมื่อใดก็ได้เมื่อวัตถุประสงค์ของการ “เข้าหา” เริ่มไม่บรรลุผล (หรือบรรลุผลแต่น้อย) แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า “ผู้ถูกเข้าหา” เดิมจะไม่ได้รับการจิ้มก้องต่อเสมอไปเพียงแค่ “ขนาด” ของการจิ้มก้องอาจจะเล็กลงกว่าเดิมเท่านั้น

เนื่องจากวัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นเรื่องธรรมดาที่สามารถเกิดขึ้นได้เสมอ วัฒนธรรมจิ้มก้องจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอันปกติ

36. ดูความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ได้ในสมเกียรติ วันทะนะ และคณะ, “บันทึกการอภิปรายเรื่อง การใช้ Patron-Client Model ในการศึกษาสังคมไทย”, เอกสารวิชาการหมายเลข 46, สถาบันไทยคดีศึกษา มธ., ธันวาคม 2524.

ของจีนไปด้วย ด้วยเหตุนี้ พื้นฐานหรือเบื้องหลังแนวความคิดของวัฒนธรรมจิ้งก่อง จึงสะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาทางด้านจริยธรรมของลัทธิขงจื้อกับการรักษาสมดุลในปฏิสัมพันธ์ของลัทธิเต๋าได้เป็นอย่างดี และเป็นรูปธรรมทางเศรษฐกิจการเมืองที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้กับรูปธรรมทางสังคมในเรื่องของการแสดงออกซึ่งความคิดความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการนับถือศรัทธาในเรื่องเทพ เช่น การเปรียบเทียบระหว่างการนับถือศรัทธาต่อเทพกับการเคารพบนบอบต่อผู้ใหญ่ การถวายของเซ่นไหว้กับการมอบของกำนัลทั้งก่อนและหลังการเข้าแสดงความเคารพต่อเทพหรือผู้อุปถัมภ์ การเปลี่ยนเทพในฐานะ “ประธาน” กับการเปลี่ยนผู้อุปถัมภ์ใหม่ เป็นต้น

การยกตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรมพิธีกรรมกับวัฒนธรรมจิ้งก่อง อาจจะช่วยต่อการถูกมองว่าเป็นการเลือกหรือ “ลาก” เข้าหาอย่างตามใจ แต่ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า การพิจารณาดังกล่าว เป็นเพียงข้อสังเกตที่มีต่อวัฒนธรรมจีนที่ถูกสืบทอดมายาวนาน และยังคงมีการประพฤติปฏิบัติกันมาอย่างเด่นชัด แม้กระทั่งทุกวันนี้ และประเด็นที่สำคัญในที่นี่ก็คือ ประการแรก ตัวอย่างเปรียบเทียบนี้จะเห็นได้ชัดจากกรณีตัวอย่างของวัฒนธรรมจีนทั้งในระดับจุลภาค (วัฒนธรรมพิธีกรรม) และระดับมหภาค (วัฒนธรรมจิ้งก่อง) ที่สอดคล้องกันบนพื้นฐานปฏิสัมพันธ์ของความคิดความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋าและพุทธมหายาน ประการที่สอง ในท่ามกลางกรณีตัวอย่างทางวัฒนธรรมอีกมากมายนี้ วัฒนธรรมจิ้งก่อง นับเป็นตัวอย่างที่สำคัญและเด่นชัดมากสำหรับปฏิบัติการทางสังคม และได้ตกผลึกกลายเป็นจารีตแม้แต่ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสืบแต่อดีตเรื่อยมา แม้กระทั่งการเข้ามาสยามของชาวจีนโพ้นทะเลในอดีต วัฒนธรรมจิ้งก่องก็เป็นหนึ่งในหลายวัฒนธรรมที่ถูก “นำเข้า” และมีบทบาทอยู่ในปฏิสัมพันธ์กับสังคมสยามอยู่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบกับตัวอย่างวัฒนธรรมจีนอื่นๆ และดูเหมือนว่าจะประสบผลในมิติทางเศรษฐกิจไม่น้อย

สำหรับตัวอย่างวัฒนธรรมจีนที่ไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้ แต่ก็ถูก “นำเข้า” สู่อสยามเช่นกันนั้น ส่วนใหญ่มักเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดหรือถือปฏิบัติอยู่ในสังคมหรือชุมชนจีน ตัวอย่างวัฒนธรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะปรากฏให้เห็นหรือให้สัมผัสได้เท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงศาสตร์หรือองค์ความรู้ที่น่าสนใจบางเรื่องด้วย เช่น ศาสตร์ในเรื่องฟงสุ่ย (หรือ ฮวงจุ้ย) อู่หาง (หรือ โหงวเฮ้ง)³⁷ เป็นต้น ศาสตร์ทั้งสองเป็นศาสตร์ที่ชาวจีนได้รับเชื่อ

37. ศาสตร์ทั้งสอง โดยเฉพาะฟงสุ่ย ได้มีการเผยแพร่ความหมายและความเข้าใจในรูปของสิ่งพิมพ์อยู่ไม่น้อยในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่จะถูกเขียนออกมาเป็นสิ่งพิมพ์ประเภท how to ดังนั้น การอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ จึงมักสะท้อนในเชิงประสบการณ์มากกว่าในเชิงเหตุผล เช่น เมื่ออธิบายถึงทำเลที่ตั้งบ้านเรือน ก็จะทำให้เห็นว่า ทำเลหรือภูมิประเทศลักษณะ “เช่นนี้” ควรหรือไม่ควรเป็นที่ตั้งของบ้านเรือน มากกว่าที่จะชี้ให้เห็นถึง เหตุผลว่า “ทำไม” อย่างไรก็ตาม ออกจะเป็นการยากต่อการที่อธิบายในเชิงเหตุผล เพราะสิ่งซึ่งแฝงอยู่ในศาสตร์นี้ส่วนหนึ่งคือ ประสบการณ์นับแต่โบราณ อันเป็นยุคสมัยที่การค้นหาความเป็นเหตุผลยังไม่เกิดขึ้น

และสืบทอดมาเป็นเวลานานนับพันปี วัฒนธรรมต่าง ๆ ของจีนทั้งที่ได้กล่าวผ่านมาหรือไม่ ได้กล่าวถึงในที่นี้ ล้วนเป็นวัฒนธรรมที่ถูกพัฒนาในช่วงรอยต่อของยุคสมัยสองยุคคือ ยุคสมัยที่ปรัชญาความคิดในจีนได้เกิดขึ้นพร้อมกับการถูกปฏิเสธและต่อต้าน (ราชวงศ์โจว และจีน) ต่อกับยุคสมัยที่ยอมรับในปรัชญา พร้อมกับพัฒนาปรับเปลี่ยนเรื่อยมา และด้วยปฏิสัมพันธ์ของปรัชญาทั้งสาม (คือ ขงจื๊อ เต๋า และพุทธมหายาน) ที่มีต่อกันและกัน จึงได้ตกผลึกเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ร่วม และลักษณะเฉพาะ การยอมรับปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวเริ่มชัดเจนในสมัยราชวงศ์หยวน (ค.ศ.1271-1368) และในสมัยราชวงศ์หมิง (ค.ศ.1368-1661) ได้มีการสร้างศาลที่บ่งบอกถึงปฏิสัมพันธ์นี้ขึ้นเรียกว่า " ซานเจี้ยวถั่ง" ซึ่งหมายถึง ศาลที่สร้างขึ้นจากคำสอนของ 3 ระบบคิดหรือลัทธิหรือศาสนา³⁸

ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว ได้แสดงบทบาทอยู่ในวัฒนธรรมจีนตั้งแต่ระดับสูงจนถึงระดับล่างของโครงสร้างทางสังคมของจีน เศรษฐกิจการเมืองจีนตลอดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ล้วนไหลวนอยู่ท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมเดียวกันนี้ แต่โดยที่จีนเป็นรัฐที่มีความกว้างใหญ่ไพศาลพอ ๆ กับจำนวนประชากรที่มากมายมหาศาล วัฒนธรรมจีนจึงถูกสะท้อนให้เห็นด้วยความหลากหลายตามสภาพความเป็นจริงของแต่ละพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าพื้นฐานวัฒนธรรมจีนจะไม่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่หรือท้องถิ่น แต่สิ่งสะท้อนทางด้านรูป-การณัจิตสำนึกก็มักจะมี ความแตกต่างกันไป เช่น รูปการณัจิตสำนึกที่ปรากฏในภาคเหนือของจีนย่อมไม่จำเป็นที่จะต้องไปปรากฏหรือเหมือนกับรูปการณัจิตสำนึกที่ปรากฏในทางภาคใต้ของจีนเสมอไป เป็นต้น

ด้วยเหตุฉะนั้น ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีภูมิสำเนาเดิมอยู่ทางตอนใต้ของจีน จึงได้ "นำเข้า" รูปการณัจิตสำนึกเฉพาะถิ่นของตนมายังภูมิภาคแถบนี้ อันเป็นรูปการณัจิตสำนึกที่ถูกหล่อหลอมภายใต้พื้นฐานวัฒนธรรมที่มี 3 ความคิด 3 ความเชื่อของขงจื๊อ เต๋า และพุทธมหายานที่ทำปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างเป็นเอกภาพ จนเป็นรูปการณัจิตสำนึกที่มีเอกลักษณ์ หรือลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

“ซานซาน” กับวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเล

ออกจะเป็นเรื่องยากและค่อนข้างจะทำทายต่อการที่จะแยกวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลออกจากวัฒนธรรมจีนแผ่นดินใหญ่ให้เป็นระบบและระเบียบ โดยที่ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลได้สะท้อนตัวตนออกมาให้เห็นอย่างค่อนข้างจะเด่นชัด และแน่นอนว่าความแตกต่างที่ปรากฏให้เห็นนี้แยกไม่ออกจากพื้นฐานวัฒนธรรมจีนที่อยู่ในแหล่งเดิม แต่ภายในความแตกต่างนี้ ทำให้เราสามารถเห็นและพิจารณาได้ถึงลักษณะเฉพาะตนที่ไม่

38. พรพวรรณ จันทร์โรนันทน์, *อ้างแล้ว*, หน้า 65

เหมือนกับจีนแผ่นดินใหญ่และกับจีนโพ้นทะเลนอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจากการศึกษาพิจารณาสิ่งซึ่งพอจะเรียกขานถึงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลได้ในที่นี้ คือ “ซานซาน” (หรือ ซาซัว ในภาษาจีนแต้จิ๋ว)

คำว่า “ซานซาน” ในที่นี้ คำแรกแปลว่า สาม คำหลังแปลว่า ภูเขา รวมความแล้วแปลว่า “สามภู หรือภูเขาสามลูก” ซานซานคำนี้เป็นการตั้งคำว่า “ซาน” ที่อยู่ในคำสามคำออกมา คือ ตั้งซาน (หรือ ตั้งซัว) จั่วซาน (หรือจ้อซัว) และ อี้ซาน (หรือ หั่งซัว) แม้จะมีการกล่าวถึงคำทั้ง 3 นี้ไปบ้างแล้ว แต่ก็เป็นการอธิบายโดยสังเขป³⁹ ในที่นี้ จะอธิบายคำทั้ง 3 นี้จากน้อยที่แตกต่างกันออกไป

เริ่มจากคำว่า ซาน ที่แปลว่า ภูเขา ซึ่งถูกสมมติขึ้นอย่างจงใจในอันที่จะหมายถึงถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มากด้วยภูเขาของประเทศจีนเอง ภูเขาของจีนจึงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวจีนไปโดยปริยาย ชาวจีนมักเปรียบเทียบภูเขาไปในด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่บางสังคมได้กระทำ เนื่องจากภูเขาเป็นอุปสรรคไม่น้อยต่อวิถีทางเศรษฐกิจของชาวจีน ชาวจีนจึงถูกผลักดันให้ต้องรวมตัวกันอยู่ในพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการเกษตรกรรมมากกว่าการอยู่ในพื้นที่ที่เป็นภูเขา มีบ้างที่การหลีกเลี่ยงเป็นสิ่งที่เกินวิสัยสำหรับบางคนบางกลุ่ม เราจึงสามารถเห็นการใช้ชีวิตอยู่บนภูเขาของชาวจีนอีกจำนวนหนึ่ง การเป็นอุปสรรคต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจการเมืองของภูเขา เป็นคนละเรื่องกับทัศนคติของชาวจีนที่มีต่อภูเขา ความเปรียบเทียบหลายแห่งหลายประโยคของจีนที่เกี่ยวกับภูเขา จึงไม่จำเป็นที่จะต้องสะท้อนความหมายในแง่ลบ และในบางกรณีก็ให้คุณค่ากับภูเขาด้วยซ้ำไป เช่นที่เราสามารถได้ยินอยู่เสมอเกี่ยวกับคำว่า “ยืนบนภูดูเสือกัดกัน” หรือ “ความตายที่หนักแน่นตั้งขุนเขา” คุณค่าที่อันองนี้ยังปรากฏให้เห็นในความหมายที่แสดงถึงความมั่นคง ความมีฐานะ ความยิ่งใหญ่ หรือ ความสำเร็จอยู่เสมอ โกลยิ่งไปกว่านั้น ชาวจีนยังเคยสมมติถึงการเป็นที่พักพิงของบรรดาเทพทั้งหลาย ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องฟงสุ่ยที่มักจะมีภูเขา มาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ ด้วยเหตุที่ภูเขาได้สอดสนิทธิเข้าไปอยู่ในเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของสังคมจีนเช่นนี้ ภูเขาหรือซานจึงถูกเอ่ยอ้างหรือถูกแทนที่ความเป็นจีนไปด้วยความหมายที่ชาวจีนด้วยกันฟังเข้าใจกันได้ และเมื่อคำว่า ซานต้องเข้าไปรวมกับคำต่าง ๆ (อย่างเช่นคำ 3 คำที่จะได้กล่าวต่อไป) แล้ว ก็จะเป็นที่เข้าใจได้ถึงความหมายหรือนัยที่พยายามจะบอกถึงความ เป็นจีน โดยมีซานหรือภูเขาเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

คำแรกในที่นี้คือคำว่า “ตั้งซาน” หรือ “ตั้งซัว” โดยทั่วไปของคำๆ นี้ หมายถึงประเทศจีน กล่าวกันว่า ที่มาของคำๆ นี้ มาจากการเรียกรัฐจีนในสมัยราชวงศ์ถัง โดย

39. เช่นใน สุภางศ์ จันทวานิช, “ถิ่นกำเนิดชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทย”, *ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่เจาซัน สมัยที่หนึ่ง (2310-2393)*, หน้า 17

ชาวเกาหลีที่เดินทางไปสัมพันธ์กับจีน โดยเมื่อถึงชายฝั่งจีนก็จะเห็นภูเขา จึงเรียกจีนว่า ดั่ง-ซาน ซึ่งก็คือ ภูเขาแห่งราชวงศ์ดังนั่นเอง⁴⁰ การเรียกจีน (หรือจีนเรียกตัวเอง) ว่า ดั่งซานนี้ แม้ชาวจีนทั่วไปจะเข้าใจความหมายก็ตาม แต่ไม่ได้เรียกตัวเองว่า ดั่งเหียน (คนดัง ซึ่งหมายถึง คนจีนหรือชาวจีน) เสมอไปเช่นกัน⁴¹ ดังนั้น การที่ชาวจีนทางใต้ ซึ่งต่อมาคือ ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือในสยาม โดยเฉพาะจีนแต้จิ๋ว ซึ่งเรียกชื่อมาตุภูมิของตนเองว่า ดั่งซาน จึงย่อมมีความเป็นมา

กล่าวกันว่า ชาวจีนตอนใต้เหล่านี้แต่เดิมมีภูมิลำเนาอยู่ในมณฑลเหอหนาน ตรงบริเวณลุ่มแม่น้ำเหลือง (ฮวงโห) และผ่านวิกฤติการณ์ทางการเมืองเรื่อยมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉิน จนถึงปลายสมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ.618-ค.ศ.907) จึงได้อพยพหนีภัยการเมืองผ่านทางมณฑลอันฮุย เจียงซีแล้วเข้ามาทางตอนใต้ของมณฑลชกเกี้ยน แล้วเดินทางต่อถึงเกาะไต้หวัน เจาโจวและเกาะไหหลำ⁴² การที่ชาวจีนกลุ่มนี้หนีภัยการเมืองตั้งแต่ช่วงปลายราชวงศ์ถัง อันเป็นยุคซึ่งศิลปวัฒนธรรมของจีนรุ่งเรืองสมัยหนึ่ง จึงได้ติดเอาคำเรียกอาณาจักรเดิมที่ว่า ดั่งซาน มายังดินแดนแห่งใหม่ทางตอนใต้ของจีนตราบนานปัจจุบัน ด้วยเหตุจากความเป็นมาดังกล่าวนี้ ดั่งซาน จึงเป็นคำแสดงฐานะทางเชื้อชาติของชาวจีนเฉพาะพื้นที่ไปโดยปริยาย และโดยที่ไม่ได้ตั้งใจ ดั่งซานคำนี้ก็ได้อาปรากอยู่ในสยาม จนเป็นเสมือนตัวแทนทางวัฒนธรรมจีนในอีกรูปแบบซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตน

คำต่อมาคือ คำว่า “จ้าวซาน” (หรือจ้อฮ้วนในภาษาแต้จิ๋ว) หรือที่คุ้นหูในปัจจุบันคือ “เจ้าสัว” คำว่า จ้าว มีความหมายถึง นั่ง การนั่ง หรือที่สำหรับนั่ง เมื่อมาผนวกกับภูเขาหรือซาน จึงมีความหมายในทำนองที่ว่า ผู้ซึ่งนั่งอยู่บนภูเขา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตบนเสถียรภาพที่มั่นคงเปรียบเสมือนกับการนั่งอยู่บนภูเขานั้นเอง อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจรู้แน่นอนได้ว่า คำๆ นี้ เกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด แต่สำหรับในสยามแล้ว คำนี้ได้ปรากฏอยู่ในคำเรียกของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ที่มีต่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ต่อมาคือรัชกาลที่ 3) พระราชบุตรของพระองค์ โดยทรงตรัสเรียกว่า “เจ้าสัว”⁴³ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ (รัชกาลที่ 3) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ก็ได้กล่าวถึงผู้มีทรัพย์ที่ได้สร้างหรือปฏิสังขรณ์วัดวาอารามที่ใหญ่ๆ โดยเรียกรวมว่า “เจ้าและขุนนางเจ้าสัวราษฎรผู้มีทรัพย์”⁴⁴ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ทราบว่า จ้าวซาน ได้เป็นคำที่ใช้เรียก

40. ล. เสถียรสุด, *ประวัติวัฒนธรรมจีน*, สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, พ.ศ.2516, หน้า 168

41. คำต่าง ๆ ที่ใช้เรียกคนจีนหรือชาวจีนได้ในสวีเดน, *อ้างแล้ว*, หน้า 36

42. หวางเหมียนฉาง, *อ้างแล้ว*, หน้า 59

43. วราภรณ์ ทินานนท์, *การคำสำภาษไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522, หน้า 67

44. ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*, พระนคร, ศุภสภา, 2504(2), หน้า 172

ชาวจีนหรือใครอื่นที่มีฐานะดีมาเป็นเวลานาน และนัยที่ลึกไปกว่านี้ก็คือ จ้าวชานหรือเจ้าสัว ยังได้กลายเป็นคำที่เป็นเสมือนตัวแทนความไฝ่ฝันของผู้ด้อยฐานะ และได้พยายามที่จะดิ้นรนพยายามตนเองให้ประสบความสำเร็จตามความไฝ่ฝันนั้น ในภาวะอันแร้นแค้นที่เกิดขึ้นตามบริเวณตอนใต้ของจีนจนยากที่จะสร้างตนให้สำเร็จตามความไฝ่ฝันนี้ จ้าวชาน จึงได้กลายเป็นคำที่ชาวจีนแทบจะทุกคนได้นำติดตัวมายังสยาม แม้ยังไม่อาจจะรู้ว่าความไฝ่ฝันนั้นจะเป็นจริงหรือไม่ มากน้อยเพียงใด แต่โอกาสที่สยามได้เปิดให้กับชาวจีนเหล่านี้ย่อมมีมากกว่าภูมิภาคอื่นใดที่แผ่นดินใหญ่อย่างแน่นอน จ้าวชานหรือเจ้าสัว จึงเป็นคำที่มีพลังผลักดันต่อวิถีชีวิตของชาวจีนโพ้นทะเลอยู่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับภาวะความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในจีนแผ่นดินใหญ่ด้วยเหตุนี้คำว่า จ้าวชานหรือจ้อซัวจึงเป็นอีกคำหนึ่งที่ผูกติดอยู่กับจีนโพ้นทะเลแทบทุกคนเมื่อเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือแม้แต่สยาม อย่างน้อยที่สุดการผูกติดดังกล่าวมีเนื้อหาไม่แตกต่างไปจากวิถึประสงค์ที่แท้จริงของชาวจีนเหล่านี้เลย

ส่วนคำสุดท้ายคือ คำว่า "อี่ชาน" (หรือ ห้อซัวในภาษาจีนแต้จิ๋ว) อี่ คำแรกหมายถึง คุณธรรม หรือความเป็นธรรม และเมื่อมารวมกับคำว่า ชาน แล้วมีความหมายตามความเข้าใจทั่วไปว่า สุสานสาธารณะ การให้ความหมายของคำว่า อี่ชาน ในที่นี้จึงพอจะกล่าวได้ว่า บริเวณที่เป็นสุสานสาธารณะนั้น ย่อมหมายถึงบริเวณที่ซึ่งสามารถเอื้อต่อการแสดงออกซึ่งคุณธรรมของผู้ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ต่อผู้ล่วงลับที่ไม่มีฐานะดีพอที่จะซื้อทำเลขนาดใหญ่และมีฟงสุ่ยที่ดีไว้ฝังร่างที่ไว้วิญญาณ แต่พอมีฐานะที่จะซื้อที่ขนาดย่อมและมีโอกาสเลือกทำเลฟงสุ่ยได้บ้างไม่มากก็น้อย เพื่อฝังศพตามอัธยาศัย และเป็นไปโดยอยู่ร่วมกับศพอื่น ๆ บนผืนดินแผ่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ในด้านหนึ่ง สุสานสาธารณะจึงได้สะท้อนถึงฐานะที่แท้จริงของชาวจีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ไปในตัวด้วย อันเป็นฐานะที่ไม่อาจก้าวไปถึงการ "เจ้าสัว" และ/หรือมีฐานะดีขึ้นกว่าอยู่ในภูมิภาคอื่นใด แต่ไม่ถึงกับเป็น "เจ้าสัว" นั้นเอง อย่างไรก็ตาม สุสานสาธารณะนี้ย่อมต้องมีหลักประกันต่อความมั่นคงของหลุมศพอย่างเพียงพอที่จะไม่ถูกเบียดขับเมื่อยังไม่ถึงเวลาอันเหมาะสม ความเชื่อประการหนึ่งของพิธีกรรมฝังศพของจีนก็คือ ความไม่มั่นคงถาวรของหลุมฝังศพย่อมหมายถึงอนาคตที่ขาดความมั่นคงถาวรของบรรดาทายาทผู้สืบสกุล ด้วยเหตุนี้ การผสมคำว่า ภูเขา หรือชานเข้าไปในคำ ๆ นี้ จึงดูเหมาะสมเจาะกับทัศนคติพื้นฐานของชาวจีนที่มีต่อภูเขาอย่างพอดี และเมื่อพิจารณาจากศาสตร์ฟงสุ่ยหรือฮวงจุ้ยด้วยแล้ว ภูเขานับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเลือกที่ตั้งทำเลของศาสตร์นี้ ในหลายกรณี โดยเฉพาะทำเลเกี่ยวกับที่ตั้งของหลุมฝังศพด้วยแล้ว แทบจะไม่เคยหลีกเลี่ยงที่ตั้งอันสัมพันธ์กับภูเขาไปได้ แม้แต่การพิจารณาที่ตั้งทำเลของสุสานสาธารณะ หรือ อี่ชานก็ตาม ด้วยเหตุนี้ นัยประการหนึ่งของอี่ชาน จึงสะท้อนถึงความหมายที่ว่า สุสานสาธารณะในที่นี้ก็เปรียบเสมือนกับภูเขาสาธารณะที่ผู้ล่วงลับทุกคน สามารถมีส่วนร่วมในการใช้อย่างเสมอกันตามความเหมาะสมและเป็นธรรม

โดยปกติแล้ว วัฒนธรรมจีนรับไม่ได้กับการเผาศพ และความนิยมในการฝังศพ นั้นก็มีมาและดำรงอยู่นับเป็นพันปีแล้ว แม้แต่ขงจื้อเองยังได้นำเอาพิธีกรรมในการฝังศพมาอธิบายถึงคุณธรรมด้านความกตัญญูในปรัชญาของเขา ดังนั้น ในด้านหนึ่งการฝังศพของวัฒนธรรมจีนจึงมีความสำคัญมาก ผู้ซึ่งเสียชีวิตไปโดยไม่มีหลุมฝังศพจึงนับเป็นเรื่องน่าสมเพชและยากแก่การยอมรับ เพราะไม่เพียงเป็นการตายด้วยความยากจนเท่านั้น หากแต่การที่จะมีหลุมฝังศพเพื่อให้ผู้สืบทอดสกุลไว้เคารพสักการะยังไม่อาจเป็นไปได้ สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้ยากในสังคมจีน เว้นเสียแต่จะเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทำลายชีวิตผู้คนไปนับร้อยนับพันคน กรณีของ “ไต้ซงกง” ที่เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ.960-ค.ศ.1279) กับอุทกภัยที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เป็นตัวอย่างที่ดีในการอธิบาย “ศพไร้ญาติ” แต่ถึงที่สุดแล้วกรณีไต้ซงกง ไม่ได้หมายความว่า ผู้เสียชีวิตจะขาดการเอาใจใส่ หากแต่ผู้ดูแล “ศพไร้ญาติ” เป็นพระภิกษุ (คือไต้ซงกง) นั้นเอง และต่อมาได้พัฒนามาเป็นมูลนิธิอุปถัมภ์เด็กตั้งในสยาม⁴⁵ อย่างไรก็ตาม การสืบทอดกิจกรรมของไต้ซงกงนี้ได้เริ่มเกิดขึ้นที่เฉาโจว⁴⁶ และเมื่อกิจกรรมนี้ตกมาถึงสยามจึงเท่ากับได้ช่วยบรรเทาภาวะ “ศพไร้ญาติ” ให้มีสถานะที่ไม่สวนทางกับคติจีน สำหรับพิธีศพของจีนโพ้นทะเลในสยามเมื่อต้นรัตนโกสินทร์นั้น หากไม่ส่งศพกลับยังภูมิลำเนาเดิม (สำหรับผู้มีฐานะดี) หรือเผาตามประเพณีไทยแล้ว⁴⁷ จีนโพ้นทะเลเล็มก็จะเผาแล้วเก็บอัฐิธาตุใส่ไว้ในภาชนะที่คล้ายโดยขนาดย่อมเพื่อส่งกลับยังบ้านเกิดของผู้เสียชีวิต เพื่อให้ญาติพี่น้อง “ดูแล” ศพต่อไป

แม้ว่าจากหลักฐานเท่าที่ค้นพบจะบอกให้รู้ว่า จีนโพ้นทะเลเริ่มมีสุสานเป็นของตนเองในสยามเมื่อ ปีค.ศ.1884 และเมื่อถึงปีค.ศ.1900 กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลแยกตามภาษา 5 ภาษา ก็มีสุสานเป็นของตนเอง⁴⁸ ข้อมูลดังกล่าวนี้ ไม่ได้บอกว่า สุสานเหล่านี้ใช้คำว่า อีซานหรือไม่ แต่สำหรับการฝังศพตามปกติของผู้มีฐานะดีไม่ว่าจะในสยามหรือทั่วทั้งจีนแผ่นดินใหญ่นั้น ล้วนเรียกที่ฝังศพผู้ล่วงลับว่า “เฟินมู่” พรชัย ตระกูลวรานนท์ นักมานุษยวิทยา ตั้งข้อสังเกตว่า อีซานน่าจะเป็นคำที่ใช้กันอย่างจริงจังหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งในเวลานั้นศพของจีนโพ้นทะเลในไทยหมดสิทธิ์ที่จะกลับเมืองจีนอีกต่อไป เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้เข้ายึดครองแผ่นดินใหญ่แทนที่ก๊กมินตั๋งในปี 1949⁴⁹ อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นเพียงข้อสังเกต

45. จางเยียนฮิว, “มูลนิธิอุปถัมภ์เด็ก”, มูลนิธิอุปถัมภ์เด็กตั้งกับสังคมไทย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ยังไม่ได้เผยแพร่

46. จางเยียนฮิว, *เฟินอ้าย*

47. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้ายแล้ว*, หน้า 133

48. วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้ายแล้ว*, หน้า 133

49. จากการศึกษาสัมภาษณ์กับพรชัย ตระกูลวรานนท์ อาจารย์ประจำคณะมานุษยวิทยาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 8 กันยายน 2535

ความจริงกลับมืออยู่ว่า อี้ซาน นั้นได้มีอยู่ในจินตอนได้มานานแล้ว ด้วยเหตุนี้ การที่คำว่า อี้ซาน ถูกเรียกคู่กันไปกับคำว่า ถังซานและจ้าวซาน นั้น นอกจากเป็นการเรียกแบบพ้องคำ (คือมี ซาน อยู่ 3 คำ) แล้ว การใช้คำๆ นี้ในอีกด้านหนึ่งก็ได้แสดงให้เห็นว่า เป็นการใช้นำคำเหมือนกับการล้อเลียนชีวิต กล่าวคือ หากผู้อพยพชาวจีนโพ้นทะเลไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตนั้นก็ย่อมหมายความว่า เขาผู้นั้นไม่มีสิทธิ์หรือโอกาสที่จะถูกส่งศพภายหลังการตายของเขา กลับสู่มาตุภูมิ หรือไม่มีสิทธิ์แม้แต่ที่จะได้รับการฝังใน ฝังนู่ ที่ต้องการการเลือกที่ตั้งทำเลตามศาสตร์ฟงสุ่ย และสิ่งที่เขาจะได้รับภายหลังการตายในสภาพที่ไม่ได้เป็นจ้าวซาน หรือเจ้าสัว ก็คือ การต้องฝังศพในอี้ซานหรือหงษ์ซัว นั้นเอง

แท้ที่จริงแล้ว สุสานสาธารณะในอีกความหมายหนึ่งจึงบ่งบอกถึงฐานะความเป็นจริงของคนจีนโพ้นทะเลผู้ล่วงลับ ซึ่งความเป็นจริงในปัจจุบันสุสานสาธารณะอาจจะไม่ใช่สถานที่ฝังศพของผู้ไม่ได้เป็นจ้าวซานหรือเจ้าสัวเสมอไป ตัวอย่างการปรากฏขึ้นมาของสุสานจีนโพ้นทะเล 5 ภาษาในปี 1900 อาจจะชี้ได้ดีว่า ณ สุสานเหล่านั้น จะไม่ใช่ที่ฝังศพของจ้าวซานหรือเจ้าสัวแต่ฝ่ายเดียวอีกต่อไป พื้นที่ ของสุสานถูกกำหนดด้วยความเสมอภาคในการใช้ สิ่งซึ่งแสดงถึงฐานะหากจะปรากฏอยู่ก็คือ ขนาดที่แตกต่างกันของหลุมฝังศพ แต่โดยสรุปแล้วก็ยังอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ขณะที่เจ้าสัวจริงๆ อาจจะไปซื้อที่ของตนเองต่างหาก ไกลจากสุสานสาธารณะออกไป

จากพัฒนาการหรือความเป็นจริงดังที่กล่าวมานี้ อี้ซาน จึงได้ผนวกเข้าเป็น 1 ใน 3 คำของซานซาน และได้กลายเป็นสิ่งซึ่งจะทำทนายวิถีชีวิตในฐานะผู้อพยพของจีนโพ้นทะเลเหล่านี้ท่ามกลางจำนวนจีนโพ้นทะเลที่อพยพหลังไหลเข้าสู่สยามจำนวนนับแสนในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 นี้ ย่อมไม่ได้หมายความว่า ทุกคนจะหลุดออกไปจากอี้ซานได้โดยง่าย ภาวะเช่นนี้จะเกิดได้ก็เฉพาะจีนโพ้นทะเลที่มีความเป็นเจ้าสัวมาแต่เดิมแล้วเท่านั้น ซึ่งนับเป็นจำนวนที่น้อยมาก ขณะเดียวกัน จำนวนที่มากมายมหาศาลกว่าของคนจีนเหล่านี้ จะมีใครสักกี่คนที่จะหลุดจาก อี้ซาน ออกมาได้ จากการศึกษาของสกินเนอร์บอกให้รู้ว่า จีนโพ้นทะเลเหล่านี้จำนวนไม่น้อยที่ได้เปลี่ยนมายอมรับในวัฒนธรรมไทย และยอมรับในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเผาศพแบบไทย ขณะที่มิชชันนารีจีนอีกจำนวนมากก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่แม้ไม่ได้เข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมไทย แต่ได้ใช้วิธีการเผาศพเช่นกัน โดยภายหลังจากนั้น ศพเหล่านี้ก็ถูกปฏิบัติตามวัฒนธรรมจีน คือ ซากที่เหลือจากการเผาจะถูกนำไปฝังไว้ในบริเวณวัดไทย⁵⁰ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว วิธีการหรือพิธีกรรมเช่นนี้ มี “เนื้อหา” ที่ไม่ได้แตกต่างจากศพที่ถูกฝังในอี้ซานแต่ประการใด

50. วิลเลียม สกินเนอร์, *ย้ายแล้ว*, หน้า 133

จากที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับอี่ซานในที่นี้ จะเห็นได้ว่า ความเกี่ยวพันของคำว่า อี่ซานกับจินโพนทะเลนั้น คือ ความเกี่ยวพันที่เกิดขึ้นนับแต่วินาทีแรกที่จินโพนทะเลแต่ละชีวิตเริ่มออกเดินทางจากจีนแผ่นดินใหญ่มาสู่สยาม และในมิติที่ลึกลงไป อี่ซาน ได้บ่งชี้ถึงปฏิสัมพันธ์ในมิติทางเศรษฐกิจของจินโพนทะเลโดยตรง เพราะเหตุผลการอพยพสู่สยามหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของจินโพนทะเลเหล่านี้ ก็คือเหตุผลทางเศรษฐกิจและท่ามกลางวิถีชีวิตใหม่บนแผ่นดินที่เป็น “ที่อุดมใหม่” อี่ซานจึงเป็นเสมือนกับ “เดิมพัน” ส่วนสำคัญของชีวิตที่จินโพนทะเลเหล่านี้จะต้องยอมรับโดยุษย์

คำอธิบายที่ประกอบด้วยเหตุผลเกี่ยวกับ “ซานซาน” ข้างต้นนี้ ได้ผ่านการสอบค้นอีกชั้นหนึ่งจากชาวจีนแผ่นดินใหญ่ และนักวิชาการด้านจีนวิทยา (Sinology)⁵¹ ปรากฏว่า คำยืนยันที่ได้รับเป็นเสียงเดียวกันก็คือ ในคำทั้งสามคำ คือ ถังซาน จิวซานและอี่ซาน เมื่อแยกใช้ทีละคำปรากฏว่า คำทั้งสามไม่เป็นที่นิยมใช้ หรือแทบจะไม่รู้จักเอาเลยสำหรับบางคำในบางท้องที่ของจีนแผ่นดินใหญ่ และสิ่งซึ่งน่าสนใจยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่า คำทั้งสามไม่ได้ถูกใช้ร่วมกันสำหรับทางจีนตอนใต้ ดังนั้น การที่คำทั้งสามถูกนำมาใช้ (ถึงแม้จะเป็นการใช้ในเชิงล้อเลียนชีวิตตนเองของจินโพนทะเลก็ตาม) ในสยามร่วมกันจึงได้กลายเป็นคำที่สะท้อนเอกลักษณ์ร่วมไปโดยไม่ได้ตั้งใจ และซานซาน ในฐานะตัวแทนของเอกลักษณ์ร่วมนี้ ไซ้จะจำกัดขอบเขตแห่งคำนิยามอยู่เพียงแค่คนจีนที่กำลังทำทนายวิถีชีวิตที่ดีกว่าด้วยการเดิมพันระหว่างการได้เป็นเจ้าของ หรือจะตายด้วยสภาพของศพที่ถูกฝังในห่อข้าวเท่านั้น หากแต่ข้ออธิบายที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ซานซาน ยังได้สะท้อนถึงนัยแห่งรูปการณ์จิตสำนึกของจินโพนทะเลที่ได้เกิดและดำรงอยู่ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์แล้วผ่านมายังสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ครอบงำจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ซานซาน จึงเป็นลักษณะเฉพาะที่สามารถสะท้อนพื้นฐานของวัฒนธรรมจินโพนทะเลได้อย่างไม่ขัดเขิน ขณะเดียวกัน ในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ร่วมก็ไม่ได้หมายความว่า ซานซาน จำเป็นจะต้องเป็นคำที่จินโพนทะเล ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ไซ้เรียกหรือสมมติตนเองจนเป็นที่รับรู้กันทั่วเสมอไป แท้ที่จริงแล้ว ซานซาน เป็นคำที่ถูกเอ่ยขึ้นในวงแคบ และอาจจะเฉพาะหมู่จีนแต่จิวด้วยซ้ำไป ด้วยเหตุนี้ ซานซานจึงไม่ใช่คำที่รู้จักจนเป็นคติประจำใจของจินโพนทะเล แต่ในแง่เนื้อหาของ ซานซาน เองกลับสอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งชีวิตของจินโพนทะเล ความสอดคล้องนี้เอง ที่ทำให้ซานซานกลายเป็นคำที่สะท้อนเอกลักษณ์ร่วมตามที่ได้กล่าวมาโดยผู้ซึ่งนำคำนี้มาใช้ต่างไม่ได้ตั้งใจ

51. บุคคลผู้มีชื่อต่อไปนี้คือ อ.วิทยา จิโรจน์กุล คุณไสว วิศวานันท์ คุณเป่าเจียหมิน อ.พรชัย ตระกูลวรานนท์ และชาวจีนทั้งที่อยู่ในไทยและในแผ่นดินใหญ่ ซึ่งรวมทั้งที่อยู่ในจีนตอนใต้ และจีนตอนอื่นที่ไม่สามารถจะเอ่ยนามได้ครบทุกคนในที่นี้ ขอได้รับความขอบพระคุณเป็นอย่างสูงจากข้าพเจ้า ต่อการให้ความกระจ่างในเรื่องนี้และเรื่องอื่นๆ ที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

เอกลักษณ์ร่วมหรือลักษณะเฉพาะที่พิจารณาผ่านคำว่า "ซานซาน" ในที่นี้ เมื่อได้ติดมากับจีนโพ้นทะเลแล้ว การผสมผสานจึงเกิดขึ้นบนพื้นฐานความเป็นจริง 3 ประการ คือ หนึ่ง พื้นฐานทางวัฒนธรรมเดิมที่จีนโพ้นทะเลได้รับการหล่อหลอมจากภูมิสำเนาเดิม สอง พื้นฐานวัตถุประสงค์ของการเดินทางจากภูมิสำเนาเดิมมาเป็นจีนโพ้นทะเลยังต่างแดนเพื่อชีวิตที่ดีกว่า และสาม พื้นฐานวัฒนธรรมใหม่ที่จีนโพ้นทะเลต้องเผชิญ ณ ดินแดนแห่งใหม่ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากภูมิสำเนาเดิม นับตั้งแต่สภาพทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนไปจนโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ดำรงอยู่ในดินแดนแห่งใหม่ในแต่ละช่วงเวลา การผสมผสานบนพื้นฐานความเป็นจริงทั้ง 3 ประการนี้เองที่ได้ค่อย ๆ ก่อรูปลักษณะทางวัฒนธรรมให้กับจีนโพ้นทะเลในดินแดนต่าง ๆ ที่พวกเขาพำนักอาศัย จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมจีนแต่เดิมบนผืนแผ่นดินใหญ่ไม่มากนักน้อย และมีความเปลี่ยนแปลงในระดับที่แตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่หรือรัฐที่พวกเขาพำนักอาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม บนพื้นฐานทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้ ปัจจัยหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ ปฏิสัมพันธ์ 3 เสา ระหว่างจีนแผ่นดินใหญ่ รัฐที่จีนโพ้นทะเลพำนักอาศัย และชาติตะวันตกที่เข้ามาพร้อมกับโลกทัศน์ วิทยาการที่ก้าวหน้าตลอดไปจนถึงอำนาจทางการเมืองในรูปของการล่าอาณานิคม ปฏิสัมพันธ์ 3 เสาี้จะมีความสำคัญ ต่อจีนโพ้นทะเลในเวลาต่อมา และมีผลโน้มนำไปสู่การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอันแตกต่างกันไปตามแต่ละที่แต่ละรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

วัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในสยาม ค.ศ.1851-1910

สังคมสยามในช่วงระหว่าง ค.ศ.1851-1910 อาจจะสรุปปรากฏการณ์ใหม่บางประการที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้ได้ คือ ประการแรก เป็นระยะที่การแผ่ลัทธิล่าอาณานิคมของรัฐตะวันตกกำลังดำเนินไปอย่างกว้างขวางทั่วโลก ผลกระทบที่รัฐสยามได้รับก็คือ การเกิดขึ้นของสนธิสัญญาเบาว์ริง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ (รัชกาลที่ 4) และการสูญเสียดินแดนบางส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ (รัชกาลที่ 5) ผลกระทบดังกล่าวนี้ ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในสังคมสยามไม่น้อย ประการที่สอง เป็นระยะที่ชนชั้นนำทางอำนาจของสยามได้เริ่มเปิด "ประตู" เพื่อรับกระแสการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก⁵² และในเวลาต่อมา ก็ได้มีการดำเนินการปฏิรูปใหญ่ทางการเมือง ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของรัฐบาลสยาม ครั้งสำคัญ กล่าวคือ เป็นระยะเวลาที่สยามได้ก้าวไปสู่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยสมบูรณ์ทั้งรูปแบบและเนื้อหา ภายหลังจากที่เค้าโครงของรัฐแบบนี้ได้เริ่มปรากฏขึ้นนับแต่รัชสมัยพระบาท-

52. ดู วิไลเรขา ดาวรณสาร, *ผู้นำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก*, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2531

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ (รัชกาลที่ 1)⁵³ ประการที่สาม การอพยพเข้ามาสู่สยามของชาวจีนโพ้นทะเลในระบอบที่รัฐบาลจีนโดยราชวงศ์ชิงได้ประกาศให้ชาวจีนสามารถออกไปขายแรงงานยังต่างแดนได้โดยอิสระ และยังได้ให้ความคุ้มครองแก่ชาวจีนเหล่านี้อีกด้วย ความคุ้มครองนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก ลงโทษชาวจีนที่หลอกลวงชาวจีนด้วยกันเองไปขายแรงงาน และลักษณะที่สอง ให้จัดส่งทูตหรือกงสุลไปประจำยังประเทศต่าง ๆ ที่มีชาวจีนโพ้นทะเลอาศัยอยู่⁵⁴ นโยบายดังกล่าวของรัฐบาลจีน แม้จะเป็นไปเพื่อรักษาเสถียรภาพของตนที่เริ่มถูกสั่นคลอนจากกระแสปฏิวัติที่นำโดย ดร.ซุนยัตเซ็นก็ตาม⁵⁵ แต่ก็ยังผลให้มีชาวจีนอพยพออกนอกประเทศได้ง่ายและมากขึ้น และเมื่อชาวจีนเหล่านี้เข้าสู่สยามภายใต้สภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมืองทั้งภายในและภายนอกสยามดังสองประการแรก สถานะบางประการของจีนโพ้นทะเลในห้วงนี้จึงแตกต่างกับยุคก่อนหน้านี้ และเป็นเหตุให้จีนโพ้นทะเลต้องปรับตัวในระดับหนึ่ง เพื่อให้วิถีชีวิตของพวกเขาสามารถเคลื่อนตัวไปได้โดยมิขัดเขินมากนัก ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาการณิโหมในประการนี้จึงเป็นปรัชญาการณิที่สะท้อนให้เห็นถึงผลสะท้อนทางโลกทัศน์ของจีนโพ้นทะเลนั่นเอง

ปรากฏการณ์ทั้งสามในห้วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ กิติ หรือรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กิติ ล้วนได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงขึ้นในหมู่มุขมนตรีจีนโพ้นทะเลในอีกมิติหนึ่ง ซึ่งแตกต่างไปจากห้วงเวลาก่อนหน้านี้ ขณะเดียวกัน ชนชั้นสูงในสังคมสยาม ซึ่งแม้จะยังคงรักษาระดับความสัมพันธ์กับจีนโพ้นทะเลเอาไว้ได้ แต่ก็มิอาจปฏิเสธได้ถึงผลกระทบอันเกิดจากโลกทัศน์ใหม่ที่ได้เข้ามาเบียดตัวอยู่ในสังคมสยามเส้นแบ่งที่ชัดเจนที่สุดในกรณีนี้ก็คือการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โดยระยะเวลาภายหลังจากนั้น การเคลื่อนไหวทางการเมืองของจีนโพ้นทะเลบนอุดมการณ์สาธารณรัฐอันเป็นอุดมการณ์ใหม่ย่อมไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อเสถียรภาพของอุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปด้วย และนั่นก็คือ จุดอันโดดเด่นของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของ วัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในสยาม ดังจะได้กล่าวต่อไปโดยลำดับ

1. วัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในท่ามกลางวัฒนธรรมสยาม

รัฐสยามเมื่อต้นรัตนโกสินทร์ แม้จะได้เผชิญกับภัยคุกคามจากภายนอกอยู่บ้าง

53. คู นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*, สำนักพิมพ์ ศิลปวัฒนธรรม, พ.ศ.2530

54. สวีเจ้าหลิน, *อ้างแล้ว*, หน้า 58-62 เป็นที่น่าสังเกตว่า ภายใต้ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจจนส่งผลให้เกิดการอพยพ “มองหาที่อุดมใหม่” เพื่อชีวิตที่ดีกว่าและปัญหาต่างๆ อันเกิดจากการอพยพนั้น หากมีความแตกต่างทางเนื้อหาแต่ประการใดไม่ ระหว่างจีนในกลางศตวรรษที่ 19 กับไทยในปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีชาวไทยจำนวนมากเดินทางไปทำงานยังประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้แรงงานในตะวันออกกลาง

55. สวีเจ้าหลิน, *อ้างแล้ว*, หน้า 77-79

แต่กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ยังคงถือได้ว่าเป็นรัฐที่มีเสถียรภาพพอสมควร จากเกณฑ์หรือเหตุผลหลายประการที่จะอธิบายถึงความมีเสถียรภาพดังกล่าว การเข้ามาของจีนโพ้นทะเลอย่างคึกคักในเวลานั้นอาจถือได้ว่าเป็นเกณฑ์หรือเหตุผลประการหนึ่งที่อธิบายสภาวะการณ์เช่นนั้นได้เป็นอย่างดี การเข้ามาของชาวจีนอย่างคึกคักไม่เพียงแต่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบศักดินาเท่านั้น⁵⁶ หากแต่ในทางวัฒนธรรมยังอาจกล่าวได้ว่าผลสะท้อนที่เกิดขึ้นก็มีอยู่ไม่น้อยเช่นกัน โดยเฉพาะกับสิ่งที่วัฒนธรรมจีนมีผลต่อสังคมสยาม

ปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมจีนที่มีต่อรัฐสยามนับแต่แรกเริ่มก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ และสถาปนาราชวงศ์จักรีนั้น เหตุผลส่วนหนึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ถึงผลพวงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี⁵⁷ และด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ ยังผลสืบเนื่องมาถึงการเข้ามาของชาวจีนในตอนต้นรัตนโกสินทร์ พร้อมกันกับการ “นำเข้า” วัฒนธรรมของตน มายังสังคมสยามด้วยและไม่ว่าจะด้วยเหตุผลที่ว่า ลัทธิล่าอาณานิคมยังเข้ามาไม่ถึงสยาม หรือเป็นเพราะรัฐสยามขณะนั้นจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้นแก่ตนเองในสายตาของมหาอำนาจจีนก็ตาม ได้ปรากฏว่า ภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่คึกคักมีชีวิตชีวานั้น การยอมรับวัฒนธรรมจีนได้เกิดขึ้นในสยามอย่างกว้างขวาง การยอมรับที่เกิดขึ้นในขณะที่วัฒนธรรมจีนมีความเป็น “ต่างดาว” นี้ ชี้ให้เห็นถึงเหตุผลที่มารองรับอยู่สองประการคือ ประการแรก “ไทยเคยรับวัฒนธรรมจีนมาเป็นเวลาช้านานแล้ว” และประการที่สอง “พื้นฐานทางวิทยาการและเทคนิควิทยาของอารยธรรมไทยและจีนไม่สู้จะต่างกันมากนัก”⁵⁸ จากเหตุผลทั้งสองประการนี้ ดูเหมือนว่าประการหลังจะมีน้ำหนักสำคัญอยู่ค่อนข้างมาก ทั้งนี้ เพราะจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “โลกทัศน์” ทั้งในวัฒนธรรมสยามและจีน ในเวลาต่อมา

จะอย่างไรก็ตาม ชาวจีนในฐานะ “ผู้นำเข้าทางวัฒนธรรม” จนเป็นที่ยอมรับกันในสังคมสยามนี้ หมายถึงชาวจีนที่ถูกแบ่งถึงลักษณะหรือประเภทของการอพยพเข้าสู่สยามเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มที่ประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจและสังคม จนสามารถแทรกซึมเข้าไปในระบบศักดินา และสัมผัสกับวัฒนธรรมชั้นสูงของสังคมสยามได้เท่าๆ กับความพร้อมต่อการถูกกลืนเป็นชนชั้นสูงได้เช่นกัน กับอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มที่ประสบความสำเร็จ

56. โนกรณีย์ หมายถึง ตัวอย่างการทดลองทำโรงหีบอ้อยของหลวงชินในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่ง “...เห็นได้ชัดเจนว่าได้อาศัยวิธีการในเชิงเก็งกำไรโดยแท้ และละทิ้งกลวิธีการผลิตแบบศักดินาไปเสีย กล่าวคือ ใช้แรงงานจีนเป็นที่กรรมกรในโรงหีบอ้อยและในไร่อ้อย อันเป็นแรงงานจ้างมิใช่แรงงานเกณฑ์ของระบบศักดินา “อันเป็นการ...ส่อให้เห็นการเริ่มสลายตัวของโครงสร้างศักดินา...” โนนธิ เอียวศรีวงศ์, “สุนทรภู่: มหาภิกษุระกุ่มพี, ปากไก่และใบเรือ, อมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ.2527, หน้า 239 และ 294

57. ดูรายละเอียดใน โนนธิ เอียวศรีวงศ์, *อ้างแล้ว* ใน 52 และ คำนวณเชิง, *อ้างแล้ว*

58. โนนธิ เอียวศรีวงศ์, “โลกของนางนพมาศ”, *ปากไก่และใบเรือ, อมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ.2527, หน้า 345*

สำเร็จทางเศรษฐกิจมากกว่าชาวไทยทั่วไป ชาวจีนกลุ่มนี้ไม่ค่อยได้มีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรมชั้นสูงของสังคมสยาม และแม้จะแต่งงานกับชาวไทยสำหรับบางกรณี แต่ในความเป็นจริงแล้วสัมผัสกับชาวไทยเพียงด้านเดียว คือ ด้านการค้าขาย ด้วยเหตุนี้ ชาวจีนกลุ่มนี้จึงถูกกลืนเข้ากว่ากลุ่มแรก⁵⁹ และเนื่องจากลักษณะกลุ่มของชาวจีนเป็นเช่นนี้ จึงยังผลต่อฐานะทางวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏอยู่ในสยามไปด้วย กล่าวคือ วัฒนธรรมจีนที่ปรากฏอยู่ในท่ามกลางวัฒนธรรมสยามนี้หาใช่วัฒนธรรมจีน “ชั้นสูง” ไม้⁶⁰ ถึงแม้ในหลายครั้งที่ชนชั้นนำของสยามจะได้รับ “ของกำนัล” ที่เป็นการตอบแทนกลับมาภายหลังการจี้มก้องจากพระเจ้ากรุงจีนก็ตาม แต่สิ่งของเหล่านั้นก็เป็นประเภทผ้าไหมแพรพรรณหลากชนิด⁶¹ ซึ่งไม่เพียงแต่จะไม่ใช่สิ่งของที่เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมได้ทั้งหมดเท่านั้น หากแต่ “ของกำนัล” เหล่านี้ ยังได้ถูกนำมาขายสร้างควมร่ำรวยให้แก่ชนชั้นนำสยามอีกด้วย⁶² ด้วยเหตุนี้ สมมติฐานที่ว่า “วัฒนธรรมจีนเป็นเสมือนสินค้า” ที่ปรากฏในสยาม หาใช่วัฒนธรรมจีน “ชั้นสูง” ไม้ นั่นจึงเป็นสมมติฐานที่สอดคล้องกับความเป็นจริงอยู่มากน้อย ความนิยมในศิลปะวัฒนธรรมจีนในหมู่ชนชั้นสูงของสยามเป็นไปอย่างกว้างขวาง และภายใต้ “เจตนา” ทางการค้าระหว่างจีนกับสยามที่เป็นไปอย่างคึกคักนี้ สินค้าที่สยามนำเข้ามาจากจีนก็ได้กลายเป็นเสมือน “สินค้าทางวัฒนธรรม” ไปด้วย กล่าวคือ ในขณะที่สินค้าที่สยามส่งไปขายยังจีนเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่ยังไม่สำเร็จรูป เช่น ข้าว พริกไทย น้ำตาล ดีบุก ไม้ต่าง ๆ (หมายถึง กฤษณา มะเกลือ จันทน์ เป็นต้น) ธาษาง หนังสั้ว ฝ้าย หมาก กะปิ เป็นต้น นั้น สินค้าที่จีนส่งเข้ามาขายในสยามกลับเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่สำเร็จรูป เช่น ของไหว้เจ้าและของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ (หมายถึง กระดาษทอง ธูปหอม ม้อง ดอกไม้เทียม เป็นต้น) เครื่องเคลือบจีน ภาชนะที่ทำด้วยทองแดง ทองเหลือง เครื่องปั้นดินเผา เครื่องแก้ว เครื่องโลหะ ผ้าแพรพรรณต่าง ๆ หินหรือกระเบื้องมุงหลังคาหรือเสาทิน กระดาษ อาหารแห้งหรือดอง เป็นต้น (ดูตารางที่ 4 ประกอบ)

59. นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์”, *ปากไก่และใบเรือ*, อัมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ.2527, หน้า 108-109

60. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *เพียงอ้าง*, หน้า 110

61. โยธีกาว่า โทธิฮารุ, “วัฒนธรรมจีนที่มีต่อการก่อตัวของกรุงเทพฯ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19”, *อาหารพุทธธรรมสาร (แปล)*, *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 17 ฉบับที่ 3 กันยายน 2534, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 66

62. โยธีกาว่า โทธิฮารุ, *เพียงอ้าง*, หน้า 66

ตารางที่ 4 แสดงสินค้าพร้อมปริมาณที่เข้า-ออกระหว่างจีน-สยาม ค.ศ.1800-1850

สินค้าออกของสยามสู่จีน	ปริมาณ	สินค้าออกของจีนสู่สยาม	ปริมาณ
สมอเรือ	-	ไม้กฤษณา (แดง)	300
เปลือกไม้ :			
- ไม้โก่งกางแดง	มาก	ยี่หระ	100
- พลอง		กำมะถัน	500
		กานพลู	150
		น้ำมันกระถิน	น้อย
กำยาน :		วัสดุที่ใช้ในพิธีและในวัด :	
- ชนิดดีที่ 1	150	- แผ่นทองเทียม	3,000 เล่ม
- ชนิดดีที่ 2	150	- แผ่นทอง	มาก
- ชนิดดีที่ 3	150	- ดอกไม้ประดิษฐ์	48,500 ชิ้น
หมาก	มาก	- ฆ้อง	15,000 ใบ
กะปิ :		- ตุป	มาก
- ดำ	250	- ตุปหอม	มาก
- ขาว	400		
นก (ทำเค็ม)	100,000 ชิ้น	รากไม้จีน	500
รังนก :		เครื่องกระป๋อง :	
- ชนิดดีที่ 1	4	- จานข้าว	50,000 ชิ้น
- ชนิดดีที่ 2	25	- กระโถน	5,000 ชิ้น
- ชนิดดีที่ 3	30	- ชองพลู	20,000 ชิ้น
กระดุก :		- จานเนย	2,000 ชิ้น
- ข้าง	3,000	- หม้อน้ำมัน	10,000 ชิ้น
- วั้ว ควาย	20,000	- ตลับน้ำมันใส่ผม	3,000 ชิ้น
- เสือ	150	- จานพลูกลม	100,000 ชิ้น
ลูกกระวาน :		- จานบุหรี	50,000 ชิ้น
- ชนิดที่ 1	250-300	- ตลับซี่ผึ้ง	50,000 ชิ้น
- ชนิดที่ 2	200	- ถ้วย	500,000 ชิ้น
- ชนิดที่ 3	200	- จานใส่เนื้อ	10,000 ชิ้น
ทองแดง	น้อย	- ถ้วยพร้อมฝาปิด	50,000 ชิ้น

สินค้าออกของสยามสู่จีน	ปริมาณ	สินค้าออกของจีนสู่สยาม	ปริมาณ
ผ้าย :		กาน้ำชา	30,000 ชิ้น
-ปั้นแล้ว	30,000	อบเชย	500
-มีเมล็ด	30,000	น้ำมันกานพลู	น้อย
หมอนและที่นอน	500,000 ชิ้น	ทองแดง ทองเหลือง	
สีเสียด	4,000 ชิ้น	เครื่องพิวเตอร์ 3	
เอ็นกวาง	1,000	(พิวเตอร์เป็นส่วนผสม	
เลือดงูใหญ่	700	ของดีบุกและตะกั่ว) :	
-ขนนก :		-เส้นลวด	2,000
-นกยูง	6,000 ชิ้น	-ตะเกียงตั้งโต๊ะ	500 ชิ้น
-นกกินปลา	400	-เตียง	2,000
ปลา :		-กัญแจ	30,000 ชิ้น
-แห้ง	-	-กำไล	30,000 ชิ้น
-เค็ม	มาก	-เชิงเทียน	5,000 ชิ้น
-กระเพาะปลา	-	-ชาตั้งและจาน	500
รง :		(ทองแดง)	
-ชนิดที่ 1	200	-ชาตั้งและจาน	200
-ชนิดที่ 2	200	(ทองเหลือง)	
-ชนิดที่ 3	200	-ภาชนะ	200
หนังสือ และขลุ่ย :		-กล่องชนิดมีฝา	50,000 ชิ้น
-วัว ควาย	30,000	-ขามฝาปิด	50,000 ชิ้น
-แรด	4,000	-กล่องทองเหลือง	25,000 ชิ้น
-ช้าง	5,000	รูปสี่เหลี่ยม	
-กวาง	100,000 ชิ้น	-ตะเกียงทองเหลือง	130 ชิ้น
-เสือ	600 ชิ้น	ผ้าย่นสีดำ :	
-ปลา	70,000 ชิ้น	-ผ้าคลุมไหล่	20,000 ชิ้น
เขา :		-ยังไม่สำเร็จรูป	2,000 ชิ้น
-แรด	จำกัด	เมล็ด cubeb	น้อย
-กวาง	จำกัด	เครื่องปั้นดินเผา :	
-วัว ควาย	-	-ขามข้าวและอ่าง	1,000,000 ชิ้น
คราม	-	-จาน ถ้วย จานรอง	-

สินค้าออกของสยามสุจิน	ปริมาณ	สินค้าออกของจีนสุสยาม	ปริมาณ
เหล็ก	20,000	ขวดมีจุกพร้อม	5,000 ชิ้น
งาช้าง	500-1,000	ขวดน้ำหอม	5,000 ชิ้น
ตะกั่ว	-	กระปุกชนิดมีฝาปิด	200 ชิ้น
เนื้อแห้ง	7,000	หัต :	
น้ำมัน :		-งาช้าง	20,000 ชิ้น
-ไม้	5,000	(ชนิดด้อย-ดีที่สุด)	
-มะพร้าว	-	-กระดาษ	10,000 ชิ้น
พริกไทย :		อาหาร :	
-ดำ	60,000	-สาหร่ายทะเล	3,000
-ตีปสี	500	-รากไม้	มาก
-พริกไทยอ่อน	1,000	-แฮม-หมูเค็ม	1,000
หิม้อและกระทะ	มาก	เครื่องเรือน :	
กึ่งนาง	2,000	-ม่านไม้ไผ่	1,000
หวาย	จำนวนหนึ่ง	-เสื่อหวายปูพื้น	300
ข้าว :		-เก้าอี้ไม้	200
-ข้าวสาร	200,000	-เก้าอี้นอนและ	1,000
-ข้าวเปลือก	-	เก้าอี้ไม้ไผ่	
หางเสือ	จำกัด	ลูกเบญจกานี (สมอตั้ง)	100
เกลือ	50,000	แก้วและเครื่องแก้ว :	
หุปลาฉลาม :		-ตุ้มหูและแหวน	40,000
-ขาว	500	-หีบหนัก	2,000
-ดำ	600	-ถ้วยแก้ว	30,000
รองเท้า (แบบจีน)	200,000 คู่	-แก้วเหล้าอ่อน	50,000
ถ้างอก (ถั่ว)	มาก	-กระจกเงา	500
ครึ่ง	16,000	-ตะเกียง	3,000
น้ำตาล :		-ข้อไฟ	50
-ชนิดที่ 1		-ขวดแก้วเล็ก ๆ	50,000
-ชนิดที่ 2	30,000-70,000	พร้อมจุก	
-ชนิดที่ 3		-เบียงเทียน	5,000
-อ้อยแดง		กาวและยางไม้	500

สินค้าออกของสยามสู่จีน	ปริมาณ	สินค้าออกของจีนสู่สยาม	ปริมาณ
ดินบุก	6,000	เครื่องเงิน เครื่องทอง :	
ทูเมอร์ริก	3,000	-หีบหมาก	น้อย
ไม้ :		-ถาด	น้อย
-ไม้กฤษณา		-นวมกาน้ำชา	น้อย
-ชนิดที่ 1	20	แผ่นหินอ่อน	น้อย
-ชนิดที่ 2	100	ผ้าทอด้วยหญ้าชนิดหนึ่ง :	
-ชนิดที่ 3	800	-ทั้งพับ	2,000 ขึ้น
ไม้มะเกลือ	5,000	-ผ้าเช็ดหน้า	200 ขึ้น
ไม้แดง	40,000	หมวกฟาง	25,000 ขึ้น
ไม้จันทน์	จำนวนหนึ่ง	หมึก :	
ไม้ฝาง	100,000	-ชนิดดีและเป็นชุด	จำนวนหนึ่ง
ไม้สัก	ส่งออกกระยะหลัง	-ใช้ทำเครื่องหมาย	จำนวนหนึ่ง
		ดอกจันทน์เทศ	300
		สินค้าพวกโลหะ :	
		-มีด	30,000 ขึ้น
		-กรอบเตียง	500 ขึ้น
		-สิ่ว เลื่อย และอื่น ๆ	มาก
		-ตะเกียง	5,000 ขึ้น
		-มีดโกน	10,000 ขึ้น
		-แว่นตา	10,000 ขึ้น
		-ท่อน้ำ	100,000 ขึ้น
		ผ้าฝ้ายเนื้อดี :	
		-เนื้อละเอียด	10,000 ขึ้น
		ปานกลาง	
		-เนื้อหยาบ	20,000 ขึ้น
		-สีต่าง ๆ	10,000 ขึ้น
		สี และ	500
		น้ำยาซักงาน	150
		กระดาษ :	
		-กระดาษเขียน	มาก

สินค้าออกของสยามสู่จีน	ปริมาณ	สินค้าออกของจีนสู่สยาม	ปริมาณ
		-สมุด	50,000 ชิ้น
		-กระดาษเงินทอง สำหรับเผา	มาก
		-กระดาษชุด	500
		ของดองและขนมหวาน :	
		-หอมดอง	50,000 โห
		กระเทียมดอง	
		-ขิงดอง	มาก
		-ส้ม	10,000 กระบุง
		-ลิ้นจี่	5,000 กระบุง
		-ผลไม้กวน	100
		ปรอท	750
		โกฐน้ำเต้า	500
		หญ้าฝรั่น	มาก
		รองเท้าน	25,000 คู่
		สินค้าผ้าไหม :	
		-ผ้าไหมลายดอกไม้	5,000
		-โสร่งไหม	2,000
		-กำมะหยี่	500
		-เสื่อชุด	20,000
		(ไหม, ต่วน)	
		-ชุดละคร	500
		-ผ้าเช็ดหน้า	3,000
		-แพรหรือผ้ายกดอก	5,000
		-ด้ายไหม	15 หลา
		-ผ้าไหมกวาดึง	530 ม้วน
		-ผ้าไหมเชียงไฮ้	200 ม้วน
		-ผ้าไหมลายมังกร	300 ม้วน
		-ผ้าไหมทำด้วยขนอูฐ	4,000 ชิ้น
		-ผ้าต่วนลายดอกไม้	5,000 ชิ้น

สินค้าออกของสยามสู่จีน	ปริมาณ	สินค้าออกของจีนสู่สยาม	ปริมาณ
		-ผ้าตัวนเนื้อละเอียด	200 ชิ้น
		-ผ้าตัวนเชียงไฮ้	460 ม้วน
		-ผ้าตัวนสี	140 ม้วน
		-ผ้าฝ้ายแดง	3,000 ชิ้น
		หิน :	
		-ปูพื้นและตัวตึก	มาก
		-ใช้ประดับ	จำนวนหนึ่ง
		ชา	จำนวนหนึ่ง
		กระเบื้อง :	
		-รูปปั้น ขวด และอื่น ๆ	จำกัด
		-มุงหลังคาและ ตัวอาคาร	มาก
		ของเล่นและเครื่องเล่น :	
		-ของเล่นเด็ก ๆ	มาก
		-หีบของเด็ก ๆ	1,000 ชิ้น
		-หุ่น	มาก
		-รูปต่อ	มาก
		-เรือเล็ก ๆ จำลอง	300 ชิ้น
		-ลูกเต๋า และไพ่	40,000 กล้อง, ลัง
		ยาสูบ	มาก
		Tutenague	5,000
		ร่ม, กระดาษ	10,000 ชิ้น
		เส้นหมู่ (ถั่วเหลือง)	100
		ขาด	100
		สินค้าไม้ (เบ็ดเตล็ด) :	
		-หีบ	10,000 ชิ้น
		-ถาดไม้	20,000 ชิ้น
		-พู่กันระบายสี	มาก

ที่มา : เรียบเรียงจาก ภาคผนวก ก. โนเจนนิเฟอร์ เวย์น คุษแมน. *การค้าทางเรือ
สำเภาจินสยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์*. ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ (แปล). ชาญวิทย์
เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. พ.ศ.2528. หน้า 12-140

“สินค้าทางวัฒนธรรม” ที่หลงไหลจากจีนสู่สยามอย่างมากมาย แม้จะไม่ได้หมายความว่า “ผู้เสพยา” วัฒนธรรมนี้จะเป็นแต่เพียงชนชั้นสูงเท่านั้น หากแม้จะรวม “ผู้เสพยา” ที่เป็นชาวจีนด้วยแล้วก็ตาม ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า “สินค้าวัฒนธรรม” เหล่านี้ได้เข้ามาอยู่ในที่ทางหรือปริมณฑลของรัฐสยามอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะกับชนชั้นสูง เป็นสิ่งที่ค่อนข้างพบเห็นได้โดยง่าย กล่าวคือ การพบเห็นได้จากรูปแบบของสถาปัตยกรรม อุปรากร (जू) วรรณกรรม เป็นต้น แต่ด้วยเหตุที่ศิลปวัฒนธรรมจีนที่ถูก “นำเข้า” มาสู่สยามนี้ทำให้ศิลปวัฒนธรรมชั้นสูงไม่การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมจีนในสยามช่วงต้นรัตนโกสินทร์จึงน่าจะนำมาซึ่งสมมติฐาน 2 ประการคือ

ประการที่หนึ่ง วัฒนธรรมจีนเข้ามาในสยามด้วยเหตุผลพื้นฐานในเรื่อง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้า ซึ่งรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งสยามได้เปิดโอกาสให้เหตุผลดังกล่าวเกิดขึ้น และเมื่อมีการพำนักอาศัยใน “ต่างถิ่น” เกิดขึ้นวัฒนธรรมจีนจึงดำรงอยู่ในเวลาต่อมา

ประการที่สอง กล่าวเฉพาะงานวรรณกรรม (ซึ่งนิธิระบุว่า “...ชาวจีนชั้นสูงเหยียดว่าเป็นวรรณกรรมชั้นต่ำ”)⁶³ นั้น การสามารถเป็นที่ยอมรับและดำรงอยู่ในสยามได้ คงจะเป็นเพราะว่า ในด้านหนึ่ง วรรณกรรมสามารถสนองตอบต่อเสถียรทางการเมืองการปกครองของรัฐสยามขณะนั้นได้เป็นอย่างดี “สามก๊ก” นับเป็นตัวอย่างในการสะท้อนสมมติฐานข้อนี้ โดยหน้าที่ที่สำคัญของ “สามก๊ก” ในกรณีนี้ก็คือ ความพยายามแฝงการกล่อมเกลாதทางการเมืองเอาไว้ภายใต้การอำนวยการแปลของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)⁶⁴ นอกจากวรรณกรรม “สามก๊ก” แล้ว ยังมีวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ของจีนอีกจำนวนหนึ่งที่ได้รับการแปลออกมาอีกด้วย แต่ที่ลึกลับสุดอยู่เพียงแค่งานวรรณกรรมเท่าที่เราได้รู้จักกันจากการแปลในสมัยนั้น โดยที่จะไม่ปรากฏว่ามีการแปลงานระดับคลาสสิกของจีนเลย ไม่ว่าจะในเวลานั้น หรือในเวลาต่อมา (หมายถึงสมัย ร.4 และ ร.5) ซึ่งจะสังเกตได้ว่า งานกวีนิพนธ์ที่มีชื่อเสียงของจีนใน สมัยราชวงศ์ถัง หรือราชวงศ์อื่นๆ หรือแม้แต่งานวรรณกรรมระดับคลาสสิกอย่างเช่น ความฝันในหอแดง (Dream of Red Mansion)⁶⁵ ล้วนแล้วแต่เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตาม สมมติฐานประการนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะศิลปวัฒนธรรมจีนตามที่ได้รับยอมรับ หรือนิยามในสมัยนั้นจะเป็นศิลปวัฒนธรรมชั้นสูงหรือชั้นต่ำ

63. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *อ้างแล้ว* ใน 58, หน้า 110

64. อานบทรวิเคราะห์เกี่ยวกับ “สามก๊ก” ได้ใน สมบัติ จันทวงศ์, “สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) : ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยความหมายทางการเมือง”, *วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษ*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 ธันวาคม 2532, สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษ มธ. หน้า 13-42

65. สุรายละเอียดใน โยชิฮารุ ทาชิฮารุ, *อ้างแล้ว*, หน้า 82-83

และไม่ว่า “ผู้เสพยา” ศิลปวัฒนธรรมจีนเหล่านี้จะสังกัดชนชั้นใด ถึงที่สุดแล้วศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ได้สนองตอบต่อวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ที่แน่นอนของแต่ละชนชั้นอย่างยากที่จะปฏิเสธ

จากสมมติฐาน 2 ประการดังกล่าว จึงทำให้ยุคสมัยที่รัฐสยามเริ่มมีปัญหาเสถียรภาพน้อยลงพร้อม ๆ กันกับความเข้มแข็งของเสถียรภาพทางเศรษฐกิจภายใต้การค้าสยาม-จีน ได้กลายเป็นยุคสมัยที่วัฒนธรรมจีนสามารถแทรกตัวอยู่ได้ในแทบทุกที่ ๆ มีชาวจีนและชนชั้นสูงพำนักอาศัยอยู่ สถานะของวัฒนธรรมจีนได้รับการยอมรับแม้แต่ที่จะให้ “ปรากฏตัว” อยู่ในวัดวาอารามที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น “พระราชาผู้ปล้ำ” หรือแม้แต่ที่จะเล็ดลอดเข้าไปในฐานะศิลปวัตถุอยู่ในราชสำนักได้อย่างไม่ขัดเขิน และได้กลายเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความมั่งคั่งสมบูรณ์ตลอดจนการกลายเป็นของสูงไปในที่สุด⁶⁶ และภายใต้การผสมกลมกลืนเช่นนี้เอง ที่ได้ก่อให้เกิดกระแสป็องท์ขึ้นในต้นรัตนโกสินทร์ อันหมายถึงความเกี่ยวพันที่โยงไปถึงชนชั้นนำในระบบศักดินา ผสมกับชาวจีนและเชื้อสายจำนวนมาก “...ทั้งที่ได้ถูกกลืนเข้าไปในระบบศักดินาแล้ว และยังไม่ได้ถูกกลืนเป็นส่วนใหญ่ คนเหล่านี้คุมอำนาจทางการเมืองของระบบศักดินาไว้อย่างเหนียวแน่น และประกอบกันขึ้นเป็นชนชั้นสูงของสังคมไทย มีบทบาทในพัฒนาการทางวัฒนธรรมชั้นสูงของสังคม... วัฒนธรรมดังกล่าวนี้มีรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมศักดินาไม่น้อย แต่ก็ถูกดัดแปลงไปด้วยวิถีชีวิตที่เริ่มจะแตกต่างกันระหว่างชนชั้นสูงของต้นรัตนโกสินทร์กับชนชั้นสูงของอยุธยา...”⁶⁷ และสิ่งซึ่งควรแยกออกให้ชัดเจนจากวัฒนธรรมชั้นสูง ในที่นี้ก็คือ ชาวจีนที่มีส่วนอยู่ในการก่อรูปวัฒนธรรมชั้นสูงนั้น แท้ที่จริงแล้ว เป็นชาวจีนซึ่งถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ชาวจีนส่วนใหญ่ที่ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการขายแรงงานตลอดไปจนการค้าขายที่พอยังชีพในลักษณะต่าง ๆ โดยที่ชาวจีนกลุ่มหลังนี้จะยังคงวัฒนธรรมจีนของตนเอาไว้ อันเป็นวัฒนธรรมของสามัญชนเช่นเดียวกับที่ชาวไทยจำนวนมากยังคงรักษาวัฒนธรรมแบบสามัญชนของตนเอาไว้เช่นเดิมด้วยเหตุนี้ วัดวาอารามของชาวบ้านไทยจึงไม่พบสิ่งซึ่งเป็น “จีน” ปรากฏอยู่เช่นเดียวกับที่ไม่พบหรือพบได้น้อยสำหรับสิ่งที่เป็น “จีน” ในบ้านเรือนของชาวไทย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมจีนกับไทยในหมู่ชาวจีนและชาวไทย “สามัญชน” ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวันจึงเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ การ “เสพยา” วัฒนธรรมของกันและกันจริงจัง (หรือโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้) จะมีขึ้นก็ต่อเมื่อมีงานประเพณีของทั้งสองฝ่ายเท่านั้น

นอกจากวัฒนธรรมตามลักษณะการดังที่กล่าวมาแล้ว สิ่งที่ควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยก็คือวัฒนธรรมการรวมกลุ่มของจีนโพ้นทะเล วัฒนธรรมการรวมกลุ่มนี้อาจจะไม่ไป

66. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *อ้างแล้ว* ใน 58, หน้า 147

67. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *อ้างแล้ว*, หน้าเดียวกัน

วัฒนธรรมใหม่สำหรับชาวจีนในสยาม แต่ความแตกต่างของวัฒนธรรมนี้ในจีน และสยาม น่าจะอยู่ตรงเนื้อหาของการรวมกลุ่ม และในขณะเดียวกัน ก็อาจถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมใหม่ สำหรับสยามได้เช่นกัน

การรวมกลุ่มที่ปรากฏขึ้นในสังคมจีนและอยู่ในความหมายของการนำเสนอในที่นี้ หมายถึงการรวมกลุ่มที่เป็นองค์การ มีโครงสร้างการบริหาร เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ค่อนข้างชัดเจนและเป็นระบบ องค์การที่มีชื่อเสียงเป็นที่คุ้นหูของคนทั่วไปมักจะเป็นองค์การ ที่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง อย่างเช่น สมาคมบัวขาว สมาคมฟ้าดิน สมาคมไตรภูมิ เป็นต้น⁶⁸ องค์การเหล่านี้มักทำตัวลึกลับมากกว่าที่จะเปิดเผยตัวเอง เมื่อชาวจีนได้เข้ามาสู่สยามในต้นรัตนโกสินทร์ การรวมกลุ่มตามความหมายนี้ได้ถูกนำเข้ามาด้วย เพียงแต่ภายใต้พระบรม-โพธิสมภารแห่งสยามประกอบกับความจำเป็นที่เกี่ยวพันกับเศรษฐกิจ การรวมกลุ่มนี้ได้ถูกเปลี่ยนวัตถุประสงค์ จากทางการเมืองมาเป็นวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ เป็นการรวมกลุ่มที่มีกิจกรรมตั้งแต่การจัดการให้ผู้เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ได้มีงานทำและที่พำนักพักพิง ตลอดจนไปจนการดูแลเกลือเกลือ หรือให้บริการด้านอื่น ๆ แก่จีนโพ้นทะเลด้วยกัน

จะสังเกตได้ว่า การรวมกลุ่มดังกล่าวทั้งในจีนและสยามของชาวจีนนี้ ไม่ได้เป็นวัฒนธรรมที่อยู่ในความเคยชินของสังคมไทย ดังนั้น ปัญหาจากวัฒนธรรมการรวมกลุ่มของจีนโพ้นทะเลในสยาม จึงนอกจากจะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มและภายในกลุ่มด้วยกันแล้ว จากปัญหานี้ยังได้นำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งที่มีกับรัฐบาลสยามอีกด้วย เนื่องจากการรวมกลุ่มของชาวจีนเหล่านี้เป็นไปอย่างเปิดเผยต่อรัฐบาล (ยกเว้นกิจกรรมภายในกลุ่ม) โดยเฉพาะวัตถุประสงค์ที่มุ่งไปเพื่อให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจมากกว่าวัตถุประสงค์ทางการเมืองนั้น ย่อมมีนัยที่ส่งผลต่อรัฐสยามเอง เมื่อความขัดแย้งกับรัฐบาลสยามได้เกิดขึ้นมากแล้วคือ ตลอดช่วงรัชกาลที่ 1-3 ความขัดแย้งแม้จะมีความรุนแรงเป็นปรากฏการณ์ที่ชัดเจน แต่โดยสาระของความขัดแย้งแล้ว ยังไม่อาจส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐสยาม ทั้งนี้ เป็นเพราะเหตุผล 2 ประการคือ

ประการแรก ในห้วงระยะเวลาดังกล่าว แม้นจีนแผ่นดินใหญ่จะได้มีองค์การลับทางการเมืองเกิดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ทางการเมืองในอันที่จะโค่นล้มราชวงศ์ชิง ซึ่งถูกถือว่าเป็นชาวต่างชาติที่เข้ามายึดครองจีนโดยการโค่นล้มราชวงศ์หมิงก็ตาม แต่การเกิดขึ้นและการเคลื่อนไหวขององค์การดังกล่าวนี้มีข้อจำกัดหลายด้าน จนทำให้การส่งผลกระทบต่อราชวงศ์ชิงที่แม้จะมีอยู่สูง แต่ก็ไม่สูงพอที่จะชนะหรือแม้แต่ที่เผยแพร่กิจกรรมของตนออกยังโลกภายนอก ในขณะที่เราไม่อาจล่วงรู้วัตถุประสงค์เบื้องหลังลึกลงไปของการรวมกลุ่มของชาวจีนโพ้นทะเลนอกเหนือไปจากวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจนั้น การรวมกลุ่มหรือ

68. ทวีป วรดิศก, *อั้งยี่ครองเมือง*, สำนักพิมพ์สุภาพใจ, พ.ศ.2533 : 51-54

การเมืองการคลังที่เกิเกิดขึ้นในเมืองจีน จึงมีสาระของความขัดแย้งที่ไม่ส่งผลกระทบต่อ
อุดมการณ์ของรัฐสยาม กล่าวคือ เป็นความขัดแย้งของอุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์
ด้วยกันเอง (ระหว่างองค์การตัวแทนราชวงศ์หมิงกับราชวงศ์ชิง) หรือเป็นความขัดแย้ง
ภายในระหว่างจีนด้วยกันเอง

ประการที่สอง ปัญหาการรวมกลุ่มของจีนโพ้นทะเล ที่มีต่อรัฐบาลสยาม ไม่ว่าจะ
จะเป็นการทะเลาะวิวาทสู้รบกันเองระหว่างกลุ่มก๊ก การประกอบอาชีพทุจริตก๊ต หรือแม้แต่
การต่อต้านการกดขี่ข่มเหงของขุนนางท้องถิ่นก๊ต ล้วนแล้วแต่ได้รับการแก้ไขภายใต้พระ-
ราโชบายที่แบบหลต่าง ๆ ตามแต่ละรัชสมัย โดยเฉพาะพระราโชบายเกี่ยวกับการควบคุมชาวจีน
ซึ่งยังผลให้ปัญหาดังกล่าวผ่อนคลายเป็น แม้พระราโชบายดังกล่าว จะไม่ได้หมายความว่า
การรวมกลุ่มของชาวจีนจะถูกทำลายลงไปก็ตาม แต่นั่นก็เป็นเสมือนการแก้ไขปัญหแบบ
“การพบกันคนละครึ่งทาง” กล่าวคือ ขณะที่รัฐบาลสยามสามารถควบคุมชาวจีนจนทำให้
ปัญหาผ่อนคลายเป็นนั้น ชาวจีนก็ยังคงรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจาก
การที่แผ่นดินสยามเปิดโอกาสให้ได้น่านการค้าอยู่และทำมาหากิน อันเป็นวัตถุประสงค์เริ่ม
แรกของการอพยพออกไปยังต่างถิ่นของจีนโพ้นทะเล

อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มของจีนโพ้นทะเลตามที่ได้อ้างมานี้ นอกจากจะได้ชี้
ให้เห็นถึงความแตกต่างกับการรวมกลุ่มในเมืองจีนแล้ว การรวมกลุ่มในสยามยังอาจนับได้
ว่าเป็นวัฒนธรรมใหม่ของสยามด้วย วัฒนธรรมจีนที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกับที่เกิดขึ้นใน
ฐานะปัจเจกชน ย่อมมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปในทางกิจกรรม ความสำคัญของการ
รวมกลุ่มในระยเวลานี้ จะยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในอนาคต และจะส่งผล
กระทบต่อรัฐบาลสยามด้วยสาระของปัญหาที่แตกต่างไปจากยุคสมัยนี้

สิ่งที่ได้อ้างมาทั้งหมดนี้ เป็นเพียงภาพด้านกว้างเกี่ยวกับวัฒนธรรมจีนที่เคลื่อน-
ไหวอยู่ในสยามก่อนการก้าวขึ้นสู่ราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาล
ที่ 4 อันจะเป็นยุคสมัยที่เริ่มเห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงหรือผลสะท้อนที่มีต่อวัฒนธรรมจีน
สิ่งตกค้างอันใดที่สามารถอ้างอิงได้ถึงความเป็นจีน หากจะมีอยู่สำหรับยุคสมัยทั้งสอง (หมายถึง
ยุคสมัยของรัชกาลที่ 1-3 กับยุคสมัยของรัชกาลที่ 4-5) ที่เชื่อมต่อกันภายใต้ราชวงศ์จักรีนี้
สิ่งนั้นน่าจะเป็น “หางเปีย” ของชาวจีน ซึ่งเป็นความเป็นจีนที่พียงเห็นและสรุปได้ง่ายที่สุด
และจะได้ดำรงอยู่ภายใต้ความซับซ้อนที่จะมีขึ้นในยุคสมัยต่อมาจนมีความคาบเกี่ยวกับใน
เชิงวัฒนธรรมอยู่หลายครั้ง (ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ตราบนานที่สุดยุคสมัยของพระบาท-
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ชาวจีนได้ก้าวมาถึงจุดรุ่งเรืองในฐานะผู้จาก
ถิ่นฐานเดิมของตนมายังแดนไกลภายใต้เอกลักษณ์ร่วม ที่เรียกว่า “ซานซาน” เอกลักษณ์

ร่วมนี้ได้ค่อย ๆ ก่อรูปลักษณะใหม่ให้แก่ตนเอง โดยมีวัฒนธรรมจีนเป็นพื้นฐานที่มั่นคง การเคลื่อนไหวหรือปฏิบัติการทางสังคมของจีนโพ้นทะเลบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตนนั้น ไม่เป็นอุปสรรคต่อการยอมรับของชนชั้นนำทางอำนาจแห่งสยาม ในทางตรงข้ามกลับนิยมชมชอบศิลปวัฒนธรรมจีนอย่างเปิดเผย แม้จะเป็นศิลปวัฒนธรรมชั้นต่ำในเมื่อกิจตาม การยอมรับอย่างเปิดเผยต่อความเป็นจีนของรัฐสยามตลอดห้วงนี้ ยังผลให้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เริ่มมีการเปลี่ยนรูปแบบภายในตัวของมันเอง กล่าวคือ ได้มีความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำทางอำนาจกับผู้ประกอบการชาวจีนเพิ่มขึ้นมาจากความสัมพันธ์ระหว่าง "มูลนาย" กับ "บ่าวไพร่" ที่มีมาแต่เดิมในระบบศักดินาสยามอีกด้วย การปรากฏขึ้นทางวัฒนธรรมจีนในยุคสมัยนี้ได้ฝังรากฐานอย่างมั่นคง จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสยามกาลเวลาภายหลังจากนี้ แม้จะได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมากมายในระบบเศรษฐกิจ-การเมือง แต่รากฐานดังกล่าวก็ยากที่จะถูกทำลายได้โดยง่าย แม้ในหลายช่วงเวลาจะถูกสั่นคลอนอย่างรุนแรงก็ตาม

2. วัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง

• ".....ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินไทยในเวลาล่วงมาแล้วนั้น คิดเพลิดเพลินเกินนัก ด้วยว่าการค้าขายสำเภามีกำไรมาก และส่งเครื่องบรรณาการไปครั้งหนึ่งครั้งใด ก็มีกำไรมากกว่าบรรณาการของที่ส่งไป พวกทูตไทยออกไปเมืองจีนก็ได้เบียดเบียนแต่หัวเมืองจีนต่าง ๆ นั้น ๆ ก็จัดซื้อของที่ดี ๆ ประหลาด ๆ เอามาเป็นของถวายพระเจ้าแผ่นดินไทย แล้วกำนัลเสนาบดีไทย ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินในเวลาล่วงแล้วนั้นไม่มีกระดากกระเดื่องว่าถูกพวกจีนล่อลวงให้เสียยศ จีนสั่งให้ไปก้องเมื่อไรก็ไปเมื่อนั้น ถูกลวงกันทั้งก้องทั้งซื้อไม่มีอาย ชายหน้าโง่งมงายตลอดลงมาหลายชั่วอายุคน"

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 4⁶⁹

ในปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นเถลิงราชสมบัติ เมื่อปี ค.ศ. 1851 นั้น ได้เกิดสถานการณ์สำคัญที่เกี่ยวพันกับเรื่องราวที่จะได้กล่าวถึงในที่นี้อยู่ 2 สถานการณ์ คือ หนึ่งได้เกิดกบฏไต่ผิงขึ้นบนแผ่นดินจีนในปี 1851 ตรงกับปีที่ 1 ของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

69. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, โบราณคดีสโมสร, พ.ศ. 2457, หน้า 71 อ้างถึงใน โยชิฮารุ โทชิฮารุ, *อ้างแล้ว* หน้า 68

พระจอมเกล้าฯ กฎนี้เป็นกฎที่ใหญ่ที่สุดของการเมืองจีนในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์
สอง การแผ่อิทธิพล ของลัทธิล่าอาณานิคมโดยจักรวรรดินิยมตะวันตกได้เข้ามาถึงจีนใน
หัวขระยะเวลานี้ สถานการณ์ ทั้งสองนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการถูกคุกคามของรัฐสมบูรณาญาสิทธิ-
ราชย์จีนอันเป็นอุดมการณ์เดียวกันกับรัฐสยาม และสถานการณ์ทั้งสองนี้ได้ก่อให้เกิดผล 2
ประการคือ ประการที่หนึ่ง ได้เกิดขบวนการต่อต้านราชวงศ์ชิงอย่างเปิดเผย ซึ่งจะส่งผล
กระทบต่อเนื่องมายังขบวนการเดียวกันนี้ในสยามในเวลาต่อมา ประการที่สอง การเข้ามา
ของลัทธิล่าอาณานิคมจากตะวันตก ได้ก่อให้เกิดการนำเอาของวัฒนธรรมใหม่ และโลกทัศน์
ใหม่อันแตกต่างไปจากรากฐานวัฒนธรรมเดิมของรัฐที่ถูกลัทธินี้คุกคาม และสยามก็เป็น
รัฐหนึ่งที่ได้รับถูกคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคมนี้ในหัวขระสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ

สิ่งที่ควรกล่าวเพื่อทำความเข้าใจในที่นี่เกี่ยวกับทัศนคติของพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าฯ ที่มีต่อชาวจีนในสยามก็คือ ในห้วงก่อนหน้ารัชสมัยของพระองค์นั้น เป็นที่ทราบ
กันดีว่า ได้มีปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งในเรื่องของราชสมบัติเมื่อสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ผลของความขัดแย้งทางการเมืองก็คือ การขึ้นครองราชย์ของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โดยเจ้าฟ้ามงกุฎไคร์ทรงผนวชเป็น “พระวชิรญาณ” ในห้วง
ที่พระวชิรญาณทรงผนวชอยู่นั้น พระองค์ได้ทรงทำการศึกษาการพระศาสนาและภูมิ-
ปัญญาของตะวันตกอยู่ไม่น้อย อันเป็นเวลาเดียวกันกับที่ทางอังกฤษได้พยายามที่จะติดต่อกับ
รัฐบาล สยามเพื่อขอเจรจาเปลี่ยนนโยบายการค้ากับสยาม การเจรจาในห้วงนั้น ประสบ
กับความล้มเหลวตลอดรัชกาลที่ 3 ขณะเดียวกัน ก็เป็นสถานการณ์ที่อยู่ในการรับรู้ของ
พระวชิรญาณโดยตลอด ด้วยเหตุนี้ไม่ว่าจะโดยเหตุผลทางการเมืองอันใดก็แล้วแต่ เมื่อ
พระวชิรญาณทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 การ
ดำเนินวิเทโศบาย ของพระองค์ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจาก เดิมพร้อมกันกับ
พระราโชบายที่มีต่อการเมืองภายใน

วิเทโศบายที่สำคัญยิ่งในรัชสมัยของพระองค์ก็คือ การเกิดขึ้นของสนธิสัญญาเบาว์ริง
อันเป็นผลสำเร็จของอังกฤษภายหลังจากประสบแต่ความล้มเหลวตลอดรัชกาลที่ 3 ผลของ
สนธิสัญญานี้ก็คือ การล้มเลิกระบบผูกขาดทางการค้าที่มีอยู่ก่อนหน้านี้นี้ทั้งหมด อันเป็นผล-
ประโยชน์ร่วมกันระหว่างขุนนางแห่งราชสำนักกับพ่อค้าชาวจีน พระองค์ทรงตระหนักดีว่า การ
ผูกขาดอันประกอบเป็นผลประโยชน์ร่วมกันนั้น มีผลต่อการเมืองภายในอย่างสูง โดยเฉพาะ
ระบบผูกขาดที่สามารถสร้างผลต่อเนื่องให้บรรดาขุนนางแห่งราชสำนักสามารถที่จะแข็งขันและ
คุกคามอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้ นอกจากนี้ ยังได้เป็นบ่อเกิดของการจ้อราษฎ์บังหลวง
เบียดบังผลประโยชน์ที่พึงเข้าสู่ท้องพระคลังอีกด้วย⁷⁰ แน่แน่นอนว่า วิเทโศบายดังกล่าว นอก

70. เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, สถาบันไทยคดีศึกษา มธ. และมูลนิธิโครงการ
การตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พ.ศ.2529, หน้า 68

จากจะเกิดขึ้นจากเจตนาที่จะทำลายฐานทางเศรษฐกิจและการเมืองของบรรดาขุนนางแล้ว ยังอาจพิจารณาได้ว่า ย่อมมีเจตนาให้ยังผลต่อพ่อค้าชาวจีนตลอดไปจนถึงนโยบายทางการค้าระหว่างสยามกับจีนที่มีมาแต่เดิมด้วย พระองค์ทรงยกเลิกการค้าของรัฐและทรงปรับปรุงและเพิ่มอัตราการค้ากับภาษีสูงขึ้น อีกทั้งทรงปฏิเสธที่จะสานต่อความสัมพันธ์กับจีนภายใต้ระบบบรรณาการที่หยุดชะงักไปเมื่อปลายรัชกาลก่อน อันเนื่องมาจากปัญหาทางการเมืองภายในจีนเอง (หมายถึง สถานการณ์ในจีนดั้งที่ได้กล่าวไปแล้ว) ผลสะท้อนของวิเทโศบายนี้ยังผล ให้ทางการจีนต้องมี "สาสน์" มาขอรับรองรัฐบาลสยามให้ปฏิบัติต่อพ่อค้าจีนเป็นอย่างดี พร้อมกับเรียกร้องให้มีการยกเลิกการค้าธรรมเนียมสินค้าด้วย⁷¹ แต่ "สาสน์" นั้นก็ไม่ อาจลบล้างความแน่วแน่วในวิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไปได้ เข็มมุ่งของพระองค์ยังคงดำเนินไปตามทิศทางที่วางไว้ต่อไป

จะอย่างไรก็ตาม วิเทโศบายเฉพาะที่ยังผลต่อการค้าจีน-สยามนี้ แม้จะมีแรงกระตุ้นต่อพ่อค้าจีนในสยามอยู่บ้างแต่ก็ไม่ไ้ระยะเวลาที่ยาวนาน ประสบการณ์อันยาวนานที่ผ่านมาถึง 3 แผ่นดิน นับแต่เริ่มมีการสถาปนารัฐรัตนโกสินทร์ อาจกล่าวได้ว่า เป็นระยะเวลาที่พ่อเพียงแก่การให้เงินปันทะเล ซึ่งมีพื้นฐานวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง ได้ปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมไทยจนสามารถที่จะจับกฎเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงได้ไม่น้อย ด้วยผลปรากฏว่า เพียงไม่นานภายใต้วิเทโศบายที่ปฏิเสธ "วัฒนธรรมจิมก้อง" นั้น "พวกจีนล่อลวง" ในพระราชกฤษฎีกาของรัชกาลที่ 4 ก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นจริงในสยามได้อย่างประสบผล ประสบการณ์ที่ว่านั้นก็คือ การที่ได้ฝังรากเข้าไปภายใต้ระบบผูกขาดที่เป็นมาก่อนหน้านี้ ได้ส่งผลให้พ่อค้าจีนเงินจัดต่อกลไกของตลาดในสยาม ดังนั้น พ่อค้าชาวจีนตะวันตกที่ได้รับโอกาสให้มีที่ทางทางเศรษฐกิจจากสนธิสัญญาเบาว์ริง จึงแทบจะไร้ความหมายทางออกของพ่อค้าตะวันตกก็คือ การอาศัยชาวจีนปันทะเลให้มาเป็น "กัมประโด" ในบริษัทของตนด้วยค่าจ้างที่ไม่สูงมากนัก แต่ค่านายหน้าสูงเป็นอย่างยิ่ง บทบาทของกัมประโดจีนได้พัฒนาขึ้นมาท่ามกลางประสบการณ์ดั้งเดิมของตน ประกอบเข้ากับการฝึกอบรมแบบตะวันตก กระทั่งกลายเป็นบุคคลที่มีอำนาจสูงในบริษัทตะวันตกในเวลาต่อมา⁷²

การเกิดขึ้นของกัมประโดในสยามเวลานั้น ไม่เพียงแต่เป็นปรากฏการณ์ใหม่สำหรับสังคมเศรษฐกิจสยามเท่านั้น หากแต่ยังอาจถือได้ว่ามีความหมายพิเศษอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเหตุที่ว่ากัมประโด ซึ่งถือกันว่าเป็นวัฒนธรรมทางการค้าอันปกติของชาติตะวันตกนั้น

71. สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, แปลโดย : กาญจณี ละอองศรี บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พ.ศ.2525, หน้า 166

72. วิลเลียม สกินเนอร์, อ้างแล้ว, หน้า 104

เมื่อมาเกิดขึ้นในสยาม กัมประโดกลับเป็นชาวจีนผู้ซึ่งจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเสมือนกับการเป็นตัวกลางของคู่ค้าต่าง ๆ ในแวดวงธุรกิจ แน่นอนว่า กัมประโดโดยชาวจีนนี้จะต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีสายสัมพันธ์ (connection) กับคู่ค้าที่แน่นแฟ้นและกว้างขวาง คุณสมบัติเช่นนี้นับว่ามีผลจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ชาวจีนเหล่านี้ได้รับการปลูกฝังมาแต่ครั้งอยู่บนแผ่นดินใหญ่ และเป็นพื้นฐานซึ่งส่วนหนึ่งผูกพันอย่างแยกไม่ออกกับลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า และพุทธมหายาน ที่ผสมผสานกลมกลืนกันเป็นเวลายาวนาน (โดยเฉพาะกับลัทธิขงจื้อ) จากคุณสมบัติเหล่านี้ตามหน้าที่ของกัมประโดได้ส่งผลให้ชาวจีนที่ประกอบอาชีพหรือปฏิบัติหน้าที่นี้ ได้รับการเรียนรู้วิทยาการทางการค้าจากชาวตะวันตก นอกเหนือไปจากพื้นฐานเดิมที่ตนมีอยู่แล้ว การเรียนรู้ดังกล่าวได้ค่อย ๆ สะสมทั้งความรู้และประสบการณ์ให้แก่ตัวกัมประโดตามระยะเวลาที่ผ่านไป ซึ่งต่อมาได้เกิดผลดีแก่กัมประโดเหล่านี้เอง เมื่อสังคมเศรษฐกิจสยามค่อย ๆ คลี่คลายขยายตัวไปตามสถานการณ์ ฐานะกัมประโดที่ชาวจีนเหล่านี้จับอยู่ได้ก็ได้อะไรประโยชน์ต่อการพาณิชย์ให้แก่พวกเขาไม่น้อยเมื่อเวลามาถึง

อย่างไรก็ตาม ทางออกอันเนื่องมาจากวิโศบายเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ปรากฏออกมาในรูปของกัมประโดนี้ เป็นเพียงตัวอย่างของทางออกหนึ่งที่เด่นชัดและไม่ได้หมายความว่าชาวจีนส่วนใหญ่จะเก็บเกี่ยวผลพวงของความเป็นกัมประโดไปเสียทั้งหมด จีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ยังคงมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเฉกเช่นยุคสมัยก่อนหน้านี้ต่อไปพร้อม ๆ กันกับความพยายามปรับตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ที่เริ่มมีสำนึกในการต่อต้านจีนเกิดขึ้นในทัศนะของชนชั้นนำทางอำนาจแห่งสยาม

สิ่งที่ยังปฏิบัติอย่างได้ผลสำหรับการปรับตัวของจีนโพ้นทะเลภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในสยามก็คือ การเข้าหาหรือผูกความสัมพันธ์กับบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ตลอดไปจนถึงเจ้านายระดับสูง วิธีการเช่นนี้เป็นสิ่งที่จีนโพ้นทะเลปฏิบัติมาแต่ยุคสมัยก่อนหน้านี้แล้ว และเป็นที่มาของการเกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แบบใหม่ขึ้นในสังคมสยาม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับกระฎุมพีหรือพ่อค้าจีน โดยความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับป่าวไพร่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แบบเก่าก็ยังคงดำรงอยู่ แต่เป็นการดำรงอยู่อย่างอ่อนแรงและระยะเวลาที่จะสูญสลายไป⁷³ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดผลกระทบต่อจีนโพ้นทะเลในสยามเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ก็คือ การกำหนดให้นายอากรจีน

73. การอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นี้โดยละเอียดศึกษาได้จาก ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, *สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 - 2461*, ม.ร.ว. ประกายทอง ศิริสุข และ พรรณิสรบุญมี แปล, บัณฑิตวิทยาลัย, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พ.ศ.2518, หน้า 252-319. และใน สมเกียรติ วันทะนะ และ คณะ, *อ้างแล้ว*

จ่ายเงินจำนวนต่าง ๆ กันให้แก่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่และเจ้านายทุก ๆ ปี ทั้งนี้ ไม่นับการส่งจำนวนเงินประจำปีอันเป็นรายได้จากการเก็บภาษีอากรให้แก่รัฐบาล (ซึ่งเป็นสัญญาผูกพันกันมาแต่เดิม) ที่ยังคงต้องปฏิบัติอยู่เช่นเดิม⁷⁴ ด้วยวิธีเช่นนี้ของรัฐบาล ผลที่ปรากฏอย่างเด่นชัดก็คือ ทำให้ขุนนางระดับต่าง ๆ ที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์อันอาจเอื้อผลประโยชน์ระหว่างตนกับพ่อค้านายอากรพลอยได้รับผลประโยชน์นั้น ๆ ไปด้วย แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นที่น่าพอใจได้ว่า วิธีการเช่นนี้ถือเป็นมาตรการในการสร้างขีดจำกัด ในการขยายอิทธิพล (อย่างน้อยก็ในทางเศรษฐกิจ) ของบรรดาจีนโพ้นทะเลไปในตัวนั่นเอง แต่แม้การสร้างขีดจำกัดจะได้เกิดขึ้น การพยายามในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงก็ยังคงดำเนินไปจนประเด็นดังกล่าวกลายเป็นเรื่องเล็กสำหรับการแสวงหาผลประโยชน์ของจีนโพ้นทะเลภายใต้ระบบอุปถัมภ์แบบใหม่ที่ตนเองเป็นเสมือนตัวละครเอกตัวหนึ่ง การสัมพันธ์กับขุนนางและเจ้านายยังคงมีอยู่ต่อไป โดยที่การสะสมทุนไม่ได้ลดลง

การที่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างพ่อค้าจีนกับเจ้านายและขุนนางสามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นนี้ ในด้านหนึ่งไม่ได้หมายความว่า เป็นเพราะพ่อค้าจีนฉลาดและเป็นผู้คิดค้นวิธีการแสวงหาผลประโยชน์ด้วยการสร้างความสัมพันธ์ลักษณะนี้ขึ้นมาแต่ประการใดไม่ สิ่งซึ่งควรทำความเข้าใจไว้ ณ ที่นี้ก็ความจริงที่ว่า ชาวจีนมีวัฒนธรรมในการสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะคล้าย ๆ กับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในวัฒนธรรมไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในที่นี้ คือ วัฒนธรรมจิ้มก้อง หรือวัฒนธรรมบรรณาการ นั่นเอง

วัฒนธรรมจิ้มก้องในที่นี้ ไม่ได้มีความหมายเฉพาะตามที่เข้าใจกันเกี่ยวกับคำว่า "บรรณาการ" ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอดีตเท่านั้น⁷⁵ แต่วัฒนธรรมจิ้มก้องในที่นี้ ได้กินความรวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่จริงในสังคมจีน ความสัมพันธ์ที่ผ่านวัฒนธรรมจิ้มก้องของสังคมจีนโดยภาพรวมแล้ว มักเป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ โดยความหมายของคู่สัมพันธ์ดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นต้องวัดด้วย "วิทยุฉิม" เสมอไป หากแต่อาจจะวัดได้ด้วย "ตำแหน่ง" ทางสังคมและ "ฐานะ" ทางเศรษฐกิจ หรือบางครั้ง "ชาติวุฒิมิ" และ "คุณวุฒิมิ" ก็อาจจะถูกนำมาวัดด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ในวัฒนธรรมจิ้มก้องตามความหมายที่กล่าวมานี้ ผู้น้อยมักขึ้นต่อผู้ใหญ่ด้วยวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่งหรือไม่ว่ามากหรือน้อย สิ่งที่เป็นเสมือนกับ "สื่อ" ที่ส่งผ่านจากผู้น้อยไปยังผู้ใหญ่เพื่อให้บรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ก็คือ "ของกำนัล" ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การปฏิบัติเช่นนี้ของผู้น้อยจะต้องบรรลุผลเสมอไป แต่โดยทั่วไปแล้วมักจะบรรลุผล ส่วนไม่บรรลุผลนั้นโดยทั่วไปมักจะถูก

74. ม.ร.ว. อคิน รัตพัฒน, เท่งอ้อง, หน้า 277

75. ความหมายของคำว่า "บรรณาการ" ตามนัยดังกล่าวได้ใน สิบแสง พรหมบุญ, อ้องแล้ว, หน้า 2-9

แสดงออกก่อนการ “จี้มก้อง” จะเกิดขึ้น นั่นคือ การแสดงออกโดยการปฏิเสธการ “จี้มก้อง” ของผู้น้อยโดยผู้ใหญ่นั้นเอง วัฒนธรรมจี้มก้องตามความหมายที่กล่าวไปนี้ ส่วนหนึ่งแยกไม่ออกจากสิ่งที่ปรัชญาขงจื้อ เต๋า และพุทธมหายาน ได้มอบให้กับความเชื่อที่สังคมจีนมีต่อปรัชญาเหล่านี้มาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งในบรรดาปรัชญาหรือความเชื่อทั้ง 3 นี้ ลัทธิขงจื้อดูเหมือนจะมีอิทธิพลมากที่สุด⁷⁶

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า วัฒนธรรมจี้มก้องซึ่งดูเหมือนว่าจะมีอยู่เพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านผลประโยชน์ตามที่กล่าวไปข้างต้นนั้นแล้ว วัฒนธรรมจี้มก้องยังเกิดขึ้นและ/หรือสอดคล้องกับค่านิยมบางประการในสังคมจีนอีกด้วย ค่านิยมนี้คือค่านิยม ที่เชื่อถือกันว่า การได้เข้าหาหรือทำความรู้จักและเคารพต่อผู้ใหญ่ นั้นเป็นเรื่องที่ดี เป็นศรีเป็นมงคลต่อตนเองและครอบครัว ในทำนองเดียวกัน เมื่อผู้ใหญ่มาเยือนหรือมาทำความรู้จักกับนับเป็นสิ่งที่ดีต่อตนเองและครอบครัวเช่นกัน จากเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงไม่แปลกที่วัฒนธรรมจี้มก้องสามารถดำรงอยู่ได้เป็นเวลายาวนานในสังคมจีน และเมื่อจีนโพ้นทะเลนำวัฒนธรรมนี้มาใช้ในสยาม ด้านหนึ่ง นอกจากจะพิจารณาได้ในแง่ของผลประโยชน์ทางการค้าหรืออื่นๆ แล้ว ในอีกด้านหนึ่ง การกระทำหรือแสดงออกภายใต้ค่านิยมดังกล่าว โดยผ่านวัฒนธรรมจี้มก้อง จึงเป็นเรื่องของความเป็นมงคลแก่ตนเองอย่างที่ไม่ควรปฏิเสธ ซึ่งในความเป็นจริงก็คือผลประโยชน์อีกแบบหนึ่ง เพียงแต่เป็นผลประโยชน์ที่เป็น “นามธรรม” เท่านั้นเอง

การที่จีนโพ้นทะเลมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมตามนัยที่กล่าวมา การสร้างความสัมพันธ์กับเจ้านายหรือขุนนางสยามจึงเป็นไปได้ด้วยดีกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย และไม่ว่าการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แบบใหม่ของจีนโพ้นทะเลเหล่านี้จะเป็นไปได้โดยเจตนาใดก็ตาม ความสัมพันธ์ภายใต้วัฒนธรรมจี้มก้องที่วานี้ก็เอื้อต่อความได้เปรียบของจีนโพ้นทะเลที่มีต่อชาวตะวันตกไปโดยไม่ได้เจตนาการ และสิ่งซึ่งน่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra Territoriality) อันเกิดขึ้นในรัชสมัยนี้ ด้านหนึ่ง แม้จะเป็นความเกี่ยวพันโดยตรงกับปัญหาเศรษฐกิจการเมืองระหว่างรัฐบาลสยามกับชาติตะวันตก แต่ผลซึ่งต้องการจะให้กระทบต่อชาวจีนไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม และไม่ว่าโดยเจตนาหรือไม่เจตนา กลับส่งผลสะท้อนได้น้อย ชาวจีนที่เริ่มเรียนรู้ว่าสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อตนอย่างไรบ้าง การแสวงหาทางออกจึงเกิดขึ้นด้วยการนำตัวเองเข้าไปเป็นคนในบังคับของต่างชาติภายใต้กฎเกณฑ์ที่สิทธิสภาพนอกอาณาเขต

76. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นนี้ได้ใน วรรณคดี มัทธโนบล . “ปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญาในวัฒนธรรมจีน-วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช : ปีที่ 6 ฉบับที่ 1, ม.ค. - เม.ย. 2536, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า 93-103

กำหนดไว้ให้ การปรับตัวเองเช่นนี้ส่งผลโดยตรงต่อการประกอบการของชาวจีนเหล่านี้มาก และที่สำคัญก็คือ ความอิสระที่มีมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับการที่จะต้องมาเป็นคนในบังคับของสยาม

สิ่งที่น่าสนใจในที่นี้ก็คือ การปรับตัวครั้งนี้ของชาวจีนเกิดขึ้นในห้วงเวลาเดียวกันกับที่ชาติตะวันตกเหล่านี้กำลังคุกคามจีนแผ่นดินใหญ่ ดังนั้น การที่ชาวจีนนำตนไปเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตกในสยาม จึงเป็นสิ่งที่ยากต่อการพิสูจน์ถึงความรู้สึก “ชาตินิยม” ของชาวจีนเหล่านี้ ในเบื้องต้น เราอาจประเมินได้ว่า ชาวจีนเหล่านี้แยกความรู้สึกของตนได้ไม่ยาก กล่าวคือ สามารถแยกความรู้สึกชาตินิยมกับการเอาตัวรอดเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของตนออกจากกันไปได้ ด้วยเหตุนี้ การนำตนเองเข้าไปเป็นคนในบังคับของต่างชาติในขณะที่ต่างชาติกำลังคุกคามมาตุภูมิของตนนั้น จึงเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยาก เมื่อพิจารณาถึงทางเลือกที่มีอยู่ไม่มากนัก

อย่างไรก็ตาม หากจะกล่าวรวมถึงจีนโพ้นทะเลไม่ว่าจะอยู่ในสถานะไหนแล้ว ภาพรวมที่เป็นเสมือนกับการอธิบายหรือ “นิยาม” ถึงความเป็นจีนที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็คือ “หางเปีย” ของชาวจีนเอง การที่หางเปียได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงความเป็นจีนในยุคสมัยนี้ ทำให้เราเข้าใจไปโดยปริยายว่า จีนส่วนใหญ่ (หรืออาจจะเกือบทั้งหมดก็เป็นได้) ในเวลานั้นเป็นผู้ชาย เพราะหญิงจีนไม่จำเป็นและ / หรือ ไม่ได้ถูกกำหนดบังคับให้ต้องไว้หางเปียดังเช่นชายจีน เมื่อหางเปียได้กลายเป็นสิ่งที่ถูกนำมาอธิบายถึงความเป็นจริงเช่นนี้ จึงย่อมไม่ใช่การอธิบายที่ให้ภาพไปในทางที่ดีแก่จีนโพ้นทะเลมากนัก โดยเฉพาะในรัชสมัยนี้ ความเป็นจีนที่ถูกพิจารณาผ่านหางเปีย คือความเป็นจีนที่ติดฝิ่น และอนุญาตเฉพาะเจาะจงแก่ชาวจีนเท่านั้นที่เสพฝิ่นได้อย่างเสรี แต่ห้ามไม่ให้คนในบังคับของชาติอื่น ๆ เสพฝิ่น และด้วยเหตุที่ “ฝิ่นเป็นของชั่ว” ในทัศนะของชนชั้นปกครอง ผู้ที่เสพของชั่วย่อมไม่ได้รับการถูกมองไปในทางที่ดีเป็นธรรมดา และภายใต้ตรรกะเดียวกันนี้ คนชาติอื่น ๆ ในบังคับหากเป็นผู้เสพฝิ่น หางเปียก็จะถูกตราไว้บนศีรษะของผู้นั้นทันที⁷⁷

การที่หางเปียถูกนำมาอธิบายให้สัมพันธ์กับความเป็นจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตทางสังคมของจีนโพ้นทะเลได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่ในเรื่องของการเสพฝิ่นเท่านั้น หากแต่สิ่งที่สะท้อนให้เห็นนอกเหนือจากพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว หางเปียยังบอกให้รู้ว่า มีจีนโพ้นทะเลที่อยู่ในสถานะต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นขุนนาง ไพร่ จีนผูกบี หรือ ฯลฯ ที่ยังคงไว้หางเปีย (และแต่งกาย

77. ดูรายละเอียดจากบทวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน เกษียร เตชะพีระ, “หางเปีย : ปุพประวัติของความ เป็นจีนในสยาม *รัฐศาสตร์สาร*, ปีที่ 16 ฉบับที่ 1-2 (ม.ค. - ส.ค. 2533), คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 67-109

แบบจีน) ภาพสะท้อนตามปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ บอกถึงนัยต่าง ๆ ที่อาจจะตีความได้หลายทาง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการแสดงความเป็นจีนของผู้ที่ยังคงสัญลักษณ์ดังกล่าวเอาไว้พร้อมกันกับการมีวัฒนธรรมแบบจีน (ในประเด็นวัฒนธรรมนี้อาจจะมีการแสดงออกในระดับที่แตกต่างกันไป) ความนัยที่สำคัญจากปรากฏการณ์ที่ว่าก็คือ การแสดงออกซึ่งความเป็นจีนไม่ว่าในจีนโพ้นทะเลสถานะไหน ล้วนบ่งบอกถึงความเป็นจีนที่ชนชาติแมนจูมีส่วนร่วมอยู่ในฐานะผู้ปกครองแห่งราชวงศ์ชิง จีนทั้งในแผ่นดินใหญ่และในสยามล้วนดำรงรูปลักษณะของหางเปีย และการแต่งกายซึ่งกำหนดโดยราชวงศ์ชิงเอาไว้เป็นสำคัญ (โดยเฉพาะกับหางเปีย) การคงรูปลักษณะดังกล่าวเป็นไปด้วยการยอมจำนนต่ออำนาจของราชวงศ์ชิงและไม่บังอาจที่จะหลีกเลี่ยงถึงแม้ว่าจีนจำนวนมากได้นำตนอพยพออกจากแผ่นดินใหญ่มาแล้วก็ตาม แต่ทว่าการยอมจำนนตามสภาพการขณะนั้น ไม่ได้หมายความว่า ชาวจีนจะสูญเสียรากฐานวัฒนธรรมของตนไปแต่ประการใด วิถีชีวิตทางสังคมยังคงดำเนินต่อไปบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมจีนที่มีความมั่นคงมาช้านาน ขณะเดียวกัน ความเป็นจริงที่สะท้อนผ่านทางเปียในอีกนัยหนึ่ง ก็ไม่ได้หมายความว่าชาวจีนจะมีความพอใจกับสัญลักษณ์ที่ราชวงศ์ชิงหยิบยื่นมาให้ ชาวจีนตระหนักอยู่ลึก ๆ ว่าหางเปียคือสัญลักษณ์ของความไร้เอกราช แต่ภายใต้อำนาจรัฐที่เข้มแข็งของราชวงศ์ชิง การยอมรับหางเปียไว้บนศีรษะของตนย่อมเป็นการฉลาดกว่า เหตุผลอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการยอมรับหางเปียของชาวจีนก็คือ ชาวจีนโดยทั่วไปแม้จะตระหนักในอำนาจของราชวงศ์ชิงก็ตาม แต่ก็ยังเป็นอำนาจทางการเมืองที่แสดงผ่านทางเปียเป็นเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น

แท้จริงแล้ว การเข้ายึดครองจีนของราชวงศ์ชิงหาได้นำเอาวัฒนธรรมของตนเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมจีนที่มีอยู่แต่เดิมไม่ และเมื่อเข้าปกครองจีน ราชวงศ์ชิงจึงไม่ยอมหลีกเลี่ยงต่อการยอมรับวัฒนธรรมจีนไปได้ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกแต่ประการใดที่ชาวจีนจะยอมจำนนต่ออำนาจของราชวงศ์ชิงด้วยการไว้หางเปียเป็นสัญลักษณ์เอาไว้ และสามารถ "ทำใจ" ได้โดยไม่จำเป็นต้อง "พอใจ" เพราะอย่างน้อยที่สุด วัฒนธรรมเดิมของตนไม่ได้ถูกบังคับให้เปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจของราชวงศ์ชิงแต่ประการใด

ถึงที่สุดแล้ว ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ หาได้มีอำนาจที่เอื้อมไปถึงการเปลี่ยนแปลงสำนักทางวัฒนธรรมของจีนโพ้นทะเลไม่ ในขณะที่ การปรับตัวของจีนโพ้นทะเลก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นการปรับเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมเช่นกัน การปรับตัวอันใดที่เกิดขึ้นเป็นไปเพียงเพื่อพวยฐานะของตนให้อยู่ในสังคมสยามได้อีกต่อไป และแท้จริงแล้วการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงทั้งในทางรูปแบบและเนื้อหาของจีนโพ้นทะเล มักไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับจีนส่วนใหญ่ และภายใต้ส่วนน้อยที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น ก็มักจะใช้เวลาอันยาวนานนับได้ถึงรุ่น

ลูกหรือหลาน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าความสัมพันธ์ระหว่างคู่ที่ต่างเชื้อชาติถูกจัดชั้นในลักษณะใด⁷⁸ แต่กระนั้นก็ตาม สิ่งซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ในที่นี้ก็คือ ความจริงที่ว่า ตลอดระยะเวลาที่จีนโพ้นทะเลได้เข้ามาสู่สยามนับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นี้ แม้จะรักษารากฐานทางวัฒนธรรม อาไว้ได้เป็นอย่างดีก็ตาม แต่จากระยะเวลาที่ผ่านไป รูปการณ์จิตสำนึกที่สะท้อนตามรากฐานทางวัฒนธรรมนั้นก็ได้รับผลให้มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย อันเป็นรูปการณ์จิตสำนึกที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างจีนโพ้นทะเลในสยามกับจีนที่ยังคงอยู่ ณ ภูมิภาคเดิมในแผ่นดินใหญ่ ความแตกต่างดังกล่าวจากยุคสมัยที่กำลังกล่าวถึงนี้ แม้จะยังเห็นได้ไม่มากและชัดเจนก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองภายในสยามในระยะเวลาต่อมาจะค่อย ๆ ให้ภาพความต่างต่างนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพความแตกต่างของรูปการณ์จิตสำนึกดังกล่าวนี้ หมายถึง ปรากฎการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่จีนโพ้นทะเลได้สะท้อนให้เห็นในสยามโดยที่อาจจะไม่พบปรากฏการณ์เดียวกันนี้ในจีนแผ่นดินใหญ่ หรือในทำนองเดียวกัน ปรากฎการณ์ที่มีเนื้อหาเหมือนกันหรือไม่ก็เป็นเรื่องเดียวกัน แต่ภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ของจีนทั้งสองแผ่นดินอาจจะแตกต่างกันแท้จริงแล้ว ความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่จีนโพ้นทะเลสะท้อนให้เห็นก็คือ สิ่งที่เรียกในที่นี้ว่า “ซานซาน” (ซึ่งได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้) อันเป็นปรากฏการณ์ที่ยังเห็นถึง “เนื้อหา” ที่จีนโพ้นทะเลไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธได้ และด้วย “เนื้อหา” นั้นก็ได้แสดงให้เห็นถึง “รูปแบบ” ที่แตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของจีนโพ้นทะเลกับวัฒนธรรมของจีนแผ่นดินใหญ่

แม้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะได้ออกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ในด้านต่าง ๆ อย่างมากมาย แต่ผลสะท้อนที่มีต่อวัฒนธรรมของจีนโพ้นทะเลนั้นเกิดขึ้นน้อยมาก สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นเสมือนกับจุดเริ่มต้นสำหรับจีนโพ้นทะเลในอันที่จะก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงในอนาคต อย่างไรก็ตาม ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ไซ้ว่าจะไร้ซึ่งความสำคัญอันใดที่ควรแก่การกล่าวถึงแต่ประการใดไม่ จุดอันโดดเด่นที่สุดและส่งผลสะท้อนไม่น้อยต่อจีนโพ้นทะเลในรัชสมัยนี้ก็คือการที่สยามปลอดพ้นจากการถูกยึดครองของนักล่าอาณานิคมตะวันตกได้เป็นเหตุให้สถานะบางด้านของจีนโพ้นทะเลในสยามเกิดความแตกต่างไปจากจีนโพ้นทะเล ณ ส่วนอื่น ๆ ภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อประเด็นนี้ สกินเนอร์ได้ให้ข้อเปรียบเทียบที่ค่อนข้างเด่นชัดระหว่างสยามกับชวาเป็นกรณีตัวอย่าง 4 ประการ ดังนี้ :

78. ดูรายละเอียดและข้อวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน วิลเลียม สกินเนอร์, *อ้างแล้ว*, หน้า 129-136

หนึ่ง การแบ่งระดับชั้นของชนชั้นนำในโครงสร้างทางสังคมสยาม เกิดขึ้นโดยคนในพื้นที่เมือง (หมายถึงคนไทย) ในขณะที่การแบ่งระดับชั้นเช่นนี้ในชาวมอญไม่ได้เกิดขึ้นดังเช่นในสยาม แต่เกิดโดยคนนอกพื้นที่ (หมายถึงพวกดัตช์)

สอง การให้ความสำคัญหรือจัดลำดับชั้นทางสังคมของชาวมอญ มักจะเป็นไปโดยการพิจารณาผ่านเชื้อชาติ (ethnic) เป็นเกณฑ์ เช่น : พวกดัตช์ จะถูกจัดให้เป็นชนชั้นสูง ชาวจีนเป็นชนชั้นกลาง และพวกชนพื้นเมืองเดิมเป็นชนชั้นต่ำ เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่เกิดในสยาม

สาม สถานภาพของชาวจีนในชาวมอญจำกัดขอบเขตในการอยู่อาศัย และหากเคลื่อนย้ายจะต้องผ่านการพิจารณาโดยพวกดัตช์ ซึ่งกรณีนี้ไม่เกิดขึ้นในสยามเช่นกัน

สี่ แม้การก่อรูปการรวมกลุ่มของชาวจีน ทั้งในชาวมอญและสยามจะมีขอบเขตที่เด่นชัดเหมือนกัน แต่สำหรับสยามแล้วการรวมกลุ่มมีความเป็นสถาบันมากกว่าในชาวมอญ และในขณะเดียวกันความอิสระในการรวมกลุ่มของชาวจีนในสยามยังรวมถึงความอิสระที่จะแยกออกจากกลุ่มเพื่อไปเป็นไพร่ในสังกัดของมูลนายเมื่อไรก็ได้ โดยที่ในชาวมอญการรวมกลุ่มภายใต้การปกครองของคณะนิกายดัตช์ ทำให้ชาวจีนพลอยถูกกำหนดให้ขึ้นต่อกลุ่มของตนอย่างขาดความอิสระ เมื่อเปรียบเทียบกับชาวจีนในสยาม⁷⁹

ข้อเปรียบเทียบความแตกต่างดังกล่าว แม้จะพิจารณาผ่านชาวมอญเป็นกรณีตัวอย่างก็ตาม แต่ในภาพรวมต่อกรณีตัวอย่างในรัฐอื่นๆ ที่ถูกปกครองโดยนักล่าอาณานิคมตะวันตกแล้ว ผลสะท้อนทางด้านวัฒนธรรมของจีนโพ้นทะเลไม่น่าจะแตกต่างกับกรณีชาวมอญมากนัก และด้วยเหตุที่สยามอยู่ในสถานการณ์พิเศษดังกล่าว ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นต่อจีนโพ้นทะเลในทางวัฒนธรรมจึงมีลักษณะพิเศษไปด้วย การรวมกลุ่ม การเป็น "จีนในร่มธง" ของต่างชาติ การเป็นกัมประโต การประกอบกิจการและลักษณะอาชีพ วิถีแห่งการดำเนินชีวิต กิจกรรมหรือพิธีกรรม และ ฯลฯ จะยังคงดำรงต่อไปภายใต้สถานการณ์และเงื่อนไขที่แตกต่าง ครอบงำโดยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์โดยไม่สูญเสียรากฐานทางวัฒนธรรมของจีนโพ้นทะเลก็เริ่มประสบผล เมื่อมีความพยายามที่จะดึง "จีนในร่มธง" ให้มาอยู่ในบังคับของสยาม ด้วยเงื่อนไขทางการศาลที่ให้ขุนนางจีนแห่งราชสำนักสยามสามารถชำระคดีความกับชาวจีนด้วยตนเอง ทั้งความแห่งและความทั่วไป รวมทั้ง ให้ใช้ภาษาและจารีตประเพณีจีนในระหว่างการชำระความอีกด้วย⁸⁰ ความพยายามในครั้งนี้

79. ดูรายละเอียดใน G. William Skinner, Change and Persistence in Chinese Culture Overseas : A Comparison of Thailand and Java . Paper for University Seminar on Modern East Asia, Columbia University, April 20th, 1960, pp. 86-100

80. ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, "การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง" เอเชียปริทัศน์, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 ก.ย.- ธ.ค. 2531, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์ฯ, หน้า 75-76

คงจะไม่สัมฤทธิ์ผล ถ้าหากสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไม่เสด็จสวรรคตก่อน ในเดือน ๑๑ ขึ้น 15 ค่ำ พ.ศ. 24๑๑ เพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วถึงพระราชหัตถ์ที่มีต่อชาวจีนว่า เป็น "พวกจีนล่อลวง" แต่ด้วยเหตุแห่งการสวรรคตนั่นเอง เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ในฐานะเจ้าของความคิดดังกล่าว ก็ได้ใช้อำนาจในฐานะผู้สำเร็จราชการภายหลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 4 ผ่านไปเพียง 3 สัปดาห์ ประกาศตั้งศาลชำระความจีนหรือศาลคดีจีนขึ้นในกรมท่าซ้าย เมื่อเดือน 12 ขึ้น 8 ค่ำ พ.ศ. 24๑๑ โดยขุนนางที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาประจำศาล และมีอำนาจในการแต่งตั้งชาวจีนให้เป็นตุลาการ ก็คือขุนนางไทยเชื้อสายจีน⁸¹

สิทธิพิเศษที่จีนโพ้นทะเลได้รับในคราวนี้ ดูเหมือนจะอิสระยิ่งกว่าการเป็นคนในบังคับของต่างชาติ หรือ "จีนในร่มธง" เสียอีก⁸² เหตุผลที่น่าจะเข้าใจได้มากไปกว่าความสำเร็จในการปรับตัวของจีนโพ้นทะเลตามที่ได้กล่าวมาแล้วก็คืออำนาจของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ นั้น เป็นอำนาจที่ได้รับการสืบทอดมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ภายใต้ตำแหน่งที่เอื้อต่อฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอำนาจทางเศรษฐกิจนั้น ความมั่งคั่งได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องจนร่ำรวยพอที่จะกล่าวได้ด้วยคำภาคภูมิใจว่า ".....มีทุกสิ่งทุกอย่างที่คนเราต้องการแล้ว"⁸³ สถานะของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ หรือเจ้านายในสกุล "บุนนาค" ก่อนหน้าขุนนางผู้นี้ ในด้านหนึ่งอาจถือเป็นกรณีตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับพ่อค้าจีนที่ดำรงอยู่ได้ด้วยการอุปถัมภ์ต่อกันและกัน ภายใต้ความสัมพันธ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า เหตุใดเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์จึงเป็นผู้ต้นคิดเกี่ยวกับการให้สิทธิพิเศษแก่จีนโพ้นทะเล ความสำเร็จของขุนนางผู้นี้ แม้จะเกิดขึ้นภายหลังการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไปแล้วก็ตาม แต่นั่นก็เป็นเสมือนสิ่งบอกเหตุถึงความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่กำลังจะมาถึงในรัชกาลใหม่ โดยที่แม้แต่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เองก็ไม่อาจล่วงรู้ได้ แต่สำหรับจีนโพ้นทะเลซึ่งต้องระมัดระวังตนเองอยู่ภายใต้กรอบที่รัฐบาลสยามได้วางเอาไว้ให้แล้วนั้น จะมีก็แต่ความจัดเจนบนพื้นฐานวัฒนธรรมเฉพาะแบบของตนเท่านั้นที่จะคอยย้ำเตือนให้พร้อมอยู่เสมอและกาลเวลาที่ผ่านไป ก็ได้พิสูจน์ข้อเท็จจริงดังกล่าวไปแล้วอย่างชัดเจน

ตราบจนสิ้นรัชกาล ความเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมที่จีนโพ้นทะเลได้ "นำเข้า" สู่สยามยังคงเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา กล่าวสำหรับในเขตพระนคร "ตึก" ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย

81. ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, *เพียงอ้าง*, หน้า 76

82. ในกรณีนี้ จะเห็นได้ว่า ไม่แตกต่างกับสิ่งที่ผู้คนร่วมสมัยเคยได้ยินเกี่ยวกับคำว่า "เอกสิทธิ์ทางการทูต" ซึ่งรัฐบาลไทยได้ให้กับทหารสหรัฐฯ ที่เข้ามาตั้งฐานทัพในไทยระหว่างปี 1968 -1976

83. ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, *อ้างแล้ว*, หน้า 305-310

ของชาวจีนได้ปรากฏเรียงรายดุจเดียวกับรัชสมัยก่อนหน้านี้ ลักษณะสถาปัตยกรรมเฉพาะแบบเช่นนี้แทรกขึ้นมาท่ามกลาง “เรือนไทย” ที่มีอยู่แต่เดิม ความขวิ่วไขว่ของผู้คนจำนวนมาก ไม่น้อยที่มี “หางเปีย” และ “ภาษาจีน” ซึ่งบ่งบอกถึงสัญลักษณ์ที่แตกต่างยังคงเป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นในชุมชนจีนอย่างไม่ขาดสาย และต่อเนื่อง ในยุคสมัยที่ยังไม่มี “กองตรวจคนเข้าเมือง” นี้ ได้ช่วยทำให้การเข้ามาของจีนโพ้นทะเลในสยามเป็นไปอย่างเสรี แม้วันเวลาแห่งรัชกาลใหม่จะได้เริ่มต้นไปแล้วก็ตาม

3. วัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในยุคสมัยแห่งการปฏิรูป

“พวกพ่อค้าจีนซึ่งตั้งอยู่ในเมืองเราๆ ย่อมรู้อยู่แล้วว่า ความสามารถในทางค้าขายของพ่อค้าจีนแลความอดสาหัส แลความพยายามของจีนผู้ทำการงานเป็นอันมาก ที่ได้เข้ามาอยู่ในเมืองนี้นั้น ย่อมเป็นคุณมีราคาแพงเพียงไร จีนที่เกิดในเมืองจีนนั้น ถึงแม้ว่าเป็นคนต่างภาษากับไทยอย่างหนึ่งแล้วก็ดี แต่ก็ยังไม่ต้องการให้มีผู้แทนทางราชการ มาช่วยให้ได้ที่เหมาะสมสำหรับทำการค้าขาย อันเป็นคุณวิเศษของพวกจีนซึ่งได้ปรากฏแล้ว ความคิดของเราที่ย่อมมีอยู่แล้วเสมอ มาว่า จีนในกรุงสยามควรจะมีโอกาสที่จะทำการงานและมีประโยชน์เหมือนเช่นคนไทยเรา เราถือว่าพวกจีนนั้นไม่เหมือนเป็นคนต่างประเทศ แต่หากว่าจะเป็นในเมืองเราส่วนหนึ่ง แลมีส่วนได้รับผลในความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ด้วยเหมือนกัน.....”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁸⁴

ความแตกต่างที่เด่นชัดประการหนึ่งระหว่างสถานการณ์ภายในของจีนกับสยาม เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพินิจประชานาด (เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์) เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ค.ศ.1868-1910 หรือ พ.ศ.2411-2453) ก็คือ ปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองที่สวนทางกันของรัฐทั้งสอง โดยเสถียรภาพของราชวงศ์ชิงที่เริ่มต้นจากความแข็งแกร่งไปสู่ความอ่อนแอ แต่เสถียรภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กลับเริ่มต้นจากความอ่อนแอไปสู่ความแข็งแกร่งในรูปของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เสถียรภาพที่สวนทางกันของรัฐทั้งสอง หากจะแยกศึกษาพิจารณาแล้ว จะพบว่ามิจานศึกษาจำนวนมากไม่ได้กล่าวถึงมูลเหตุของเสถียรภาพที่แตกต่างกันของรัฐทั้งสองรัฐนั้น แต่ข้อสรุปที่กระชับและง่าย

84. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ธนาคารแห่งประเทศไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว.ทองเดา ทองแถม, 18 ธันวาคม 2510, หน้า 211

ต่อการเข้าใจมากที่สุดสำหรับการศึกษาในที่นี้ ก็คือ สภาวะการยอมรับอิทธิพลของตะวันตก ที่แตกต่างกันของทั้งสองรัฐ อันเป็นความแตกต่างที่สามารถเห็นได้จากการปฏิเสศที่จะปรับตัวให้เข้ากับกระแสโลกที่โลกทัศน์ของตะวันตกได้แผ่เข้ามาของจีน กับการยอมรับที่จะปรับตัวของไทยในกรณีเดียวกัน ผลของสภาวะดังกล่าวก็คือ ราชวงศ์ชิงได้พบกับการกบฏบ่อยครั้ง และที่ท้าทายอำนาจรัฐจีนอย่างแข็งแกร่งและยาวนานมากกว่า 10 ปีก็คือ การเคลื่อนไหวของ ดร.ซุนยัตเซ็น นั่นเอง ส่วนราชวงศ์จักรีในรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าฯ แม้จะมีการกบฏเกิดขึ้นมาเช่นกัน แต่ก็ไม่มีพลังเพียงพอที่จะกระทบต่อเสถียรภาพ ในขณะที่เดียวกัน การปฏิรูปใหญ่ที่เกิดขึ้นจากพระราชดำริโดยตรงของพระองค์ ก็สามารถประสบความสำเร็จและนำมาสู่เสถียรภาพให้แก่ราชวงศ์จักรีในที่สุด⁸⁵

การกล่าวถึงความแตกต่างเชิงเสถียรภาพระหว่างจีนกับสยามในหัวข้อนี้เป็นไปเพื่อต้องการชี้ให้เห็นถึงสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวจีนโพ้นทะเลในเวลาต่อมา กล่าวคือ เมื่อเสถียรภาพของราชวงศ์ชิงเริ่มถูกสั่นคลอนจากกบฏกลุ่มต่าง ๆ และขบวนการปฏิวัติแล้ว ราชสำนักชิงก็เริ่มปรับนโยบายการออกนอกประเทศของจีนด้วยการผ่อนคลายนโยบายเงื่อนไขต่าง ๆ พร้อมกันนั้นยังได้เสนอนโยบายการดูดเงินลงทุนจากชาวจีนโพ้นทะเล เพื่อเป็นฐานทางการเงินให้แก่เสถียรภาพที่อ่อนแอของตนภายใต้คำขวัญที่ว่า “ฟื้นฟูอุตสาหกรรม ทำให้ชาติมีมั่งคั่ง และการทหารเข้มแข็ง” นอกจากนี้ ราชสำนักชิงก็ได้แสดงออกซึ่งความสนใจต่อชาวจีนโพ้นทะเลอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนอีกด้วย กล่าวคือ ได้มีการสนับสนุนให้มีการตั้งหอการค้าของชาวจีนโพ้นทะเล ส่งเสริมการศึกษา (ภาษาจีน) ตามเมืองต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันต่อบ้านเกิดเมืองนอนแก่ชาวจีนโพ้นทะเล ส่งคณะทูตพิเศษออกเยือนชาวจีนโพ้นทะเล ตลอดจนแม้กระทั่งจัดสรรเงินช่วยเหลือชาวจีนโพ้นทะเลที่ประสบเคราะห์กรรมจากภัยธรรมชาติ และภัยมนุษย์ด้วยตนเอง⁸⁶ การที่ราชสำนักชิงปรับนโยบายในช่วงปลายของราชวงศ์ เช่นนี้ สามารถเป็นที่เข้าใจได้อย่างไม่ยากว่า เป็นเพราะเสถียรภาพที่ถูกสั่นคลอนทั้งจากกระแสการปฏิรูปโดย “คัง เหลียง” และการปฏิวัติโดย ดร.ซุนยัตเซ็น เริ่มส่งผลที่เป็นจริง แท้จริงแล้ว การปรับนโยบายครั้งนี้ก็คือ ความพยายามครั้งสุดท้ายของราชสำนักชิงในอันที่จะเรียกร้องให้ชาวจีนโพ้นทะเลมีความรักชาติและราชบัลลังก์ภายใต้การนำของตน ท่ามกลางความหวังที่เลื่อนกลางลงไปทุกขณะ⁸⁷

85. คุวาระเอะเค็น โทชิชิ มุลศิลป์, *การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่*, รัชภัฏอักษร จำกัด, พ.ศ. 2534, หน้า 7-59

86. สวี ส้าวหลิน, “นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง” *ชาวจีนแค่จิวในประเทศไทยและภูมิภาคอื่น* สำนักพิมพ์เอเซียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2534, หน้า 79

87. สวี ส้าวหลิน, *พื่อฮ้าง*, หน้าเดียวกัน “คัง-เหลียง” ในที่นี้หมายถึง คังอิ่งเหวย และเหลียงฉีเซา 2 นักปฏิรูปคนสำคัญของจีน ทั้งสองเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงต่อการผลักดันให้จักรพรรดิฉางสวีแห่งราชวงศ์ชิง ดำเนินการปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมืองของจีนในปี 1898 แต่ถูกขัดขวางโดยพระนางเจี๋ยซี (ซูสีไทเฮา) ขณะที่แผนการปฏิรูปดำเนินไปได้เพียงประมาณ 3 เดือนเศษ และต่อมาได้มีการเรียกการปฏิรูปในครั้งนั้นว่า “การปฏิรูปร้อยวัน” (Hundred days Reform) ภายหลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้น “คัง-เหลียง” จึงได้หลบหนีไปเคลื่อนไหวการปฏิรูปของตนที่ญี่ปุ่น

ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า การปรับนโยบายครั้งนี้ย่อมต้องส่งผลให้การหลังทะเลาะของ ชาวจีนออกสู่โพ้นทะเลทวีจำนวนมากขึ้น ที่สำคัญก็คือว่า กล่าวสำหรับจีนแต่จิวแล้ว สถานการณ์ดังกล่าวย่อมไม่เพียงแต่จะส่งผลต่อการอพยพเพิ่มขึ้นดังที่จีนภาษาอื่น ๆ ก็เป็น หากแต่ยังจะส่งผลต่อไปถึงประเด็นทางการเมืองต่อไปในอนาคตอีกด้วย เมื่อการเคลื่อนไหว ทางการเมืองภายในจีนถูกผลักดันให้ “ส่งออก” มายังดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสยามก็จะเป็นหนึ่งในรัฐที่จะได้รับผลสะท้อนจากการเคลื่อนไหวนั้นในเวลาต่อมา โดยเฉพาะจากการเคลื่อนไหวของ ดร.ซุนยัตเซ็น

ภายใต้สภาวะการณดังกล่าว ในระยะแรก รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามในรัช สมัยนี้ยังคงไม่ได้รับผลกระทบสะท้อนโดยตรงมากนัก ชาวจีนโพ้นทะเลในสยามขณะนั้น เริ่มมีบางส่วนที่ได้กระจายตัวออกนอกกรุงเทพฯ ไปยังจังหวัดอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น อิสรภาพ ในการประกอบอาชีพของชาวจีนในสยามที่เป็นไปอย่างล้นเหลือ ด้านหนึ่งได้สะท้อนให้เห็น ถึงความอุดมสมบูรณ์ของสยามเองอย่างไม่ต้องสงสัย และความอุดมสมบูรณ์นั้นก็ไม่ได้ จำกัดขอบเขตบริเวณทลกรุงเทพฯ เท่านั้น หากจะมีความหมายอันใดที่จะอธิบายการ กระจายตัวออกนอกบริเวณทลกรุงเทพฯ ของชาวจีนโพ้นทะเลอย่างมีอิสรภาพกับการสะท้อน ถึงความอุดมสมบูรณ์ของสยามที่เป็นเสมือน “ขึ้นปลามัน” ในสายตาของชาวจีนโพ้นทะเล แล้ว ความหมายส่วนหนึ่งน่าจะอยู่ที่การได้นำเอาวัฒนธรรมของตนผูกติดไปด้วยในทุกที่ทุก ทาง โดยการถ่ายทอดและ/หรือการผสมกลมกลืน จะเป็นปรากฏการณ์ที่ตามมาภายหลัง

กล่าวสำหรับกรุงเทพฯ แล้ว ยังคงฐานะศูนย์กลางของการกระจุกตัวของชาวจีน โพ้นทะเลอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง และจีนแต่จิวก็ยังคงเป็นจีนส่วนใหญ่ของบรรดาจีนโพ้นทะเลทั้งหมด สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปสำหรับกรุงเทพฯ อย่างเห็นได้ชัด นับจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าฯ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็คือ การเติบโตขึ้นของ ความเป็นเมืองของกรุงเทพฯ เอง เมืองซึ่งเคยฉายภาพของบ้านเรือนไทยที่ร่มรื่นไปด้วยต้น หนามกรากไม้รายล้อมพระบรมมหาราชวัง โดยมีชีวิตของคนอีกกลุ่มหนึ่งตั้งอยู่ริมสองฝั่งของ แม่น้ำเจ้าพระยา ได้กลายมาเป็นเมืองที่มีถนนเกิดขึ้นพร้อมกับอาคารบ้านเรือนแบบตะวันตก และแบบจีนสุดปลายขึ้นมาแทนที่ กล่าวเฉพาะบ้านแบบจีนแล้ว แบ่งได้ 2 ประเภท คือ⁸⁸

แบบที่ 1 : เป็นเรือนแถวหรือตึกแถวแบบจีน อันเป็นที่อยู่อาศัยของบรรดา ลูกจ้างหรือกรรมกรจีน ซึ่งมีรายได้ปานกลางหรือค่อนข้างต่ำ

แบบที่ 2 : เป็นบ้านชั้น เป็นที่อยู่อาศัยของพวกพ่อค้า คหบดีหรือเจ้าสัวที่มี

88. ผุสดี ทิพทัส. “รูปแบบของการสร้างสรรค์อาคารประเภทบ้านพักอาศัยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394-2411) บ้านในกรุงเทพฯ . หน้า 95

ฐานะมั่งคั่ง การจัดวางตำแหน่งและรูปลักษณ์ของบ้านไม่มีความแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เช่น ถนน แม่น้ำ ชุมชน เป็นต้น บ้านในแบบที่ 2 นี้ มีขนาดและรูปลักษณ์ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับฐานะของผู้อาศัย ซึ่งมีตั้งแต่เป็นแบบตึกแถว 2 ชั้นขึ้นไป จนถึงบ้านเรือนแถวแบบจีนที่ภายนอกอาคารเชื่อมต่อกันเป็นรูปตัว (U) หรือไม่ก็เป็นบ้านทรงจีนขนาดใหญ่

นอกจากบ้านทั้ง 2 แบบนี้แล้ว ยังมีชาวจีนอีกจำนวนไม่น้อยที่ใช้ชีวิตอยู่กับบ้านที่เป็นเรือนแพตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งแต่ละช่วงที่ไล่ตามแม่น้ำสายนี้ขึ้นไปเฉพาะที่เป็นเมืองใหญ่ เช่น นครสวรรค์ ก็มีชาวจีนที่อาศัยอยู่ตามเรือนแพไม่น้อยเหมือนกัน⁸⁹ จะอย่างไรก็ตาม จากบ้าน 2 แบบ หรือรวมทั้งเรือนแพที่เป็นแบบไทยดังกล่าวนี้ ได้แบ่งชาวจีน ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวจีนผู้มีฐานะกับกลุ่มชาวจีนผู้ด้อยฐานะ ทั้ง 2 กลุ่มนี้ได้ใช้วัฒนธรรมของตนในระดับที่แตกต่างกันโดยมีฐานะดังกล่าวเป็นตัวกำหนด กล่าวสำหรับชาวจีนผู้ด้อยฐานะแล้ว เวลาส่วนใหญ่ของชีวิตก็คือการทำงานอย่างขยันขันแข็งพร้อมกับการเก็บหอมรอบริบเพื่อส่งกลับไปยังครอบครัวที่เมืองจีน หรือไม่ก็เพื่อสร้างฐานะของตนให้สูงขึ้นในกรณีที่ตั้งใจปักหลักชีวิตในสยามต่อไป การใช้วัฒนธรรมของชาวจีนกลุ่มนี้ที่สามารถสื่อให้เห็นได้ง่ายที่สุด ก็คือ การมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านไทย ซึ่งก็คงมีฐานะที่ไม่ต่างไปจากตนมากนัก

ส่วนกลุ่มชาวจีนผู้มีฐานะตั้งแต่ระดับปานกลางขึ้นไป การสื่อหรือการใช้วัฒนธรรมของตนมีรายละเอียดมากกว่าเป็นธรรมดา ไม่ว่าจะระดับการศึกษา ข้าวของเครื่องใช้ อาหารการกิน หรือแม้แต่บ้านเรือนที่อาศัยอยู่ หากพิจารณาตามธรรมชาติของฐานะแล้ว ชาวจีนกลุ่มนี้จะมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านไทยไม่กว้างมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มแรก แต่ที่เป็นไปได้โดยธรรมชาติของฐานะเช่นกันก็คือ การกลับเป็นกลุ่มชาวจีนที่มีปฏิสัมพันธ์กับข้าราชการขุนนางไทยเป็นอย่างดี ซึ่งย่อมเป็นที่เข้าใจถึงวัฒนธรรมจิ้มก้องที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้า นี้ก็คือ การรู้จักใช้วัฒนธรรมนี้ในการสร้างสายสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจในบ้านเมืองเพื่อประโยชน์ในการใช้ชีวิตในสยามได้อย่างยืนยาวเพราะมีที่พึ่งพิง กับการสร้างสายสัมพันธ์กับบรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ซึ่งถือกันว่าเป็นศิริมงคลแก่ตนและครอบครัว กลุ่มชาวจีนผู้มั่งคั่งเหล่านี้จำนวนไม่น้อยที่ได้ใช้วัฒนธรรมการสร้างสายสัมพันธ์แบบจีนหรือวัฒนธรรมจิ้มก้อง เข้าไปประสานกับวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แบบไทยได้อย่างลงตัว โดยเฉพาะกับกลุ่มเจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์แล้ว ชาวจีนในกลุ่มนี้สามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนกับเจ้านายไทยได้ถึงขนาดกราบทูลเชิญเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงเสด็จมาร่วมพิธีมงคลถึงใน “บ้านจีน” ของตน โดยเจ้าของบ้านยอมรับ

89. กรณีของ กรุณา เรืองอุไร นับเป็นตัวอย่างหนึ่งของภาพสะท้อนของชาวจีนในเรือนแพที่มีชีวิตอยู่กับสายน้ำ คู กรุณา เรืองอุไร, *ชีวิตที่เลือกไม่ได้*, สำนักพิมพ์แม่คำมา, พฤษภาคม 2538 (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5), หน้า 26- 36

พิธีกรรมแบบไทยเมื่อปฏิบัติต่อบรรดาเจ้านายผู้เป็นแขกผู้ใหญ่ได้อย่างเป็นปกติธรรมดา ดังคำบอกเล่าของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ถึงญาติผู้ใหญ่ของตนซึ่งเป็นชาวจีนโพ้นทะเลที่ได้ดิบได้ดีในสยาม ซึ่งมี ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวกับบรรดาเจ้านายเอาไว้อย่างน่าฟังว่า :

“ท่านล้อมปลูกตึกหลังใหญ่ ทางข้างหลังบ้านให้ลูกเขยลูกสาวอยู่ พอแต่งงานเสร็จ เข้าไปถวายของให้เจ้านายทรงรับไหว้ นัยว่าแยกกันไป เพราะคุณหญิงเนื่องคล้องแคล้วกับเจ้านายฝ่ายใน มีพระวิมาดาเธอกรมพระสุทธาสินีนาฏ เป็นต้น ส่วนท่านล้อมนั้นใกล้ชิดกับเจ้านายฝ่ายหน้า มีสมเด็จพระปิตุลาฯ และสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ เป็นต้น แต่ทั้ง 2 ท่าน ล้วนเป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโปรดปรานคุ้นเคยอยู่ ดังได้รับพระราชทานของฝากจากยุโรปทั้งคู่ด้วยเหมือนกัน ฉะนั้น พอลูกสาวลูกชายสองบ้านนี้แต่งงานกันเสร็จ ก็พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ชายจีนก็ถือเป็นหลวงพิศาลศุภผลทันที^{๙๐}

กรณีตัวอย่างที่ยกมานี้ สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปสำหรับสังคมของชาวจีนโพ้นทะเลที่สามารถสร้างฐานะของตนขึ้นมาได้ แน่แน่นอนว่า ภาพเช่นนี้ย่อมแตกต่างไปจากสถานะของชาวจีนเมื่อต้นรัตนโกสินทร์ก็ในแง่ที่ว่า ชาวจีนที่ประสบความสำเร็จโรจน์สืบต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 5 นี้ อาจถือได้ว่าเป็น “จีนใหม่” ที่เข้ามายังสยามภายหลังจีนฮกเกี้ยนซึ่งเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา จนมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับชนชั้นนำของรัฐสยามมากกว่า “จีนใหม่” กลุ่มดังกล่าว

ย่อมเป็นที่แน่นอนอีกเช่นกันว่า “จีนใหม่” ที่กล่าวถึงนี้ส่วนใหญ่ก็คือจีนแต้จิ๋วที่มีรายละเอียดทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากจีนฮกเกี้ยน อีกทั้งยังมีจำนวนมากกว่าจีนสำเนียงอื่น ๆ ที่เดินทางเข้ามายังสยามในยุคสมัยเดียวกัน สภาพการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของ “จีนใหม่” เริ่มขยายวงกว้างออกไปอย่างช้า ๆ ฐานะที่ค่อย ๆ เขยิบสูงขึ้นเริ่มหนุนนำให้ชาวจีนในกลุ่มนี้มีความโดดเด่นขึ้นมาจนความสำคัญถูกขยายจากบริบททางเศรษฐกิจไปสู่บริบททางการเมือง กล่าวคือ เมื่อชาวจีนอพยพเข้าสู่สยามด้วยตัวเลขที่สูงเป็นเรือนแสน และส่วนใหญ่ก็กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ สภาพชุมชนจึงเกิดขึ้น ธรรมชาติของชุมชนชาวจีนไม่แตกต่างไปจากชุมชนในสังคมอื่น ๆ โดยทั่วไป ที่มักจะมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนและต้องมีการแก้ปัญหาขึ้นมาในชุมชนเพื่อคลี่คลายปัญหานั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นจากชุมชนชาวจีนหากไม่ใช่ปัญหาภายในที่ชุมชนสามารถจัดการกันเองได้แล้ว ปัญหาที่สำคัญนอกเหนือจากนั้นก็คือ

๙๐. สุลักษณ์ ศิวรักษ์, *ช่วงแห่งชีวิต*, สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, พ.ศ.2527 (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1), หน้า 65
ท่านล้อมในที่นี้คือ ญาติผู้ใหญ่ของสุลักษณ์ ศิวรักษ์

ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อรัฐสยามโดยตรง ซึ่งรัฐบาลสยามเองก็ได้พยายามแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ และวิธีที่ดีที่สุดก็คือ การแต่งตั้งให้แกนนำชุมชนชาวจีน (ซึ่งแน่นอนว่าย่อมต้องเป็นบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดี) เป็นขุนนาง โดยมอบบทบาทหน้าที่ตามความเป็นจริงของแกนนำคนนั้นและชุมชนเอง

จากการที่เริ่มต้นให้ขุนนางชาวจีนมีบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโดยตรง เช่น เป็นเจ้าภาษีนายอากร ก็เริ่มถูกขยายมาเป็นบทบาทหน้าที่ในการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเพิ่มขึ้นมา เท่าที่มีการรวมตัวขุนนางที่เป็นชาวจีนพบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีชาวจีนที่ถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าภาษีนายอากร 53 คน โดยในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการแต่งตั้งเพิ่มขึ้นมาอีก 99 คน จำนวนเจ้าภาษีนายอากรจากสองรัชกาลย่อมนับว่ามีไม่น้อย และคงมีชีวิตอยู่ในตำแหน่งต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย ทั้งนี้ สังเกตได้จากจำนวนชาวจีนที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางนั้นมีเพียง 3 คน ส่วนชาวจีนที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางฝ่ายปกครองตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 5 มีทั้งสิ้น 74 คน⁹¹ ควรกล่าวด้วยว่าการขยายบทบาทไปสู่ฝ่ายปกครองให้แก่ชาวจีนนี้ ไม่ได้หมายความว่าตำแหน่งงานนี้จะเพียงเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แต่ประการใด แท้จริงแล้ว ตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าว เช่น นายอำเภอจีน เป็นต้น ได้มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เป็นอยู่แต่ว่าเป็นตำแหน่งที่ถูกแต่งตั้งขึ้นเฉพาะในเขตพระนครเท่านั้น ส่วนนัยที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 หมายถึงการแต่งตั้งให้ชาวจีนมีตำแหน่งดังกล่าวในระดับทั้งประเทศนั่นเอง⁹² จะอย่างไรก็ตาม จากจำนวนที่กล่าวมาข้างต้นนี้ กล่าวเฉพาะตัวเลขจำนวนเจ้าภาษีนายอากรในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว บางทีอาจจะมีมากกว่า 3 คน เพราะเมื่อพิจารณาแล้วไม่น่าที่จะมีตัวเลขเพียงเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญเหนืออื่นใดก็คือ ทั้งจำนวนเจ้าภาษีนายอากร และขุนนางจีนฝ่ายปกครอง ล้วนแล้วแต่บ่งบอกถึงลักษณะชุมชนจีนที่มีจำนวนประชากรอย่างมากมาย และขณะเดียวกัน ก็เป็นชุมชนที่มีเสถียรภาพอย่างค่อนข้างแน่นอนในสังคมสยาม และด้วยสถานะเช่นนี้ของชุมชนนี้เอง ที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงการตั้งอยู่ได้ของวัฒนธรรมจีนในสยามไปด้วย ไม่ว่าจะจีนแต่จิวหรือจีนอื่น ๆ ก่อนที่วัฒนธรรมที่ว่านี้จะได้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตนเองตามพลวัตที่เป็นจริงอีกครั้ง

นอกเหนือไปจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวจีนที่มีฐานะระดับปานกลางขึ้นไปจนถึงระดับสูงจากที่กล่าวมาแล้ว การเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมสยามอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจไม่น้อยสำหรับชาวจีนในกลุ่มนี้ก็คือ การพยายามยกระดับวัฒนธรรมของตนเองภายใต้สภาพความเป็นจริงของสังคมสยามในขณะนั้น

91. รวบรวมจากภาคผนวก ก. และ ข. ใน กนิษฐา โทตะวะวัฒน์, *บทบาทของขุนนางไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์* (พ.ศ. 2367-2453), ปรินต์งานพิมพ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร), กุมภาพันธ์ 2534, หน้า 167-192.

92. สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, "ชาวจีนอพยพในสยาม อุตสาหกรรม และนครสวรรค์ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5", *เอเชียปริทัศน์*, ปีที่ 13 เล่มที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2535, หน้า 58.

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ตราบจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ วัฒนธรรมจีนได้ก่อรูปขึ้นมาในสังคมสยามจนเริ่มมีความมั่นคงมากขึ้นทุกขณะ การยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกในรัชสมัยนี้ของชนชั้นสูงมีมากกว่าการยอมรับวัฒนธรรมจีนที่ถูกนำเข้ามาโดยจีนโพ้นทะเล ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมจีนจะยังไม่ถึงกับถูกปฏิเสธก็ตาม เหตุผลประการหนึ่งของการยอมรับในที่นี้ น่าจะมีที่มาจากพื้นฐานที่มาจากวัฒนธรรมทั้งสองที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ในขณะที่การยอมรับวัฒนธรรมจีนตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ไม่แตกต่างกันในทางโลกทัศน์ แต่กับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งมีพื้นฐานที่แตกต่างโดยสิ้นเชิงกับวัฒนธรรมไทยและจีน (ไม่ว่าจะโดยทางตรรกวิทยาหรือโลกทัศน์) นับว่าเป็นความแปลกใหม่และทันสมัยจนเป็นเสน่ห์ ที่มีพลังมากพอที่จะดึงดูดชนชั้นสูงของสยามให้หันเข้ามายอมรับได้ไม่ยาก

มีประจักษ์พยานหลักฐานมากมายที่ยืนยันการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกของชนชั้นสูง โดยเฉพาะในราชสำนัก แต่ก็ด้วยการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกเช่นเดียวกันที่ได้มีส่วนอยู่ไม่น้อยต่อการทลายกำแพงการศึกษาที่กางกันเอาไว้เฉพาะกับชนชั้นสูง ฝรั่งเศสตะวันตกเริ่มก่อตั้งโรงเรียน “ฝรั่ง” ของตนขึ้นมาเป็นครั้งแรกในรัชสมัยนี้ โดยบาทหลวงคาทอลิกชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งชื่อ เอมีล กอลมเบต์ ได้ก่อตั้งโรงเรียน “อาชมซาน กอเล็ส” (Le College De L' Assomption) ขึ้นเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 1885 การเกิดขึ้นของโรงเรียนแห่งนี้ได้เปิดที่ทางการศึกษาให้แก่ชาวจีน แยก ฝรั่งไปโดยปริยาย อันเป็นการขยายที่ทางจากเดิมที่เป็นโรงเรียนวัดสำหรับประชาชนธรรมดา และโรงเรียนสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นโรงเรียนสำหรับลูกหลานของเจ้านายและขุนนาง ลูกหลานของชาวจีนจำนวนไม่น้อยที่ได้เข้ารับการศึกษามาจากโรงเรียนฝรั่งแห่งนี้ แม้ต่อมาชื่อของโรงเรียนจะถูกเปลี่ยนไปเพื่อให้ฟังดูเป็นไทยมากขึ้นว่า “อัสสัมชัญ” เมื่อปี 1910 ไปแล้วก็ตาม⁹³ การที่ลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเลได้รับการศึกษาจากโรงเรียนฝรั่งซึ่งถือกันว่า “ทันสมัย” นั้น จะได้ส่งผลสะท้อนต่อพวกเขาเหล่านั้นในเวลาต่อมา โดยเฉพาะกับการก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นนำในสังคมสยามยุคต่อมา

สำหรับชาวจีนระดับล่างแล้ว นับเป็นเรื่องที่ยากแก่การค้นหารายละเอียดความเป็นอยู่ของพวกเขา นอกจากการรับรู้ว่าเป็นกลุ่มชาวจีนที่มีเป็นจำนวนมากมหาศาล เมื่อเปรียบเทียบกับชาวจีนผู้มีฐานะดีเป็นกลุ่มชาวจีนระดับล่างที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมสังคมเดียวกันกับชาวยุโรประดับล่างเช่นเดียวกัน กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่อยู่ในกระแสชีวิตอย่างเห็นได้ง่ายที่สุด น่าจะเป็นวัดและศาลเจ้าจีนที่ถูกสร้างขึ้นในรัชสมัยนี้ และดูเหมือนจะเป็นที่แห่งเดียวที่พวกเขาจะได้มีกิจกรรมร่วมกับชาวจีนผู้มีฐานะภายใต้ชนชั้นที่แตกต่างกัน

93. บุญศิริ นามบุญศรี, “อัสสัมชัญ : The Elementary School For Business Man?”, *ผู้จัดการ*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 44 พฤษภาคม 2530, หน้า 82 ในหน้าเดียวกันนี้ยังบอกให้รู้อีกว่า ศิษย์เก่าของโรงเรียนแห่งนี้หรือที่เรียกกันว่า “อัสสัมชนิก” หมายเลข 1 คือ เขียวเม็งเด็ก แห่งห้างเคี่ยมฮั่วเล็ง ซึ่งเป็นชาวจีน

หากไม่นับศาลเจ้าจีหนันเมี่ยว ซึ่งเป็นศาลเจ้าที่เก่าแก่ที่สุดของจีนฮกเกี้ยนที่สร้างตั้งแต่ปี ค.ศ. 1786 แล้ว ศาลเจ้าที่เก่าแก่ที่สุดของจีนแต้จิ๋วก็คือ ศาลเจ้าบ้านหม้อ โดยศาลเจ้าแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1816⁹⁴ ส่วนวัดจีนแห่งแรก คือ วัดเล่งเน่ยยี่ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงพระราชทานนามว่า “วัดมังกรกมลาวาส” สร้างเมื่อปี ค.ศ. 1871 ส่วนวัดเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งคือ วัดกิมไล้ ซึ่งได้รับพระราชทานนามจากรัชกาลที่ 5 ด้วยเช่นกันว่า “วัดทิพย์วารีวิหาร” วัดนี้สร้างเมื่อปี ค.ศ. 1900⁹⁵ การเกิดขึ้นของวัดและศาลเจ้าโดยเฉพาะในหัวรัศมีขั้วนี้จะมีตามมาอีกภายหลัง เป็นภาพสะท้อนที่ดีของชุมชนชาวจีนที่ถูกก่อรูปขึ้นมาและมีเสถียรภาพพิธีกรรมตามความเชื่อย้อมหลังทะเลเข้าสู่สยามมากกว่า และคิดดีกว่าเมื่อครั้งที่ชาวจีนโพ้นทะเลยังเข้ามาไม่มากและมีศาลเจ้าก็แต่เฉพาะของจีนฮกเกี้ยน และตัวพิธีกรรมนั่นเองที่กลายเป็นตัวขับเคลื่อนให้วัฒนธรรมจีนมีชีวิตอยู่ได้ต่อไปในสยาม: トラบเท้าที่กระบวนการในการผลิตซ้ำ (reproduction) ที่กระทำผ่านพิธีกรรมนั้นถูกสืบทอดต่อ ๆ กันเรื่อยมาโดยไม่ขาดสาย

พิธีกรรมที่ถูกประกอบขึ้นโดยจีนโพ้นทะเลในสยามเป็นไปตามวาระหรือเทศกาลสำคัญของจีนโดยตรง เทศกาลที่ไม่น่าจะคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงในรัชสมัยนั้น น่าจะมีเทศกาลตรุษจีน เทศกาลหยวนเซียว (หลังวันตรุษจีนผ่านไป 15 วัน) วันเซ็งเม้ง และวันสารทจีน เป็นต้น แน่แน่นอนว่า พิธีกรรมย้อมถูกกระทำขึ้นในวัดและศาลเจ้า นอกเหนือไปจากการกระทำในบ้านเรือนของตน พิธีกรรมที่เกิดขึ้นตามวาระหรือเทศกาลอันสำคัญต่าง ๆ ล้วนมีที่มาจากเมืองจีน และชาวจีนในแผ่นดินใหญ่แห่งนั้นก็ยังมีพิธีกรรมตามวาระหรือเทศกาลดังกล่าว เหมือน ๆ กัน ความแตกต่างหากจะมีอยู่ก็คงจะเป็นรายละเอียดของพิธีกรรมที่ย้อมขึ้นอยู่กับท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งนั่นย่อมหมายความว่า รายละเอียดของพิธีกรรมในท้องถิ่นจะไม่เหมือนกับในอีกท้องถิ่นหนึ่งนั่นเอง โดยที่สังคมจีนตั้งอยู่บนแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาล รายละเอียดจากความแตกต่างดังกล่าวย่อมมีมากจนเกินกว่าที่จะสาธยายเอาไว้ในงานศึกษาชิ้นเล็ก ๆ ยี่สิบนี้ แต่หากกล่าวในแง่ของศูนย์กลางที่พิธีกรรมทั้งหลายต้องกระทำผ่านในฐานะที่เป็นเสมือนตัวแทนความเชื่อแล้ว ศูนย์กลางทางพิธีกรรมที่ชาวจีนโพ้นทะเลให้ความเคารพเชื่อถือโดยแตกต่างไปจากท้องถิ่นอื่นในแผ่นดินใหญ่ ก็คือ เป็น-โดวกง หรือที่คุ้นหูในภาษาจีนแต้จิ๋วว่า “ปุนเถ้าก้ง”

ปุนเถ้าก้ง เป็นเทพที่อยู่ในความเชื่อของชาวจีนในเมืองแต้จิ๋ว⁹⁶ และเป็นเทพที่ถูก

94. พระพรณ จันทโรนานนท์, “ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ”, *รวมบทความประวัติศาสตร์*, เล่ม 8 ปี 2529, หน้า 209 และ 211 ความแตกต่างระหว่างวัดและศาลเจ้า ตามคติความเชื่อของชาวจีนดูได้ในหน้า 195.

95. อรศิริ ปาณินท์, “วัดจีนในกรุงเทพฯ”, *ประชาชนศึกษารกิจ*, ฉบับพิเศษ (พฤษภาคมต้นเค้า 50 แซ่), หน้า 68-69

96. พระพรณ จันทโรนานนท์, *อ้างแล้ว*, หน้า 75

ประดิษฐานอยู่ในศาลเจ้าจินในสยามมากที่สุด จนกระทั่งสามารถขยายศรัทธาความเชื่อไปยังจีนภาษาอื่นๆ ที่อพยพเข้ามาในสยามไปด้วย ซึ่งด้านหนึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นกระแสหลักของวัฒนธรรมจีนแต่จิวในสยามได้เป็นอย่างดี

ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของปูนเกล้าก่งมีผู้ศึกษาไว้หลายทาง⁹⁷ แต่โดยองค์รวมของความหมายที่เชื่อมโยงกับความเชื่อแล้ว ปูนเกล้าก่ง มีฐานะไม่แตกต่างกับพระภูมิเจ้าที่ในคติของไทยมากนัก กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากชื่อของเทพองค์นี้แล้ว (รวมทั้งตำนานความเชื่อ) จะเห็นว่าได้ขี้นัยถึง “ผู้ที่มาอยู่ก่อน” หรือ “เจ้าของสถานที่เดิม” หรือ “ผู้นำแห่งสถานที่” จากนัยนี้ยังได้ชี้ให้เราเห็นต่อไปว่า การที่จีนแต่จิวให้ความเคารพเชื่อถือหรือศรัทธาในเทพองค์นี้ในเมืองจีน ด้านหนึ่งสอดคล้องกับจริยธรรมของชาวจีนที่ถูกอบรมป้อนเพาะมาบนพื้นฐานของลัทธิขงจื้อในเรื่องของความกตัญญูรู้คุณ การแสดงความเคารพด้วยการกราบไหว้ปูนเกล้าก่ง จึงเป็นการแสดงออกถึงการคารวะต่อผู้เป็นเจ้าของที่เดิมนั่นเอง ส่วนอีกด้านหนึ่งกลับสอดคล้องกับความเป็นจริงของจีนแต่จิวเอง เมื่อจีนกลุ่มภาษานี้คือจีนที่อพยพมาจากแหล่งอื่น ซึ่งเมื่อมาถึงเมืองแต่จิวก็ย่อมแสดงความกตัญญูรู้คุณเจ้าของที่เดิม โดยไม่มีความรู้สึกที่จะปฏิเสธแม้แต่น้อย

ด้วยเหตุดังนั้น การปรากฏขึ้นของปูนเกล้าก่งในสังคมสยาม จึงอาจถือได้ว่าเป็นการปรากฏของสัญลักษณ์ของ “เจ้าที่” เดิมซึ่งจะมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงก็แต่กับผู้อพยพเข้ามาและเชื้อสายที่เป็นอนุชนรุ่นหลังเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือปูนเกล้าก่งซึ่งแม้จะเป็นที่รวมความเชื่อความศรัทธาอันไม่แตกต่างไปจากเทพอีกจำนวนไม่น้อยของสังคมจีนก็ตาม แต่ความโดดเด่นอันกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์พิเศษของปูนเกล้าก่ง ก็คือ การเป็นเทพที่เกิดขึ้นมาเพื่อรองรับความเชื่อมั่นทางจิตใจของชาวจีนจำนวนหนึ่ง ซึ่ง “มองหากี่อุดมใหม่” ด้วยการอพยพไปยังที่ต่างๆ จนพบ “ที่อุดมใหม่” นั้นในที่สุด และชาวจีนกลุ่มนี้ก็คือชาวจีนโพ้นทะเล โดยมีจีนแต่จิวเป็นจีนส่วนใหญ่ในกรณีของสยาม

ประเด็นต่อมาเกี่ยวกับปูนเกล้าก่งก็คือ เหตุผลที่ปูนเกล้าก่งได้รับการกราบไหว้ที่ว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพต่อปูนเกล้าก่งในฐานะ “เจ้าที่ ผู้มาอยู่ ณ ที่แห่งนั้น จนเป็นผู้นำของท้องถิ่นหรือสร้างประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่น ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ว่าการแสดงความเคารพดังกล่าวในด้านหนึ่งก็คือ การแสดงคุณธรรมทางด้านความกตัญญูทศเวทิตาของชาวจีนที่ถูกหล่อหลอมมาบนพื้นฐานลัทธิขงจื้อ โดยทั่วไปแล้ว มีพิธีกรรมอีกพิธีหนึ่งที่ชาวจีนสืบทอดต่อๆ กันมาอย่างไม่ขาดสายเป็นเวลานับพันปีก็คือ พิธีกรรมกราบไหว้บรรพชนในฐานะผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูตลอดจนอบรมสั่งสอน เนื้อหาทางพิธีกรรมนี้ไม่แตกต่างไปจากพิธีกรรมกรณีปูนเกล้าก่ง แต่กล่าวเฉพาะปูนเกล้าก่งแล้วกลับมีความพยายามที่แตกต่างไปจาก

97. พระพรณ จันทโรนานนท์, *อ้างแล้ว*, หน้า 75

กรณีกราบไหว้บรรพชนอยู่ประการหนึ่ง คือ ปุนเกล้าก่งไม่จำเป็นจะต้องมีตัวตนเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นว่า มีตำนานเกี่ยวกับปุนเกล้าก่งอย่างไร^{๑๘} ฐานะเช่นนี้ของปุนเกล้าก่งจึงไม่แตกต่างไปจากความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าที่เจ้าทางหรือศาลเจ้าพ่อหลักเมืองของไทยมากนัก เป็นอยู่แต่ว่า เจ้าที่เจ้าทางหรือเจ้าพ่อหลักเมืองของไทยมีลักษณะที่เป็นนามธรรมสูงกว่าปุนเกล้าก่งเท่านั้น แท้ที่จริงแล้ว จากฐานะตามที่กล่าวมาของปุนเกล้าก่งเมื่อพิจารณาประกอบกับรูปคำของคำว่า “ปุนเกล้าก่ง” หรือ “เป็นโถวก่ง” แล้ว คำแปลที่เรียกเป็นไทยที่ใกล้เคียงน่าจะเป็นคำว่า “ปฐมชน” ซึ่งให้ความหมายได้ทั้งนามธรรมในกรณีที่เหมาะสมถึง ผู้อยู่หรือเป็นเจ้าของในท้องถิ่นคนแรก ซึ่งหาตัวตนไม่ได้ และรูปธรรมในกรณีที่เหมาะสมถึง ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้สร้างท้องถิ่นที่มีตัวตนจริง ๆ แต่ไม่ว่าจะในความหมายใด ปุนเกล้าก่งหรือปฐมชน ล้วนได้กลายเป็น “เทพ” ของชาวจีนโพ้นทะเลไปแล้ว

นอกจากศาลเจ้าและวัดอันเป็นแหล่งสำคัญในการสืบทอดทางวัฒนธรรมที่เป็นระบบระเบียบที่สุดแล้ว การสะท้อนถ้ำวัฒนธรรมก็เป็นไปในเชิงปัจเจกทั้งชาวจีนชั้นล่างและชาวจีนชั้นสูง ซึ่งดำเนินไปตามวิถีชีวิตประจำวัน ครอบงำรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ การกระจายตัวของชุมชนจีนตามพื้นที่ต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ เริ่มลงตัวชัดเจนขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็นบริเวณได้ดังนี้:^{๑๙}

1. บริเวณตั้งแต่ใต้กำแพงพระนคร-ปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านใต้ เป็นย่านชุมชนชาวจีนที่มีชื่อเสียงมากที่สุด เป็นบริเวณที่ตั้งขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา และถนนเจริญกรุง มีความยาว 1.5 ไมล์ โดยมีสำเพ็งเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดของบริเวณนี้
2. เรือนแพบริเวณ 2 ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา หมายถึง เรือนแพที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเฉพาะช่วงที่ผ่านกรุงเทพฯ มีความยาว 4-5 ไมล์ เรือนนี้เป็นเรือนแฝดชั้นเดียว ฝาขัดแตะและหลังคามุงจาก
3. บริเวณฝั่งธนบุรีริมแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ตรงข้ามกับบริเวณถนนราชวงศ์ตอนตกแม่น้ำ เป็นบริเวณที่เรียกกันว่า “ฮวยจันลิ่ง” ซึ่งแปลว่า ท่าเรือไฟ เป็นชุมชนที่ไม่แออัดเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนจีนฝั่งพระนคร
4. บริเวณตลาดพลู เป็นบริเวณคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) ชาวจีนในชุมชนแห่งนี้มีทั้งที่ตั้งร้านขายของอย่างถาวรและมีทั้งที่พายเรือเร่ขายของ ทั้งนี้ ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่ประกอบอาชีพด้วยการทำไร่

๑๘. คู่มือพรรณ จีนโบราณนันทน์, *อ้างแล้ว*, หน้า 75

๑๙. สวัสดิ์ ทัพภิสุต, *ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453*, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2527, หน้า 38-42.

ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่วัดหรือศาลเจ้าย่อมปรากฏเพิ่มขึ้นตามแหล่งที่มีการรวมตัวของชุมชนชาวจีนในเวลาต่อมา ปรากฏการณ์ทำนองนี้เท่ากับเป็นการสะท้อนอย่างชัดเจนว่า ชุมชนชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้กลายเป็นชุมชนที่สมบูรณ์แบบ อันเนื่องมาจากความสามารถในการจัดตั้ง “ฐานที่มั่น” ทางวัฒนธรรมของตนขึ้นมาเป็นผลสำเร็จ ภายหลังจากที่ใช้ระยะเวลายาวนานในการเข้ามาตั้งหลักแหล่งด้วยการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เสถียรภาพที่มั่นคงของชุมชนชาวจีนดังกล่าวยังคงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ควบคู่ไปกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นหัวใจของชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้อยู่เช่นเดิม ควรกล่าวเป็นอย่างยิ่งว่า นอกจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีผู้ศึกษากันโดยทั่วไปแล้ว การแพร่กระจายของกิจกรรมที่ผูกพันกับอบายมุขก็ขยายไปอย่างกว้างขวางในสมัยนี้ด้วย ไม่ว่าจะ เป็นโรงบ่อน โรงสุรา โรงยาฝิ่น โรงโสเภณี และแม้กระทั่งโรงรับจำนำ ทั้งนี้โดยมีลูกค้าส่วนใหญ่เป็นกุลีจีนที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นเพราะการเติบโตของการส่งออกข้าวและการก่อสร้าง จนถึงช่วงกลางสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ปรากฏว่า กรุงเทพฯ มีบ่อนขนาดใหญ่ถึง 126 ตำบล และบ่อนขนาดย่อมที่เปิดเล่นเป็นระยะ ๆ อีก 227 ตำบล¹⁰⁰ ส่วนโรงรับจำนำซึ่งเริ่มมีขึ้นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1866 คือ โรงรับจำนำย่งเซียงของจีนฮงหรือเจ็กฮงนั้น ก็เพิ่มขึ้นเป็น 200 โรง เมื่อถึงปี ค.ศ. 1890¹⁰¹ และขยายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนสูงถึง 482 โรง ภายหลังจากนั้น เพียง 5 ปี คือ ค.ศ. 1895 โดยส่วนใหญ่ของโรงรับจำนำเหล่านี้มักจะตั้งอยู่ใกล้โรงบ่อน ซึ่งก็คือบริเวณ สำเพ็ง ตรอกพระยาอิสราณภาพ ปากตรอกบ่อนหัวเบ็ด หน้าบ่อนสะพานเหล็ก และหัวลำโพง¹⁰² สำหรับโรงยาฝิ่นนั้นเป็นสิ่งที่พบเห็นได้โดยทั่วไป และผู้สูบฝิ่น ส่วนใหญ่ก็คือ คนที่มี “หางเปีย” ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี สิ่งที่น่าสนใจก็คือว่า มีการคำนวณพบว่า กุลีจีนใช้เงินซื้อฝิ่นสูบประมาณคนละ 10 บาทต่อปี ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 โดยจะสูบฝิ่นเฉลี่ยคนละ 1.38 ตำลึงต่อปี ขณะที่ฝิ่นมีราคาตำลึงละ 7 บาท เมื่อปี ค.ศ. 1904 จากปรากฏการณ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าผลพวงที่ตามมาย่อมต้องเป็นปัญหาสังคม โดยเฉพาะปัญหาอายุการ¹⁰³

100. สมภพ มานะรังสรรค์, *แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กันยายน 2536, หน้า 46-47.

101. สุวภา แก้วสุข, “โรงรับจำนำ, ปฏิบัติการแปะโป้งเพื่อชีวิต”, *สารคดี*, ฉบับที่ 89 ปีที่ 8 กรกฎาคม 2535, บริษัทวิริยะกุลธุรกิจ จำกัด, หน้า 128.

102. สมภพ มานะรังสรรค์, *เพ็ชร์อ้าง*, หน้า 47

103. สมภพ มานะรังสรรค์, *อ้างแล้ว*, ทั้งนี้เป็นการอนุมานของข้าพเจ้าโดยยึดบรรทัดฐานตัวเลขของสมภพ ที่อ้างถึงหลักฐานในปี 2461 (สมัยรัชกาลที่ 6) ว่ามีคดีลักทรัพย์ในกรุงเทพฯ เฉลี่ยวันละ 2,530 ราย ดูหน้า 47

การเติบโตและการเปลี่ยนแปลงของชาวจีนโพ้นทะเลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากที่กล่าวมาทั้งหมด โดยเฉพาะกับการตั้ง “ฐานที่มั่น” ทางวัฒนธรรมเอาไว้ได้พร้อมกันกับการเคลื่อนไหวกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น อาจนับว่าเป็นพัฒนาการที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่แน่นอน ภาพรวมของความสำเร็จดังกล่าวนี้ แม้จะถือเป็นผลพวงจากศักยภาพในความเป็นมนุษย์ที่มีความขยันหมั่นเพียรและอดทน ด้วยแรงขับภายในอันเนื่องมาจากความร้นแค้นในภูมิลำเนาเดิมที่แผ่นดินใหญ่ก็ตาม แต่องค์ประกอบที่สำคัญอันขาดเสียไม่ได้ก็คือ การมีพื้นฐานวัฒนธรรมจั้งก้องของชาวจีนเหล่านี้เอง เพราะบนพื้นฐานของวัฒนธรรมดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้อย่างลงตัวกับวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิมในระบบเศรษฐกิจการเมืองนับจากอดีต

ภาพรวมของความสำเร็จบนพื้นฐานดังกล่าว แม้จะได้รับการยอมรับและสนับสนุนส่งเสริมจากชนชั้นนำในราชสำนักก็ตาม แต่ก็ยากที่จะกล่าวได้ว่า โอกาสที่สร้างความสำเร็จให้กับชาวจีนที่ชนชั้นนำสยามมอบให้ นี้ จะได้สร้างความสำนึกให้กับชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้หรือไม่เพียงใดนั้นสุดที่จะหยั่งรู้ได้ ประเด็นนี้นับว่ามีความสำคัญในแง่ที่ว่า ต่อไปจะมีส่วนอยู่ไม่น้อยต่อการเลือกทางเดินที่ผูกพันกับ ความเป็นจีน ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองเป็นตัวหลักต้นที่สำคัญที่สุด

ปลายรัชสมัยที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ คือ ห้วงแห่งความยุ่งยากอีกห้วงหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นโดยชาวจีนโพ้นทะเล อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นความยุ่งยากที่มีความหมายมากกว่ากรณีการก่อจลาจลที่เคยมีขึ้นเมื่อครั้งอดีต¹⁰⁴ เพราะเป็นความยุ่งยากทางเศรษฐกิจการเมืองโดยตรง แม้จะไม่ได้มีการเสียเลือดเนื้อก็ตาม

ดังที่ได้กล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นของหัวข้อนี้ไปแล้วถึงการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในจีนโดย ดร.ซุนยัตเซ็นนั้น การเคลื่อนไหวของเขาได้ขยายปริมณฑลเข้ามายังสยามในปลายรัชสมัยนี้ เขาได้เดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1903 เพื่อรณรงค์หาทุนมาสนับสนุนการปฏิวัติสาธารณรัฐที่เขาเองเป็นผู้นำอยู่ แต่การเข้ามาครั้งนี้ของเขา ประสบกับความล้มเหลว เพราะไม่เพียงแต่จะไม่ได้รับการสนับสนุนจากชาวจีนในสยามเท่านั้น หากแต่รัฐบาลสยามก็ยังไม่ยินดียุติกับกรณีการเข้ามาของเขาอีกด้วย และได้ออกคำสั่งให้เขาออกจากสยามไปในเวลาต่อมา ส่วนการเข้ามาครั้งที่ 2 ของ ดร.ซุนยัตเซ็นนั้นมิขึ้นในเดือนพฤศจิกายน 1908 และก็พบกับปฏิกิริยาจากรัฐบาลสยามเช่นเดียวกับครั้งแรกจนต้องออก

104. ดู สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, *สมาคมลับฮกเกี้ยนในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453*, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬา, พ.ศ. 2524.

จากสยามไปในที่สุดในเดือนต่อมา การเข้ามายังสยามของ ดร.ซุนยัตเซ็น โดยเฉพาะในครั้งที่ 2 นี้ มีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ตรงที่ว่า เขาได้ให้ความสนใจกับชาวจีนแต่จื๋วน้อยมาก เหตุผลสำคัญก็เพราะจีนแต่จื๋วสมัครใจที่จะประกอบการค้ามากกว่าที่จะเข้ามาอยู่เกี่ยวกับประเด็นทางการเมือง และจีนแต่จื๋วเองก็ไม่ทราบถึงภูมิหลังของเขาว่าจะเป็นคนที่ไว้ใจได้หรือไม่¹⁰⁵

ประเด็นการเข้ามายังสยามของ ดร.ซุนยัตเซ็น และประเด็นจีนแต่จื๋วดังกล่าวมีความสำคัญในเวลาต่อมา เมื่อความได้ทราบถึงรายสำนึกขิงที่แผ่นดินใหญ่ ปฏิบัติการด้านกระแสปฏิวัติของราชวงศ์ชิงจึงเกิดขึ้นด้วยการส่งขุนนางของตนมายังสยาม และได้มีโอกาสเยี่ยมเยียนพบปะกับบรรดาขุนนางไทยเชื้อสายจีนและชาวจีนโพ้นทะเลชั้นสูงที่ร่ำรวย การต้อนรับขุนนางขิงเป็นไปอย่างดียิ่งและบรรดา “ผู้ต้อนรับ” ทั้งหลายก็ได้ยศฐาบรรดาศักดิ์จากราชวงศ์ชิงเป็นการตอบแทนความจงรักภักดี¹⁰⁶ ความสำเร็จของรายสำนึกขิงครั้งนี้ด้านหนึ่งเป็นเพราะพลังการปฏิวัติของดร.ซุนยัตเซ็นยังอ่อนแอเกินกว่าที่จะทำให้ชาวจีนในสยามเชื่อมั่นหรือเห็นคล้อยตามอุดมการณ์ของเขา และขณะเดียวกัน ก็ทုံมความมั่นใจให้กับราชวงศ์ชิงอย่างไม่ลังเล แน่ใจว่า ส่วนใหญ่ของชาวจีนเหล่านี้ย่อมต้องเป็นจีนแต่จื๋ว ซึ่งความมั่งคั่งของตนมีที่มาจากความยากจนมาก่อน อันเป็นสิ่งที่ง่ายต่อการจูงใจด้วยยศฐาบรรดาศักดิ์

ความสำเร็จดังกล่าวติดตามมาด้วยการพยายามสนับสนุนให้ชาวจีนในสยามตั้งหอการค้า หรือ “Chamber of Commerce” ขึ้น เพื่อเป็นองค์กรกลางในการติดต่อประสานงานกับทางจีนแผ่นดินใหญ่ซึ่งมีสำนักงานตัวแทนตั้งอยู่ที่ชานเกาหรือฮั่วเกา อันเป็นภูมิลำเนาเดิมของจีนแต่จื๋วในสยามนั่นเอง ผลงานชิ้นสำคัญของ Chamber of Commerce ในสยามเกิดขึ้นในปีสุดท้ายแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมื่อชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้พากันนัดหยุดงานภายใต้การชี้นำของ Chamber of Commerce ที่ฮั่วเกา เพื่อให้ประท้วงรัฐบาลที่จะเปลี่ยนการเก็บเงินภาษีจาก “ค่าผูกปี” มาเป็นเงิน “ค่ารัชชูปการ” จาก 4 บาท 24 อัฐต่อ 3 ปี มาเป็น 6 บาทต่อปี¹⁰⁷ การประท้วงครั้งนี้ส่งผลกระทบต่อสังคมสยามอย่างรุนแรง เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจแทบทุกประเภทล้วนอยู่ในมือของชาวจีน เมื่อชาวจีนหยุดกิจกรรมนั้นของตนเอง ชีวิตทางเศรษฐกิจทั้งหมดก็หยุดลง

105. คูรายละเอียดยุคใน ภูวคัล ทรงประเสริฐ, “ท่าทีของไทยที่มีต่อการลี้ภัยเข้ามาของ ดร.ซุนยัตเซ็น”, *จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กันยายน-ธันวาคม 2521, หน้า 51-65

106. ประรณนา โทเมน, *สมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2440-2488*, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2533, หน้า 125

107. คูประรณนา โทเมน, *อ้างแล้ว*, หน้า 173-175.

ที่สำคัญก็คือว่า เหตุการณ์ครั้งนี้ได้เป็นการเสมือนกับประกาศให้ชาวสยามทุกคนได้รู้ว่า ชีวิตที่ต้องขึ้นต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น แท้จริงแล้วอยู่ในกำมือของใคร พระบรมโพธิสมภารที่เป็นร่มเงาปกป้องความเดือดร้อนถูกทำลายความหมายลงไป ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า เหตุการณ์ครั้งนี้จะได้สวนกระแสพระราชทัสนะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ที่เคยมองบรรดาพ่อค้าจีนในแง่บวกมาโดยตลอด และความจริงก็มีอยู่ว่า พระองค์ทรงโทมนัสพระราชหฤทัยจากเหตุการณ์ครั้งนี้ไม่น้อยเช่นกัน แต่สิ่งที่ชวนให้สงสัยก็คือ เหตุใดชาวจีนในสยามจึงไม่อาจยอมรับการเก็บเงินในอัตราใหม่ในครั้งกระนั้นได้ เพราะเป็นที่ทราบกันดีทั้งในยุคนั้น และยุคสมัยนี้ ว่าชาวจีนโพ้นทะเลในสยามมีความได้เปรียบยิ่งกว่าชาวสยามอยู่ไม่น้อย จากการเก็บเงินในระบบเดิม โดยความได้เปรียบนี้มีที่มาจากกรณีที่รัฐบาลสยามต้องการกันชาวจีนออกจากระบบไพร่ประการหนึ่ง และต้องการให้ชาวจีนเป็นแรงงานแก่การพัฒนาเศรษฐกิจสยามอีกประการหนึ่ง และด้วยเหตุดังนั้น ชาวจีนในสยามจึงมีอิสระต่อการไม่ต้องขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองของรัฐสยาม และความอิสระนั้นก็ได้กลายเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญทางด้านโอกาสในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองอย่างได้ผล¹⁰⁸

แท้ที่จริงแล้ว ระบบการเก็บเงินค่าผูกมัดดังกล่าวมีเนื้อหาอยู่ที่ความต้องการของรัฐบาลสยามในอันที่จะแยกชาวจีนออกไปในอีกฐานะหนึ่ง โดยมีเชื้อชาติเป็นเส้นแบ่งที่สำคัญ แม้ชาวจีนในสยามจะสามารถสร้างฐานะของตนให้มั่นคงดีขึ้นได้ง่ายกว่าชาวไทยหรือชาวต่างชาติอื่น ๆ ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้สร้างและดำรงวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้ดังที่ชาวจีนในรัฐบางรัฐในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก (ซึ่งสร้างและดำรงวัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ได้ เพราะเจ้าอาณานิคมไม่ให้ "อิสระ" ด้วยการกักกันบริเวณดังที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้) และในขณะเดียวกัน ความอิสระดังกล่าวของชาวจีนในสยามซึ่งมีความอ่อนไหวต่อการผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมไทยนั้นกลับต้องใช้เวลาอันยาวนานไม่น้อยกว่าการผสมกลมกลืนนั้นจะลงตัว ด้วยเหตุฉะนั้น เบือกปานหรือสายแถบแดงที่ผูกไว้ตรงข้อมือแล้วติดครั้งไว้ที่ปมเชือกเป็นรูปกลม ๆ พร้อมกับประทับตราของทางราชการลงไปที่ครึ่งปมนั้นแล้วเรียกว่า "ปี่" ที่อยู่ติดตัวชาวจีนไปนั้น จึงกลายเป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ให้ผู้ที่ได้พบเห็นเข้าใจได้ว่า บุคคลนั้น คือ ชาวจีน ไม่ใช่ฝรั่ง แขก จาม หรือเชื้อชาติอื่นใดทั้งสิ้น และไม่ว่าจะโดยเต็มใจหรือไม่ก็ตาม ปี่ที่ผูกไว้ตรงข้อมือก็ได้กลายเป็นเครื่องเตือนใจให้แก่ชาวจีนในสยามมาโดยตลอดว่า ตนคือชาวจีนที่มีแผ่นดินเกิดอยู่ที่ประเทศจีนไปโดยปริยาย

ด้วยสำนึกใน "ความเป็นจีน" (Chinese) เช่นนั้น จึงไม่แปลกที่การประท้วงรัฐบาลสยามเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวจึงได้เกิดขึ้น โดยไม่โยโย่ว่า สำนึกต่อความเป็นจีน

108. ดูรายละเอียดใน ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์, ผู้เก็บ : การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523

จนเป็นฐานที่มาของการประท้วงในครั้งกระนั้นได้เกิดขึ้นในขณะที่ชาวจีนเหล่านี้ได้นำตนเองข้ามพรมแดนของฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงจากเมื่อครั้งอยู่ในภูมิภาคนี้เดิมแต่ประการใด และสิ่งซึ่งสามารถอนุมานได้ใกล้เคียงความจริงเมื่อเชื่อมโยงปฏิกิริยาของจีนแต่จิวต่อการเคลื่อนไหวของ ดร.ซุนยัตเซ็น เข้ากับการประท้วงดังกล่าวซึ่งถูกชี้นำโดย Chamber of Commerce ที่ซัวเถาแล้ว ทำให้น่าเชื่อถือได้ว่า กลุ่มผู้ประท้วงบนกรอบสำนึกของความเป็นจีนเหล่านั้นจึงน่าจะเป็นจีนแต่จิวเป็นส่วนใหญ่ และไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ชาวจีนโพ้นทะเลก็ได้ถูกเสนอบติกระทรวงมหาดไทยจัดแบ่งพวกเขาออกเป็น 5 ฝ่ายด้วยกัน คือ

“จำพวกที่หนึ่ง	จีนที่มีเชื้อสายภูมิภาคการหาเลี้ยงชีพเกี่ยวข้องกับไทยมากในจำพวกนี้ไม่มี ความมุ่งหมายดีต่อรัฐบาลจีน
จำพวกที่สอง	จีนพวกเก๊กเหม็งที่เป็นศัตรูกับรัฐบาลเม่งจูโดยเปิดเผย
จำพวกที่สาม	จีนเป็นฝ่ายฝรั่ง
จำพวกที่สี่	จีนที่หาเลี้ยงชีพอย่างเดียว โดยไม่เกี่ยวข้องกับโปลิติก จำพวกนี้เช่น กูลีชั้นเลว ซึ่งมีเป็นอันมาก
จำพวกที่ห้า	จีนมีความมุ่งหมายดีต่อรัฐบาลจีน” ¹⁰⁹

การจัดแบ่งเช่นนี้ทำให้นโยบายของรัฐบาลสยามต่อชาวจีนโพ้นทะเลเลื่อมความชัดเจนขึ้นมาในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังส่งผลกระทบต่อชาวจีนเองไม่มากนักสำหรับในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เหตุผลสำคัญประการหนึ่ง คือ เป็นเพราะเหตุการณ์ทางการเมืองภายในจีนขณะนั้นยังไม่เข้าถึงบทสรุป การจัดแบ่งกลุ่มคนจีนเพื่อหวังผลเชิงนโยบายครั้งนี้จะเป็นจริงก็ภายหลังการปฏิวัติของฝ่าย ดร.ซุนยัตเซ็นได้สำเร็จลุล่วงไปแล้วในปี 1911 ซึ่งประจวบเหมาะแก่ที่สยามได้มีการเปลี่ยนแผ่นดินมาเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ดังจะได้กล่าวต่อไปในหนังสือชุดเดียวกันนี้ในสมัยที่ 3)

จะอย่างไรก็ตาม แม้เหตุการณ์ยุ่งยากจะเกิดขึ้นมาในปลายรัชสมัยดังกล่าวก็ตาม แต่ก็ดูเหมือนว่า รัฐบาลสยามก็พยายามที่จะแยกประเด็น “โปลิติก” ออกจากประเด็นวัฒนธรรม การยอมรับในวัฒนธรรมจีนจน “นำเข้า” ไปถึงรายสำนักรังไม่ได้ถูกกระทบกระเทือน

109. ปราบธนา โคนเนน. *อ้างแล้ว*, หน้า 126-127

เช่นเดียวกับการยอมรับวัฒนธรรมนี้ในสังคมนอกราชสำนัก ตัวอย่างกรณีพระราชพิธีบูชาพระปายบรรพทิศตรี ซึ่งล่วงลับไปแล้ว ซึ่งมีขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นับเป็นตัวอย่างที่ดีที่ยืนยันข้อเท็จจริงดังกล่าวโดยพระราชพิธีนี้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นระบบระเบียบในรัชสมัยของพระองค์ โดยรายละเอียดของพระราชพิธีกรรม ล้วนเป็นธรรมเนียมจีนทั้งสิ้น การปฏิบัติถูกสืบทอดต่อมาทุกปี แม้จนสิ้นรัชสมัยไปแล้ว และมายุติลงช่วงหนึ่งเมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่ 2 นั่นเอง¹¹⁰

ส่วนชาวจีนเองนั้นมือน้อยรายที่นำเอาตนเองเข้ามาเป็นไทยอย่างแท้จริง ส่วนใหญ่ของจีนที่มีครอบครัวในสังคมสยามขณะนั้น มือน้อยที่ไม่ว่าจะยังคงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมแบบจีนหรือเริ่มมีการรับวัฒนธรรมแบบไทยมาไว้ในวิถีชีวิตของตน ต่างก็มือน้อยสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการคงไว้ซึ่งความเป็นจีนก็คือ ทางเปีย ที่จีนเหล่านี้ยังคงไว้กันอยู่และสืบทอดมาถึงลูกหลาน ซึ่งแม้เมื่อได้เกิด “เก๊กเหม็ง” ไปแล้วในปี 1911 ก็ยังคงมีจีนและลูกจีนอีกจำนวนหนึ่งที่ยังคงทางเปียเอาไว้ ภายหลังจากนั้นอีกหลายปี¹¹¹ ถัดจากทางเปียแล้ว วิถีชีวิตที่อิงกับความเป็นจีนยังคงดำเนินไปตามปกติอย่างที่พึงจะเป็นได้ ความคิดคึกของกิจกรรมทางเศรษฐกิจดูเหมือนว่าจะมีชีวิตชีวามากกว่ากิจกรรมอื่น ๆ ในตอนกลางคืน ตราบจนถึงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ บรรยากาศของกรุงเทพฯ ที่ค่อ ๆ ถูกปิดเงียบลงในตอนกลางคืนยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากรัชสมัยก่อนหน้านี้ ดังคำบรรยายตอนหนึ่งของผู้มีชีวิตร่วมสมัยนั้นท่านหนึ่งที่ว่า :

“ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 กรุงเทพฯ ยังเงียบเหงามาก ตกเวลากลางคืน ถนนหนทางไม่ค่อยจะมีคนเดิน ราว 3-4 ทุ่ม กลับจากดูเเก ดูหนังญี่ปุ่น มีแต่รถเจ๊กเดินอยู่บ้าง ร้านค้าปิดเงียบ คงมีแต่ร้านเขียนหอยของจีนตั้งโต๊ะจุดโคมอยู่เป็นแห่ง ๆ เป็นเพื่อนพ้องอุ้นใจหายว่าเหว่ นอกจากร้านเขียนหอยก็มีร้านน้ำชาขายน้ำชาจีนชงใส่กามีถ้วยชา 2-3 ใบ กินกับเครื่องจันอับพวกเต้าลั่ว ตังกวยแช่ ฯลฯ เปิดอยู่จนตึก มีคนจีนนั่งกินอยู่ไม่ขาด ร้านน้ำชานี้ขายเครื่องดื่ม เช่น น้ำมะเน็ด น้ำขิง ฯลฯ และกาแฟด้วยก็มี...”¹¹²

110. ธรรมเกียรติ กันอริ, “พระราชกุศล ตรีษจีน และพระราชพิธี สังเวทพระปาย”, *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 12 ฉบับที่ 4 กุมภาพันธ์ 2534, หน้า 70 และ 73

111. กฤษณา กุศลาคัย, *อ้างแล้ว*, หน้า 49 และสุลักษณ์ ศิวรักษ์, *อ้างแล้ว*, หน้า 88-89.

112. กาญจนา นาคพันธุ์ (นามแฝง), “ภาพจีน”, *ภูมิศาสตร์วิถีโพธิ์*, 2505, หน้า 858

โดยไม่ได้ตั้งใจ คำบรรยายดังกล่าวได้ฉายภาพของความเยียบสงบจนรู้สึกได้ถึงความ “ว่าเหว่” ในบางขณะของสังคมชาวจีนโพ้นทะเลในกรุงเทพฯ จนเป็นเสมือนหนึ่งสัญญาณเตือนของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่จะผลกระทบต่ออนาคตของชาวจีนกำลังจะเกิดขึ้นเมื่อกลางศตวรรษอันเยียบสงบจน “ว่าเหว่” ที่ชีวิตหลายชีวิตกำลังหลับไหลได้ผ่านพ้นไป และความจริงก็มีอยู่ว่า เมื่อสิ้นรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ไปในปี 1910 การปฏิวัติสาธารณรัฐที่จะส่งผลกระทบต่อว่านั้นก็เกิดขึ้นจริงขึ้นมาในปี “รุ่งขึ้น” คือ ค.ศ. 1911

บทสรุป

การศึกษาในที่นี้ แม้จะได้ฉายภาพในด้านกว้างเกี่ยวกับวัฒนธรรมของจีนแต่จีว ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ของจีนโพ้นทะเลในสยาม แต่ก็ยังเป็นด้านกว้างที่ไม่น่าจะแตกต่างกันมากนักกับจีนส่วนที่ยังเหลือในแง่ของภาพรวมทางเนื้อหา และภาพด้านกว้างที่น่าเสนอในที่นี้ได้พยายามขยายเงื่อนไขของวัฒนธรรมจิมก้องเพื่ออธิบายถึงในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในสยาม ซึ่งมีเงื่อนไขปัจจัยหลายประการที่เอื้อต่อการใช้วัฒนธรรมจิมก้องเพื่อการดังกล่าว จนทำให้ดูแตกต่างไปจากจีนโพ้นทะเลนอกสยามที่อยู่ตามรัฐต่าง ๆ ในภูมิภาคเดียวกันนี้

ความสำเร็จที่ดูมีมากกว่าความล้มเหลวของชาวจีนโพ้นทะเลในสยาม ตลอดระยะเวลาของการศึกษาในที่นี้ มีจุดเริ่มที่ไม่แตกต่างจากจีนอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ การเริ่มจากความยากจนค้นค้นที่ประสบในแผ่นดินแม่และต้อง “มองหาที่อุดมใหม่” จนพบกับสยามพร้อมกันกับการสร้างคำล้อชีวิตด้วยคำว่า “ซานซาน” หรือ “ซาซัว” ซึ่งผูกพันกับรากเหง้าของภูมิภาคเดิมนั้นเป็น “ภูเขา” ควรกล่าวด้วยว่า นอกจากภูเขาแล้ว ยังมีอีกคำๆ หนึ่งที่อยู่กับคำว่า “ซาน” คือคำว่า “เจียง” หรือ “ก้าง” ในภาษาจีนแต้จิ๋ว ซึ่งแปลว่า แม่น้ำ ซึ่งมีอยู่หลายสายในจีนแผ่นดินใหญ่ และมีบทบาททางธรรมชาติที่ทั้งหล่อเลี้ยงและทำลายสรรพสิ่งรวมทั้งชาวจีนมาเป็นเวลานานนับพันปี จนชาวจีนมักจะเรียกตนเองตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวอยู่เสมอว่า ตนคือชาว “เจียงซาน” (หรือก้างซัว ในภาษาแต้จิ๋ว) การที่จีนโพ้นทะเลได้เรียกตนเองโดยคงคำว่า “ซาน” เอาไว้ไม่น่าจะหมายความว่า พวกเขาไม่รู้จักคำว่า “เจียงซาน” แต่ในขณะเดียวกันการคงคำว่า “ซาน” เอาไว้เพียงคำเดียวดังกล่าวนี้ ก็ได้แยกชาวจีนโพ้นทะเลออกมาเป็นการเฉพาะไปในตัว ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม

กล่าวสำหรับบทสรุปที่มีต่อวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลเบื้องต้นที่พออนุมานได้จาก การศึกษาพิจารณาในที่นี้ อาจแยกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้ :

1. จีนโพ้นทะเลโดยพื้นฐานที่ยากจนข้นแค้น เมื่อเข้ามายังสยาม จุดมุ่งที่แจ่มชัด ก็คือความมุ่งมั่นต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อชีวิตที่ดีกว่าของตนอย่าง เป็นด้านหลัก การ พยายามไม่เข้าไปข้องแวะหรือสัมพันธ์กับกิจกรรมทางการเมืองนั้น เหตุผลส่วนหนึ่งนอกจาก จะมาจากการไม่ต้องการที่จะให้กิจกรรมการเมืองกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนแล้ว การแยกตัวมาอยู่ดินแดนไกล “โพ้นทะเล” จนมีผลต่อการรับรู้และแยกแยะข้อมูลข่าวสาร จากภูลำเนาเดิม นับว่ายังเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่ง อย่างน้อยก็ทำให้ยากแก่การตัดสินใจ ที่จะสัมพันธ์กับกิจกรรมทางการเมืองมากขึ้น แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ได้หมายรวมไปถึง การสูญเสียซึ่งสำนึก “ชาตินิยม” แต่ประการใดไม่ การคงไว้ซึ่งความเป็นเงินของตนต่อมาอีก ยาวนาน (รวมทั้งสถานการณ์ที่จะมีแต่การเปลี่ยนแปลงในอนาคต) นับเป็นภาพสะท้อนที่ดี อย่างหนึ่งของสำนึกที่ว่านั้น การพยายามไม่นำตนเองเข้ามาเกี่ยวพันกับกิจกรรมทางการเมือง โดยตรงด้วยเหตุผลดังกล่าว จะได้ส่งผลต่อสถานะในหลายด้านของจีนโพ้นทะเลในสยาม ในเวลาต่อมา

2. การเข้ามาอยู่ในต่างแดนของจีนโพ้นทะเล ได้ผลักดันให้จีนโพ้นทะเลเหล่านี้ ต้องพยายามสร้างสรรค์และรักษาสายสัมพันธ์ (connection) กับคนพื้นเมือง ชาวไทย ตลอดไปจนขุนนางข้าราชการและเจ้านายระดับสูงอย่างเป็นพิเศษ จนกลายเป็นความโดดเด่นที่ตกผลึกเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของจีนโพ้นทะเลไป และโดยวัฒนธรรมนี้ก็ได้กลายเป็น เชื้อนปัจจัยอันสำคัญในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองเป็นผลสำเร็จดังเข็มมุ่งที่ วางไว้แต่แรกเริ่มในเวลาต่อมา

3. ความสำเร็จจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานที่เริ่มต้นจาก “ศูนย์” ของ จีนโพ้นทะเลนั้น เป็นความสำเร็จที่ชัดเจนทางด้านความมั่งคั่งโดยตรง และหาก “เจ้าสัว” ผู้มั่งคั่งคนใดคนหนึ่งยังสามารถมีอายุยืนยาวต่อไปอีก นั่นก็เท่ากับว่า ความสำเร็จได้เกิดขึ้น อีกในสภาวะหนึ่ง ความสำเร็จทั้ง 2 สภาวะ คือ ความมั่งคั่ง และอายุยืนนี้ ตรงกับ อุดมคติในความเชื่อของสังคมวัฒนธรรมจีนอยู่ 2 สภาวะเช่นกัน คือ ฟู (ฮก ในแต่จิว) เซา (ชิว ในแต่จิว) อันเป็น 2 ใน 3 สภาวะของ ฟู เล่อ และชิว ฮก ซึ่งหมายถึง โชควาสนา หรือมีบุญ นั้นชัดเจนสำหรับจีนโพ้นทะเลที่เป็น “เจ้าสัว” ซึ่งความมั่งคั่งเป็นผลส่วนหนึ่งของ โชควาสนา นอกเหนือไปจากความขยันหมั่นเพียร (ซึ่งไม่ได้หมายความว่า ทุกคนที่มีความ ขยันหมั่นเพียรจะประสบความสำเร็จเสมอไป) เช่นเดียวกับ ชิว ที่หมายถึง การมีอายุยืน ขวัญยืน ห้อมล้อมไปด้วยลูกหลาน แต่กับ “เล่อ” (ลก ในแต่จิว) แล้ว ดูเหมือนจะเป็นสิ่ง เดียวที่จีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ยังขาด เล่อ หรือ ลก ที่หมายถึง ลาภยศ นับเป็นองค์ประกอบ

สำคัญของความสำเร็จในอุดมคติของสังคมวัฒนธรรมจีนมาแต่อดีต โดยคำๆ นี้ จะผูกโยงไปถึงลาภยศ อันรองรับด้วยตำแหน่งทางราชการในเมือง ซึ่งบุคคลผู้มีความรู้สูงเท่านั้นจึงจะมีได้ แต่โดยที่จีนโพ้นทะเลที่ประสบความสำเร็จโดยส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้มีการศึกษาสูง ความสำเร็จจากอุดมคติของ ฮก และ บิว จึงไม่ใช่ความสำเร็จที่สมบูรณ์ตามอุดมคตินั้น ด้วยเหตุดังกล่าว จึงไม่แปลกที่การแสวงหาความสำเร็จจาก ลก จะได้กลายเป็นปรากฏการณ์ที่ตามมา ไม่ว่าจะโดยวิธีการใด

4. ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความกล้าในการตัดสินใจและทำที่ท้วงท้านองที่เปิดเผยของจีนโพ้นทะเล ดังที่มีการกล่าวกันอยู่เสมอเวลานั้น มีความเป็นไปได้ที่สมมติฐานด้านหนึ่งน่าจะมาจากภูมิหลังที่ยากจนและด้อยการศึกษาของจีนโพ้นทะเลเอง บุคลิกภาพดังกล่าวจึงเกิดขึ้นบนพื้นฐานของบุคคลที่ไม่มีสิ่งใดจะสูญเสียและไม่จำเป็นต้องเก็บงำความรู้สึกนึกคิดต่องานผู้ดีพึงกระทำ และบุคลิกภาพเช่นนี้เองที่เอื้อต่อความสำเร็จในกิจกรรมทางเศรษฐกิจในสยาม ซึ่งมีเงื่อนไขปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการใช้บุคลิกภาพที่ว่านั้น อันเป็นเงื่อนไขปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่จีนแผ่นดินใหญ่ไม่มีให้

อย่างไรก็ตาม ตราบนานหลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ไปแล้ว วัฒนธรรมจิ้มก้องหรืออีกนัยหนึ่ง คือ วัฒนธรรมบรรณาการ ยังคงถูกปฏิบัติต่อไปอย่างมีพลวัตสายสัมพันธ์ (connection) ยังคงถูกเชื่อมโยงติดต่อกันไม่ขาดสาย แม้จนถึงลูกหลานในชั้นหลัง ความแตกต่างทางรูปธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยไม่เหมือนกับอดีตอีกต่อไป สื่อกลางที่นำมาสู่สายสัมพันธ์ตามวัฒนธรรมจิ้มก้องดังกล่าว คือ เรือสำเภา ได้หายไปจากท้องทะเล แล้วในรัชสมัยนี้ และทิ้งไว้แต่ความทรงจำเอาไว้ด้วยเรือสำเภาที่ถูกสร้างตั้งเอาไว้ที่วัดยานนาวา

เพื่อเป็นการให้ภาพที่น่าจะดูมีชีวิตชีวามากกว่าและเพื่อตราไว้อีกครั้งหนึ่งก่อนที่ความทรงจำเกี่ยวกับเรือสำเภาจะเลือนหายไปจากสังคมไทยปัจจุบัน จึงขอนำเอาคำบรรยายลักษณะของเรือดังกล่าวมาแสดงไว้เป็นการปิดท้ายการศึกษาในที่นี้ :

“เรือสำเภาชนิดนี้ ตอนหัวเรือตรงที่แหะออกเรียกว่าปากปลา มีลูกกรงเป็นลายประแจจีนสำหรับยึดปากปลา สองข้างปีกตะขาบข้างละอัน ตัดหัวเรือเข้ามาทั้งสองข้าง เขียนทางเรือสีขาวดำ ตอนหน้าเรือปิดกระดาดชดู่หลินมีตัวหนังสือจีน (อย่างที่ใช้ปิดสองข้างประตูเรือน) ข้างหนึ่งเขียนว่า “เล่งเก้าแซกิมกัก (หลงเถาเซ็งจินเจี้ยว ในภาษาจีนกลาง) แปลว่า หัวมังกรออกเขาทอง อีกข้างหนึ่งเขียนว่า “โหวเค้าฮวดซิ่นเอ้” (หู่เข้าพะยวันหย้า ในภาษาจีนกลาง) แปลว่า ปากเสือออกเขี้ยวเงิน ตอนหัวเรือด้านตัดตัดปากปลาลงไปทาสีพื้นแดง ตรงกลาง

มีตะบึงทำด้วยกระดานรูปคล้ายปากสิงโตสำหรับพาดปากปลา ใจกลางเขียนเป็นวงกลมทาสีขาว ข้างเรือทั้งสองข้างทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมทาสีอิฐ มีช่องสี่เหลี่ยมเล็กทาสีขาวอยู่กลางช่องใหญ่แล้วเป็นช่อง ๆ ตลอดไปตั้งแต่หัวถึงท้ายเรือ เส้นตอนกลางเรือแต่ก่อนไปทางท้ายหน่อยไว้ช่องหนึ่งแหงเป็นช่องทะลุสำหรับขึ้นลง กราบอยู่ปริ่มน้ำเพียงราโทเรือเรียกว่า ปอมึง มีทั้งสองข้างเรือ และปิดกระดาศด้วยหลังช่องประตู ข้างหนึ่งว่า “ซุ่นฮ่วงซุ่นจิวซุ่นนังอิ” (สุขพิงสุขสุขสุขเหยินอิ ในภาษาจีนกลาง) แปลว่า ตามลมตามน้ำตามใจคน อีกข้างหนึ่ง “ติดใช้ติดหลิตติดบัวกิม” (เตอไฉเตอลี่เตอว่านจิน) แปลว่า ได้ทรัพย์ได้กำไรได้ทองหมื่น ตอนท้ายเรือยกเป็นดาดฟ้าสูง กั้นข้างเป็นลายสี่เหลี่ยมอย่างข้างเรือเหนือขึ้นไป มีลูกกรงเป็นซี่ ๆ ท้ายเรือที่เดียวปัก เนี้ยลั่ว (ร่วมรูปเหมือนกรรขิง) คันหนึ่งอยู่ตรงกลาง สองข้างปักธงปลายแหลมข้างละคู่ ท้ายเรือด้านตัดทาสีแดง มีวงกลมสีขาว ได้วงกลมเป็นตัวหนังสือจีนบอกชื่อเรือ ถัดลงมาตอนเหนือหน้าเขียนเป็นรูปนกอินทรี แล้วจึงถึงหางเรือทำด้วยไม้เซลงกั่มลงไผ่ดื้อ ๆ เอาเชือกหลายเส้นโยงรั้งไว้ไม่ให้จมน้ำต่ำลงไป แล้วมีเชือกอีกสองเส้นรั้งตอนล่างของหางเสือไม่ให้กระดกขึ้น เชือกสองเส้นนี้ลอดท้องเรือไปขึ้นทางหัวเรือมีลูกประคำทำด้วยไม้สัก เรียกว่าเชือกเลกได้ร้อยเชือกตลอดไป เพื่อกันเพรียงกั๊ดเชือกขาด...”

“เสาโบมีตอน หัวเสาหนึ่ง และตอนกลางอีกเสาหนึ่ง เสาโบทำด้วยไม้สัก มีปลอกเหล็กคาดเป็นเปลาะ ๆ แล้วมีไม้ประกับตามยาวราว ๘ อัน เพื่อกันไม่ให้โบเมื่อขึ้นฉ้อขึ้นติดปลอกเหล็ก ตัวโบใช้เสื่อกระจูดเปลาะกันหลายผืน แล้วมีไม้ไผ่เมืองจีนตามลำทาบตามโบเรียงกันขึ้นไปจนใช้เดินได้ได้”¹¹³

สถาบันวิทย์บริการ

113. พระยาอนุমানราชธน. “ตำนานกรมศุลกากร”. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงโกศลสูงดาคร (วิลเลียม น็อกซ์) . 2520. หน้า 15-16. ข้อความในวงเล็บที่อ่านออกเสียงภาษาจีนกลางเป็นของข้าพเจ้า

“การเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยและ ผลกระทบต่อคนจีนในแง่การศึกษา” (1910-1925)

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์

คำนำ

โดยรวมแล้วความเกี่ยวพันระหว่างจีน ชาวจีนโพ้นทะเล และลูกหลานในสยาม กับ สังคม-เศรษฐกิจไทยนั้นกว้างขวางมาก อาจกล่าวได้ว่าเกี่ยวพันกับการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมไทยในทุกระดับและลึกซึ้ง อีกทั้งยังมีนัยยะสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยรวมด้วย

สำหรับบทความเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยและผลกระทบต่อคนจีนในแง่ของการศึกษา” เป็นส่วนหนึ่งของความเกี่ยวพันกันระหว่างรัฐไทยกับชาวจีนโพ้นทะเล และลูกหลาน โดยจะเน้นศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยต่อการศึกษาของคนจีนในช่วงเวลานั้น

การเปลี่ยนแปลงของรัฐไทย: ความต่างระหว่างช่วงรัชกาลที่ 5 และ 6

หากเริ่มต้นด้วยความพยายามศึกษาการเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยใน 2 ช่วง ระหว่าง 42 ปี ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กับ 15 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ สิ่งที่ต้องตระหนักก่อนเป็นอย่างมากและอันดับแรกคือเงื่อนไข ทั้งทางภาวะวิสัย (objective) และอัตวิสัย (Subjective) ของแต่ละช่วงต่างกัน และสิ่งนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยอย่างยิ่ง

42 ปี ช่วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เป็นช่วงระยะเวลายาวนาน เป็นช่วงที่รัฐไทยและผู้บริหารทั้งหลายโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินคู่พระหนึ่งว่าเรียนรู้และแสวงหาประสบการณ์จากการเรียนรู้และการปฏิบัติจริง อันที่จริงปัจจัยภายนอกเช่นการคุกคามทั้งทางอาวุธ และเศรษฐกิจจากจักรวรรดินิยมตะวันตก หรือปัจจัยภายในคือการแข่งขันทางอำนาจของเจ้านายและขุนนางกลุ่มต่าง ๆ ล้วนรุนแรงและน่ากลัว หากมองอีกด้านหนึ่งแทนที่จะเป็นความลำบากและเหนื่อยยาก แต่กลับเป็นการเรียนรู้สั่งสม และการทดลองปฏิบัติ

ตัวอย่างเช่น การลำดับประเด็นในการแก้ปัญหาอันดับแรก ๆ คือเรื่องส่วนพระองค์เช่น ปัญหาของระบบการสืบสันตติวงศ์ ที่มีความจำเป็นต้องปรับปรุงกฎและระเบียบต่าง ๆ มารองรับ¹ ต่อมาคือการปฏิรูปการปกครองทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ในลักษณะของการรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง² ในเวลาเดียวกันเงินและการพาณิชย์ คือพื้นฐานสำคัญในการรองรับชีวิตของรัฐและผู้บริหารรัฐ ดังนั้นการปฏิรูประบบการเงินการคลังของรัฐและการลงทุนทางเศรษฐกิจสมัยใหม่จึงอุบัติขึ้น³ ท้ายที่สุดเรื่องทางวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นตามมาดังเช่นพระราชพิธี 12 เดือน⁴

หากศึกษา 15 ปีถัดมาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เปรียบเทียบกับช่วง 42 ปีก่อน เราจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีปฏิกริยาต่อปัญหาที่รายล้อมพระองค์ ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ต่อมาทรงอยู่ห่างไกลปัญหาเหล่านี้มาก ด้วยการไปทรงพำนักอยู่ที่ประเทศอังกฤษตั้งแต่พระชนมายุได้ 12 พรรษา จนกระทั่ง 22 พรรษา⁵

นอกจากนั้น แม้ประสงค์จะได้รับการศึกษาอย่างดีทั้งด้านการศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยแซนต์เฮิร์ต และด้านพลเรือนคือการศึกษาประวัติศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด⁶ การเรียนรู้ดังกล่าวซึ่งใช้เวลาานพอสมควรมีส่วนหล่อหลอมความคิด และประสบการณ์ของพระองค์เองซึ่งต่างจากพระราชบิดา

1. แสนท์ จามริก, การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ (สถาบันไทยคดีศึกษามูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529) บทที่ว่าด้วยศตวรรษของการเมืองไทยยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย

2. เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์, "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ประวัติศาสตร์และการเมือง (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516)

3. คูทวีศิลป สิบวันนะ บทบาทของกรมพระคลังข้างที่ต่อการลงทุนทางเศรษฐกิจในอดีต (พ.ศ.2435-2475 มปท. มปป. อัดสำเนา)

5. มัทนา เกษกมล, "การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว", ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์ บรรณาธิการ, การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่: รายงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ (เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, มปป.) หน้า 93

6. มัทนา เกษกมล, การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ...หน้า 94-95

เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ในปี 1911 มีการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญมากหลายเหตุการณ์ อาทิปี 1908 มีการปฏิบัติเพื่อสถาปนาการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญในประเทศตุรกี ปี 1917 มีการปฏิวัติล้มระบบซาร์ในรัสเซีย โดยเฉพาะการสถาปนาการปกครองในระบอบสาธารณรัฐในจีน ซึ่งข่าวคราวการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแพร่กระจายมาสู่สังคมไทย และสื่อเค้าวางจะกระทบกระเทือนความมั่นคงของรัฐ⁷

ในเวลาเดียวกันปัญหาภายในประเทศ เช่น ช่วงปลายรัชสมัยของพระราชบิดา มีการก่อการกบฏโดยกษัตริย์ที่จังหวัดภูเก็ต⁸ การเข้าเป็นสมาชิกสมาคมอั้งยี่ การที่คนจีนเข้าเป็นคนในบังคับของชาวต่างชาติ แล้วไม่ต้องยอมรับอธิปไตยของศาลไทย ตลอดจนการเรียกร้องเพื่อก่อตั้งสโมสรการค้า⁹ เหตุการณ์เหล่านี้หากเราพิจารณาให้ดี ๆ ล้วนเป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีจีน คนจีนโพ้นทะเล คนจีนในสยาม เป็นแกนกลาง และในลักษณะที่เชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ ดร.ซุน ยัต เซ็น เรียกร้องให้ชาวจีนโพ้นทะเลสนับสนุนระบอบ สาธารณรัฐ¹⁰

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคนจีนในสยาม

“ข้าพเจ้าย่อมทราบดีอยู่แล้วว่า ข้าพเจ้าไม่ใช่เป็นคนแรกที่เรียกจีนว่ายิวแห่งบูรพทิศ แต่เข้าใจว่าจะมีน้อยคนทั้งชาวเอเชียและชาวยุโรปที่รู้สึกโดยชัดเจนว่าชื่อนี้เหมาะเพียงใด ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าถึงเวลาที่ควรแสดงความจริงข้อนี้ให้ปรากฏ เพื่อเรากันทิ้งหลายจะได้ทราบว่าจีนเป็นคนชนิดใด ในเมื่อถึงเวลาที่ต้องดำริปัญหาเรื่องจีน...”¹¹

เป็นที่ทราบกันอย่างกว้างขวางในชั้นหลังแล้วว่า อิศวพาหุเป็นพระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ใช้ในการเขียนบทความหรือพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ

7. ความรู้สึกนี้แสดงออกชัดเจนได้จาก ทชช. ร.๑๖.๓.7/๘ ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 สิงหาคม ร.ศ.131 (2454)

8. นงเยาว์ จิตตะปุคตะ “บทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อการเมืองการปกครองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์ บรรณาธิการการเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่: รายงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์... หน้า 163

9. ทวี อีระวงศ์เสรี, สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาด้านการปกครองจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516) หน้า 21

10. ภูวคณ ทธประเสริฐ, นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ.2475-2500) วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513

11. อิศวพาหุ (พระนามแฝง), “พวกยิวแห่งบูรพทิศ” พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ณ เมรุวัดเบญจมบพิตร พ.ศ.2459 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญรัฐ, 2459) หน้า 9

ลงในหน้าหนังสือพิมพ์สมัยนั้น อย่างไรก็ตามบางส่วนของพระราชนิพนธ์ชื่อ “พวกยิวแห่งบูรพทิศ” ที่นำมากล่าวอ้างข้างต้นจะเป็นส่วนสำคัญในการเริ่มต้นวิเคราะห์ความเกี่ยวพันระหว่างพระองค์กับคนจีนในสยาม โดยไม่จำเป็นต้องตั้งข้อสงสัยอยู่ต่อไปว่า พระองค์ทรงคิดอย่างไรกับคนเหล่านี้เพราะพระองค์ทรงแสดงเอาไว้อย่างชัดเจนภายใต้พระนามแฝงนี้แล้ว

ในเมื่อคนจีนในสยามสำหรับพระองค์เป็นสิ่งที่ เป็นรูปธรรม จับต้องได้ในความหมายทางลบต่อรัฐไทยที่มีพระองค์เป็นศูนย์กลาง ดังนั้นเรามาศึกษาต่อไปว่าตลอดรัชสมัยของพระองค์พระองค์ทรงมีปฏิริยาต่อคนเหล่านี้อย่างไร

หากเปรียบเทียบกับคนจีนในสยามก็คือคนต่างดาวหรือฝรั่ง ฝรั่งที่พระองค์มีปฏิริยาตอบโต้ด้วยหากไล่เรียงกัน อังกฤษคือมหาอำนาจชาติแรกที่พระองค์คุ้นเคยที่สุด ญี่ปุ่น คือฝรั่งที่สร้างความประทับใจให้พระองค์ในฐานะที่เอาชนะรัสเซียได้ ส่วนจีนการเติบโตของขบวนการชาตินิยมในจีนมีผลต่อคนจีนในสยาม¹² นั้นหมายความว่าจีนไม่น่าจะเป็นฝรั่งที่พระองค์ประทับใจนัก

ในประการแรก เนื้อหาสาระของการเติบโตของขบวนการชาตินิยมในจีนที่เกิดขึ้นไม่อาจไปด้วยกันได้กับรัฐไทยขณะนั้น โดยเฉพาะเมื่อลัทธิชาตินิยมของพระองค์แปลกและแตกต่างไปจากของคนอื่นคือเป็นลัทธิชาตินิยมที่เน้นการรักษาสถานะของพระองค์ให้เป็นศูนย์กลาง¹³

ในทางตรงกันข้าม ขบวนการชาตินิยมในจีนกลับถือลัทธิไตรราชภูร์ หรือชานหมินจู้อี้ เป็นหลักซึ่งประกอบด้วย ประชาชาติ (หมิน จู จู้อี้) ซึ่งหมายถึงลัทธิชาตินิยม ประชาสิทธิ (หมิน ฉวน จู อี้) ซึ่งหมายถึงประชาธิปไตยและประชาชีพ (หมิน เบิง จู้อี้) หรือที่หมายถึงสังคมนิยม¹⁴

ลัทธิไตรราชภูร์ของขบวนการชาตินิยมในจีน โดยเหตุที่พื้นฐานเป็นลัทธิความเชื่อที่ก่อรูปขึ้นมาโค่นล้มระบอบกษัตริย์โดยตรง ประจวบกับมีการอ้างอิงถึงลัทธินี้ เมื่อคราวที่มีความพยายามทำการปฏิวัติ โดยคณะทหารหนุ่มเมื่อปี 1911 ซึ่งเราจะเห็นได้จากการที่คนสมัยนั้นเรียกพวกที่พยายามทำการปฏิวัติเหมือนกับพวกปฏิวัติในจีนคือ “พวกเก็กเหม็ง”

12. Walter F. Vella, *Chaiyol : King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism* Honolulu: The University press of Hawaii, 1978, pp. XIV-XV

13. Walter F. Vella, *Chaiyol: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism...* pp. XIV-XV

14. ทวีป วรดิลก, *ประวัติศาสตร์จีนจากสงครามฝิ่นถึงปฏิวัติซินไฮ่ (ค.ศ.1840-1911)* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์-ยุคใหม่, 2524) หน้า 236

ประการต่อมา ทางออกที่ลัทธิไตรราชภูรเสนาคือสังคมนิยม ซึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่แนวความคิดที่รุนแรงแบบมาร์กซิสต์ แต่เป็นแนวของเฮนรี ยอร์ช¹⁵ แต่ทว่ายังคงเป็นทางออกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าไม่ชื่นชอบนัก โดยเห็นว่าคนที่พูดเรื่องนี้เป็นโรคเหอนอกจากนั้นพระองค์ยังชี้ให้เห็นว่ามีสังคมนิยมดำรงอยู่ในรัฐไทยก่อนแล้ว และดึกว่าดังปรากฏในงานเขียนเรื่องอุตรภูษ¹⁶

ดังนั้นลัทธิชาตินิยมที่พระองค์เป็นผู้ให้กำเนิดในสยาม จึงไม่มีสาระอยู่ที่การลอกเลียนฝรั่งมากหรือน้อยอย่างไร หากเป็นลัทธิที่มี “คนจีนในสยาม” เป็นต้นแบบเพื่อต่อต้าน เปรียบดั่งยิวแห่งบูรพทิศ พร้อมกันนั้นพระองค์ก็ใส่ใจกับคนจีนในสยามเป็นพิเศษ และการเอาใจใส่ที่ว่ำนนั้นออกมาในกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษา เพราะการศึกษามีความหมายหลายอย่าง

มีข้อมูลและประเด็นหลายประการที่ชี้ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางออกไป เช่น มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี 1921 กำหนดให้เด็กชายและเด็กหญิงที่มีอายุระหว่าง 7 ถึง 14 ปี ทั่วประเทศต้องเข้าโรงเรียน โปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาสอนวิชาชีพทางด้านหัตถกรรม เกษตรกรรมและพาณิชยกรรม โรงเรียนพาณิชยการ โรงเรียนเพาะช่าง¹⁷ แต่ในความเป็นจริง ประเด็นการศึกษาสำคัญต่อพระองค์ว่าการจัดการศึกษามากนัก

เราจะเห็นได้ว่าการศึกษาเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องและผูกพันกับพระองค์มากที่สุดตลอดรัชสมัยของพระองค์ พระราชดำรัส พระราชนิพนธ์หรือโครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ เช่น เลือป่า กิจการลูกเสือ ล้วนแต่ผูกพันกับการศึกษาด้านหนึ่งด้านใดทั้งสิ้น¹⁸

หากเราศึกษาให้ลึกซึ้ง เราอาจหยิบยกกรณีการก่อตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวง (Royal pages College) ในปีแรกที่ขึ้นครองราชย์ (1911) ซึ่งอยู่ภายใต้พระบรมราชานุเคราะห์ และการสนับสนุนทางการเงินจากพระคลังข้างที่¹⁹ โดยที่โรงเรียนแห่งนี้พระองค์มิได้ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อผลิต “ผู้คงแก่เรียน” หากแต่พระองค์ต้องการให้โรงเรียนแห่งนี้แปรเปลี่ยนเด็ก

15.ทวีป วรดิลา, ประวัติศาสตร์จีนจากสงครามฝิ่นถึงปฏิวัติซินไฮ่ (ค.ศ.1840-1911)... หน้า 236

16.Walter F. Vella, Chaiyol : King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism... p.181

17.ภารดี มหาฉันธ์, รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ.2394-2475) (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2527) หน้า 142

18.Walter F. Vella, Chaiyol: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism... p.160

19.Walter F. Vella, Chaiyol: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism... p.160

ชายให้เป็นชายหนุ่มที่ดีและเป็นพลเมืองที่ดี²⁰ ดังนั้น การเล่าเรียนจากตำราจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเล่าเรียนในสถานศึกษาแห่งนี้เท่านั้น การฝึกฝนทางสติปัญญา กายภาพและจิตใจเป็นส่วนสำคัญที่นักเรียนเหล่านี้จะได้รับด้วย²¹

กิจกรรมกลุ่มเล็ก ๆ ในโรงเรียน สโมสร ทีมกีฬาจะค่อย ๆ สร้างความสามัคคีกันระหว่างกลุ่ม ระหว่างพวกห้อง และในที่สุดระหว่างคนในชาติ สิ่งเหล่านี้ทั้งวัดดูประสงค์และเป้าหมายที่อยู่ภายใต้ความเชื่อในทฤษฎีการก่อรูปของความจงรักภักดีที่พระองค์เชื่อ²²

ความสำคัญของโรงเรียนและการศึกษาในโรงเรียนดังที่พระองค์เชื่อเช่นนี้ หากเป็นโรงเรียนของ “คนจีนในสยาม” พระองค์จะเน้นในจุดเดียวกัน แต่มีความหมายในทางลบ กล่าวคือทำลายการก่อรูปของความจงรักภักดีต่อดินกำเนิดและรากเหง้าเดิมของ “คนจีนในสยาม” ทั้งนี้เพราะพระองค์ ข้าราชการบริวาร หรือแม้แต่คนจีนทั้งหลายต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า การศึกษาภาษาจีนถือเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง ในการธำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมจีน และรากเหง้าความเป็นจีน

เราจะเห็นได้ว่าก่อนรัชสมัยของพระองค์ มีการก่อตั้งโรงเรียนจีนสำหรับคนจีนในสยามอยู่หลายครั้ง เช่น โรงเรียนจีนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่ข้าง ๆ วัดอรุณราชวราราม ธนบุรี ในสมัยรัชกาลที่ 4 โรงเรียนเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์ที่เอกชนจัดตั้งขึ้น ซึ่งเรียกกันว่าโรงเรียนเขลยศักดิ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือในสมัยรัชกาลที่ 6 เรียกว่าโรงเรียนบุคคล ซึ่งแนวนโยบายของรัฐในสมัยนั้นก็มีเพียงให้ทางราชการควบคุมโดยขอให้โรงเรียนเหล่านี้มาจดทะเบียนเพื่อรับเงินอุดหนุนจากทางราชการเท่านั้น²³

การศึกษาของคนจีนในสยามและโรงเรียนจีนเริ่มมีฐานะที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อมาสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ โดยเฉพาะเมื่อโรงเรียนจีนสองแห่ง คือ โรงเรียน “ยิวเอียะ” ซึ่งก่อตั้งในปี 1908²⁴ และโรงเรียนจีนที่คนจีนขอตั้งขึ้นในจังหวัดภูเก็ตมุ่งไปในแง่การเผยแพร่บรมลัทธิชาตินิยมของคณะปฏิวัติจีนในยุคนั้น²⁵

20.Walter F. Vella, Chaiyo!: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism... p.160

21.Walter F. Vella, Chaiyo!: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism... p.160

22.Walter F. Vella, Chaiyo!: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism... p.164

23.พิชัย รัตนพล, วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโททางรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512) หน้า 52

24.กรมวิสามัญศึกษา, “โรงเรียนราษฎร์เพื่อสอนภาษาจีน”, เอกสารการศึกษามวิสามัญศึกษา ฉบับที่ 7 (ธนบุรี: โรงพิมพ์ช่างพิมพ์เพชรรัตน์, 2500) หน้า 2

25. สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, สำนึกสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ 3 พระนคร: องค์การค้ำของสุรสภา, 2504) หน้า 28-33

การตรากฎระเบียบใหม่ ๆ ในช่วงนี้มิใช่เป็นการปรับโครงสร้างหรือทำให้การควบคุมดูแลคนจีนในสยามและโรงเรียนจีนอยู่ในระบบในความเป็นจริงล้วนเป็นกฎระเบียบที่กระทบกระเทือนรากเหง้าและความจงรักภักดีต่อภูมิลำเนาเดิมของคนจีนในสยามทั้งสิ้น เพราะกฎและระเบียบเหล่านี้เป็นกฎที่ว่าด้วยความเป็นชาติ เชื้อชาติ และวิธีการกีดกันระหว่างชาติทั้งสิ้น

เราจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติแปลงชาติ (1911) พระราชบัญญัติเนรเทศ (1912) พระราชบัญญัติสัญชาติ (1913) พระราชบัญญัติลักษณะคนต่างประเทศเข้าเมือง (1917) ล้วนเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับคนต่างชาติ เพื่อควบคุมคนจีนที่กำลังมีปัญหานั้น อาทิพระราชบัญญัติแปลงชาติมีสาระอยู่ที่ห้ามมิให้มีการแปลงชาติจนกว่าคน ๆ นั้นจะเคยอยู่ในไทย ไม่น้อยกว่า 5 ปี²⁶ ส่วนพระราชบัญญัติสัญชาติออกมาเพื่อให้อำนาจแก่รัฐบาลในการเนรเทศ²⁷ หรือพระราชบัญญัติสัญชาติออกมาแล้วจะมีผลให้คนที่เกิดภายในพระราชอาณาจักรของพระองค์เป็นคนไทยซึ่งเท่ากับว่าเป็นการตัดขาดบุคคล ๆ นั้น จากรากเหง้าเดิมผ่านการสลายเลือดที่ตกทอดมาจากบิดามารดา²⁸

พัฒนาการของการตัดขาดความสัมพันธ์เดิม คือการจัดรูปการเรียนรู้อุดมคติใหม่ ให้กับพลเมืองไทยยุคใหม่ที่มีเชื้อสายจีน โดยการตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ปี 1918²⁹ ซึ่งหากพิจารณาเป็นประเด็น ๆ ไป อาจแยกได้ดังนี้

1. กำหนดให้โรงเรียนของเอกชนที่จัดตั้งอยู่แล้ว หรือจะจัดตั้งใหม่ทั่วประเทศจะต้องมาจดทะเบียน และอยู่ในความควบคุมดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ (มาตรา 5)
2. โรงเรียนราษฎร์จะต้องสอนนักเรียนให้อ่าน เขียน และเข้าใจภาษาไทยได้ คล่องแคล่วพอสมควร (มาตรา 14)
3. โรงเรียนราษฎร์จะต้องจัดให้นักเรียนได้ศึกษาหน้าที่พลเมืองดี ปลูกฝังความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และให้มีความรู้ในวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์เป็นอย่างดี (มาตรา 18)
4. ครูชาวต่างประเทศ ซึ่งหมายถึงครูชาวจีน หรือครูชาวตะวันตกของโรงเรียน คณะมิชชันนารี ต้องผ่านการสอบภาษาไทยภายใน 6 เดือน หรือ 1 ปี

26. "พระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ.130" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28 (11 มิถุนายน ร.ศ.130) มาตรา 6 หน้า 96

27. "พระราชบัญญัติเนรเทศ ร.ศ.131" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29 (1 กันยายน ร.ศ.131) หน้า 139

28. เสถียร ลายลักษณ์, "พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456" มาตรา 3, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 25 (พระนคร: โรงพิมพ์เคลิแมส, 2477) หน้า 257-259

29. "พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 35 (9 มิถุนายน 2461)

5. การดำเนินการสอนของโรงเรียนจีน ต้องสอนภาษาไทยอย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง

6. หนังสือและอุปกรณ์การเรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจ มีให้ใช้หากพิจารณาเห็นว่าบกพร่องต่อศีลธรรม และขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (มาตรา 19)

สาระ 6 ประการของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์มีผลโดยตรงต่อการศึกษา ของคนจีนในสยาม กล่าวคือแทนที่โรงเรียนจีนจะเป็นสถาบันทางสังคมที่คอยสืบทอดความ เป็นจีนกับรากเหง้าเดิมของคนจีนรุ่นใหม่ ในทางตรงกันข้ามคนรุ่นใหม่จะถูกปลูกฝังจิต สำนึกใหม่ให้มีความผูกพันกับสังคมใหม่ในฐานะของพลเมืองดี และมีความจงรักภักดีต่อ ชาติใหม่หรือกำเนิดใหม่

พร้อมกันนั้น ภาษาจีนซึ่งเป็นสื่อสำคัญที่สุดแห่งการเชื่อมรอยต่อระหว่างราก เหว้าเดิมของตน ก็ถูกขจัดขึ้นด้วยการบังคับให้สอนภาษาไทยสัปดาห์ละอย่างน้อย 3 ชั่วโมง พร้อมนั้นการคิดและเฟ้นครูจีน ก็เข้มงวดเพราะครูเองก็ต้องผ่านการสอบภาษาไทยภายใน 6 เดือนหรือ 1 ปี นั้นหมายความว่าครูเองก็ถูกการดูถูกสินกระทำให้ทางวัฒนธรรมโดยตรงและ ก่อนนักเรียนในโรงเรียนเสียอีก

เมื่อเป็นเช่นนี้ถือว่าโรงเรียนจีนที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ยุบธรรมลัทธิไตรราษฎร์แก่ ลูกหลานจีน³⁰ แม้แต่โรงเรียนจีนในชั้นหลังที่ตั้งโดยสมาคมภาษาต่างๆ เช่น โรงเรียน จีนเคอะ (ของสมาคมจีนแคะ 1912) โรงเรียนเม่งตัก (ของสมาคมจีนกวางตุ้ง 1913) โรงเรียน ปวยจ้วน (ของพวกจีนฮกเกี้ยน 1914) โรงเรียนยอกหมิน (ของพวกจีนไหหลำ 1922)³¹ การจะทำให้โรงเรียนเหล่านี้มีฐานะเป็นสถาบันทางสังคมเพื่อสืบทอดและเชื่อมต่อรากเหง้า เดิมของคนจีนก็เป็นไปได้ยากด้วย

ความลงท้าย

การเข้ามาและเติบโตของโรงเรียนจีนในประเทศไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เป็นช่วงเวลาที่ผิดจังหวัดโดยเฉพาะเมื่อทัศนะของผู้กำหนดนโยบายแห่งรัฐเปลี่ยนไป พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนชาวจีนในสยามด้วย

30. G. William Skinner, Chinese Society in Thailand: an Analytical History (Cornell: Cornell University Press, 1962) pp. 157-159

31. ทิพย์ รัตนพล, วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน... หน้า 45

เมื่อเป็นดังนี้ คนจีนในสยามซึ่งไม่เคยถูกควบคุมมาก่อนในสมัยศักดินาของไทย เพราะถือว่าคนเหล่านี้เป็น “คนต่างประเทศ” ไม่ได้ถูกควบคุมโดยระบบไพร่³² ก็ถูกควบคุมอย่างเป็นระบบใน 2 ระดับ ระดับแรกเป็นการวางกรอบการแบ่งสรรเชื้อชาติที่ชัดเจน โดยกฎหมายเกี่ยวกับเชื้อชาติฉบับต่าง ๆ ส่วนอีกระดับหนึ่งเป็นการควบคุมโรงเรียนจีนในฐานะสถาบันการสังคมที่จะถ่ายทอดเชื่อมโยงวัฒนธรรมแก่ระหว่างชุมชนเดิมกับชุมชนใหม่ในสยาม นั่นหมายความว่าพัฒนาการบางอย่างบางลักษณะ เช่น การมีชีวิตทางเศรษฐกิจในอีกลักษณะหนึ่ง ในสังคม-เศรษฐกิจปัจจุบันอาจเป็นผลมาจากการขาดรอยเชื่อมต่อกันนี้ก็ได้

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาเฉพาะเรื่องการเกี่ยวกับโรงเรียนหรือเรื่องทางการศึกษา อาจจะมีคนโต้แย้งว่าแนวนโยบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เกี่ยวกับโรงเรียนจีนไม่เป็นผล เพราะงานวิจัยส่วนใหญ่ในประเด็นเดียวกันนี้ มักชี้ให้เห็นระยะที่ 2 ของนโยบายเดิมแต่เป็นจริงเป็นจังกว่าในช่วงของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามก็ได้³³

ในทางตรงกันข้าม หากเป็นเพราะพระราโชบายของพระองค์เกี่ยวกับคนจีนในสยามโดยรวม ซึ่งหมายรวมถึงด้านโรงเรียนจีนและการศึกษาด้วย น่าจะกระทบต่อคนจีนในสยามมากพอสมควร จึงเกิดปฏิกิริยาต่อต้านข้างรุนแรงจากคนจีน โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชน ดังตัวอย่างในกรณีนายเซียว ฟุ ฉิน คนจีนผู้มีบทบาทนำในด้านหนังสือพิมพ์ และประธานสหพันธ์สมาคมกบหมิงสาขาประเทศไทย (สมาคมนี้เป็นสมาคมต้นกำเนิดของพรรคก๊กมินตั๋ง) เขียนบทความตอบโต้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เกี่ยวกับบทบาทของชาวจีนในเมืองไทย ในหนังสือพิมพ์จีนในสยามวารศัพท์³⁴ ปฏิกิริยาเช่นนี้น่าจะถือว่าเป็นสิ่งรุนแรงเพราะการที่ต่างฝ่ายต่างใช้นามแฝงมิได้หมายความว่าจะไม่รู้ว่าใครคือเจ้าของนามปากกา หากทว่าทัศนคติเกี่ยวกับคนจีนในสยามของทั้งสองฝ่ายสวนทางกัน

กล่าวได้โดยสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยและผลกระทบต่อคนจีนในแง่การศึกษาโดยเป็นผลกระทบในแง่ลบ เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่กระทบสิ่งที่เป็นรอยเชื่อมต่อความเป็นรากเหง้าเดิมของคนจีนในสยาม คือ ภาษาและวัฒนธรรมจีน ถูกกระทบยับยั้งโดยกฎระเบียบต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นโดยรัฐใหม่

32. สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ.2325-2435)”, “วารสารเอเชีย บริทัศน์ 9:3 (กันยายน-ธันวาคม.2531) หน้า 66

33. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการแปล), สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529)

34. ชวัลฤดี อัศวาวณีย์, “อินแสเซียว ฮุด เล็ง: นักหนังสือพิมพ์จีน นักการเมืองไทย”, คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2 (หนังสือพิมพ์เส้นทางเศรษฐกิจ ฉบับพิเศษ, มปป) หน้า 137-152

เอกสารชั้นต้น

"พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 35 (9 มิถุนายน 2461)

"พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464" ในเสถียร ลายลักษณ์ ประชุมกฎหมายประจำศก
เล่มที่ 34 (พระนคร: โรงพิมพ์กิมหลีทลวน, 2477)

"พระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ.130" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 28 (11 มิถุนายน ร.ศ.130)

"พระราชบัญญัติเนรเทศ ร.ศ.131" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 29 (1 กันยายน ร.ศ.131)

"พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456" ในเสถียร ลายลักษณ์ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่
25 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477)

เอกสารชั้นรอง

ภาษาไทย

ขวัญดี อัคราวุฒิชัย, "ซิน แซ เขียว ฮุค เส็ง: นักหนังสือพิมพ์จีน นักการเมืองไทย", คนจีน
200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2 (หนังสือพิมพ์เส้นทางเศรษฐกิจ
ฉบับพิเศษ, มปป)

ชำนาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการแปล)

สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529)

ทวี อีระวงศ์เสรี

สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย 2516)

เทพย์ อีร์จันทรานนท์

วิเคราะห์วิธีการและปัญหาของการควบคุมคนต่างด้าวในประเทศไทย

(วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2515)

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์

ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยามระหว่าง
พ.ศ.2470-2480 (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528)

นงเยาว์ จิตตะปุตตะ

"บทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อการเมืองการปกครองในรัชสมัยของพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์
บรรณาธิการ

การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่: รายงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ (เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย)

พิชัย รัตนพล,

วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโททางรัฐ-
ประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512)

ภารดี มหัทธน์

รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ.2394-2475) (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
จำกัด 2527)

ภูวดล ทรงประเสริฐ

นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ.2475-2500) (วิทยา-
นิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, 2519)

มัทนา เกษกมล

"การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว"
ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์ บรรณาธิการ การเมือง-
การปกครองไทยสมัยใหม่ : รายงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์
(เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย)

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล

"การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ.2325-
2435)"

วารสารเอเชียปริทัศน์

9:3 (กันยายน-ธันวาคม 2531)

ภาษาอังกฤษ

Green, Stephen

King Wachirawut's policy of Nationalism in Memorial Phya Anman
Rajadhon edited by Tej Bunnag and Michael Smithies (Bangkok:
The Siam Society, 1970) Vella, Walter Chaiyol : King Vajiravudh
and the development of Thai Nationalism
(Honolulu: The University Press of Hawaii, 1978)

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

NO THIS PAGE IN ORIGINAL

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ สาม
ประวัติชีวิตชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

NO THIS PAGE IN ORIGINAL

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขุนนางไทยเชื้อสายจีน บางตระกูล ในสมัยรัตนโกสินทร์

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล *

เมื่อเอ่ยถึงชนกลุ่มน้อยในสมัยรัตนโกสินทร์ ภาพหนึ่งที่เด่นชัดอยู่ในความรับรู้ของผู้คนโดยทั่วไปคือ พวกชาวจีนและเชื้อสาย ในสมัยดังกล่าว ชาวจีนจำนวนมากได้หลั่งไหลกันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย กระบวนการอพยพนี้ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเวลายาวนานถึงร้อยกว่าปี และเชื้อสายของพวกชาวจีนเหล่านี้ได้ถูกกลืนกลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีนในปัจจุบัน นอกจากนี้ มีข้อน่าสังเกตว่า ชาวจีนอพยพและลูกหลานได้เข้ามาจับบทบาทที่กว้างขวางหลากหลายในสังคมไทย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่างๆ เท่าที่มีอยู่ กล่าวได้ว่า นอกจากบทบาททางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแล้ว การเป็นขุนนางในระบบราชการไทยเป็นบทบาทสำคัญอีกบทบาทหนึ่งของชาวจีนอพยพในช่วงเวลาดังกล่าว โดยทั่วไปแล้ว ชาวจีนอพยพที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบราชการไทยนั้น ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขายมีฐานะทางเศรษฐกิจดี และได้อาศัยการแบ่งปันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ขุนนางผู้ใหญ่ เป็นช่องทางในการฝาก

* รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

เมื่อฝากตัว จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางในระบบราชการไทย นับตั้งแต่การเป็นเจ้าภาษีอากร ประมูลเก็บภาษีอากรผูกขาดให้รัฐ การเป็นขุนนางในกรมกองที่เกี่ยวกับการค้าขาย หรือเป็น ขุนนางหัวเมืองในท้องถิ่นที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มากไปจนถึงการเป็นเจ้าเมืองในเมืองต่าง ๆ บางเมืองเป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเป็นมาและบทบาทของขุนนางไทยเชื้อสายจีนบางตระกูลในสมัยรัตนโกสินทร์จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจควรแก่การค้นคว้าวิจัยเป็นอย่างยิ่ง บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาอย่างกว้าง ๆ ถึงขุนนางไทยเชื้อสายจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 จำนวน 3 ตระกูลคือ ตระกูลโชติกเสถียร โสภโณดร และ เตชะกำพูน การค้นคว้าข้อมูลใช้การวิจัยเอกสารเป็นหลัก และการวิจัยด้วยวิธีประวัติศาสตร์บอกเล่า ประกอบบ้างอีกเล็กน้อย โดยนำเสนอในรูปของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ดังจะได้ศึกษาพิจารณาถึงตระกูลต่าง ๆ เหล่านี้ตามลำดับต่อไป

1. ตระกูลโชติกเสถียร*

พระยาโชฎีกราชเศรษฐีหรือจีนเกียน ต้นสกุล "โชติกเสถียร" เป็นบุตรของจีนจื่อ เกิดเมื่อ พ.ศ.2369 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจากหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่ค้นพบให้ข้อมูลเกี่ยวกับจีนจื่อ บิดาของจีนเกียนไว้ไม่น้อยมาก พอจะประมวลความได้เพียงว่า จีนจื่อคงจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์ และประกอบอาชีพเป็นพ่อค้า นอกจากนั้น สันนิษฐานว่า จีนจื่อน่าจะเป็นชาวจีนแต้จิ๋ว หรือมีเจนนั่นก็ อาจเป็นชาวจีนฮกเกี้ยน จีนจื่อตั้งบ้านเรือนอยู่ที่อยุธยา ณ บริเวณคลองสวนพลู ซึ่งอยู่ทาง ตะวันออกของวัดพนัญเชิง คลองสวนพลูเป็นชุมชนชาวจีนที่สำคัญแห่งหนึ่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีชาวจีนจำนวนมากอาศัยอยู่ที่นี้

ต่อมาในตอนปลายรัชกาลที่ 3 จีนเกียน บุตรของจีนจื่อได้แต่งงานกับนางสุน แห่งบ้านลานตากฟ้า เมืองนครชัยศรี แล้วจีนเกียนได้ย้ายภูมิลำเนาโดยล่องแพลงมาตาม แม่น้ำเจ้าพระยามาอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปาก คลองโอบอ่างทางตอนใต้ ข้างวัดบพิตรภิมุข ปัจจุบัน จีนเกียนได้ประกอบอาชีพค้าขายตาม รอยบิตาได้ลงทุนแต่งสำเภาไปค้าขายตามเมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้ของจีน สินค้าที่ส่งไปขาย มีอาทิ ข้าว ดีบุก พริกไทย ไม้ต่าง ๆ และรังนก ส่วนสินค้าที่ขนกลับจากจีนมาขายในเมือง ไทยมีหลายอย่างเช่นเครื่องกังไส เครื่องใช้ต่าง ๆ ไบชา ผ้าไหม และแพรจีน เป็นต้น จีนเกียน

* ขอกราบขอบพระคุณ คุณจันทิมา พึ่งบารมี เหลนของพระยาโชฎีกราชเศรษฐี (เกียน) ที่ได้ช่วยเหลือในการ ค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ

ใช้ยี่ห้อการค้าว่า “เถียนเฮง” ยี่ห้อการค้านี้เขียนเป็นตัวอักษรจีนมีสิงโตผงาดอยู่สองข้าง
จีนเถียนค้าขายจนมีฐานะร่ำรวย เป็นคหบดีชาวจีนที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้ากับต่างประเทศที่ดำเนินการอยู่ยังคงใช้
โครงสร้างและรูปแบบการค้าของสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ เป็นการค้าผูกขาดที่ดำเนินการ
ภายใต้ระบบพระคลังสินค้าด้วยเหตุนี้ ชาวจีนอพยพที่ประกอบการค้าจึงมักทำงานในกรม
กองที่เกี่ยวกับการค้า หรือมีความสัมพันธ์อันดีกับขุนนางผู้ใหญ่ในวงราชการ เพื่อจะได้มี
โอกาสแต่งสำเนาไปค้าขายยังต่างประเทศด้วยการลงทุนประกอบการค้าสำเนาทำให้จีน
เถียนได้เข้ามาเกี่ยวพันกับระบบราชการ จีนเถียนได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในสมเด็จพระ
เทพศิรินทรมหาราชย์ พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 4 พอดี พ.ศ. 2402 ก็ได้รับการแต่งตั้งให้
เป็น “หลวงภาชีวิเศษ” เจ้าภาชีวนายอากรในกรมท่าซ้าย ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดตาม
ตำแหน่ง¹ ส่วนนางสุน ภรรยาของจีนเถียนก็ได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในพระองค์เจ้าหญิงละม่อม²
ผู้ทรงเป็นพระอัยยิกาของรัชกาลที่ 5 จนเป็นที่โปรดปรานของเจ้านายผู้ใหญ่พระองค์นี้³

ล่วงมาถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ในพ.ศ.2411 จีน
เถียนหรือหลวงภาชีวิเศษได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น “พระพิบูลย์พัฒนากร”
ใน พ.ศ. 2414 เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสอินเดีย ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระพิบูลย์พัฒนากร
(เถียน) ตามเสด็จฯ ไปดูงานเกี่ยวกับการภาษีอากรที่อินเดียด้วย⁴ พอดีพ.ศ. 2416 พระ
พิบูลย์พัฒนากร (เถียน) ก็ได้รับการเลื่อนตำแหน่งและบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น “พระยานรารถ
ภักดีรักษาการ” ตำแหน่งบัญชากลางในกรมพระคลังมหาสมบัติ ถือศักดินา 1,400 จีนเถียน
ทำงานอยู่ในตำแหน่งนี้ประมาณ 6 ปี ในพ.ศ. 2422 รัชกาลที่ 5 ได้ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เลื่อนขึ้นเป็น “พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี” เจ้ากรมในกรมท่าซ้าย เป็นมหาอำมาตย์ผู้ใหญ่
พานทองถือศักดินา 1,400⁵

1. จามร โชติกเสถียร “ประวัติโดยสังเขปของบรรพบุรุษต้นตระกูล โชติกเสถียร” เอกสารอัดสำเนา 29 มกราคม 2521 หน้า 1

2. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 แผ่นที่ 9 วันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2437 หน้า 72

* พระองค์เจ้าหญิงละม่อม เป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ 3 และเป็นพระกนิษฐาในกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ผู้
ทรงเป็นพระอัยกา (ตา) ของรัชกาลที่ 5 พระองค์เจ้าหญิงละม่อมได้ทรงอภิเษกกับรัชกาลที่ 5 มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์
รัชกาลที่ 5 ทรงเรียกว่า “เสด็จยาย” และได้โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็น “สมเด็จพระมหาสุทวารัณราชประยูร”

3. “ประวัติต้นตระกูลโชติกเสถียร” จรัล โชติกเสถียรในหนังสือที่กระทรวงการคลังพิมพ์เป็นบรรณาการเนื่อง
ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงเสถียรโชติสาร (จรัล โชติกเสถียร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัด
เทพศิรินทราวาส วันที่ 12 พฤศจิกายน 2513 พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ 2513 หน้า 19

4. จามร โชติกเสถียร. เรื่องเดิม, หน้า 2

5. กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
การศาสนา 2521, หน้า 196,256

ในระบบราชการไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนการปฏิรูปการปกครอง กรมท่าซ้าย เป็นกรมสำคัญกรมหนึ่งที่มีอำนาจและบทบาทอยู่หลายประการตั้งแต่การเก็บภาษีอากร การติดต่อค้าขายกับบ้านเมืองทางตะวันออก การดูแลศาลชำระความจีนหรือศาลคดีจีน ไปจนถึงการควบคุมดูแลชาวจีนในสังคมไทยให้อยู่อย่างสงบสุข ด้วยเหตุนี้ การที่จีนเถียนได้ได้ เข้าในระบบราชการ จาก “หลวงภาชีวิเศษ” จนได้เลื่อนขึ้นมาเป็น “พระยาโชฎึกราชเศรษฐี” จึงนับว่าได้ประสบความสำเร็จอย่างมาก และได้ขึ้นมาเป็นผู้นำของสังคมชาวจีนในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5

มีข้อนำพิจารณาว่า ปัจจัยใดช่วยส่งเสริมให้จีนเถียนประสบความสำเร็จดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก อาจกล่าวได้ว่า คงเป็นเพราะความสามารถและการมองการณ์ไกล ความสามารถทำให้จีนเถียนค้าขายเก่ง มีฐานะร่ำรวย จนเป็นที่รู้จักนับถือในหมู่ชาวจีน สถานะดังกล่าวย่อมเอื้ออำนวยให้จีนเถียนเข้าสู่ระบบราชการ ได้ง่าย และขึ้นมาเป็นผู้นำในหมู่ชาวจีนได้ไม่ยากนัก ส่วนการมองการณ์ไกลนั้นจะเห็นได้จาก การที่จีนเถียนและภรรยาได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในเจ้านายฝ่ายในที่ใกล้ชิดกับรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ทำให้จีนเถียนและครอบครัวได้รับพระมหากรุณาธิคุณอยู่เสมอ โดยเฉพาะจากรัชกาลที่ 5 ดังจะเห็นได้ว่า จีนเถียนหรือพระยาโชฎึกราชเศรษฐีได้รับแต่งตั้งให้เป็น องคมนตรีที่ปรึกษาราชการในพระองค์ด้วย

นอกจากราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการค้าการภาษีอากร และการดูแลชาวจีนแล้ว พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) ยังได้รับใช้ทำงานราชการสำคัญอีกหลายอย่างถวายรัชกาลที่ 5 ดังนี้

1. การเป็นประธานสร้างพระที่นั่งเวหาศจำรูญในพระราชวังบางปะอิน ตามหลักฐานที่มีอยู่ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) ได้ชักชวนให้ขุนนางในกรมท่าซ้าย พ่อค้าจีน และชาวจีนทั่วไปร่วมกันสมทบทุนสร้างพระที่นั่งองค์นี้ขึ้นในพระราชวังบางปะอินเพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระยาสวัสดิ์วามดิษฐ์ (พิง) ผู้ช่วยราชการในกรมท่าซ้าย เป็นนายงานควบคุมการก่อสร้าง* พระที่นั่งเวหาศจำรูญเป็นอาคาร 2 ชั้น สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมจีน การตกแต่งภายในและเครื่องเรือนต่าง ๆ ล้วนเป็นศิลปะแบบจีนที่สวยงามมาก พระที่นั่งองค์นี้มีชื่อภาษาจีนว่า “เทียนเม่งเตี้ย” คำว่า เทียน

* ในพ.ศ. 2437 เมื่อพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว พระยาสวัสดิ์วามดิษฐ์ (พิง) ได้เลื่อนขึ้นมาเป็นพระยาโชฎึกราชเศรษฐี สืบตำแหน่งเจ้ากรมท่าซ้าย ต่อมา แต่ดำรงตำแหน่งได้เพียงปีเศษ ก็ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ. 2438 พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (พิง) เป็นต้นสกุล “โชติกสวัสดิ์” เนื่องจากในสมัยรัตนโกสินทร์ มีพระยาโชฎึกราชเศรษฐีถึง 8 คน จึงมีงานวิชาการบางชิ้นเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (พิง) เป็นประธานสร้างพระที่นั่งเวหาศจำรูญ แต่จากการตรวจสอบหลักฐานต่าง ๆ ทำให้ได้พบข้อมูลที่ถูกต้องว่า ผู้ที่เป็นประธานคือ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน)

แปลว่า ฟ้า คำว่า เม่ง แปลว่า สว่าง ส่วนคำว่า เตี้ย แปลว่า พระที่นั่งรวมความแล้วมีความหมายว่า พระที่นั่งฟ้าสว่าง ซึ่งก็มีความหมายตรงกับคำว่า พระที่นั่งเวหาศจำรูญ ในภาษาไทย พระที่นั่งเวหาศจำรูญสร้างเสร็จเรียบร้อยใน พ.ศ.2432 และมีพิธีเฉลิมพระที่นั่งในวันที่ 27 ธันวาคม ปีนั้น พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ได้กล่าวถึงความงามของพระที่นั่งเวหาศจำรูญไว้ตอนหนึ่งว่า

“...เป็นอาคารที่สร้างขึ้นอย่างประณีตงดงามแทบจะหาที่เปรียบมิได้ ข้าพเจ้าเองได้ไปเที่ยวที่กรุงปักกิ่งแต่ พ.ศ.2469 ได้เข้าดูทั่วพระราชวังหลวงในปักกิ่งและพระราชวังฤดูร้อน “วังหมื่นปี” ที่นอกเมืองออกไป ก็ได้เห็นพระที่นั่งหรืออาคารแบบจีนใดๆ ที่มีสองชั้นและงดงามใหญ่โตดั่งเช่นพระที่นั่งองค์นี้เลย จริงอยู่ของเขาทำด้วยหินอ่อนสลักลวดลายงดงามมาก แต่เป็นชั้นเดียวโดยมาก แม้ตำหนักข้างในอันเป็นบริเวณพระราชฐาน ก็ไม่มีตึกหรือเรือนไม้สองชั้นแบบจีนอย่างนี้...”⁶

2. การเป็นกรรมการจัดตั้งโรงพยาบาลศิริราช ใน พ.ศ. 2429 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริที่จะจัดตั้งโรงพยาบาลแผนใหม่ขึ้นเป็นแห่งแรก เพื่อปรับปรุงการแพทย์และการสาธารณสุขของประเทศให้ดีขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาดำเนินการจัดตั้งโรงพยาบาลให้เป็นไปตามพระราชดำริ คณะกรรมการประกอบด้วยสมาชิก 9 คน มีทั้งเจ้านายในพระราชวงศ์ ขุนนางผู้ใหญ่และแพทย์ฝรั่งประจำพระองค์ (ดร.ปีเตอร์ เคาแวน หรือหมอกะเวน) พระยาโชฎิกราชเศรษฐี (เถียน) เป็นขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการด้วย⁷

คณะกรรมการได้ซื้อที่ดินทางฝั่งธนบุรีซึ่งเดิมเป็นที่ตั้งวังกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) แล้วสร้างโรงเรียนสอนวิชาแพทย์ในโรงพยาบาลด้วย เรียกว่า “โรงพยาบาลวังหลัง” ใน พ.ศ.2430 ได้มีงานพระเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ ณ ท้องสนามหลวงพอเสร็จงานพระเมรุ โปรดฯ ให้รื้อศาลาอาคารทั้งหลายของพระเมรุที่ทำด้วยไม้จริงมาสร้างเรือนคนไข้เพิ่มเติมที่โรงพยาบาลตำบลวังหลัง รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานเงินช่วยในการก่อสร้างตึกสำหรับสอนวิชาแพทย์ 56,000 บาท และพระราชทานนามโรงพยาบาลใหม่ว่า “โรศิริราชพยาบาล” เพื่อเป็นอนุสรณ์ถวายพระเกียรติแด่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นั้น⁸ หลังจากการก่อตั้งแล้ว โรงพยาบาลศิริราชก็ได้

6. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พระราชวังบางปะอิน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานเป็นที่ระลึกถึงหม่อมเจ้าแหวจกร จักรพันธ์ ในโอกาสพระราชทานเพลิงศพที่สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 2507 มปท. หน้า 4

7. จามร โชติกเสถียร, เรื่องเดิม, หน้า 4 และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ-คลังวิทยา 2514, หน้า 504

8. วิลาสวงค์ พงศบุตร ส 401, ส 402 ประวัติศาสตร์ไทย กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช 2519, หน้า 133

ดำเนินงานอย่างสืบเนื่องก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน

3. การเป็นหัวหน้าในพระราชพิธีแถมพระป้าย พระราชพิธีนี้ไทยได้รับอิทธิพลจากจีนและสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างไทยกับจีน จุดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2433 ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (เถียน) เป็นหัวหน้าในพระราชพิธีแถมพระป้ายจารึกพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระนามาภิไธยสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตรงหน้าพระมหาเศวตฉัตรในพระบรมมหาราชวัง พระป้ายนี้ได้นำไปประดิษฐานที่พระที่นั่งเวหาศจำรูญในพระราชวังบางปะอิน พร้อมด้วยเครื่องบูชาแบบจีนและได้มีการบำเพ็ญพระราชกุศลเช่นโหว่ในวันตรุษจีนทุกปีเป็นพระราชประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน⁹

4. การเป็นหัวหน้ารับผิดชอบการจัดเลี้ยงผู้คนในพระราชพิธีลงทรง ใน พ.ศ.2429 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ดำรงตำแหน่งรัชทายาทเพื่อสืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ต่อไป นับเป็นสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรกในราชวงศ์จักรีในการนี้ได้โปรดให้มีพระราชพิธีสถาปนาตามราชประเพณีโบราณด้วย มีพระราชพิธีลงทรงเฉลิมพระนามาภิไธย พระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏจารึกดวงพระชันษา และพระราชลัญจกรของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระราชพิธีลงทรงมีผู้คนเข้ามาร่วมพิธีเป็นจำนวนมากรัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (เถียน) เป็นหัวหน้ารับผิดชอบการจัดเลี้ยงผู้คนในพระราชพิธีดังกล่าว และระหว่างการสมโภชเป็นเวลา 3 วัน ดังที่ได้กล่าวไว้ในจดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรงตอนหนึ่งว่า

“...ฝ่ายคู่แห่แลการเล่นต่าง ๆ นั้น ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นแล้วก็พากันไปรับพระราชทานเลี้ยง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (เถียน) ตั้งโรงครัวเลี้ยงกระบวนแห่คู่เคียงหัวหมื่นมหาดเล็กแลขุนนางเข้ากระบวนแห่ ชั้นสูงตั้งโต๊ะเลี้ยงที่อุฎฐวิหารศาลา กระบวนแห่ฝ่ายหน้าเลี้ยงที่โรงทานโรงเรือ กระบวนฝ่ายโน้นก็มีของโรงครัวจัดส่งเข้าไปแจกได้รับพระราชทานทั่วกัน...”¹⁰

9. จามร โชติกเสถียร เรื่องเดิม, หน้า 4-5. และ สำเนียง ชันชวณะ “เถียนเม่งเคี้ย-เวหาศจำรูญ” ใน *คนจีน 200 ปีภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2* กรุงเทพฯ : เส้นทางเศรษฐกิจ 2532 หน้า 20

10. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานุพันธ์นฤนาถ. *จดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ 5* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจเอกพระพิณจันทน์ (พินิจ อินทรทูต) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 พฤศจิกายน 2513. หน้า 198

นอกจากงานราชการต่างๆ ดังกล่าวแล้วพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) ยังมีส่วนร่วมในการจัดแสดงสิ่งต่างๆ ในพิพิธภัณฑ์ที่สนามหลวงในระยะแรกของการก่อตั้ง ได้ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่อื่นๆ จัดเครื่องโต๊ะลายคราม ทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 5 เพื่อให้ทรงทอดพระเนตร โต๊ะของพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) เป็นเครื่องมังกร 4 เล็บ นอกจากนั้น พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) ยังเป็นผู้ริเริ่มการจำหน่ายน้ำประปาแก่ประชาชนเป็นครั้งแรกด้วย¹¹ เมื่อพิจารณาจากงานราชการต่างๆ ที่พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) ได้ปฏิบัตินอกเหนือจากหน้าที่การงานในความรับผิดชอบตามตำแหน่งแล้ว กล่าวได้ว่า รัชกาลที่ 5 ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) และทรงใช้สอยอย่างใกล้ชิด สิ่งเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถ ความเอาใจใส่ในหน้าที่การงาน และความสำเร็จในชีวิตราชการของพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน)

ส่วนในด้านการเป็นผู้นำของสังคมชาวจีนในประเทศไทยนั้น พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) คงจะประสบความสำเร็จมากพอสมควรเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการที่สามารถชักชวนให้ชาวจีนจำนวนมากร่วมกันสมทบทุนสร้างพระที่นั่งเวหาศจำรูญถวายรัชกาลที่ 5 และได้ดำเนินการสร้างพระที่นั่งที่สวยงามองค์นี้จนสำเร็จเรียบร้อย อีกทั้งยังได้เป็นผู้นำในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเล่งเน่ยยี่หรือวัดมังกรกมลาวาส วัดเล่งเน่ยยี่ เป็นวัดในพุทธศาสนานิกายมหายาน ตั้งอยู่ที่ถนนเจริญกรุง ตำบลพลับพลาไชย พวกชาวจีนได้ช่วยกันสร้างขึ้นเมื่อประมาณทศวรรษ 2420 ต่อมาได้รับพระราชทานนามจากรัชกาลที่ 5 ว่า "วัดมังกรกมลาวาส" มีความหมายตรงกับคำว่า "เล่งเน่ยยี่" ในภาษาจีน กล่าวคือ คำว่า "เล่ง" แปลว่า "มังกร" คำว่า "เน่ย" แปลว่า "ดอกบัว" และคำว่า "ยี่" แปลว่า "อาราม" วัดเล่งเน่ยยี่เป็นวัดสำคัญของชาวจีนสืบมาจนถึงปัจจุบัน อัฐิส่วนหนึ่งของพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) และภริยาอยู่ที่ตึกกลางของวัดนี้¹²

นอกจากวัดเล่งเน่ยยี่แล้ว พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) เมื่อครั้งยังเป็นพระยานนารถภักดีรัชฎาภกรได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดจิมพลีด้วย วัดนี้ตั้งอยู่ที่ถนนนครเกษม เมื่อบูรณะเสร็จเรียบร้อยแล้ว รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานนามว่า "วัดนนารถสุนทรिकาราม" คำว่า "นนารถ" ตัดมาจากราชทินนาม "นนารถ ภักดีรัชฎาภกร" ส่วนคำว่า "สุน" เป็นชื่อของภริยาพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) อัฐิของท่านและภริยาอยู่ที่วัดนี้ วัดนนารถสุนทรिकาราม * เป็นวัดประจำตระกูล "โชติกเสถียร" มาจนถึงทุกวันนี้¹³

ใน พ.ศ. 2436 รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน)

11. จามร โชติกเสถียร. เรื่องเดิม หน้า 4-5

12. จามร โชติกเสถียร. เรื่องเดิม, หน้า 5

* วัดนนารถสุนทรिकารามนี้ปัจจุบันเรียกกันว่าวัดนนารถสุนทรिकาราม

13. จามร โชติกเสถียร. เรื่องเดิม, หน้า 5

เจ้ากรมท่าซ้ายดำรงตำแหน่งจางวางกรมสรรพาศี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีกตำแหน่งหนึ่ง ท่านอยู่ในตำแหน่งนี้มาจนถึงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2437 ก็ถึงแก่อนิจกรรม พระยาโชฎิกราชเศรษฐี (เถียน) และคุณหญิงสุน โชฎิกราชเศรษฐี มีบุตรธิดาด้วยกัน 5 คน คือ พระยาทิพโกษา (โต) เจ้าหมื่นเสมอใจราช (จู) เจ้าจอมเทริชญ์ในรัชกาลที่ 5 พระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี (ทองดี) และพระยาวิสูตรสาครดิษฐ์ (สาย) พระยาโชฎิกราชเศรษฐี ได้ถวายบุตรชายทุกคนให้เป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการเป็นมหาดเล็กทุกคนก็ได้เข้าสู่ระบบราชการ และได้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ตำแหน่งต่าง ๆ จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางผู้ใหญ่ในระบบราชการไทย¹⁴

ในปลาย พ.ศ.2455 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุล^{*} ซึ่งมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ. 2456 พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้บุคคลทุกคนในราชอาณาจักรต้องมีทั้งชื่อตัวและชื่อสกุล จึงเป็นพระราชบัญญัติที่มีประโยชน์ต่อการปกครองของประเทศในด้านงานทะเบียนราษฎรเป็นอย่างมาก หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้ว พระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี (ทองดี) และ พระยาอจิรการประสิทธิ์ (สาย)^{**} ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานนามสกุลจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้พระราชทานนามสกุลว่า "โชติกเสถียร"^{***} แปลว่า "สว่างนาน" หมายถึง สว่างโชติช่วงอยู่ไม่มีดับชั้วกับชั้วกลับ¹⁵

ตระกูลโชติกเสถียรสายต่าง ๆ ได้สืบเชื้อสายจากพระยาโชฎิกราชเศรษฐี (เถียน) ผู้เป็นต้นสกุลหรือชั้นที่ 1 มาจนถึงปัจจุบันเป็นชั้นที่ 6 หรือชั้นที่ 7 แล้ว (ปัจจุบัน คือ พ.ศ. 2534) และสมาชิกของตระกูลนับจากชั้นที่ 2 เป็นต้นมาล้วนแต่ได้เข้ามาอยู่ในระบบราชการทั้งสิ้น บางคนเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน จนได้เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น ใน ชั้นที่ 3 พระยารณไชยชาญยุทธ (ศุข โชติกเสถียร) บุตรเจ้าหมื่นเสมอใจราช (จู) ได้รับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ จนได้เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ หรือพลโทพระศราภย์สถุฎิการบุตรของพระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี (ทองดี) ก็ได้เป็นสมุหราชองครักษ์ของรัชกาลที่ 8 ส่วนในชั้นที่ 4 นั้น หลวงเสถียรโชติสาร (จรัล โชติกเสถียร) หลานชายของพระยาทิพโกษา (โต) ได้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงการคลังระหว่าง พ.ศ. 2490-2497 และหลวงประเสริฐไมตรี

14. จามร โชติกเสถียร. เรื่องเดิม, หน้า 3 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 แผ่นที่ 9 วันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2437 หน้า 72

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ *คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 2* กรุงเทพฯ : รวมสาส์น 2527 หน้า 249

* พระราชบัญญัติขนานนามสกุลประกาศเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2455 ก่อน พ.ศ. 2484 เดือนมีนาคม เป็นเดือนสุดท้ายของปี และจะเปลี่ยนศักราชขึ้นปีใหม่ในวันที่ 1 เมษายน

** ต่อมาได้รับพระราชทานเปลี่ยนราชทินนามบรรดาศักดิ์เป็น "พระยาวิสูตรสาครดิษฐ์" (สาย)

*** ได้รับพระราชทานเมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ.2456

15. จามร โชติกเสถียร. เรื่องเดิม, หน้า 3-4 และ จมื่นอมรรตวรวิรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) *พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องกำเนิดนามสกุล เล่ม 1* กรุงเทพฯ : ศุภสภา 2511, หน้า 140-141.

(วงศ์ โชติกเสถียร) หลานชายอีกคนหนึ่งของพระยาทิพโกษา (โต) ได้รับราชการอยู่ในกระทรวงต่างประเทศจนได้เป็นกงสุลใหญ่ที่เมืองไซ่ง่อน ระหว่าง พ.ศ. 2485-2489 จากนั้นได้ออมาประจำสำนักงานราชเลขานุการในพระองค์ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ไปประจำ ณ ที่ประทับเมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในตำแหน่งราชเลขานุการประจำพระองค์ トラบจนกระทั่งเสด็จกลับประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.2494 จึงเปลี่ยนมาดำรงตำแหน่งราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ระหว่าง พ.ศ.2494-2505¹⁶

จากที่ได้บรรยายมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าจีนเถียนหรือพระยาโชฎึกราชเศรษฐี เป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จของลูกหลานชาวจีนอพยพในประเทศไทยที่มีบทบาทเด่นทั้งในด้านการค้าและการเป็นขุนนางในระบบราชการ มีข้อน่าสังเกตว่า สมาชิกของตระกูลโชติกเสถียรในชั้นต่อ ๆ มา มีบทบาทสำคัญในระบบราชการมากกว่าบทบาททางด้านเศรษฐกิจซึ่งได้ลดต่ำลงไปจากสมัยพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เถียน) เป็นอย่างมาก การที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะว่า สกุล "โชติกเสถียร" เติบโตขึ้นในช่วงที่ระบบราชการในสังคมไทยมีอำนาจและบทบาทอยู่มาก จนมีคำกล่าวที่ว่า "สิบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลี้ยง" สกุล "โชติกเสถียร" จึงยอมอยู่ในกระแสธารดังกล่าว และบุตรหลานชั้นต่อ ๆ มาของตระกูลก็ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการไทยสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

2. ตระกูลโสภโณตร

จีนเต็งหรืออากรเต็งหรือหลวงอุดรภักดิ์พานิช ต้นสกุล "โสภโณตร" เป็นชาวจีนแต่จิวมีชื่อเดิมว่า เตียอูเต็ง เกิดเมื่อ พ.ศ.2385 ที่อำเภอเตี้ยอัน เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกว่างตุงอันเป็นดินแดนที่อยู่ทางภาคใต้ของประเทศจีน¹⁷ เรื่องราวเกี่ยวกับบิดามารดาของจีนเต็งนั้น

16. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ เรื่องเดิม หน้า 249-253 ไทยน้อย (นามแฝง) 50 คนสำคัญของไทย พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร 2503, หน้า 71 ประวัติชีวิตของหลวงเสถียรโชติหาร (จรัส โชติกเสถียร) - ในหนังสือที่กระทรวงการคลังพิมพ์เป็นบรรณภาพ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงเสถียรโชติสาร (จรัส โชติกเสถียร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 12 พฤศจิกายน 2513 พระนคร : โรงพิมพ์ ประเสริฐศิริ 2513, หน้า 11-18

"ประวัติโดยสังเขปของหลวงประเสริฐโมตรี (วงศ์ โชติกเสถียร)" ใน จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงประเสริฐโมตรี (วงศ์ โชติกเสถียร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2512 พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ 2512, หน้า (5)-(9)

* อ่านตามสำเนียงภาษาจีนแต้จิ๋วและตามสำเนียง ภาษาจีนที่คนไทยใช้กันจนแพร่หลาย ภาษาจีนกลาง อ่านว่าอำเภอเจาอัน เมืองเจาโจว มณฑลกว่างตุง

17. จี. วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ พรรณี ฉัตรพลรักษ์และคณะ แปล กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2529, หน้า 138

หลักฐานต่าง ๆ เท่าที่ค้นพบไม่ได้ให้ข้อมูลไว้ อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าจีนตั้งคงเกิดใน
ครอบครัวชาวนาที่มีฐานะไม่ดันทักต้องทำงานหนักเพื่อต่อสู้กับความยากลำบากนานปีการ
นอกจากนั้น สังคมจีนทางภาคใต้ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25
มีนาคม ไม่สงบอยู่มาก อันเนื่องมาจากการเกิดทุพภิกขภัยต่าง ๆ สงครามฝิ่น (พ.ศ. 2382-
2385) กบฏไต้เผง (พ.ศ.2393-2407) และการจลาจลอื่น ๆ จึงเป็นช่วงที่ชาวนาจีนทาง
ภาคใต้ต้องอยู่อย่างยากลำบากมาก จีนตั้งอาศัยอยู่ที่ประเทศจีนจนอายุได้ 17 -18 ปี ก็คิด
อพยพมาแสวงหาโอกาสและชีวิตที่ดีกว่าในประเทศไทย ขณะนั้นเป็นปี พ.ศ. 2402 ตรงกับ
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยความยากจน เมื่อคิดจะอพยพมาเมือง
ไทย จีนตั้งจึงมีเพียงเสื้อ 1 ตัว กางเกง 1 ตัว และเสื้อปูนอน 1 ผืน ทั้งยังต้องเป็นหนี้ค่า
เรือโดยสารอีก 18 บาท¹⁸

เมื่อรอนแรมมาถึงเมืองไทยแล้ว จีนตั้งได้ไปประกอบอาชีพเป็นจับกังพายเรือได้
รายได้เดือนละ 3 บาท สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ถึงชีวิตของจีน-
ตั้งในช่วงนี้ไว้ว่า

“...เมื่อแรกเข้ามาถึงเมืองไทย รับจ้างเขาเป็นจับกังพายเรือ ด้วยในสมัยนั้นถนน
ร่นแควยังไม่มีใครมี ไปไหนไปเรือกันสำปั้น 3 กระทง เวลาไปไหนตัวเก่าแก่นั่งคัดท้าย มี
จับกังพายจำไปข้างหัว 2 คน เขามักจ้างจีนใหม่* ให้ค่าจ้างถูก ๆ เพราะจับกังพายเรือไม่
ต้องรู้ภาษาไทย แล้วแต่เก่าแก่สั่งให้พายก็พาไป รับจ้างพายเรืออยู่จนได้เงินใช้หนี้ที่เข
าตรองค่าโดยสารหมดแล้ว จึงคิดอ่านไปรับจ้างเขาทุงข้าวกะทะในโรงกงสีสำหรับเลี้ยงจับกัง
ได้ค่าจ้างมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ค่อยสะสมค่าจ้างไว้เป็นทุน จนพอจะออกค้าขายโดยลำพังได้...”¹⁹
นอกจากการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วจีนตั้งยังให้คนที่ยากจนกว่ากู้เงินอีกด้วยเพื่อกิน
ดอกเบี้ย ทำให้สะสมเงินทุนได้มากขึ้น

ล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จีนตั้งยังมีโอกาสใช้
เงินทุนที่มีอยู่ทำมาค้าขายได้มากขึ้น ตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในขณะนั้น
หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เปิดประเทศค้าขายอย่างเสรีกับตะวันตกแล้ว เศรษฐกิจไทย
ได้เข้าเกี่ยวพันเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก และได้พัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมพึ่งพา มีการ

18. เรื่องเดิม, หน้า 138 และสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ *คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 1* กรุงเทพฯ : รวมสาส์น
2526, หน้า 263

* จีนใหม่ หมายถึง ชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย
19. สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ เรื่องเดิม, หน้า 263

ขยายตัวอย่างมากในด้านการค้ากับต่างประเทศ ส่งผลให้การค้าภายในขยายตัวตามไปด้วย การขยายตัวทางเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้เกิดเมืองศูนย์การค้าขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ เช่น เมืองตาก เชียงใหม่ นครราชสีมา เมืองศูนย์การค้าเหล่านี้เกิดขึ้นก่อนการสร้างทางรถไฟ ทำหน้าที่เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงการค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองต่าง ๆ ในชนบท อาจกล่าวได้ว่า เมืองเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการรวบรวมสินค้าพื้นเมืองต่าง ๆ ที่ตลาดต่างประเทศต้องการ แล้วส่งต่อมายังกรุงเทพฯ เพื่อการส่งออก ในขณะที่เดียวกันก็จะเป็นตลาดที่กระจายสินค้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศไปยังเมืองอื่น ๆ ที่อยู่โดยรอบ

ด้วยสภาพดังกล่าวข้างต้นทำให้เมืองตากมีฐานะในการนำมาค้าขายอยู่มาก พ่อค้าที่จีนตั้งมีเพื่อนอาศัยอยู่ที่เมืองนี้ เป็นพวกชาวจีนด้วยกันจีนตั้งจึงรวบรวมเงินทุนรอนแรมจากกรุงเทพฯ มาตั้งมั่นค้าขายที่เมืองตาก อยู่ได้พักหนึ่ง ก็อพยพโยกย้ายไปค้าขายที่เชียงใหม่ ทำมาค้าขายสะสมทุนอยู่ที่เมืองนี้จนถึงปี พ.ศ. 2425 ความสามารถและความมานะบากบั่นของจีนตั้งก็ประสบผลสำเร็จ กล่าวคือจีนตั้งได้เป็นเจ้าของร้านส่งสินค้าออกเล็ก ๆ ร้านหนึ่งชื่อว่า ร้านฮวดหลี นอกจากนั้น ระหว่างอยู่ที่เชียงใหม่ จีนตั้งยังประสบความสำเร็จในการสร้างความสัมพันธ์กับเจ้านายฝ่ายเหนือ ได้เข้าเฝ้าเจ้านครเชียงใหม่จนมีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) ขึ้นมาเป็นข้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่จีนตั้งก็ได้เข้าหาขุนนางผู้ใหญ่คนนี้ และประสบความสำเร็จอย่างดีเช่นเคย สามารถสร้างความสัมพันธ์กับพระนรินทรราชเสนี (พุ่ม) จนได้รับความช่วยเหลือให้ทำภาษีอากรฝิ่นสุรา และบ่อนเบี้ย ในเมืองเชียงใหม่ โดยรับช่วงผูกขาดตัดตอนมาจากพระภักดี คนทั้งหลายจึงเรียกจีนตั้งว่า “อากรตั้ง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา²⁰

เมื่อทำมาค้าขายที่เชียงใหม่จนมีความมั่นคงแล้วจีนตั้งเริ่มขยายกิจการลงมาถึงเมืองตาก ได้เข้าร่วมหุ้นส่วนค้าขายกับพ่อค้าจีนที่เมืองตาก 2 คน คือจีนบุญเย็นและจินทองอยู่ พ่อค้าจีนทั้ง 2 คนนี้ ต่อมาได้เข้าเกี่ยวข้องกับระบบราชการไทย กล่าวคือ จีนบุญเย็นได้เป็นหลวงนราพิทักษ์ ปลัดฝ่ายจีนเมืองตากแล้วได้เป็นจัตวาจางวานิช สังกัดกรมท่าซ้าย ส่วนจินทองอยู่ได้เป็นหลวงบริรักษ์ประชากร กรมการพิเศษเมืองตาก อากรตั้งและหุ้นส่วนทั้ง 2 คน ไข้หือการค้าว่า “กิมเซ่งหลี” ห้างกิมเซ่งหลีได้เข้ารับช่วงผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรในเมืองเชียงใหม่ และค้าขายสินค้าต่าง ๆ ตั้งแต่เมืองเชียงใหม่เรื่อยลงมาจนถึงปากน้ำ

20. จี.วิลเลียม สกินเนอร์ เรื่องเดิม, หน้า 138

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องเดิม, หน้า 263-264

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4/7 เรื่องจีนตั้งทำภาษีอากรเกี่ยวกับเรื่องทางราชการเมืองเชียงใหม่ (27 ธันวาคม ร.ศ. 113-30 มิถุนายน ร.ศ. 114)

โพโนเมืองนครสวรรค์ การขยายกิจการค้าลงมาที่เมืองตาก ทำให้อากรเต็งต้องเดินทางมาเมืองนี้เนื่อง ๆ จึงได้มารู้จักมักคุ้นกับหญิงชาวเมืองตากชื่อ นางก้อนทอง ต่อมาอากรเต็งได้แต่งงานกับนางก้อนทอง และมีบุตรชายด้วยกัน 1 คน ชื่อก็ เมื่อเติบโตใหญ่จึ่งก็ได้ฝึกหัดการทำมาค้าขายจากบิดา และได้ดำรงกิจการค้าของตระกูลสืบต่อมา²¹

ล่วงมาถึง พ.ศ.2436 พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม) ซึ่งได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา-รัตนอาธิเบศร์แล้วได้ย้ายกลับมาประจำที่กรุงเทพฯ อากรเต็งได้ตามลงมาด้วย เพื่อมาดูแลดูทางขยายกิจการค้าในกรุงเทพฯ และด้วยความช่วยเหลือของพระจินดาจักรรัตนอากรเต็งก็ได้สร้างความสัมพันธ์กับขุนนางผู้ใหญ่ในระบบราชการที่ส่วนกลาง กล่าวคือ ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น หลังจากตั้งมั่นที่กรุงเทพฯ เรียบร้อยแล้ว อากรเต็งได้ตั้งห้างกิมเฮงหลีขึ้นอีกร้านหนึ่งที่กรุงเทพฯ ห้างนี้ตั้งอยู่ที่ตำบลสามเสน ดำเนินกิจการด้านโรงสีไฟและหุ้นส่วนทั้ง 3 คน ได้ตกลงแบ่งความรับผิดชอบกันดังนี้ อากรเต็งดูแลกิจการห้างกิมเฮงหลีที่กรุงเทพฯ จินบุญเย็นดูแลกิจการค้าที่เชียงใหม่ ซึ่งพัฒนามาจากร้านฮวดหลี และจันทองอยู่รับผิดชอบดูแลกิจการค้าต่าง ๆ ประจำที่เมืองตาก²²

เมื่อกิจการค้าต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดีและมีเงินทุนเพิ่มมากขึ้นแล้ว อากรเต็งก็เริ่มเข้าประมูลผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ด้วยตนเองแทนที่จะรับช่วงผูกขาดจากเจ้า-ภาษีอากรอื่นเหมือนแต่ก่อน เริ่มต้นด้วยการเข้าประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากรในเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2437 เนื่องจากนครเชียงใหม่และอากรเต็งมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันอยู่แต่เดิมแล้ว อากรเต็งจึงได้รับอนุญาตให้เป็นผู้ผูกขาดการเก็บอากรค่านา ภาษีสุกร ภาษีโค ภาษียาสูบ ภาษียาฝิ่น และภาษีหมาก พลู มะพร้าว ในเมืองเชียงใหม่ เป็นเวลา 3 ปี นับจากนั้นเป็นต้นมา การเข้าประมูลผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ก็เป็นกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของบริษัทกิมเฮงหลี ส่วนใหญ่จะเป็นภาษีฝิ่น อากรสุรา บ่อนเบี้ย และหวยมีหลักฐานว่าบริษัทกิมเฮงหลีได้ประมูลผูกขาดรับทำภาษีเหล่านี้อยู่หลายครั้ง โดยเฉพาะภาษีฝิ่นมณฑลพายัพแล้ว จนถึงสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่าไม่มีใครมาประมูลสู้กับบริษัทกิมเฮงหลีได้เลย²³ นอกจากนั้น บริษัทยังได้ขยายการลงทุนใน

21. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องเดิม, หน้า 264

ทองคำหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/43 หลวงนราพิทักษ์ขอทำป่าไม้ทางน้ำยมน้ำ่าน เมืองน่าน และบริษัทกิมเฮงหลีขอเข้าป่าไม้ (22 เมษายน ร.ศ. 114)

22. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องเดิม, หน้า 264

ทองคำหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 14.4/7 เรื่องเดิม

23. สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร *คืนกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453)* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สว่างสรรค์ 2524, หน้า 73

ทองคำหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4/7 เรื่องเดิม

กิจการอื่นๆ ได้แก่ การทำป่าไม้ที่เชียงใหม่ ลำปาง และน่าน รวมทั้งได้ลงทุนซื้อที่ดินจำนวนมากที่จังหวัดน่านและเชียงใหม่ด้วย²⁴

จากที่ได้บรรยายมา จะเห็นได้ว่า จากชาวจีนอพยพผู้เป็นจับกังพายเรือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จีนเต็งได้ใช้ความสามารถและความมานะบากบั่นต่อสู้มาในแต่ละขั้นตอนจนได้เป็นนายทุนคนสำคัญในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกิจการค้าที่กว้างขวางทั้งในด้านการซื้อขายสินค้าต่างๆ การลงทุนในที่ดิน การทำโรงสีไฟ การทำป่าไม้ การทำโรงจักรเลื่อยไม้ และการผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากร สิทธิลักษณะ ศักดิ์เกรียงไกร ได้ค้นคว้าวิจัยไว้ว่าประมาณ พ.ศ. 2451 บริษัทกิมเซ่งหลีที่กรุงเทพฯ มีโรงสีไฟ 5 โรง โรงเลื่อย 3 โรง อยู่เรือ 1 โรง นับเป็นบริษัทใหญ่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ขณะนั้น ผู้ร่วมสมัยและเหตุการณ์ในตอนนั้นกล่าวว่า บริษัทกิมเซ่งหลีมีขนาดใหญ่มากมีคนงานพันกว่าคน นอกจากโรงสีที่กรุงเทพฯ แล้ว บริษัทยังได้ขยายกิจการโรงสีไปทั่วประเทศ เช่น โรงสีกิมเซ่งฮวด ที่ตำบลปากน้ำโพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเงินทุนในกิจการธนาคารคือแบงก์สยามกัมมาจลหรือธนาคารไทยพาณิชย์ กิจการเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัด และกิจการร้านค้าที่ฮ่องกง ชัวเถา และหุ้นส่วนในบริษัทรถไฟที่ชัวเถา จำนวน 700,000 บาทด้วย²⁵

จีนเต็ง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงอุดมรัตนพานิช” สันนิษฐานว่าคงได้รับพระราชทานในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อจีนเต็งได้เป็นเจ้าของนายอากร ประมูลผูกขาดรับทำภาษีอากรต่างๆ มีข้อน่าสังเกตว่า ยศและราชทินนาม “หลวงอุดมรัตนพานิช” เดิมสังกัดอยู่ในกรมท่าซ้าย มีศักดินา 400 แต่หลังการปฏิรูปการปกครอง รัฐบาลได้อินอำนาจหน้าที่การควบคุมดูแลชาวจีนมาอยู่ที่กระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทย โดยกระทรวงนครบาลจะควบคุมดูแลชาวจีนในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ส่วนกระทรวงมหาดไทยจะควบคุมดูแลชาวจีนตามหัวเมืองต่างๆ ด้วยเหตุนี้ ยศและราชทินนามต่างๆ ที่เคยสังกัดอยู่ในกรมท่าซ้าย จึงโอนมาอยู่ที่กระทรวงนครบาลบ้าง กระทรวงมหาดไทยบ้างตามหลักฐานที่มีอยู่ จีนเต็งหรือหลวงอุดมรัตนพานิช เป็นขุนนางในสังกัดกระทรวงนครบาล²⁶

24. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 14.4/7 เรื่องเดิม

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/43 เรื่องเดิม

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ธิบไม้ซุง (9-10 มิถุนายน ร.ศ.122)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.1/26 หลวงจิตรจางวางานิชขอพระราชทานโทษในการที่บริษัทกิมเซ่งหลีกาน ไม้เล็กผิดสัญญา (3-4 กันยายน ร.ศ.125)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 พ. 3.1/105 พระโสมภพเพชรรัตนและพระทิบุลย์พัฒนากรขอพระมหากรุณาให้ยกหนี้ที่เข้าหุ้นส่วนกับบริษัทโรงสีไฟสยาม (พ.ศ.2475-2458)

25. สิทธิลักษณะ ศักดิ์เกรียงไกร เรื่องเดิม, หน้า 74

26. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 วันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2462 หน้า 1734

ในด้านสังคม ความสำเร็จทางการค้าและความมั่งคั่งได้เกื้ออำนวยการให้จินเต็งเป็นผู้กว้างขวาง มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักในหมู่ชาวจีนอพยพสมัยนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จินเต็งได้อยู่ในกลุ่มผู้นำชาวจีนของสังคมไทยขณะนั้น สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชบุรุษแห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงแต่งตั้งจินเต็งให้ดำรงตำแหน่ง "จินเต็งผู้เป็นจีนที่มีทุนมีกำลังมีผู้คนเชื่อถือกว้างขวางตั้งแต่เชียงใหม่ตลอดมาจนกรุงเทพฯ"²⁷ นอกจากนี้ จินเต็งยังประสบความสำเร็จในการสร้างความสัมพันธ์กับขุนนางผู้ใหญ่ต่าง ๆ ในระบบราชการ ได้ทำงานสนองพระเดชพระคุณรัชกาลที่ 5 ในการอื่น ๆ หลายอย่าง รวมทั้งได้สละทรัพย์สร้างสะพานข้ามคลองสามเสนถวายเพื่อให้ผู้คนรุดมาได้สัญจรไปมาอย่างสะดวก รัชกาลที่ 5 เคยทรงมีพระราชหัตถเลขาที่ 25/303 ลงวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2411 ถึงกรมหมื่นพิทยาลาภพฤทธิธาดาเกี่ยวกับเรื่องการสร้างสะพานนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

"... ซึ่งจินอากรเต็งมีน้ำใจจะช่วยรับทำสะพานคลองสามเสนโดยไม่คิดราคา ดังนี้เป็นที่ยินดีในกุศลเจตนาของนายอากรเต็งแลขอใจในการที่ได้ช่วยเกื้อกูลการบ้านเมืองให้เธอบอกจินอากรเต็งให้ทราบตามซึ่งฉันได้มีความยินดีดังนี้ อนุญาตให้จินเต็งทำสะพาน แลให้เรียกชื่อสะพานนั้นว่า สะพานอากรเต็ง สิบไป..."²⁸

แต่ผู้คนโดยทั่วไปมักเรียกสะพานนี้ว่า "สะพาน กิมเซ่งหลี" ตามชื่อบริษัทของอากรเต็ง ต่อมารัฐบาลในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนชื่อเป็น "สะพานโสภณ" สันนิษฐานว่าคำว่า "โสภณ" คงตัดมาจากบรรดาศักดิ์ของ "พระโสภณเพชรรัตน์" หรือจิมก็ บุตรชายของอากรเต็งนั่นเอง²⁹

เมื่อล่วงมาถึงตอนปลายรัชกาลที่ 5 จินเต็งหรือหลวงอุดรภักดิ์พานิชได้เข้าสู่วัยชราแล้วจึงได้มอบหมายกิจการค้าต่าง ๆ ของบริษัทกิมเซ่งหลีให้บุตรชาย คือ พระโสภณเพชรรัตน์ หรือ จิมก็ เป็นผู้ดูแลแทน ส่วนตัวจินเต็งนั้นได้เดินทางไปเยี่ยมบ้านเกิดที่ประเทศจีนดินแดนแห่งความหลังที่จินเต็งได้จากมานานแสนนาน ระหว่างพักอยู่ที่นั่นจินเต็งได้ช่วยเหลือเกื้อกูลญาติมิตรตามสมควร รวมทั้งได้สรรหาที่ดินจัดทำสวนขุ้ยเตรียมไว้สำหรับตน

27. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 14.4/7 เรื่องเดิม

28. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ. 9/37 เรื่องสะพานเทเวศน์ และถนนสายเสน และเรื่องสะพานเทเวศน์ และถนนสามเสน และเรื่องต้นไม้ปลูกข้างถนนสามเสน และเรื่องสะพานกิมเซ่งหลี พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2411 ถึงกรมหมื่นพิทยาลาภพฤทธิธาดา

29. ประยุทธ์ ลิกธิพันธ์ *คหมมายเลข 1* พระนคร : พิบูลการพิมพ์ 2507, หน้า 498

* สันนิษฐานว่าประมาณ พ.ศ. 2449 (วิเคราะห์พิจารณาจากเอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.1/26 หลวงจิตรจันทรวานิชขอพระราชทานโทษในการที่บริษัทกิมเซ่งหลีกานไม้เล็กผิดสัญญา)

เองและภรรยา จีนเต็งอยู่ที่ประเทศจีนเป็นเวลาหลายปีจึงได้เดินทางกลับกรุงเทพฯ ต่อมา ในปี พ.ศ. 2456 พระโสมณเพชรรัตน์ (กี) ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานนามสกุลจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้พระราชทานนามสกุลว่า “โสมโนดร” ซึ่งเป็นคำที่สนธิมาจากคำว่า “โสมณ” และ “อุดร” ทั้งสองคำนี้ตัดมาจากบรรดาศักดิ์ของ จีนเต็งและจีนกี คำว่า “โสมโนดร” แปลว่า “ทิศเหนืออันงดงาม” นับว่ามีความสอดคล้อง กับประวัติชีวิตของจีนเต็ง ผู้ซึ่งตั้งตัวค้าขายได้ที่ภาคเหนือของไทยก่อน แล้วจึงค่อยแผ่ขยาย กิจการมาที่กรุงเทพฯ ในบั้นปลายชีวิต จีนเต็งได้อยู่อย่างสุขสงบที่บริษัทกิมเซ่งหลี ณ ตำบลสามเสน จนถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ.2462** หลังจีนเต็งถึงแก่กรรม พระโสมณเพชรรัตน์ (กี) ได้สืบทอดกิจการค้าต่างๆ ของบริษัทกิมเซ่งหลีต่อมารวมทั้งได้ จัดการปลงศพจีนเต็งที่ประเทศไทยด้วย³⁰

ส่วนเรื่องราวเกี่ยวกับจีนกีหรือพระโสมณเพชรรัตน์ บุตรชายของอากรเต็งนั้น เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่างๆ เท่าที่มีอยู่ พอจะประมวลความได้ว่า จีนกีเป็นพ่อค้าไทย เชื้อสายจีนที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นที่รู้จักกว้างขวางในหมู่ชาวจีนมีความสัมพันธ์ อันดีกับราชสำนักไทย และได้อยู่ในกลุ่มผู้นำชาวจีนของสังคมไทยในขณะนั้น จีนกีได้เข้ามา ดูแลกิจการของตระกูลแทนอากรเต็งมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ในตอนนั้น อากรเต็งยังมีชีวิตอยู่แต่ได้ย่างเข้าสู่วัยชราแล้ว จึงได้วางมือจากกิจการค้าต่างๆ ของตระกูล ระยะเวลา เป็นช่วงที่กิจการค้าของครอบครัวอากรเต็งเจริญรุ่งเรืองที่สุด บริษัทกิมเซ่งหลีมีชื่อเสียงและ เป็นที่เชื่อถือของผู้คนโดยทั่วไป ดังจะเห็นได้ว่าบริษัทกิมเซ่งหลีเป็นหนึ่งในผู้ถือหุ้นก่อตั้ง “บริษัทแบงก์สยามกัมมาจลทุนจำกัด”*** ในปลาย พ.ศ. 2449 โดยมีหุ้นอยู่ 314,000 บาท จากทุนจดทะเบียน 3,000,000 บาท หรือประมาณ 10.47% และจีนกีได้เป็นกรรมการคน หนึ่งของธนาคารแห่งนี้³¹

ด้วยเหตุนี้เมื่อจีนกีเข้ามารับช่วงดูแลกิจการของตระกูล จึงได้ขยายการลงทุนออกไปมากยิ่งขึ้นได้เข้าหุ้นร่วมลงทุนกับพ่อค้าจีนหลายคนในกิจการหลายอย่าง เช่น บริษัท แบงก์มณฑล จำกัด (พ.ศ.2450) บริษัทแบงก์จีนสยาม (พ.ศ. 2451) บริษัทศรีราชาทุนจำกัด

* ได้รับพระราชทานเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2456

** วันถึงแก่กรรมของจีนเต็ง อ้างอิงตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 หน้า 1734

30. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรื่องกำเนิดนามสกุล เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : ศรีสภา 2511, หน้า 197

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2462 หน้า 1743

*** ปัจจุบันคือ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด

31. รัตนาวดี รัตนโกมล “วิวัฒนาการและบทบาทของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ.2431-2488)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2524 หน้า 50-52 และ 126

(พ.ศ. 2451) บริษัทเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัด (พ.ศ. 2452) บริษัทเรือสามเสน จำกัด (พ.ศ. 2454) บริษัททางบางนาราทุนจำกัด (พ.ศ. 2454) และบริษัทโรงสีสยาม (พ.ศ. 2454)³²

แต่ผลปรากฏว่า การลงทุนหลายอย่างมิได้ให้ผลกำไรดังที่คาดหวังไว้ การลงทุนในกิจการธนาคารและการเดินเรือประสบภาวะขาดทุนอย่างมาก ทั้งนี้เพราะในขณะนั้น กิจการดังกล่าวอยู่ภายใต้อิทธิพลและการผูกขาดของพ่อค้าชาติตะวันตกพวกพ่อค้าชาวจีน ไม่มีประสบการณ์ในกิจการธนาคารและการเดินเรือ ทั้งยังขาดการจัดการที่ดี และมีเงินทุนน้อยกว่าพ่อค้าตะวันตก จึงไม่สามารถแข่งขันกับพวกพ่อค้าตะวันตกได้ ยังผลให้กิจการที่ก่อตั้งขึ้นประสบภาวะขาดทุน จนต้องล้มละลายปิดกิจการไปทำให้เงินก็พลอยขาดทุนไปเป็นจำนวนมากด้วย นอกจากนี้บริษัทโรงสีสยามที่จีนก็ไปร่วมลงทุนด้วยนั้นก็ดำเนินการขาดทุนเช่นกัน เพราะผู้บริหารเอาเงินทุนของบริษัทไปใช้หมุนเวียนในกิจการอื่น ๆ ของตนที่ขาดทุน จึงส่งผลให้บริษัทโรงสีสยามต้องพลอยขาดทุนไปด้วย³³

การที่กิจการค้าหลายอย่างที่จีนก็เข้าไปร่วมลงทุนประสบภาวะขาดทุนได้ส่งผลต่อฐานะการเงินของบริษัทกิมเฮงหลีมากพอควร นอกจากนั้น รายได้หลักของบริษัทที่ได้จากการผูกขาดจัดเก็บภาษีฝิ่น อากรสุรา บ่อนเบี้ย และหวย ก.ข. ในช่วงระยะนี้เริ่มลดน้อยลง เนื่องจากในปี พ.ศ. 2450 รัฐบาลได้เริ่มเข้ามาจัดเก็บภาษีฝิ่นเองโดยตรง ไม่ผ่านเจ้าภาษีนายอากร และในปี พ.ศ. 2452 รัฐบาลก็เริ่มเข้ามาจัดเก็บอากรสุรา พอถึงปี พ.ศ. 2460 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกหวย ก.ข. และการพนันบ่อนเบี้ยเพื่อไม่ให้คนในชาติหลงติดอยู่กับการพนัน การประมูลจัดเก็บภาษีทั้งสองชนิดนี้จึงถูกยกเลิกไป ภาวะต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ทำให้บริษัทกิมเฮงหลีที่เคยยิ่งใหญ่แข่งขันกับบริษัทตะวันตกเริ่มลดบทบาทลงเรื่อย ๆ และได้เลิกกิจการไปในสมัยรัชกาลที่ 7³⁴

มีข้อสังเกตว่า เอกสารต่าง ๆ ของทางราชการเมื่อเอ่ยถึง “พระโสภณเพชรรัตน์” มักใช้ว่า พระโสภณ เพชรรัตน์ (กิมเฮงหลี) จึงมีนักวิชาการบางคนเข้าใจผิดว่า พระโสภณเพชรรัตน์มีชื่อเดิมว่า กิมเฮงหลี และเป็นผู้ก่อตั้งบริษัทกิมเฮงหลี นอกจากนั้น นักวิชาการบางคนก็เข้าใจผิดว่า หลวงอุดรภัณฑพานิช (เต็ง) และพระโสภณเพชรรัตน์ (กี) เป็นคนเดียวกัน จึงเอาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับบุคคลทั้งสองมาเรียงร้อยปะปนเป็นเรื่องเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่เป็นคนละเรื่องงานวิชาการที่เสนอไปจึงมีข้อผิดพลาดคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง สันนิษฐานว่า จีนก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงโสภณเพชรรัตน์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และได้

32. พรรณี บัวเล็ก “การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2475-2516)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ พ.ศ. 2528 หน้า 31-32, 38

33. รัตนาวดี รัตนโกมล เรื่องเดิม, หน้า 53

34. หองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 7 ย. 4.2/1 เรื่องคดีล้มละลาย พ.ศ. 2468-2473

เลื่อนขึ้นเป็นพระโสภณเพชรรัตน์ในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยเป็นข้าราชการสัญญาบัตรที่มีได้ปฏิบัติราชการ สังกัดกระทรวงมหาดไทย

เมื่อพิจารณาจากเรื่องต่างๆ ที่ได้บรรยายมานี้ กล่าวได้ว่า จินเต็งเป็นชาวจีนอพยพที่มีความสามารถและความมานะบากบั่นสูง จึงประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ได้เป็นนายทุนรุ่นบุกเบิกของสังคมไทยในช่วงที่เพิ่งพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมมีบทบาทสำคัญในการประกอบกิจการค้าต่างๆ แข่งขันกับพวกนายทุนตะวันตก ซึ่งในช่วงนั้นเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในเศรษฐกิจไทย นอกจากนั้นจินเต็งยังได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบราชการไทยด้วยการเป็นขุนนางเจ้าภาษีอากร จินเต็งจึงมีบทบาทต่อสังคมไทยในช่วงนั้น ทั้งการเป็นนายทุนและการเป็นข้าราชการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นนายทุนข้าราชการคนสำคัญ (bureaucratic capitalist) ส่วนลูกหลานชั้นต่อๆ มาของจินเต็ง หรือหลวงอุดรภัณฑ์พานิชนั้น สันนิษฐานว่า เมื่อเลิกกิจการค้าของตระกูลในสมัยรัชกาลที่ 7 แล้ว คงเข้าสู่ระบบราชการบ้างหรือวงงานในภาคเอกชนบ้าง

3. ตระกูลเตชะกำพูช*

ขุนพัฒน์หรือเจ้าสัวหอยตันสกุล “เตชะกำพูช” เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว มีชื่อเดิมว่า “แต่หอย” เกิดเมื่อประมาณ พ.ศ. 2382 ที่อำเภอเทิงใต้** เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกว๋างตุ้ง (ภาษาจีนกลางอ่านว่า อำเภอเจิ้งไห่ เมืองเจาโจว มณฑลกว๋างตง) คำว่า “หอย” ในที่นี่เป็นภาษาจีนอ่านตามสำเนียงแต้จิ๋วและมีความหมายว่า “ปู” เมื่อพิจารณาจากปีที่เกิดจะเห็นได้ว่า ขุนพัฒน์ (หอย) เกิดก่อนหลวงอุดรภัณฑ์พานิช (เต็ง) ไม่กี่ปีและต่างก็เจริญเติบโตขึ้นในช่วงที่สังคมจีนทางภาคใต้มีความไม่สงบอยู่มาก จากหลักฐานที่มีอยู่ ครอบครัวของจินหอยเป็นชาวนายากจน และด้วยฐานะที่แร้นแค้น จินหอยจึงต้องทำงานหนักเพื่อช่วยเหลือครอบครัวกล่าวคือ นอกจากทำนาแล้ว ยังต้องไปรับจ้างหาบของในตลาดของหมู่บ้านด้วย เมื่อเติบโตใหญ่ถึง

* ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สันต์ เตชะกำพูช หลานของขุนพัฒน์ (หอย) ที่ได้ช่วยเหลือในการค้นคว้าข้อมูลเอกสารต่างๆ และได้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลที่มีประโยชน์รวมทั้งขอกราบขอบพระคุณ คุณพงศ์ศักดิ์ เตชะกำพูช หลานอีกคนหนึ่ง ที่ได้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลหลายด้านเกี่ยวกับตัวขุนพัฒน์ (หอย) และตระกูล “เตชะกำพูช”

** อำเภอเทิงใต้ซึ่งเป็นบ้านเกิดของขุนพัฒน์ (หอย) นั้น เป็นอำเภอสำคัญอำเภอหนึ่งในเมืองแต้จิ๋ว คำว่า “เทิงใต้” แปลว่า “ทะเลใต้” อำเภอนี้ตั้งอยู่ริมทะเลจีนตะวันออกและมีชัยภูมิที่เหมาะสมกับการเป็นเมืองท่าค้าขาย กล่าวคือมีอ่าวใหญ่น้ำลึกที่กำบังคลื่นลมได้ดี เรือสำเภานขนาดใหญ่ จึงสามารถจอดเทียบท่าได้ จากชัยภูมิดังกล่าว ทำให้อำเภอเทิงใต้เป็นชุมทางสำคัญของการติดต่อค้าขายระหว่างมณฑลกว๋างตุ้งกับมณฑลฮกเกี้ยน และระหว่างดินแดนทางภาคใต้ของจีนกับประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ท่าเรือสำคัญที่ตั้งอยู่ในอำเภอนี้คือ ท่าเรือจิงลิ้ม เป็นท่าเรือสำคัญในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 หลังจากนั้นได้หมดความสำคัญลง ใน พ.ศ. 2403 ศูนย์กลางการเดินเรือได้ย้ายมาอยู่ที่ซัวเถา ซึ่งอยู่ห่างจากจิงลิ้มประมาณ 30 กิโลเมตร ด้วยเหตุนี้ชาวเทิงใต้จึงมีความเคยชินกับท้องทะเลมีความสามารถในการเดินเรือ และมีนิสัยชอบเสี่ยงพร้อมที่จะผจญภัยไปในที่ต่างๆ

วัยที่จะมีคู่ครอง จินหอยได้แต่งงานกับ นางตึกหู และมีบุตรด้วยกัน 3 คน คนโตเป็นผู้ชาย ส่วนอีก 2 คนเป็นผู้หญิงและมีชื่อตามลำดับดังนี้คือ แต้ไต้ตง แต้ลิ่งเซียง และแต่ม่วยเซียง จินหอยอาศัยอยู่ที่ประเทศจีนจนอายุได้ประมาณ 25-26 ปี ก็คิดอพยพมาเมืองไทยแสวงหา ความร่ำรวยในประเทศไทย * ขณะนั้นเป็นช่วงประมาณ พ.ศ. 2407-2408 ตรงกับรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จินหอยเดินทางมาขึ้นเรือที่ท่าเรือหัวเขา เมื่อคิด อพยพมาเมืองไทย จินหอยมีเงินเพียง 4 เหรียญ และเสื้อผ้าอีก 1 ชุดเงิน 4 เหรียญ เมื่อ หักค่าเรือโดยสารไป 2 เหรียญแล้ว ก็เหลือเพียง 2 เหรียญเท่านั้น³⁵

หลังจากรอนแรมอยู่ในทะเลเกือบเดือน จินหอยก็เดินทางมาถึงประเทศไทย และได้ไปทำงานเป็นลูกจ้างในร้านค้าแถวถนนทรงวาด ซึ่งเป็นชุมชนชาวจีนที่สำคัญแห่งหนึ่งใน สมัยนั้นสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จินหอยทำงานอยู่ที่ร้านนี้ได้ 2-3 ปี ก็ย้ายไปทำงานกับ ร้านค้าอีกแห่งหนึ่ง ร้านนี้ขายเครื่องถ้วยชามและของใช้ต่างๆ ที่นำเข้ามาจากประเทศจีน ช่วงที่จินหอยย้ายมาทำงานที่ร้านนี้คงเป็นช่วงประมาณปลายรัชกาลที่ 4 จินหอยทำงาน ด้วยความขยันขันแข็งและด้วยความซื่อสัตย์ได้แก่เจ้าของร้านจึงพอใจในตัวจินหอยมาก ต่อ มาจินหอยได้แต่งงานกับลูกสาวของเจ้าแก้วชีวิตของจินหอยในช่วงนี้จึงได้ฝึกหัดเรื่องการค้าขาย ได้เริ่มต้นสะสมทุน และมีความเป็นอยู่ที่สุขสบายขึ้น จินหอยและภรรยาคนนี้มีมีบุตรธิดาด้วยกัน เมื่อภรรยาของจินหอยถึงแก่กรรม จินหอยได้ช่วยเหลือดูแลกิจการของร้านนี้ต่อมาอีกระยะหนึ่ง ล่วงมาถึงต้นรัชกาลที่ 5 จินหอยได้แยกตัวออกมาทำการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ของตนเอง³⁶

ช่วงที่แยกตัวออกมาประกอบกิจการค้าของตนเองนี้ จินหอยได้ย้ายที่อยู่จากถนน ทรงวาดมาอยู่ที่สำเพ็ง และจินหอยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่สำเพ็งมาจนบั้นปลายชีวิต ในช่วงนี้เอง

³⁵ เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของขุนพัฒน์ (หอย) ในช่วงนี้ได้ข้อมูลจากเอกสารบางชิ้น และจากการสัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะก่ำพูน หลานปู่ของขุนพัฒน์ (หอย) ผู้ซึ่งยืนยันว่า ขุนพัฒน์ (หอย) อพยพมาเมืองไทยเพียงคนเดียว ส่วน พระสุจริตสุตา. (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) พระสนมเอกของรัชกาลที่ 6 ผู้ซึ่งเป็นหลานตาของขุนพัฒน์ (หอย) เคยให้ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรว่า ขุนพัฒน์ (หอย) อพยพมาเมืองไทยพร้อมกับพี่ชาย และพี่ชายคนนี้ได้มาเป็นขุนพัฒน์ (แหยม) เท่าที่ได้ศึกษาค้นคว้ามา ผู้เขียนยังไม่ได้พบเอกสารเกี่ยวกับขุนพัฒน์ (แหยม) แต่อย่างไรก็ดี จึงเรียบเรียงเรื่องราวตามข้อมูลที่ได้จาก พงศ์ศักดิ์ เตชะก่ำพูน ในอนาคตหากได้ค้นพบข้อมูล เกี่ยวกับขุนพัฒน์ (แหยม) ข้อมูลในตอนนี้ก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

35. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะก่ำพูน 18 กันยายน 2534 เวลา 13.30-15.30 น. ณ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"ประวัติสังเขปของหลวงศรีรัตนภักดี" (ได้เท่า เตชะก่ำพูน) ใน *จดหมายเหตุเรื่องพระราชมติในระหว่าง กรุงสยามกับกรุงจีน* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงศรีรัตนภักดี (ได้เท่า เตชะก่ำพูน) ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม วันที่ 16 พฤษภาคม 2505 พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2505 หน้า (1)

36. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะก่ำพูน 18 กันยายน 2534 เวลา 13.30-15.30 น. ณ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ จันทอยได้รู้จักมักคุ้นกับหญิงชาวไทยชื่อนางเลียบ ต่อมาจันทอยและนางเลียบได้แต่งงานกัน และมีบุตรธิดาด้วยกัน 13 คน แต่ถึงแก่กรรมเสียเมื่อเยาว์วัย 10 คน คงมีชีวิตเจริญเติบโตเพียง 3 คน คนโตเป็นผู้หญิง ส่วนอีก 2 คนเป็นผู้ชาย และมีชื่อตามลำดับดังนี้คือ แต้กิมไล้ แต่ ไต้ฉิน และแต่ไต้เห่า นอกจากนี้ จันทอยยังได้รับหลานชายมาเป็นบุตรบุญธรรมอีก 1 คน ชื่อว่า แต้ไต้เพ็ง หรือ นายเพ็ง บุตรชายบุญธรรมคนนี้มีอายุมากกว่าบุตรชายทั้งสองของจันทอย³⁷

เมื่อจันทอยค้าขายสะสมทุนรอนได้มากขึ้นก็เริ่มเข้าประมูลผูกขาดกิจการโรงบ่อนเบี้ยและการออกหวย ก.ข. สันนิษฐานว่าในระยะแรกคงเป็นการผูกขาดรับช่วงจากนายอาการีกต่อหนึ่ง ยังมีได้เข้าประมูลโดยตรงจากรัฐบาล การลงทุนในกิจการดังกล่าวได้นำผลกำไรจำนวนมากมาให้จันทอยทำให้มีฐานะมั่งคั่งขึ้นและสะสมทุนรอนได้มากขึ้นจนสามารถเข้าประมูลผูกขาดกิจการโรงบ่อนเบี้ยและการออกหวย ก.ข.จากรัฐบาลโดยตรงได้ สันนิษฐานว่าคงเป็นช่วงประมาณทศวรรษ 2420 และในช่วงนี้เองที่จันทอยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากรัชกาลที่ 5 ให้เป็น “ขุนพัฒน์” นายอากรบ่อนเบี้ย กิจการของขุนพัฒน์ (หอย) มีความเจริญรุ่งเรือง มีโรงบ่อนอยู่หลายแห่ง เช่น ที่สำเพ็ง ตลาดพลู ขุนพัฒน์ (หอย) ได้ดำเนินกิจการโรงบ่อนโรงหวยเป็นที่รุ่งเรืองก่อนหน้าที่พระอนุชาธิบดีราชนิยม (ยี่กอฮง) นายอากรบ่อนเบี้ยที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นจะได้เริ่มดำเนินการ³⁸

* ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล) เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2502 ได้เขียนไว้ว่า ท่านผู้หญิงซึ่งเป็นคนโต พระสวามีภักดีภูวนารถ (แต่ไต้ฉิน) นางสาวพูนทรัพย์ เดชะกำพุช และท้าวศรีทรรักดี (แต่ไต้เห่า) แต่จากการตรวจสอบข้อมูลกับ ศาสตราจารย์ ดร.สันต์ เดชะกำพุช และนายพงศ์ศักดิ์ เดชะกำพุช พบว่าข้อมูลดังกล่าวคลาดเคลื่อน กล่าวคือนางสาวพูนทรัพย์ เดชะกำพุช หรือนางพูนทรัพย์ เกษมสุวรรณ ในเวลาต่อมา เป็นบุตรสาวคนเล็กของพระสวามีภักดีภูวนารถ (แต่ไต้ฉิน) จึงเป็นหลานสาวของท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล) ไม่ใช่น้องสาว นางสาวพูนทรัพย์ เดชะกำพุช ได้แต่งงานกับหม่อมเกษมสุวรรณ

37. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เดชะกำพุช 18 กันยายน 2534

“ประวัติสังเขปของหลวงศรีทรรักดี” (แต่เห่า เดชะกำพุช) เรื่องเดิม, หน้า (1)

“ชีวประวัติพระสุจริตสุดา” (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) ในหนังสืออนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ พระสุจริตสุดา (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) ท.จ.ว.พระสมเือก ในรัชกาลที่ 6 ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 29 มีนาคม 2526 หน้า (6)

38. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เดชะกำพุช 18 กันยายน 2534

“ประวัติสังเขปของหลวงศรีทรรักดี” (แต่เห่า เดชะกำพุช) เรื่องเดิม, หน้า (1)

“ชีวประวัติพระสุจริตสุดา” (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) ในหนังสืออนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพพระสุจริตสุดา (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) ท.จ.ว. พระสมเือกในรัชกาลที่ 6 ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 29 มีนาคม 2526 หน้า (6)

หลังจากที่กิจการโรงป้อนโรงหอยเจริญก้าวหน้าจนมีความมั่นคงแล้ว ชุนพัฒน์ (หอย) ได้นำผลกำไรที่มีอยู่ไปลงทุนในกิจการอื่นๆ เช่น โปยก๊วน โรงรับจำนำ และธุรกิจการเงิน กิจการเหล่านี้ต่างประกอบการได้ผลดี นำเงินกำไรจำนวนมากมาให้ชุนพัฒน์ (หอย) ทำให้มีฐานะมั่งคั่งขึ้นกว่าเดิมมาก จนใคร ๆ พวกเขารักว่า "เจ้าสัวหอย" นอกจากนี้จีนใต้จีน ผู้ซึ่งเป็นบุตรชายคนโตที่เกิดจากนางเลียบนั้นยังได้นำเงินไปร่วมลงทุนกับพ่อค้าชาวจีนหลายคนก่อตั้งบริษัทเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัด โดยจีนใต้จีนถือหุ้นจำนวน 120,000 บาท บริษัทเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัดก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ.2452 ด้วยเงินทุน 3 ล้านบาท มี 3 แขนง แขนงละ 10 บาท บริษัทนี้ก่อตั้งขึ้นเพื่อเดินเรือรับส่งคนโดยสารและรับบรรทุกสินค้าต่าง ๆ ไปมาระหว่างกรุงเทพฯกับฮ่องกง ชัวเถาและไฮเค้า โดยเช่าเรือจากต่างประเทศมาดำเนินการ แต่เนื่องจากว่าพวกพ่อค้าจีนไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับธุรกิจการเดินเรือ จึงไม่สามารถแข่งขันกับพ่อค้าตะวันตก บริษัทเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัด จึงต้องเลิกกิจการไปหลังจากที่ดำเนินการอยู่ได้ไม่กี่ปี³⁹

ส่วนกิจการโปยก๊วนของชุนพัฒน์ (หอย) มีชื่อย่อว่า "เซ่งซุ่นหลี่" ตั้งอยู่ที่สำเพ็ง และมีสาขาอยู่ที่ชัวเถา คำว่า "โปยก๊วน" เป็นภาษาจีนสำเนียงแต้จิ๋ว แปลว่า สถานที่ที่ส่งจดหมายพร้อมเงิน หมายถึงกิจการค้าที่รับส่งจดหมายพร้อมเงินจากพวกชาวจีนอพยพในประเทศไทยไปให้ญาติพี่น้องในประเทศจีนตามหลักฐานของทางการใน พ.ศ.2454 ร้านโปยก๊วน เซ่งซุ่นหลี่รับฝากเงินจากชาวจีนอพยพปีละประมาณ 300,000 เหรียญ สำหรับกิจการโรงรับจำนำนั้นมีชื่อย่อว่า "ซุ่นเซ่งหลี่" ตั้งอยู่ที่สำเพ็งเช่นกัน ภายหลังได้ย้ายมาอยู่ที่หัวลำโพง⁴⁰

ธุรกิจทางการเงินเป็นกิจการที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ชุนพัฒน์ (หอย) ได้ลงทุนประกอบกิจการ ชุนพัฒน์ (หอย) ได้แก่อตั้งธนาคารซุ่นฮกเซ็ง ในตอนแรกตั้งอยู่ที่ถนนทรงวาด ต่อมาได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่สำเพ็ง และมีสาขาอยู่ที่ฮ่องกง ชัวเถา และสิงคโปร์ ธนาคารซุ่นฮกเซ็งเมื่อแรกก่อตั้งไม่ได้ดำเนินการรับฝากและให้กู้ยืมเงิน จะดำเนินการเฉพาะด้านการค้ากับต่างประเทศกล่าวคือ ธนาคารซุ่นฮกเซ็งจะเป็นผู้รับรองและรับผิดชอบการเก็บเงินค่าสินค้าต่าง ๆ ที่ซื้อขายกันระหว่างพ่อค้าในกรุงเทพฯ และพ่อค้าในฮ่องกง ชัวเถา และสิงคโปร์ ต่อมาเมื่อชุนพัฒน์ (หอย) ถึงแก่กรรมแล้ว และแต่ได้เห็นว่าบุตรชายคนเล็กได้รับธนาคารซุ่นฮกเซ็งไปดำเนินการแต่ผู้เดียว จึงได้ขยายกิจการธนาคารให้เต็มรูปแบบ มีการรับฝากและกู้ยืมเงินด้วย⁴¹

39. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะก่าพุษ 18 กันยายน 2534 และ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร เรื่องเดิม, หน้า 104-105

40. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะก่าพุษ 18 กันยายน 2534

สุชาติ ตันตสุรฤกษ์ "โปยก๊วน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิถียและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ พ.ศ.2530, หน้า 50,71,181

41. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะก่าพุษ 18 กันยายน 2534

เมื่อพิจารณาจากเรื่องต่าง ๆ ที่ได้บรรยายมากล่าวได้ว่า จินฮอยเป็นชาวจีนอพยพที่ประสบความสำเร็จอย่างงดงามคนหนึ่ง จินฮอยอพยพมาเมืองไทย โดยไม่มีสมบัติใด ๆ ติดตัวมาเลย และได้พัฒนาตนเองจากลูกจ้างร้านค้าที่มีเงินเดือนเพียงเดือนละไม่กี่บาทจนมาเป็นนายทุนคนสำคัญคนหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 มีกิจการที่กว้างขวางทั้งโรงบ่อน โรงหวย โพงก๊วน โรงรับจำนำ และธนาคาร มีฐานะมั่งคั่งจนได้รับยกย่องเป็น “เจ้าสัว” จึงเป็นเรื่องที่น่าพิจารณาว่าปัจจัยใดช่วยส่งเสริมให้จินฮอยประสบความสำเร็จดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก กล่าวได้ว่า น่าจะเป็นเพราะความสามารถ ความขยันขันแข็ง ความซื่อสัตย์สุจริต การอดทนต่อการทำงานหนัก การรู้จักประหยัดคอดออม และ การรู้จักมองการณ์ไกลคาดคะเนภาวะการลงทุนต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง

ในด้านสังคม จินฮอยหรือเจ้าสัวหอยเป็นผู้มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักกว้างขวางในหมู่ชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ สมัยนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จินฮอยอยู่ในสถานะของการเป็นผู้นำ และได้เป็นผู้นำคนหนึ่งของพวกเขาชาวจีนอพยพ หากชาวจีนอพยพคนใดมีเรื่องเดือดร้อนก็สามารถไปขอความช่วยเหลือจากเจ้าสัวหอยได้ นอกจากนั้น เนื่องจากเจ้าสัวหอยเข้าใจดีว่าชาวจีนที่อพยพมาเมืองไทยนั้นต่างมีความคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน และอยากกลับไปเยี่ยมญาติพี่น้อง แต่เนื่องจากบางคนยากจน ไม่มีเงินค่าเรือโดยสาร ทำให้กลับบ้านไม่ได้ เจ้าสัวหอยจึงสงเคราะห์ด้วยการเช่าเรือโดยสารลำหนึ่ง ให้พวกเขาจีนเหล่านี้ได้โดยสารกลับบ้านเกิดโดยไม่ต้องจ่ายเงิน การกระทำดังกล่าวได้รับความชื่นชมจากพวกเขาชาวจีนอพยพมาก⁴² นอกจากการเป็นผู้นำชาวจีนในสังคมไทยแล้วครอบครัวของเจ้าสัวหอยยังมีความสัมพันธ์อันดีกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เจ้านายผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงและอำนาจในสมัยนั้น สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการทรงรู้จักคุ้นเคยกับนางเลียบ ภรรยาของเจ้าสัวหอย พระองค์ได้ประทานความสนิทสนมและความเมตตาแก่ครอบครัวของเจ้าสัวหอยตลอดมา

เมื่อล่วงมาถึงปลายทศวรรษ 2450 เจ้าสัวหอย ได้ย่างเข้าสู่วัยชราแล้ว จึงได้มอบกิจการค้าต่าง ๆ ให้บุตรชายและบุตรธรรม คือ แต้ไต้จิน แต้ไต้เห่า และแต้ไต้เพ่ง ซึ่งได้ฝึกหัดการค้าขายจากตนเป็นผู้ดูแลแทน ต่อมาเนื่องจากเจ้าสัวหอยมีสุขภาพไม่แข็งแรง จึงได้เดินทางไปรักษาตัวที่ประเทศจีนโดยเดินทางไปพร้อมกับนางเลียบ ภรรยา และแต้ไต้เห่า บุตรชายคนเล็ก แต่การรักษาไม่ได้ผลเจ้าสัวหอยถึงแก่กรรมใน พ.ศ.2458 และได้ฝังศพไว้ที่สุสานอำเภอเทิงใต้ บ้านเกิดเมืองนอนที่เจ้าสัวหอยได้จากมานานแสนนาน⁴³

42.43 สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะกำพูน 18 กันยายน 2534

ส่วนเรื่องราวเกี่ยวกับบุตรธิดาของเจ้าสัวหอยนั้นผู้เขียนได้เรียบเรียงเท่าที่ค้นคว้าข้อมูลมาได้ กล่าวคือ เจ้าสัวหอยมีบุตรธิดาและบุตรบุญธรรมรวมทั้งหมด 7 คน เป็นบุตรธิดาที่เกิดจากนางตีกุญชรยาจีน 3 คน เกิดจากนางเลียบ ภรรยาไทย 3 คน และเป็นบุตรชายบุญธรรม 1 คน บุตรชายคนโตของนางตีกุญชรยาจีนชื่อว่า “แต่ได้ตง” ไม่ได้อพยพมาเมืองไทย เมื่อเติบโตใหญ่สามารถสอบได้เป็นหัวใจของประเทศจีน ต่อมาบุตรชายคนเล็กของแต่ได้ตงชื่อว่า “แต่ก๊กมัน” ได้อพยพมาเมืองไทย และได้ลงทุนประกอบกิจการค้าทางด้านเฟอร์นิเจอร์ ได้ก่อตั้งบริษัทชื่อว่า “บริษัทบางกอกเฮาส์ เฟอร์นิเจอร์ปอเรชั่น” บริษัทนี้ตั้งอยู่ที่ถนนสีลม และลูกหลานของแต่ก๊กมันได้ดำเนินการสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนบุตรสาวที่มีชื่อว่า “แต่ล้งเชียง” นั้นได้อพยพมาเมืองไทย และได้แต่งงานกับนายลิ่มชิวซัง ทั้งสองมีบุตรธิดาด้วยกัน 2 คน คนโตเป็นผู้หญิง คนรองเป็นผู้ชายชื่อ นายเกษียร สุพรรณานนท์ ผู้ซึ่งได้ก่อตั้งร้านค้าทอง “เซ่งเฮงหลี” ซึ่งเป็นร้านค้าทองที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งย่านถนนเยาวราชสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และมีกิจการอยู่หลายสาขา นอกจากร้านค้าทองแล้ว นายเกษียร สุพรรณานนท์ ยังได้ลงทุนในกิจการอื่นๆ เช่น โรงแรมไนต์หวัน โรงงานทำแป้ง และ โปยก๊วน เป็นต้น⁴⁴

ส่วนบุตรธิดาที่เกิดจากนางเลียบ ภรรยาไทยนั้นคนโตเป็นผู้หญิงชื่อว่า “แต่กิมไล้” เนื่องจากสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการทรงรู้จักและคุ้นเคยกับนางเลียบ จึงทรงเป็นพ่อสื่อชักนำให้แต่กิมไล้ได้รู้จักกับนายปลื้ม สุจริตกุล บุตรชายของพระยาราชภักดี (โค สุจริตกุล) พระยาราชภักดีเป็นน้าชายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ดังนั้น นายปลื้ม สุจริตกุล จึงมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องของเจ้านายผู้ใหญ่พระองค์นี้นายปลื้ม สุจริตกุล สำเร็จการศึกษา ด้านกฎหมาย เป็นเนติบัณฑิตจากสำนัก Middle Temple มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ ขณะนั้นรับราชการประจำอยู่ที่แผนกศาลต่างประเทศ กระทรวงยุติธรรม ต่อมาสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ ได้ทรงเป็นเจ้าภาพสู่ขอและจัดการแต่งงานให้บุคคลทั้งสอง เมื่อแต่งงานแล้ว ทั้งสองได้มาอยู่ที่บ้านของพระยาราชภักดีที่ปากคลองสาน ธนบุรี ในพ.ศ.2454 ภายหลังจากที่พระยาราชภักดีถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ทั้งสองได้ย้ายมาปลูกบ้านอยู่ ณ ประตูนํ้าปากคลองภาษีเจริญ ธนบุรี ในกาลต่อมานายปลื้ม สุจริตกุล ได้เจริญในหน้าที่ราชการจนได้เป็น “เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี” ส่วนแต่กิมไล้ก็ได้เป็นทํานผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล)⁴⁵

44. สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.สันต์ เตชะกำพูน ๒ กันยายน 2534 เวลา 13.30-15.30 น. ณ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะกำพูน ๒ กันยายน 2534

45. “ชีวประวัติพระสุจริตสุดา” (เบรื่อง สุจริตกุล) เรื่องเดิม, หน้า (5)-(๘)

“ประวัติของคุณแม่” ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ทํานผู้หญิงสุธรรมมนตรี ท.จ.ว. (กิมไล้ สุจริตกุล) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ ตุลาคม 2512 พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเซชม 2512 หน้า จ.

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีและท่านผู้หญิงมีบุตรธิดาด้วยกัน 12 คน ธิดาคนโตมีชื่อว่า “เปรี๊ยะ สุจริตกุล” เกิดเมื่อ พ.ศ.2438 ต่อมาในวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2464 ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็น “พระสุจริตสุดา” พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6 ส่วนธิดาคนที่ 5 มีชื่อว่า “ประไพ สุจริตกุล” นั้นเกิดเมื่อ พ.ศ. 2445 ได้เป็น “พระอินทราณี” พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6 เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ.2464 ต่อมาใน พ.ศ. 2468 ได้เป็น “สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา” ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรีถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ.2512

ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรีมีความสามารถทั้งทางด้านการค้าและการประพันธ์พระสุจริตสุดา เคยให้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติกรมศิลปากร เกี่ยวกับความสามารถของมารดาท่านในด้านการค้าไว้ดังนี้

“...หลังจากที่ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรีได้สมรสกับเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม) แล้ว จากการที่มีประสบการณ์ทางด้านธุรกิจการค้ามาบ้าง ทำให้ท่านได้ลงทุนธุรกิจขอสัมปทานรัฐบาลทำบริษัทเดินเรือโดยสารและโดยสารข้ามฟาก ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า “เรือเขียว” มีเส้นทางเดินเรือเริ่มที่บ้านคลองด่าน (ซึ่งต่อมาย้ายไปเริ่มที่ประตูน้ำภาษีเจริญ เพราะท่านได้ย้ายบ้านไปตั้งอยู่ที่บริเวณประตูน้ำ) ผ่านประตูน้ำภาษีเจริญประตูน้ำดำเนินสะดวก และบางยาง ไปออกเส้นทางแม่น้ำนครชัยศรี และราชบุรี ต่อมา เกิดมีผู้สนใจลงทุนขอสัมปทานเส้นทางเดินเรือแข่งกันมากขึ้น อาทิเช่น บริษัทสุพรรณเมล์แดง บริษัทเรือขาวของพระยาภิรมย์ภักดี ก่อให้เกิดปัญหา “นักเลงโต” ในบรรดาลูกเรือระหว่างบริษัทต่างๆ ทำให้ควบคุมดูแลคนในบริษัทลำบากขึ้น ประกอบกับเวลานั้นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม) ได้รับตำแหน่งอธิบดีศาลต่างประเทศ เกรงว่ากิจการดังกล่าวอาจก่อให้เกิดคดีพิพาทเป็นที่มัวหมองต่อหน้าที่ราชการ จึงได้ขอให้ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรีเลิกกิจการด้านนี้เสีย...”⁴⁶

ส่วนความสามารถในด้านการประพันธ์นั้นลูก ๆ ของท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรีได้เขียนไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของท่านดังนี้

“...คุณแม่นอกจากจะใจบุญสุนทาน สวดมนต์ไหว้พระอยู่เป็นนิจ ดังที่ทราบกันอยู่แล้วท่านยังมีพรสวรรค์ในการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ทั้ง ๆ ที่ท่านใช้ชีวิตอยู่ในกลุ่มคนจีนในสำเพ็งตั้งแต่เล็กจนโต...เมื่อแต่งงานมาอยู่กับคุณพ่อที่บ้านประตูน้ำภาษีเจริญ

* ธิดาคนที่ 5 ที่ชื่อประไพ สุจริตกุล ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้

12 มกราคม พ.ศ. 2462 พระอินทราณี พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6

1 มกราคม พ.ศ. 2465 สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี

10 มิถุนายน พ.ศ.2465 พระวรราชชายาเธอพระอินทรศักดิศจี

15 กันยายน พ.ศ. 2468 สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา

46. “ชีวประวัติพระสุจริตสุดา” (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) เรื่องเดิม. หน้า (7)

แล้วจึงเริ่มแต่งกลอน เพราะตอนนั้นพวกขุนน้ำขุนนางที่มีฐานะดีก็มีวงสัควา คือมีวงพิณ-พาทย์ ลาดตะโพน มีนักร้องและคนแต่งสัควา กลอนสด เพื่อร้องแข่งขันกันวงหนึ่ง วงคุณพ่อก็มีคุณแม่เป็นผู้แต่งกลอนสดตอบโต้กับวงที่มาแข่งขัน เท่าที่จำได้ก็คือ วงเจ้าคุณเทียม-ไกรสิทธิ์ เพลงที่ร้องก็มักจะเป็นเพลงที่เอื้อนยาว ๆ เพื่อให้ผู้แต่งกลอนมีเวลานึกแต่งได้ทันเช่น เพลงพระทอง เป็นต้น...”

นอกจากสัควาแล้ว คุณแม่ยังชอบแต่งละครร้อง ใช้นามปากกาว่า “ผีปากน้ำตาลเพชร” มีเลขานุการชื่อ แม่เพิ่ม สีพร คอยเขียน พอเสร็จเรื่องหนึ่ง ก็เอาไปส่งให้คุณพระโสภณอักษรกิจ เจ้าของคณะละครปราโมทย์ เมื่อคุณพระท่านพิมพ์แล้วเรื่องดีท่านก็เอาไว้เล่น คุณแม่แต่งประมาณสิบกว่าเรื่องแต่ลูก ๆ ไม่ได้คิดจะเก็บหรือรวบรวมไว้ จนเมื่อก่อนที่คุณแม่จะถึงแก่กรรมประมาณสัก 1 เดือน แม่เพิ่ม สีพร ที่เคยเป็นเลขานุการของคุณแม่เมื่อก่อนที่ท่านแต่งหนังสือมากได้นำบทละครเรื่อง “ความพยายาม” ที่ได้นำมาพิมพ์นี้มาให้ดู...

เรื่อง “ความพยายาม” นี้ คุณแม่อ่านมาจากเรื่องในหนังสือ “ลัทธิวิทยา” ซึ่งออกเป็นตอน ๆ เจ้าคุณสุรินทรราชาได้แปลมาคุณแม่จึงเอามาทำเป็นละครสองตอนจบ ซึ่งคุณพระโสภณท่านชอบมาก เลยให้คณะละครปราโมทย์ของท่านแสดง แม่เพิ่มบอกว่า คุณพระให้ถึง 200 บาท สำหรับเรื่องนี้...”⁴⁷

ส่วนแต่ได้เงิน น้องชายคนโตของแต่ได้เงินหรือท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรีนั่น เมื่อเยาว์วัยได้รับการศึกษาอย่างดีทั้งภาษาไทย ภาษาจีน และได้รับการฝึกอบรมทางด้านการค้าจากเจ้าสัวหอยผู้เป็นบิดา เมื่อเติบโตใหญ่ได้ช่วยเหลือบิดาดูแลกิจการค้าต่าง ๆ ทั้งโรงบ่อน โรงหวย โรงรับจ่านำ โหยงก๊วน และธนาคาร ใน พ.ศ.2452 ได้ร่วมลงทุนกับนายทุนชาวจีนคนอื่น ๆ ในกิจการเดินเรือระหว่างประเทศแต่ดำเนินการอยู่ได้ไม่กี่ปี ก็เลิกกิจการไป เพราะพวกพ่อค้าชาวจีนไม่มีประสบการณ์ในกิจการนี้ จึงไม่สามารถแข่งขันกับพวกพ่อค้าตะวันตก ใน พ.ศ. 2460 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกหวย ก.ข. และการพนันบ่อนเบี้ย เพื่อไม่ให้คนในชาติหลงติดอยู่กับการพนัน โรงบ่อนโรงหวยของตระกูลเจ้าสัวหอยจึงต้องปิดกิจการไป และกิจการของครอบครัวเหลืออยู่เพียงแคโรงรับจ่านำ โหยงก๊วน และธนาคาร หลังจากนางเลียบผู้เป็นมารดาถึงแก่กรรมเมื่อประมาณ พ.ศ. 2466 แล้ว แต่ได้เงิน และน้องชายคือ แต่ได้เท่า ได้แบ่งกิจการค้ากัน แต่ได้เงินได้กิจการโรงรับจ่านำและโหยงก๊วน ส่วนแต่ได้เท่าได้กิจการธนาคารชุนฮกเซ็ง มาดำเนินการแต่ผู้เดียว⁴⁸

47. “ประวัติของคุณแม่” เรื่องเดิม, หน้า ๗-๘

48. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เตชะกำพูน 18 กันยายน 2534

“ประวัติสังเขปของหลวงศักรินทร์ภักดี” (ได้เท่า เตชะกำพูน) หน้า (3)

ต่อมาแต่ได้เงินได้ขยายกิจการของตนออกไปด้วยการตั้งร้านแลกเงินชื่อ “ร้านซุ่นหลี่” แต่บางครั้งก็มักเรียกกันว่า “ร้านซุ่นหลี่” ตามชื่อร้านโหยก๊วนของแต่ได้เงิน ร้านแลกเงินหรือที่สมัยนั้นมักเรียกกันว่าธนาคารแลกเงินนั้นมีธุรกิจที่สำคัญคือการซื้อขายตัวและการแลกเปลี่ยนเงินตรา ร้านแลกเงิน พวกนี้มักดำเนินธุรกิจโหยก๊วนไปด้วย ส่งทั้งในรูปเงินตราและสิ่งของ ร้านพวกนี้มีเงินทุนไม่กี่แสนบาทพัฒนาขึ้นมาจากร้านหรือกิจการซึ่งมีอยู่แต่เดิมขึ้นมาประกอบธุรกิจทางการเงินอีกสาขาหนึ่งเจ้าของร้านแลกเงินพวกนี้ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าหรือคหบดี มีธุรกิจหลายอย่าง และมักมีสาขาคือ ร้านค้าของตนในฮ่องกง สิงคโปร์ และชัวเถา นอกจากร้านแลกเงินแล้ว แต่ได้เงินยังได้ตั้งร้านขายทองชื่อว่า “เซ่งซุ่นหลี่ จินกั” ร้านนี้ตั้งอยู่ที่ถนนเยาวราช⁴⁹

แต่ได้เงินเป็นพ่อค้าที่มีฐานะมั่งคั่งคนหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เป็นผู้มีส่วนในหมู่ชาวจีนอพยพ สถานะทางสังคมและความมั่งคั่งทำให้แต่ได้เงินได้เป็นหัวหน้าคนหนึ่งของพวกชาวจีนแต่จิวในสมัยนั้น ใน พ.ศ.2464 หลานสาวคนโตที่ชื่อ เปรี๊อง สุจริตกุล ได้เป็นพระสุจริตสุตา พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6 และหลานสาวอีกคนหนึ่งชื่อว่า ประไพ สุจริตกุล ก็ได้เป็นพระอินทราณี พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6 เช่นกัน ในกาลต่อมาพระอินทราณีได้เลื่อนขึ้นเป็น “สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักด์ศจีฯ” ด้วยเหตุนี้ ใน พ.ศ.2465 แต่ได้เงิน ผู้ซึ่งเป็นนายจ้างจึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น “พระสวามีภักด์ภูวนารถ” แต่ได้เงินถึงแก่กรรมเมื่อประมาณ พ.ศ. 2474 มีบุตรธิดา 4 คน เนื่องจากว่าบุตรของแต่ได้เงินยังเล็กอยู่ แต่ได้เพ็ง พี่ชายบุญธรรม ของแต่ได้เงิน จึงเป็นผู้ดูแลกิจการค้าแทนหลาน ๆ⁵⁰

ส่วนบุตรชายคนเล็กของเจ้าสัวหอยที่ชื่อว่าแต่ได้เห่า นั้นในปฐมวัยเจ้าสัวหอยได้เชิญครูให้มาสอนภาษาไทยและจีนที่บ้าน ต่อมาเมื่อมีอายุพอที่จะเข้าศึกษาเล่าเรียนได้ ก็ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยจนอายุ 15 ปี จึงไปเรียนต่อที่ประเทศจีน หลังจากที่ได้ศึกษาเล่าเรียนที่นี้จนมีความรู้ภาษาจีนพอที่จะติดต่อทางการค้าได้แล้ว จึงได้เดินทางกลับประเทศไทยเมื่ออายุได้ 19 ปี และได้ช่วยบิดาดูแลกิจการค้าของตระกูล⁵¹

ต่อมาแต่ได้เห่าได้ตั้งร้านค้าทองส่วนตัวขึ้น ที่ถนนเจริญกรุง ใกล้ ๆ กับวัดเล่งเน่ยยี่ ใช้ชื่อว่าร้าน “เซ่งซุ่นหลี่ ซุ่นกั” ภายหลังจากที่นางเลียบผู้เป็นมารดาถึงแก่กรรม มีการแบ่งแยกทรัพย์สินกันในหมู่ลูก ๆ ของเจ้าสัวหอย แต่ได้เห่าได้ดูแลธนาคารซุ่นฮกเซ็ง และได้

49. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เศษะกำพูน 18 กันยายน 2534

พรพนธ์ บัวเล็ก “การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2475-2516)” หน้า 64-65

50. สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เศษะกำพูน 18 กันยายน 2535

51. “ประวัติสังเขปของหลวงศักรินทร์ภักดี” (ได้เห่า เศษะกำพูน) หน้า (2)

ขยายงานจนเป็นธนาคารเต็มรูป ไม่ได้ดำเนินงานเฉพาะด้านการค้ากับต่างประเทศเหมือนสมัยเจ้าสัวหอย แต่มีการรับฝากและกู้ยืมเงินด้วย ตามสถิติของทางราชการ ธนาคารขุนฮก-เซ็งมีเงินฝากถึง 1,395,758.08 บาท และมีเงินสำรอง 1,477,725.42 บาท เนื่องจากธนาคารขุนฮกเซ็งมีสาขาอยู่ต่างประเทศหลายแห่ง แต่ได้เห่า จึงต้องเดินทางไปดูแลกิจการค้าในต่างประเทศอยู่เสมอ ๆ ไม่มีเวลาพอที่จะควบคุมดูแลร้านค้าทองได้จึงได้เลิกการค้าทองเสีย คงประกอบกิจการธนาคารแต่เพียงอย่างเดียว ในพ.ศ. 2480 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติควบคุมกิจการธนาคาร และออกมาตรการหลายอย่างที่กวดขันขึ้นกว่าเดิม ทำให้การประกอบกิจการธนาคารมีความยากลำบากขึ้น ดังนั้นใน พ.ศ. 2482 แต่ได้เห่าจึงได้เลิกกิจการธนาคารขุนฮกเซ็ง⁵²

ใน พ.ศ.2460 แต่ได้เห่าได้กราบทูลขอประทานนามสกุลจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์ทรงนำชื่อของเจ้าสัวหอยมาแปลความเป็นภาษาไทยว่า “หอยสังข์” และได้ประทานนามสกุลว่า “เดชะกำพู” มีความหมายว่า “หอยสังข์ที่มีอำนาจ” ต่อมาลูกหลานของเจ้าสัวหอยในบางสายได้ใช้เพี้ยนไปเป็น “เดชะกำพูช” แปลว่า “ผู้ที่เกิดจากหอยสังข์ที่มีอำนาจ” และยังใช้ตัวสะกดต่างกันเป็น “เดชะกำพูช” บ้าง หรือ “เดชะกัมพูช” บ้าง แต่ไม่ว่าจะใช้ต่างกันเป็นเดชะกำพูหรือเดชะกำพูชและเขียนตัวสะกดต่างกันอย่างไร ทุกคนก็ล้วนสืบเชื้อสายมาจากเจ้าสัวหอยชาวจีนอพยพผู้มีความสามารถและเป็นนายทุนสำคัญคนหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาใน พ.ศ.2465 แต่ได้เห่า ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงศักรินทร์ภักดี” สังกัดกระทรวงวัง การได้รับพระราชทานนั้นก็เนื่องจากว่าแต่ได้เห่าเป็นนายขายคนเล็กของพระสุจริตสุตาและสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดีศจี แต่ได้เห่าถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.2505 มีบุตรธิดารวมทั้งบุตรบุญธรรมจำนวน 5 คน เมื่อแต่ได้เห่าหรือหลวงศักรินทร์ภักดีถึงแก่กรรมแล้ว ลูกหลานได้บริจาคเงินสร้างตึกศักรินทร์ภักดีที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงแต่ได้เห่า⁵³

นอกจากบุตรธิดาที่เกิดจากภรรยาจีนและภรรยาไทยแล้ว เจ้าสัวหอยยังได้รับเอาลูกหลานชายที่ชื่อ แต่ได้เพ็ง หรือ นายเพ็ง มาเป็นบุตรบุญธรรมอีกคนหนึ่ง แต่ได้เพ็งมีอายุมากกว่าบุตรชายทั้งสองเจ้าสัวหอย เจ้าสัวหอยได้อุปการะฝึกอบรมแต่ได้เพ็งมาด้วยความรักดุจดั่งบุตรแท้ ๆ คนหนึ่ง ส่วนแต่ได้เพ็งก็ได้ช่วยเหลืออย่างแข็งขันในกิจการค้าต่าง ๆ ของ

52. เรื่องเดียวกัน, หน้า (3) และพรณี บัวเล็ก เรื่องเดิม, หน้า 55-56

53. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 47.6/41 นามสกุลอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ด) สำเนาหนังสือสำคัญจดทะเบียนสกุล “เดชะกำพูช”

“ประวัติสังเขปของหลวงศักรินทร์ภักดี” (ได้เห่า เดชะกำพูช) หน้า (1)-(4)

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.สันต์ เดชะกัมพูช ๒ กันยายน พ.ศ.2534

สัมภาษณ์ พงศ์ศักดิ์ เดชะกำพูช 18 กันยายน 2534

เจ้าสัวหอยซึ่งมีทั้งโรงป้อน โรงหอย โรงรับจำนำ โปยก้วน และธนาคาร มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือให้กิจการเหล่านี้เจริญขึ้นเป็นลำดับในระยะหลังเมื่อเจ้าสัวหอยชราภาพลง ก็ได้มอบหมายกิจการทั้งปวงให้บุตรชายและบุตรบุญธรรมเป็นผู้ดูแลแทน เมื่อกิจการทั้งปวงมีความเป็นปึกแผ่นดีแล้วแต่ได้พึ่งก็ได้เดินทางไปพักผ่อนและรักษาสุขภาพที่ประเทศจีน คิดว่าจะพักผ่อนสักระยะหนึ่งแล้วจะกลับมา แต่เมื่อไปถึงประเทศจีนได้ไม่นานก็ล้มป่วยและถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.2476 แต่ได้พึ่งมีบุตรธิดารวม 8 คน และลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากแต่ได้พึ่งก็ได้เจริญก้าวหน้าในวงงานราชการบ้างและวงงานภาคเอกชนบ้างสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน⁵⁴

เท่าที่ได้บรรยายมาทั้งหมดนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับจีนหอยหรือเจ้าสัวหอยหรือขุนพัฒน์ ชาวจีนอพยพที่มีความสามารถและมีประวัติชีวิตที่น่าสนใจ จีนหอยได้พัฒนาตนเองจากผู้ที่มิเพียงเสื่อผืนหมอนใบจนมาเป็นนายทุนข้าราชการที่สำคัญคนหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันตระกูล “เดชะกำพูช” สายต่าง ๆ ที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าสัวหอยได้สืบต่อมาจนถึงชั้นที่ 4 หรือชั้น ที่ 5 แล้ว มีข้อน่าสังเกตว่าเชื้อสายของเจ้าสัวหอยมีทั้งผู้ที่ทำงานอยู่ในวงงานราชการ วงงานภาคเอกชน และผู้ที่ประกอบอาชีพทางด้านธุรกิจ และตระกูล “เดชะกำพูช” เป็นตระกูลที่มีชื่อเสียงตระกูลหนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับขุนนางไทย เชื้อสายจีนบางตระกูลในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทำให้ได้ข้อสังเกตว่า พวกขุนนางไทยเชื้อสายจีน ในสมัยนี้มักมีบทบาททั้งทางด้านการค้าและการทำราชการ แต่บทบาททั้งสองนี้จะเด่นไม่เท่ากันบางคนจะเด่นทางด้านงานราชการ เช่น พระยาโยธิกราชเศรษฐี (เถียน) ในขณะที่บางคนจะเด่นในแง่ของการเป็นนายทุนรุ่นบุกเบิกของสังคมไทย เช่น หลวงอุดรภักดิ์พานิช (เตียง) และขุนพัฒน์ (หอย) นอกจากนั้นมีข้อน่าสังเกตว่า ขุนนางไทยเชื้อสายจีนเหล่านี้มักจะมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้านายหรือขุนนางผู้ใหญ่ที่มีอำนาจอยู่ในสังคมไทยขณะนั้นสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม “การฝากเนื้อฝากตัว” ในระบบอุปถัมภ์ของสังคมไทย ส่วนข้อที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งมีอยู่ว่า ลูกหลานของขุนนางไทยเชื้อสายจีนเหล่านี้มักไม่สามารถสืบทอดบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นายทุนไทยเชื้อสายจีนที่มีบทบาทในเศรษฐกิจไทยปัจจุบันมักเป็นลูกหลานของชาวจีนอพยพที่หลั่งไหลกันเข้ามาอยู่ในเมืองไทยในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเป็นเรื่องที่น่าจะได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อไปว่า เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เพื่อจะได้มีความรู้กว้างขวางหลากหลายขึ้นเกี่ยวกับพัฒนาการของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และสังคมไทย อันจะช่วยให้เราเข้าใจเรื่องต่างๆ ในปัจจุบันได้กระจ่างชัดเงินขึ้นกว่าเดิม

54. “ประวัติของคุณแม่” ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี ท.จ.ว. (กิมไล้ สุจริตกุล) หน้า ค-ง

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.สันต์ เดชะกำพูช II กันยายน พ.ศ.2534

บรรณานุกรม

1. ตระกูลโชติกเสถียร

จามร โชติกเสถียร "ประวัติโดยสังเขปของบรรพบุรุษ ตันตระกูลโชติกเสถียร" เอกสารอัด
สำเนา 29 มกราคม 2521.

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า, เจ้าชีวิต พิมพ์ครั้งที่ 3

กรุงเทพฯ : คลังวิทยา 2514

ตำราราชานุญาต, สมเด็จพระยา. คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 2 กรุงเทพฯ : รวมสาส์น
2527

ไถยน้อย (นามแฝง) 50 คนสำคัญของไทย พระนคร: โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร 2503

"ประวัติชีวิตของหลวงเสถียรโชติสาร (จรัล โชติกเสถียร)" ในหนังสือที่กระทรวงการคลัง
พิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงเสถียรโชติสาร (จรัล
โชติกเสถียร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 12
พฤศจิกายน 2513 พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ 2513

"ประวัติโดยสังเขปของหลวงประเสริฐโมตรี (วงศ์ โชติกเสถียร)" ใน จดหมายเหตุพระราชกิจ
รายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงประเสริฐโมตรี (วงศ์ โชติกเสถียร)
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ 29 ธันวาคม
2512 พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ 2512

"ประวัติตันตระกูลโชติกเสถียร" ในหนังสือที่กระทรวงการคลังพิมพ์เป็นบรรณาการ เนื่อง
ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงเสถียรโชติสาร (จรัล โชติกเสถียร) ณ เมรุ
หน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 12 พฤศจิกายน 2513
พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ 2513.

พิทยาลาภพุดิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น พระราชวังบางปะอิน ทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานเป็นที่ระลึกถึงหม่อมเจ้า แววจักร จักรพันธ์ ใน
โอกาสพระราชทานเพลิงศพที่สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 2507 มปท.

ภานุพันธุวงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา จดหมายเหตุพระราชพิธีลงสรงสมเด็จพระ-
เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิศ สยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ 5 พิมพ์เป็นอนุสรณ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจเอกพระพิณิจชนคดี (พิณิจ อินทรทูต) ณ
เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 พฤศจิกายน 2513
มปท.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑ แผ่นที่ ๑ วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๓๗.
วิลาสวงศ์ พงศบุตร ส ๔๐๑ ส. ๔๐๒ ประวัติศาสตร์ไทย กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๙
สำเนียง ชันธชวนะ "เทียนเม่งเตี้ย-เวทาศจำรูญ" ในคนจีน ๒๐๐ ปี ภายใต้พระบรมโพธิ-
สมภาร ภาค ๒ กรุงเทพฯ: เส้นทางเศรษฐกิจ ๒๕๓๒
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร, การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๒๑
อมรรตุนารักษ์, จมื่น (แจ่ม สุนทรเวช) พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องกำเนิดนามสกุล เล่ม ๑ กรุงเทพฯ : ศูรสภา ๒๕๑๑

๒. ตระกูลโสภโณดร

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๔/๗ เรื่องจีนตั้งท่าภาษีอากรเกี่ยวกับ
เรื่องทางราชการเมืองเชียงใหม่ (๒๗ ธันวาคม ร.ศ.๑๑๓-๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๔)
.....เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๑๖.๑/๒๔ บริษัทกิมเซ่งหลีร้องว่าเจ้าพนักงานป่าไม้
ล่าปางริบไม้ซุง (๑-๑๐ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๒)
.....เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๑๖.๑/๒๖ หลวงจิตรจันทวานิชขอพระราชทานโทษใน
การที่บริษัทกิมเซ่งหลีกลานไม้เล็กผิดสัญญา (๓-๔ กันยายน ร.ศ. ๑๒๕)
.....เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๑๖.๒/๔๓ หลวงนราพิทักษ์ขอทำป่าไม้ทางน้ำยมน้ำน่าน
เมืองน่าน และบริษัทกิมเซ่งหลีขอเช่าป่าไม้ (๒๒ เมษายน ร.ศ. ๑๑๔)
.....เอกสารรัชกาลที่ ๕ ยธ. ๑*๓๗ เรื่องสะพานเทเวศร์ และถนนสามเสน และ
เรื่องต้นไม้ปลูกข้างถนนสามเสน และเรื่องสะพานกิมเซ่งหลี พระราชหัตถ-
เลขารัชกาลที่ ๕ วันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑ ถึงกรมหมื่นพิทยาลาภ-
พุดธิธาดา
.....เอกสารรัชกาลที่ ๖ พ. ๓.๑/๑๐๕ พระโสภณเพชรรัตน์และพระพิบูลย์พัฒนากร
ขอพระมหากรุณาให้ยกหน้าที่เข้าหุ้นส่วนกับบริษัทโรงสีไฟสยาม (พ.ศ.๒๔๗๕-๒๔๕๘)
.....เอกสารรัชกาลที่ ๗ ย. ๔.๒/๑ เรื่องคดีล้มละลาย พ.ศ.๒๔๖๘-๒๔๗๓
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม ๑ กรุงเทพฯ : รวมสาส์น ๒๕๒๖
ประยูร ลิทธิพันธ์ คนหมายเลข ๑ พระนคร : พิบูลการพิมพ์ ๒๕๐๗
พรณี บัวเล็ก "การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย
(พ.ศ.๒๔๗๕-๒๕๑๖)" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ พ.ศ. ๒๕๒๘

รัตนาวดี รัตนโกมล "วิวัฒนาการและบทบาทของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ.2431-2488)" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ พ.ศ.2524

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2462 หน้า

สกินเนอร์, จี. วิลเลียม สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ แปล กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2529

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453)

พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์ 2524

อมรตฤณารักษ์, จมื่น (แจ่ม สุนทรเวช) พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องกำเนิดนามสกุล เล่ม 2 กรุงเทพฯ : ศุภสภา 2511

3. ตระกูลเดชะกำพูน

จดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 47.6/41 นามสกุลอำเภอต่างๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ต)

สำเนาหนังสือสำคัญจดทะเบียนสกุล "เดชะกำพูน"

"ชีวประวัติพระสุจริตสุดา" (เปื้อง สุจริตกุล) ในหนังสืออนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ พระสุจริตสุดา (เปื้อง สุจริตกุล) ท.จ.ว. พระสมเอกในรัชกาลที่ 6 ณ เมรุ หน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 29 มีนาคม 2526 มปท.

"ประวัติของคุณแม่" ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี ท.จ.ว.(กิมไล้ สุจริตกุล) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 15 ตุลาคม 2512 พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม 2512

"ประวัติสังเขปหลวงศักรินทร์ภักดี" (ได้เท่า เดชะกำพูน) ใน จดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงศักรินทร์ภักดี (ได้เท่า เดชะกำพูน) ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม วันที่ 16 พฤษภาคม 2505 พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2505

พรรณี บัวเล็ก "การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ.2475-2516)" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ พ.ศ.2528

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลาวัณย์ โขตามระ พระมเหสีเทวี กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์ 2532
ลำดับสกุล สุจริตกุล ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี
(โต สุจริตกุล) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
27 มิถุนายน 2502 พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2502
ส.พลายน้อย พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ บำรุงสาส์น 2530
สุชาติ ตันตสุฤกษ์ "โศภกวัน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย"
วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษย-
วิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ พ.ศ.2530
อนุสรณ์นางประทุม เดชะกัมพูช กรุงเทพฯ: อักษร เจริญทัศน์ 2513
สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.สันต์ เดชะกัมพูช 11 กันยายน 2534 เวลา 13.30-15.30 ณ
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สัมภาษณ์พงศ์ศักดิ์ เดชะกัมพูช 18 กันยายน 2534 เวลา 13.30-15.30 น. ณ สถาบันเอเชีย-
ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ๊จื่อหย่ง ชาวจีนผู้โด่งดัง ชีวิตและยุคสมัยของท่าน

หลินฟง

1 คำนำ

เจ๊จื่อ หย่ง เป็นชาวจีนโพ้นทะเลที่ประสบความสำเร็จและมีอิทธิพลค่อนข้างมากคนหนึ่งในช่วงหลังของศตวรรษที่ 19 ถึง ตอนต้นของทศวรรษที่ 20 สมญานามของท่านในสังคมจีนเรียกว่า “ยี่โกซง” เรื่องราวของท่านเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่นักชาวจีน ในเขตเมือชเจาซาน (เขตแต้จิ๋ว) และในหมู่นักชาวจีนโพ้นทะเลในเมืองไทย ชาวบ้านชอบเล่าเรื่องของท่านให้คนฟัง ปัจจุบันถึงแม้ว่าท่านได้ล่องลับไปนานกว่าครึ่งทศวรรษแล้วก็ตาม แต่ถ้าย้อนถึงชื่อบุคคลผู้นี้ ในฐานะชาวจีนโพ้นทะเลที่มีชื่อเสียงและมีประสบการณ์ที่พิเศษ ทั้งยังเป็นที่ยอมรับกันดีในบรรดาชาวแต้จิ๋วและในสังคมชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยนับได้ว่าเป็นหนึ่งไม่มีสอง

เมื่อเอ่ยนาม “ยี่โกซง” มักจะกล่าวถึงชาวจีนโพ้นทะเลในประวัติศาสตร์ที่มีเรื่องตื่นเต้นโลดโผนเต็มไปด้วยสีสันแสบแวววาว คำกล่าวเช่นนี้ก็มีเหตุผลอยู่เพราะเรื่องต่างๆ ที่ท่านประสบในชีวิตและการทำงานของท่านเป็นเรื่องที่ไม่ใช่ธรรมดาสามัญ ทำให้คนอื่นเกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ลึกลับซึ่งยากที่จะอธิบายด้วยเหตุผลปกติได้ แต่ทว่าหากวิเคราะห์บุคคลตามเหตุผลทางวิทยาศาสตร์แล้ว จะพบว่าเป็นการกระทำของผู้ที่ต่างจากคนธรรมดาสามัญที่ทำงานตามประเพณีดั้งเดิมเท่านั้นเอง

ในระยะเวลาอันยาวนานถึง 70 ปี ที่ เจิ้ง จื่อ หย่ง ท่านได้สร้างภาพพจน์ที่แตกต่างจากผู้อื่น ๆ ทั้งหลาย ดังนั้นการค้นคว้าศึกษาอัตชีวประวัติของ เจิ้ง จื่อ หย่ง จึงเป็นหัวข้อที่สำคัญควรแก่การศึกษาในการค้นคว้าประวัติศาสตร์ของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียอาคเนย์สมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะในประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย การที่บุคคลหนึ่งสามารถประสบความสำเร็จจนมีอิทธิพลต่อสังคมนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหนึ่งคือคุณสมบัติบุคลิกภาพของบุคคลนั้น ๆ อาทิ ความมีคุณธรรม ความฉลาด ความมานะอดทนกับความสามารถในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เรียกกันว่า “พลังในตัวบุคคล” แต่มีอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญกว่า คือ การได้รับอิทธิพลจากสมัยที่เขามิมีชีวิตอยู่ ยุคอะไรทำให้เกิดบุคคลแบบไหน นี่คือ กฎเกณฑ์ภายนอก กฎเกณฑ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความนึกคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ในช่วงตอนหลังของศตวรรษที่ 19 ถึงตอนต้นของศตวรรษที่ 20 นั้น สังคมชาวแต้จิ๋วในประเทศจีนและสังคมจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ที่สามารถทำให้บุคคลสำคัญ เช่น เจิ้ง จื่อ หย่ง เกิดขึ้นมาได้นั้นก็ด้วยเหตุผลเช่นนี้ เพราะฉะนั้นในการศึกษาค้นคว้าบุคคลสำคัญเช่น เจิ้ง จื่อ หย่ง จึงต้องกล่าวถึงอัตชีวประวัติและยุคสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่

2 ชีวิตของ เจิ้ง จื่อ หย่ง

เจิ้ง จื่อ หย่ง วัยเด็กมีชื่อว่า “ยี่ฟง” (แต้จิ๋วชื่อว่า “จี่ซง”) ต่อมาชื่อ (เรียงตามลำดับรุ่นในตระกูล) ว่า “หลี่ ยู่” ส่วนชื่อ “จื่อ หย่ง” นั้น เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นหลังจากได้ร่ำรวยแล้ว [บางคนว่าชื่อนี้ตั้งขึ้นก่อนการปฏิวัติปี ซิน ไช่ (๑๙๑๑)] โดย ดร.ซุนยัตเซ็น เมื่อพบกันที่เมืองไทย แสดงออกถึงการชื่นชมในตัวท่านเจิ้ง ในวัยชราท่านยังได้ตั้งชื่อท่านว่า “ห่ายถาว” ส่วนชื่อ “ยี่โกซง” นั้น เป็นชื่อที่เรียกกันในสังคม เพราะท่านเป็นสมาชิกในสมาคมลับในประเทศไทย โดยดำรงตำแหน่ง (“ยี่โกซง” หรือ “ยี่เฮีย”) คนเขาจึงนำเอาชื่อตำแหน่งมาบวกเข้ากับชื่อ “ซง” ของท่านเมื่อวัยเด็กเป็น “ยี่โกซง” ซึ่งเป็นชื่อที่คนอื่นเขาตั้งให้จนเป็นชื่อที่เรียกกันในหมู่ชุมชนตลอดไป ทำให้ชื่ออื่น ๆ กลับไม่ค่อยมีคนรู้จัก

เจิ้ง จื่อ หย่ง บ้านวงศ์ตระกูลอยู่ที่อำเภอห่ายเหยียง จังหวัดฉางโจว ในมณฑลกว่างตง (ปัจจุบันเป็นเทศบาลเมืองฉางโจว) ตำบลฟงถาง หมู่บ้านฉีหยวน ท่านเกิดในปี ค.ศ.1851 ที่ประเทศไทย บิดาชื่อ เจิ้ง ซือ เซิง เป็นจีนโพ้นทะเลที่ย้ายมาคนหนึ่งเดินทางมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย มารดาชื่อ แซ่ เสอ ตามสามีไปอยู่ต่างแดน ทั้งสองตั้งถิ่นฐานที่ภาคเหนือของเมืองไทย แต่หากินไม่สู้จะคล่องแคล่ว จึงตกอยู่ในจำพวกเกษตรกรชาวจีนภาคใต้ที่ตกทุกข์ได้ยากในต่างประเทศในสมัยก่อน เมื่อเจิ้ง จื่อ หย่ง อายุ 8 ขวบ คุณพ่อพาลูก (เจิ้ง จื่อ หย่ง และพี่ชายรวมทั้งภรรยา) กลับไปบ้านเดิม แต่เมืองจีนตอนนั้นเกิดมีภัยธรรมชาติบ่อยครั้ง เรือสวนไร่นาเสียหายย่อยยับ กลับไปก็ทำมาหากินยาก จึงต้องจากลูกเมียไปต่างประเทศโดยลำพัง ไม่นานก็เสียชีวิตในต่างแดน นางเสอแม่ลูกยากจนไม่มีที่พึ่ง

ตกเป็นขอกทาน พี่ชายของเจ้จื่อ หย่ง เป็นเด็กเลี้ยงวัว แต่หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่าอยู่ไหน เป็นตายอย่างไร เพื่อประทังชีวิต นางเสอจึงต้องแต่งงานใหม่กับชายอำเภอใกล้เคียงโดยมีลูกไปด้วย ตอนนี่ เจ้จื่อ หย่ง เริ่มรู้เรื่องแล้วและเนื่องจากเป็นคนแข็งไม่ยอมอาศัยชายคาคนอื่นอยู่ จึงออกจากบ้านเร่ร่อนไปตามเรื่อง ในที่สุดเมื่ออายุ 13 ขวบ (ปี ค.ศ.1863) ก็ไปชั่วเถาโดยลำพัง ตอนนั้นชั่วเถาเพิ่งเปิดเป็นเมืองท่า ท่านอาศัยเรือเดินทะเลเดินทางไปหาทางก้าวหน้าในเมืองไทย นี่เป็นฉากที่เศรษฐีโคกมีดมนฉากหนึ่ง ถ้าหากไม่ได้ถูกบังคับโดยสิ่งแวดล้อมและเจ้าตัวมีความมานะเด็ดเดี่ยวแล้ว อีกทั้งยังอยู่ในวัยเด็กที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ คงจะกระทำการอย่างนี้ได้ยากทีเดียว

เจ้จื่อ หย่ง เริ่มเข้าไปคลุกคลีในสังคมตั้งแต่อายุยังน้อย ชัดเซพเนจร ใช้ชีวิตวัยหนุ่มท่ามกลางความยากจน ในปี ค.ศ.1866 เมื่ออายุ 16 เขาได้เข้าเป็นสมาชิกสมาคมลับ (สาขาสมาคมลับ “หงเหมิน” หรือที่ชาวจีนในไทยเรียกว่า “ซือฝ่าย” หรือ “อึ้งยี่”) ในสังคมจีนโพ้นทะเลในสมัยนั้น การที่เข้าเป็นสมาชิกของ เจ้จื่อ หย่ง นั้นนับว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อในชีวิตของท่าน ที่ท่านสามารถสร้างฐานะในสังคมได้ วางรากฐานสำหรับการลงทุนธุรกิจกิจการต่อไป

เจ้จื่อ หย่ง ถึงแม้จะยากจนตั้งแต่วัยเด็ก ไม่ได้มีโอกาสรับการศึกษา แต่ท่านเป็นคนที่เข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ท่านถูกสังคมฝึกฝน ชัดเกลา จนเป็นคนทีกล้ามุ่งสู่อาคต และมีนิสัยใจคออันโอบอ้อมอารี ชอบช่วยเหลือผู้อากัฟ ผู้ถูกรังแก จึงได้สร้างบารมีขึ้นในสมาคมลับ จนได้เลื่อนระดับขึ้นหัวหน้า เมื่ออายุย่างเข้าวัยกลางคน ในที่สุดก็ได้เป็นหัวหน้าที่เรียกกันว่า “ยี่โก” (“ยี่โก” ตามตัวอักษร คือ หัวหน้าคนที่ 2 แต่ที่จริงเป็นหัวหน้าหมายเลข 1 เพราะว่าสมาคมลับชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยนั้น ตั้งแต่แรกเริ่มตั้งขึ้น เมื่อทศวรรษที่ 50 ของศตวรรษที่ 19 จนถึงทศวรรษที่ 30 ของศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นบิวาสานของสมาคม มีเพียงคนเดียวที่ได้รับตำแหน่ง “ตั้วโก” คือ “ตั้งโกมิ่ง” หลังจาก “ตั้วโก” นี้ถึงแก่กรรมแล้ว เจ้จื่อ หย่ง ก็รับเป็นหัวหน้า แต่ท่านเรียกว่า “ยี่โก” ตลอดเวลาทั้ง ๆ ที่ไม่มีผู้เรียกว่า “ตั้งโก” อีกแล้ว) ในตอนหลังของศตวรรษที่ 19 ในสมาคมชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยท่านเป็นผู้หน้าที่แท้จริง ในสมัยนั้นมีคำพังเพยแพร่หลายในสมาคมลับของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยว่า “ตั้วโกเงิน ยี่โกข้าวสาร ซาโกอิทธิพล” ซึ่งหมายความว่าผู้ที่เป็นตั้วโกต้องมีเงินมากมาย เพราะมีเงินมากจึงจะสามารถช่วยเหลือจนเจือผู้อื่นในเวลาจำเป็นและ สามารถควบคุมชุมชน ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ร่ำรวยก็มีฐานะทางสังคมอย่างแน่นอนในระบบสังคมจีนโพ้นทะเลสมัยเก่า ซึ่งยังมีลักษณะระบบศักดินาดกค้างอยู่ไม่น้อยนั้น คนมีเงินเป็นผู้นำเงินไม่เห็นแปลก

เมื่อ เจ้จื่อ หย่ง อาศัยกำลังทางสังคมประกอบด้วยสภาพสังคมของไทยในขณะนั้น ได้เข้ารับเป็นเจ้า “ภาชีอากร” ของรัฐบาลไทย จัดตั้งโรงหวยแบบจีนซึ่งเรียกว่า

“หวย 36 ตัว” (ปัจจุบันนี้ในเขตกรุงเทพมหานคร ยังมีสถานที่แห่งหนึ่งที่คนจีนเรียกว่า “หัวหวยเขียว” ซึ่งเป็นที่ตั้งโรงหวยของสมัยนั้น เจ็ง จื้อ หย่ง เมื่อวัยหนุ่มเคยเป็นพนักงานในโรงหวยของชาวจีนผู้มั่งคั่งแซ่หลิว ซึ่งเป็นคนบ้านเดียวกัน จึงชำนาญในอาชีพนี้) และได้ร่ำรวมมหาศาล แต่ท่านไม่ใช่คนที่พอใจในการอาศัยอิทธิพลของสมาคมมาหากำไรจากการพนันเท่านั้น ท่านมุ่งหมายทำงานใหญ่ มองการณ์ไกล ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนที่มีจิตใจบุกเบิก ท่านได้ใช้ฐานเศรษฐกิจของท่านดำเนินการค้าประเภทต่าง ๆ ท่านตั้งห้างร้านส่งสินค้าออกและนำสินค้าเข้า สร้างโรงสี ทำหนังสือพิมพ์ตั้งโรงพิมพ์ และยังเริ่มกิจการขนส่งทางทะเลขนาดค่อนข้างใหญ่ในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลในไทยอีกด้วย ในช่วงที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดนั้นท่านเป็นมหาเศรษฐีของเมืองไทย และด้วยเหตุนี้ท่านจึงเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลมากที่สุดในสังคมจีนโพ้นทะเลในเมืองไทยในขณะนั้น

การเป็นมหาเศรษฐียังไม่ถือว่าเป็นเรื่องแปลก ที่ทำให้ท่านมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วทุกทิศนั้น คือ กิจกรรมของท่านหลังจากร่ำรวมมหาศาลแล้ว เช่น ในประเทศจีนท่านได้บริจาคเงินจำนวนมากช่วยเหลือผู้คนที่ประสบอุทกภัยและในการซ่อมเขื่อนป้องกันน้ำท่วมจากแม่น้ำหวนของเมืองแต้จิ๋ว (ปัจจุบันนี้บนเขื่อนทางทิศเหนือของแม่น้ำหวนยังมีอนุสาวรีย์การซ่อมเขื่อนที่สร้างขึ้นในปี ค.ศ.1919) 7 กว่าปีก่อนท่านได้กระทำการที่ทำให้ชื่อเสียงของท่านเป็นที่รู้จักของชาวเมืองแต้จิ๋ว หลังจากร่ำรวยแล้วเมื่ออายุ 60 กว่าท่านยังได้ส่งคนไปทำการก่อสร้างขนาดใหญ่ในหมู่บ้านที่ท่านถือกำเนิด ท่านสร้างหมู่บ้านใหม่ขึ้นมาเรียกว่า “หมู่บ้านใหม่ฉีหวน” สร้างบ้านเรือนหลายหลัง มีศาลเจ้า มีบ้านตากอากาศ มีสวนดอกไม้ และมีโรงเรียนสมัยใหม่ด้วย การก่อสร้างหลากหลายใหญ่โตอย่างนี้ เป็นเรื่องที่ไม่ค่อยได้ปรากฏในชนบทแต้จิ๋ว การที่ท่านสร้างหมู่บ้านใหม่นั้น ทราบว่าเพื่อจะได้เลี้ยงดูมารดาผู้ชราของท่าน มารดาท่านเป็นหญิงแต่งงานสองครั้ง ชาวตระกูลเดียวกันในหมู่บ้านเดิมจึงไม่ยอมให้มารดาท่านกลับไปอยู่ ท่านจึงได้ใช้เงินมหาศาลสร้างหมู่บ้านใหม่ขึ้น เพื่อแสดงให้ผู้ร่วมตระกูลของท่านเห็นความใหญ่โตของท่าน นอกจากนี้ยังมีจุดประสงค์อีกจุดหนึ่ง คือการพยายามเปลี่ยนแปลงสภาพของผู้ย่อยที่ด้อยพลังในตระกูลของท่าน ท่านจึงได้แจกนา แจกบ้าน รวมทั้งสิ่งของเงินทองและเสื้อผ้าต่าง ๆ ต่าง ๆ เพื่อชักชวนให้คนเปลี่ยนแซ่มาเป็นคนแซ่เดียวกันกับท่าน ชาวบ้านที่สมัครเข้ามาเป็นคนแซ่เจ็งโดยชวนโคมไฟแซ่เจ็งท่านจะรับไว้หมด ในสมัย 60 กว่าปีก่อน คำว่า “ลูกเลี้ยงยี่โกยง” เป็นคำที่แพร่หลายในหมู่บ้านแต้จิ๋ว นอกจากสิ่งเหล่านี้ที่ทำให้คนรู้สึกแปลกใหม่แล้ว ท่านยังทำสิ่งที่มีความหมายมากในหมู่บ้านของเขาคือ ใช้เงินส่วนตัวของท่านแต่ผู้เดียวสร้างโรงเรียนทันสมัยที่พร้อมด้วยอุปกรณ์ทุกอย่าง ตั้งชื่อว่า “โรงเรียนปฐมชั้นสูง จื้อ หย่ง” รับนักเรียนจากอำเภอต่าง ๆ ในเขตแต้จิ๋ว ไม่เก็บค่าเล่าเรียนแต่อย่างใด ยังแถมให้กินนอนฟรีเสียด้วย ค่าใช้จ่ายทั้งหมดท่านเป็นผู้ออก นี่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในปี 1916 ในช่วงที่จีนเริ่มเปลี่ยนเป็นสาธารณรัฐใหม่ ๆ การสร้างโรงเรียนแบบนี้ในเขต

แต่จิว (ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า เจาซาน) ถือได้ว่าท่านเป็นผู้ริเริ่มคนแรก นอกจากนี้การบริจาคเงินช่วยเหลือสวัสดิการต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น ทำถนน สร้างสะพาน เป็นต้น ล้วนเป็นที่เล่าลือกันในหมู่ชุมชนตลอดมา

ส่วนในต่างประเทศนั้น ชื่อเสียงของ เจิ้ง จื่อ หย่ง ในหมู่จีนโพ้นทะเลยิ่งโด่งดังเป็นพิเศษ ท่านนอกจากเป็นหัวหน้าสมาคม ซึ่งมีอิทธิพลที่สามารถชักจูงชุมชน จนเป็นที่นับถือเกรงกลัวในท้องถิ่นแล้ว ท่านยังใช้ฐานผู้นำชาวจีนที่ได้สนับสนุนโรงเรียนจีน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมของชาวไทยและชาวจีนอีกด้วย ตอนต้นศตวรรษที่ 20 ดร.ซุนยัต-เซ็นได้เยี่ยมเยียนเมืองต่าง ๆ ในแถบทะเลใต้ ทำการโฆษณากิจกรรมของการปฏิวัติ ในปี 1908 ดร.ซุน ได้แสดงปาฐกถาอย่างเปิดเผยที่กรุงเทพฯ และได้พบปะกับ เจิ้ง จื่อ หย่ง เพราะได้ยินชื่อเสียงเรียงนามของท่านมานานแล้ว ท่านให้การต้อนรับแขกผู้มีเกียรติผู้นี้เป็นอย่างดี ในขณะที่ชาวจีนที่มีฐานะดี ในกรุงเทพฯ ส่วนมากจะเลื่อมใสความคิดเห็นของคัง (ยิวเหวย) กับ เหลียง (จี้ชา) น้อยคนที่เลื่อมใสในความคิดทางประชาธิปไตยและการปฏิวัติ ตอนแรก เจิ้ง จื่อ หย่ง ไม่ค่อยเข้าใจการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศจีน แต่เนื่องจาก เป็นคนที่มีนิสัยรับความคิดใหม่ ๆ ได้ง่าย เพราะฉะนั้นพอบอกกับ ดร.ซุน ก็เป็นเพื่อนที่ถูกใจทันที (กล่าวกันว่าคารุณากันระหว่าง ดร.ซุน กับเจิ้ง นั้น ดร.ซุนใช้ภาษาอังกฤษ โดยมีเจิ้ง ฉาง ลูกชายคนโตของท่านเป็นล่าม ทั้งสองคนคุยกันอย่างถูกอกถูกใจ) ท่านเคารพในตัว ดร.ซุน เห็นด้วยกับการปฏิวัติ และให้เงินสนับสนุนอย่างเต็มที่ ให้การช่วยเหลืออย่างอื่นด้วย พอการปฏิวัติประสบความสำเร็จสาธารณรัฐจีนได้สถาปนาขึ้น ท่านยังได้บริจาคเงินห้าหมื่น หยวนให้รัฐบาลกลางที่นานจิง และได้ส่งลูกชายคนโตนางข้างคู่ใหม่ 1 คู่ไปนานจิงเพื่ออวยพรให้แก่ ดร.ซุน ในโอกาสที่ได้รับตำแหน่งเป็นประธานาธิบดีของประเทศจีน

เนื่องจากได้ให้ความช่วยเหลือแก่มาตุภูมิแล้วได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลแมนจูเป็น “หยงสูไตฟู” [คุณหาสน์แบบจีนที่ท่านสร้างขึ้น ซึ่งปัจจุบันเป็นสถานีตำรวจที่ตรอกถ่วงอก ตำบลวัดโคก นั้นมีป้ายว่า “ไตฟูตี้” (คุณหาสน์ไตฟู)] เนื่องจากได้ทำคุณงามความดีในเมืองไทย ท่านจึงผู้เป็นบุคคลพิเศษนี้ยังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระอนุวัตรราชนิยม” อีกด้วย และยังได้รับเกียรติโดยถนนสายหนึ่งใช้ชื่อท่านเป็นชื่อถนน เรื่องอย่างนี้ที่ไม่ใช่ธรรมดาทีเดียวในสมัยนั้น เจิ้ง จื่อ หย่ง ผู้มีชื่อเสียงในสังคมจีน โพ้นทะเล เกิดในสังคมศักดินาอดอยากยากจนมาแต่วัยเด็ก ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา พอเข้าในวงสังคมได้ประสบความสำเร็จ แต่ก็มีจิตใจกว้างใหญ่ มองการณ์ไกล ไม่เป็นทาสของเงินทอง ไม่เป็นคนขี้ลาดสามัญ แต่เป็นคนที่รู้แจ้งในสำคัญของประเทศชาติ เมื่อได้พบ ดร.ซุนยัตเซ็น ผู้ที่รัฐบาลแมนจูเห็นว่าเป็นคนทรยศต่อชาติบ้านเมือง ท่านก็ให้การสนับสนุนอย่างใหญ่หลวง แสดงให้เห็นว่าท่านผิดกับคนธรรมดาทั่วไป ท่านเป็นวีรบุรุษเต็มตัวเหนือบุคคลอื่น ๆ

ต้นศตวรรษที่ 20 รัชกาลที่ 6 ได้มีพระบรมราชโองการยกเลิกการเล่นหอย พอถึงปลายทศวรรษที่ 20 เศรษฐกิจทั่วโลกตกต่ำ ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างมาก ธุรกิจต่าง ๆ ของเจ้จื่อ หย่ง ก็ตกต่ำไปด้วย ส่วนตัวท่านเองอายุก็มากแล้ว ไม่สามารถทำกิจกรรมทางสังคมระดับกระแวงเหมือนแต่ก่อน จึงขอใช้ชีวิตอย่างสงบ เมื่อถึงปี 1935 นั้นคือสามปีหลังจากเกิด การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยในประเทศไทย (ปี 1932) ซึ่งเป็นสองปีก่อนเกิดสงครามจีน-ญี่ปุ่น เจ้จื่อ หย่ง มีอายุถึง 84 ปี และถึงแก่อนิจกรรมในกรุงเทพฯ ในเวลานั้น

เจ้จื่อ หย่ง เกิดในเมืองไทย ได้ไปเมืองจีนครั้งหนึ่งเมื่อเป็นเด็ก แล้วกลับมาเมืองไทยอีก รวมอยู่เมืองไทยเป็นเวลา 70 ปี ตลอดชีวิตของท่านถึงแม้ได้ทำประโยชน์ให้แก่มาตุภูมินานาประการที่ขึ้นชื่อลือนาม แต่ท่านไม่เคยไปเห็นผลงานของท่านด้วยตนเอง แม้แต่ครั้งเดียว ในปี 1937 ศพของท่านได้ถูกส่งไปฝังที่บ้านเกิดของท่าน นับว่าได้ทำตามตั้งใจของท่านที่จะให้ “กระดูกคืนสู่บ้านเดิม” นี่ก็คือความคิดของชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นก่อนที่จีนเรียกกันว่า “ใบตกโคนต้น” ความคิดนี้แตกต่างจากความคิดของคนจีนรุ่นใหม่ที่มีนิยาม “ตั้งรกราก” ในเมืองไทย แต่นี่ก็เนื่องจากยุคสมัยต่างกันนั่นเอง

3. ยุคสมัยที่มีชีวิตอยู่และหนทางแห่งธุรกิจ

ตามที่ไดกล่าวถึงชีวิตของเจ้จื่อ หย่ง มาแล้วนั้น พอจะเห็นได้ว่าท่านเป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์ของยุคสมัยนั้น การที่รู้ชื่อและประเมินคุณค่าของบุรุษดังกล่าวนี เป็นหัวข้อที่ควรแก่ศึกษา ค้นคว้า เราควรรู้ว่า การรู้จักคุณค่าของบุคคลในสังคมนั้น เราต้องคำนึงถึงสภาพสิ่งแวดล้อมของบุคคลนั้นแล้วดำเนินการวิเคราะห์โดยวิธีวิทยาศาสตร์ จึงสามารถเข้าใจได้เต็มที่ บัดนี้เรามาลองดูเอกลักษณ์ของยุคสมัยในตัวบุคคลที่มีอิทธิพลในประวัติศาสตร์ กับการกระทบกระเทือนที่ยุคนั้นสมัยนั้นได้ทำให้เกิดขึ้นรวมทั้งการผลักดันบางประการที่ท่านมีต่อยุคสมัยนั้นด้วย

เจ้จื่อ หย่ง เกิดในปี 1851 เป็นปีที่ 1 ของรัชกาลเสียนฟงของราชวงศ์ชิง หลังจากการเซ็น “สนธิสัญญาหนานจิง” 9 ปี สัญญาฉบับนี้เป็นสัญญาที่ไม่เสมอภาคฉบับแรกที่รัฐบาลราชวงศ์ชิงถูกบังคับให้เซ็นกับประเทศอังกฤษ ภายหลังจีนรบแพ้ในสงครามฝิ่น ครั้งที่หนึ่ง เป็นการเปิดประตูใหญ่ของ “จักรวรรดิสวรรค์ที่ปิดตายมานาน” ประเทศจีนเป็นอันว่าเริ่มย่างเข้าในสังคมกึ่งศักดินากึ่งเมืองขึ้น และในปีเดียวกันนี้ของ หง ชิว ฉวน ได้เป็นผู้นำก่อการปฏิวัติโดยชาวนา ครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์จีนขึ้น ในตำบลจินเถียน ในมณฑลกว่างซี สถาปนาจักรวรรดิไผ่ผิงขึ้นเป็นยุคการต่อสู้อันสับสนใหญ่โตมหินหารดั่งคลื่นในมหาสมุทรที่กระทบต่อประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ต่อจากนี้ไปในดินแดนตามชายทะเลของจีนก็เกิดมีนักล่าเมืองขึ้นแย่งชิงแย่งชิงกรรมกรจีนขึ้น (กรรมกรจีน แย่งชิงซื้อขายกันนี้อีกชื่อ

หนึ่งเรียกว่า "ซื้อลูกหมู" ตอนแรกก็ซื้อกันอย่างลับๆ แต่หลังจากสงครามฝิ่นครั้งที่สอง กลายเป็นซื้อขายกันอย่างเปิดเผยและถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งเรียกชื่ออย่างไพเราะว่า "กรรมกรโดยสัญญา" คนจีนชาวจีนใต้ที่ยากจนที่อพยพไปทำมาหากินในต่างประเทศ (ส่วนใหญ่เป็นเอเชียอาคเนย์ ร่องลงมาเป็นสหรัฐอเมริกา) ก็มากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวจีนโพ้นทะเลในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของจีน จึงก่อร่างขึ้นเป็นลำดับ เจิ้ง จื้อ หย่ง เป็นคนหนึ่งที่ร่วมเข้าแถวกับเขาในระยะนี้พอดี ท่านไม่ใช่กรรมกรโดยสัญญา แต่ประสบการณ์ต่าง ๆ ในตอนต้นของท่านก็ไม่ดีกว่ากรรมกรโดยสัญญาเท่าไรนัก

ในประเทศไทย ปี 1851 นี้เป็นปีที่สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ สักคมักดินาของไทยก็อยู่ในระยะกำลังจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นการใหญ่ พอถึงปี 1855 ซึ่งเป็นปีที่ 4 ของรัชกาลที่ 4 ประเทศอังกฤษ ซึ่งได้มีผลประโยชน์อย่างใหญ่หลวงจากจีน ในตะวันออกไกล สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียก็อาศัยพลังอันมหาศาลของเขา ส่งเซอร์จอห์น เบาว์ริงผู้ว่าราชการเมืองฮ่องกงเป็นทูตพิเศษมาเมืองไทย ขอร้องทำสัญญามิตรภาพและการค้า (ในประวัติศาสตร์ไทย เรียกว่า "สัญญาไทยอังกฤษ" หรือ "สัญญาเบาว์ริง") ภายใต้การปกปิดของคำว่า "มิตรภาพ" อังกฤษได้รับสิทธิพิเศษคือ ศาลกงสุล โดยไม่ต้องทำสงคราม แม้แต่น้อย ยังได้สิทธิการค้าเสรีในเมืองท่าต่าง ๆ และกำหนดภาษีสินค้าอังกฤษที่นำเข้ามาในอัตราตายตัว คือ ร้อยละ 3 (จีนสมัยก่อนเรียกว่า "ร้อยชักสาม" การกระทำเช่นนี้ที่แท้เป็นการปล้นอธิปไตยในการเก็บภาษีของไทย นอกจากนี้แล้วอังกฤษยังได้สิทธิในการทำเหมืองแร่ และสิทธิอื่น ๆ รวมทั้งการให้เรือรบเข้าออกและจอดทอดสมอในแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยในธาตุแท้แล้วนี่ก็คือสัญญาที่ไม่เสมอภาคนั่นเอง การเซ็นสัญญาไทยอังกฤษฉบับนี้ ทำให้ประเทศมหาอำนาจทางตะวันตก แย่งกันเข้ามาในเมืองไทย เพื่อทำสัญญาแบบนี้ เพื่อจะได้รับสิทธิพิเศษเช่นเดียวกันถึงแม้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในเอเชียอาคเนย์ที่รักษาความเป็นอิสระก็จริง แต่สังคมไทยตั้งแต่ต้นมาก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในคุณสมบัติคือ ก้าวไปสู่การเป็นกึ่งเมืองขึ้นเรื่อย ๆ

เจิ้ง จื้อ หย่ง เกิดและเติบโตในยุคเช่นนี้ มาตุภูมิของท่านและประเทศที่ท่านฟังพระบรมโพนธิสมภารอยู่ต่างเดินสู่หนทางเดียวกันในวัยเด็กของท่าน เหตุการณ์เช่นนี้ก็ได้รับบังคับให้ท่านต้องชวนชวหาเลี้ยงชีพและพัฒนาขึ้นในสิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้น โดยการต่อสู้เพื่อดำรงชีวิตในสังคมและประสบโอกาสอันเหมาะสม ทำให้ท่านสามารถปรับตัวเข้ากับยุคสมัย และบังคับสิ่งแวดล้อมได้ ในที่สุดยุคสมัยกับสังคมก็ได้สร้างให้เจิ้ง จื้อ หย่ง เป็นบุคคลแบบที่ท่านเป็น

เจิ้ง จื้อ หย่ง ตั้งแต่สมัยวัยหนุ่มก็ทำการต่อสู้เพื่อการอยู่รอดในคลื่นลมแห่งสังคม แต่ที่น่าสังเกตอยู่เรื่องหนึ่ง คือ ตอนที่เริ่มเป็นผู้ใหญ่ ท่านได้เข้าเป็นสมาชิกสมาคมลับ "หงเหมิน"

(อึ้งย้ง) การกระทำอันนี้เป็นเรื่องชั้ชตาของท่านก็ว่าได้ ในระยะเวลาที่ เจิ้ง จื้อ หย่ง มีกิจกรรมมากมายที่สุด (คือ ทศวรรษ 80 ของศตวรรษที่ 19 ถึง ตอนต้นของศตวรรษที่ 20) ในสังคมชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยสมาคมลับ “หงเหมิน” (อึ้งย้ง) เป็นตัวแปรสำคัญในชีวิตประจำวันของชาวจีน เพราะสมัยนั้นยังไม่มีองค์การชาวจีนโพ้นทะเลในรูปแบบสมัยปัจจุบันนี้ สมัยนั้นชาวจีนล้วนแต่ใช้ศาลเจ้าเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจการต่างๆ ทางสังคม เช่น คนแต้จิ๋วที่เป็นกลุ่มชนชาวจีนส่วนใหญ่ที่สุดในประเทศไทยนับถือ “ปุนเถ่ากง” ก็ได้สร้างศาลเจ้า “ตัวปุนเถ่ากง” ขึ้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนทรงวาด กรุงเทพฯ (ป้ายศาลเจ้าเขียนว่า “ตัวปุนเถ่ากง” แต่คนจีนเรียกว่า “เหลาปุนเห่า” เพื่อให้ต่างกับศาลเจ้า “ปุนเถ่ากง” อื่นๆ ที่สร้างขึ้นตามที่ต่างๆ ตามที่ปรากฏบนแผ่นป้าย ศาลเจ้านั้นสร้างขึ้นในรัชกาลเด๋ากวงของราชวงศ์ชิง แต่ศาลเจ้า “ปุนเถ่ากง” ที่สร้างขึ้นครั้งแรกคงจะก่อนสมัยนั้น) ส่วน “ปุนเถ่ากง” นั้นเป็นเทพเจ้าอะไรนั้นไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์ มีส่วนที่จะเป็น “เทพแห่งท้องถื่น” ที่ชาวแต้จิ๋วบูชากันในแถบเจาซาน ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่ปกป้องรักษาชาวบ้านนั่นเอง “ตั้งปุนเถ่ากง” ของกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นที่แท้จริงก็เป็นสัญลักษณ์ขององค์การชาวจีนที่มาจากหมู่บ้านเดียวกันแถบแต้จิ๋ว จะว่าเป็น “สมาคมแต้จิ๋ว” แบบโบราณกาลก็ว่าได้ (สมาคมแต้จิ๋วปัจจุบันนี้ตั้งขึ้นในปี 1938 หลังจากเจิ้ง จื้อ หย่ง ได้ถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว) ตามสภาพของสังคมจีนในกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นผู้ที่สามารถมีอำนาจและควบคุมองค์การศาลเจ้าได้ต้องเป็นบุคคลชั้นหัวหน้าของชาวจีนแต้จิ๋ว ผู้นี้จะต้องมีฐานทางสังคมอย่างเข้มแข็ง พร้อมทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง อันว่าฐานประชาชนในสังคมนั้นในสมัยนั้นส่วนสำคัญ คือพลังที่อาศัยองค์กร “พรรคส่วนตัว” (ชื่อฝ่าย) ของสมาคมลับ เจิ้ง จื้อ หย่ง ตั้งแต่ย่างเข้าวัยกลางคน เนื่องด้วยมีพร้อมซึ่งปัจจัยเหล่านี้ ท่านจึงเป็น “ผู้นำจีน” อย่างไม่มีปัญหาของสมาคมชาวจีนในสมัยนั้น และเลยทำให้ธุรกิจต่างๆ ของท่านก้าวหน้าเจริญเติบโตขึ้นด้วย

เมื่อกล่าวถึง เจิ้ง จื้อ หย่ง กับเรื่องก่อนสังคมชาวจีนโพ้นทะเลใช้ศาลเจ้าเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่างๆ แล้ว “ปุนเถ่ากง” ซึ่งเป็นการสัมพันธ์ทางท้องถื่นของชาวแต้จิ๋ว เห็นจะต้องกล่าวถึงศาลเจ้าใหญ่อีกแห่งหนึ่งขององค์การของชาวจีนทั้งหมด ซึ่งเป็นการสัมพันธ์ทางทำบุญสุนทาน ที่มีชื่อว่า “ป้อเด็กตึ้ง” ป้อเด็กตึ้งนี้ก่อตั้งขึ้นในปี 1902 และมีความสัมพันธ์กับ เจิ้ง จื้อ หย่ง อย่างลึกซึ้งท่านเจิ้งเป็นผู้ก่อการหมายเลข 1 เพราะเหตุว่าท่านมีชื่อเสียงสามารถเรียกร้องดึงดูดสังคมชาวจีนในขณะนั้น ชื่อเต็มของ “ป้อเด็กตึ้ง” เรียกว่า “หัวเฉียวหัวเตอซานถาง” เทพเจ้าที่บูชามีชื่อว่า “ต้า ฟง จู๋ ซือ” ตามหลักฐานที่ปรากฏ ต้า ฟง จู๋ ซือ เดิมเป็นพระเถระในราชวงศ์ซ้อง ผู้เคยปักหลักปฏิบัติธรรมในอำเภอฉาวเหยียง มณฑลกว่างตง ได้รับการบูชาจากประชาชนในท้องถื่นทุกสมัย ในตอนปลายของราชวงศ์ชิง มีพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเลแต้จิ๋ว แซ่แป้ ได้อัญเชิญ ต้า ฟง จู๋ ซือ จากเหมืองเงินบ้านเดิมของเขามาถึงกรุงเทพฯ ที่แรกก็ตั้งโต๊ะบูชาที่ร้านของเขาเท่านั้น ผู้ที่นับถือ

ก็บริจาคเงินโดยไม่มีคนบังคับ บริจาคยารักษาโรค บริจาคหีบศพช่วยเหลือในการทำศพ ผังศพ และทำบุญ ในลักษณะต่าง ๆ เนื่องจากผลบุญปรากฏให้เห็นชัดเจนเรื่อย ๆ ในสังคม สมาคมจีนในท้องถิ่นโดยมีเจิ้ง จื้อ หย่ง เป็นหัวหน้าร่วมกับชาวจีนชั้นผู้นำอื่น ๆ เช่น มหา เศรษฐี เงินโหะซาน (เจ้าของห้างตั้งฮวงหลี บิดาของเงินโส่วหมิง ผู้นำจีน) หวู่ เหมี่ยวหยวน (เจ้าของห้างหู่กวางหยวนหลง บิดาของหวู่โจ่งหนัน ผู้นำชาวจีนแคะ) เป็นต้น รวมถึงทำ ทานตกลองก่อสร้าง “หอบุญ” โดยใช้ชื่อของ “ต้า ฟง จู๋ ซือ” เป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรม ทางช่วยเหลือสังคม “ต้า ฟง จู๋ ซือ” เป็นพุทธสาวก แต่ “ป๋อเต็กตึ้ง” ปรากฏออกมาในรูป ของศาลเจ้าทางลัทธิเต๋า บวกกับความคิดของลัทธิขงจื้อของจีน จึงนับได้ว่าเป็นรวมของ ลัทธิทั้งสามคือ พุทธ เต๋า และขงจื้อ อยู่ในเข้าหลอมเดียวกัน ซึ่งเป็นที่ถูกใจของชาวจีนทั่ว ไปผู้มีความเชื่อถือในลัทธิเหล่านี้ เพราะฉะนั้นชาวจีนผู้มาทำบุญที่ศาลเจ้านี้จึงเพิ่มมากขึ้นทุกปี รายได้ก็เพิ่มขึ้นทุกปี งานกุศลช่วยเหลือสังคมก็ขยายตัวกว้างขวางออกไปทุกปี ผลประโยชน์ ต่อสังคมก็ยิ่งเห็นชัดเจน หลังจากการขยายงานมาถึง 80 ปี ปัจจุบันนี้ “ป๋อเต็กตึ้ง” กลาย เป็นองค์กรสวัสดิการสังคมที่ใหญ่ที่สุดที่ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยเป็นผู้จัดการ การ พัฒนาของกิจกรรมของ “ป๋อเต็กตึ้ง” (เป่า เต๋อ ซาน ฉาง) เป็นผลงานของคนรุ่นหลัง เจิ้ง จื้อ หย่ง แต่ชื่อของ เจิ้ง จื้อ หย่ง จะต้องจารึกในประวัติศาสตร์ร่วมกับชื่อของ (เป่า เต๋อ ซาน ฉาง) แน่ ๆ

เรื่องที่สมัยก่อนสังคมจีนโพ้นทะเลใช้ศาลเจ้าเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมสังคมต่าง ๆ ถ้าเรามองในสายตาของคนสมัยใหม่ก็ต้องรับว่าเป็นแบบที่ล้าหลัง แต่เราไม่ควรตำหนิทั้งหมดว่า เป็นองค์กรเชื่องมือของพวกศักดินาที่จึงกระทำกิจกรรมแบบนี้ก็เหมาะสมกับระดับ ความรู้สึกความคิดของบุคคลในสังคมชาวจีนโพ้นทะเลที่อยู่ในระหว่างพัฒนา และเกิดขึ้น จากความต้องการของสังคม ในช่วยระยะเฉพาะของประวัติศาสตร์ และในวงการสังคมนั้น กิจกรรมแบบนี้มีประสิทธิภาพทางสังคมอย่างมาก ซึ่งไม่สามารถบรรลุผลโดยวิธีอื่นได้ เจิ้ง-จื้อ หย่ง อยู่ในสมัยนั้น ตัวท่านเองมีฐานะเศรษฐิกิจและสังคมอย่างนั้นทำให้ท่านเป็นบุคคล สำคัญในองค์กรสังคมนั้น ท่านยังเชี่ยวชาญในการใช้องค์กรที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ ทางท้องถิ่นกับองค์กรที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ทางทำการกุศลแบบโบราณเป็นศูนย์รวม พลังของสังคม เพราะฉะนั้น สรุปได้ว่าท่านได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมชาวจีนโพ้นทะเล รวมทั้งการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศที่ท่านอาศัยอยู่ พูดได้อีกว่ามีแต่สมัย อย่างนั้นสังคมนั้นจึงสามารถทำให้บุคคลอย่างท่านเกิดขึ้นได้

งานของ เจิ้ง จื้อ หย่ง ในชีวิตของท่าน แบ่งออกได้เป็นสองด้าน ด้านหนึ่งเป็น งานด้านสังคมอีกด้านหนึ่งคือ ธุรกิจของท่านที่มุ่งหากำไร เช่น รับเหมาก่อสร้างโรงหวย เปิด ร้านค้าสินค้าเข้า-ออก ก่อสร้างโรงสีไฟ การขนส่งทางทะเล เป็นต้น งานทั้งสองด้านต้อง

ผสมผสานกัน จึงจะทำให้ฐานะเศรษฐกิจและฐานะในสังคมของท่านให้มั่นคงได้ ถ้าหากว่ามีแค่เงินทองอย่างเดียว ท่านก็เป็นมหาเศรษฐีธรรมดาเท่านั้น ถ้าหากว่าสามารถควบคุมสมาคมลับแต่อย่างเดียว ท่านก็เป็นเพียงผู้ยิ่งใหญ่ในหมู่นักเลง ที่ท่านมีชีวิตไม่เหมือนคนธรรมดาสามัญนั้นก็เพราะท่านสามารถนำเอางานทั้งสองด้านนี้มารวมอยู่ในตัวท่าน

ในที่นี้จะพูดถึงความสำเร็จทางด้านธุรกิจการค้าของท่านสักนิด การค้าที่ เจ๊จ๊อ หย่ง ก่อตั้งขึ้นมีมากมายก่ายกอง แต่ที่ควรแก่การกล่าวถึงคือ บริษัทสยามจีนการเดินเรือ ("เสียน โหลหัวเฉียวทงซางหลุนฉวนกงซือ" หรือเรียกย่อว่า "หัวเสียนหลุนฉวนกงซือ") จุดประสงค์การก่อตั้งบริษัทขนส่งทางทะเลนี้ อยู่ที่จะทำลายการผูกขาดการขนส่งทางทะเลในเอเชียอาคเนย์และชายฝั่งทะเลจีนตอนนั้น การขนส่งทางทะเลในย่านตะวันออกไกลนี้เป็นกิจการอยู่ในกำมือของฝรั่งทั้งหมด พ่อค้าจีนทุกแห่งถูกจำกัดกีดกันแก่งัดต่าง ๆ นานา ผลกำไรจึงตกเข้าในเมืองของฝรั่งไม่น้อยทีเดียว พอตีเวลานั้นกิจการโรงสีไฟรวมทั้งร้านส่งออกและนำเข้าสินค้าบางแห่งของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ได้เจริญก้าวหน้าถึงขนาดมีพลังทางเศรษฐกิจที่คิดจะปกป้องผลประโยชน์ของตนโดยจะร่วมมือกับพวกฝรั่ง ในปี 1905 ภายใต้อาณัติของ เจ๊จ๊อ หย่ง บริษัทขนส่งทางทะเลจึงได้จัดตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ ทุนของบริษัทรวมสามล้านบาท พอที่จะซื้อเรือได้ 8 ลำ ทำการขนส่งระหว่างไทย มาลายู สิงคโปร์ อินโดนีเซีย เวียดนาม ชองกง ชัวเถา เอ๋หมิง เชียงไฮ้ ฝูปั๋ว และที่อื่นๆ แต่สายชัวเถา-กรุงเทพฯ เป็นสายที่สำคัญที่สุด มีเรือ 4 ลำ เดินประจำสายนี้โดยเฉพาะ เพราะตอนนั้นการค้าระหว่างจีนกับไทย ส่วนใหญ่รวมจุดอยู่ที่ท่าชัวเถา มณฑลกลวงตุ้งเป็นเวลานาน ขณะนั้นมองการณ์สำคัญสำหรับห้างส่งสินค้าออกและนำเข้าสินค้าเข้า ที่มีชื่อว่า "สมาคมพ่อค้าเมืองไทย" ซึ่งได้แยกตัวออกจาก "สมาคมพ่อค้าทะเลใต้" ก็เนื่องมาจากสายการขนส่งทางทะเลของพ่อค้าจีนนี้เอง บริษัทเดินเรือนี้ได้มีผลงานในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศจีนกับประเทศไทย รวมทั้งได้ปกป้องรักษาผลประโยชน์ของพ่อค้าจีนด้วยไม่น้อยทีเดียว ก่อนสมัยที่อินโดนีเซียก็มีพ่อค้าชาวจีนชื่อ จาง เจิ้น ชัน (อีกชื่อหนึ่งว่า "พิซื่อ") ได้รวบรวมทุนจัดตั้งบริษัทการขนส่งทางทะเลแข่งขันกับฝรั่ง นับว่าเป็นประทีปสองดวงที่ส่องแสงสว่างไสวในย่านทะเลใต้ ต่อมาเนื่องจากเศรษฐกิจของโลกตกต่ำ บริษัทหัวเสียนหลุนฉวนกงซือมีผลกระทบกระเทือนมากจึงต้องเลิกกิจการ แต่ในประวัติศาสตร์การค้าของชาวจีนในเมืองไทยก็นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่ควรแก่การบันทึกไว้ การที่เจ๊จ๊อ หย่ง มีสายตามองโลกอันกว้างใหญ่ ควรที่ยกย่องว่าท่านเป็นบุคคลที่เหนือกว่าคนทั่วไปในสมัยนั้น

ในชีวิตของ เจ๊จ๊อ หย่ง มีกิจกรรมสำคัญๆ บางประการที่มีคนหยิบยกขึ้นมาพูดกล่าวบ่อยๆ ที่น่าจะนำมาศึกษา เรื่องแรกคือเกี่ยวกับปัญหาสมาคมลับกับการเป็นหัวหน้าสมาคมลับนั้น มีคนเห็นว่าสมาคมลับเป็นองค์กร "อั้งยี่" หัวหน้าสมาคมลับนั้นก็

หัวหน้า “อึ้งย้ง” ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่เชิดหน้าชูตาเท่าไรนัก การมองคนในสังคมสมัยก่อนในแง่นี้จะว่าไม่มีเหตุผลเลยก็ได้แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า สมาคมลับ “หงเหมิน” ในต่างแดนในสมัยนั้น จัดให้เข้าในจำพวกองค์กร “อึ้งย้ง” ทั้งหมด และหัวหน้าของสมาคมลับเป็นหัวหน้า “อึ้งย้ง” นั้นถูกต้องหรือไม่ ควรที่ต้องพิจารณากันใหม่ เราเห็นว่าการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่งบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสมัยหนึ่งนั้น จำเป็นต้องวิเคราะห์รายละเอียดต่างๆ ซึ่งเราไม่ควรตัดสินว่าถูกผิด เพียงสองสถานเท่านั้น องค์กรสมาคมลับ “หงเหมิน” ในสังคมจีนโพ้นทะเลในขณะนั้น ย่อมมีความลึกลับในทางคดีคดีนา เช่น มีการแยกเป็นพรรคเล็กพรรคย่อย หลายพรรค จับกลุ่มหลายพรรค จับกลุ่มรวมพวกยึดทำน้ำแข็งที่มันตีรันฟันแทง และมีการข่มเหงคนดี สมาคมลับได้กระทบกระเทือนต่อความสงบสุขและขัดขวางการร่วมมือร่วมใจของสังคมชาวจีน แต่ถ้าพิจารณาถึงยุคสมัยในขณะนั้นรวมทั้งสภาพแวดล้อมของสังคมแล้ว สมาคมลับก็ยังมีประโยชน์บางอย่างต่อสังคม สมาคมลับ “หงเหมิน” นั้นเดิมทีเป็นสมาคมลับสมาคมหนึ่งในสังคมจีน เพื่อการปฏิวัติต่อต้านชาวมานจูในตอนต้นของราชวงศ์ชิง ต่อมาได้เปลี่ยนไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นองค์กรช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชนชั้นต่ำในสังคม ในสมัยที่โลกตะวันออกยังไม่มีผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมและไม่มีสหภาพแรงงานกรรมกรชั้นต่ำจึงต้องใช้องค์กรแบบนี้เพื่อเอาตัวรอด ในสมัยนั้นมีเจ้าหน้าที่อังกฤษในสิงคโปร์ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นอยู่ได้เปรียบเทียบกับ สมาคมลับนั้นมีส่วนคล้ายกับ “สมาคมช่วยเหลือกัน” ในยุโรปสมัยก่อนโน้น และเห็นว่าได้กระทำประโยชน์ให้แก่สังคมพอสมควร เราควรจะพูดได้ว่าสมาคมลับ “หงเหมิน” ในต่างแดนไม่เหมือนกับสมาคมลับ “มาเฟีย” ของทางตะวันตกหรือสมาคมแบบ “ชิงหงปิง” ของเซี่ยงไฮ้ เพราะสมาคมลับเหล่านี้ มีเป้าหมายแต่การสร้างนักตีรันฟันแทง มือสังหาร หนีภาษี ค้ายาเสพติด จับคนเรียกค่าไถ่ ซึ่งเป็นการขู่ร้ายต่อสังคมอย่างใหญ่หลวง ส่วนสมาชิกของสมาคมลับ “หงเหมิน” นั้นส่วนใหญ่เป็นกรรมกรผู้ใช้แรงงานของตนหาเลี้ยงชีพ นับถือผู้มีคุณธรรม ต่อสู้เพื่ออยู่รอด โดยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่เนื่องจากพวกเขาล้วนมีชีวิตอยู่ในชั้นต่ำสุดของสังคมและขาดการศึกษา จึงถูกคนอื่นหลอกใช้ได้ง่าย แต่ก็มีเหมือนกันที่บางคนได้กระทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม นี่เป็นการถูกจำกัดโดยยุคสมัยของเขา เพราะฉะนั้นไม่ควรประณามมากนัก ส่วนหัวหน้าสมาคมลับนั้น ก็ต้องมีการแยกแยะ เช่น พวกที่อาศัยสมาคมลับใช้อิทธิพลข่มเหงคนดี ค้ายา “ลูกหมู” (กรรมกรโดยสัญญา) ยกพวกตีกัน เป็นต้น นับว่าเป็นคนเลวแน่นอน แต่ยังมีอีกพวกหนึ่งค่อนข้างเป็นผู้ดี ทำงานโดยถือหลักยุติธรรมให้สวัสดิการแก่ชุมชน จนเป็นนักปฏิบัติกิจกรรมสังคมในสายตาของปวงชนเลยเป็นผู้นำสังคมชาวจีนอย่างไม่มีปัญหา “ยี่โกฮง” เจิ้ง จื่อ หย่ง น่าจะจัดเข้าในประเภทนี้ ในสังคมเมืองไทยในสมัยนั้นไม่ว่าเจ้านายพ่อค้า ไม่ว่าแม่ค้าหาบเร่หรือคนสามัญต่ำต้อย เท่าที่ปรากฏในข้อมูลต่างๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ กับที่เล่าลือกัน ต่างเห็นว่า “ยี่โกฮง” เป็นคนดีเป็นส่วนใหญ่ คนที่เห็นว่าไม่ดีเป็นส่วนน้อย แต่ไม่แสดงความรวยเย่อหยิ่ง

และไม่ใช่อธิปไตยแห่งใคร ตอนขราศรูกิจถดถอยขาดคนเย็บเยียน บ้านช่องเย็บเหงา แต่ก็ทำตัวสบาย ๆ ยังห่วงใยกิจกรรม ช่วยสังคมต่อไป สังคมชาวจีนในกรุงเทพฯ มีความเห็นที่ดีต่อท่านไม่ให้ร้ายป้ายสี เพราะท่านเป็นหัวหน้าสมาคมลับ

เรื่องที่ถัดมา คือ เรื่องเป็นนายอาคารภาษีโรงหวย เรื่องเป็นเจ้าของการพนัน เจ็ง จื้อ หย่ง มีชื่อเสียงในการเป็นเจ้าของบ่อนการพนัน สำหรับชาวจีนรุ่นก่อนในกรุงเทพฯ ชื่อของ "ยี่โกฮง" มักจะติดกับคำว่า "โรงหวย" ทำให้ผู้คนรุ่นหลังที่ไม่รู้ความจริงเข้าใจว่าโรงหวยในเมืองไทย เริ่มมีขึ้นในมือ "ยี่โกฮง" ความจริงมีไยอย่างนั้น ตรงกันข้าม "ยี่โกฮง" เป็นคนสุดท้ายที่เป็นนายอาคารโรงหวย เพราะหลังจากนั้นรัฐบาลไทยได้ออกกฎหมายยกเลิกการพนันแบบโรงหวย ถ้าจะว่าท่านเป็นผู้รับเหมาภาษีโรงหวยนานที่สุดและกิจการขนาดใหญ่ที่สุด ก็เป็นความจริงในที่นี้ขอทวนกลับไปดูประวัติศาสตร์สักนิด การพนันแบบ "หวย ก. ข. 36 ตัว" ของจีนในเมืองไทยนั้น มีขึ้นตั้งแต่ปี 1835 ก็คือ ปีที่ 11 ในรัชกาลที่ 3 (ตอนนั้น "ยี่โกฮง" ยังไม่เกิด) แล้วทำไมจึงเกิดมีโรงหวยขึ้นเล่า ตามบันทึกเพราะตอนนั้น เงินเหรียญขาดตลาดราคาพุ่งสูงขึ้น ชาวบ้านเก็บเหรียญเงินไว้ ทำให้ในตลาดขาดปัจจัยหมุนเวียน เกิดเป็นปัญหาทางการคลังของประเทศ ขณะนั้นมีชาวจีนคนหนึ่งเสนอให้ตั้งโรงหวยขึ้น จุดประสงค์ก็เพื่อดึงดูดเหรียญเงินจากชาวบ้านนั่นเองการเสนอนี้ได้รับพระบรมราชานุญาต การพนันแบบโรงหวยจึงได้เกิดขึ้นในเมืองไทยและกระทำกันมาไม่หยุดหย่อน ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เจ็ง จื้อ หย่ง ในวัยหนุ่มได้เป็นลูกจ้างในบ่อนการพนัน สังเกตดูแล้วโรงหวยน่าจะมีความสัมพันธ์กับสมาคมลับอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 และที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 6 รวมเป็นเวลา 70 ปี พอถึงตอนต้นของศตวรรษที่ 20 จึงได้มีคำสั่งให้เลิกนี้คือความเป็นมาของโรงหวยในประเทศไทย

เจ็ง จื้อ หย่ง รับเหมาอาคารโรงหวยในตอนกลางของรัชกาลที่ 5 หลังจากท่านได้รับตำแหน่งหัวหน้าสมาคมลับนั่นเอง การรับเหมาอาคารบ่อนเบี้ยได้นำความรำรวยมหาศาลมาให้ท่านแน่นอน เป็นการสร้างฐานเศรษฐกิจของท่านเพื่อขยายกิจการต่าง ๆ ออกไปอีก (กิจการของ เจ็ง จื้อ หย่ง มีรากฐานมั่นคงในสมัยรัชกาลที่ 5 เจริญรุ่งเรืองที่สุดในรัชกาลที่ 6 ประมาณอยู่ในช่วงทศวรรษที่ 80 ของศตวรรษที่ 19 จนถึงทศวรรษที่ 20 ของศตวรรษที่ 20) ส่วนเรื่องการพนันจะดีหรือชั่วนั้น เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ในแง่ผลประโยชน์ต่าง ๆ ถึงแม้การพนันจะถูกมองเป็นสภาพชั่วร้ายของสังคม แต่เราก็ไม่ควรตัดสินอย่างง่ายดายโดยไม่คำนึงถึงประวัติศาสตร์และสังคม สรุปได้ว่าการเกิดโรงหวยเป็นการทำกิจการพิเศษในขอบเขตตามนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น (เช่นเดียวกับปัจจุบัน นั้นมีหลายประเทศหรือท้องถิ่นออกสลากกินแบ่งโดยใช้เหตุผลต่าง ๆ นานา) จึงไม่เหมือนกับการพนันอย่างลับ ๆ ในสังคมมาเฟีย และจะนำเรื่องนี้มาวินิจฉัยแหล่งที่มาของเงินว่าการได้มาของเงิน

นั้นมีเกียรติหรือไม่เกียรติ การรับเหมาอาคารบ่อนเบี้ยเป็นการกระทำอันชอบด้วยกฎหมาย ในระยะเวลาหนึ่งใน ประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นหนึ่ง เจิ้ง จื่อ หย่ง ก็คือ หนึ่งในจำพวกบุคคล ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์ได้ ประวัติศาสตร์เองจะเป็นผู้วินิจฉัยตัดสินเรื่องนี้ อย่างถูกต้องเหมาะสม

สุดท้ายนี้มีข้อหนึ่งที่ต้องหยิบยกขึ้นมากล่าว คือ การที่ เจิ้ง จื่อ หย่ง หลังจาก ร่ำรวยแล้วได้ซื้อที่ซื้อนาทำการก่อสร้างคฤหาสน์เป็นการใหญ่ในหมู่บ้านของเขาในเมืองจีน และรับคนเข้าเป็นตระกูลเจิ้ง เรื่องนี้เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ชื่อเสียงของยี่โกยงแพร่หลายยาวนานในแถบจาวชาน

เหตุใดจึงต้องทำอย่างนี้ เห็นจะต้องค้นหาสาเหตุจากยุคสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่ จากเหตุการณ์ที่ท่านได้ประสบมา และจากลักษณะพิเศษของตัวท่านเอง เจิ้ง จื่อ หย่ง ถึงแม้จะเกิดในครอบครัวยากจน ในวัยเด็กไม่ได้เรียนหนังสือ ใช้ชีวิตในต่างแดนตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตาม ท่านก็อยู่ในยุคสมัยที่เต็มไปด้วยบรรยากาศของความคิดเห็นแบบคักดินา ไม่ว่าจะในเมืองจีนหรือในเมืองไทย สังคมจีนในตอนนั้นถูกควบคุมอย่างลึกซึ้งโดยความคิดเห็นตามคำสั่งสอนในลัทธิขงจื้อ ที่เน้นหนักในความกตัญญูต่อพ่อแม่แบบคักดินา และโดยความคิดเห็นในระบบเรียงลำดับใหญ่น้อยในตระกูล ตามแบบคักดินาด้วย คนจำนวนมาก ถือเป็นเป้าหมายในการต่อสู้ในชีวิต เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ทำให้ตระกูลโด่งดัง ทุกคนจะได้ลิ้ม ตาอ้าปากได้ ในเรื่องนี้ เจิ้ง จื่อ หย่ง ก็ไม่ต่างกับคนอื่น ท่านในฐานะที่เป็นเศรษฐีมีทั้ง อิทธิพลและทรัพย์สินเงินทอง แล้วยังเป็นนักกิจกรรมสังคมด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีจิตใจ กว้างขวางของนักเลงอีกด้วย จึงยังไม่สามารถลิ้มเรื่องนี้ได้ ความคิดความอ่านของท่าน อย่างไม่สามารถพุ่งทะลุข้อจำกัดของยุคสมัย เมื่อเห็นเช่นนี้การที่ท่านคนนอกตระกูลให้มา เปลี่ยนเป็นแซ่ของตนนั้น ซึ่งดูเหมือนจะแปลกประหลาด ที่จริงก็ไม่น่าประหลาดใจแต่ยังมี อีกหนึ่งหนึ่งที่ทำให้เข้าใจได้ นั่นคือ การกระทำของ เจิ้ง จื่อ หย่ง เป็นการแสดงออกทางรูป- ธรรมของการรักบ้านรักท้องถิ่นที่อยู่ได้สำนึกของชาวจีนรุ่นก่อน และการแสดงออกการไม่ลิ้ม ชาติ ไม่ลิ้มมาตุภูมิอีกแบบหนึ่งด้วย

4. สรุป

ชีวิตของ เจิ้ง จื่อ หย่ง ท่านอยู่ในรัชสมัยแห่งประวัติศาสตร์จีนตลอดช่วงสมัย ใหม่และประวัติศาสตร์ไทยตลอดช่วงสมัยใหม่อีกด้วย ท่านเป็นคนจีน และก็สมควรที่ท่าน ก็เป็นคนไทยคนหนึ่งด้วย ท่านเกิดในเมืองไทยตามกฎหมายสัญชาติไทย เป็นคนไทยแน่นอน และมีเชื้อสายเป็นจีน จึงนับว่าท่านเป็นจีนโพ้นทะเล ที่จริงแล้วสมัยนั้นผู้ถือสองสัญชาติไม่ ไซ้เป็นเรื่องนาน ๆ พบที่ (สมัยนั้น ชาวจีนโพ้นทะเล ที่มีชื่อเสียง มีทรัพย์สิน ถือสามสัญชาติก็ยังมี เช่น ถือสัญชาติอังกฤษ หรือสัญชาติโปรตุเกส อีกด้วย จุดประสงค์ก็คือเพื่อต้องการผลประโยชน์

ที่แท้ก็คือ เอาเงินไปแลกกับสัญชาตินั่นเอง) เรื่องอย่างนี้ไม่ได้ทำให้คนรู้สึกแปลกใจหรือไม่สบายใจ ในสมัยนั้นมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ขัดแย้งกันอยู่ไม่น้อย ในสมองของคนต่าง ๆ ยังเต็มไปด้วยความรู้สึกนึกคิดแบบศักดินา พร้อมทั้งก็มีความคิดประชาธิปไตยที่เริ่มออกหน่อเติบโตขึ้นด้วย ความรู้สึกนึกคิดที่เป็นแบบเมืองขึ้นหรือแบบกึ่งเมืองขึ้น ที่มีลักษณะลัทธิทุนนิยม ก็ได้เข้าไปมีที่นั้งในสมองของชาวจีนในต่างแดน ในยุคสมัยดังกล่าวและในสิ่งแวดล้อมพิเศษนี้ เจิ้ง จื่อ หย่ง ดำรงชีวิตอยู่และต่อสู้เพื่อการก้าวหน้า ยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมพิเศษได้ทำให้ท่านเป็นคนที่ท่านเป็น ทั้งยังจำกัดท่านไม่ให้แหกคอกที่จำกัดของยุคสมัย

แต่อย่างไรก็ตาม เจิ้ง จื่อ หย่ง นับว่าเป็นบุคคลที่มีสมองใสในสมัยนั้น เพราะฉะนั้นท่านก็ได้ทำกิจกรรมให้สวัสดิการแก่สังคม ในด้านการศึกษา ท่านก็ได้ทำประโยชน์ไว้มาก เรื่องนี้ก็ควรได้รับการสรรเสริญจากคนรุ่นหลัง และประเพณีอันดีเลิศเช่นนี้ คนรุ่นหลังก็ควรที่จะขยายให้ใหญ่โตยิ่งขึ้น

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เกี่ยวกับผู้เขียน ผู้เขียนร่วม ผู้แปล บรรณาธิการแปล คณะวิจัย คณะบรรณาธิการ

จางเอี้ยนชิว

อดีตผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
มหาวิทยาลัยจงซาน กว่างโจว ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาชนจีน

สวีเส้าหลิน

ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
มหาวิทยาลัยจงซาน กว่างโจว ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาชนจีน

เต็งสุ่ยเจิ้ง

นักวิชาการชาวจีน

พรพรรณ เตียรักษ์กิจสกุล

นักวิจัยอิสระ

วรศักดิ์ มหัทธโนบล

นักวิจัย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ม.ล. วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์

นักวิจัยประจำสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

สุภางศ์ จันทวานิช

ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบัน
เอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไสว วิศวกรรมันท์

ส่วนธุรกิจสัมพันธ์จีน ธนาคารกรุงเทพ

หลอเสี่ยวจิง

นักวิชาการจีน

หลินฟง

นักวิชาการจีน

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์

นักวิจัย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์จีนศึกษา
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในอดีตกิจกรรมด้านจีนศึกษา เป็นเพียงโครงการทางวิชาการ โครงการหนึ่งของสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และด้วยเวลาที่ผ่านไปหลายปี ลักษณะกิจกรรมของโครงการก็ขยายเติบโตขึ้นมาเป็นลำดับ จนมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างการดำเนินงานขึ้นมาใหม่ เพื่อให้มีความคล่องตัวและสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก จากโครงการจีนศึกษา จึงได้พัฒนามาเป็น “ศูนย์จีนศึกษา” ในปัจจุบัน

ศูนย์จีนศึกษา ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 1995 อันตรงกับวาระครบรอบ 20 ปี ของการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน ดำเนินงานโดยแบ่งออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ คือ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายกิจกรรม ฝ่ายหาทุน และฝ่ายบริหาร โดยการดำเนินงานของแต่ละฝ่ายล้วนมุ่งไปสู่การค้นคว้า วิจัย และการบริการทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับจีนศึกษาโดยตรง (เช่น การจัดอบรม การอภิปราย-สัมมนา การแปลเอกสาร การรวบรวมและบริการข้อมูล ฯลฯ) และไม่จำกัดเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เท่านั้น หากแต่ยังขยายไปสู่ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอีกด้วย นอกจากนี้ ศูนย์จีนศึกษายังมีนโยบายที่เปิดโอกาสให้สาธารณชนได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของศูนย์มาอย่างขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของสังคม

ปัจจุบัน ศูนย์จีนศึกษามีศาสตราจารย์ อ่ำพล พรรณเชษฐ์ เป็นผู้อำนวยการและมีสำนักงานตั้งอยู่ ณ

ศูนย์จีนศึกษาในสถาบันเอเชียศึกษา
อาคารประชาธิปไตย-ราไพพรรณี ชั้น 3
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท
กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ : 218-7416-7
โทรสาร : 255-1124, 218-7416